

І. В. Мигович

Монографія

І. В. Мигович

ПРОЦЕС ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ
НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Монографія

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД „ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

І. В. Мигович

**ПРОЦЕС ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ
НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Монографія

УДК 341.221.4 : 378 (4-11)
ББК 74.63
М 57

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
(Протокол № 7 від 01 березня 2020 року)

Рецензенти:

- М. О. Носко** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, Національний університет „Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка, ректор
- В. П. Кравець** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, радник ректора
- С. М. Лобода** – доктор педагогічних наук, професор, Національний авіаційний університет, завідувачка кафедри комп’ютерних мультимедійних технологій

Мигович І. В.

М57 **Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття : монографія / І. В. Мигович. – Лисичанськ : ТОВ „ФОКСПРИНТ”, 2020. – 628 с.**

ISBN 978-617-95067-0-3

У монографії здійснено комплексний порівняльний аналіз проблеми впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття. Емпіричний аналіз зосереджено на чотирьох країнах Східної Європи – Польській, Чеській, Словаській Республіках та Україні. Ідентифіковано нормативно-правове забезпечення процесу інтернаціоналізації в європейській вищій освіті. Окреслено пострадянські тенденції розвитку національних систем вищої освіти країн Східної Європи. Визначено особливості впливу політичних сил на трансформаційні процеси в національних системах вищої освіти досліджуваних країн. Схарактеризовано законодавче та нормативно-правове підґрунтя функціонування окремих форм процесу інтернаціоналізації в східноєвропейській вищій школі (мобільність студентів, закордонні стажування викладачів, надання освітніх послуг іноземним громадянам тощо). Розглянуто ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації у закладах вищої освіти країн Східної Європи (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне). Обґрунтовано перспективи подальшого розвитку національних систем вищої освіти країн Східної Європи з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації.

Монографія розрахована на вчених та практиків у сфері вищої освіти; викладений матеріал може бути корисним для розробників освітньої політики, представників національних органів державної влади, професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти різних рівнів акредитації та форм власності, докторантів, магістрантів, студентів, які цікавляться проблематикою інтернаціоналізації вищої освіти.

УДК 341.221.4 : 378 (4-11)
ББК 74.63

ISBN 978-617-95067-0-3

© Мигович І. В., 2020
© ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	8
РОЗДІЛ 1. ПРОЦЕС ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ	23
1.1. Процес інтернаціоналізації як домінанта розвитку національних систем вищої освіти XXI століття	23
1.2. Процес інтернаціоналізації і компетентнісний підхід у вищій освіті: формування компетентностей XXI століття через мобільність як форму інтернаціоналізації національних систем вищої освіти	54
1.3. Навчання іноземних громадян як форма інтернаціоналізації національних систем вищої освіти та компонент національної політики інтернаціоналізації країн Східної Європи	81
1.4. Внутрішня інтернаціоналізація в системі вищої освіти: основи інтеграції, форми вираження, перспективи розвитку	102
РОЗДІЛ 2. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ..	127
2.1. Національні системи вищої освіти країн Східної Європи періоду від фази становлення до кінця XX століття	127
2.2. Європейська освітня реструктуризація кінця XX – початку XXI століття та її вплив на національні системи вищої освіти..	144
2.3. Національні системи вищої освіти країн Східної Європи періоду європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття	165
2.4. Міждержавні стратегічні партнерства країн Східної Європи як форма зовнішньої інтернаціоналізації транскордонної освіти	200
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНИЙ РІВЕНЬ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ	223
3.1. Інтернаціоналізація системи вищої освіти Польської Республіки: інституційний рівень	223
3.2. Інтернаціоналізація системи вищої освіти Чеської Республіки: інституційний рівень	252

3.3. Інтернаціоналізація системи вищої освіти Словацької Республіки: інституційний рівень	298
3.4. Інтернаціоналізація системи вищої освіти України: інституційний рівень	337
ВИСНОВКИ	385
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	393
ДОДАТКИ	490

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Абревіатура мовою оригіналу	Повна назва мовою оригіналу	Переклад на українську повної назви мовою оригіналу
ACA	Academic Cooperation Association	Асоціація академічного співробітництва
AEGEE	Association des Etats Généraux des Etudiants de l'Europe (European Students' Forum)	Генеральна Асоціація студентів європейських країн
AIA	Academic Information Agency	Інформаційна агенція з академічних питань
ARWU	Academic Ranking of World Universities	Академічний рейтинг університетів світу
CE	Council of Europe	Рада Європи
CEEPUS	Central European Exchange Program for University Studies	Центральноєвропейська програма обмінів з метою університетських досліджень
CERI	Centre for Educational Research and Innovation	Центр досліджень та інновацій в галузі освіти
COST	European Cooperation in Science and Technology	Європейське співробітництво в сферах науки та техніки
ČRA	Česká rozvojová agentura	Чеська агенція розвитку
DAAD	Deutscher Akademischer Austauschdienst	Німецька служба академічних обмінів
EC	European Commission	Європейська комісія
ECTS	European Credit Transfer System	Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система
EEA	European Economic Area	Європейська економічна зона
EFTA	European Free Trade Association	Європейська асоціація вільної торгівлі
EHEA	European Higher Education Area	Європейський простір вищої освіти
ERA	European Research Area	Європейський простір досліджень
EU	European Union	Європейський Союз, ЄС
EUA	European Universities Association	Європейська асоціація університетів
GACR	Grantová agentura České republiky	Грантова агенція Чеської Республіки
IAU	International Association of Universities	Міжнародна асоціація університетів

IBRD	International Bank for Reconstruction and Development	Міжнародний банк реконструкції та розвитку, МБРР
IMF	International Monetary Fund	Міжнародний валютний фонд, МВФ
IVF	International Visegrad Fund	Міжнародний Вишеградський фонд
LERU	League of European Research Universities	Ліга європейських дослідницьких університетів
MOOC	Massive Open Online Course	Масовий відкритий онлайн курс
NAWA	Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej	Польська національна агенція академічних обмінів
NATO	North Atlantic Treaty Organisation	Організація Північноатлантичного договору, НАТО
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development	Організація економічного співробітництва та розвитку
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe	Організація з безпеки і співробітництва в Європі, ОБСЄ
QS	QS World University Rankings –annual publication of university rankings by Quacquarelli Symonds	QS World University Rankings - щорічна публікація університетського рейтингу Quacquarelli Symonds
SAIA	Slovenská akademická informačná agentúra	Словацька академічна інформаційна агенція
TACR	Technologická agentura České republiky	Технологічне агентство Чеської Республіки
THE	Times Higher Education World University Rankings	Світовий рейтинг університетів журналу Times Higher Education
V4	Visegrad 4	Країни Вишеградської четвірки
WTO	World Trade Organization	Світова організація торгівлі, СОТ
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees	Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців
UNICA	Institutional Network of Universities from the Capitals of Europe	Інституційна мережа університетів зі столиць Європи
UNICEF	The United Nations	Дитячий фонд Організації

	Children's Fund	Об'єднаних Націй, ЮНІСЕФ
UNO	The United Nations Organization	Організація Об'єднаних Націй, ООН
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
US	United States [of America]	Сполучені Штати Америки
USAID	United States Agency for International Development	Агентство США з міжнародного розвитку

ПЕРЕДМОВА

Динамізм світу кінця XX – початку XXI століття, необхідність міжнародної економічної, соціальної, політичної та культурної інтеграції як відповідь на глобальні проблеми сучасності (серед останніх – пандемія, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2), що можуть бути вирішені лише за умови спільних зусиль світової спільноти на засадах міжнародного співробітництва, потребує формування в громадян сучасного світу глобального мислення та глобальної відповідальності, які базуються на сформованих глобальній і міжкультурній компетентностях. Відповідно, національні системи вищої освіти країн світу мають упроваджувати такі інституційні форми та процеси в матрицю свого функціонування, які б відкривали їхні кордони за межі локального освітнього середовища й інтегрували ці системи до міжнародного та Європейського просторів вищої освіти та досліджень. Серед таких процесів на першому місці сьогодні стоїть саме процес інтернаціоналізації, який, за усталеним твердженням Дж. Найт (J. Knight), становить процес інтеграції міжнародного та міжкультурного вимірів в освітню, дослідницьку, адміністративну функції вищої освіти. Цей процес уже багато років перебуває у фокусі уваги освітніх аналітиків, топменеджерів, адміністраторів сфери вищої освіти світу, адже, перефразовуючи тезу з Комюніке UNESCO від 2009 року, він сприяє якості й усталеності систем вищої освіти країн світу шляхом зміцнення партнерських стосунків та узгодження дій у сфері вищої освіти на міжнародному, національному, регіональному рівнях.

Усвідомлення значущості процесу інтернаціоналізації, який розглядають як один із чинників трансформації національних систем вищої освіти країн світу кінця XX – початку XXI століття, знайшло відображення в численних наукових розвідках українських та зарубіжних дослідників. На особливу увагу заслуговують праці вчених, у яких: *обґрунтовано* теоретико-концептуальні засади процесу інтернаціоналізації вищої освіти, визначено міру його взаємозв'язку з глобалізацією / глокалізацією в освітній сфері, а також з Болонським процесом як провідним чинником реформування європейських систем вищої освіти (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), С. Вербицька, О. Говоровська, Х. Де Віт (H. De Wit), М. Ларіонова, Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauser), Дж. Найт (J. Knight), О. Нітенко, Т. Пилаєва, А. Сбруєва, І. Сікорська, М. Содерквіст (M. Soderqvist), І. Степаненко, Дж. Стір (J. Stier), Ф. Тейлор (F. Taylor), В. Темненко, Дж. Філден (J. Fielden), Дж. Худзік (J. K. Hudzik), Р. Х'юз (R. Hughes), О. Чабала,

Чжа Цян (Zha Qiang), В. Яценко та ін.); *розкрито* особливості імплементації процесу інтернаціоналізації залежно від країни, регіону, закладу вищої освіти тощо, а також *здійснено* моделювання методик і процедур оцінювання ефективності імплементації процесу інтернаціоналізації (Дж. Бенеш (J. Beneš), Є. Бенова (E. Benova), Дж. Білен (J. Beelen), Б. Год, М. Дебич, В. Зінченко, О. Ігнатова, Т. Ключкович, Л. Курій, Л. Лобанова, Л. Отрощенко, А. Ржевська, В. Солощенко, Я. Томашевський (J. Tomaszewski), М. Фабус (M. Fabus), Дж. Х'юсмен (J. Huisman), Ж. Чернякова, А. Чирва, Х. Шебкова (H. Šebková), О. Шипко, Є. Янчик-Стшала (E. Janczyk-Strzala) та ін.); *закцентовано увагу* на можливих векторах реагування національних систем вищої освіти та закладів вищої освіти на зміни зовнішнього середовища за рахунок планування, організації та здійснення стратегічних змін, реалізації цілей, стратегічних пріоритетів процесу інтернаціоналізації (Дж. Белен (J. Bellen), А. Бернардо (A. Bernardo), О. Виговська, М. Квієк (M. Kwiek), К. Клейсік (C. Klasek), Б. Ліск (B. Leask), Т. Оболенська, А. Омелянчук, С. Райхерт (S. Reichert), Ю. Семенець, І. Совсун, І. Степаненко, Т. Фініков та ін.).

За майже відсутності комплексних компаративних досліджень процесу інтернаціоналізації як чинника трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн доречними для розкриття проблематики вважаємо: публікації компаративного характеру, що висвітлюють різні аспекти розвитку освітньої сфери загалом (О. Адаменко, В. Андреев, В. Андрущенко, В. Байденко, Н. Божко, О. Галус, Д. Даковська (D. Dakowska), М. Добінс (M. Dobbins), С. Лобода, С. Харченко, Л. Шапошникова та ін.) та різних видів освіти: гендерної (В. Кравець, С. Гришак), інклюзивної (Л. Токарук), педагогічної (В. Кравець, Т. Кристопчук, Н. Носко, С. Сапожников та ін.), зокрема у вищій школі окремої країни або групи східноєвропейських країн. Корисними для дослідження проблеми є також праці, що розкривають теоретико-методологічні засади компаративних досліджень в освіті (Л. Березівська, Я. Бельмаз, Є. Бражник, Л. Ваховський, С. Владимірова, Б. Вульфсон, О. Заболотна, Є. Заїр-Бек, Н. Лавриченко, С. Лобода, О. Локшина, О. Матвієнко, А. Сбруєва, І. Сташевська, І. Тагунова, В. Яблонський та ін.). Наголосимо, що докладне висвітлення зазначеної проблеми було б неможливим без звернення до фундаментальних та прикладних досліджень із філософії сучасної вищої освіти (В. Андрущенко, Я. Болюбаш, І. Вакарчук, М. Згуровський, В. Кремень, В. Курило, В. Огнев'юк, С. Савченко); історії педагогіки вищої школи (О. Сухомлинська, А. Мінбаєва); методології наукових педагогічних

досліджень (В. Беспалько, С. Гончаренко, І. Зязюн, П. Образцов, О. Рудницька, С. Сисоєва та ін.).

Разом з тим відзначаємо, що питання взаємозв'язку та почасти впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття не знайшли висвітлення в межах окремого дослідження, що, серед іншого, обумовлює актуальність роботи. Зауважимо, що емпіричний аналіз зосереджено на національних системах вищої освіти чотирьох країн Східної Європи – Польської, Чеської, Словацької Республік та України – з урахуванням *чинників*: зовнішніх – масовізація та маркетизація вищої освіти; глобалізація національних ринків праці; загальна європейська освітня реструктуризація кінця ХХ століття, яка уможливила формування нормативно-правового підґрунтя інтернаціоналізації європейської вищої освіти; напрацювання міжнародних алгоритмів формування політик та стратегій інтернаціоналізації з метою подальшої їхньої адаптації до національних систем вищої освіти тощо; внутрішніх – спільні для країн східноєвропейського регіону пострадянські тенденції розвитку національних систем вищої освіти; вплив політичних та економічних чинників на трансформаційні процеси в національних системах вищої освіти цих країн; законодавче та нормативно-правове підґрунтя функціонування окремих форм інтернаціоналізації (мобільність, закордонні стажування, надання освітніх послуг іноземним громадянам тощо) в східноєвропейській вищій школі; ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації у закладах вищої освіти країн Східної Європи (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне) тощо.

Актуальність дослідження пов'язана не тільки з динамічною інтеграцією процесу інтернаціоналізації до сфери вищої освіти, але й з необхідністю подолання низки викликаних нею *протиріч*: зокрема, між суспільним запитом щодо модернізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи в контексті інтернаціоналізації та недостатньою розробленістю проблематики в педагогічній науці; європейською інтеграцією та збереженням при цьому розмаїття східноєвропейських освітніх установ; прагненням національних урядів країн Східної Європи збільшити кількість студентів у національних закладах вищої освіти та одночасним скороченням державного фінансування вищої освіти; необхідністю для східноєвропейських освітніх установ займатися комерційною діяльністю (*підприємницькі університети*) та підтримувати при цьому статус некомерційних організацій; проголошеною на державному рівні підтримкою процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти

східноєвропейських країн і декларативним характером її реалізації на практиці; значним досвідом розвитку теорії інтернаціоналізації вищої освіти в країнах Східної Європи й відсутністю його цілісного наукового аналізу з урахуванням національного та інституційного рівнів реалізації, фрагментарністю теоретичного осмислення у вітчизняних педагогічних дослідженнях (особливо в компаративному аспекті); усвідомленням необхідності використання світового досвіду інтернаціоналізації вищої освіти та невизначеністю напрямів і шляхів його інтеграції до національних систем вищої освіти країн Східної Європи. Окремою групою протиріч, що зумовили доцільність дослідження, називаємо протиріччя між наявністю позитивного міжнародного досвіду щодо інтернаціоналізації національних систем вищої освіти й відносно невеликою кількістю вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень щодо його вивчення й узагальнення.

Отже, актуальність проблеми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду геополітичної трансформації кінця XX – початку XXI століття, її історико-педагогічна, соціальна й практична значущість, виявлені протиріччя, відсутність у педагогічній науці цілісного дослідження теоретичних і практичних засад процесу інтернаціоналізації та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття зумовили вибір теми дослідження – *„Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця XX – початку XXI століття”*.

Об’єкт дослідження – процес трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття.

Предмет дослідження – теоретичні й практичні засади процесу інтернаціоналізації вищої освіти в контексті його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття.

Мета дослідження – на основі системного науково-порівняльного аналізу обґрунтувати теоретичні й практичні засади процесу інтернаціоналізації та тенденції його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця XX – початку XXI століття; окреслити перспективи подальшого розвитку національних систем вищої освіти країн з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації.

Концепція дослідження. Основні концептуальні положення визначають стратегію й тактику розробки наукової проблеми теорії і

методології системного науково-порівняльного аналізу процесу інтернаціоналізації та тенденцій його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Перше концептуальне положення обумовлює загальний вектор дослідження й полягає в тому, що трансформація національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття завдяки застосуванню системного науково-порівняльного аналізу може бути розглянута як процес зміни освітніх парадигм, який передбачає хронологічну періодизацію розвитку освітніх систем з урахуванням сукупності понять, норм, уявлень, наявних у соціумі в окреслений часовий період розвитку країн. Принцип хронологічної періодизації сприяє розкриттю специфічних особливостей теоретичного осмислення й практичної імплементації видів та форм процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону.

Друге концептуальне положення обумовлює прикладний характер мети дослідження й окреслює підґрунтя для комплексного порівняльного аналізу, коректність якого забезпечується визначенням певних одиниць порівняння, їхньою логічністю й науковою виваженістю. Серед найважливіших із них виділено: 1) законодавче та нормативно-правове забезпечення процесу трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн з урахуванням європейської освітньої реструктуризації періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття; 2) форми процесу інтернаціоналізації, аналіз динаміки впровадження яких до національних систем вищої освіти східноєвропейських країн уможливило визначення практичних засад впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття на національному та інституційному рівнях (зокрема завдяки застосуванню компетентнісного підходу й таким чином обґрунтуванню взаємозв'язку форм інтернаціоналізації та глобальної, міжкультурної, полікультурної, підприємницької компетентностей); 3) аспектне функціонування та ресурсне забезпечення процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи на національному та інституційному рівнях (нормативне, фінансове, кадрове, інформаційне тощо).

Третє концептуальне положення полягає в тому, що системний науково-порівняльний аналіз теорії і практики інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн уможливило виокремлення низки перспектив подальшого розвитку національних систем вищої освіти цих

країн з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації, а також розглядається як підґрунтя для об'єктивної оцінки українського досвіду інтеграції окремих форм інтернаціоналізації до освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів системи вищої освіти. Осмислення загального вектора розвитку теорії інтернаціоналізації вищої освіти та специфічних її проявів залежно від країни / регіону / закладу вищої освіти; визначення обумовлених інтернаціоналізацією освітньої сфери спільних для східноєвропейських країн рис трансформації освітніх систем та особливих, притаманних окремо Польській, Чеській, Словацькій Республікам та Україні, сприяє узагальненню теоретичних засад процесу інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку педагогічного дискурсу вищої школи, а також визначенню практичних засад трансформації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону з урахуванням інтернаціоналізації.

Відповідно до поставленої мети та сформульованих концептуальних положень визначено такі *завдання дослідження*:

1. Визначити теоретико-методологічні засади інтеграції досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку до педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи; здійснити концептуальне уточнення сутності поняття „інтернаціоналізація”.
2. Схарактеризувати нормативно-правове підґрунтя європейської освітньої реструктуризації періоду кінця XX – початку XXI століття як базису для подальшої імплементації процесу інтернаціоналізації до сфери вищої освіти.
3. Обґрунтувати періодизацію становлення й розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону на основі здійсненого хронологічного аналізу європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття.
4. З'ясувати особливості трансформації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття.
5. За результатами комплексного порівняльного аналізу визначити особливості впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття на національному та інституційному рівнях.

6. Виявити тенденції інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи та виокремити перспективи їхнього подальшого розвитку з урахуванням наявного досвіду інтернаціоналізації.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця ХХ – початку ХХІ століття (1989 – 2017 роки). Вибір нижньою межею хронологічних рамок дослідження 1989 рік зумовлений тим, що саме в цей період починають відбуватися якісні зміни в системах вищої освіти східноєвропейських країн, викликані зміною вектора розвитку з соціалістичного на демократичний, проголошенням державної незалежності в більшості країн східноєвропейського регіону (до прикладу, Чеська та Словачька Республіки, Україна), демократизацією суспільного устрою та утвердженням європейського курсу розвитку. Верхня хронологічна межа (2017 рік) фіксує стан дослідженості проблеми трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи в контексті процесу інтернаціоналізації, спираючись на прийняті нормативно-правові документи Болонського циклу.

Методологічною основою дослідження є положення теорії наукового пізнання; теорії категорій загального й одиничного як форм діалектичного методу; методологічні принципи науковості, об'єктивності, цілісності та комплексності, соціальної зумовленості; філософські положення щодо єдності теорії і практики, історичного і логічного, загальнолюдського та національного у висвітленні сутності проблеми; методологічні засади системної синергетичної педагогічної компаративістики; фундаментальний імпліцитний зв'язок політики, культури та освіти, необхідність їхнього комплексного аналізу з урахуванням історичного контексту; *загальнонаукові підходи*: історичний – для з'ясування пріоритетних напрямів інтернаціоналізації систем вищої освіти країн Східної Європи на національному рівні в їхньому історичному розвитку; системний – для окреслення взаємозв'язків та взаємозалежностей форм та структурних компонентів процесу інтернаціоналізації вищої освіти як багатовимірного феномену, для розробки комплексної рамки завдань процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, а також структурно-функційної моделі показників процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти відповідно до освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів; компаративний – для зіставлення досвіду імплементації форм та структурних компонентів процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словачької Республік та України на національному та інституційному рівнях; культурологічний – для з'ясування сутності

міжкультурної комунікації та особливостей навчання іноземних громадян як форми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти; компетентнісний – для встановлення взаємозв'язку між глобальною, міжкультурною, полікультурною, підприємницькою компетентностями та окремими формами зовнішньої і внутрішньої інтернаціоналізації; акмеологічний – для визначення особливостей інтеграції процесу внутрішньої інтернаціоналізації як чинника істотного підвищення якості процесу надання освітніх послуг до національних систем вищої освіти; інституційний – для вивчення специфіки інституційного середовища національного закладу вищої освіти як платформи впровадження форм процесу інтернаціоналізації.

Теоретичну основу дослідження становлять:

теоретико-методологічні засади історико-педагогічних досліджень та педагогічної компаративістики (Н. Авшенюк, Б. Адамсон (B. Adamson), Л. Березівська, О. Бражник, М. Брей (M. Bray), Л. Ваховський, С. Владимірова, Б. Вульфсон, О. Галус, О. Глузман, С. Гришак, О. Джуринський, О. Заболотна, А. Корбет (A. Corbett), Т. Кристопчук, В. Курило, Н. Лавриченко, О. Локшина, З. Малькова, О. Матвієнко, Л. Пуховська, А. Ржевська, А. Сбруєва, С. Сисоєва, І. Сікорська, І. Сташевська, О. Сухомлинська, Г. Товканець, Р. Флауд (R. Flaud), Е. Фромонт (E. Froment), Т. Халік (T. Halik) та ін.);

філософські концепції становлення, функціонування та розвитку національних систем вищої освіти в контексті процесів глобалізації та європеїзації (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Журавський, М. Згуровський, В. Кремень, Л. Лігоцький, Л. Семашко, М. Степко, В. Шинкарук, В. Яблонський та ін.);

концептуальні підходи до проблеми модернізації та євроінтеграції національних систем вищої освіти (А. Алексюк, Т. Андрущенко, Н. Булгакова, І. Вакарчук, Г. Васянович, Н. Гуляєва, Д. Даковська (D. Dakowska), Р. Дейл (R. Dale), Б. Косова, В. Луговий, Ш. Порубський, Л. Пуховська, Ю. Рашкевич, С. Робертсон (S. Robertson), А. Сбруєва, Т. Співаківська, І. Степаненко, М. Степко, Ж. Таланова, Т. Фініков, Г. Хоружий та ін.);

наукові положення теорії інтернаціоналізації вищої освіти (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Е. Біркенс (E. Beerkens), М. Бойченко, Ш. Бонд (Sh. Bond), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), Г. Васянович, С. Вербицька, О. Виговська, Х. Де Віт (H. De Wit), М. Дебич, О. Джуринський, Е. Егрон-Полак (E. Egron-Polak), В. Зінченко, Т. Калвермарк (T. Kalvermark), Р. Коелен (R. Coelen), О. Красовська, В. Луговий, Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauer), Дж. Найт (J. Knight), Р. Патора,

А. Сбруева, І. Сікорська, М. Содерквіст (M. Soderqvist), І. Степаненко, Ф. Тейлор (F. Taylor), Г. Товканець, Дж. Філден (J. Fielden), Дж. Худзік (J. Hudzik), Р. Х'юз (R. Hughes), Ж. Чернякова, Чжа Цян (Zha Qiang), А. Чирва та ін.);

фундаментальні положення теорії діалогу культур (М. Бахтін, Ю. Лотман) та міжкультурної комунікації (Р. Адлер (R. Adler), Є. Верещагін, Т. Грушевицька, О. Гуренко, Дж. Капела (J. Cappella), В. Костомаров, Р. Крейг (R. Craig), Дж. ДеВіто (J. DeVito), Д. Мацумото (D. Matsumoto), Л. Самовар (L. Samovar), К. Серено (K. Sereno), С. Тер-Мінасова, Д. Хаймс (D. Humes), Е. Хол (E. Hall), В. Шрам (W. Schramm) та ін.);

наукові дослідження щодо проблематики надання освітніх послуг іноземним студентам (І. Аль-Шабуль, О. Білик, А. Борисова, Н. Булгакова, Л. Васецька, О. Вихрущ-Олексюк, О. Гейченко, В. Головка, О. Горчакова, В. Гуменюк, О. Євдокимова, І. Зозуля, Г. Іванишин, Л. Карасу, Я. Кміт, О. Козієвська, В. Коломієць, С. Костюк, І. Кушнір, В. Логінова, В. Ніколаєнко, О. Палка, Ю. Пассов, Д. Плисконос, Д. Порох, Л. Рибаченко, І. Семененко, О. Сербенська, Сін Чжефу, В. Тарасенко, О. Тетьянченко, Н. Ткачова, Н. Ушакова, В. Хейлик, О. Шарапова, Т. Шмоніна, І. Штеймільлер та ін.);

фундаментальні положення теорії академічної мобільності (Л. Акерс (L. Ackers), В. Аміт (V. Amit), Т. Андрущенко, А. Ашер (A. Usher), Б. Бернардо (B. Bernardo), Дж. Білен (J. Beelen), У. Бранденбург (U. Brandenburg), А. Гелвей, О. Гонта, Л. Гурч, Т. Дейвіс (T. Davis), П. Кастро (P. Castro), О. Козієвська, О. Лисак, Б. Ліск (B. Leask), А. Мокій, В. Молодиченко, О. Оржель, К. Ченг (K. Cheng), С. Шитікова та ін.).

Для досягнення мети дослідження, розв'язання завдань, а також спираючись на окреслені концептуальні положення, використано такий *комплекс методів*, зумовлених специфікою досліджуваної проблеми: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, абстрагування й конкретизація), які дозволили здійснити теоретичний аналіз джерельної бази роботи, виділити основні напрями дослідження проблеми інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн, сприяли осмисленню результатів і формулюванню висновків; *конкретно-наукові*: метод термінологічного аналізу використано з метою визначення та розкриття базових понять дослідження; метод ретроспективного аналізу – для обґрунтування проблеми трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття як хронологічної рамки зламу тоталітарного модусу країн, її генези у світовому педагогічному дискурсі; проблемно-порівняльний – для

виявлення особливостей міжнародного виміру національних систем вищої освіти; методи хронологічного та діахронічного аналізу вжито з метою визначення етапів трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи з урахуванням європейської освітньої реструктуризації та, відповідно, простеження динаміки якісної імплементації окремих форм інтернаціоналізації до систем вищої освіти цих країн; метод контент-аналізу, спрямований на опрацювання нормативно-правової бази країн східноєвропейського регіону у сфері вищої освіти з позиції міжнародної перспективи, а також масиву сайтів національних закладів вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України з метою виявлення кількісних та якісних індикаторів імплементації процесу інтернаціоналізації відповідно до освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів вищої освіти; монографічний метод, важливість якого зумовлена дослідженням особливостей інтеграції процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти в кожній окремій країні східноєвропейського регіону; SWOT-аналіз, використаний з метою таргетованого узагальнення результатів наукового аналізу впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію інституційного рівня національних систем вищої освіти східноєвропейських країн та стратегічного планування динаміки їхнього подальшого розвитку; емпіричні: метод порівняння для встановлення загальних рис упровадження форм процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти і особливих, притаманних окремим країнам східноєвропейського регіону; методи зведення й обробки результатів.

Джерельна база дослідження. На різних етапах наукового пошуку було використано 1154 джерела, зокрема 631 іноземними мовами. Основою дослідження стали:

офіційні документи, які називаємо концептуальним та нормативним підґрунтям для інтеграції національних систем вищої освіти країн-членів Європейського Союзу в рамках Європейських просторів вищої освіти та досліджень (декларації, комюніке, стратегії, меморандуми, розроблені міжнародними та європейськими інституціями та організаціями у сфері вищої освіти й ухвалені на міжнародних конференціях, самітах тощо);

документи Європейської комісії з питань вищої освіти, зокрема висновки та рекомендації міжнародних з'їздів, конференцій, міністерських зустрічей, форумів тощо; результати комплексних аналітичних досліджень UNECSO, Європейської асоціації університетів (EUA), Міжнародної асоціації університетів (IAU) тощо;

законодавчі та нормативно-правові акти Польської, Чеської, Словацької Республік та України, які окреслюють національну політику

країн у сфері вищої освіти (конституції країн, закони / положення / кодекси про освіту та вищу освіту, програмні та стратегічні документи щодо розвитку сфери вищої освіти, урядові постанови; міжнародно зорієнтоване законодавство; стратегічні документи щодо імплементації форм інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти);

статистичні дані щодо аспектною реалізації національних політик східноєвропейських країн у сфері вищої освіти, представлені на офіційних інтернет-порталах міжнародних організацій (Європейська комісія, EUA, IUA, OECD, UNESCO); інтернет-порталах EURYDICE, EUROSTAT; сайтах профільних міністерств Польської, Чеської, Словацької Республік та України;

статистичні дані щодо аспектною реалізації інституційних політик інтернаціоналізації національних освітніх установ східноєвропейських країн, представлені на офіційних інтернет-порталах закладів вищої освіти досліджуваних країн;

статистичні та інформаційні матеріали державних установ Польської, Чеської, Словацької Республік та України, а також міжнародних неурядових організацій та дослідницьких структур, які здійснюють свою діяльність на території названих країн;

аналітичні матеріали щодо інтернаціоналізації та європеїзації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України (офіційні національні періодичні доповіді, національні експертні звіти та огляди, матеріали з міжнародної експертизи законодавства у сфері вищої освіти тощо);

матеріали сучасних зарубіжних періодичних видань (журнали *Higher Education Policy* („Стратегія вищої освіти”), *International Higher Education* („Міжнародна вища освіта”), *International Student Experience Journal* („Міжнародний студентський досвід”), *Journal of Studies in International Education* („Журнал наукових праць з [питань] міжнародної освіти”), *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* („Міжнародний журнал з [проблематики] білінгвальної освіти та білінгвізму”), *Journal of Research in International Education* („Журнал з [проблематики] досліджень у сфері міжнародної освіти”), *International Journal for Academic Development* („Міжнародний журнал з [питань] сприяння академічному розвитку”), *New Educational Review* („Нове освітнє рев'ю”), *European Applied Sciences* („Європейські прикладні науки”), *Science and Education: a New Dimension* („Наука та освіта: новий вимір”), періодичні видання Європейської асоціації університетів (EUA), Міжнародної асоціації університетів (IUA) та ін.);

матеріали періодичних наукових видань закладів вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України (вісники, збірники наукових праць, наукові записки тощо);

довідкові й енциклопедичні видання: *Encyclopedia of Higher Education* („Енциклопедія вищої освіти”) за редакцією Б. Кларка (R. Clark) та Г. Ніва (G. Neave), *Educational Research, Methodology and Measurement: An International Handbook* („Освітні дослідження, методологія та вимірювання: міжнародний довідник”) за редакцією Дж. Ківза (J. Keeves), *International Higher Education: An Encyclopedia* („Міжнародна вища освіта: енциклопедія”) за редакцією Ф. Альтбаха (Ph. Altbach) та ін.;

монографії, аналітичні матеріали, статті вітчизняних і зарубіжних (переважно європейських) науковців, присвячені історії й особливостям розвитку теорії інтернаціоналізації вищої освіти, генезі проблеми європеїзації вищої освіти в теорії та практиці, зокрема роботи Д. Адамса (D. Adams), Ф. Альтбаха (Ph. Altbach), Я. Бельмаз, О. Бочарової, Л. Вебера (L. Weber), Л. Ведерникової, Г. Вінклера (G. Winckler), Б. Вульфсона, Дж. Кірстен (J. Kirstein), Б. Кларка (B. Clark), А. Корбет (A. Corbett), М. Лавриченко, В. Міттера (W. Mitter), Л. Пуховської, С. Райхерт (S. Reichert), Я. Садлака (J. Sadlak), У. Тейхлера (W. Teichler), У. Фельт (U. Felt), Р. Флауда (R. Flaud), Е. Фромента (E. Froment), Г. Хауга (G. Haug) та ін.;

у процесі роботи були задіяні ресурси Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, опрацьовані документи й матеріали з фондів національних бібліотек Польської, Чеської та Словацької Республік, бібліотек національних закладів вищої освіти країн, а саме: Карлового університету в м. Прага (Чеська Республіка), Сілезького університету в м. Опава (Чеська Республіка), Університету Отрави в м. Отрава (Чеська Республіка), Варшавського університету в м. Варшава (Польська Республіка), Ягеллонського університету в м. Краків (Польська Республіка), Університету Марії Кюрі-Склодовської в м. Люблін (Польська Республіка), Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицах (Словацька Республіка), Університету Коменіуса в м. Братислава (Словацька Республіка), Університету Костянтина Філософа в м. Нітра (Словацька Республіка).

Наукова новизна й теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягають у тому, що в ньому **вперше** у вітчизняній педагогічній науці здійснено цілісний науковий аналіз процесу інтернаціоналізації вищої освіти та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, а саме:

науково обґрунтовано *теоретичні засади* дослідження процесу інтернаціоналізації в контексті його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, які полягають у: системному аналізі генези проблеми інтернаціоналізації вищої освіти у світовій педагогічній думці та в практиці вищої освіти; обґрунтуванні науково-педагогічного аспекту інтеграції досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку до педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи; обґрунтуванні взаємозв'язку окремих форм інтернаціоналізації та компетентнісного підходу у вищій школі; конкретизації зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку країн східноєвропейського регіону як детермінантних факторів утвердження національних політик інтернаціоналізації освітньої сфери країн;

схарактеризовано *практичні засади* дослідження процесу інтернаціоналізації та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття, які полягають в: обґрунтуванні комплексної періодизації етапів становлення і розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, використовуючи як базу періодизацію процесу в Європі загалом; визначенні основних напрямів інтеграції національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України до Європейського простору вищої освіти та досліджень, головним з яких назване прийняття нормативно-правових і концептуальних документів з метою адаптації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн до загальноєвропейських стандартів; установленні особливостей надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності в національних закладах вищої освіти східноєвропейських країн у контексті інтернаціоналізації їхніх систем вищої освіти, які полягають у: орієнтації на компетентності, затребувані на європейському та світовому ринках праці ХХІ століття; варіативності освітньої пропозиції національних закладів вищої освіти з урахуванням наявності освітніх програм іноземними мовами, програм спільних / подвійних ступенів тощо; варіативності форм зовнішньої та внутрішньої інтернаціоналізації; адаптації освітніх програм до актуальних потреб європейського та світового ринків праці тощо; визначенні аспектного розуміння інтернаціоналізації в країнах східноєвропейського регіону, яке ґрунтується на короткотерміновій мобільності студентів національних закладів вищої освіти (переважно в межах країн-членів ЄС); мобільності викладачів закладів освіти в рамках короткотермінових досліджень та програм професійного розвитку; підтримці міжнародних науково-

дослідних проєктів у рамках стратегічних партнерств із закордонними освітніми установами; активному впровадженні освітніх програм іноземними мовами викладання; виявленні тенденцій та окресленні перспектив подальшого розвитку національних систем вищої освіти східноєвропейських країн у контексті наявного досвіду з урахуванням національного та інституційного рівнів імплементації.

У процесі дослідження *вдосконалено* теоретичні підходи до аналізу впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття в умовах євроінтеграції, а також розуміння сутності процесу інтернаціоналізації вищої освіти, витлумаченого з позиції цілісної, багатофункційної, багаторівневої, гнучкої системи заходів міжнародного характеру, що відрізняється динамічністю розвитку та функціонування; ґрунтується на ідеях комплексності та відкритості; її науково-методологічною основою слугують компетентнісний, результативно зорієнтований, особистісно-діяльнісний підходи, а результатом імплементації є готовність до ефективної професійної та міжособистісної діяльності в глобалізованому мультикультурному світі ХХІ століття.

Набули подальшого розвитку наукові уявлення про вплив процесу інтернаціоналізації на наявну структуру, трансформаційні процеси та особливості функціонування національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, представленого в дослідженні Польською, Чеською, Словацькою Республіками та Україною, а також уявлення про сутність понять „інтернаціоналізація”, „міжнародна освіта”, „міжнародне навчання”, „глобальна освіта”, „міжкультурна освіта”, „мультикультурна освіта”.

До наукового обігу введено нові джерела, насамперед польсько-, чесько- та словацькомовні, що мають відношення до досліджуваної проблематики, нові факти, ідеї, підходи щодо питання інтернаціоналізації процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності у вищій школі країн Східної Європи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його результати, висновки та рекомендації можуть стати підґрунтям при розробці теоретико-методологічних засад інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн світу. Результати можуть бути *використані* в подальшому компаративному вивченні особливостей розвитку теорії і практики інтернаціоналізації вищої освіти країн європейської спільноти в умовах розбудови Європейських просторів вищої освіти та досліджень. Основні положення й висновки здійсненого дослідження можуть бути корисними

при розробці спільних європейських проєктів, які дадуть змогу країнам та національним закладам вищої освіти брати участь у міжнародних грантових програмах, спрямованих на сприяння процесам розвитку й реформування національних систем вищої освіти (*ERASMUS+ K2, ERASMUS+ K3 Support to Policy Reforms in Higher Education, Jean Monnet* і т.п.). Критично-конструктивне вивчення досвіду інтернаціоналізації вищої освіти східноєвропейських країн може сприяти розробці нормативно-правової і законодавчої бази у сфері вищої освіти з питань забезпечення процесу інтернаціоналізації; концептуальних документів щодо розвитку окремих аспектів інтернаціоналізації у вищій школі; концепцій Національних стратегій інтернаціоналізації країн; навчальних курсів з компаративної педагогіки, теорії та історії педагогіки; спецкурсів з теорії та практики інтернаціоналізації професійної підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти різного рівня акредитації; методичного забезпечення з окремих тем змістових модулів курсів підвищення кваліфікації педагогів та адміністративних співробітників закладів вищої освіти щодо проблематики інтернаціоналізації; а також сприяти здійсненню теоретичних та експериментальних досліджень з теорії та практики інтернаціоналізації у вищій освіті та реалізації практичної діяльності у вищих (професійних) закладах системи освіти, післядипломної освіти та перепідготовки викладачів.

Таким чином, в монографії вперше у вітчизняній педагогічній науці робиться спроба узагальнити історичний і сучасний досвід інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи з урахуванням основних форм, рівнів та чинників цього процесу, використовуючи в якості практичного матеріалу аналізу кількісні та якісні дані щодо впровадження окремих форм процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти країн Східної Європи (національний та інституційний рівні); визначити структурні, змістові і процесуальні особливості інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи; окреслити можливості використання ідей закордонного досвіду при подальшому реформуванні української системи вищої освіти з акцентуацією міжнародного компоненту функціонування.

Основні положення та матеріали дослідження можуть бути корисними для розробників освітньої політики, представників національних органів державної влади, професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти різних рівнів акредитації та форм власності, докторантів, магістрантів, студентів, які цікавляться проблематикою інтернаціоналізації вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ПРОЦЕС ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Процес інтернаціоналізації як домінанта розвитку національних систем вищої освіти XXI століття

Термін *інтернаціоналізація* бере свої витоки з 1980 року, коли його було використано під час обговорення міжнародного виміру вищої освіти. Загальноживаного його визначення донині не існує, так само як і цілісного аналізу механізмів інтернаціоналізації вищої освіти. Проте окремі структурні одиниці цих механізмів чітко визначені в науковому дискурсі компаративних педагогічних розвідок кінця XX – початку XXI століття. Так, у якості ключової характеристики поняття більшість учених називають міжнародний характер діяльності національних закладів вищої освіти, міжнародне співробітництво відповідно до моделі довготривалих (стратегічних) партнерств, міжнародні освітні програми, дослідження, академічні обміни в рамках програм мобільності для студентів, викладачів та адміністративних співробітників освітніх установ, проекти та програми міжнародної технічної допомоги [764, с. 198 – 206; 541, с. 191 – 203]. З часу впровадження терміна в теоретико-методологічний апарат педагогічної науки мало місце інтенсивне збільшення кількості різних за своїми видами та напрямками реалізації міжнародних ініціатив національних закладів вищої освіти, міжнародних освітніх організацій, урядів країн, профільних міністерств тощо.

Стратегії, програми та національні політики інтернаціоналізації, розроблені названими суб'єктами, виникали й розвивалися протягом низки років як відповідь на все більш зростаючі виклики *глобалізації*, які, своєю чергою, зумовили глобальне поширення знань, зокрема й завдяки мобільності учасників освітнього процесу, освітніх програм, провайдерів у сфері вищої освіти, що масштабно та швидко вийшли за межі національних кордонів, збільшивши тим самим обсяги приватних інвестицій у сферу вищої освіти через активне залучення „зовнішніх” представників глобального ринку праці. Інновації в галузі інформаційно-комунікаційних технологій спричинили відчутне нівелювання кордонів між людьми – наразі ми майже в усіх сферах життя постійно пов'язані з людьми, віддаленими від нас географічно та культурно. Усе частіше на сторінках аналітичних видань у галузі освіти з'являється теза щодо того,

що студенти сучасних закладів вищої освіти мають бути готовими до життя та професійної діяльності у світі, який постійно змінюється, і темп цих змін постійно пришвидшується. У цей час самі сучасні заклади вищої освіти мають стати більш чутливими до постійно змінюваного попиту ринку праці, швидко переорієнтовуватися щодо запровадження нових освітніх програм з метою розвитку в студентів нових навичок та компетенцій відповідно до затребуваних на ринку праці кваліфікацій.

Фундаментальні засади теорії інтернаціоналізації вищої освіти, рушійні сили розвитку, форми прояву, вектори трансформації, індикатори залученості в процес освітніх установ тощо демонструють значну різницю в сприйнятті, розумінні та інтерпретації інтернаціоналізації по всьому світу. Однією з констант цього розуміння називаємо те, що повна або часткова інтеграція процесу інтернаціоналізації до основних напрямів діяльності національних закладів вищої освіти забезпечує (і підвищує) кращу якість провадження освітньої та дослідницької діяльності установи, вищі показники розвитку глобальної та міжкультурної компетентностей внутрішніх та зовнішніх *стейкхолдерів* (від англ. *stakeholder* – зацікавлена особа) освітнього процесу (*Якщо не визначено інакше, у цій роботі термін „стейкхолдер” охоплює всіх учасників (суб’єктів) у межах закладу вищої освіти, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працедавці та зовнішні партнери освітньої установи*). Бачимо, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття міжнародний вимір вищої освіти стає все більш важливим і, разом з тим, усе більш складним.

Наведемо найбільш цитоване в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених трактування досліджуваного поняття, яке було представлено Дж. Найт (J. Knight) у 80-х роках ХХ століття, проте й нині вважається канонічним, зазнавши з плином часу лише незначних уточнень: „Інтернаціоналізація вищої освіти – це процес інтеграції міжнародного / міжкультурного виміру в освітню, дослідницьку та адміністративну функції вищої освіти” (*Internationalization is the process of integrating the international/intercultural dimension into the teaching, research and services function of higher education*) та „Інтернаціоналізація вищої освіти на національному, галузевому та інституційному рівнях є процесом інтеграції міжнародного, міжкультурного чи глобального компонентів до мети, функцій чи процесу набуття вищої освіти” (*Internationalization at the national, sector, and institutional levels is defined as the process of integrating an international, intercultural or global dimension into the purpose, functions or delivery of post-secondary education*) [780; 783]. У цьому визначенні закладено кілька ключових

ідей, на кшталт того, що інтернаціоналізація є процесом (а отже, їй притаманна динаміка), а не набором ізольованих заходів, які мають сприяти сталості міжнародного виміру системи вищої освіти; це низка постійних зусиль з боку основних учасників процесу надання освітніх послуг на транснаціональному, національному та інституційному рівнях, які відображають пріоритети країни, уряду, освітньої установи чи окремих груп зацікавлених осіб. Проте не окреслена подальша мета цього процесу, що може навести на думку про інтернаціоналізацію як самоціль. Водночас у багатьох країнах її швидше розглядають як засіб досягнення нового продукту / результату, наприклад, покращення якості освітніх послуг, модернізації змісту національних систем вищої освіти тощо [1097, с. 10 – 31]. Поняття „інтеграція” передбачає свідому та цілеспрямовану „вбудову” міжнародного та міжкультурного вимірів в освітні політики, стратегії та програми урядів, профільних міністерств, закладів вищої освіти. Поняття „міжнародний” передає сприйняття та розуміння взаємозв’язку між націями, культурами, країнами, водночас як „міжкультурний” – сприйняття та розуміння різноманіття культур, що існують у країнах, громадах, освітніх установах тощо.

Уже з цього стислого аналізу дефініцій можна побачити, що в процес інтернаціоналізації національних систем вищої освіти зазвичай включено багато зацікавлених осіб, які сприяють розвитку, забезпечують функціонування та власне регулюють міжнародний вимір вищої освіти. Вони представляють різноманітні групи – це не тільки освітні установи та подібні до них провайдери освітніх послуг, але й урядові відомства та агенції; неурядові та напівурядові організації; приватні та державні фонди; освітні об’єднання та спілки. Ці категорії стейкхолдерів мають різні місії, до прикладу: розробка освітньої політики, регулювання в галузі вищої освіти, фінансування, адвокація, нетворкінг (*networking*) тощо. Приклади їхньої діяльності можуть включати забезпечення та регулювання мобільності студентів, міжнародні дослідження, обмін інформацією, розробку та впровадження інтернаціоналізованих освітніх програм, міжнародні стипендії, забезпечення якості надання освітніх послуг за умови інтернаціоналізації тощо [762].

Власне за останні чотири десятиліття інтернаціоналізація стала одним з найважливіших чинників трансформації національних систем вищої освіти. Трансформуючи національні системи, інтернаціоналізація й сама зазнала суттєвих змін, однією з яких стала її біфуркація на інтернаціоналізацію вдома – „внутрішня інтернаціоналізація” (*internationalization at home*) та інтернаціоналізацію за кордоном – „зовнішня інтернаціоналізація” (*internationalization abroad*). Підхід до

трактування міжнародного виміру освітніх програм та навчальних планів („зміст навчання”, за визначенням українських дослідників [488]) також зазнав змін – від вивчення країнознавства та іноземної мови до інтеграції глобальних, міжкультурних та відповідно компаративних аспектів у процес викладання/навчання та в зміст освітніх програм. Поняття мобільності, окрім академічної мобільності студентів, викладачів та адміністративного персоналу освітніх установ, отримало додаткові конотації за рахунок появи понять „мобільність освітніх провайдерів” та „мобільність освітніх програм” [784, с. 27 – 42]. Вектор реалізації транскордонної освіти поступово змінився від моделі білатерального співробітництва між окремими закладами вищої освіти (*cooperation*) до моделі міждержавного партнерства (*partnership*), а пізніше – до орієнтації на розвиток комерційної конкурентоспроможності (*commercial competition orientation*) [784]. Останніми роками посилювались також прояви приватизації та комерціалізації у сфері вищої освіти, вплив економіки знань, комерційних провайдерів освітніх послуг. Ці та інші явища засвідчили нові правила щодо забезпечення якості освітніх послуг та акредитації у сфері вищої освіти, дали поштовх до запровадження глобальних систем ранжування (міжнародні рейтинги) і міжнародних дослідницьких мереж. Вочевидь, усе це вплинуло на сферу вищої освіти, збільшивши істотну вагу саме міжнародного виміру.

Аналіз стану розробки досліджуваної проблеми в науково-педагогічному дискурсі українських та зарубіжних науковців дозволив здійснити умовне групування наявних студій відповідно до трьох груп (підкреслимо, що переважна більшість учених має наукові розвідки, які можна віднести до кількох груп одночасно): 1) *праці системного характеру* (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Е. Біркенс (E. Beerkens), М. Бойченко, Ш. Бонд (Sh. Bond), Дж. Ван де Ватер (J. Van de Water), М. Ван Дер Венде (M. Van Der Wende), Г. Васянович, С. Вербицька, А. Гжесюк, О. Говоровська, Т. Дараган, Х. Де Віт (H. De Wit), С. Ейрам (S. Arum), Е. Егрон-Полак (E. Egron-Polak), Т. Калвермарк (T. Kalvermark), Р. Коелен (R. Coelen), О. Красовська, В. Кремень, С. Курбатов, В. Луговий, Ф. Мармольєо (F. Marmolejo), Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauer), Н. Мешко, Дж. Найт (J. Knight), О. Нітенко, Р. Патора, Т. Пилаєва, Ю. Рашкевич, А. Сбруєва, І. Сікорська, М. Содерквіст (M. Soderqvist), Т. Стеніна, І. Степаненко, Дж. Стір (J. Stier), Ф. Тейлор (F. Taylor), В. Темненко, Г. Товканець, Дж. Філден (J. Fielden), О. Хоменко, Дж. Худзік (J. K. Hudzik), Р. Х'юз (R. Hughes), О. Чабала, Чжа Цян (Zha Qiang), В. Яценко та ін.), спрямовані на встановлення рівня цілісності процесу інтернаціоналізації

як системного об'єкта педагогічних розвідок, міри взаємозв'язку і взаємодії його цілесмістових елементів (форми, чинники, принципи імплементації процесу тощо), підпорядкованість цільових орієнтирів процесу тощо; 2) *праці стратегічного характеру* (Дж. Белен (J. Bellen), А. Бернардо (A. Bernardo), О. Виговська, М. Квієк (M. Kwiek), К. Клейсік (C. Klasek), Б. Ліск (B. Leask), Г. Новосад, Т. Оболенська, А. Омелянчук, С. Райхерт (S. Reichert), Ю. Семенець, І. Совсун, І. Степаненко, Т. Фініков, О. Шаповалова та ін.), спрямовані на встановлення можливих векторів реагування національних систем вищої освіти та закладів вищої освіти на зміни зовнішнього середовища за рахунок планування, організації та здійснення стратегічних змін, а також контролю за виконанням мети процесу, реалізації цілей, стратегічних пріоритетів тощо; 3) *праці ситуаційного характеру* (Дж. Бенеш (J. Beneš), Є. Бенова (E. Benova), Дж. Білен (J. Beelen), Ю. Гаряча, Б. Год, М. Дебич, В. Зінченко, О. Ігнатова, Т. Ключкович, Л. Курій, Л. Лобанова, Л. Отрошенко, М. Піч, А. Ржевська, В. Солощенко, Я. Томашевський (J. Tomaszewski), М. Фабус (M. Fabus), Дж. Х'юсмен (J. Huisman), Ж. Чернякова, А. Чирва, Х. Шебкова (H. Šebková), О. Шипко, Є. Янчик-Стшала (E. Janczyk-Strzała) та ін.), які аналізують особливості імплементації процесу інтернаціоналізації залежно від особливостей конкретної ситуації (країни, регіону, закладу вищої освіти тощо) і припускають моделювання методик і процедур оцінювання ефективності імплементації процесу, досягнення оптимального сполучення функційних процесуально-цільових структур тощо.

Так, у рамках першої групи робіт у Національному освітньому глосарії, виданому у 2014 році, поняття інтернаціоналізації отримує таке тлумачення: „У вищій освіті це процес інтеграції освітньої, дослідницької та адміністративної діяльності закладу вищої освіти чи наукової установи з міжнародною складовою: індивідуальна мобільність (студентів, науковців, викладачів, адміністративного персоналу); створення спільних міжнародних освітніх і дослідницьких програм; формування міжнародних освітніх стандартів з метою забезпечення якості; інституційне партнерство, створення освітніх і дослідницьких консорціумів, об'єднань” [291, с. 46]. Вітчизняні дослідники у своїх працях аналізують рівні інтернаціоналізації (І. Вакарчук [60, с. 2 – 4], О. Верхогляд, Ю. Романовська [54, с. 15 – 23], В. Солощенко [425]), об'єкти (Г. Синицина, С. Баташова) [422], форми й напрями (О. Красовська [206], Г. Хоружий [487; 488]), механізми та чинники (А. Сбруєва [388; 389; 392; 395] та ін.). З позиції інтеграції вищої освіти в глобальне середовище подано трактування інтернаціоналізації А. Сбруєвою [390, с. 22 – 25]. У контексті диверсифікації та зростання

фінансових надходжень до закладів вищої освіти через залучення іноземних студентів на платне навчання, модернізацію освітніх програм, покращення якості надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності за рахунок участі студентів і викладачів у програмах мобільності інтернаціоналізацію розглядає О. Красовська. Погоджуємося з ученими в тому, що інтернаціоналізація вищої освіти є процесом систематичної інтеграції міжнародного складника в національну систему вищої освіти, дослідженням міжнародного ринку вищої освіти та суспільною діяльністю закладів вищої освіти у світогосподарській системі [206].

Чинники інтернаціоналізації національних систем вищої освіти подано в студіях А. Сбруєвої. Серед них учена виокремлює масовізацію вищої освіти, розвиток глобальної конкуренції послуг, товарів та робочої сили, інтернаціоналізацію (глобалізацію) національних ринків праці, здешевлення транспортних послуг та можливостей отримання інформації. У контексті нашого дослідження важливою є теза, що окреслені чинники сприяли зростанню ваги міжнародного компонента вищої освіти, полегшили доступ до неї значній масі бажаючих (масовізація) та відкрили доступ значній кількості національних закладів вищої освіти та приватних провайдерів освітніх послуг до міжнародного ринку вищої освіти [388, с. 125 – 128].

Форми інтернаціоналізації вищої освіти розглянуто в роботах Г. Хоружого, який аналізує явище мобільності як чинник розвитку загальноєвропейського ринку висококваліфікованих спеціалістів. Підтримуємо думку про те, що академічна мобільність сприяє інтернаціоналізації навчальних планів, їх змінам з урахуванням міжнародного досвіду викладання певних дисциплін, тобто власне інтернаціоналізації змісту національних систем вищої освіти. Зауважимо, що суттєві відмінності в навчальних планах наявні й досі в закладах вищої освіти Європи, незважаючи на майже тотальне долучення національних освітніх установ та власне систем вищої освіти європейських країн до Болонського процесу. Водночас збільшення показників мобільності потребує від закладів вищої освіти серед іншого й певної уніфікації навчальних планів [487].

Слідом за В. Андрущенко, В. Молодиченком та Д. Свириденком твердимо, що провідною формою реалізації процесу інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема і в Україні, є саме *академічна мобільність* студентів та викладачів освітніх установ. Учені наводять власну дефініцію поняття, відповідно до якої мобільність визначають як „можливість упродовж періоду навчання вчитися один або більше семестрів в університеті іншої країни, де готують фахівців з аналогічних

спеціальностей з зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання”. Науковці наголошують, що мобільність сприяє поширенню та запозиченню позитивного (а в більшості випадків просто іншого) досвіду викладання, навчання, соціальної та громадської активності в освітніх установах іншої країни [12, с. 34 – 42].

Серед наявних нині основних перешкод процесу мобільності в Україні низка науковців називає „брак фінансування, інертність академічної спільноти, недостатній рівень володіння іноземними мовами, відсутність системи національної мобільності” [284, с. 14 – 17]. К. Подольська додає до цього переліку такі чинники: неплановий характер мобільності, нестача професіоналів у галузі міжнародного навчання / стажування, які працювали би в українських закладах вищої освіти з метою консультування та підтримки, нерозробленість механізмів академічного обміну студентами та викладачами, відсутність у закладах вищої освіти інфраструктури, яка б забезпечувала ефективність академічних обмінів [342]. Погоджуємося з Л. Гурч та О. Лисак щодо того, що академічна мобільність як форма інтернаціоналізації є невід’ємним складником сучасної вищої освіти. При цьому підкреслюємо, що для України імплементація та подальша ефективна реалізація міжнародних програм академічної мобільності можливі, зокрема, за умови створення продуктивної системи нормативно-правового забезпечення цього процесу, розробки на державному рівні його організаційно-економічних механізмів, окреслення механізмів фінансування та налагодження й підтримки стратегічних партнерств [89, с. 80 – 85; 232; 233].

До першої групи робіт відносимо і численні дослідження з внутрішньої інтернаціоналізації (*internationalization at home*) та інтернаціоналізації процесу навчання (*internationalization of curriculum*), у рамках яких слідом за низкою вчених говоримо про надання чи розширення міжнародного компонента навчальних планів та освітніх програм шляхом, зокрема, розробки та впровадження в освітній процес нових інтернаціоналізованих курсів, наприклад, „Європейські студії”, „Законодавство ЄС”, „Політика ЄС”, „Європейські політичні культури”, „Європейський менеджмент зовнішньоекономічної діяльності” тощо, міжнародної орієнтації змісту наявних дисциплін, наповнення їх міжкультурним контентом. Так, на думку А. Сбруєвої (у чому ми з нею погоджуємося), основу інтернаціоналізації змісту національних систем вищої освіти мають становити дисципліни, інтернаціоналізовані за своєю сутністю, як-от: міжнародні відносини, країнознавство, історія, література, іноземні мови, міжкультурна комунікація, політологія тощо, які дозволяють сприйняти та зрозуміти особливості іншої культури [387;

41]. На особливу увагу заслуговує питання взаємозалежності внутрішньої інтернаціоналізації та розвитку глобальної й міжкультурної компетентностей, яке почасти розкрито в розвідках Л. Пуховської. Дослідниця наголошує на необхідності набуття нових компетентностей (глобальна, міжкультурна, підприємницька тощо) відповідно до особливостей функціонування Європейського простору вищої освіти ХХІ століття [374, с. 63 – 70].

Монографія В. Кременя та С. Ніколаєнка „Вища освіта України” визначає найбільш інтернаціоналізовані заклади вищої освіти країни та ознайомлює з аналізом їхньої діяльності в контексті процесу інтернаціоналізації [794]. Робота покликана, серед іншого, визначити найпродуктивніші форми міжнародного співробітництва закладів вищої освіти, до яких дослідниками було віднесено відкриття закордонних філій, заснування спільних університетів або університетських підрозділів; теоретичні викладки проілюстровано прикладами міжнародного співробітництва університетів, такими, наприклад, як пропозиція підготовчих курсів для іноземних студентів у закладі вищої освіти країни мовами національних меншин, що її пропонують університети Львова, Одеси, Івано-Франківська, Ужгорода, Чернівців.

У рамках другої групи робіт назвемо, зокрема, дослідження І. Степаненка, О. Виговської, Н. Мешко, О. Нітенко, Ю. Семенець та ін. щодо інтернаціоналізації вищої освіти як комплексної стратегії, у яких авторами окреслено ключові концепти, проблеми і принципи впровадження процесу інтернаціоналізації як результату глобалізаційних тенденцій у сфері вищої освіти. Дослідники визначають інтернаціоналізацію як необхідну умову для стратегічного розвитку національних систем вищої освіти ХХІ століття як таких, що спрямовані на формування глобальної та міжкультурної компетентностей внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів. Інтернаціоналізація розглядається також як чинник покращення якості надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності й зміцнення лідерського потенціалу національних закладів вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг [161; 434, с. 158 – 178; 55, с. 38 – 46.; 404, с. 108 – 113].

Говорячи про інтернаціоналізацію вищої освіти як чинник розвитку сучасного університету, О. Нітенко окреслює такі позитивні сторони інтернаціоналізації: „1) модернізація навчальних програм, обмін науково-педагогічними кадрами сприяє модернізації й підвищенню якості підготовки кадрів, здатних діяти в міжкультурному професійному середовищі, приходу їх в економіку країн, що позитивно впливає на їх зростання; 2) підвищення якості наукових досліджень –

інтернаціоналізація спонукає до постійного пошуку з метою забезпечення конкурентоздатності випускників; 3) поширення власних цінностей і формування позитивного іміджу країни; 4) міжнародна вища освіта є вагомим джерелом прибутку для національних економік; 5) сприяння культурній експансії” [296, с. 205 – 216]. У наведених тезах вбачаємо не тільки побіжне обґрунтування взаємозв’язку між формами інтернаціоналізації (мобільність, надання освітніх послуг іноземним студентам, міжнародні дослідження) та стратегічним розвитком національних систем і закладів вищої освіти, але й тісну кореляцію між інтернаціоналізацією та якістю вищої освіти, про що вже йшлося вище.

До другої групи відносимо також аспектні дослідження щодо інтеграції процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти, наприклад, праці Н. Мешко та О. Присвітлої висвітлюють економічний аспект імплементації інтернаціоналізації, яка почасти розглядається як домінанта розвитку глобального ринку освітніх послуг. На думку авторів, процес інтернаціоналізації обумовлює більшу відкритість національних систем вищої освіти, різке збільшення мобільності студентів та викладачів, збільшення кількості міжнародних програм, відповідно, формування світового ринку освітніх послуг. Питання розглядаються крізь призму економічного аспекту, за якого внаслідок зростання взаємозв’язку між національними економіками збільшується участь країн у міжнародній освітній діяльності [251].

Третя група робіт репрезентована дослідженнями досвіду впровадження процесу інтернаціоналізації в національних системах вищої освіти та освітніх установах країн Європи і світу, виокремлення позитивних напрацювань, наявних проблем, підходів і механізмів щодо їх розв’язання. Студії В. Зінченка, О. Говоровської, Л. Горбунової, М. Дебич, Т. Ключкович, О. Шипко, А. Чирви та ін. спрямовані на вивчення варіацій моделі інтернаціоналізації відповідно до окремих країн та закладів вищої освіти. Важливість цієї групи досліджень полягає в тому, що, незважаючи на різноманіття стратегій, моделей і механізмів інтернаціоналізації, автори окреслюють загальні підходи, які незалежно від країни чи закладу підтвердили свою продуктивність. Так, Т. Ключкович, вивчаючи особливості інтеграції вищої педагогічної освіти Словаччини до загальноєвропейського освітнього простору, розглядає розвиток словацької вищої школи саме в контексті інтеграції до загальноєвропейського освітнього простору, аналізуючи при цьому основні напрями й результати впровадження Болонського процесу в словацькій вищій освіті, оновлення її структур та нормативно-правової бази, модернізацію змісту і методів підготовки викладачів [184, с 21 – 24]. Серед останніх робіт заслуговують на увагу колективні

монографії та методичні рекомендації колективу авторів Відділу інтернаціоналізації вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, а також монографія М. Дебич, опублікована на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. У цих працях представлено аналіз процесів інтернаціоналізації вищої освіти на глобальному рівні, а також огляд національних та інституційних стратегій інтернаціоналізації зарубіжних країн; окреслено особливості та тенденції подальшого розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти в глобальному та національному вимірах, ідентифіковано інституційні моделі інтернаціоналізації вищої освіти, розроблено концептуальні засади інтернаціоналізації вищої освіти України та відповідну модель їхньої реалізації [95; 97; 102; 108].

Ці та багато інших розвідок учених обумовлюють постійну еволюцію теорії інтернаціоналізації в системі вищої освіти й дозволяють наразі твердити – могутнім важелем розвитку національних систем вищої освіти є міжнародна співпраця, спрямована на вирішення актуальних для націй завдань: дотримання відповідності змісту й рівня вищої освіти потребам національних економік, політик, соціокультурної сфери; підвищення якості підготовки фахівців; зміцнення міжнародної співпраці в галузі вищої освіти; сприяння розвитку закладів вищої освіти, зокрема, за рахунок отримання фінансування від міжнародних організацій та фондів; стимулювання загального збільшення обсягу та якості вищої освіти; заохочення налагодження та підтримки стратегічного партнерства між національними системами вищої освіти, закладами, дослідницькими мережами та командами на основі принципів співробітництва з елементами конкуренції.

Щодо зарубіжної педагогічної науки, то в ній у вражаючому різноманітті представлено напрацювання вчених щодо підходів, концепцій, теорій сутності, чинників, рівнів, форм інтернаціоналізації національних систем вищої освіти як прояву і водночас рушійної сили глобалізації (чи в регіональному аспекті – європеїзації) у вищій освіті. Доцільним вважаємо навести тлумачення інтернаціоналізації, розроблене Х. де Вітом (H. de Wit) на основі наведеного вище визначення Дж. Найт (J. Knight), згідно з яким інтернаціоналізацію визначено як цілеспрямований процес – охоплює і студентів, і викладачів – інтеграції міжнародного, міжкультурного та глобального виміру в цілі, функції та зміст вищої освіти з метою підвищення якості надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності, а також надання внеску в розвиток глобального суспільства майбутнього шляхом формування в молоді глобального мислення, глобальної відповідальності, системи інтернаціональної полікультурної

компетентності [635]. Таке сприйняття інтернаціоналізації опосередковано підтримане М. Ван дер Венде (M. Van Der Wende), який зазначає, що вища освіта XXI століття передбачає будь-які системні зусилля на національному та інституційному рівнях, спрямовані на поступову переорієнтацію діяльності закладів вищої освіти відповідно до викликів глобалізації суспільств, економік та ринків праці [1097, с. 10 – 31]. З позицій міжнародного співробітництва окреслено інтернаціоналізацію в працях Дж. Стіра (J. Stier), який називає її процесом взаємного обміну знаннями й досвідом націй [978, с. 19]. Підтримуємо також і позицію М. Содерквіста (M. Soderqvist), який наголосив на важливості управлінських акцентів в усвідомленні сутності досліджуваного явища [969, с. 45]: „Інтернаціоналізація становить процес трансформації вищої освіти від національного до міжнародного (глобального) виміру, спрямований на включення останнього в усі аспекти діяльності освітньої установи з метою підвищення якості надання освітніх послуг та досягнення високого рівня компетентностей випускників”.

Сутнісні характеристики інтернаціоналізації національних систем вищої освіти репрезентовано в роботах Ф. Альтбаха (Ph. G. Altbach) [527 – 537], С. Арума (S. Arum) [541], Е. Біркенса (E. Beerkens) [553], Ш. Бонда (Sh. Bond) [567 – 569], Дж. Ван де Ватера (J. Van de Water) [541], М. Ван дер Венде (M. Van Der Wende) [1097], Е. Егрон-Полак (E. Egron-Polak) [668; 669], Р. Коелен (R. Coelen) [595], Ф. Мармольєо (F. Marmolejo) [818], Дж. Местенхаузера (J. A. Mestenhauser) [835 – 838], Дж. Найт (J. Knight) [767–784], Дж. Філдена (J. Fielden) [683], Дж. Худзика (J. K. Hudzik) [724 – 725], Р. Х'юза (R. Hughes) [726] та ін. Зокрема, Дж. Местенхаузер (J. A. Mestenhauser) характеризує інтернаціоналізацію з урахуванням суб'єктів, задіяних у процесі (студенти, викладачі, дослідники, адміністративний персонал, зовнішні стейкхолдери та ін.), академічних дисциплін, що є основою змісту процесу, способів набуття знань та навичок, структури й цілей інтернаціоналізації, залежності процесу інтернаціоналізації від змін у міжнародних відносинах, взаємозв'язку між розвитком інтернаціоналізації вищої освіти та соціальними й освітніми реформами тощо [836; 838]. Дж. Худзик (J. Hudzik) вводить в обіг поняття комплексної інтернаціоналізації (*comprehensive internationalization*), яким називає зобов'язання, підтвержене дією / активністю, упроваджувати міжнародні та порівняльні аспекти в навчальні, наукові та службові місії/візії закладів вищої освіти; комплексна інтернаціоналізація формує інституційний характер та цінності і має відношення до всіх аспектів діяльності закладу вищої освіти. Важливим

є сприйняття комплексної інтернаціоналізації керівництвом закладу, управлінськими підрозділами, викладачами, студентами. На думку вченого, комплексна інтернаціоналізація має стати інституційним імперативом, а не просто бажаною можливістю [725].

Доцільним вважаємо також надати стислу характеристику типології підходів до інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, розробленій завдяки низці досліджень, виконаних під егідою OECD. Типологія включає чотири типи підходів (або стратегій) інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, що одночасно і самі базуються, і визначають освітньо-політичні пріоритети країни – стратегія взаєморозуміння (*mutual understanding approach*), стратегія кваліфікованої міграції (*skilled migration approach*), стратегія отримання прибутку (*revenue-generating approach*), стратегія нарощування / зміцнення потенціалу (*capacity building approach*). Так, основою *стратегії взаєморозуміння* (типова для Японії, Мексики, Кореї тощо) є довгострокові політичні, економічні, культурні, освітні цілі розвитку країни; домінантним її принципом є міжнародне співробітництво та стратегічні партнерства на протипагу конкуренції. Пріоритет надається стимулюванню розвитку інтернаціоналізованих освітніх програм та міжнародних досліджень, досягненню взаєморозуміння між студентами та викладачами – представниками інших культур, налагодженню співробітництва між академічними, політичними та економічними елітами країн, що в перспективі сприятиме підвищенню рівня взаєморозуміння між державами, соціальної згуртованості (*social cohesion*) в умовах міжкультурного середовища. У якості форм реалізації стратегії називають програми академічної мобільності в рамках двосторонніх та багатосторонніх міжуніверситетських угод тощо.

Стратегія кваліфікованої міграції (Франція, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Фінляндія, Канада, Великобританія, США тощо) не надає прямого економічного прибутку національним закладам вищої освіти, адже спрямована на залучення професіоналів і талановитих студентів, які, імовірно, можуть стати капіталом країни, що приймає, сприяти її економічному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та національної системи вищої освіти. Однією з цілей стратегії є утримати найбільш талановитих випускників освітніх установ на національному ринку праці. У якості форм реалізації стратегії називають систему академічних стипендій для іноземних студентів, програми промоції національної вищої освіти країни за кордоном, сприятливе для іноземних громадян візове та міграційне законодавство тощо.

Стратегія отримання прибутку (Австралія, Нова Зеландія, США, Данія, Нідерланди тощо) передбачає надання освітніх послуг університетами виключно на комерційній основі, без державного субсидіювання (стипендій) для іноземних чи „рідних” студентів. Іноземні студенти приносять додатковий прибуток освітнім установам, стимулюючи університети реалізовувати підприємницьку діяльність на міжнародному ринку вищої освіти. Уряди країн, своєю чергою, надають національним освітнім установам значну автономію, сприяють забезпеченню високої репутації національної системи вищої освіти, а також високий ступінь захисту іноземних громадян. Вища освіта розглядається як предмет міжнародної торгівлі, що приносить країні додатковий прибуток через залучення якомога більшої кількості іноземних студентів та контроль якомога більшої частки на міжнародному ринку освітніх послуг.

Стратегія нарощування /зміцнення потенціалу (КНР, Індія, Малайзія, В’єтнам, Сінгапур, Індонезія, Об’єднані Арабські Емірати тощо) сприяє отриманню вищої освіти за кордоном або у відкритих в країні філіях іноземних провайдерів освітніх послуг. Національна політика країни у сфері вищої освіти спрямована на підтримку програм мобільності дослідників, викладачів, студентів, на інтенсифікацію діяльності на території країни закордонних кампусів (філій) провідних освітніх установ світу. На думку урядів країн, це оптимізує процес набуття громадянами країни вищої освіти світового класу і, відповідно, дозволяє нарощувати інтелектуальний, культурний та економічний потенціал. У якості форм реалізації стратегії називають програми підтримки міжнародної мобільності державних службовців, професорсько-викладацького складу національних закладів вищої освіти, науковців та студентів; забезпечення зарубіжним закладам вищої освіти та викладачам сприятливих умов для комерційної освітньої діяльності в межах країни.

Наше дослідження дозволяє говорити, що найбільш поширеними у світі XXI століття є останні три підходи, за яких можливі зиски від запровадження інтернаціоналізації осмислюються і урядами країн, і самими закладами вищої освіти переважно як системно-інституційні – зміцнення статусу й потужності за рахунок додаткових фінансових надходжень, підвищення позицій у таблицях міжнародних рейтингів, збільшення кількості міжнародних угод, кількості програм спільних / подвійних ступенів тощо. Убачаємо в цьому певний патерн, доцільність подальшого існування якого підтримуємо лише почасти, адже, як зазначила Дж. Найт (J. Knight): „Мета інтернаціоналізації не може зводитись до промоції інституційного бренду з метою виходу на

глобальний/міжнародний ринок вищої освіти. Це змішує міжнародну маркетингову кампанію з планом інтернаціоналізації. Перша діяльність покликана рекламувати і просувати, а друга – це стратегія міжнародної, міжкультурної, інтелектуальної інтеграції закладу вищої освіти для досягнення глобальних цілей у викладанні, дослідженні, соціальній відповідальності” [783, с. 15]. Підкреслюємо ціннісне підґрунтя процесу інтернаціоналізації, за умови якого головною метою процесу називаємо підготовку студентів до життя і професійної діяльності в глобалізованому міжкультурному світі XXI століття, у якому принципової важливості набуває саме культурний аспект та пов’язаний з ним міжкультурний діалог. Здатність університетів розвивати інтернаціональну полікультурну компетентність студентів і викладачів залежить від успішності такого діалогу і всередині університетських спільнот, і в суспільстві загалом [418, с. 143–145]. За словами Ф. Тейлора (F. Taylor), інтернаціоналізація – це міжкультурний обмін, у якому культурні відмінності цінуються та підкреслюються [989], що, на нашу думку, робить можливим діалектичну єдність понять *інтернаціоналізація* та *діалогізація* (останнє не є поширеним у зарубіжній компаративістиці в контексті проблематики дослідження). Для Європейського Союзу наразі, як це не парадоксально, одним з найбільш делікатних і складних питань у галузі вищої освіти є саме питання культурного розмаїття (*cultural diversity*) та пов’язаних із ним прав країн-членів ЄС на підтримку та розвиток національного сектору вищої освіти.

Широко використовуюваною називаємо й типологію підходів до розуміння процесу інтернаціоналізації, запроваджену Х. де Вітом (H. de Wit) [634], відповідно до якої виділяють: 1) *діяльнісний підхід* (*activity approach*), який передбачає обмін навчальними планами, освітніми програмами, студентами, викладачами, навчання іноземних громадян тощо; інакше кажучи, підхід характеризує інтернаціоналізацію через певні види діяльності. Небезпекою підходу, на думку Чжа Цян (Zha Qiang), є той факт, що, розглядаючи процес інтернаціоналізації як серію тих чи тих активностей міжнародного типу, існує вірогідність концентрації виключно на результаті таких активностей, а не на процесі їх реалізації [909, с. 250]; 2) *компетентнісний підхід* (*competency approach*) підкреслює серед переваг інтернаціоналізації розвиток нових компетентностей, знань та навичок. Центральним для розуміння підходу є питання, як формування навичок та оволодіння знаннями допомагає розвивати компетентності (глобальну, міжкультурну, полікультурну тощо), аби учасники освітнього процесу стали більш обізнаними в міжкультурному відношенні на міжнародному рівні. У рамках цього

підходу саме розробку та впровадження інтернаціоналізованих освітніх програм уважаємо за засіб розвитку відповідних компетентностей; 3) *раціональний підхід (ethos approach)* спрямований на створення інституційної культури / клімату, у рамках яких цінують та підтримують міжнародні / міжкультурні перспективи та ініціативи; основою підходу є теорії організаційного розвитку для підтримки певного набору принципів і цілей. Підхід наголошує на тому, що міжнародний компонент діяльності є провідним для становлення, функціонування та розвитку закладів вищої освіти; 4) *процесний підхід (process approach)* підкреслює інтеграцію міжнародного / міжкультурного виміру в освітню, дослідницьку та адміністративну функції закладу вищої освіти шляхом поєднання широкого кола заходів, політик та процедур. У світлі цього підходу інтернаціоналізація має соціальний відтінок, оскільки тісно пов'язана з освітою в ім'я миру, заради надання технічної та іншої допомоги. Акцент робиться на міжнародних аспектах освітніх програм (внутрішня інтернаціоналізація), а також на організаційних елементах, таких як освітня політика та стратегія установи. Погоджуємося зі І. Степаненком щодо того, що діяльнісний, раціональний та компетентнісний підходи є найбільш поширеними при комплексному аналізі процесу інтернаціоналізації у сфері вищої освіти [161]. Проте в разі, якщо йдеться про осмислення інтернаціоналізації на інституційному рівні з урахуванням ситуативності впровадження окремих її елементів та форм, ваги набуває саме процесний підхід, коли розуміння того, що собою становить процес інтернаціоналізації, конкретизується через чітке усвідомлення того, навіщо він здійснюється.

Сутнісні характеристики досліджуваного явища допомагає окреслити *концепція рівнів інтернаціоналізації* вищої освіти, відповідно до якої виділяють три рівні реалізації процесу – транснаціональний, національний та інституційний [501 – 503]. *Транснаціональний рівень* передбачає вироблення єдиної у світовому масштабі концепції дій щодо інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, яка має враховувати національні особливості вищої освіти окремих країн. На *національному рівні* задіяними у вироблення інтернаціоналізаційних концепцій є уряди та профільні міністерства, відповідальні за функціонування та розвиток вищої освіти країн. *Інституційний рівень* характеризується тим, що в процесі інтернаціоналізації головним суб'єктом є заклад вищої освіти, який відповідно до транснаціональних та національних концепцій розробляє внутрішню (інституційну) стратегію інтернаціоналізації. До форм транснаціонального рівня, породжених глобалізацією та євроінтеграцією, відносимо слідом за А. Бернардо (A. Bernardo) *франчайзинг*, відповідно до якого іноземний

заклад вищої освіти дає дозвіл іншій освітній установі на реалізацію своїх освітніх програм і видачу дипломів на заздалегідь визначених умовах; *програми-близнюки*, або *програми з двоєного партнерства (Twinning Programmes)* – реалізуються у формі укладання договорів між закладами вищої освіти про спільні освітні програми, якими передбачено однакові дисципліни, форми контролю, посібники тощо; дистанційна освіта з підтримкою на місцях (*Locally Supported Distance Education*); корпоративні та міжнародні університети тощо [560].

До форм інтернаціоналізації національного рівня відносимо: програми двостороннього та багатостороннього міждержавного й міжуніверситетського обміну студентами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; інтернаціоналізацію змісту вищої освіти, спрямовану на надання міжнародного характеру навчальним планам та освітнім програмам; інтернаціоналізацію професорсько-викладацького складу через програми професійного розвитку, які формують інтернаціональну полікультурну компетентність; роботу над міжнародними проектами науково-дослідного або суспільного характеру; міжнародне співробітництво на інституційному рівні, яке є базою для студентських і викладацьких обмінів та для співпраці закладів вищої освіти у сфері досліджень; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої освіти, іноземним громадянам; створення національних порталів для міжнародної презентації національних освітніх установ з метою полегшення доступу до інформації для потенційних іноземних абітурієнтів; міжнародну акредитацію освітніх програм; розробку програм за принципом МООС; упровадження національних стипендій для найкращих студентів, переможців міжнародних наукових конкурсів, провідних фахівців у певних галузях задля створення сприятливих умов для короткострокових навчальних візитів та довготривалого перебування іноземних громадян, і, таким чином, спрямування кадрової політики національних закладів вищої освіти на залучення таких осіб на постійну роботу; інтеграцію дослідницької інфраструктури установ в міжнародні мережі та залучення національних дослідницьких груп до міжнародних проєктів, що фінансуються за допомогою, зокрема, програми HORIZON 2020 та інших міжнародних фінансових інструментів підтримки; програми спільних/подвійних ступенів (*joint / double degrees*); міжнародні позанавчальні студентські заходи; створення закордонних асоціацій випускників, стратегічних альянсів з іноземними закладами вищої освіти тощо.

У контексті інституційного рівня слідом за С. Райхертом (S. Reichert) та В. Солощенко виділяємо такі форми, як *взаємне визнання*

результатів освітнього процесу – у разі навчання студентів у закордонному закладі-партнері отримані ними оцінки визнаються в „рідному” університеті (система спільних / подвійних ступенів, до прикладу), академічна мобільність студентів, викладачів, дослідників, професійний розвиток представників викладацького та адміністративного складу національних освітніх установ, міжнародна співпраця в дослідницькій сфері, інтернаціоналізовані навчальні плани та освітні програми, надання освітніх послуг іноземним студентам, мовна підготовка іноземних студентів, розробка інтернет-порталів освітньої установи кількома мовами; розробка спільних інтернаціоналізованих програм і транскордонних курсів; створення спільних аспірантських та докторських програм; інформаційна презентація результатів діяльності університетів для закордонних ринків освітніх послуг тощо [915; 495; 496]. Відзначимо, що форми інтернаціоналізації національного та інституційного рівнів не є взаємовиключними, можуть частково збігатися, адже при використанні тієї чи тієї форми національного рівня задіяні заклади вищої освіти й навпаки.

Дослідження, здійснене експертами EUA, серед іншого визначає такі основні форми інтернаціоналізації вищої освіти з урахуванням їх відсоткової пріоритетності для 451 закладу вищої освіти 46 країн Європи, що брали участь у дослідженні й у підсумковому анкетуванні [982]: офшорні кампуси, MOOC та інші види дистанційного навчання, ступеневі програми, що викладаються іншими мовами, крім англійської, проєкти з розвитку потенціалу з партнерами в країнах, що розвиваються, міжнародні кампанії щодо залучення студентів, інтернаціоналізація вдома, літні школи, міжнародний маркетинг, ступеневі програми, що викладаються англійською мовою, стратегічні партнерства з відібраними іноземними освітніми установами, участь у міжнародних освітніх мережах, студентське працевлаштування / стажування, мобільність викладачів, мобільність студентів (див. рис. 1.1.1). Дослідження засвідчили також, що переважна кількість установ (69%) називає інтернаціоналізацію в якості найважливішого аспекту розвитку вищої освіти за попередні п'ять років, і 83% передбачили, що важливість інтернаціоналізаційних процесів буде продовжувати зростати в середньостроковій перспективі.

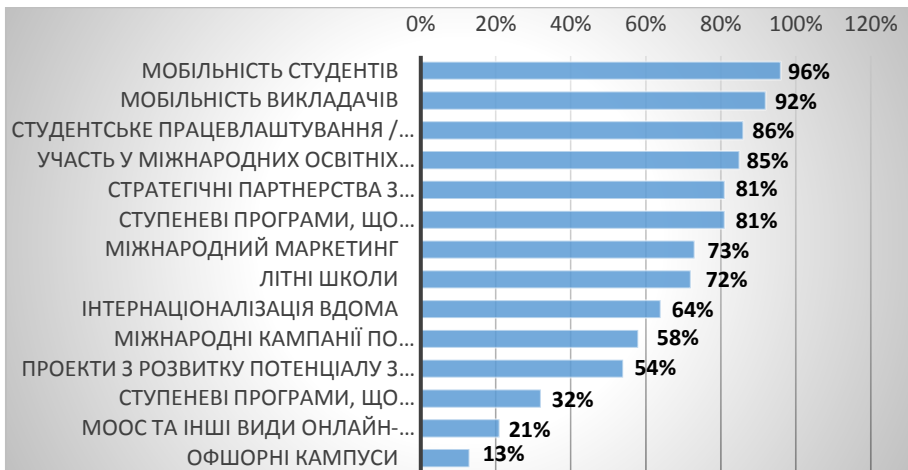

Рис. 1.1.1. Основні форми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти з урахуванням їх відсоткової пріоритетності для закладів вищої освіти країн Європи

Проаналізувавши праці низки вчених [98; 102; 108; 122; 150; 151; 161; 166; 200; 210; 222; 236; 296; 324; 388; 389; 392; 395; 404; 433; 436; 437; 465; 491; 496 – 504; 529 – 532; 548 – 553; 559; 618; 625 – 636; 668; 724; 725; 728; 764; 767 – 784; 803 – 805; 835 – 838; 911; 932; 952], твердимо – інтернаціоналізація національних систем вищої освіти наразі розглядається переважно як процес набуття закладом вищої освіти міжнародної перспективи відповідно до трьох аспектів – цільового, процесуального та структурного, а також як здійснення діяльності, яка передбачає залучення адміністрації освітньої установи до розробки бачення такої перспективи для інституції загалом та розробки мотиваційних важелів з метою залучення широкого кола зацікавлених сторін. Отже, інтернаціоналізація – це не просто сучасний процес провадження освітніх послуг, а ресурс розвитку вищої освіти, становлення глобального простору вищої освіти, спрямований на створення системи, що відповідає міжнародним стандартам, відкритої і яка оперативно реагує на виклики сучасного глобалізованого середовища. Іманентною рисою процесу інтернаціоналізації вищої освіти вважаємо, з одного боку, спрямованість на широку інтеграцію міжнародного компонента до процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності на національному рівні, а з іншого, – процес інтернаціоналізації має бути спрямованим на експорт освітніх послуг та досягнень національної науки.

Важливою для розробки концептуальних положень нашого дослідження стала також теорія чинників інтернаціоналізації

національних систем вищої освіти, які визначаємо як рушійну силу цього процесу, підставу для того, аби освітня інституція або інший суб'єкт освітньої діяльності інвестували в інтернаціоналізацію. Слідом за низкою учених [529 – 533; 767 – 784; 977; 1122 та ін.], називаємо чинники інтернаціоналізації національних систем вищої освіти тим багаторівневим комплексом причин, які з'являються та змінюються з часом відповідно до трансформації потреб і тенденцій щодо міжнародного виміру вищої освіти на транснаціональному, національному та інституційному рівнях і які знаходять своє відображення в освітній політиці, стратегіях, програмах та планах. Без чітко окресленого набору чинників, супроводжуваних цілями та завданнями, планом реалізації та принципами моніторингу / оцінки, процес інтернаціоналізації стає фрагментованою, тимчасовою, невпорядкованою реакцією на нові міжнародні можливості, що повсякчас виникають. Серед таких чинників слідом за Дж. Найт (J. Knight) [767 – 769; 771 – 778] називаємо:

1) **академічні**: ширший доступ до вищої освіти (масовізація вищої освіти); вища якість освітніх послуг та дослідницької діяльності; міжнародний вимір процесу навчання та досліджень; міжнародне визнання й покращення позицій у міжнародних рейтингах; продукування та впровадження знань, затребуваних у глобальному масштабі; міжнародні академічні стандарти тощо. Академічні чинники об'єднують інтернаціоналізацію і якість вищої освіти, мають значення для держав з погляду примноження інтелектуального капіталу й наукового потенціалу, реалізуються за допомогою: інтернаціоналізованих освітніх програм і курсів; стимулювання й організаційної підтримки закордонних стажувань викладачів, студентів, дослідників; організації й участі викладачів, студентів, дослідників у міжнародних наукових конференціях; стимулювання й організаційної підтримки наукових публікацій у міжнародних журналах, їх представленості в міжнародних наукометричних базах даних; організаційної підтримки спільних із зарубіжними науковцями досліджень, освітніх і наукових проєктів; розвитку стратегічних партнерств між закладами вищої освіти і між науковими спільнотами; створення міжнародних освітніх альянсів;

2) **економічні**: короткостроковий економічний ефект від надання освітніх послуг на контрактній основі іноземним студентам, підготовка кваліфікованих кадрів з розвиненими компетентностями XXI століття, створення умов для довгострокового економічного розвитку національних систем або закладів вищої освіти; конкурентоспроможність таких систем та закладів на глобальному

ринку вищої освіти тощо. Ця група чинників визначає переваги, що інтернаціоналізація вищої освіти може принести економіці країни або закладам вищої освіти в довгостроковій і короткостроковій перспективах, і стає особливо важливою за умови розвитку „економіки знань”, посилення потреби закладів вищої освіти в диверсифікації джерел їхнього фінансування (експорт освітніх і дослідницьких послуг, залучення іноземних студентів, збільшення можливостей грантової підтримки і для окремих викладачів і студентів, і для установ через колективні гранти й розвиток стратегічного партнерства, іноземні філії, академічний франчайзинг, ребрендинг тощо);

3) **політичні**: міжнародне співробітництво як чинник сприяння миру та взаєморозумінню між народами, як потреба набуття, збереження і зміцнення незалежності та суверенітету країни і її ролі на світовій політичній арені; здійснення зовнішньої політики для гарантування національної безпеки країни; сприяння миру і взаєморозумінню; підтримка ідеї національної ідентичності тощо. Для національних закладів вищої освіти політичний чинник пов’язаний зі зміцненням своєї автономії й підвищенням статусу на міжнародній освітній арені. У цьому вимірі держава і заклад вищої освіти визначають свої інтереси і пріоритети, які реалізують через інтернаціоналізацію і міжнародне співробітництво та партнерство;

4) **культурні/соціальні**: об’єднання провідних науковців для вирішення глобальних проблем та досягнення цілей сталого розвитку; інтенсифікації якісної міжнародної комунікації; підвищення рівня толерантності в суспільстві; промоція національної культури та національної культурної ідентичності; міжкультурне порозуміння; розвиток концепції глобального громадянства; соціальний розвиток і розвиток громад тощо. Культурну категорію чинників пов’язуємо з розвитком за допомогою інтернаціоналізації глобальної та міжкультурної компетентностей, розширенням можливостей для міжкультурного діалогу, міжкультурного співробітництва, формуванням толерантності серед студентів та викладачів закладів вищої освіти тощо. Урахування культурної категорії чинників у процесі надання освітніх послуг має здатність найкращим чином позиціонувати традиції, культуру й мову власної країни. Соціальне підґрунтя категорії вбачаємо в тому, що людина – і студент, і вчений, перебуваючи в міжнародному середовищі, стають більш відкритими для сприйняття іншого, більш толерантними і здатними досягати порозуміння. Це, своєю чергою, сприяє покращенню соціального клімату і у суспільстві, і у всьому світі [739].

З плином часу процес інтернаціоналізації стає все більш складним, відповідно і система чинників зазнає змін. Якщо в середині 1990-х років учені говорили про чотири категорії чинників інтернаціоналізації, охарактеризовані вище, то 2000-х роках розподіл чинників інтернаціоналізації відбувається відповідно до інституційного та національного рівнів. Згідно з цією типологією до інституційного рівня зараховують: міжнародний брендинг та профіль установи (міжнародне позиціонування); отримання прибутку; професійний розвиток студентів, викладачів та співробітників; стратегічні партнерства; продукування знань. Відповідно, до національного рівня – розвиток людського капіталу; стратегічні партнерства; комерційну торговельну діяльність; розбудову нації; соціокультурний розвиток [781].

Попередній огляд дозволяє сформувати рамку завдань процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, яка, на нашу думку, має включати такі аспекти: 1) підвищення якості вищої освіти та досліджень; 2) розширення експорту та імпорту освітніх послуг; 3) диверсифікацію та зростання фінансових надходжень; 4) зміни в системі менеджменту вищої освіти відповідно до міжнародного компонента. На рисунку 1.1.2 представлено розподіл завдань з урахування їхнього впливу на національні системи вищої освіти та освітні інституції (див. рис. 1.1.2), який дозволяє стверджувати: за умови інтернаціоналізації національних систем вищої освіти відбувається зміна вектора надання освітніх послуг від попиту до пропозиції, що є природним в умовах глобалізації економіки й пов'язаної з нею необхідності підготовки фахівців, здатних працювати в умовах глобалізованого ринку праці.

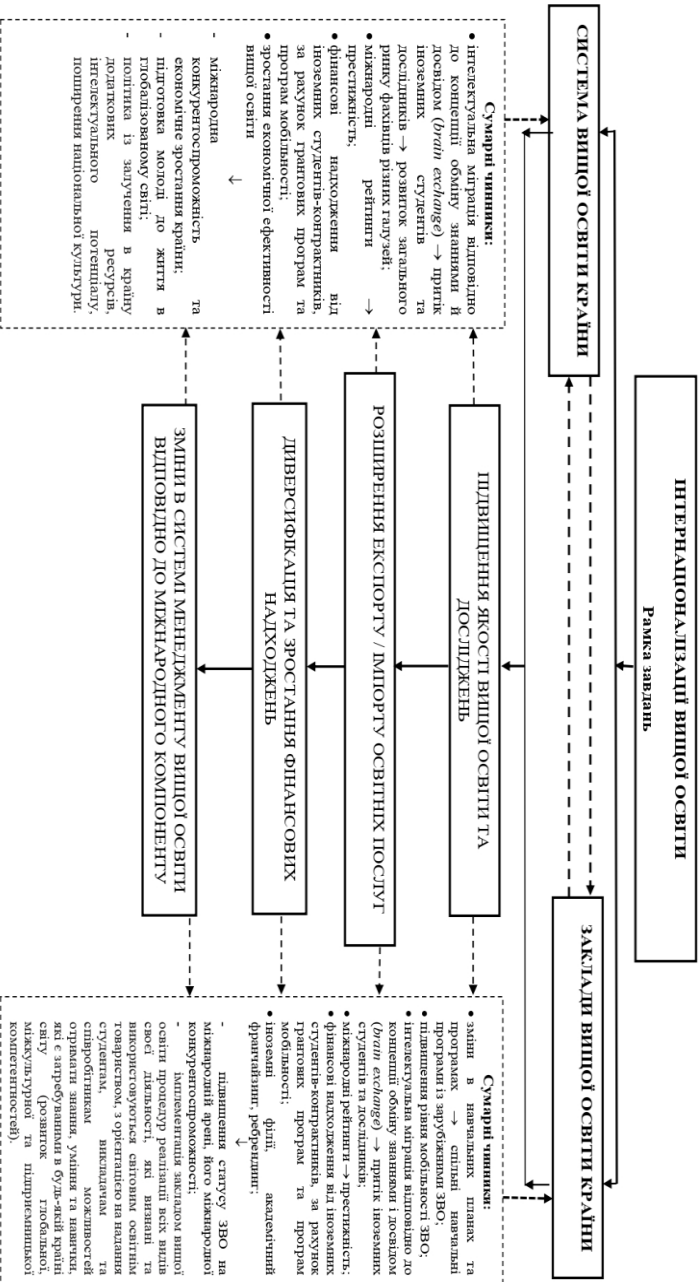

Рис. 1.1.2. Рамка завдань процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти

Сформована рамка завдань процесу інтернаціоналізації, заснована на компаративному аналізі наукових праць українських [10 – 15; 208; 311; 132; 186 – 190; 206; 209 – 212; 242 – 247; 387 – 397; 415; 419; 460; 491; 496 – 504] та зарубіжних дослідників [527 – 537; 574; 618; 625 – 636; 708; 764; 771 – 784; 835 – 838; 1097], дозволила нам для подальшого уточнення сутності процесу інтернаціоналізації у сфері вищої освіти розглянути синонімічний ряд поняттєвого компонента цього концепту. Зазначаємо, що і зараз у багатьох розвідках можна спостерігати термінологічні розбіжності, пов'язані з синонімічним уживанням термінів *інтернаціоналізація (internationalization)* та *міжнародна освіта (international education)*, *міжнародне навчання (international studies)*, *глобальна освіта (global education)*, *міжкультурна освіта (intercultural education)*, *мультикультурна освіта (multicultural education)* [698]. Названі терміни беруть свої витoki з різних педагогічних та філософських підходів до розуміння процесу надання та отримання освітніх послуг; чітко розмежувати їх складно через відсутність загальноприйнятих визначень цих понять і часткового перетинання їхніх змістових полів. Як наслідок, їхнє взаємозамінне вживання подекуди викликає суперечливі тлумачення власне процесу інтернаціоналізації вищої освіти.

Так, термін *міжнародна освіта (international education)* від самого початку використовували для опису міжнародних зрізів вищої освіти в Сполучених Штатах Америки [698]. Сьогодні в цій країні вчені – теоретики і практики – хоча й використовують термін *інтернаціоналізація (internationalization)*, саме *міжнародна освіта* і надалі є загальноприйнятим стандартом для опису аналізованого нами поняття. Дослідники зазначають, що *міжнародна освіта (international education)* вживається як „парасольковий” термін для називання університетських програм та видів діяльності, які мають легко впізнаваний міжнародний відтінок – програми студентського та професорсько-викладацького обмінів (*student/academic exchanges*), *міжнародне навчання (international studies)*, заходи, спрямовані на розвиток міжнародного складника діяльності освітніх установ, курси вивчення іноземних мов, *міжкультурна освіта (intercultural education)*, програми спільних/подвійних ступенів (*double degree programs*) тощо [698]. **International education** is an all-inclusive term encompassing three major strands: a) international content of the curricula; b) international movement of scholars and students concerned with training and research; c) arrangements engaging U.S. education abroad in technical assistance and educational programs („Міжнародна освіта є багатоаспектним терміном, який охоплює три основних напрями: а) міжнародний зміст навчальних

програм; б) міжнародну міграцію вчених та студентів, які навчаються та займаються дослідженнями; в) угоди про співробітництво, що дозволяють залучити технічну допомогу та досвід упровадження освітніх програм США за кордоном” – *Переклад наш. – І. В.*) [708]. *Міжнародна освіта* передбачає всі види активностей, що відрізняються від суто освіти та існують або паралельно, або альтернативно. На практиці ж, за словами багатьох дослідників, така паралельність, чи то пак альтернативність, впливає на те, що міжнародна освіта не тільки стає відірваною від інших аспектів освітнього процесу, а й набуває відтінок маргінальності та слабкої інтегрованості до стратегії, місії, структури та фінансової пріоритизації закладів вищої освіти. На додачу до цього ще однією проблемою, пов’язаною з терміном *міжнародна освіта (international education)*, є тенденція замінити одним компонентом міжнародної діяльності всі інші. Так, одні вважають навчання за кордоном за міжнародну освіту, інші – винятково за міжнародне навчання чи курси вивчення іноземної мови. Така підміна понять звужує складне багатогранне явище до єдиного аспекту його розгляду.

Глобальна освіта (global education) відображає схожі відтінки значення, що й *інтернаціоналізація*. Водночас як усе, що пов’язане з поняттям *міжнародний/інтернаціональний (international)*, описує відносини між національними державами, в освітньому контексті це поняття відносять до інших країн та регіонів, народів, їхніх мов та культур. Класичними прикладами є французька література, азійські студії чи російська історія. *Глобалізація* і похідна від неї *глобальна освіта* наголошують на обміні ідеями, капіталом, людьми та товарами по всьому світі в контексті зменшення важливості національних кордонів. Для багатьох ці терміни імпліцитно пов’язані з гегемонією капіталістичної системи, пануванням багатих народів над бідними, утратою національної ідентичності та культури.

Звернемося до термінів *міжкультурна освіта (intercultural education)* та *мультикультурна освіта (multicultural education)* і спробуємо визначити, чи є вони тотожними терміну *інтернаціоналізація*. Деякі дослідники вважають, що поняття мультикультурності та міжкультурності є тісно пов’язаними і власне є синонімами. Інші твердять, що міра різниці між мультикультурним та міжкультурним / міжнародним є настільки значною, що неможливо ототожнити досвід вивчення різних культур у власному культурному середовищі із зусиллями, необхідними для того, аби зробити те саме в зовсім іншому мовному та культурному контексті за кордоном. Визнаємо, що і мультикультурне, і міжкультурне/міжнародне навчання вимагає кроку за межі власних (національних) культурних припущень та

поглядів. Мультикультурна освіта, на нашу думку, стосується незв'язаних зіставлень знань про певні групи без явного взаємозв'язку між ними. Міжкультурна проте передбачає порівняння, обміни, співпрацю та конфронтацію між групами. Проблеми та ситуації є настільки складними, що їх можна розглядати лише шляхом зближення та поєднання різних поглядів. З цієї перспективи міжкультурна освіта є більш активною та орієнтованою на діяльність, ніж мультикультурна; не є сфокусованою на конкретних проблемах, таких як відмінності в навчанні або розвитку мови; визнає, що справжнє розуміння культурних відмінностей та подібностей необхідне для створення фундаменту для спільної роботи з іншими [529; 532; 537; 574; 618; 625; 636; 708; 764; 771; 784; 835; 838]. Аби заохотити студентів навчатися та розвивати сприйняття різних культур, мультикультурна освіта підкреслює важливість ознайомлення студентів з проблемами ідентичності (гендер, раса, клас), проблемами рівності, а також наслідками влади та привілеїв. Інтернаціоналісти часто сприймають мультикультуралістів як надмірно зосереджених на віктимізації та таких, що мають вузькоспрямовану гендерну перспективу. Зауважимо також, що мультикультурна освіта, на відміну від традиційних підходів до тлумачення вищої освіти, що підкреслюють знеособлені форми когнітивного навчання та отримання знань, включає персоналізоване поведінкове та афективне навчання, саморефлексію та є безпосередньо пов'язаною з культурними розбіжностями. Міжкультурна ж освіта включає альтернативні способи пізнання світу та валідації людських знань [888]. Інтернаціоналізацію вищої освіти розглядаємо як один із засобів реагування на виклики глобалізації, прихильники якої водночас беруть до уваги індивідуальність нації. Незважаючи на те, що різноманітні значення, пов'язані з терміном *інтернаціоналізація*, ілюструють складність та різнобічність цього поняття в системі вищої освіти, серед ключових його елементів називаємо відносини між націями та культурну ідентичність.

Здійснений аналітичний огляд дозволяє окреслити бачення процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти як мультикомпонентного явища, яке доцільно розглядати в межах внутрішнього і зовнішнього вимірів – так звана інтернаціоналізація вдома, чи „внутрішня інтернаціоналізація” (*internationalization at home*), та інтернаціоналізація за кордоном, чи „зовнішня інтернаціоналізація” (*internationalization abroad*), про які йшлося вище. Багато закладів вищої освіти – і насправді багато країн – усвідомили, що кількість студентів, які мають досвід навчання або здійснення науково-дослідної роботи за кордоном, є надзвичайно низькою. Як наслідок, більше уваги має бути приділено діяльності в межах університетського кампусу, яка

підготувала би студентів до життя в глобалізованому та культурно різноманітному світі. Студенти та викладачі освітніх установ потребують широкого розуміння міжнародних та глобальних проблем, міжкультурного розуміння та навичок, навіть якщо вони ніколи не залишали свою громаду чи країну. Отже, основною метою внутрішньої інтернаціоналізації стає формування міжкультурної компетентності учасників освітнього процесу в рамках навчання в національному університеті. Основними напрямками діяльності для розвитку внутрішньої інтернаціоналізації слідом за Ю. Косовим називаємо включення до навчального плану в якості обов'язкових чи за вибором студента „інтернаціоналізованих” дисциплін (міжнародні відносини, країнознавство, міжкультурна комунікація, політологія міжнародне право, світова економіка, зовнішньоекономічна діяльність тощо); доповнення змісту традиційних дисциплін міжнародними прикладами і темами; розробка навчальних планів та освітніх програм для студентів-іноземців; упровадження навчальних планів з підготовки закордонних резидентів до „міжнародних” професій (наприклад, для роботи в міжнародних компаніях); упровадження навчальних планів іноземними мовами, які дозволяють розвивати міжкультурну / полікультурну / глобальну компетентності, розвивають мультикультурні знання та навички; розробка міждисциплінарних навчальних планів за принципом регіональних студій з інформування про різноманітні особливості двох і більше країн; упровадження навчальних планів з „міжнародною” обов'язковою частиною, яку студенти мають змогу вивчати в закордонній освітній установі; залучення зарубіжних викладачів і науковців; створення віртуальних аудиторій, у яких мають змогу навчатися студенти з різних країн; викладання іноземними мовами тощо [199]. Отже, внутрішня інтернаціоналізація передбачає включення міжнародного компонента в усі сфери роботи закладу вищої освіти в межах рідної країни.

На відміну від внутрішньої інтернаціоналізації, зовнішня зумовлена необхідністю зміцнювати та розвивати співробітництво між університетами та підвищувати власну конкурентоспроможність освітніх установ [551]. Слідом за низкою зарубіжних учених [532; 537; 574; 618; 636; 708; 764; 771; 784; 835; 838], ключовими компонентами зовнішньої інтернаціоналізації називаємо: 1) академічну мобільність, за допомогою якої студенти мають можливість частково отримати освітні послуги відповідно до обраного напрямку підготовки в закордонному закладі вищої освіти; 2) мобільність викладачів та науковців, засновану на концепції міжнародного обміну знаннями й досвідом; 3) створення і реалізацію спільних із зарубіжними освітніми установами науково-

дослідницьких проєктів; 4) реалізацію програм подвійних (спільних) дипломів; 5) відкриття філій університетів за кордоном. Експорт освітніх послуг передбачає такі напрями діяльності: розширення фінансування для іноземних студентів задля отримання ними освітніх послуг та здійснення досліджень на базі „нерідного” закладу вищої освіти; спрощене отримання в’їзних віз для іноземних студентів; створення під егідою профільних міністерств країн інформаційного простору з доступною інформацією про національні заклади вищої освіти країни, що приймає, їхній кадровий, науковий потенціал, реалізований в освітніх програмах. Зазначимо, що кількість студентів, які розглядають можливість навчання в іноземних країнах, постійно збільшується; проте зростає і зацікавленість у викладанні зарубіжних академічних курсів і освітніх програм у своїй країні. При цьому відбувається істотна зміна вектора інтернаціоналізації від розвитку співробітництва до конкурентоспроможної торгівлі освітнім продуктом, іншими словами, від допомоги до торгівлі (*from aid to trade*).

Транскордонна мобільність освітніх програм (*cross-border mobility of programmes*) як форма зовнішньої інтернаціоналізації може бути описана як трансфер окремих освітніх програм та академічних курсів через національні кордони шляхом прямого викладання, або дистанційного навчання, або їхньої комбінації. Закордонний постачальник освітнього продукту або асоційований партнер у країні-отримувачі можуть присвоювати кредити в рамках певної кваліфікації окремо чи спільно. Франчайзинг, програми-близнюки (*Twinning Programmes*), програми подвійних / спільних дипломів є найбільш поширеними проявами транскордонної мобільності освітніх програм у рамках зовнішньої інтернаціоналізації [779].

Транскордонна мобільність провайдерів освітніх послуг (*cross-border mobility of providers*) може бути охарактеризована як фізичне або віртуальне переміщення постачальника освітньої послуги (установи, організації, компанії) через національний кордон з метою пропонування освітніх програм чи послуг студентам та іншим клієнтам. Різниця між мобільністю освітніх програм та мобільністю постачальників освітніх послуг полягає в різноманітті та обсягах пропонованих програм і послуг, а також у місцевій присутності (інвестиціях) іноземного постачальника. Відмінною рисою першого та другого типів мобільності є те, що при мобільності постачальників освітніх послуг студент не обов’язково перебуває в іншій від закладу освіти країні, як це зазвичай відбувається при транскордонній мобільності освітніх програмі [782]. Кредити та кваліфікації присвоюються іноземним постачальником освітніх послуг (за умови наявності закордонної чи місцевої акредитації) або

афілійованим вітчизняним партнером. Форми транскордонної мобільності постачальників освітніх послуг включають університетські містечка (*branch campus*), двонаціональні університети (*bi-national universities*), злиття, навчальні сайти та науково-дослідні бюро тощо. Подібні форми викликають питання щодо того, чи наявна в країнах, які приймають, необхідна політика щодо реєстрації та акредитації зарубіжних освітніх програм та постачальників, а також щодо регулювання фінансових аспектів їхнього впровадження та діяльності (податки, право власності, розподіл прибутків тощо).

Спираючись на дослідження Г. Хоружого й беручи до уваги виклики, з якими стикається світ XXI століття і які змінюють ставлення людства до фізичної мобільності, виділяємо третій вимір інтернаціоналізації – *електронний* [488], характерними рисами якої називаємо: 1) вільний доступ: потенційний студент може включитися в склад віртуальної групи для вивчення предмета, перебуваючи в будь-якій точці планети; 2) розширення здатності викладачів охопити якомога більшу кількість студентів, адже навчання у форматі *E-Learning* практично необмежено збільшує кількість студентів в одного викладача; 3) гнучкість, яка передбачає пошук оптимального часу для спілкування віртуальної групи, члени якої можуть знаходитися в різних часових поясах; 4) конкурентне середовище: одночасне навчання і взаємодія з іноземними студентами в процесі роботи автоматично створюють природне конкурентне середовище, що позитивно впливає на зацікавленість студентів; 5) мовну практику: спільне навчання з іноземними студентами підвищує рівень мовної підготовки; 6) навички використання новітніх мультимедійних технологій; 7) міжкультурну комунікацію: в процесі спільного навчання з іноземними громадянами студенти отримують унікальний досвід комунікацій з представниками інших культур та національностей.

Як бачимо, поступово процес інтернаціоналізації перестає вважатися спеціалізованою або маргіналізованою частиною ландшафту на мапі вищої освіти. Стратегічні документи закладів вищої освіти, їх місії та візії, заяви щодо міжнародного вектора національних політик урядів держав світу, міжнародні декларації та наукові статті – усе це наочно демонструє сфокусованість вищої освіти сьогодення на процесі інтернаціоналізації. Розглянувши низку національних політик, стратегій, планів ключових суб'єктів процесу, таких як університети, профільні міністерства, національні / регіональні / міжнародні академічні асоціації та міжнародні державні установи, ми побачили, що процес інтернаціоналізації систем вищої освіти є тісно пов'язаним з економічною та інноваційною конкурентоспроможністю держав та

університетів, прагненням до набуття світового статусу шляхом використання так званого принципу м'якої сили (*soft power*), м'якої влади, за Дж. Найєм (J. S. Nye) [858], який передбачає здатність досягати певної мети за рахунок привабливого позиціонування власної культури, суспільно-політичних чи інституційних цінностей на протигагу жорсткій силі, ґрунтованій на різних видах прямого чи опосередкованого тиску. Економічні та політичні чинники дедалі частіше стають ключовими рушіями національних освітніх політик, академічні та соціальні / культурні чинники набувають усе більшого значення.

Дебати останніх років щодо того, чи є інтернаціоналізація конструктом зі Сходу, чи Заходу, чи Півночі, свідчать про те, що вона почасти трактується як синонім явищ вестернізації, американізації, європеїзації [644]; тим самим розуміння концепту інтернаціоналізації звужують до власне окреслення рушійних сил чи стратегій імплементації, які мають у своїй основі та відображають певні національні / культурні норми. На нашу думку, це суперечить самій суті досліджуваного концепту, тому в роботі ми керуємося переважно визначенням інтернаціоналізації, представленим саме Дж. Найт (*Internationalization at the national / sector / institutional levels is defined as: the process of integrating an international, intercultural, or global dimension into the purpose, functions or delivery of post-secondary education*) [773, с. 11], перефразовуючи яке, зазначаємо, що інтернаціоналізація вищої освіти є процесом упровадження міжнародного та міжкультурного складників у дослідницький, освітній та адміністративний компоненти діяльності національних закладів вищої освіти та інших суб'єктів цього процесу. Відповідно, уважаємо за доцільне визначити такі показники інтернаціоналізації національних систем вищої освіти (див. рис. 1.1.3).

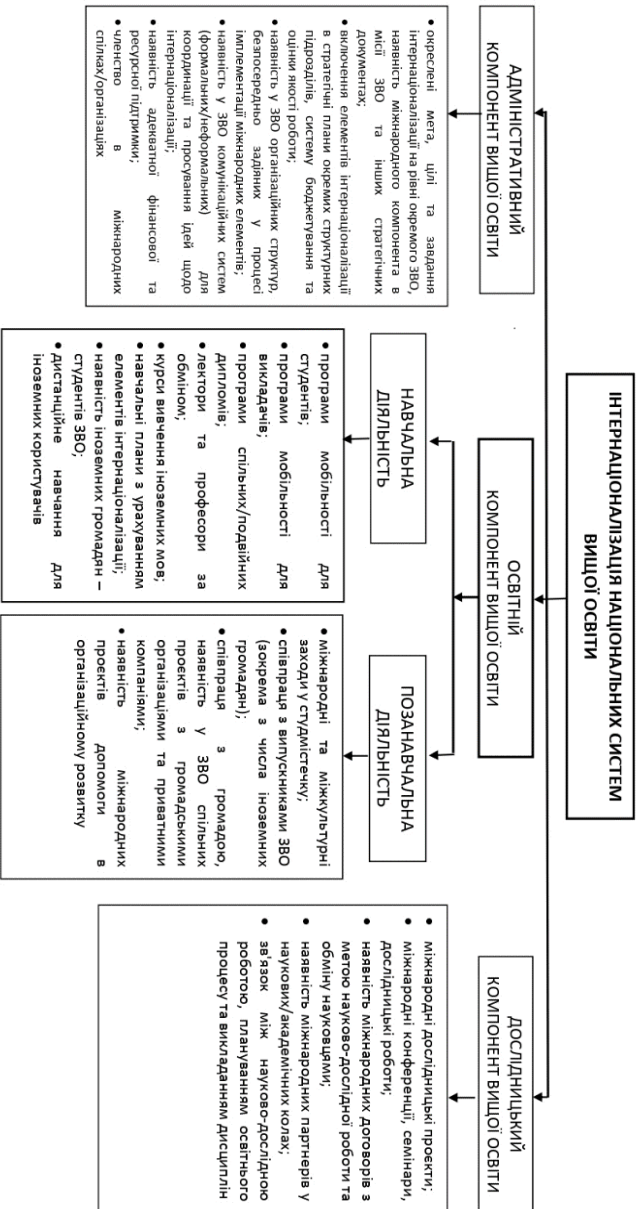

Рис. 1.1.3. Показники процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти

Як бачимо, для одних інтернаціоналізація передбачає врахування міжнародного, міжкультурного чи глобального виміру в освітніх програмах і власне в процесі викладання / навчання; інші вбачають у ній виключно проекти міжнародного розвитку або роблять акцент на комерційній транскордонній освіті. Цей термін використовують і при описі діяльності регіональних освітніх хабів, центрів, освітніх містечок та вільних зон надання освітніх послуг високого рівня (*knowledge villages – села знань*). Вочевидь, термін використовують для опису широкого спектра питань, стратегій та інноваційних явищ у галузі вищої освіти по всьому світу, складовою частиною яких є міжнародний компонент. *Інтернаціоналізація*, як ми зазначали, вже стала „парасольковим” терміном для позначення всього, пов’язаного з міжнародним виміром вищої освіти. Навіть сучасна спрямованість діяльності закладів вищої освіти на підвищення свого статусу, популяризацію свого бренду за рахунок серед іншого й участі в міжнародних рейтингах вважається за прояв політики інтернаціоналізації освітньої установи, хоча, на нашу думку, це є частиною маркетингової чи PR-стратегії закладу вищої освіти.

Ураховуючи це, цікавою вважаємо спробу відстежити зміни, що їх зазнав термінологічний апарат, дотичний до концепту інтернаціоналізації, за останні п’ятдесят років. Таблиця в Додатку А дозволяє побачити зміни відповідно до окреслених часових меж. Якщо в 1960-х роках ХХ століття акцент робився на стипендіях для іноземних студентів, міжнародних проектах розвитку та країнознавчих дослідженнях, сьогодні ми вже говоримо про брендинг, транскордонну освіту, глобальне громадянство, франчайзинг та освітні установи як фабрики віз (див. додаток А).

Формулюючи проміжні висновки щодо теоретичного узагальнення проблеми становлення та функціонування процесу інтернаціоналізації як домінанти розвитку національних систем вищої освіти (зокрема, і країн Східної Європи) ХХІ століття, які обумовлюють подальше викладення матеріалу дослідження, відзначимо, що наразі і в зарубіжній, і в українській педагогічній науці наявна певна невизначеність щодо тлумачення поняття. У нашій роботі під цим процесом розуміємо низку міжнародних заходів, таких як програми мобільності для студентів та викладачів, міжнародні партнерства та проекти, міжнародні дослідницькі ініціативи, рекрутинг та навчання іноземних студентів, програми спільних / подвійних ступенів, надання освітніх послуг в інших країнах з використанням різноманітних методик фізичного чи віртуального (дистанційного) навчання, закордонні філії національних університетів інших країн, програми франчайзингу тощо. Зауважимо,

що, оскільки стратегічні документи з європейської інтернаціоналізації систем вищої освіти мають здебільшого загальний характер, конкретизація форм, методів та інструментів інтернаціоналізації проявляється на рівні країн, закладів вищої освіти та викладачів, при цьому освітні установи продовжують самостійно шукати адекватні та ефективні для себе форми й методи інтернаціоналізації, виходячи із розуміння своїх потреб, можливостей і пріоритетів.

1.2. Процес інтернаціоналізації і компетентнісний підхід у вищій освіті: формування компетентностей XXI століття через мобільність як форму інтернаціоналізації національних систем вищої освіти

Глобалізація, про яку побіжно йшлося в попередньому підрозділі, справила істотний вплив на функціонування національних систем вищої освіти в усьому світі. Уряди країн світу почали сприймати галузь вищої освіти, сфокусовану на підготовці професіоналів із низкою розвинених компетентностей, необхідних глобалізованому ринку праці XXI століття, як шлях до процвітання своїх країн. Як наслідок, глобалізація викликає масштабну комерціалізацію галузі і, відповідно, необхідність істотного варіювання підходів до процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності в закладах вищої освіти сьогодення. Глобалізація, на думку Ф. Альтбаха (Ph. Altbach) та Дж. Найт (J. Knight), передбачає залучення економічних, політичних та суспільних сил, які підштовхують вищу освіту XXI століття до більшого міжнародного залучення (... *the economic, political, and societal forces pushing 21st century higher education toward greater international involvement*) [533, с. 290 – 291]. Вища освіта, яка завжди мала чітко окреслений міжнародний характер, як власне і заклади вищої освіти – університети, що є однією з найстаріших соціальних інституцій з тривалою історією становлення, здатністю до збереження наявного та формування нового знання і, відповідно, можливістю впливу на розвиток суспільства, у XXI столітті стає все більш інтернаціоналізованою. Американський філософ Р. П. Волфф (R. P. Wolff) відмічає, що спільнота знань відрізняється від будь-якого іншого політичного, релігійного, професійного чи артистичного середовища характером колективних цілей мети та способами їх досягнення. Університет – це особливе суспільство, яке прагне разом зберегти та покращити знання, знайти істину, розкрити та використати

інтелектуальні можливості людини; тобто університет – це викладацько-студентська спільнота, яка створює, засвоює, зберігає та передає знання задля служіння людству (зважаємо на відсутність бар’єрів – мобільність – задля реалізації цієї функції) [1008, с. 44].

Лексема *університет* (від лат. *universitas* – сукупність, цілісність) почасти передбачає властивість спільного використання будь-чого людьми як представниками світу чи певної групи. Незважаючи на свій „універсалізм”, лише в останні десятиліття ХХ століття почала використовуватися на позначення закладів вищої освіти як таких, що, окрім освітньої та дослідницької функцій, інтегрують у своїй діяльності міжнародний (глобальний) та міжкультурний контексти [685, с. 23 – 36]. К. Кер (K. Kerr) увів поняття *мультиверситету* для підкреслення численних функцій університету глобалізованого світу ХХІ століття. За К. Кером, сучасний університет – це постійно змінюване варіативне середовище, кілька суспільств водночас – бакалаврське та магістерське; гуманітарне, соціальне та фундаментальне; наукове, адміністративне, неакадемічне тощо; кордони якого невизначено, бо воно простягається за межі країни розташування і до випускників, законодавців, бізнесменів та ін., які мають відношення до цих внутрішніх суспільств університету. Як установа університет тісно пов’язаний із минулим та майбутнім і досить часто конфліктує із сьогоденням; він „рабськи слугує соціуму, але іноді цей соціум безжально критикує” [1008, с. 56].

Цікавим вважаємо погляд на університет відомого філософа сучасності Т. Халіка (T. Halik), згідно з яким університет протягом свого існування уособлював інтелектуальний аспект релігії; релігії в тому сенсі, у якому її сприймали в Давньому Римі – як ритуальний контакт із священною основою суспільства, символічний прояв ідентичності, що робить суспільство єдиним цілим. Така релігія слугує мовою суспільства, крім того, університет Середньовіччя слідував за здоров’ям людини: теологічний факультет відповідав за здоров’я доктрини, медичний – за здоров’я тіла, факультет правознавства – за здорові стосунки із суспільством, факультет мистецтв опікувався здоровим способом думки. На початку ХХ століття християнська теологія втратила роль єдиної мови суспільства. У певному сенсі релігією стала наука, при цьому університети виконували роль храмів науки [704].

Вища, або університетська, освіта – це така форма вищої освіти, яка включає підготовку до самостійного пошуку знань, виконання професійних обов’язків, що вимагають попереднього отримання академічних знань, формування уявлень про відповідні галузі науки та вмінь загалом. Завданням для сучасних університетів є забезпечення

навчання та наукової діяльності, трансферу отриманих від досліджень знань на користь суспільства, формування відчуття соціальної відповідальності, управлінських навичок, надання можливостей для підвищення рівня кваліфікації в майбутньому тощо. Отже, діяльність сучасного європейського та східноєвропейського університету набуває глобального характеру. За словами віцепрезидента німецької ректорської конференції Д. Ленцена (D. Lenzen), тільки насправді транснаціональний університет може виконати місію з підготовки громадян світу і проведення досліджень на благо суспільства [808]. Підсилений розвитком глобальної інформаційної мережі та систем знань процес глобалізації супроводжується зростанням можливостей для кожного суспільства й індивідуума. Оскільки можливості відкриваються тільки для носіїв кваліфікованого знання та сучасних компетентностей, національні системи та заклади вищої освіти стають не тільки об'єктами впливу, але й агентами змін, впливаючи на сприйняття такої традиційної форми трансферу знань, як мобільність студентів, викладачів та адміністративного персоналу університетів, яка й нині залишається наріжним каменем міжнародних академічних відносин та показником ефективності стипендіальних програм, спрямованих на посилення інтелектуального й наукового потенціалу націй засобами фінансової підтримки [529].

Тривалий час мобільність визнавалася за пріоритетний напрям інтернаціоналізації національних систем вищої освіти в Європі, і національні стратегії інтернаціоналізації систем вищої освіти визначали підвищення мобільності студентів та персоналу національних університетів за свою провідну мету. На думку У. Тайхлера (U. Teichler), мобільність як результат процесу міжнародного співробітництва на національному та інституційному рівнях робить можливим взаємозв'язок національного та європейського контекстів, а також більш тісну інтеграцію і зближення різних секторів європейської вищої освіти [1994, с. 93 – 106].

У контексті Болонських реформ вищої освіти підвищення показників мобільності студентів, викладачів та адміністративного персоналу освітньої установи, транскордонне академічне співробітництво та взаємне визнання періодів навчання і кваліфікацій, здобутих за кордоном, визначені за основну мету Болонського процесу. Увага країн Європейського Союзу зосереджена на підвищенні якості освітніх послуг, що їх надають національні заклади вищої освіти, та дослідницької діяльності, на актуальності вищої освіти та відповідності сформованих у випускників університетів компетентностей потребам глобалізованого ринку праці і, як наслідок, на збільшенні показників

працевлаштування молоді в умовах взаємозалежності знання / навичок, економіки і суспільства. Положення Болонської декларації щодо того, що студенти закладів вищої освіти Європейського Союзу мають право на навчання для здобуття ступенів, що визнаються по всій території ЄС, а не тільки в тій країні, де їх здобуто, а також щодо того, що основною відповідальністю національних освітніх установ є гарантування надання однаково високого рівня кваліфікації своїм студентам, є концептуальними щодо мобільності [86, с. 76 – 81]. Отже, Європейський простір вищої освіти, з одного боку, сприяє зростанню мобільності студентів та персоналу, а з другого, – мобільність є необхідною умовою формування та функціонування цього простору.

Інструменти забезпечення сумісності національних складників вищої освіти задля гарантування процесу мобільності розроблено в таких базових документах Болонського процесу, як: Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (*The framework of qualifications for the European Higher Education Area*); Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (*The European Qualifications Framework for lifelong learning*); Всеосяжна рамка кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (*The Overarching Framework for Qualifications in the European Higher Education Area*); національні документи щодо національних рамок кваліфікацій, ухвалені на Лондонській конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (2007); Критерії і процедури узгодження національних рівнів кваліфікацій з Європейською рамкою кваліфікації (Додаток до листа Європарламенту і Ради Європи від 06.04.2008 року № 14499); Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*); Керівництво користувача ECTS (*European credit transfer and accumulation System users guide*); Хартія європейських університетів для освіти впродовж життя тощо [35; 145; 252 – 279; 997]. Ці та похідні від них документи роблять можливою так звану „м’яку” кооперацію між європейськими закладами вищої освіти, засновану на обміні студентами та викладачами як базі для реалізації ідеї значущості людських ресурсів для підвищення конкурентоспроможності національних економік (на основі програми ERASMUS, затвердженої в 1987 році). Загалом регулювання мобільності на національному рівні здійснюється через „сукупність правових, організаційних, економічних та інформаційних дій держави, спрямованих на створення належного середовища для реалізації права суб’єктів освітнього й наукового процесу на академічну мобільність” [16, с. 54].

За даними UNESCO, кількість студентів, які проходили навчання за межами своєї країни, у 2010 році дорівнювала 3,6 млн. осіб, у 2013 цей показник збільшився до 4,1 млн. осіб; статистичні дані по наступних роках засвідчують динаміку збільшення кількісних показників мобільності студентів із шагом 300,000 – 500,000 осіб на рік [1015]. Прогнозована кількість у 2020 році сягатиме 5,8 млн. осіб. Дослідження EURODATA, здійснене АСА у 2013 – 2015 роках, засвідчило цифру в 1,4 мільйона іноземних студентів, які навчалися в тридцяти одній країні світу протягом 3 – 6 місяців (28 держав-членів Європейського Союзу, 4 країни ЕФТА – Норвегія, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн і Туреччина) [686]. Наші розвідки з проблематики засвідчують, що станом на 2018 рік більше третини студентів світу, які навчаються в університетах поза межами рідної країни, навчаються в країнах-членах Європейського Союзу, яка навіть у ранні роки Болонського процесу була сильним гравцем у системі міжнародної мобільності [264; 266].

Майже всі форми інтернаціоналізації національного рівня, охарактеризовані в попередньому підрозділі роботи (програми двостороннього та багатостороннього обміну; інтернаціоналізація навчальних планів; програми професійного розвитку для професорсько-викладацького складу; міжнародне співробітництво на інституційному рівні; міжнародна акредитація освітніх програм; інтеграція дослідницької інфраструктури національних закладів вищої освіти в міжнародні дослідницькі мережі та залучення національних дослідницьких груп до міжнародних проєктів, що фінансуються за допомогою зокрема HORIZON 2020; створення стратегічних альянсів з іноземними освітніми установами тощо), є базою для мобільності як компонента національної політики інтернаціоналізації систем вищої освіти країн, яку розглядаємо у двох площинах – мобільність студентів та мобільність викладачів/персоналу. Мобільність студентів вимірюємо за допомогою двох статистичних показників: вхідна та вихідна мобільність. Вхідна мобільність обчислюється та презентується на офіційному сайті EUROSTAT – служби Європейського Союзу, що займається збиранням статистичної інформації (зокрема й у галузі вищої освіти та студентської мобільності) по країнах-членах Європейського Союзу, визначається відсотком іноземних студентів, які приїжджають у країну, яка приймає, з метою навчання або стажування / здійснення дослідницької діяльності. Вихідну мобільність визначаємо відсотком національних студентів, які їдуть навчатися за кордон. Зазначимо, що середній показник вхідної мобільності для європейських країн у 2014 році складав 3,6%, а вихідної мобільності – 3,2% [1001]. Серед країн з високим рівнем вихідної мобільності відзначимо саме країни Східної

Європи, які водночас демонструють низький рівень вхідної мобільності [686]. Об'єктивним поясненням ситуації є той факт, що високий індекс вхідної мобільності зазвичай зумовлений привабливістю національних закладів вищої освіти країн з погляду надання освітніх послуг, якості таких послуг; водночас індекс вихідної мобільності зазвичай залежить від заохочення студентів пройти хоча б частину навчання або провести дослідження в закордонній країні, від низької якості освітніх послуг у рідній країні або труднощів, з якими стикаються випускники національних закладів вищої освіти на глобальному та локальному ринках праці внаслідок несформованих компетентностей.

Мобільність викладачів / персоналу також є важливим аспектом інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, що здатен впливати на соціально-культурні й наукові зв'язки між країнами, урядами, профільними міністерствами, закладами вищої освіти тощо, так само, як і на реформування глобального та локального ринків праці [538, с. 6 – 18]. Мобільність викладачів/персоналу передбачає стажування і творчі відпустки, участь у програмах професійного розвитку за кордоном, гранти та стипендії на проведення досліджень, штатне коротко- або довгострокове працевлаштування.

Інструментами реалізації мобільності студентів та викладачів/персоналу на національному рівні називаємо національні стипендіальні програми та спеціальні програми, фінансовані міжнародними організаціями в галузі вищої освіти. Наявність таких програм свідчить про прагнення країн засобами фінансової підтримки посилити інтелектуальний і науковий потенціал нації. До прикладу, в Україні функціює *Бюджетна програма навчання та стажування за кордоном*, започаткована з метою підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки студентів, аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників, проведення авторських досліджень з використанням сучасного обладнання і технологій, опанування новітніми методами, набуття досвіду здійснення науково-дослідної й викладацької діяльності, забезпечення інформаційного обміну, розширення наукових контактів із зарубіжними науковцями. Програма працює відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 року № 411 *„Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном”*, а також *„Положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України”*.

Серед програм мобільності, фінансованих міжнародними організаціями, назвемо Рамкову програму Європейського Союзу з

досліджень та інновацій HORIZON 2020, асоційованим членом якої Україна є з 2015 року. Станом на 2019 рік за підсумками 446 конкурсів для 117 українських організацій-учасників програми передбачено фінансування в сумі 17,232 мільйонів євро (90 проєктів, дев'ять з яких координуються українськими установами). Загальна вартість проєктів, у яких станом на кінець 2019 року брали участь 117 українських організацій, – 465,851.011 євро [281]. Нормативно-правовим забезпеченням процесу інтернаціоналізації на національному рівні в Україні називаємо *Положення про національний контактний пункт Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій HORIZON 2020* (затверджене Наказом Міністерства освіти і науки України № 1469 від 08.12.2016 року), *Дорожню карту інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)*, затвердження якої забезпечить виконання статті 375 *Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом* і, відповідно, сприятиме формуванню позитивного іміджу країни в європейському просторі освіти та досліджень, посилить науковий потенціал країни для вирішення національних і глобальних викликів, створивши критичну масу вчених у багатьох сферах науки та технологій, а також сприятиме ефективному трансферу знань між державними та приватними структурами.

Проте HORIZON 2020 не є єдиною програмою сприяння мобільності за фінансової підтримки міжнародних організацій. Серед великої кількості інших програм назвемо, зокрема, програму ERASMUS+; програми за підтримки *ЄРА Support of the development of higher education, Support with reforms and enhancement of capacities in the field higher education*; програми за підтримки USAID; програми за підтримки Британської Ради (British Council) в Україні *Quality and Excellence in HE in Ukraine* тощо; програми за підтримки Гете-Інституту (Goethe-Institute) в Україні *Mit Deutsch Zum Ziel* тощо; програми від волонтерів Корпусу Миру США (US Peace Corps) *Teaching English as a Foreign Language, Youth Development, Community Development*; програми підтримки розвитку вищої освіти від посольств країн світу (до прикладу, *Academic Exchange Program* (US Embassy), *English Language Specialist Program, Fulbright Program* (US Department of State), *Academic mobility programs* (Hungary, Slovak Republic, Poland, Czech Republic, Germany, France Embassies), *Strengthening Academic Integrity in Ukrainian Higher Education Program* (US Embassy) тощо.

Політика інформування про освітні можливості для іноземних громадян, які бажають навчатися в Україні, та для українців, що прагнуть виїхати на навчання за кордон, реалізується завдяки щорічному каталогу міжнародної освіти від Департаменту міжнародного

співробітництва та європейської інтеграції Міністерства освіти і науки України; інтернет-сайтам, які рекламують вищу освіту в Україні та за кордоном; сайтам міжнародних організацій та фондів у галузі вищої освіти – навчання за кордоном. До десятки країн, де найчастіше навчаються українці (денна форма навчання), входять Польська та Чеська Республіки, Німеччина, Канада, Італія, США, Іспанія, Франція, Австралія, Великобританія.

Вище нами була названа загальна кількість студентів, які навчалися за межами своєї країни по окремих роках відповідно до даних UNESCO. Розширимо інформаційно-аналітичну довідку за рахунок виокремлення із загальної кількості мобільних студентів даних щодо українців з урахуванням часового шагу в десять років (2008 – 2017 рік) та територіального мапування в межах 30 країн Європейського Союзу. Для більшості країн наведений індикатор охоплює українських громадян, які навчаються у визнаних цими державами закладах вищої освіти на програмах повного циклу, денній формі, бакалаврській/магістерській програмі (див. табл. 1.2.1).

Таблиця 1.2.1

Кількість студентів – громадян України за кордоном
(за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Країна	200	200	201	201	201	201	2014	2015	2016
	8 – 200 9	9 – 201 0	0 – 201 1	1 – 201 2	2 – 201 3	3 – 201 4	– 2015	– 2016	– 2017
Польська Республіка	283 1	349 9	487 9	471 7	611 8	948 5	1475 6	2254 4	2925 3
Німеччина	855 7	881 8	883 0	892 9	904 4	544 4	5602	5850	-
Чеська Республіка	104 6	136 4	145 6	155 6	172 7	187 6	2098	2333	-
Італія	800	104 3	131 4	148 4	178 0	190 3	2063	2367	-
Іспанія	558	641	840	604	764	678	-	-	399
Франція	134 9	138 8	144 7	153 2	152 4	112 8	1131	1224	-
Великобританія	535	605	670	825	905	104 0	-	-	-
Австрія	595	713	762	981	865	101 3	964	1099	1194
Угорщина	829	896	862	105 1	101 9	126 9	1169	913	1105
Болгарія	275	296	333	336	370	429	478	531	570
Швейцарія	292	318	336	290	309	315	331	331	342

Швеція	259	253	429	333	285	207	180	201	-
Туреччина	209	198	208	208	232	266	363	487	-
Латвія	61	259	214	214	183	188	233	196	-
Фінляндія	114	123	145	145	180	161	185	193	208
Молдова	271	235	202	157	165	164	-	-	-
Нідерланди	87	79	96	187	287	-	314	352	-
Бельгія	143	133	174	108	128	120	127	115	-
Сербія	9	8	10	10	3	4	8	9	16
Словенія	21	26	32	19	22	27	29	34	-
Хорватія	3	4	8	9	3	10	8	9	3
Греція	196	234	294	452	472	-	-	-	-
Данія	-	-	-	29	35	133	124	119	112
Естонія	121	127	119	25	31	34	57	93	-
Ірландія	13	15	18	22	16	17	17	19	28
Литва	97	108	111	94	110	194	164	145	179
Словацька Республіка	71	84	98	116	138	237	834	514	x

Динаміка зростання з 2008 по 2016 роки становить 129%. При порівнянні 2015 та 2017 років спостерігаємо збільшення показників на майже 29% (13,266 осіб). Причому, дві третини зростання показників склали українці, які навчаються в польських закладах вищої освіти. Вони дозволили побачити стрімке збільшення і в абсолютному, і у відносному показниках – з 2831 до 29253 осіб. Також значний відносний та абсолютний приріст українських громадян у закордонних університетах демонстрували чеські, італійські, австрійські, угорські, болгарські та словацькі освітні установи.

Поступова адаптація української системи вищої освіти до регуляторних норм Болонського процесу робить можливою і так звану зовнішню мобільність щодо України, коли громадяни інших держав – членів Європейського Союзу приїжджають на навчання до України. Будучи обмежені рамками нашого дослідження, представимо процес зовнішньої мобільності громадян Польської, Чеської та Словацької Республік у межах досліджуваних чотирьох країн (див. табл. 1.2.2 – 1.2.5; рис. 1.2.1 – 1.2.3).

Таблиця 1.2.2

Зовнішня мобільність відносно індикатора „Країна походження студентів – Польська Республіка”
(за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Країна приймаючої мобільності (Inbound Mobility)	Рік					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	-	-	-	-	-	-
	2012	2013	2014	2015	2016	2017

Україна	-	-	-	871	689	672
Чеська Республіка	364	346	382	363	360	-
Словацька Республіка	130	178	264	350	463	-

Рис. 1.2.1. Зовнішня мобільність відносно індикатора „країна походження студентів – Польська Республіка” (за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Таблиця 1.2.3

Зовнішня мобільність відносно індикатора „Країна походження студентів – Чеська Республіка”
(за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Країна приймаючої мобільності (Inbound Mobility)	Рік					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	101	88	75	95	88	-
Польська Республіка	529	650	805	594	757	1189
Словацька Республіка	4979	4996	5502	5482	5045	-

Рис. 1.2.2. Зовнішня мобільність відносно індикатора „країна походження студентів – Чеська Республіка” (за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Таблиця 1.2.4

Зовнішня мобільність відносно індикатора „Країна походження студентів – Словачька Республіка”
(за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Країна приймаючої мобільності (Inbound Mobility)	Рік					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	–	–	–	–	–	–
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	116	138	237	834	514	–
Польська Республіка	115	100	119	136	181	516
Чеська Республіка	24544	24819	24300	23667	22922	–

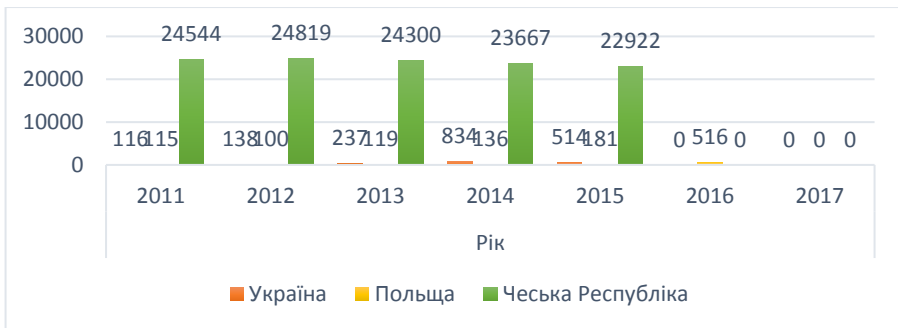

Рис. 1.2.3. Зовнішня мобільність відносно індикатора „країна походження студентів – Словачька Республіка” (за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Загалом у межах Європейського Союзу в окреслений нами часовий відрізок навчалася така кількість громадян України, Польської, Чеської, Словачької Республік (показник зовнішньої мобільності) (див. табл. 1.2.5; рис. 1.2.4).

Таблиця 1.2.5

Зовнішня мобільність громадян досліджуваних країн

Країна	Рік						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	–	–	–	–	–	–	–
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	21827	21275	25992	32843	50309	57913	57913
Польська Республіка	796	906	1283	2147	1994	2054	2054
Чеська Республіка	5679	5862	6462	6356	5981	6442	6442
Словачька Республіка	26928	27177	27121	26231	25111	25593	25593

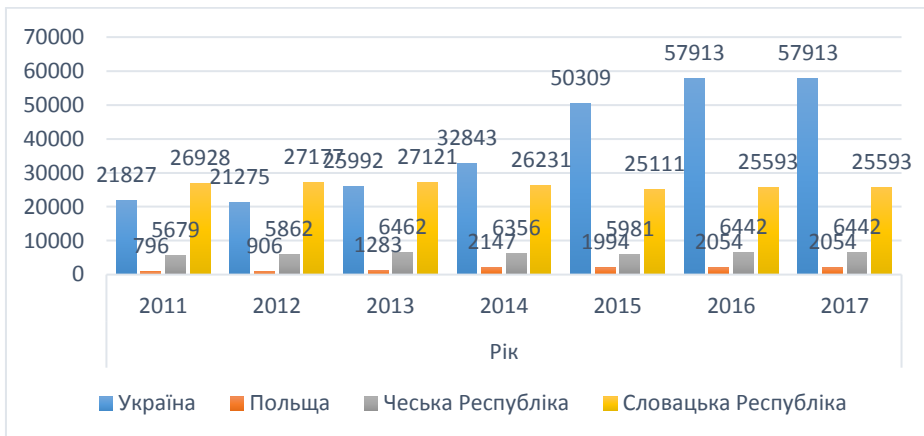

Рис. 1.2.4. Студенти – громадяни України, Польської, Чеської та Словацької Республік на навчання в країнах Європи (за даними Інституту статистики UNESCO [1012])

Участь у програмах мобільності студентів визначаємо в якості важливого елементу інтернаціоналізованої вищої освіти XXI століття, який має чітко окреслені наслідки для подальшої промоції професійної кар'єри випускників національних університетів. Так, у Норвегії ті, хто навчалися за кордоном, демонструють вищий рівень задоволення своїм навчальним закладом, докладають більше зусиль у навчанні, ніж „немобільні” студенти [1116, с. 391 – 412]; такі випускники є також більш конкурентоспроможними на національному ринку праці, мають більшу ймовірність знайти престижну та високооплачувану роботу [1117, с. 681 – 705]. Мобільність студентів називаємо також одним із джерел суспільних та освітніх трансформацій, на підтвердження чого свідчать кейси університетів Східної Азії та вагомість глобальної компетентності для працівників та роботодавців [864, с. 1079 – 1101]. Інтернаціоналізовану вищу освіту та мобільність пов'язуємо з соціальною трансформацією, яка зараз відбувається в КНР [1121, с. 513 – 522]; мобільність пов'язуємо також з розвитком актуальних для XXI століття компетентностей (до прикладу, підприємницька, глобальна) у студентів та академічних співробітників національних закладів вищої освіти [843, с. 288 – 298]. При дослідженні мобільності як форми інтернаціоналізації системи вищої освіти інституційного рівня визначаємо низку чинників, які перешкоджають та, навпаки, стимулюють студентів до участі в програмах мобільності. Серед перших називаємо фінансові проблеми, низьку особисту мотивацію, слабку

обізнаність студентів щодо умов програм мобільності, несумісність між системами вищої освіти, брак інформації про можливості мобільності, слабе знання іноземних мов, брак часу для міжнародного досвіду в рамках обраної освітньої програми, стурбованість якістю щодо досвіду, отриманого в процесі участі в програмах мобільності, правові бар'єри, зокрема щодо питань візової підтримки, проблеми з визнанням академічних досягнень за кордоном. Серед чинників, які впливають на бажання студентів узяти участь у програмах мобільності, називаємо: очевидні фінансові переваги, позитивний імідж тих, хто має досвід навчання / стажування за кордоном, відсутність мовного бар'єра, особисті міркування (наприклад, відсутність стосунків удома, планування подальшого престижного працевлаштування тощо) [1101].

Розглянемо детальніше програми підтримки мобільності студентів та персоналу національних закладів вищої освіти Польської, Чеської та Словацької Республік. У *Польській Республіці* функціонує національна програма *Mobilność Plus*, започаткована профільним міністерством країни у 2012 році, яка робить можливим для молодих науковців (віком до 35 років) брати участь у дослідженнях у відомих міжнародних дослідницьких / освітніх установах протягом шести і більше (до 36) місяців за умови стипендіальної підтримки з боку програми. У 2015 році було оголошено про започаткування польської державної програми *Studia dla wybitnych*, метою якої мала стати грантова підтримка навчання в міжнародних університетах, включених до академічного рейтингу світових університетів ARWU, відомого як „Шанхайський рейтинг”. Програма була призупинена у 2016 році, наразі уряд працює над покращенням процедури відбору аплікантів для участі в програмі [901]. Польські студенти реалізують своє право на мобільність переважним чином у рамках програми Європейського Союзу ERASMUS+, яка діє на підставі багатосторонніх та двосторонніх угод про співробітництво, укладених національними закладами вищої освіти із закордонними інституціями. Офіційною датою початку процесу називають 1990 рік, у якому була відкрита програма TEMPUS, спрямована на фінансову підтримку освітніх ініціатив, пов'язаних з академічною мобільністю студентів та викладачів Польщі, Угорщини та Чехословаччини. У 1998 році Польська Республіка приєдналася до програми *Intra-Community Socrates Programme* (етап I: 1995 – 1999 роки, етап II: 2000 – 2006 роки), відповідно до якої студенти могли подати заявку на стипендіальну підтримку короткого періоду навчання в зарубіжному університеті. З 2007 по 2013 рік програма ERASMUS була частиною *EU Lifelong Learning Programme*. Станом на сьогодні програма ERASMUS+ (2014 – 2020 роки) пропонує низку можливостей мобільності для польських

студентів. Так, у межах програми ERASMUS+ *Action 1, Learning Mobility* студенти першого, другого та третього курсів можуть пройти навчання від трьох до дванадцяти місяців або практику від двох до дванадцяти місяців на підприємстві або в іншій організації за кордоном. Такий тип мобільності є можливим завдяки наявності угод про співробітництво між закладами вищої освіти та установами / організаціями за кордоном. Мобільність для студентів також може реалізовуватися в межах програмних напрямів *Стратегічні партнерства (Strategic Partnerships)* та *Формування потенціалу у вищій освіті (Capacity Building in Higher Education)*. Стратегічні партнерства можуть включати інтенсивні програми для студентів тривалістю від п'яти до двох місяців (наприклад, літні школи) та змішану мобільність (*blended mobility*) як комбінацію фізичної мобільності (коротке перебування в закордонній країні) та віртуальної мобільності (участь у дистанційному навчанні). Напрямок *Capacity Building in Higher Education* є подібним до *Action 1*, він дає можливість студентам пройти навчання строком від трьох до дванадцяти місяців або практику (2 – 12 місяців) за кордоном [901]. Програма СЕЕPUS є першою програмою багатостороннього співробітництва в галузі освіти в Європі, яка функціонує завдяки міжнародній багатосторонній угоді. Польська Республіка бере участь у програмі з 1994 року. СЕЕPUS підтримує створення міжуніверситетських мереж, де партнери з принаймні трьох країн пропонують спільні освітні програми (зокрема, докторські програми). Стипендіальний принцип програми передбачає таке: кожна країна повинна надати принаймні 100 стипендій для внутрішньої мобільності протягом навчального року; стипендії дозволяють студентам навчатися в зарубіжному університеті-партнері протягом одного семестру. Підтримка також передбачена для навчальних семінарів, мовних курсів та інтернаціоналізованих курсів [901]. Можливість навчання та/або проведення дослідницької роботи за кордоном польські студенти мають також завдяки діяльності фонду IVF, заснованого у 2000 році прем'єр-міністрами Чеської, Словацької, Польської Республік та Угорщини (країни V4). Кожна з чотирьох країн щорічно надає рівний внесок до Фонду. Нині метою більшості ініціатив, що їх підтримує IVF, є посилення співпраці між країнами V4, між регіоном V4 та іншими країнами (зокрема Балкани та Східна Європа). IVF надає гранти та індивідуальні стипендії для навчання та досліджень від одного до двох семестрів, або від одного до чотирьох семестрів у випадку магістратури. Стипендії доступні студентам з країн V4, Албанії, Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Боснії та Герцеговини, Грузії, Косово, Македонії, Молдови, Чорногорії, Росії, Сербії та України. Окрім

названого, Польська Республіка має підписані двосторонні угоди з 35 країнами, переважно державами-членами Європейського Союзу, Вірменією, Казахстаном, Україною, Македонією, Туреччиною, КНР, Монголією, Японією та В'єтнамом, Ізраїлем та Єгиптом. У рамках угод уряди Польщі та/або країни-партнера пропонують низку стипендій академічному персоналу та студентам. Типи та умови фінансування залежать від домовленостей, узгоджених з окремими країнами, а перелік угод представлено зокрема на сайті польської національної агенції академічних обмінів NAWA [902]. У рамках програми *Fulbright Programme* щорічно наявні стипендії для навчання та науково-дослідної роботи, які фінансуються профільним Міністерством Польської Республіки та Державним департаментом США. Стипендіями нагороджуються студенти польських університетів, які планують вступити або вже є зарахованими на перший курс магістратури або докторантури в американських закладах (9 – 10 місяців). Аспіранти з США працюють над дисертаціями в польських закладах вищої освіти або дослідницьких установах, а з Польщі – в американських закладах (6 – 9 місяців); для громадян США можливі докторантури або варіанти індивідуальних досліджень у польських установах (9 – 10 місяців). Програма *Lane Kirkland Scholarship Programme*, започаткована у 2000 році, фінансується Польсько-Американською Фундацією Свободи та керується Фондом „Лідери змін”. Стипендії (близько 50 на рік) для навчання в польських закладах вищої освіти на сьогодні присуджуються студентам з Азербайджану, Білорусі, Грузії, Киргизстану, Молдови, Росії та України [902].

Польська Республіка підтримує також низку державних стипендіальних програм для студентів Східного партнерства та пострадянських країн. Серед них можемо виокремити Стипендіальну програму Константи Каліновського (*Konstanty Kalinowski Scholarship Programme*), Програму для фахівців східних студій, стипендіальну програму Стефана Банаха для студентів другого та третього курсів (*Stefan Banach Scholarship Programme for second- and third-cycle studies*). Умови участі в цих програмах представлені на офіційних сайтах програм. Детальні правила для іноземців, які навчаються в Польській Республіці відповідно до правил та умов, відмінних від польських громадян, включені до Постанови Міністра науки і вищої освіти від 12 жовтня 2006 року щодо умов проведення навчання та підготовки іноземців та їхньої участі в науково-дослідних проектах (з подальшими змінами) [901; 902].

Польська мобільність персоналу національних закладів вищої освіти пов'язана з імплементацією регуляторних норм Болонського

процесу, оскільки заходи, що проводяться за кордоном, спрямовані на підвищення якості освіти та розробку нових освітніх програм в університетах країни. Крім того, *Стратегія розвитку людського капіталу (2020 Human Capital Development Strategy)*, прийнята урядом Польської Республіки у 2012 році, передбачала впровадження мобільності як невід'ємного елементу професійного розвитку персоналу національних освітніх установ [903] Згідно з узгодженими цілями та принципами, мобільність повинна слугувати інструментом обміну та набуття досвіду, а також побудови реляційного капіталу. Стратегія передбачала, серед іншого, збільшення зовнішньої мобільності польських академічних співробітників до закордонних закладів та внутрішньої мобільності міжнародного персоналу. Для нинішнього уряду Польської Республіки інтернаціоналізація загалом і мобільність зокрема є невід'ємною частиною *Стратегії відповідального розвитку* та одними з десяти ключових питань, які будуть висвітлені в новому *Законі про вищу освіту*. Національні заклади вищої освіти надають інформацію щодо мобільності персоналу у своїх річних звітах для профільного міністерства. Фонд розвитку національної системи вищої освіти випускає статистичні та/або аналітичні матеріали щодо реалізації керованих ним програм Європейського Союзу. Проте наразі в країні не існує сукупного аналізу впливу всіх програм та ініціатив, що підтримують мобільність академічних співробітників. Немає також і національних правил щодо визнання періодів мобільності для академічного персоналу. Згідно з національним законодавством Польської Республіки, національні заклади вищої освіти зобов'язані проводити періодичну оцінку академічного персоналу в рамках внутрішніх систем забезпечення якості. Критерії оцінки ефективності роботи визначаються окремими установами в межах своєї автономії. Міжнародний досвід, такий як візити, участь у програмах міжнародного обміну, програмі ERASMUS+ тощо, може бути врахований при періодичній оцінці академічного персоналу та оцінці наявних досягнень задля подальшого просування академічної кар'єри. Як і у випадку зі студентською мобільністю, ERASMUS+ наразі є найважливішою програмою щодо кількості викладачів національних університетів, які беруть у ній участь, проте можливості для мобільності також пропонуються іншими багатосторонніми, двосторонніми та національними програмами або ініціативами. Так, польським викладачам пропонувалися можливості для мобільності за програмою TEMPUS, а згодом – програмами *EU Socrates* та *Lifelong Learning Programme*. У наш час програма ERASMUS+ (2014 – 2020 роки) підтримує мобільність академічного персоналу як частину проєктів

навчальної мобільності в рамках *Action 1* та трьох типів проєктів у рамках *Action 2: Strategic Partnerships, Knowledge Alliances, Capacity Building in Higher Education*. Відповідно до умов програм у більшості випадків викладачі можуть обирати між навчальними завданнями, які є невід'ємною частиною освітніх програм закладів вищої освіти за кордоном, та періодами навчання в установах або підприємствах за кордоном (наприклад, участь у навчальних курсах, семінарах тощо). Період мобільності може тривати від двох днів до двох місяців. Викладачі можуть виїжджати за кордон на термін від п'яти днів до дванадцяти місяців у рамках проєктів зі стратегічного партнерства та зміцнення потенціалу тощо [901]. *Fulbright Programme* пропонує стипендії польському академічному персоналу (три – дев'ять місяців), призначені для викладання та науково-дослідної роботи в американських закладах вищої освіти або провадження власних дослідницьких проєктів у американських установах, неприбуткових дослідницьких установах та деяких державних установах. *Фундація польської науки* керує низкою програм, що фінансуються з різних джерел і пропонують стипендії академічному персоналу на різних етапах своєї дослідницької діяльності. Європейська та польська мережа інформаційних центрів для дослідників пропонує підтримку в правових та адміністративних питаннях, пов'язаних з міжнародною мобільністю дослідників. Тут публікуються пропозиції про роботу та інформація про гранти та стажування в усіх європейських країнах [901; 902].

Національні заклади вищої освіти Польської Республіки все частіше розробляють стратегії та програми інтернаціоналізації в рамках своїх інституційних місій [988, с. 367 – 387], започатковують власні програми фінансової підтримки різних за своєю тривалістю та спрямуванням схем мобільності для залучення потенційних студентів, зацікавлених у навчанні / стажуванні / проведенні досліджень у Польській Республіці [763, с. 49 – 65]. При цьому мобільність називають у якості одного з п'яти ключових чинників розвитку Польської Республіки, поряд із *довірою, згуртованістю, творчістю та конкурентоспроможністю (trust, cohesion, creativity and competitiveness)* [570]. Документ, який визначає стратегічні виклики для країни до 2030 року, підкреслює важливість мобільності та адаптивності, а також навчання протягом усього життя для розвитку національного ринку праці. Мобільність визначена як свобода перетинати національні кордони та шукати роботу за кордоном, що збільшує важливість відкритості до міжкультурного досвіду. Професійна, віртуальна, життєва практика та географічна мобільність названі в якості ключових чинників розвитку країни [570]. Як наслідок – усебічна підтримка, бо навіть заохочення процесу

інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Польської Республіки та мобільності як форми вираження процесу наявна з боку польського політикуму та освітніх державних установ. Країна демонструє готовність залучати все більше іноземних студентів, а також вражаючу динаміку щодо кількості студентів-поляків, які виїжджають за кордон з метою навчання / стажування / проведення досліджень [613].

У *Чеській Республіці* національні заклади вищої освіти пропонують своїм студентам, які навчаються на програмах бакалавра, магістра, а також докторських ступенів, можливості навчання та проведення досліджень у закладах вищої освіти за кордоном у межах програм співробітництва між університетами, міжнародних програм професійного розвитку, відповідно до міжурядових або міжвідомчих угод, у межах науково-дослідних та інших проєктів [608]. Співробітництво між університетами базується на двосторонніх угодах, що укладаються для підтримки мобільності студентів (навчання, короткострокові навчальні візити, літні мовні курси тощо). Національні заклади вищої освіти також реалізують міжнародне співробітництво в рамках таких програм, як ERASMUS+ (у 2014 році в рамках програми 8,237 студентів чеських університетів взяли участь у програмних схемах мобільності); SEEPUS (увага приділена багатосторонньому співробітництву між країнами Центральної та Східної Європи; членами програмної мережі є Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Чорногорія, Чеська Республіка, Хорватія, Угорщина, колишня Югославська Республіка Македонія, Польська Республіка, Австрія, Румунія, Словацька Республіка, Словенія, Сербія); *Aktion Czech Republic – Austria* (співробітництво в галузі наукових досліджень між Чеською Республікою та Австрією; програма надає можливості стипендіальної підтримки для навчання та наукового перебування, а також для участі в літніх мовних та професійних школах; підтримуються проєкти, спрямовані на інституційне співробітництво між національними закладами вищої освіти двох країн) тощо. Три країни, що не є членами Європейського Союзу (Ісландія, Князівство Ліхтенштейн та Норвегія), започаткували грантову програму Європейської економічної зони (ЕЕА), а Норвегія започаткувала на додачу до цього окрему грантову схему. Ці гранти спрямовані на дослідження та співпрацю у сфері вищої освіти. Пріоритетні сектори співпраці включають освіту та молодіжне підприємництво. Підтримується навчальна мобільність та мобільності персоналу між країнами-донорами та країнами-бенефіціарами.

Студентам чеських університетів доступні також можливості, які пропонує фонд IVF, який, як зазначено вище, було створено з метою сприяння розвитку співробітництва між країнами Центральної та

Східної Європи. Чеські студенти можуть навчатися /проводити дослідження в країнах Вишеградської групи (*Intra-Visegrad Scholarships*) або в сусідній країні, яка не є членом групи V4 – Албанія, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Грузія, Македонія, Молдова, Чорногорія, Сербія та Україна – на тих самих умовах, про які йшлося при розгляді мобільності цього типу для Польської та Словацької Республік.

Чеська Республіка співпрацює з іншими країнами в галузі вищої освіти на основі міжнародних угод. Детальна інформація про стипендії, що пропонуються на основі міжнародних угод, опублікована Міністерством освіти, молоді та спорту через агентство з надання інформації щодо академічних питань AIA, яка є частиною Центру Міжнародного співробітництва в галузі освіти (*Dům zahraniční spolupráce*). Стипендії виділяються: 1) на основі квот (окремі університети виділяють певну кількість стипендій, кандидати обираються безпосередньо університетами); 2) шляхом конкуренції (стипендії призначені для всіх закладів вищої освіти в Чеській Республіці) [609]. Чеські університети також можуть використовувати *Централізовані програми розвитку* та ресурси відповідно до *Інституційних програм* як джерел фінансування мобільності студентів [608].

Подібно до мобільності студентів мобільність академічного персоналу національних закладів вищої освіти Чеської Республіки є одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства освіти, молоді та спорту країни, які визначені у Стратегічному плані наукової, науково-дослідної, інноваційної, художньої та іншої творчої діяльності закладів вищої освіти (*Strategic Plan for the Scholarly, Scientific, Research, Development, Innovation, Artistic and Other Creative Activities of Higher Education Institutions*) [610]. Інтенсифікація мобільності студентів і академічного персоналу підтримується додатковим фінансуванням чинних програм. Метою є збільшення кількості людей, які отримують користь від закордонного досвіду, зменшення соціальних бар'єрів у доступі до програм мобільності та зміцнення загальної інтернаціоналізації чеської системи вищої освіти. Мобільність з метою дослідницької діяльності також згадується в Національній політиці досліджень, розвитку та інновацій Чеської Республіки на 2009 – 2015 та 2016 – 2020 роки (*National Research, Development and Innovation Policy of the Czech Republic*). Однією з цілей цієї політики є забезпечення високоякісними кадровими ресурсами на період до 2016 – 2020 року шляхом підтримки дослідницьких програм у провідних науково-дослідних установах Європи та світу [611].

Отже, мобільність персоналу відбувається в межах: угод між університетами; програм міжнародного співробітництва; міжнародних угод; дослідницьких та інших проєктів, що фінансуються за рахунок грантів, а також програм, спрямованих на підтримку наукових проєктів. Як і в попередніх випадках, у Чеській Республіці функціонує програма ERASMUS+, яка підтримує: мобільність персоналу з метою викладання в закордонних освітніх установах від двох тижнів до двох місяців; мобільність персоналу з метою навчання та професійного розвитку від двох днів до двох місяців; навчання (для студентів-докторів). Щорічно можливостями програми користується понад 2500 осіб. Так, у 2014 – 2015 навчальному році 1941 член академічного персоналу чеських університетів направлено за кордон з метою викладання, 780 – з метою навчання [674]. Надаються також гранти ЕЕА та Норвегії. Основною метою проєктів, що фінансуються за рахунок цих грантів, є зменшення соціальних та економічних розбіжностей у Європі та зміцнення двосторонніх контактів та взаємного співробітництва. Так само працює і програма СЕЕPUS, діяльність у рамках якої спрямована на підтримку регіонального співробітництва в галузі вищої освіти. *AKTION Czech Republic – Austria* надає стипендії державним університетам для навчання, наукового перебування та участі в літніх мовних та професійних школах; підтримує проєкти інституційної співпраці. Чеська Республіка є членом *Університетської мережі Центральноєвропейської ініціативи (CEI UniNet)*, яка поміж іншого сприяє регіональному співробітництву європейських університетів, зокрема в напрямі мобільності студентів та персоналу. *Вишеградська стипендіальна програма* пропонує стипендії для навчання в аспірантурі та для проведення досліджень на період від одного до чотирьох місяців, які можуть бути реалізовані в національних закладах вищої освіти або Академіях наук країн V4. У рамках *Програми підтримки чеської культурної спадщини* чеської мови та літератури навчають за кордоном. Рішення щодо вибору лекторів приймаються комітетом у складі представників Міністерства освіти, молоді та спорту, Міністерства закордонних справ та експертів з чеських країн. Чеська Республіка має міжнародні угоди з низкою країн, укладені Міністерством освіти, молоді та спорту. Вони фіксують кількість стипендіальних місць, тривалість перебування, вимоги до заявників тощо. Інформація щодо можливих стипендій розміщена та постійно оновлюється на офіційному сайті AIA, що, як уже зазначалося, є частиною Центру Міжнародного співробітництва в галузі освіти (*Dům zahraniční spolupráce*). *Централізовані програми розвитку та Інституційні програми для державних закладів вищої освіти* оголошуються щороку профільним

міністерством країни; мета проєктів у рамках програмного фінансування повинна відповідати Стратегічному плану наукової, науково-дослідної, інноваційної, художньої та іншої творчої діяльності закладів вищої освіти. Крім цього, університети можуть також отримувати фінансову допомогу в рамках Інституційних планів розвитку, оголошених Міністерством освіти, молоді та спорту. Багато іноземних візитів академічного персоналу здійснюється в межах програм наукового співробітництва. Ці візити фінансуються за рахунок грантів, спрямованих на реалізацію певних дослідницьких проєктів. Основними грантодавцями в Чеській Республіці є чеський фонд грантової підтримки наукових досліджень GACR, технологічне агентство TACR та профільні міністерства. Чеські вчені також можуть подати заявку на отримання стипендій на спеціальні дослідницькі проєкти від зарубіжних програм, наприклад, німецька служба академічних обмінів DAAD пропонує дослідницькі стипендії для працівників закладів вищої освіти та для вчених. При чеській Академії наук створено Сервісний центр Чеської Республіки EURAXESS (*EURAXESS Czech Republic Service Centre*) для підтримки мобільності дослідників. Центр є частиною Центру європейських мереж сервісів EURAXESS і має на меті надання інформації та послуг, необхідних для перебування міжнародних дослідників у Чеській Республіці, а також чеських дослідників за кордоном. Проєкт підтримується Міністерством освіти, молоді та спорту в рамках програми EUPRO. Мобільність також підтримується деякими фондами, прикладом чого є стипендії на поїздки з метою навчання, викладання та науково-дослідної роботи для молодих учених, включені до річних планів програм таких чеських фондів, як Чеська літературна фундація та Фонд Йозефа, Марії та Зденека Хлавки (*Josef, Marie and Zdeněk Hlávka Fund*).

У **Словацькій Республіці** найважливішим інструментом сприяння мобільності є програма ERASMUS+SK, яка є правонаступником програми *Lifelong Learning Programme* (2007 – 2013 роки) [963]. Окрім неї, функціює Національна стипендіальна програма Словацької Республіки (*Národný štipendijný program Slovenskej republiky*) за підтримки Міністерства освіти, науки, досліджень та спорту країни, яка надає: 1) стипендії для іноземних студентів та аспірантів для навчання / проведення досліджень у словацьких університетах; 2) фінансову підтримку мобільності іноземних студентів, аспірантів, викладачів, дослідників для перебування в словацьких університетах та дослідницьких організаціях з метою навчання/проведення досліджень; 3) гранти на поїзд, пов'язаний з плановим дослідженням, перебуванням

за кордоном для студентів та аспірантів, викладачів, науковців та артистів Словацької академії наук [965].

Студентська мобільність також підтримується стипендіальними програмами фонду IVF у співпраці з національними профільними міністерствами країн V4. Стипендії призначені для студентів та молодих учених, а також для студентів, які вже навчалися щонайменше чотири семестри під час подання заявки на стипендію. Програма СЕЕPUS спрямована на підтримку мобільності в східноєвропейському регіоні й надає стипендії словацьким студентам для навчання (від трьох до десяти місяців), короткострокового перебування студентів та аспірантів у зв'язку з написанням дипломної роботи або дисертації (від одного до двох місяців), читання лекцій та проведення досліджень для викладачів (1 місяць). *Scholarship programme EEA Slovakia – Mobility project between higher education institutions* зосереджена на підтримці міжнародної мобільності студентів, аспірантів та наукових співробітників університетів Словаччини та країн-донорів (Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн), які є членами *Erasmus Charter* вищої освіти. Програма передбачає: довгострокову мобільність студентів та аспірантів (від трьох до 12 місяців протягом принаймні одного повного семестру); мобільність академічного персоналу, яка дозволяє науковцям викладати протягом короткого проміжку часу в освітній установі країни-партнера (від трьох до шести тижнів) [963]. *Action Austria – Slovakia* – двостороння програма підтримки співпраці між Австрією та Словаччиною в галузі вищої освіти, науки та досліджень за підтримки профільного міністерства країни та Федерального міністерства науки, досліджень та економіки Австрійської Республіки. Підтримка пріоритетних напрямів відбувається у формі індивідуальних стипендій: 1) стипендії студентам магістратури (1 – 3 місяці); 2) стипендії для аспірантів (3 – 6 місяців); 3) стипендії для аспірантів на проведення досліджень (3 – 6 місяців); 4) стипендії для участі в літніх мовних школах. *Academic mobilities* – стипендіальна програма, яка базується на дійсних двосторонніх угодах між Словацькою Республікою та іншими державами. Тип стипендій залежить від угоди, укладеної з іншою державою. На основі двосторонніх угод та прямих пропозицій від іноземних урядів співробітники словацької академічної інформаційної агенції SAIA організують процедуру відбору стипендій у 30 країнах, а також прийом іноземних громадян до національних закладів вищої освіти [964]. *Grant Programme for Strengthening Analytical Capacities in Public Administration* спрямована на надання можливостей для роботи та досліджень співробітникам державних установ в іноземних провідних закладах вищої освіти з метою набуття актуальних навичок і подальшого

підвищення якості формування державної політики країни. Стипендії покривають витрати на навчання, проживання, транспортні витрати та страхування подорожі на термін не більше двох академічних років, після чого стипендіат зобов'язаний повернутися і працювати в державних установах країни протягом трьох наступних років. Програму підтримує Міністерство освіти, науки, досліджень та спорту Словацької Республіки.

Словацька мобільність персоналу національних закладів вищої освіти до європейських країн здійснюється завдяки перш за все програмі ERASMUS+, у рамках якої викладачі національних університетів Словаччини можуть навчатися в партнерських установах Європейського Союзу, а адміністративний персонал може брати участь у робочих візитах, навчальних семінарах та конференціях, що проводяться установою, яка приймає, або партнерським університетом за кордоном. Викладання в університеті за кордоном може тривати від одного дня до шести тижнів і відбуватися за попередньо узгодженою програмою. Мобільність персоналу національних університетів Словацької Республіки підтримується також програмою СЕЕPUS, про яку йшлося вище. Іншим механізмом є *Національна стипендіальна програма для викладачів університетів та дослідників Словацької академії наук*, адміністративну підтримку якої забезпечує Словацька академічна інформаційна агенція. Викладачі університетів та дослідники словацької Академії наук, які проживають у Словацькій Республіці, можуть подати заявку на отримання туристичного гранту в рамках планованого навчання чи дослідження за кордоном. Національна стипендіальна програма Словацької Республіки також призначена для викладачів та науковців іноземних університетів, які перебуватимуть у словацьких університетах та наукових установах [963]. *Action Austria – Slovakia* поширює свою дію також і на персонал словацьких закладів вищої освіти, підтримка мобільності якого реалізується у формі індивідуальних стипендій, призначених для короткострокового перебування з метою дослідницької роботи в закордонному університеті-партнері. Викладачі та науковці з державних освітніх установ, а також словацької Академії наук можуть подати заявку на стипендію з метою короткої навчальної поїздки або короткої контактної зустрічі з колегами (максимум три дні). Програма *Academic mobilities* передбачає, що стипендіати Словацької Республіки направляються на навчання за кордон на основі двосторонніх міждержавних угод про співробітництво в галузі вищої освіти, а також на основі пропозицій іноземних урядів. *EEA Slovakia scholarship programme : Mobility projects between higher educational institutions* – передбачає роботу викладачів за

кордоном строком до чотирьох років. Станом на 2019 рік на базі двосторонніх угод лекторії знаходяться в 15 країнах світу [964].

За підсумками огляду зазначаємо – у досліджуваних країнах наявна велика кількість можливостей для фінансової підтримки студентської та викладацької мобільності з боку національних урядів держав, міжнародних організацій та фондів у галузі вищої освіти. Наведені дані свідчать, що цими можливостями щорічно користується все більша кількість студентів та викладачів національних закладів вищої освіти, збільшуючи тим самим обсяги освітньої міграції на теренах Європейського Союзу загалом і Східної Європи зокрема. Наголошуємо на принциповій важливості мобільності як форми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти при встановленні безпосереднього взаємозв'язку між поняттям інтернаціоналізації та сучасних компетентностей студентів, викладачів, співробітників, випускників тощо національних закладів вищої освіти, таких як глобальна чи підприємницька. У цьому контексті визначаємо мобільність як засіб набуття академічних та культурних переваг, що в перспективі сприяють підвищенню показників працевлаштування молоді на глобального ринку праці XXI століття [255 – 266; 273; 276 – 279]. Доречним у цьому контексті вважаємо навести цитату С. Окаями (С. Okayama), який зазначає, що мобільність сприяє розвитку в людини культурно компетентного ставлення до світу, відповідно до якого люди постійно отримують нові знання та набувають нових умінь, вибудовуючи нові відносини з навколишнім світом (*... to maintain culturally competent attitudes as we continue to attain new knowledge and skills while building new relationships. Awareness, the valuing of all cultures, and a willingness to make changes are underlying attitudes that support everything that can be taught or learned*) [863, с 97].

Щодо глобальної компетентності, то розгляд теоретико-методологічних джерел продемонстрував наявність кількох термінів, подібних за своєю концептуальною природою і почасти взаємозамінних, таких як: *global competence, intercultural competence, cross-cultural competence, global citizenship*. Називаючи один і той самий концепт, перелічені терміни дозволяють незначну варіативність його змістового компонента й водночас свідчать про відсутність консенсусу серед науковців щодо найбільш доцільного для вживання [621, с. 35]. Наведемо найбільш цитовані визначення: *Capacity to examine local, global and intercultural issues, to understand and appreciate the perspectives and world views of others, to engage in open, appropriate and effective interactions with people from different cultures, and to act for collective well-being and sustainable development* [898]. Відповідно до визначення

глобальна компетентність передбачає здатність сприймати локальні, глобальні та міжкультурні проблеми, розуміти та сприймати погляди інших людей, здійснювати відкрити та ефективну взаємодію з представниками різних культур з метою глобального добробуту та сталого розвитку людства. М. Байрем (M. Byram) тлумачить глобальну компетентність через низку синонімічних фраз: *knowledge of others; knowledge of self; skills to interpret and relate; skills to discover and/or to interact; valuing others' values, beliefs, and behaviors; and relativizing one's self. Linguistic competence plays a key role* (знання інших; знання себе; навички інтерпретувати та співвідносити; навички відкривати нове та взаємодіяти; сприйняття цінностей, переконань та поведінки інших; здатність релятивізувати власне Я. Лінгвістична компетентність відіграє ключову роль) [582, с. 67]. Р. Ламберт (R. Lambert) виділяє п'ять компонентів глобальної компетентності – світові знання, володіння іноземною мовою, культурна емпатія, сприйняття іноземних людей та культур, здатність практикувати свою професію в міжнародних умовах (*World knowledge, foreign language proficiency, cultural empathy, approval of foreign people and cultures, ability to practice one's profession in an international setting*) [799, с. 12]. Бачимо, що ці та багато інших термінів об'єднує наявність таких спільних елементів: обізнаність щодо іноземних мов та культур, розуміння та цінування культурних відмінностей; досвід щодо інших культур; усвідомлення своєї культури.

У нашій розвідці щодо формування підприємницької компетентності в студентів сучасних закладів вищої освіти ми зазначали, що за визначенням, представленим експертами ОЕСД, підприємницька компетентність формується завдяки поєднанню креативності, здатності вирішувати проблеми, керувати ресурсами, володіти знанням зі сфери фінансів та технологій (*Entrepreneurship competencies combine creativity, a sense of initiative, problem-solving, the ability to marshal resources, and financial and technological knowledge. These competencies enable entrepreneurs and entrepreneurial employees to provoke and adapt to change*) [898]. Теоретичні розвідки з проблематики дозволяють говорити, що сучасна конкурентна спроможність та перевага національних економік має своїм підґрунтям серед іншого й розвинену підприємницьку компетентність, а сучасні освітні установи в процесі надання своїм студентам освітніх послуг мають робити акцент на здобутті ними підприємницьких знань під час навчання, зокрема й за рахунок форм інтернаціоналізації інституційного рівня [272].

Відзначимо, що в межах Європейського простору вищої освіти та досліджень важливість навчання підприємливості як однієї з компетентностей випускників закладів вищої освіти глобалізованого

світу XXI століття була підкреслена ще у 2003 році в „Зеленій книзі” з питань підприємливості в Європі – ініціативність та підприємливість були вказані як складники восьми компетентностей, необхідних для суспільства, що ґрунтується на знаннях. Європейська рамка *EntreComp* (рамка підприємницької компетентності) визначає підприємливість як компетентність, що має на меті досягнення консенсусу між усіма зацікавленими сторонами та встановлення зв’язку між сферами освіти та праці [918]. Академічний тлумачний словник англійської мови наводить таке визначення лексеми *entrepreneurship* (підприємливість): „здібність організовувати, управляти та приймати ризики, що стосуються ведення власної справи” (*ability to organize, manage, and assume the risks of a business or enterprise*) [834]. Схожі тлумачення наявні і в інших лінгвістичних довідникових джерелах, що дозволяє нам зробити певне узагальнення: підприємливість – властивість людини, яка дає їй змогу розпочати власний бізнес, готовність ризикувати втратою, аби заробити гроші; далекозорість та схильність до впровадження інновацій у власну діяльність [272].

Український науково-методичний дискурс тлумачить поняття „підприємницька компетентність” як стійку здатність здійснювати підприємницьку діяльність, уміння обирати засоби та способи підприємницької поведінки, планувати, реалізовувати й оцінювати бізнес-проекти, розробляти прості моделі дій і обирати економічно помірковані й економічно обґрунтовані рішення [31; 304; 305; 407]. Наголошуємо, що підприємницька компетентність складається зі знань, умінь та навичок, які відповідають конкретному економічному, культурному та соціальному контексту. Знання охоплюють уявлення про наявні можливості та здатність розпізнавати ті, які є адекватними для професійної діяльності особистості. Слідом за Ю. Біловою та аналітиками ОЕСД виділяємо такі навички: навички планування, організації, аналізу, зв’язку, виконання, звітності, оцінки та запису; навички, пов’язані з розробкою та реалізацією проекту; здатність співпрацювати та бути здатним до роботи в корпоративному середовищі; здатність проявляти активність та позитивно реагувати на зміни; здатність оцінювати та ризикувати, коли це доречно тощо.

Розвиток відповідних глобалізованому світу XXI століття компетентностей студентів, викладачів, випускників закладів вищої освіти є можливим зокрема і за рахунок активного залучення в процес надання освітніх послуг таких форм інтернаціоналізації інституційного рівня, як взаємне визнання освітніх програм – у разі навчання студентів у партнерському закладі вищої освіти отримані ними оцінки визнаються у „рідному” університеті і, навпаки, оцінки, отримані в „рідному” закладі

вищої освіти, враховуються на наступних етапах навчання у закладі-партнері (до прикладу, система подвійних/ спільних дипломів), професійний розвиток викладацького та адміністративного складу, міжнародна співпраця в дослідницькій діяльності, інтернаціоналізовані навчальні плани, навчання іноземних громадян, упровадження єдиних інтернаціоналізованих освітніх програм; розробка спільних інтернаціоналізованих освітніх програм і транскордонних курсів; упровадження спільних аспірантських та докторських студій тощо [253 – 278].

Отже, процес інтернаціоналізації вищої освіти почасти сприяє формуванню в студентів, викладачів, адміністративних співробітників освітніх установ компетентностей XXI століття, зокрема через мобільність як одну із форм інтернаціоналізації національних систем вищої освіти. Відбувається це за рахунок створення системи міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти, у якості одного з пріоритетів якої є сприяння національним освітнім установам у розширенні експорту освітніх послуг шляхом розвитку нових міжнародних мереж та асоціацій; зростання числа студентів, викладачів і дослідників, що беруть участь у програмах мобільності; ініціювання міжнародних наукових досліджень; упровадження змін у навчальні плани / програми закладів і окремих факультетів, що встановили партнерські стосунки, збільшення числа освітніх програм, сконцентрованих на міжкультурній тематиці; стимулювання залучення до навчання та досліджень іноземних студентів; зростання кількості програм спільних / подвійних дипломів; розширення мережі міжнародних партнерств, франчайзинг, створення офшорних філій, які працюють за планами і програмами базового закладу тощо. Названі форми інтернаціоналізації активізують мобільність студентів, викладачів та співробітників закладів вищої освіти та сприяють розвитку названих вище компетентностей, які передбачають, зокрема, поведінку та комунікацію, що є ефективними та відповідають наявній міжкультурній ситуації спілкування. Відповідність означає уникнення порушення наявних та загальноприйнятих норм, а ефективність передбачає досягнення вагомих завдань та цілей.

Мобільність як форма інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, сприяючи формуванню глобальної компетентності серед студентів, викладачів, співробітників освітніх установ, дозволяє говорити про чотири етапи формування глобальної компетентності: 1) визнання наявних глобальних систем та їх взаємопов'язаності (включаючи відкритість до інших культур, цінностей та поглядів); 2) міжкультурні навички та досвід; 3) загальне знання історії та світових

подій; 4) деталізація спеціалізованих напрямів (оволодіння іноземною мовою). Водночас підприємницька компетентність передбачає спроможність упроваджувати в професійну діяльність практичні навички й оперувати ними, моделюючи ситуації та формуючи вміння успішної взаємодії між колегами в корпоративних структурах. Саме розвиток підприємницької компетентності визначаємо чи не в якості першочергового завдання національних систем освіти країн Європейської співдружності, адже вона пов'язана із здатністю особистості до належного працевлаштування та взаємозалежним підвищенням конкурентоспроможності національних ринків праці європейських країн: *By 2020, 20% more jobs will require higher level skills. Education needs to drive up both standards and levels of achievement to match this demand, as well as encourage the transversal skills needed to ensure young people are able to be entrepreneurial and adapt to the increasingly inevitable changes in the labour market during their career* [918]. Підкреслюємо, що глобальна та підприємницька компетентності можуть бути розвинені саме за рахунок мобільності як основної форми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти на інституційному рівні. Зазначаємо, академічна мобільність є чинником формування в студентів, викладачів та адміністративного персоналу освітніх установ низки компетентностей (глобальна, міжкультурна, підприємницька тощо), необхідних для здійснення професійної діяльності в умовах глобалізованого ринку праці XXI століття; мобільність сприяє розвитку культурно компетентного ставлення до світу, відповідно до якого люди постійно отримують нові знання та набувають нових умінь, вибудовуючи нові відносини з навколишнім світом. Теоретичні викладки підрозділу підтверджено аналітичним оглядом практичних даних, представлених на офіційному електронному ресурсі UNESCO та аналітичного центру CEDOS, Україна.

1.3. Навчання іноземних громадян як форма інтернаціоналізації національних систем вищої освіти та компонент національної політики інтернаціоналізації країн Східної Європи

У глобалізованому просторі суспільства XXI століття сфера вищої освіти набула ознак однієї з важливих експортних галузей для країн – лідерів міжнародного ринку освітніх послуг. Слідом за низкою вчених говоримо про *світовий ринок міжнародної освіти*, одиницями вимірювання якого називаємо кількість іноземних студентів, що навчаються в закладах вищої освіти поза межами країни свого

походження [260; 263; 264; 266; 829; 869]. Високий відсоток іноземних студентів у будь-якій країні, що приймає, не лише сприяє розвитку її національної політики інтернаціоналізації та культурного розмаїття; надання освітніх послуг іноземним громадянам забезпечує значний економічний прибуток для країни, яка приймає, власне сприяє збільшенню валового внутрішнього продукту такої країни, є одним з дієвих інструментів реалізації геополітичних інтересів країни, забезпечує високий рейтинг національної системи вищої освіти країни за кордоном [707]. Крім прямого економічного ефекту, саме соціальні, освітні та культурні впливи від інтернаціоналізації вищої освіти в аспекті надання освітніх послуг іноземним громадянам є вагомими [1109]. Усе більше країн, керуючись політичними, економічними, культурними, соціальними тощо чинниками, здійснюють цілеспрямовану політику рекрутингу іноземних студентів, заохочуючи їх віддавати перевагу національним закладам вищої освіти країн, що приймають, і конкуруючи таким чином з іншими країнами; при цьому відбувається часткова реструктуризація національних систем вищої освіти країн з урахуванням потреб іноземного студентського контингенту. Так, за даними OECD та Інституту статистики UNESCO, щорічне зростання світового ринку освітніх послуг дорівнює від шести до семи відсотків; у 1985 році кількість студентів – іноземних громадян, які навчалися в країнах, відмінних від країни їхнього громадянства, становила близько 20 мільйонів осіб, у 1990 році – 26 мільйонів, у 1995 році зросла до 38 мільйонів, у 2001 році – показник уже перевищував 85 мільйонів, 2017 рік – показник оцінювався у понад 100 мільйонів, а прогноз на 2020 рік передбачає перехід межі у 200 мільйонів осіб [1123, с. 800 – 808]. Лідерами міжнародного ринку освітніх послуг для іноземних студентів є країни Європейського Союзу (38% від загальної кількості іноземних громадян, які навчаються за межами своєї країни) та країни Північної Америки (23%). Головними *регіонами-донорами* студентських потоків називають країни Азії (близько 52% від загальної кількості іноземних громадян, які навчаються за межами своєї країни), серед яких найвищий показник мають КНР (близько 20% осіб) та Індія (близько 8% осіб); помітними на ринку є також Малайзія, Марокко, В'єтнам, Російська Федерація, Індонезія, Іран, Непал, Пакистан. За даними того ж таки Інституту статистики UNESCO, головними чинниками, що впливають на вибір країни навчання, є: мова навчання, якість освітніх програм, вартість навчання і проживання, імміграційна політика країни, яка приймає (можливість працевлаштування після здобуття освіти), наявність підтримки іноземних студентів щодо вирішення їхніх проблем та забезпечення адаптації в країні перебування,

можливості отримання стипендій, культурна близькість, доступ до медичних та соціальних послуг тощо [597]. Щодо країн Східної Європи, то інтеграція їхніх національних систем вищої освіти до європейського та світового освітнього простору, яка суттєво посилила університетську міжнародну діяльність та зробила можливим наголос на наданні освітніх послуг іноземним громадянам як на важливому чиннику зміцнення авторитету та престижу і національних освітніх установ, і систем вищої освіти загалом, водночас зумовила виникнення низки питань, пов'язаних із наданням освітніх послуг цій категорії студентів.

Підкреслимо важливість розмежування понять *іноземний студент* та *мобільний студент*. Відповідно до аналітичних досліджень, здійснених за сприяння UNESCO та OECD, поняття *мобільний студент* (*mobile students*) та *іноземний студент* (*foreign students*) отримують різні тлумачення. Розгляд явища мобільності у вищій освіті XXI століття, здійснений нами вище, дає можливість визначити мобільного студента як такого, що перетнув національний чи територіальний кордон з метою навчання й на момент статистичного зрізу рахується поза країною походження. Іноземного студента визначаємо як студента, який не є громадянином країни, що здійснює збір статистичних даних. Л. Рибаченко конкретизує поняття, визначаючи іноземних студентів як іноземних громадян, „... які знаходяться у країні навчання з метою одержання освіти, підвищення її рівня, або виконують дослідження при науково-дослідних установах чи в навчальних закладах” [381, с. 5]. На думку низки дослідників, історія іноземних студентів свідчить, що вони не лише здійснюють прямий та опосередкований трансфер передових технологій та наукових знань з країни в країну, але й водночас здійснюють промоцію набутих за кордоном політичних, ідеологічних, культурних тощо поглядів [4; 381]. Серед іноземних студентів виокремлюємо такі групи:

- *non-citizen students (NCS)* – іноземні громадяни, які мають дозвіл на постійне проживання на території держави, проте не є громадянами цієї держави, вони користуються всіма правами та свободами, що і громадяни держави, при цьому зберігаючи своє громадянство; такі студенти мають документ, що посвідчує іноземну особу, проте не підтверджує нове громадянство такої особи;
- *non-resident students (NRS)* – іноземні громадяни, які мають дозвіл на тимчасове проживання на території країни з метою навчання; у переважній більшості випадків такий дозвіл видається міграційною службою відповідної країни й гарантує перебування іноземця на

території іноземної держави протягом усього періоду його навчання.

Аналіз теоретичних напрацювань щодо питання надання освітніх послуг іноземним студентам та практичного досвіду закладів вищої освіти країн Східної Європи (зокрема і України) свідчить, що переважна більшість наявних досліджень спрямована на висвітлення такої проблематики: *особливості провадження мовної підготовки іноземних студентів* (О. Білик [23 – 30], Т. Дементьева [109; 110], О. Ковтуненко [475], Л. Сербіненко [475], Т. Філат [475] та ін.); *забезпечення психологічної адаптації іноземних студентів до нових для них соціально-культурних умов* (О. Білик [23 – 30], А. Борисова [36; 37] та ін.). Проведена нами систематизація теоретичних джерел з різних аспектів навчання іноземних громадян свідчить, що дослідження з цієї проблематики почали активно з'являтися після Другої світової війни. Учені того періоду аналізували різні аспекти адаптації іноземних громадян до незвичного для них освітнього середовища (Л. Ворд (L. Ward) [1108; 1109], А. Кері (A. Carey) [584], О. Клінеберг (O. Klineberg) [766], Д. Макнамара (D. McNamara) [884], Р. Раст (R. Rust) [927], Р. Стіл (R. Still) [979], Р. Харіс (R. Harris) [884] та ін.). Територіальні зрізи в контексті названої проблематики були представлені зокрема в працях А. Анумоньє (A. Anumonye) [540], П. Борна (P.G. Bourne) [572], Т. Лембо (T. Lambo) [800], В. Хала (W. Hull) [727]. Пізніше питання навчання та різноаспектної адаптації іноземних студентів розглядав у численних своїх студіях і Ф. Альтбах (Ph. Altbach), якого визнають у якості одного із головних спеціалістів у галузі [527 – 537]. Інші теоретичні розвідки та практичні кейси [543; 545; 546; 556; 562; 563; 573; 590; 592; 598; 599; 620; 807; 844; 845; 848; 867 – 869; 885; 907; 914; 926; 933; 934; 946; 1124; 1128; 1144 та ін.] висвітлюють різні аспекти адаптації іноземців, специфіку процесу надання / отримання знань при роботі з іноземними громадянами – студентами національних закладів вищої освіти, мотиви обрання країни навчання та закладу вищої освіти, національні міграційні політики, адаптованість змісту освітнього процесу тощо. Таргетовано відносно України проблематику надання освітніх послуг іноземним громадянам розкрито в численних наукових роботах, серед яких, наприклад, дисертаційні праці Н. Булгакової [40], Н. Василенко [46], О. Гуренко [88], Т. Дементьевої [109; 110], Я. Кміта [185], В. Коломієць [191; 192], О. Палки [314], Л. Рибаченко [381], Є. Степанова [438], В. Тарасенко [461], О. Тетьянченко [463], Н. Ушакової [473; 474] та ін. Розвідки М. Сафонової та Т. Шмоніної [386; 512; 513] розкривають питання міжнародної студентської мобільності; аспекти проблематики освітньої

міграції в контексті розвитку системи вищої освіти України окреслено в публікаціях О. Горчакової [79 – 81], С. Градирицького [82], А. Гриненко [83], В. Журавського [145], О. Кратт [207], Л. Курія [222], В. Куценко [225], В. Матросова [249], С. Мельника [249], М. Пантелєєвої [316], Я. Ромашової [476], Н. Руденко [225], Л. Семіва [409], В. Філатова [476], О. Ястремської [523] та ін.; концепції міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти репрезентовано в студіях В. Андрущенка [10 – 15], М. Згуровського [132; 145], Л. Зязюна [134], Б. Коротяєва [310], В. Кременя [209 – 212], В. Курила [224], С. Ніколаєнка [295], В. Огнев'юка [307; 308], М. Степка [35; 311; 439], О. Сухомлинської [458], Т. Фінікова [478 – 482] та ін.

Здійснивши певну систематизацію наявної теоретико-практичної бази щодо особливостей надання національними закладами вищої освіти освітніх послуг іноземним громадянам, а також почасти переоцінивши надбання минулого як вагомого складника для прийняття науково обґрунтованих рішень з оновлення й удосконалення системи навчання іноземних громадян в умовах трансформації національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття, ми дійшли висновку щодо необхідності формування масиву статистичних даних відповідно до досліджуваної проблематики, з метою формування яких ми звернулися до офіційних електронних джерел, таких як: офіційний сайт Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України [470], який координує питання міжнародної освіти в Україні; офіційний сайт OECD [862], який є першочерговим джерелом для урядів та неурядових фінансових, економічних, інвестиційних, промислових установ країн-членів OECD, заснованим на єдиній методології, що дозволяє використовувати представлені там дані як інструмент аналізу та прогнозу розвитку низки глобальних питань, зокрема і тих, що пов'язані з економікою та освітою. Таблиця 1.3.1. показує загальну кількість іноземних студентів національних закладів вищої освіти країн Східної Європи, що є об'єктами нашого дослідження (освітній ступінь бакалавра, без розподілу за гендерною ознакою чи ознакою національності). Часові рамки вибірки: 2007 – 2017 роки. Зауважимо відсутність у таблиці розподілу іноземних студентів за названими вище категоріями – *non-citizen students (NCS)* / *non-resident students (NRS)* – оскільки європейська статистика демонструє цифри відповідно до цих груп лише по окремих роках вибірки (2007 – 2012 роки), а відповідно до статистичних даних Українського державного центру міжнародної освіти інформація по кількості іноземних студентів в українських університетах представлена під єдиним індексом „іноземні студенти” (див. табл. 1.3.1; рис. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

**Кількість іноземних студентів у національних закладах вищої освіти
досліджуваних країн
(за даними Інституту статистики UNESCO [1012])**

РІК	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ІНОЗЕМНІ СТУДЕНТИ											
КРАЇНА											
Україна	39675	42782	44082	46599	53664	60480	69969	63172	63906	64066	66310
Польська Республіка	13021	14965	16976	18356	22925	25929	27770	34664	43988	54734	58602
Чеська Республіка	24483	27907	30624	34992	38041	39455	40138	41149	41715	42812	49123
Словацька Республіка	3911	5395	6563	8448	9131	9489	10183	11116	10876	10072	12782

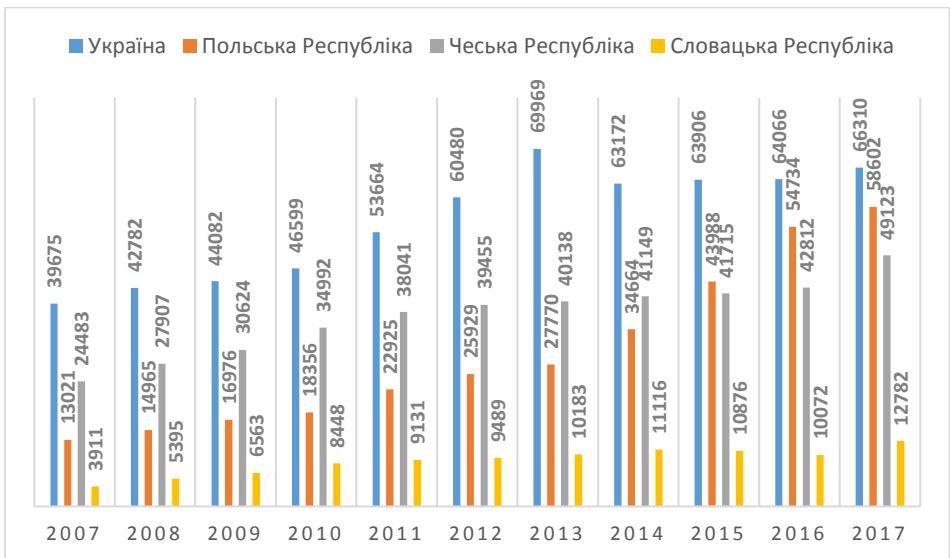

Рис. 1.3.1. Динаміка чисельності іноземних студентів у національних закладах вищої освіти України, Польської, Чеської, Словацької Республік

Статистичний масив демонструє збільшення числа студентів – іноземних громадян у кожній з досліджуваних країн у визначений проміжок часу: в Україні в 1,7 рази (з 39,7 тис. до 66,3 тис. осіб); у Польській Республіці в 4,2 рази (з 13,0 тис. до 54,8 тис. осіб); у Чеській Республіці в 1,7 рази (з 24,5 тис. до 42,9 тис. осіб); у Словацькій Республіці у 2,6 рази (з 3,9 тис. до 10,1 тис. осіб).

Країни-лідери щодо постачання іноземних студентів до національних освітніх установ України, Польської, Чеської, Словацької Республік (вибірка 2011 – 2012 років): у 2011 році до Польської Республіки найбільша кількість іноземних громадян приїхала з таких країн: 4717 осіб – Україна, 2641 особа – Білорусь, 1400 осіб – Норвегія; до Словацької Республіки: 4979 осіб – Чехія, 972 особи – Греція, 342 особи – Норвегія; по Чеській Республіці статистичні дані на момент проведення дослідження відсутні. У 2012 році до Польської Республіки найбільша кількість іноземних громадян приїхала з таких країн: 6118 осіб – Україна, 2991 особа – Білорусь, 1510 осіб – Норвегія; до Словацької Республіки: 4996 осіб – Чехія, 1087 осіб – Греція, 381 особа – Норвегія; по Чеській Республіці статистичні дані на момент проведення дослідження відсутні. Щодо України дослідження Українського державного центру міжнародної освіти при Міністерстві освіти і науки свідчать, що найбільша кількість іноземних громадян – студентів національних закладів вищої освіти прибуває з метою навчання з пострадянських країн – 49% (Туркменістан, Азербайджан, Грузія), з Африки – 18% (Нігерія, Марокко, Гана), з країн Близького Сходу – 16% (Ірак, Йорданія, Туреччина), з країн Азії – 12% (Індія, КНР, В'єтнам), з країн Європейського Союзу – 2,3% [471].

Динаміка даних дозволяє зазначити, що наразі Україна, Польська, Чеська та Словацька Республіки, як власне і решта країн Східної Європи, незважаючи на турбулентну економічну та політичну ситуацію, є доволі привабливими для іноземних студентів, що почасти пояснюємо низькою порівняно з країнами Західної Європи, США, Канадою тощо вартістю навчання, можливістю за результатами навчання отримати диплом загальноєвропейського зразка, а також толерантним ставленням місцевого населення до іноземних громадян. У зв'язку із цим у якості основного завдання для національних систем вищої освіти досліджуваних країн називаємо: завдяки цільовим заходам з боку національних урядів та профільних міністерств країн щодо покращення якості освіти, життя та змін в міграційних законодавствах зберегти та покращити ситуацію, удосконаливши, зокрема, управління процесом освітньої міграції, посиливши увагу до соціалізації іноземних громадян під час отримання ними освітніх послуг, яка обумовлює ефективність

освітнього процесу для такої категорії студентства й відбувається в новій для іноземного студента педагогічній системі.

Уважаємо, що надання освітніх послуг іноземним громадянам має стати для країн Східної Європи одним із пріоритетних напрямів їхньої міжнародної освітньої діяльності. Проте зазначаємо, що цей процес становить водночас і певну проблему для національних закладів вищої освіти, складність якої зумовлена специфікою підготовки іноземних громадян, необхідністю опанування ними нерідної мови та здійснення навчання посередництвом цієї мови. Здобуття освіти в умовах іншої культури передбачає активне опанування системою відмінних від власних культурних цінностей, традицій, правил та норм поведінки комунікативних моделей тощо. У новому соціумі іноземні студенти мають ознайомитися з його особливостями, навчитися успішно вирішувати проблеми в різних сферах, долати мовні бар'єри, культурні та соціальні стереотипи, культурний шок та складності процесу акультурації, особистісно розвиватися, знаходити шляхи для самореалізації та зрештою формуватися як конкурентоспроможні фахівці для постійно змінюваного ринку праці ХХІ століття [24 – 28].

Серед низки проблемних питань, що постають перед іноземними громадянами в процесі отримання ними освітніх послуг у зарубіжних закладах вищої освіти, слідом за більшістю вчених виокремлюємо питання, пов'язані з етнопсихологічними та національно-культурними особливостями цих громадян (дослідження Н. Божко [32; 33], Л. Васецької [45], Є. Гейченко [70; 71], В. Крисько [219], Ю. Пасова [317 – 319], В. Хейлик, [483; 484] та ін.). Погоджуємося з Є. Гейченко, Л. Васецькою, В. Хейлик, які зазначають, що врахування етнопсихологічних та етнокультурних аспектів навчання іноземних громадян – це, перш за все, дбайливе ставлення до особистості іноземного студента, бажання викладача, незважаючи на певні труднощі, не зруйнувати індивідуальність студента, а зберегти і скоригувати його культурно-ціннісну базу, емоційно-поведінкову діяльність, аби в нього з'явилась можливість адекватної самооцінки і не виникла потреба в захисті своїх етнокультурних цінностей [71, с. 80]. На думку дослідників [33; 70; 318; 484], індивідуальні етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів залежать від регіону, з якого прибув іноземний студент, від його національної, культурної, етнічної, релігійної специфіки, мови країни походження. Вони ж викликають і найбільшу неоднозначність тлумачення, яку з певною часткою ймовірності пов'язуємо з неоднозначністю тлумачення похідного терміна *культура*. Найпоширенішим розумінням цього поняття в пострадянській науці є сприйняття культури як сукупності

матеріальних предметів, об'єктів, ідей, образів, створених людиною протягом її історії [317]. У цій інтерпретації культура постає сумою всіх досягнень людства, „другою природою”, створеною самою людиною.

В інтерпретації американської дослідниці С. Тінг-Тумі (S. Ting-Toomey) культура набуває п'яти основних функцій [1007]. Це: 1) функція формування ідентичності: *Culture provides indoctrination in the values, beliefs, and expectations that guide the worldview and behaviour of both teachers and students* („Культура забезпечує індоктринацію цінностей, переконань та очікувань, які керують світоглядом та поведінкою як викладачів, так і учнів”. – *Переклад наш.* – I. В.). В освітньому середовищі цей принцип може стати причиною конфлікту, оскільки викладач та студент, імовірно, приходять до аудиторії з різними сформованими культурними нормами та очікуваннями; 2) функція групової ідентифікації, відповідно до якої людська сутність передбачає потребу належати до групи, з якою можна себе ідентифікувати, культурно ототожнити; 3) функція регулювання міжгрупових кордонів, пов'язана з позитивними чи негативними оцінними установками, сформованими в членів групи щодо взаємодії в групі. У разі, якщо особистісні оцінки іншої культури негативні, людину називають етноцентричною. Такий етноцентричний світогляд має загальну природу, оскільки більшість людей сприймають власну культуру як найкращу та як модель, відповідно до якої мають функціонувати інші культури [830]; 4) функція екологічної адаптації, яка передбачає взаємозв'язок між соціальним / фізичним середовищем та культурою, відповідно до якого культурні установки можуть набувати змін відповідно до змін навколишнього середовища; 5) функція, що передбачає культурне спілкування, за умови якого комунікація починає відігравати центральну роль при оволодінні певними культурними настановами. Антрополог Е. Холл (E. T. Hall) зазначив: „культура – це спілкування, а спілкування – це культура” [705, с. 186].

Названі функції більшою чи меншою мірою впливають на очікування, що свідомо (підсвідомо) керують тим, як студенти взаємодіють з викладачами, і як викладачі взаємодіють зі студентами [945]. Як наслідок, коли викладачі та студенти, що представляють різні культури, спільно задіяні в єдиному процесі навчання / викладання, це подекуди може призводити до конфліктів. Культура – складний феномен, який включає і матеріальні (соціальні) явища, і різні форми індивідуальної поведінки та організованої діяльності. Урахування культурних особливостей при навчанні іноземних студентів вважаємо за необхідний компонент професійної підготовки викладачів та співробітників національних закладів вищої освіти, адже це дозволяє

врахувати особливості світогляду, цінності, норми поведінки, характерні для представників певної лінгвокультурної спільноти, що прибувають з метою навчання до закордонних закладів вищої освіти.

Підкреслюємо, що врахування національно-культурних та етнопсихологічних особливостей іноземних студентів сприяє реалізації процесу надання освітніх послуг відповідно до завдань інтернаціоналізації вищої освіти таким чином, аби активно задіяти сильні та нейтралізувати слабкі сторони тієї чи тієї етнокультурної групи. Викладачам, кураторам, тьюторам, працівникам відділів, які відповідають за навчання та соціалізацію іноземних студентів, знання цих особливостей сприяє більш продуктивній взаємодії з іноземними студентами як представниками певного етносу, культури.

Етнопсихологічні особливості іноземних студентів впливають на швидкість та продуктивність процесу їхньої адаптації та акультурації за кордоном; проте зазначаємо, що не менший вплив на ці процеси мають і чинники, пов'язані з недостатньою обізнаністю щодо країни перебування, локальних традицій, вимог системи вищої освіти, певних стереотипних уявлень щодо країни та місцевого населення в студентів-іноземців, комунікативними, культурними тощо бар'єрами.

Аналіз наукової літератури щодо проблематики бар'єрів, з якими стикаються іноземні громадяни різних етнопсихологічних ментальностей під час навчання за кордоном, дозволяє виокремити такі питання: бар'єри, які виникають під час мовної підготовки іноземних студентів (В. Бадер [18], Л. Васецька [45], Н. Василенко [46], Т. Дементьева [109; 110], І. Дирда [128], О. Євдокімова [137 – 139], Г. Іванишин [152 – 156], Л. Карасу [172], В. Коломієць [191; 192], С. Костюк [201], І. Кушнір [226; 227], В. Ніколаєнко [295], О. Палка [314], О. Пальчикова [315], Ю. Пассов [317 – 319], О. Семенов [407; 408], О. Сербенська [410], Н. Ушакова [473; 474] та ін.); бар'єри, які виникають під час професійного становлення іноземних студентів (І. Аль-Шабуль [6], Н. Булгакова [40; 41], В. Головка [75], В. Гуменюк [87], В. Логінова [240], О. Резван [378], Л. Рибаченко [381], С. Рідкозубова [382], І. Семенов [399 – 403], О. Шарапова [506], Т. Шмоніна [512; 513] та ін.); бар'єри, які виникають під час акультурації та інкультурації іноземних студентів (О. Гуренко [88], Є. Степанов [438], Н. Ткачова [464], І. Штеймüller [515 – 517] та ін.); бар'єри, які виникають під час соціальної, міжкультурної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної адаптації (А. Борисова [36], М. Борисова [37], О. Вихрущ-Олексюк [57], Ю. Дорожкін [130], І. Зозуля [133], Л. Мазітова [130], Д. Порох [346], Сін Чжефу [420; 421] та ін.

Сприймаючи ідеї, окреслені в роботах названих авторів, та йдучи слідом за К. Хуангом [568; 723], відокремлюємо такі групи бар'єрів у процесі адаптації іноземних студентів за кордоном:

– *комунікативні бар'єри*, зумовлені недостатнім рівнем володіння іноземною мовою, складністю лінгвістичних чи паралінгвістичних конструкцій. Важливим у цьому випадку є те, що сором'язливість іноземних студентів, що часто виникає через їхнє іноземне походження, негативно впливає на вербальну активність таких студентів під час навчання. Більшу впевненість у цьому аспекті демонструють студенти-іноземці, які активно беруть участь у заходах, організованих локальними студентськими організаціями/асоціаціями [526, с. 1–5]. Цей факт свідчить про необхідність створення при закладах вищої освіти соціальних служб підтримки національного та інституційного рівня для студентів-іноземців, метою діяльності яких має бути допомога таким студентам у процесі адаптації до нового середовища, оволодіння чужою для них мовою й таким чином полегшення їхнього перебування в закордонній країні;

– *культурні бар'єри* – необхідність внутрішньо узгодити свої вже набуті культурні цінності з новими. Емоціональний розрив, який студенти-іноземці переживають у новій країні на початковій стадії, може знаходити своє вираження у відчуженні. Культурний шок, який вони можуть відчувати на різних етапах свого перебування за кордоном залежно від індивідуальних особливостей, свідчить про несприйняття культурних відмінностей і впливає на загальний досвід навчальної імміграції. Дослідження з питань акультурації свідчать про існування низки чинників, які впливають на цей процес, серед яких виділяють і культурний стрес. На останній впливає ситуація, згідно з якою, якщо між країною, з якої студенти приїжджають, та країною, де вони навчаються, є багато культурних відмінностей, культурний стрес матиме місце поряд із культурним шоком і закономірно перешкоджатиме благополуччю іноземних студентів;

– *соціальні бар'єри* (зміна соціального оточення – родини, сусідів, друзів, викладачів та ін. на нове, де до студента ставляться як до чужака, як до почасти непроханого гостя). Досліджуючи чинники, що впливають на соціальну адаптацію іноземних студентів, було встановлено, що такі студенти активніше беруть участь у соціальних заходах у разі, якщо мають достатній дохід, є фінансово забезпеченими;

– *багатозвітність*, що почасти має психологічне підґрунтя і передбачає необхідність постійного звітування перед родиною, викладачами, імміграційними службами, урядом / організацією /

фізичною особою, що здійснили фінансову підтримку студента для навчання за кордоном тощо [723, с. 217].

Зважаємо також на позицію Л. Рибаченко, яка додатково виокремлює такі бар'єри: психологічний, релігійний, етнічний, зумовлені об'єктивними й суб'єктивними відмінностями повсякденного життя представників соціуму в тих країнах, які направляють і приймають іноземних громадян на навчання [381, с. 8]. На думку дослідниці, „суттєвим бар'єром для іноземних студентів є розходження в системах освіти країни навчання і їх батьківщини. Для певних груп іноземних студентів у конкретних країнах цей *академічний бар'єр* означає необхідність майже повного переучування” [381, с. 9]. Важливою вважаємо тезу авторки щодо випадків невідповідності змістового наповнення навчальних дисциплін / освітніх програм і загалом якості освітніх послуг, які отримує іноземний громадянин за кордоном, реальним потребам його власної країни, адже: „... жодна із приймаючих країн не має спеціально створеної для іноземних студентів підсистеми в своїй національній системі освіти і включає їх безпосередньо в існуючу систему. В свою чергу, системи вищої освіти промислово розвинених країн зорієнтовані на власні вимоги до спеціалістів, які далеко не завжди співпадають навіть приблизно з вимогами до кадрів спеціалістів менш розвинених або слабо розвинених країн” [381, с. 8 – 9].

Релевантним нашому дослідженню вважаємо підхід російського науковця І. Позднякова, котрий виокремлює проблеми іноземних студентів, пов'язані з фінансовими питаннями та професійною самореалізацією, а також пропонує таку класифікацію проблем (бар'єрів): *лінгвістичні проблеми* здобуття знань і набуття навичок навчальної діяльності в іноземному освітньому середовищі (вивчення мови навчання, наукового стилю мовлення, проходження тестування, розуміння мовлення викладача на заняттях тощо); *етнокультурні проблеми* міжособистісної взаємодії та взаємодії з навколишнім соціальним середовищем (проблеми міжкультурної комунікації, доступу до інформації рідною мовою, харчування та вживання алкоголю); *проблеми безпеки та забезпечення життєдіяльності* (расизм, вулична злочинність, легалізація свого перебування в країні); *фінансові проблеми та проблеми професійної самореалізації* (недостатність коштів для проживання, технічні проблеми сплати за навчання та проживання, проблеми отримання в подальшому роботи за фахом, проблеми необхідності виправдати „очікування” родини, друзів тощо) [343, с. 164 – 165].

Дещо інший підхід до класифікації проблем (бар'єрів), з якими стикаються іноземні студенти при навчанні за кордоном, бачимо в працях О. Ястремської та Я. Ромашової, які класифікують такі проблеми відповідно до критерію „навчання”: група I – проблеми, які, імовірно, можуть мати місце до моменту вступу до зарубіжного закладу вищої освіти – інформаційні, організаційні, мовні; група II – проблеми, які, імовірно, можуть мати місце в процесі навчання – матеріальні, інформаційні, навчальні, соціальні; група III – проблеми, які, імовірно, можуть мати місце після отримання диплома – пов'язані з працевлаштуванням [523, с. 57].

До названого додаємо: *проблеми організаційного характеру*, пов'язані з упорядкуванням перебування іноземних громадян, які прибувають з метою навчання до зарубіжних закладів вищої освіти, як-от: оформлення дозволу на тимчасове перебування в країні з метою навчання, заповнення анкет, заяв, що викликає значні труднощі через незнання чи слабе володіння мовою, нерозуміння специфіки організації освітнього процесу тощо; *побутові проблеми*, пов'язані з невмінням орієнтуватися в місті, відсутністю необхідних компонентів для приготування звичних страв, проблемами медичного обслуговування, особистою безпекою, расовими та етнічними конфліктами тощо.

У рамках логіко-структурної матриці нашого дослідження вважаємо також за доцільне зупинитися на аспекті організаційного впорядкування перебування іноземних громадян, які прибувають з метою навчання до закладів вищої освіти України, Польської, Чеської та Словацької Республік. Чи не найважливішим аспектом, який робить можливим наявність іноземних студентів як компонента національних політик інтернаціоналізації систем вищої освіти названих країн, є державне регулювання процесу надання освітніх послуг іноземним громадянам. Зважаючи на неухильне зростання кількості іноземних громадян – студентів національних освітніх установ у кожній з цих країн (див. статистику вище), національні уряди країн уживають заходів, аби підтримувати та розвивати ситуацію.

Так, в Україні порядок навчання іноземних громадян регламентується Законом України „Про вищу освіту” (2014 р.), у розділі 13 якого визначається сутність міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти. Пункт 2 статті 74 Закону передбачає, що „з метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє: 1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти” [355]. Згідно з

пунктом 2 статті 75, одним із основних напрямів міжнародного співробітництва є „надання послуг, пов’язаних зі здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні” [355]. Відповідно до статті 76 визначається зовнішньоекономічна діяльність у сфері вищої освіти, відповідно до пункту 2 напрямами такої діяльності є: „1) організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та осіб з числа громадян України до навчання за кордоном; 2) упровадження освітньої діяльності, пов’язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав; 3) організація навчання за кордоном” [355].

Крім того, навчання іноземних громадян в Україні регулюється Наказом Міністерства освіти і науки України № 1541 від 01.11.2013 року (зі змінами, поточна редакція – від 06.08.2019 року) „Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства” [120], Наказом Міністерства освіти і науки України № 1272 від 11.12.2015 року „Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 року № 1541” [359], Наказом Міністерства освіти і науки України № 1167 від 11.08.2017 року „Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України” [364]. Названими нормативними документами затверджено порядок видачі іноземцям та особам без громадянства запрошень на навчання (стажування) в Україні та їх реєстрації, порядок організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства. Документами передбачено, що навчання іноземців здійснюється за очною (денною), заочною та дистанційною формами навчання, а також визначені суб’єкти організації набору на навчання іноземців (навчальні заклади, уповноважене Міністерством освіти і науки України державне підприємство, інші суб’єкти господарювання на підставі укладених з закладами освіти договорів). Визначено терміни вступу іноземних громадян, які зараховуються на навчання до закладів вищої освіти за результатами співбесіди та на підставі академічних прав на продовження навчання, що надаються документом про попередній здобутий рівень освіти в країні його походження, а також урахування балів успішності, що надають права для продовження навчання на наступному рівні вищої освіти відповідно до законодавства країни, що видала документ про здобутий рівень освіти. У нормативно-правових актах визначені також перелік документів, необхідних для вступу до закладів вищої освіти, порядок вступу; зазначено, що переведення іноземних громадян – студентів українських закладів вищої освіти – з одного закладу до іншого здійснюється в установленому законодавством порядку на підставі

наказу про переведення / відрахування закладу вищої освіти. Документи про освіту зарахованих на навчання іноземців, видані закладами вищої освіти інших держав, проходять процедуру визнання в Україні відповідно до чинного законодавства. У разі відсутності підтвердження автентичності документа іноземного громадянина про освіту або рівня здобутої ним освіти заклад освіти відраховує такого іноземного студента. Прийом іноземних громадян на навчання здійснюється на підставі: міжнародних договорів України; загальнодержавних програм; угод, укладених закладами вищої освіти з юридичними та фізичними особами. Заклади вищої освіти, які надають освітні послуги іноземним громадянам, забезпечують своєчасне подання документів до територіальних органів чи підрозділів Державної міграційної служби України для оформлення зарахованим на навчання іноземним громадянам посвідок на тимчасове проживання з метою навчання в установленому законодавством порядку [364].

Отже, для організації діяльності щодо надання іноземним громадянам освітніх послуг та реалізації управлінської культури стосовно роботи з іноземними студентами вважаємо за необхідне спиратися на нормативно-правову базу, яка врегульовує питання навчання іноземців та перебування їх на території України, Польської, Чеської та Словацької Республік, почала формуватися з 1990-х років шляхом прийняття ключових законодавчих актів і наразі представлена низкою нормативно-правових актів, що регламентують академічні, вїзові та міграційні питання (див. додаток Б).

Зіставний аналіз української нормативно-правової бази з питань навчання (стажування) іноземних громадян у національних закладах вищої освіти через її системне порівняння з польською, чеською та словацькою нормативно-правовими базами шляхом вивчення вказаних у додатку Б документів через віднайдення подібностей і відмінностей, дозволяє зазначити таке:

1. У нормативному законодавстві всіх чотирьох країн обґрунтовано більшість процедур взаємодії між учасниками процесу надання освітніх послуг та перебування іноземних громадян у цих країнах з метою навчання. Ураховуючи, однак, власний досвід роботи з іноземними студентами, зауважимо, що в Україні на практиці виникає низка питань, які потребують розв'язання шляхом прийняття додаткових нормативних актів або внесення змін до чинних. Серед змін пропонуємо, зокрема, низку уточнень щодо наказу Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 року № 1541 [120]:

- пункт щодо „залучення закладами вищої освіти суб’єктів господарювання (резидентів та нерезидентів), які надають послуги закладам освіти з набору іноземців як кандидатів на навчання в Україні на підставі укладених із закладами освіти договорів щодо надання послуг з набору добору іноземців як кандидатів на навчання в Україні” уточнити за рахунок визначення чітких обов’язків таких суб’єктів та відповідальності за систематичне невиконання взятих ними обов’язків, а також фінансовий складник співпраці;
- пункт щодо оприлюднення протягом п’яти робочих днів з дати набрання чинності на офіційному електронному ресурсі закладу освіти договорів із суб’єктами господарювання уточнити за рахунок оприлюднення разом із зазначеною інформацією на вебсторінці закладу вищої освіти також актуальної контактної інформації осіб та підрозділів закладу, відповідальних за роботу з іноземними студентами та суб’єктами господарювання;
- відмовитись від уживання словосполучення „за акредитованими освітніми програмами / спеціальностями” відносно навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства, адже таке обмеження не відповідає вимогам чинного законодавства та принципам державної регуляторної політики, про що вказала Державна регуляторна служба України у своєму рішенні від 29.05.2019 р. № 19: „Про необхідність усунення Міністерством освіти і науки України порушень принципів державної регуляторної політики згідно з вимогами Закону України „Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, яким запропоновано Міністерству освіти і науки України внести зміни до Порядку організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.11.2013 р. № 1541, шляхом виключення з редакції абзацу першого пункту 6 цього Порядку слова „за акредитованими освітніми програмами”;
- урахувати той факт, що переважна більшість іноземних громадян потрапляють до українських закладів вищої освіти завдяки роботі суб’єктів господарювання. Відповідно, саме заклад вищої освіти стає бенефіціаром такого співробітництва з конкретними суб’єктами, отже, постає необхідність розробки під керівництвом Міністерства освіти і науки України типової угоди про співробітництво між закладом вищої освіти, іноземним студентом та суб’єктом господарювання;

- наявність вимоги щодо зберігання в особових справах іноземних студентів оригіналів документів про раніше здобутий освітній рівень, на основі якого здійснюється вступ, на нашу думку, створює формальні перепони для реалізації такими студентами своїх намірів (наприклад, паралельно навчатися в іншому закладі вищої освіти чи працювати за спеціальністю, маючи диплом бакалавра та здобуваючи наступний освітній рівень за денною або дистанційною формами навчання). Звертаємо увагу, що в певних країнах документом про здобутий рівень освіти є витяг з реєстру, передбаченого внутрішнім законодавством. У такому випадку студент має можливість у своїй країні отримати кілька витягів. Проте, якщо в країні іноземця видається такий документ у паперовому вигляді за встановленою формою в одному екземплярі, необхідність зберігання його оригіналу в особовій справі здобувача вищої освіти певним чином порушує права таких іноземців та ставить їх у значно гірше становище, зокрема, щодо можливості працювати за спеціальністю, порівняно з іншими іноземцями. Уважаємо можливим внести зміни й у випадку навчання іноземного громадянина за заочною або дистанційною формами навчання в особовій справі вступника/здобувача освіти дозволити зберігати копії документів, засвідчені в установленому законом порядку;
- удосконалити правовий механізм у частині регламентації взаємодії між органами державної влади та закладами вищої освіти з метою підвищення якості надання освітніх послуг іноземним громадянам.

2. Нормативно-правова база навчання іноземних громадян усіх чотирьох країн унормовує наявність кількох видів віз, безпосередньо пов'язаних з в'їздом на територію цих країн з освітньою метою. Національну або шенгенську візу можна отримати, серед іншого, з метою: професійного навчання, здобуття освіти або навчання в іншій формі, участі в програмах культурного/освітнього обміну, програмах гуманітарної допомоги або програмах короткострокової роботи / волонтерства в країні під час навчання в національному закладі освіти власної країни. Іноземний громадянин, який є студентом закордонного закладу вищої освіти, може подавати клопотання щодо дозволу на тимчасове проживання, яке, при наявності всіх передбачених нормативним порядком документів, надається іноземному громадянину, який має намір розпочати або продовжувати навчання в цій країні.

3. Відмінністю нормативно-правових баз України та Польської, Чеської, Словацької Республік щодо навчання (стажування) іноземних громадян є те, що іноземні громадяни – студенти національних закладів

вищої освіти Польської, Чеської та Словацької Республік – мають право працювати під час навчання в цих країнах, не отримуючи при цьому офіційного дозволу на роботу. До прикладу, іноземці, які отримали дозвіл на тимчасове проживання, виданий у зв'язку зі вступом у Польщі на денну форму навчання освітнього ступеня бакалавра, магістра або доктора філософії (стаття 144 Закону „Про іноземців”), звільнені від необхідності оформлювати дозвіл на роботу. Від обов'язку отримання дозволу на здійснення професійної діяльності звільнені також іноземні громадяни, які отримали дозвіл на тимчасове проживання з метою здійснення наукових досліджень (стаття 151, абзац 1/2 Закону „Про іноземців”). У польському, чеському та словацькому законодавствах передбачена також низка інших випадків, коли іноземні громадяни – студенти національних закладів освіти країн – отримують можливість легального виконання роботи на території країн без необхідності отримання дозволу на працевлаштування, що для України наразі не є можливим. Ідеться про студентів денної форми навчання освітніх ступенів бакалавра, магістра (освітній ступінь „доктор філософії” зокрема); випускників денної форми навчання зазначених освітніх ступенів, іноземних громадян – наукових працівників національних Академій наук і дослідних установ, іноземних громадян, які перебувають у зазначених країнах відповідно до програм професійного стажування та в рамках проектів Європейського Союзу; іноземних громадян-лекторів, які до 30 днів протягом календарного року читають лекції в досліджуваних країнах; іноземних студентів, які виконують роботу у рамках програм професійного стажування; іноземних громадян – учасників програм культурного або освітнього обміну тощо.

Закономірним є те, що навіть на етапі, який має місце до моменту вступу іноземного громадянина до зарубіжного закладу вищої освіти, держава відіграє чи не найважливішу роль у процесі регулювання сфери надання освітніх послуг таким громадянам. Погоджуємося із Д. Плисконосом, який зазначає, що державне регулювання цієї сфери реалізується шляхом „... цілеспрямованого впливу держави сукупністю методів та інструментів, за допомогою яких вона [держава] через центральні органи виконавчої влади впливає на розвиток процесу надання освітніх послуг іноземним громадянам у сфері вищої освіти”, об'єктом якого є „соціально-економічні процеси надання освітніх послуг іноземним громадянам, а також комплекс дій, пов'язаних із ... запрошенням на навчання іноземних громадян” [340, с. 389 – 398]. Підтримуємо й думку І. Прокопенка та І. Ночвіної щодо того, що державна політика у сфері експорту освітніх послуг „... передбачає не лише визначення перспективних напрямів нарощування експорту

освітніх послуг, а й розробку та втілення конкретних механізмів їх розвитку, підтримки та стимулювання” [372, с. 13].

Ураховуючи здійснений нами аналіз теоретико-методологічних напрацювань та нормативно-правової бази щодо питання надання освітніх послуг іноземним студентам у досліджуваних країнах, а також на особистий чотирнадцятирічний практичний досвід роботи на посаді викладача профільних дисциплін для іноземних студентів факультету іноземних мов Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” та на посадах начальника відділу міжнародних зв’язків і директора Центру з міжнародної та навчально-виховної роботи, пропонуємо узагальнену класифікацію проблем (бар’єрів) іноземних студентів, які зазвичай виникають під час їхнього навчання та здійснення дослідницької діяльності в рамках програм різного типу за кордоном: 1) *лінгвістичні* (недостатній рівень володіння мовою навчання; білінгвізм та диглосія, що не пов’язані з мовою країни, до якої іноземець прибуває на навчання; відповідно, важкість розуміння мовлення викладачів, адміністрації, представників соціокультурної спільноти, що приймає; необхідність подолання, зокрема й психологічного, мовного бар’єра в комунікації тощо); 2) *академічні* (незнання особливостей національної системи вищої освіти приймаючої закордонної країни; повільне оволодіння вимогами щодо академічних обов’язків та прав студентів у закордонному закладі вищої освіти, що приймає; проблеми професійної самореалізації; подекуди розбіжності в організації освітнього процесу порівняно з „рідним” закладом вищої освіти; проблеми якості освітніх послуг у країні, яка приймає / закладі вищої освіти тощо); 3) *інформаційні* (недостатність інформації щодо важливих аспектів перебування в країні, що приймає; недостатні вміння пошуку, отримання та опрацювання інформації в нових соціокультурних умовах; проблеми доступу до інформації рідною мовою; загальна обмеженість доступу до інформації тощо); 4) *організаційні* (необхідність адаптації та акультурації в нових умовах навчання і проживання; незнання законодавства країни, яка приймає, щодо прав та обов’язків іноземних громадян, які перебувають на її території; незнання особливостей організації банківської сфери, роботи транспорту, медичного обслуговування; незнання особливостей роботи міграційної служби та органів охорони правопорядку; проблеми з організацією харчування, вживання алкоголю; фінансові проблеми; проблеми безпеки та забезпечення життєдіяльності; необлаштованість житла та побуту тощо); 5) *особистісні* (пов’язані з індивідуальними та етнопсихологічними особливостями іноземних громадян; культурний шок та культурний стрес; соціально-психологічні проблеми адаптації;

проблеми з реалізацією особистісного потенціалу; недостатня вмотивованість щодо навчання; різний рівень попередньої підготовки; різні можливості сприйняття навчальної інформації іноземною мовою; протиріччя між рівнем готовності іноземних студентів до навчання й вимогами національних закладів вищої освіти країни, яка приймає, тощо); б) *соціокультурні* (проблеми міжкультурної комунікації; незнання традицій, звичаїв культури країни, яка приймає, правил міжособистісного спілкування в соціумі; складності щодо засвоєння цінностей та стереотипів нового соціокультурного середовища; необхідність опанування нового соціального та культурного простору тощо).

З певною часткою суб'єктивізму проте все ж робимо спробу узагальнення – для іноземних студентів характерні проблеми, пов'язані з акультурацією особистості й особливостями перебігу культурного шоку / стресу, на додачу до тих проблем, що притаманні студентству взагалі як окремій соціальній групі. Це потребує постійної уваги адміністрації, викладачів, кураторів (тьюторів) іноземних студентів національних закладів вищої освіти країн, що приймають, створення умов для ефективної соціалізації іноземних студентів, запровадження соціально-психологічних та соціально-педагогічних служб при закладах вищої освіти, у яких навчаються такі студенти. У цьому контексті істотну допомогу в адаптації та акультурації іноземних студентів можуть надати „рідні” студенти, які зазвичай активно залучають іноземців до участі в студентському самоврядуванні, реалізації різноманітних творчих та соціокультурних проєктів, сприяючи тим самим формуванню соціокультурної компетентності іноземних студентів. Сприймаючи позицію І. Кушнір, визначаємо соціокультурну компетентність як комплексну якісну рису „... міжкультурної мовної особистості, результативний змістовний блок, сформований знаннями не тільки рідної, але й інших культур, уміннями застосовувати ці знання в процесі міжкультурної комунікації (у широкому значенні), поведінковими реакціями в умовах міжкультурного спілкування, досвідом міжкультурного спілкування, толерантні ставленням до іншомовної культури та її представників” [226, с. 7], адже здобуваючи вищу освіту в закордонній країні, іноземні студенти перебувають в умовах діалогу культур, який зумовлює особливості їхньої соціокультурної адаптації; як наслідок, соціокультурна компетентність іноземних студентів стає результатом ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, та опанування способів міжкультурного спілкування. Логіка викладу дозволяє казати, що соціокультурна компетентність стає тим чинником формування вторинної мовної

особистості, який зумовлює її здатність до ефективної взаємодії і в навчально-професійній, і в соціокультурній сферах спілкування, а відповідно, і важливим чинником соціалізації іноземних студентів у процесі отримання ними освітніх послуг у зарубіжних закладах вищої освіти. Повертаючись ж до підприємницької компетентності, охарактеризованої нами раніше, зазначаємо, що її формування відносно іноземних студентів відбувається, у першу чергу, у процесі навчально-професійної діяльності, оскільки основною метою їхнього перебування за кордоном є здобуття якісної вищої освіти, професійне становлення. Професійний складник навчання іноземних студентів і, відповідно, їхня підприємницька компетентність є предметом розглянутих нами праць Н. Булгакової, яка відповідно означеного контексту приділила увагу пропедевтичній підготовці іноземних громадян у процесі отримання ними освітніх послуг у закладах вищої освіти, підкреслила необхідність трансформації національних систем вищої освіти в розрізі їх адаптивності, відкритості, гармонійності, варіативності, а також виокремила специфічні особливості підготовки іноземних громадян, такі як: акумуляція, систематизація, поглиблення професійних знань через використання мови-посередника; культурно-просвітня та виховна робота з урахуванням адаптації іноземних громадян у нових умовах тощо [40; 41].

На початку підрозділу ми зазначали, що експорт освітніх послуг у XXI столітті став одним з важливих напрямів розвитку національних систем вищої освіти країн світу загалом і країн Східної Європи зокрема. Вибір іноземними громадянами тієї чи тієї країни як місця навчання сприяє зростанню міжнародного іміджу такої країни, інтеграції її наукових шкіл у світовий інтелектуальний (освітній та дослідницький) простір і, таким чином, стимулює розвиток національної науки і практики в країні. Водночас зазначаємо, що навчання іноземних громадян ставить і низку проблемних питань перед профільними міністерствами, закладами вищої освіти країни, що приймає, і перед самими іноземними громадянами. Ці проблеми, про які йшлося вище, мають своїм підґрунтям різні чинники – і етнопсихологічні, пов'язані з особистістю самих студентів, і організаційні (на рівні закладу вищої освіти, що приймає/країни), пов'язані з міграційним законодавством та внутрішніми регуляторними нормами освітніх установ тощо. Розгляд означеної проблематики дозволяє побачити ставлення іноземних громадян до нового суспільства, їх прагнення до соціалізації, бажання зрозуміти нове, знайти своє місце в новому суспільстві тощо.

1.4. Внутрішня інтернаціоналізація в системі вищої освіти: основи інтеграції, форми вираження, перспективи розвитку

Національні системи вищої освіти сьогодні відіграють важливу роль у підтримці соціального згуртування та економічного зростання суспільств, а національні заклади вищої освіти, своєю чергою, постають у ролі інтегрованих агентів таких суспільств, стаючи істотним складником їхнього соціально-економічного і культурного розвитку. Зростання вимог глобалізованих суспільств та глобального ринку праці до навичок та компетентностей випускників освітніх установ потребує від вищої освіти реагувати по-новому – з урахуванням контексту розширення доступу до освітніх послуг (масовізація) та збільшення можливостей використовувати різноманітний міжнародний досвід (інтернаціоналізація). Відповідь на різноманітність вимагає від національних систем вищої освіти фундаментальних змін у наданні освітніх послуг, що включає, зокрема, запровадження гнучких освітніх траєкторій та визнання компетентностей, набутих поза формальними освітніми програмами (інформальна освіта). Внутрішня інтернаціоналізація / інтернаціоналізація вдома (*internationalization at home*) або інтернаціоналізація освітніх планів та програм (*internationalization of curriculum* – від англ. *curriculum* – освітній процес, сукупність навчальних планів та освітніх програм закладу вищої освіти), або інтернаціоналізація змісту вищої освіти за рахунок надання чи розширення міжнародного компонента навчальних планів та освітніх програм стає вирішальною щодо реагування національних систем вищої освіти на названі зміни, адже робить можливою відповідність фахівців таким змінам, їхню здатність виконувати професійні обов'язки в умовах глобалізації суспільств з урахуванням та у відповідь на вимоги глобального ринку праці XXI століття. Як бачимо, у термінологічному апараті педагогічної науки наразі взаємозамінно використовуються три названі вище термінологічні словосполучення. Перше було введено в обіг шведським ученим Б. Нілсоном (B. Nilsson), друге – австралійською дослідницею Б. Ліск (B. Leask), третє притаманне українській педагогіці (О. Овчарук, А. Сбруєва, А. Чирва та ін.) і за своєю природою є описовим перекладом терміна, запропонованого Б. Ліск. Повна синонімічність термінологічних словосполучень зумовлена тим, що всі називають один і той самий планомірний та поступовий перебіг трансформації освітнього процесу в закладах вищої освіти, за умов якого міжнародний та міжкультурний виміри цілеспрямовано стають інтегрованими до всіх навчальних планів та освітніх програм освітньої установи.

Ми зазначали, що близько сорока років активного функціонування й відповідно трансформації поняття *інтернаціоналізація* у сфері вищої освіти призвело до ситуації, коли вже протягом певного проміжку часу воно перебуває в точці фазового перетворення, у якій уже виникли самостійні поняття-атрактори – зовнішня інтернаціоналізація (*internationalization abroad*), внутрішня інтернаціоналізація (*internationalization at home*), діджитальна інтернаціоналізація (*digital internationalization*) або, за визначенням Г. Хоружого, електронна інтернаціоналізація. Зовнішня інтернаціоналізація з її основними формами (короткострокова мобільність студентів та викладачів відповідно до наявних на світовому ринку освітніх послуг міжнародних освітніх програм, здійснення наукових досліджень, професійного розвитку (стажування), а також надання освітніх послуг іноземним громадянам) була нами розглянута вище.

Діджиталізація вищої освіти, або поступове утвердження віртуального (світового) ринку освітніх послуг, заснованого на використанні мережі Інтернет та супутніх технологій, маючи свої переваги (до прикладу, відкритість, масовість, комерційна доступність вищої освіти майже для всіх верств населення), має й свої недоліки (якщо сервери, що забезпечують функціонування Інтернету, призупинять свою роботу, віртуальний ринок вищої освіти зникне). Відповідно, електронна інтернаціоналізація, хоча й має свої особливості щодо організації міжнародного співробітництва в закладах вищої освіти (віртуальні моделі адміністрування міжнародної мобільності, формати викладання в глобальному контексті, цифрова трансформація міжнародних програм обміну, дослідницької співпраці в глобальній мережі, структури програм співпраці, системи підтримки від відділів міжнародних зв'язків університетів тощо), є значною мірою залежною від форм зовнішньої та внутрішньої інтернаціоналізації.

Щодо *внутрішньої інтернаціоналізації*, то термін почав використовуватися в європейській педагогічній науці наприкінці 1990-х років ХХ століття, коли його запровадив Б. Нілсон (B. Nilsson) з Університету Мальме, Швеція, у відповідь на необхідність адаптувати новостворену освітню установу до етнічної різноманітності повного іммігрантів міста Мальме, маючи при цьому за стратегічну мету створення міжнародного закладу вищої освіти, спроможного активно функціонувати та конкурувати в глобалізованому суспільстві. За часом це збіглося з періодом активного функціонування програми ERASMUS та утвердження процесу інтернаціоналізації в галузі вищої освіти Європи. Весь адміністративно-функційний апарат та щорічно зростаючі фінансові ресурси програми ERASMUS того періоду були зосереджені

виключно на академічній мобільності та угодах про співробітництво між закладами вищої освіти. Успішність реалізації вимірювалася переважно чисельністю (кількість схем мобільності, кількість студентів, викладачів, які брали участь у таких схемах, кількість угод між університетами), водночас як зміст, якість та особистісне зростання майже не бралися до уваги [855; 856].

Оскільки лише від п'яти до десяти відсотків студентів шведських університетів щорічно беруть участь у програмах міжнародної мобільності, наближення міжнародного виміру для решти 90% студентів, які навчаються в національних закладах вищої освіти, набуває стратегічного значення і для країни, і для освітніх установ [559]. За визначенням Дж. Білена та Е. Джонс (J. Beelen & E. Jones), *Internationalization at home is the purposeful integration of international and intercultural dimensions into the formal and informal curriculum for all students within domestic learning environments* [551, с. 59 – 72]. Отже, внутрішня інтернаціоналізація стає запорукою інтеграції міжнародного та міжкультурного вимірів у формальну та інформальну освіту для всіх студентів у межах освітнього простору країни / установи, відкриває всім без винятку студентам і викладачам можливість сформувати та розвивати глобальну та міжкультурну компетентності. Досягається це переважно шляхом інтернаціоналізації (надання міжнародного виміру) освітніх планів та програм (або в українському науково-педагогічному дискурсі „інтернаціоналізація змісту навчання”), широким запровадженням курсів вивчення іноземних мов для всіх студентів, викладачів та адміністративних співробітників університетів. У програмі „Вища освіта в новому інтернаціональному оточенні” Центру досліджень та інновацій у галузі освіти CERI зазначено, що надання міжнародного складника змісту вищої освіти є невід’ємним елементом процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти [586]. Цитуємо Б. Нілсона, який у 2003 році сказав: *I would like to see all our students leaving this university with the added value that an internationalised curriculum can give: Besides a good knowledge of their subject area, they should have open minds and generosity toward other people; know how to behave in other cultures and how to communicate with people with different religions, values, and customs* („Я хотів би, щоб усі наші студенти, які закінчують цей університет, отримали би додаткову перевагу, яку може дати інтернаціоналізований зміст навчання – окрім хороших знань, відповідно до обраної професії, вони повинні демонструвати відкритість розуму та душі щодо інших людей; знати, як поводитися в інших культурах, як спілкуватися з людьми інших релігійних поглядів, цінностей та звичаїв” – *переклад наші – І. В.*) [856, с. 39]. Внутрішня

інтернаціоналізація як концепт та поняття не вимагає наявності іноземних студентів в університеті чи викладання англійською мовою, проте вона дозволяє використовувати ті можливості, які надають такі студенти чи таке викладання на благо всіх без винятку членів університетської спільноти. Включення міжкультурного виміру, інтеграція міжнародних, глобальних, міжкультурних та відповідно компаративних аспектів у процес викладання/навчання та в зміст освітніх програм для вітчизняних студентів дозволяє надати їм глобальну перспективу і в навчанні, і в майбутній кар'єрі. Зрозуміло, що це вимагає від викладачів, науковців та персоналу освітніх установ відповідних навичок та вмінь, знань та інструментів, аби забезпечити процес внутрішньої інтернаціоналізації.

Систематизації питань щодо внутрішньої інтернаціоналізації вищої освіти присвячено роботи Дж. Білен (J. Beelen) [548 – 552], К. Бергкнут (K. Bergknut) [559], Ш. Бонд (Sh. Bond) [567 – 569], Н. Гуляєвої [85; 86], І. Джонс (E. Jones) [756], І. ЛеБланка (E. LeBlanc) [806], Б. Ліск (B. Leask) [801 – 805], Дж. Местенхаузера (J. Mestenhauser) [835 – 838], Б. Нілсона (B. Nilsson) [855; 856], Л. Пуховської [374 – 376], А. Сбруєвої [387 – 397], Ф. Хантер (F. Hunter) [728], Дж. Худзіка (J. Hudzik) [724; 725], Г. Хоружого [488], А. Чирви [496 – 504] та ін. Так, Б. Ліск (B. Leask) визначає інтернаціоналізацію освітнього процесу як включення міжнародного, міжкультурного та/або глобального виміру до змісту освітніх програм, навчальних дисциплін, оцінювальних завдань, методів навчання тощо [805]. Н. Гуляєва серед механізмів здійснення внутрішньої інтернаціоналізації називає розробку інтернаціоналізованих освітніх програм і навчально-методичних комплексів для них („Європейські студії”, „Європейський менеджмент зовнішньоекономічної діяльності” тощо), розширення змісту вже наявних академічних дисциплін за рахунок міжкультурного компонента, який може бути виражений через огляд зарубіжного теоретичного та практичного досвіду з проблематики [85]. У документі *European Higher Education in the World*, розробленому експертами Європейської Комісії у 2013 році, інтернаціоналізація вдома та цифрове навчання названі як один з трьох ключових пріоритетів освітніх установ (безпосередньо за підвищенням показників мобільності студентів, викладачів та адміністративного персоналу освітніх установ) Європи [678]. А. Сбруєва в якості основи внутрішньої інтернаціоналізації називає наявність у навчальних планах дисциплін, інтернаціоналізованих за своєю сутністю (міжнародні відносини, країнознавство (регіонознавство), історія, соціологія, література, географія, іноземні мови). Учена пропонує розширити цей перелік за

рахунок надання критерію обов'язковості таким дисциплінам, як міжкультурна комунікація, політологія, когнітивна психологія тощо, які здатні відкрити кордони іншої культури для студентів закладів вищої освіти [389]. Г. Хоружий розглядає внутрішню інтернаціоналізацію як запоруку інтенсифікації мобільності студентів, адже така інтернаціоналізація, на його думку, передбачає певну уніфікацію навчальних планів різних закладів вищої освіти, суміжність їх змістового компонента за рахунок включення дисциплін з міжкультурним наповненням [488].

У переважній більшості опублікованих робіт внутрішня інтернаціоналізація передбачає модифікацію навчальних планів та впровадження освітніх програм, які дозволили би студентам досягати міжнародно та міжкультурно збагачених результатів навчання, необхідних для розвитку їхньої професійної кар'єри в результаті осмислених втручань та інтернаціоналізованого досвіду. Останній стає набутиим чи за кордоном – у процесі формального навчання в аудиторії закордонного університету та неформальної соціалізації й акультурації поза нею, чи завдяки внутрішній інтернаціоналізації вдома – у процесі спільного навчання в міксованих з іноземними студентами академічних групах або завдяки оволодінню міжкультурними знаннями та навичками при вивченні навчального матеріалу за інтернаціоналізованими освітніми програмами. При цьому, ідучи слідом за низкою дослідників [548; 552; 567; 569; 756; 806; 835; 838; 855; 856 та ін.], зазначаємо, що інтернаціоналізовані плани та програми мають формуватися на основі співробітництва та взаємодії з міжнародними партнерами в галузі освіти, бізнесу, наукових досліджень. Отже, внутрішня інтернаціоналізація вищої освіти спрямована на формування так званої *інтернаціоналізованої полікультурної компетентності*, що становить здатність використовувати міжнародні знання в умовах міжкультурної діяльності. На думку А. Чирви, у рамках внутрішньої інтернаціоналізації відбувається збагачення навчальних планів і освітніх програм міжнародним виміром, упровадження міжнародних навчальних курсів, міждисциплінарних освітніх програм, програм вивчення іноземних мов, використання досвіду іноземних студентів [498]. Усе це сприяє мультикультурному розумінню та прийняттю, підвищує навички міжкультурного діалогу, забезпечує міжнародну перспективу освітніх програм, підвищує конкурентоспроможність випускників національних закладів вищої освіти на світовому ринку праці, допомагає розвивати міжнародні професійні мережі, забезпечує розуміння глобальних проблем та сил, які впливають на функціонування держав та націй. Внутрішня інтернаціоналізація має сприяти спільному глобальному

розумінню навчання і викладання, незважаючи на кордони між зацікавленими сторонами в процесі надання освітніх послуг. Підтримуємо позицію низки вчених [552; 569; 806; 838; 855; 856 та ін.], які зазначають, що цей процес дозволяє національним закладам вищої освіти отримувати стійкі конкурентні переваги на світовому ринку освітніх послуг за рахунок співпраці з міжнародними організаціями, закордонними закладами вищої освіти, підприємствами, громадськими організаціями тощо в напрямі різнобічних трансформацій змістового компонента освітньої діяльності.

Змістовний аналіз джерел дозволив виокремити серед необхідних умов реалізації внутрішньої інтернаціоналізації методичні, прогностичні, організаційні. До *методичних умов* відносимо вибір інтернаціоналізованих дисциплін / курсів, що сприяють поміж іншого розвитку інтернаціональної полікультурної компетентності студентів національних закладів вищої освіти; розробку та впровадження міждисциплінарних курсів; інтеграцію освітніх програм (програми навчання за кордоном, навчальні програми для іноземних студентів). *Прогностичні умови* передбачають розробку та впровадження стратегій інтернаціоналізації та маркетингових стратегій в освітніх установах, у яких серед іншого має бути передбачені механізми та засоби психологічного (а в разі необхідності й матеріального) заохочення студентів, викладачів та адміністративного персоналу освітньої установи до навчання на курсах іноземної мови, до вибору дисциплін з інтернаціоналізованим змістом тощо; єдність підходів щодо чіткого формулювання завдань інституційної інтернаціоналізації; розробку закладами вищої освіти інтернаціоналізованих навчальних планів; поступовість упровадження інтернаціоналізованих освітніх програм. *Організаційні умови* передбачають підвищення рівня *інтернаціоналізованої полікультурної компетентності* викладачів освітніх установ за всебічної підтримки адміністрації університетів, яку можна набути, зокрема, через досвід роботи з іноземними студентами, участі в програмах професійного розвитку на базі зарубіжних університетів, участь у міжнародних наукових заходах тощо.

Можемо говорити, що на момент здійснення дослідження внутрішня інтернаціоналізація набуває все більшої актуальності. Підставою для такого твердження називаємо цілепокладаючу змістову цього процесу, яка полягає в тому, що метою процесу стає забезпечення відкритого доступу для всіх студентів освітньої установи до міжкультурного виміру та глобальної перспективи відносно обраних ними професійних галузей. По суті внутрішня інтернаціоналізація гарантує, що студенти закладу вищої освіти, крім професійної

майстерності, матимуть можливість розвинути в собі компетенцію глобального громадянства, не покидаючи при цьому рідний університетський кампус. Навички, які дозволяє розвинути в студентах та викладачах закладу внутрішня інтернаціоналізація, називають софт-навичками (*soft skills*), навичками XXI століття, трансуніверсальними навичками (*transversal skills*), навичками, що сприяють конкурентоспроможності на ринку праці (*employability skills*) або глобальними компетентностями (*Global Competences*) [552; 674; 756]. В українській педагогіці в цьому контексті використовують терміни „міжкультурна компетентність”, „глобальна компетентність”, „підприємницька компетентність”, про які йшлося вище.

Ми зазначали, що в основі внутрішньої інтернаціоналізації є процес надання міжнародного виміру навчальним планам та освітнім програмам, адже включення окремих модулів з міжнародною тематикою до структури навчальних дисциплін не є запорукою інтернаціоналізації вдома. Інтернаціоналізованому навчальному плану властивий полікультурний характер, такий план передбачає можливість збагатити освітній процес за рахунок міжнародного компонента, розвинути в студентів критичне міждисциплінарне та полікультурне мислення, сформувати інтернаціональну полікультурну компетентність, глобальну свідомість та відповідальність, почуття приналежності до глобальної спільноти, людства. М. Харарі (M. Harari) в якості характерної ознаки інтернаціоналізованого навчального плану визначає спрямованість на поглиблення міжнародних знань у студентів, формування комунікативних навичок спілкування з представниками інших країн та культур, формування навичок вільного володіння іноземними мовами, формування полікультурної компетентності та соціальної й міжкультурної інтеграції студентів різних етнопсихологічних бекграундів (від англ. *background* – походження, приналежність) [708, с. 3 – 8]. Трансформований за рахунок інтеграції такого плану освітній процес дає студентам можливість побачити глобальну політичну, економічну, соціальну та культурну взаємозалежність країн та культур, взаємозв'язок між місцевим, національним та глобальним, сформувати у студентів десятий тип інтелекту (на додачу до лінгвістичного, натуралістичного, кінестетичного, візуально-просторового, музичного, логіко-математичного, міжособистісного, внутрішньоособистісного, екзистенційного відповідно до теорії Г. Гарднера [689]) – *культурний (cultural intelligence)*, який відповідає за здатність особистості через толерантне ставлення адаптуватися до представників інших культур, здатність ефективно встановлювати та модерувати контакт з ними, реалізовувати міжкультурну комунікацію, використовуючи знання щодо

способів та стилів життя різних народів. Для іноземних студентів закладів вищої освіти можливість навчатися відповідно до інтернаціоналізованих навчальних планів сприяє асиміляції таких студентів до іншомовного освітнього середовища, амортизує в них культурний шок і у певному сенсі сприяє напрацюванню ними навичок, що допоможуть у подальшому при здійсненні професійної діяльності на міжнародному ринку праці.

Доречним вважаємо згадати і про типологію інтернаціоналізованих навчальних планів, розроблену експертами OECD та CERI на підсумком аналізу таких планів, інтегрованих до освітнього процесу в низці університетів США, Австралії, Великобританії та ін. Згідно з нею можемо говорити про: план з міжнародним спрямуванням та тематикою (у рамках спеціальностей *International Relations*, *International Policy*, *European Law Studies* і т.п.); план, у якому зміст базових нормативних дисциплін розширений за рахунок навчальних модулів з міжнародним компаративним змістом (у рамках напряму *international comparative education* – міжнародна порівняльна освіта); план, згідно з яким здійснюється підготовка студентів до професійної діяльності на глобальному/міжнародному ринку праці (у рамках спеціальностей *International Entrepreneurship Activity*, *International Management*, *International Business*); план, який передбачає надання освітніх послуг студентам іноземними мовами, спрямований на розвиток навичок міжкультурної комунікації і забезпечення полікультурної компетентності; план, спрямований на отримання професійних кваліфікацій, які мають міжнародне визнання; план, розроблений з метою навчання студентів відповідно до програм спільних/подвійних освітніх ступенів; план, у межах якого окремі періоди освітнього процесу є обов'язковими в освітніх установах за кордоном; план, розроблений з метою навчання іноземних студентів [738, с. 23].

Традиційний погляд на освітню програму дозволяє говорити, що така програма розробляється з урахуванням загальних цілей освітнього процесу, які включають визначення прогнозованих результатів навчання; підлягають зовнішній експертизі; відображають цілі вищої освіти, визначені Радою Європи (підготовка студентів до активного громадянства та майбутньої кар'єри, підтримка їхнього особистого розвитку, створення широкої бази передових знань, стимулювання досліджень та інновацій); передбачають поступовий прогрес студентів при оволодінні знаннями та навичками; визначають навантаження студентів; містять визначені можливості проходження практики (стажування чи інші періоди освітньої програми, які студенти проходять не в закладі вищої освіти і які дозволяють отримати досвід в обраній

професійній галузі); підлягають офіційному процесу затвердження в закладі вищої освіти [429]. Щодо інтернаціоналізованих освітніх програм, вони дозволяють будувати освітній процес, використовуючи матеріали з міжнародною перспективою – наповнювати базові та профільні дисципліни (математика, економіка, охорона здоров'я тощо) міжнародним змістом та збільшувати кількість годин для навчання іноземних мов. Вивчення результатів дослідження Міжнародної асоціації університетів IAU дозволило нам виявити найбільш поширені в країнах Європейського Союзу інтернаціоналізовані освітні програми; наводимо їх у порядку від найбільш до найменш частотної: 1) бізнес-адміністрування (*Business Administration*); 2) соціальні науки (*Social Sciences*); 3) науки про здоров'я (*Health Sciences*); 4) гуманітарні та мистецтвознавчі науки (*Arts and Humanities*); 5) природничі науки (*Natural Sciences*); 6) технічні науки (*Engineering*); 7) інформаційні технології (*Information Technology*) [771]. Аналіз інформації щодо інтернаціоналізованих освітніх програм, наявної на офіційних сайтах національних закладів вищої освіти країн Східної Європи, дозволив побачити такі програми:

1) Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна). Програми англійською мовою викладання: *East European Studies* (на базі спеціальності „Міжнародні відносини”), *International Litigation* (на базі спеціальності „Міжнародне право”), *European Business Law* (кафедра Європейського права), *International Trade Regulation* (на базі спеціальності „Міжнародне право”), *International Entrepreneurship* (на базі спеціальності „Міжнародні економічні відносини”), *International Management and Marketing* (на базі спеціальності „Міжнародний бізнес”), *International Communication* (на базі спеціальності „Міжнародна інформація”) тощо [182].

2) Програми українською мовою викладання з інтернаціоналізованим змістом: *Міжнародна економіка*, *Міжнародні зв'язки*, *Міжнародне право*, *Міжнародна інформація*, *Міжнародні економічні відносини*, *Міжнародний бізнес*, *Філологія: чеська, українська мова та література*, *Філологія: польська, українська мова та література*, *Філологія: хорватська, українська мова та література*, *Філологія: класичні та західноєвропейські мови та література*, *Філологія: російська мова та література*, *іноземна мова*, *Філологія: англійська, іспанська, німецька, сучасна грецька, французька мова та література та переклад*, *Філологія: переклад (з англійської, іспанської, італійської, німецької та французької мов)*, *Філологія: азербайджанська, арабська, хінді, китайська, корейська, перська, турецька, японська та література та переклад*, *Історія* тощо [182].

3) *Uniwersytet Warszawski* – Варшавський університет (Польська Республіка). Програми іноземними мовами викладання: *American Studies, Applied Linguistics, Archeology, Art, Baltic Philology, Chemistry, Cultural Studies, Culturology - Mediterranean Culture, Eastern European Studies, East Slavic Studies, Economics, English Studies, Ethnology, Finance, Investing and Accounting Language and Cultural Studies, French Studies, German Studies, Higher Program in International Relations, History, Art History, Informatics and Econometrics, International Business Program, Italian Studies, Journalism and Information Research, Linguistics, Literary Studies, Management, Musicology, Oriental Studies, Philosophy, Political Science, Psychology, Slavic Studies, Foreign Languages Teaching, Bachelor's Program in International Relations* тощо [1084].

Програми польською мовою з інтернаціоналізованим змістом: американістика (*Amerikanistyka*), прикладна лінгвістика (*lingwistyka stosowana*), прикладна соціологія та соціальна антропологія (*socjologia stosowana i antropologia społeczna*), балтійська філологія (*filologia bałtycka*), біоетика (*bioetyka*), біоінформатика та системна біологія (*bioinformatyka i biologia systemowa*), біотехнології (*biotechnologia*), кримінологія (*kryminologia*), культурологія (*Kulturoznawstwo*), науки про освіту (*Edukacja*), культурна етнологія та антропологія (*etnologia i antropologia kulturowa*), євразійські студії (*studia eurazjatyckie*), європейські студії (*studia europejskie*), фінанси (*finanse*), фінанси та інвестиції (*finanse, inwestycje*), філологія (*filologia*), германські студії (*germanistyka*), програма в галузі міжнародних відносин (*program w stosunkach międzynarodowych*), історія (*historia*), історія мистецтва (*historia sztuki*), інформатика та економетрія (*informatyka i ekonomiaetria*), міжнародна бізнес-програма (*międzynarodowy program biznesowy*), міжнародні зв'язки (*stosunki międzynarodowe*), мовознавство (*językoznawstwo*), логістика та управління в засобах масової інформації (*logistyka i zarządzanie w logistyce Media*), наноструктурна інженерія (*Inżynieria nanostrukturalna*), атомна енергетика та ядерна хімія (*Energia atomowa i chemia jądrowa*), політологія (*nauki polityczne*), соціальна політика (*polityka społeczna*), соціологія (*socjologia*), педагогічна освіта (*kształcenie nauczycieli*) тощо [1084].

4) *Univerzita Karlova v Praze* – Карлів університет (Чеська Республіка). Програми іноземними мовами викладання: *History, Philosophy, Theoretical aspects of legal systems, Biochemistry and pathobiochemistry, Bioethics, Biomechanics, Biomedical informatics, Developmental and cell biology, Experimental surgery, Pharmacology of toxicology, Gerontology, History of medicine, Physiology, Medical biophysics, Microbiology, Molecular and cell biology, Genetics and Virology,*

Neuroscience, Pharmacology and Toxicology, Preventive Medicine, Psychology, Anatomy, Radiology, Surgery, Philology, Philosophy, Pedagogy, Text and Context in Modern Europe, Theory and History of Arts and Culture, Analytical Chemistry, Anatomy and Plant Physiology, Demography, Ecology, Immunology, Inorganic Chemistry, Macromolecular Chemistry, Microbiology, Modeling of Chemical Properties of Nano- and Biostructures, Molecular and Cellular Biology, Genetics and Virology, Philosophy and History of Science, Physical Geography and Geocology, Political Science, Economic Theory, Communication Studies, International Studies, Biomechanics, Anthropology, Environmental Sciences Research, Humanities, Philosophy, Social Policy and Social Work тощо [1025].

Програми чеською мовою з інтернаціоналізованим змістом: гуманітарні науки (*Humanitní studia*), фізична освіта та спорт (*Specializace ve zdravotnictví, Tělesná výchova a sport*), економіка (*Ekonomie*), політологія (*Politologie*), соціологія (*Sociologie*), психологія (*Psychologie*), спеціалізована педагогіка та теорія освіти (*Specializovaná pedagogika a teorie vzdělávání*), біоінформатика (*Bioinformatika*), комп'ютерні науки (*Informatika*), біохімія (*Biochemie*), біоінформатика (*Bioinformatika*), біологія (*Biologie*), хімія (*Chemie*), демографія (*Demografie*), екологія та охорона навколишнього середовища (*Ekologie a chemie životního prostředí*), геологія (*Geologie*), спеціальні хімічні та біологічні програми (*Geologie biologické programy*), англістика та американістика (*Anglická a americká studia*), філологія (*Filologie*), історичні студії (*Historická studia*), гуманітарні студії (*Humanitní vědy*), інформаційні студії та інформаційні технології (*Informační studia a informační technologie*), педагогіка (*Pedagogika*), політологія (*Politologie*), психологія (*Psychologie*), соціологія (*Sociologie*), перекладацькі студії (*Překladatelská studia*), соціальна робота (*Sociální práce*), історичні студії (*Historická studia*) [1025].

5) *Univerzita Komenského v Bratislave* – Університет Я. А. Коменського в Братиславі (Словацька Республіка). Програми іноземними мовами викладання: *Medicine, Dentistry, Corporate law, Law of European Union, International and European labor law, International criminal law, International business law, International trade and investment arbitration, Sport legislation, EU anti-discrimination law, Environmental law, International Criminal Justice, International Human Rights Protection, IT Law, Law and Technology, Legal History of Central Europe, Public International Law, Commercial Arbitration, Central European Studies, Biological Chemistry, Environmental Studies, Linear Algebra, Deductive Databases, Bioinformatics, Biophysics, Computer Modeling, Mechanics, Theoretical Mechanics, Astronomy and Astrophysics, Mathematical Physics*,

Algorithm, Algorithm mathematics, Economics, E-business, E-marketing, European legislation тощо [1036].

Програми словацькою мовою з інтернаціоналізованим змістом: біологія (*Biológia*), хімія (*Chémia*), екологія (*Ekológia*), географія (*Geografia*), геологія (*Geológia*), соціальна робота (*Sociálna práca*), когнітивні науки (*Kognitívne vedy*), психологія (*Psychológia*), комунікаційні студії (*Komunikačné štúdiá*), мас-медійні студії (*Štúdiá masmédií*), штучний інтелект (*Umelá inteligencia*), вебпрограмування (*Webové programovanie*), фінансова математика (*Finančná matematika*), космічна електродинаміка (*Kozmická elektrodynamika*), галактична та екстрагалактична астрономія (*Galaktická a mim galaktická fáza*), фізика іоносфери та магнітосфери (*Fyzika ionosféry a magnetosféry*), ядерна геофізика (*Nukleárna geofyzika*), комп'ютерні мережі (*Počítačové siete*), загальна та регіональна кліматологія (*Všeobecná a regionálna klimatológia*), космологія (*Kozmológia*), психологія (*Psychológia*), філософія розуму (*Filozofia mysle*), когнітивна наука (*Kognitívna veda*), неврологія (*Neurológia*), бізнес аналітика (*Obchodná analytika*), економіка (*Ekonomía*), інноваційний менеджмент (*Riadenie inovácií*), міжнародне економічне право (*Medzinárodné hospodárske právo*), стратегічний менеджмент (*Strategické riadenie*), міжнародне право (*Medzinárodné právo*), сексуальність у державній політиці (*Sexualita vo verejnej politike*), політична психологія (*Politická psychológia*), політична комунікація (*Politická komunikácia*), сучасна політична філософія (*Súčasná politická filozofia*) тощо [1036].

Бачимо, що поширеними інтернаціоналізованими освітніми програми (і з позиції змісту, і з позиції мови викладання) є менеджмент різного спрямування, компаративна філологія, лінгвістика, науки про здоров'я, міжнародний бізнес, мультикультурна освіта, міжнародні відносини, міжнародна комунікація, міжнародне екологічне право, міжнародна безпека, освітні програми циклу природничих та фізико-математичних наук. Програми з іноземною мовою викладання, перелік яких, як показав аналіз вебпорталів національних закладів освіти досліджуваних країн, є доволі широким, безумовно, сприяють залученню більшої кількості іноземних студентів. При цьому „рідні” для освітніх установ студенти отримують користь від навчання в міжкультурних групах, беручи участь у дискусіях іноземною мовою, спілкуючись у процесі навчання з представниками інших етнокультурних спільнот і отримуючи за рахунок цього доступ до інших культур у межах свого університету. Так, іноземні студенти за рахунок привнесення різноманітних культурних поглядів та досвіду мають

потенціал до створення в межах університетського кампусу чи академічної групи моделі свого етнокультурного мікрокосму.

Представимо ймовірний алгоритм процесу розробки інтернаціоналізованих навчальних планів та освітніх програм з урахуванням взаємозв'язку з потребами суспільства та індивіда (див. рис. 1.4.1).

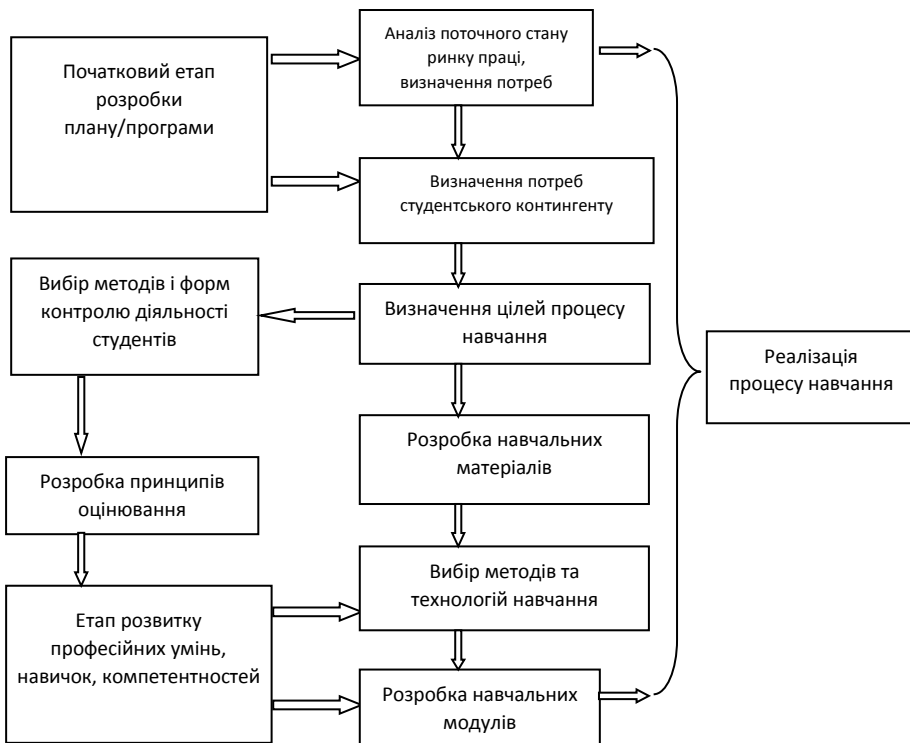

Рис. 1.4.1. Алгоритм процесу розробки інтернаціоналізованих навчальних планів та освітніх програм

Початковим етапом алгоритму називаємо ґрунтовне вивчення потреб глобального / національного / регіонального ринку праці. Розробка та впровадження інтернаціоналізованих планів і програм здійснюється з урахуванням потреб майбутніх фахівців, а також визначених закладами вищої освіти цілей навчання. Усе це зумовлює вибір методів і форм контролю результатів діяльності студентів. Разом з цим відбувається добір навчально-методичних та наукових матеріалів, що враховують теоретичні та практичні аспекти інтернаціоналізованої підготовки. На етапі розвитку професійних умінь та навичок увагу

приділено вибору методів та технологій навчання, які дозволяють ефективно розвивати, зокрема, й інтернаціональну полікультурну компетентність студентів. Завершальною процедурою етапу є створення планів занять, які враховують особливості й готовність аудиторії до сприйняття навчального матеріалу в інтернаціоналізованому контексті. Окреслений алгоритм базується на координації зусиль задіяних сторін університетської спільноти (представників адміністрації, викладачів, студентів, служб технічної підтримки) у виробленні єдиної філософії внутрішньої інтернаціоналізації в закладі вищої освіти.

У випадку досліджуваних нами країн Східної Європи зазначимо, що вони відрізняються порівняно сильною економікою та підтримують міжнародну торгівлю. Як результат, інтенсивним стає використання висококваліфікованої робочої сили та збільшення попиту на спеціалістів, які мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й розвинені глобальну та міжкультурну компетентності на додачу до навичок підприємницької й управлінської діяльності. Зміст інтернаціоналізованих навчальних планів та освітніх програм національних закладів вищої освіти досліджуваних країн засвідчив наявність дисциплін міждисциплінарного характеру (до прикладу, „Міжнародні відносини”, „Країнознавство”, „Соціологія”, „Міжкультурна комунікація”, „Когнітивна психологія” тощо) та програм, спрямованих на оволодіння іноземними мовами, навіть у межах спеціальностей, які не є інтернаціоналізованими. Так, освітня програма спеціальності „Економіка” Варшавського університету спрямована на отримання студентами знань щодо функціонування міжнародного ринку капіталу; практичне застосування знань для аналізу емпіричних моделей, пов’язаних із зовнішньою торгівлею, міжнародним виробництвом та фінансами; розвиток умінь проводити бізнес-аналіз у державному та приватному секторах задля прийняття рішень у компаніях, що працюють на зовнішніх ринках; розвиток навичок спілкування англійською мовою для підготовки фінансової звітності [1084].

Університет Я. А. Коменського в Братиславі реалізує процес внутрішньої інтернаціоналізації за рахунок інтегрованих до освітніх програм усіх спеціальностей курсів іноземних мов. При цьому академічна пропозиція університету включає і освітні програми виключно англійською чи іншою іноземною мовою. Так, станом на 2018 – 2019 навчальний рік таких програм налічувалося 17, серед яких: *Commercial Litigation with Transnational Aspects* („Комерційні суперечки з транснаціональними аспектами”), *Company Law* („Корпоративне право”), *Ethical Dilemmas in Legal Practice* („Етичні дилеми в юридичній

практиці”), *International Trade and Investment Arbitration* („Міжнародний торговий та інвестиційний арбітраж”), *Mergers And Acquisitions* („Злиття та поглинання”), *Negotiation* („Переговори”) тощо [1036]. Факультет освіти Карлова університету в Празі пропонує освітні програми, навчання відповідно до яких здійснюється п’ятьма мовами (англійська, німецька, французька, іспанська, російська). Англійською мовою освітні програми пропонують 16 кафедр та один інститут цього факультету. До прикладу, на кафедрі музичної освіти три освітніх програми в якості мови навчання мають англійську, серед них *Music Education* („Музична освіта”), *Instrument „Violin”* (Інструмент „Скрипка”), *Instrument „Piano”* (Інструмент „Фортепіано”) тощо [1025].

Окреслений алгоритм розглядаємо як доволі гнучку конструкцію, яка, з одного боку, дозволяє варіативність, а з іншого, – сприяє структуризації процесу внутрішньої інтернаціоналізації, адже відсутність структури зазвичай призводить до фрагментарної реалізації тієї чи тієї активності окремими професіоналами-ентузіастами. Запровадження алгоритму дозволяє говорити про стратегічну спрямованість внутрішньої інтернаціоналізації, про її систематичне впровадження за підтримки університетської адміністрації, а отже, дозволяє розробити та поступово впровадити інтернаціоналізовані навчальні плани та освітні програми для всіх без винятку спеціальностей освітніх ступенів бакалавра, магістра та доктора філософії. Ми зазначали, що це дасть змогу всім студентам освітньої установи набути компетентностей, необхідних в умовах життя та професійної діяльності в глобалізованому світі, незалежно від того, чи брали студенти участь у схемах (програмах) фізичної мобільності, чи ні.

Інструментами реалізації алгоритму можуть стати різні за формою види діяльності, що їх використовує викладач при роботі зі студентами. Це і використання з метою порівняння міжнародних джерел як теоретичної бази дисципліни, і гостьові лекції від представників локальних культурних осередків чи міжнародних компаній, гостьові лекції викладачів закордонних університетів-партнерів або все частіше цифрове навчання та онлайн-співпраця. Адже, на думку Дж. Білен (J. Beelen) та Е. Джонс (E. Jones), активності, засновані на технологіях, можуть забезпечити рівний доступ до можливостей інтернаціоналізації для всіх студентів [548; 552; 756]. Проте для використання навіть цієї малої низки інструментів необхідна особистісно вмотивована готовність викладачів університетів підтримувати розвиток міжнародних/міжкультурних та глобальних перспектив для своїх студентів. І тут однією з перешкод процесу внутрішньої інтернаціоналізації стає фрагментарність (а в багатьох випадках і повна відсутність) знань та

навичок міжнародної діяльності серед викладачів освітніх установ, їхня невпевненість щодо того, яким чином надати міжнародного виміру своїм навчальним дисциплінам, які подекуди апіорі не передбачають наявності міжнародного компонента. Як наслідок, постійний інтенсивний розвиток глобальної, міжкультурної тощо компетентностей викладачів (або, за Дж. Местенхаузером (J. Mestenhauser), *інтернаціоналізація професійної педагогічної підготовки* [837]) національних закладів вищої освіти, розвиток їхніх умінь та бажання працювати в інтернаціональному освітньому середовищі називаємо серед тих стратегічних завдань адміністрації освітніх установ, які мають за мету впроваджувати процес внутрішньої інтернаціоналізації. Роль викладача є вирішальною у створенні високоякісного досвіду студентів та уможливленні набуття актуальних знань, компетентностей, навичок. Контингент студентів, який за умов інтернаціоналізації національних систем вищої освіти стає все різноманітнішим і зорієнтованим на набуття якомога більшої кількості різноманітних компетентностей, вимагає набуття нових компетентностей і самими викладачами. При цьому заклади вищої освіти несуть первинну відповідальність за якість свого персоналу та забезпечення його сприятливими умовами для набуття таких компетентностей, що дозволяє ефективно здійснювати освітній процес з урахуванням вимог та потреб глобалізованого світу XXI століття.

Перешкодою на цьому шляху може стати, як це не парадоксально звучить, саме культура – сформовані культурні уявлення, набуті культурні цінності, які є частиною особистості викладача і роблять його, своєю чергою, частиною культурної мозаїки своєї нації. Викладач освітньої установи в процесі здійснення ним своєї професійної діяльності – відбираючи навчальний матеріал, формуючи зміст навчального курсу, розробляючи цикл лекцій або навіть спілкуючись зі студентами – відображає цінності тієї культури, у якій живе та працює. Як зазначала Х. Тікенс (H. Teekens), система освіти країни становить вираження національного культурного коду [990 – 992]; незважаючи на те, що навчання є універсальним за своєю суттю, воно водночас є і надзвичайно національним, і національність ця знаходить свій прояв саме через викладачів освітніх установ. При цьому самі викладачі часто роблять помилкове, на думку Х. Тікенс (H. Teekens), припущення, що їхня модель викладання навчального матеріалу представляє стандарт усієї системи вищої освіти. Цікавим є висновок авторки щодо дослідження, згідно з яким визначено сім характеристик викладача закладу вищої освіти в інтернаціональну епоху; вони охоплюють аспекти викладання нерідною мовою, знання іноземних освітніх систем і міжнародного

ринку праці, низку компетентностей, пов'язаних з культурою викладання загалом тощо [991]. Можливість розвивати ці характеристики дають програми закордонного стажування з метою підвищення кваліфікації, робота в міжнародних проєктах, проведення дослідження в закордонних університетах, участь у таргетованих тренінгах та інформаційних сесіях щодо розробки інтернаціоналізованих навчальних планів / освітніх програм, курсів для іноземних студентів у своєму рідному університеті. До прикладу, у Карловому університеті в Празі пропонують курси для викладачів з тематики інтернаціоналізації навчального плану, особливостей роботи з іноземними студентами тощо [992].

І тут маємо справу зі ще одним парадоксом внутрішньої інтернаціоналізації – ефективність цього процесу в межах університетського кампусу залежить від наявності представників викладацького складу, які є активними та постійними учасниками програм фізичної мобільності; вони є відкритими світу, як наслідок, здатні працювати з іноземною студентською аудиторією, поважають інші культури, відкриті до діалогу з їхніми представниками. З певною часткою суб'єктивізму говоримо, що в теорії еволюції інтернаціоналізації початковим її етапом є фізична мобільність з її кількісними показниками; участь у програмах мобільності та професійних стажувань за кордоном дає змогу здійснити перехід до наступного етапу – внутрішньої інтернаціоналізації – і запроваджувати принципи відкритості та поваги до інших країн та національностей уже в межах рідного закладу вищої освіти. Чинником позитивного впливу називаємо при цьому наявність іноземних студентів у такому закладі, які і стають цінним джерелом інокультурних знань та досвіду, і дозволяють крізь призму свого особистого досвіду побачити особливості етнокультурної спільноти, яка приймає. Як зазначають учені [548; 551; 559; 724; 725; 756; 802; 806; 835 – 838; 855; 856], ефект від такого навчання, урахувавши залучення емоційного компонента, стає більш довготривалим.

Гнучкість та варіативність процесу надання освітніх послуг, що їх привносить внутрішня інтернаціоналізація, дають поштовх до виникнення низки питань, пов'язаних з якістю надання цих послуг. Поява значної кількості недержавних провайдерів освітніх послуг, філій закордонних університетів, офшорних кампусів тощо, стрімке зростання освітніх програм у рамках так званої віртуальної мобільності студентів (програми-близнюки, програми подвійних / спільних дипломів тощо) – усе це було покликане розширити доступ до вищої освіти та задовольнити попит на „закордонне” знання та дані, проте спричинило й

серйозні проблеми, пов'язані з якістю академічних пропозицій, інтеграцією нових постачальників освітніх послуг до світового ринку вищої освіти та визнання їх кваліфікацій. Збільшення кількості фабрик ступенів / дипломів (*degree mills*), що продають не знання та компетентності, а паперові дипломи; фабрик акредитації (*accreditation mills*), що спеціалізуються на продажу фальшивих сертифікатів акредитації освітніх програм чи установ; освітніх установ, не визнаних національними органами влади країни, метою існування яких є швидкий прибуток за рахунок платних освітніх послуг – усе це реальність світу вищої освіти, що її принесла глобалізація та, не в останню чергу, інтернаціоналізація вищої освіти. Як зазначає Дж. Найт (J. Knight), світ вищої освіти XXI століття намагається балансувати між вартістю, якістю та доступністю освітніх послуг [780, с. 6 – 7].

Закономірним у такому контексті стає розробка та впровадження значної кількості стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти і в межах Європейського простору вищої освіти, і в межах світового, рекомендацій, які мають сприяти спільному розумінню забезпечення якості навчання й викладання з позиції відповідності цих процесів критеріям ефективності інтернаціоналізації, незважаючи на кордони між стейкхолдерами. Серед критеріїв ефективності інтернаціоналізації називаємо: 1) *початкові* – кількість інтернаціоналізованих освітніх програм, статистичні індикатори глобального, компаративного та інтернаціоналізованого змісту освітніх програм, інституційна фінансова підтримка інтернаціоналізованих програм та окремих дисциплін, кількість викладачів з міжнародним досвідом навчання та роботи; 2) *проміжні* – кількість студентів, які навчаються за кордоном, кількість студентів, залучених до інтернаціоналізованих курсів та освітніх програм, кількість викладачів, які працюють за інтернаціоналізованими навчальними планами та освітніми програмами тощо; 3) *кінцеві* – вплив на процес навчання, набуття студентами знань, компетентностей; ставлення, переконання, успіх щодо побудови кар'єри тощо [724; 995]. Отже, стейкхолдери, які надають пріоритет різним критеріям, можуть по-різному підтримувати якість освітніх послуг, своєю чергою, механізми та принципи організації процесу забезпечення якості повинні враховувати інтереси різних груп зацікавлених осіб. Якість, хоч її і складно визначити, є здебільшого результатом взаємодії між викладачами, студентами та загалом освітнім середовищем закладу вищої освіти. Забезпечення якості повинно гарантувати освітнє середовище, у якому зміст освітніх програм, навчальні можливості та ресурси відповідають цій меті.

Визначення критеріїв та моніторинг якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти світу здійснює низка агенцій із забезпечення якості транснаціонального рівня. Серед них назвемо Міжнародну службу оцінки кваліфікацій (*International Credential Assessment Service*), Організацію світової освіти (*World Education Services*), Міжнародну асоціацію освіти (*International Education Association*), Міжнародну мережу агенцій із забезпечення якості вищої освіти (*International Network for Quality Assurance Agencies*), Раду з акредитації вищої освіти (*Council for Higher Education Accreditation*) та ін. Головна мета діяльності названих та подібних до них агенцій – формування освітньої політики з підвищення якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти, забезпечення якості освітніх програм, систематизація й поширення інформації щодо принципів оцінювання, акредитації та сертифікації освітніх програм, які пропонуються за межами рідної країни, контроль відповідності освітніх послуг міжнародним стандартам тощо. При цьому увагу приділено кінцевим результатам діяльності освітніх установ – індекси працевлаштування випускників закладів, престижність їхніх робочих місць тощо. Окреслене сприяє виробленню освітніми установами політики забезпечення якості, яка становить частину стратегічного менеджменту закладів та основу їхньої комплексної інституційної системи забезпечення якості, що формує цикл безперервного вдосконалення та сприяє підвітності закладу. Така політика підтримує розвиток культури якості закладу вищої освіти, у якій усі внутрішні стейкхолдери беруть на себе відповідальність і залучені до забезпечення якості на всіх рівнях діяльності закладу; підтримує організацію системи забезпечення якості; інститути, факультети, кафедри та інші структурні підрозділи, а також керівництво закладу, окремих працівників і студентів у прийнятті на себе обов'язків із забезпечення якості; академічну добросесність; запобігання нетолерантності будь-якого типу або дискримінації щодо студентів чи працівників; залучення зовнішніх стейкхолдерів до процесу забезпечення якості.

Говорячи про особливості провадження процесу внутрішньої інтернаціоналізації, уважаємо за доцільне, як це не парадоксально, звернути увагу на питання транскордонної освіти (*cross-border education*), пов'язаної з мобільністю людей, освітніх програм, освітніх провайдерів, знань, ідей, проєктів, послуг тощо. Транскордонну (або транснаціональну) освіту визначаємо як отримання освітніх послуг студентами, які знаходяться в іншій країні, ніж освітня установа. Таку освіту можна розглядати як одну з фаз глобалізації вищої освіти, що отримала свій початок завдяки транскордонним потокам студентів,

трансформувалася в діяльність регіональних освітніх хабів / центрів / кампусів і, нарешті, згенерувала програми віртуальної мобільності студентів. Останній етап розвитку й дозволяє нам розглядати транскордонну освіту в контексті саме внутрішньої інтернаціоналізації вищої освіти. Механізмами реалізації програм віртуальної мобільності називаємо франчайзинг, програми спільних / подвійних / суміжних ступенів, програми-близнюки; і в реальному режимі – переважно за рахунок діяльності офшорних кампусів закордонних закладів вищої освіти [866; 1098].

Термін *франчайзинг* використовується для позначення різних за типом та механізмом реалізації бізнес-операції, які засновані на ліцензійних угодах та домовленостях. У сфері вищої освіти франчайзинг передбачає надання освітніх послуг на основі узгоджених двома закладами вищої освіти освітніх програм. Франчайзингові освітні програми передбачають публічне визнання національним закладом вищої освіти тієї чи тієї країни права власності закордонного закладу вищої освіти на певну освітню програму включно з навчально-методичними матеріалами до неї (зазвичай на підставі угоди про співробітництво між двома установами, ліцензії, дозволу на використання тощо). Національний заклад вищої освіти додає таку програму до своєї академічної пропозиції, навчання згідно з нею може закінчитися видачею диплома на взаємовигідних для двох освітніх установ умовах. У певних випадках імовірна ситуація, за якої франшиза забезпечує лише частину освітньої програми закордонного закладу, навчання за якою може бути визнаним у вигляді зарахування частини кредитів, отримання певної кваліфікації, проте не диплома. Типовою є ситуація, за якої франчайзингові програми мають низку обмежень, що їх накладає закордонний заклад вищої освіти, маючи на меті гарантувати якість наданих відповідно до програми освітніх послуг, проте типовою є також і певна гнучкість щодо механізмів реалізації франчайзингової програми. У рамках цієї моделі транскордонної освіти в Україні в 1998 році Міжнародний інститут менеджменту ЛІНК одержав право на реалізацію британських освітніх програм Відкритого університету. Інститут адаптував до українських умов технологію і програми дистанційного навчання, а також підготував викладачів, здатних застосовувати активні методи навчання. Створення мережі навчальних центрів по Україні дозволило підвищити кваліфікацію за цими програмами більше ніж 25,000 фахівцям [68, с. 123].

Серед підстав провадження франчайзингових освітніх програм назвемо: 1) розширення доступу до зарубіжної вищої освіти та підвищення показників участі в міжнародних освітніх ініціативах;

2) оскільки навчання за такими програмами здійснюється у віртуальному режимі, вони мають для закладу вищої освіти нижчу собівартість за рахунок відсутності фінансових вкладень, пов'язаних із забезпеченням проживання студентів чи із закупівлею обладнання; 3) національний заклад вищої освіти, отримуючи прибуток від програми за рахунок контрактного навчання студентів, стає менш залежним від державного фінансування; 4) опосередкованим плюсом запровадження таких програм стає те, що вивільняється час у викладачів університету, у якому реалізується програма, для роботи в рамках короткотермінових курсів, консультацій, міжнародних наукових проєктів тощо; 5) промоція обох закладів вищої освіти в рамках маркетингової стратегії діяльності.

Програми-близнюки, або програми здвоєного партнерства (*twinning programmes*), передбачають навчання студентів протягом одного / двох років чи одного / двох семестрів викладачами обох закладів вищої освіти – і зарубіжного, і національного. Структура програми є зазвичай однаковою для обох задіяних університетів, навчальні матеріали є однаковими, підручники та завдання для оцінювальних тестів – також однаковими. Сам процес навчання зазвичай здійснюється місцевими викладачами (закордонні не приїжджають), яких відбирає установорозробник освітньої програми, використовуючи при цьому єдині критерії відбору викладачів. Зауважимо, що наявні випадки, коли зміст та перелік навчально-методичного матеріалу освітньої програми можуть бути доповнені додатковими темами, модулями, матеріалами за спільної згоди обох освітніх установ.

Офшорна освіта (*offshore education*) передбачає заснування філії національного закладу вищої освіти за кордоном. Такі філії становлять автономні освітні установи, які за механізмом організації освітнього процесу, моделями викладання дисциплін та оцінювання успішності студентів, змістом освітніх програм та навчальних курсів по факту належать до системи вищої освіти однієї країни, проте надають освітні послуги на території іншої. Освітній процес зазвичай поділений на етапи – один відбувається в рідній країні, інший охоплює частину навчання на території країни-постачальниці. Привабливість офшорної освіти для студентів обумовлена тим, що, не полишаючи своєї рідної країни, вони здобувають дипломи зарубіжного закладу вищої освіти; при цьому вартість навчання зазвичай нижча, ніж в іноземній країні. Студенти також заощаджують кошти, пов'язані з витратами на проїзд та перебування за кордоном. Дипломи, отримані в результаті такого навчання, мають більший престиж, ніж ті, що здобуті на базі програм дистанційного навчання, оскільки студенти отримували освітні послуги

в умовах, максимально наближених до стаціонарного навчання в зарубіжному університеті.

Зростання популярності програм франчайзингу та зведеного партнерства, як і офшорних кампусів, зарубіжних закладів вищої освіти обумовило той факт, що в низці країн, що розвиваються, вони стали важливим компонентом національних систем вищої освіти. У Європі транскордонна освіта також є популярною, про що свідчить діяльність 253 кампусів-філій. Останні приваблюють переважно працездатне населення, яке прагне поєднати роботу та навчання, тому їхня діяльність не створює додаткової конкуренції національним закладам вищої освіти [1119]. Переваги транскордонної освіти для країн, які приймають, є вагомими, оскільки наявність зарубіжних університетів, що надають освітні послуги на території країн, дає їм змогу розширити доступ до світового ринку вищої освіти за відносно невеликих затрат.

Покращення якості досліджень, процесу викладання / навчання та освітніх програм постійно підкреслюють у якості тих позитивний результатів, що їх приносить міжнародне співробітництво. Завдяки обміну актуальними практиками та здобутками, спільним освітнім реформам, тісному науково-дослідному співробітництву та мобільності викладачів і студентів (і фізичній, і віртуальній), процес інтернаціоналізації пропонує багато переваг. Однією з них не так давно стало і запровадження програм спільних / подвійних ступенів між освітніми установами різних країн, що призводять до подвійних (або кількох) дипломів. Заліки та іспити, отримані в рідному університеті, визнаються іноземним інститутом-партнером. Такі програми мають на меті забезпечити студентам багатий міжнародний та компаративний академічний досвід, покращити їхні можливості працевлаштування. Проте зауважимо, що хоча студентам і видається привабливим мати два дипломи від двох освітніх установ з двох різних країн, ситуацію подекуди можна охарактеризувати як академічне шахрайство, якщо вимоги до програми не будуть виконані або не досягнуто диференційованих результатів навчання. Зазначимо, що наразі пропонується багато інноваційних програм спільних/подвійних ступенів, проте одним із непередбачуваних наслідків таких програм лишається потенційне неправильне використання або зловживання регуляторними нормами визнання навчання та присвоєння ступенів.

У таблиці 1.4.1 наведено схему розуміння природи транскордонної освіти щодо внутрішньої інтернаціоналізації, яка дозволяє наочно побачити дві значущі тенденції. Перша тенденція полягає у вертикальному зрушенні вниз від мобільності студентів до мобільності освітніх програм та освітніх провайдерів. Зазначаємо, що кількість

студентів, які виїжджають з метою навчання до закордонних закладів вищої освіти, усе ще динамічно зростає; однак зростає і зацікавленість у наданні освітніх послуг закордонними університетами студентам у своїй рідній країні. Другий зсув – зліва направо, що означає істотні зміни орієнтації від розвитку співробітництва до конкурентоспроможної торгівлі, або, іншими словами, від допомоги в торгівлі (див. табл. 1.4.1).

Таблиця 1.4.1

Транскордонна освіта відносно внутрішньої інтернаціоналізації

(за Дж. Найт (J. Knight) [782; 784])

Категорія	Форми інтернаціоналізації
<p><u>Люди:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - студенти; - викладачі / науковці; - дослідники; - експерти / консультанти. 	<ul style="list-style-type: none"> - семестр / рік навчання за кордоном; - навчання з отриманням освітнього ступеня; - дослідницькі роботи; - стажування; - сабатикал (<i>sabbatical</i>); - консалтинг.
<p><u>Програми:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - курс, програма; - освітній ступінь, кваліфікація; - навчання за програмою доктора філософії / доктора наук. 	<ul style="list-style-type: none"> - програми зведеного партнерства; - програми франчайзингу; - програми спільних / подвійних ступенів; - онлайн / дистанційні програми;
<p><u>Провайдери:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - освітні установи; - освітні організації; - освітні кампанії. 	<ul style="list-style-type: none"> - офшорні кампуси; - віртуальні університети; - незалежні освітні установи.

Мобільність освітніх програм описуємо як переміщення окремих освітніх програм (курсів) через національні кордони шляхом реального або дистанційного викладання (або комбінацією цих режимів) іноземним відносно провайдера освітньої програми студентам. Франчайзинг, програми зведеного партнерства, подвійних / спільних ступенів є найбільш поширеними прикладами мобільності освітніх програм [779]. Зважаючи на те, що програмна мобільність передбачає партнерські стосунки між двома закладами вищої освіти різних країн, почасти може виникати питання щодо того, кому належать права інтелектуальної власності на навчальні матеріали тощо; якими є юридичні статуси та обов'язки партнерів щодо наукових, кадрових, оцінних, фінансових та адміністративних питань, що становлять виклик для національної та міжнародної освітньої політики та нормативно-правової бази.

Транскордонна мобільність освітніх провайдерів становить фізичне або віртуальне переміщення постачальника освітньої послуги (освітня установа, організація, компанія) через національний кордон з метою пропонування освітніх послуг за кордоном. Різниця між мобільністю освітніх програм і мобільністю освітніх провайдерів полягає в місцевій присутності та масштабах діяльності. Кредити та кваліфікація присвоюється зарубіжним провайдером або афілійованим вітчизняним партнером. Проблемними питаннями щодо цього типу мобільності в рамках процесу внутрішньої інтернаціоналізації є питання щодо того, чи мають країни, які приймають, необхідну нормативно-правову базу щодо реєстрації та акредитації зарубіжних освітніх програм та провайдерів, а також щодо регулювання низки фінансових аспектів, пов'язаних з правилами оподаткування, правом власності тощо.

Зазначимо, що наразі не існує чітко встановлених критеріїв ефективності процесу внутрішньої інтернаціоналізації вищої освіти. Ми зауважували, що в якості критеріїв зазвичай використовують індекси працевлаштування випускників закладів освіти, престижність їхніх робочих місць; для закладу це можуть також бути кількісні показники, що демонструють результати інтернаціоналізаційної діяльності установи (кількість освітніх програм / модулів / дисциплін / навчальних планів з інтернаціоналізованим змістом; кількість студентів, які навчаються за програмами франчайзингу / зведеного партнерства / подвійного чи спільного ступеня тощо). У розрізі компетентнісного підходу до навчання з позиції набуття студентами міжкультурної / глобальної / інтернаціональної полікультурної компетентностей проблематично оцінити ефективність процесу внутрішньої інтернаціоналізації, оскільки критерії ефективного набуття студентами таких компетентностей є доволі нечіткими. До прикладу, ефективність може бути виміряна згідно з такими критеріями: уміння критично оцінювати навички особистого лідерства та управління; критично оцінювати вплив культурних норм на працездатність; уміння планувати, реалізовувати заплановане та критично оцінювати результат відповідно до змін у міжнародному та полікультурному середовищі праці; уміння прогнозувати майбутні потреби в робочій силі з урахуванням міжнародного управління людськими ресурсами; уміння враховувати поточний розвиток політики в регіонах, що розвиваються, світові тенденції та цілі у професійній галузі; уміння підготувати звіти або презентації з урахуванням міжнародної аудиторії; уміння використовувати спектр міжособистісних навичок для керівництва та впливу на інших у міжнародному робочому середовищі, включаючи управління конфліктними ситуаціями тощо.

Як бачимо, внутрішня інтернаціоналізація вищої освіти поступово стає пріоритетним напрямом інтернаціоналізації систем вищої освіти, процесом збагачення міжнародним та міжкультурним виміром навчальних дисциплін, курсів, планів, освітніх програм. Результатом цього процесу має стати формування *інтернаціональної полікультурної компетентності* всіх суб'єктів освітньої діяльності закладу вищої освіти, що дозволяє їм успішно функціювати в політичному, правовому, економічному, освітньому, науковому та культурному просторі глобалізованого суспільства XXI століття. Це поступовий багатогранний процес, у якому кожний етап є основою для подальшого й вимагає пошуку потрібної інформації, розробки граничних меж педагогічних дій, накопичення робочих ресурсів тощо.

Отже, ретроспективний аналіз проблеми впливу процесу інтернаціоналізації на трансформацію національних систем вищої освіти виявив істотні відмінності в теорії і практиці впровадження окремих форм інтернаціоналізації в освітнє середовище вищої школи, зумовлені поляризацією поглядів представників української, європейської, американської педагогічної думки щодо цілей освітнього процесу в умовах сучасного глобалізованого та, відповідно, полікультурного світу, які гуртуються на поняттях масовізації, діалогізації та водночас комерціалізації вищої освіти.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

2.1. Національні системи вищої освіти країн Східної Європи періоду від фази становлення до кінця XX століття

Термінологічне словосполучення *Східна Європа* є полісемантичним і, як наслідок, доволі нестійким – демонструє різні відтінки значення з огляду на географічну, історичну, соціальну, політичну, економічну, культурну тощо конотації. Власне концепт СХІДНА ЄВРОПА як єдиний мультикультурний регіон бере свої витoki з кінця XVIII століття (епоха Просвітництва) [62], коли ця політично й етнічно різноманітна територія описувалася як великий напівдикий занедбаний край між Європою та Азією, між цивілізацією й варварством [62]. У XX столітті концепт набув на додачу до географічної політичну конотацію – під час умовного поділу Європи на комуністичну та демократичну до Східної Європи було віднесено країни, які більшою чи меншою мірою перебували під впливом колишнього СРСР (країни, що входили до складу СРСР, Албанія, Болгарія, Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Німецька Демократична Республіка, Югославія); символічним кордоном між ними та рештою європейських держав уважали Берлінську стіну [940, с. 65 – 81]. Зауважимо, що пострадянська політична трансформація кінця XX століття вплинула і на географічний ландшафт регіону, змінивши умовні кордони Східної Європи – наразі Німеччина асоціюється з Центральною та Західною Європою.

Схематичний розподіл Європи на регіони, здійснений Організацією Об'єднаних Націй у другій половині XX століття, відносить до Східної Європи такі країни, як: Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Естонія, Греція, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Польська Республіка, Румунія, Російська Федерація, Сербія, Словацька Республіка, Словенія, Угорщина, Україна, Чеська Республіка, Чорногорія, Хорватія [1006]. При цьому наголошено, що такий розподіл виконано виключно для зручності збору й обробки статистичних даних, а частина названих країн (Албанія, Боснія та Герцеговина, Греція, Македонія, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія) складає територіальні зони Південна Європа та Північна Європа (Естонія, Латвія, Литва). Утворення Європейського Союзу як відповідь на вимоги глобалізації та євроінтеграції XX – XXI століть спричинило приєднання багатьох з перелічених східноєвропейських країн до цієї формації; як наслідок, на них поширилося поняття *Центральна Європа*. Бачимо, що наразі чіткі кордони між центральним та східними регіонами Європи окреслити доволі важко. Проте, спираючись на опрацьовані довідникові джерела, називаємо десять країн, які більшість

дослідників відносить до регіону „Східна Європа”: Білорусь, Болгарія, Молдова, Польська Республіка, Румунія, Російська Федерація, Словацька Республіка, Угорщина, Україна, Чеська Республіка (у фокусі нашого дослідження, як раніше зазначено, чотири з них – Польська Республіка, Словацька Республіка, Україна, Чеська Республіка).

Станом на кінець ХХ століття в економічному розумінні названі країни відрізняла індустріальна демократія, відносно високий рівень життя та розвитку людського капіталу й економіка, що розвивається. Умовно розділяємо їх на три групи: 1) північна група (Білорусь, Російська Федерація, Україна) – індустріально-аграрні країни, для яких здебільшого характерні активний і сталий економічний та культурний розвиток, співробітництво (чи спроби інтеграції) з Європейським Союзом; 2) центральна група (Польська, Чеська та Словацька Республіки, Угорщина) країн з яскраво вираженим індустріальним характером економіки на додачу до європейської інтеграції; 3) південна група (Болгарія, Молдова, Румунія) – аграрно-індустріальні країни з повільними темпами політичного, економічного та культурного розвитку. Зауважимо, що для більшості названих країн зазначеного періоду характерним був перехід від екстенсивного використання людських ресурсів з низьким рівнем розвитку професійної компетентності до інтенсивного залучення висококваліфікованої робочої сили, більш гнучкої у сфері прийняття рішень і процесі адаптації до нових технологій. Характерною рисою називаємо також поступове збільшення попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, які мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й навички підприємницької та управлінської діяльності [889, с. 169 – 204]. У політичному сенсі країни Східної Європи поділяють загальну фундаментальну політичну ідеологію, тобто ідеї ліберальної демократії, правління закону, поваги до прав людини; наразі є членами багатьох міжнародних організацій – СЕ, ЕУ, ІБРД, ІМФ, НАТО, ОССЕ, УНО, WTO тощо.

Відзначаємо, що спільними характерними рисами країн, названих у роботі в якості східноєвропейських, періоду пострадянської трансформації кінця ХХ століття стали: індустріальний та індустріально-аграрний характер економіки з відносно високими темпами розвитку ВВП; міграційна мобільність висококваліфікованих фахівців з місць з низькою продуктивністю праці; стійкий політичний устрій з демократією як формою правління; почасти високий рівень розвитку інститутів громадянського суспільства; усвідомлення значення вимог глобалізації та євроінтеграції і як наслідок – членство в більшості міжнародних організацій; підтримка вільної міжнародної торгівлі; узгоджена освітня та культурна політика як інтеграційний механізм, що служить вирішенню спільних проблем в освіті, культурі, науці, суспільстві; реформування освітньої сфери відповідно до вимог євроінтеграції. Зауважимо, що жодна з названих східноєвропейських

країн не належить до числа світових чи європейських країн-лідерів щодо трансформації національних систем вищої освіти відповідно до принципів інтернаціоналізації. Але, починаючи від 2015 року (рік представлення широкому загалу *Стратегії інтернаціоналізації Польської Республіки*), цей процес було суттєво інтенсифіковано в більшості з них.

Аналіз економічних та соціально-педагогічних досліджень, присвячених питанню становлення та розвитку національних систем вищої освіти, підтверджує тезу про те, що вища освіта займає посередницькі позиції між особистістю (*personalitate*), соціумом (*societatis*) і державою (*statum*). Такі характеристики особистості, як знання, здібності, навички, набуті в процесі отримання нею вищої освіти, які за своєю сутністю не є капіталом, набувають цієї форми (людський капітал). Інвестиції ж у вищу освіту сприяють становленню висококваліфікованих фахівців, праця яких здійснює істотний вплив на темпи економічного розвитку держав. Дані щодо рівня розвитку вищої освіти останніх років дозволяють говорити про значний вплив людського капіталу – і відповідно вищої освіти як соціального інституту – на економічний розвиток країн, який передбачає якісні зміни економіки, освіти, науки, культури тощо [730]. На думку авторів, *Доповіді про стан людського капіталу у світі 2017* сьогодні драйвером економіки східноєвропейських країн залишається дешева праця. Проте така економічна стратегія наразі стає під загрозою зриву внаслідок змін, породжених Четвертою промисловою революцією. І навпаки, у західноєвропейських державах з розвинутою економікою, високою якістю освіти та доходами в основу покладені високотехнологічні ноу-хау. Проте і ці країни перебувають у ризиковому стані внаслідок того, що сектори економіки, які стимулюють розвиток і втілення технологій, можуть залишитися без трудових ресурсів. Європа і світ стикаються з кризою талантів. Тому державам необхідно адаптувати свої національні системи вищої освіти та підвищення кваліфікації працівників до суспільних потреб глобалізованого світу XXI століття [1000, с. 179].

Діалектика становлення та розвитку поняття *вища освіта* в умовах суспільних трансформацій дозволяє говорити, що перші спроби визначення ідеї вищої освіти було зроблено ще в працях грецьких філософів Антисфена, Аристотеля, Сократа, Платона. Ідею вищої освіти розпочали реалізовувати в Афінах – місті Сократа та Платона, які, обґрунтувавши поняття *правильної освіти*, визначили технічні й моральні засади освітньої діяльності, та Лікеї Аристотеля (перший прообраз закладу вищої освіти було створено у Стародавній Греції у IV столітті до н.е. Платоном). Вища школа Римської імперії (I – V століття н.е.) була скерована, передусім, на оволодіння учнями навичками риторики. XII – XVII століття в Європі були відзначені появою перших університетів на базі наявних на той час монастирських шкіл. Основи європейської вищої освіти було закладено завдяки діяльності таких університетів: Болонського (1119 рік заснування), Неапольського (1224 рік

заснування), Римського (1303 рік заснування), Оксфордського (XII століття), Кембриджського (1202 рік заснування), Паризького (Сорбонна, 1257 рік заснування), Сієнського (1240 рік заснування), Празького (1348 рік заснування), Краківського (1364 рік заснування), Гейдельберзького (1386 рік заснування), Лейпцизького (1409 рік заснування), Кенігсберзького (1544 рік заснування) тощо. Зауважимо, що дати заснування названих освітніх установ у науковій літературі визначають по-різному, зважаючи на пролангованість процесу їхнього становлення. Серед тенденцій періоду називаємо: 1) діяльність університетів згідно з принципом єдиної школи, де викладачі навчали *суми всезагального людського знання* (Е. Дюркгейм); 2) ідея єдності навчання, дослідження й виховання в університеті (В. Гумбольдт, Ф. Шеллінг, Ф. Шлейєрмахер); 3) становлення багаторівневої системи вищої освіти (бакалаврат – магістратура); 4) виокремлення ліберальної і професійної вищої освіти – перша, базуючись на вивченні „семи вільних мистецтв”, передбачала виховання вільної особистості (моральної, добродійної, самостійної в судженнях тощо); друга формувалася як спеціалізована, з чітким виокремленням умінь і навичок [507]. Одразу ж зазначимо, що для національних систем вищої освіти країн Східної Європи такими, що вплинули на становлення концептуальних засад функціонування цих систем, стали *німецька (мобілізаційно-реформаторська)* та *французька (абсолютистськи-політична)* моделі вищої освіти (за Д. Літошенко), сформовані відповідно до принципів роботи частини з названих вище університетів [234, с. 38–43].

Становлення національної системи вищої освіти України бере свій початок від часів Київської Русі, коли освітні функції виконували освічені особи, які прибували здебільшого із Західної Європи. Перші університети країни з’явилися на західній території та в Києві. Період кінця XVI століття для західної частини України проходив під знаком боротьби за релігійну та національну ідентичність, імпульсом до якої став процес пролонгованої ідейної конфронтації з православною Російською імперією та римокатолицькими Польщею і Австрією. Острозька академія, заснована в 1576 році, стала першим закладом вищої освіти, створеним на території нинішньої України (була закрита в 1636 р.). У 1632 році Київський митрополит Петро Могила заснував Києво-Могилянську академію, діяльність якої в той час була спрямована „на користь релігійних та етнічних громад Православної Русі” [142, с. 474]. Організація роботи в Академії здійснювалася за зразком Краківського університету: поділ професорсько-викладацького складу на кандидатів першого та другого розрядів, бакалаврів, ліценціатів, магістрів мистецтв, докторів; залежно від посади наявність різної міри навчального навантаження та робота з різною аудиторією (магістри викладали на молодших курсах, професори – на старших); керував академією ректор, якого до другої половини XVIII

століття обирали ченці братського монастиря, представники вищого духовенства та поважні міщани Києва а з другої половини XVIII століття – Святий Синод [65]. Поступово заклад набув статусу впливового освітнього та дослідницького центру, взірцевого для університетів східної частини країни, заснованих уже в XIX столітті [42]. У 1817 р. Академія була зачинена внаслідок припинення фінансування з боку російської імператриці Катерини II.

У середньовічному Львові римо-католицький орден єзуїтів отримав дозвіл від польського короля Іоанна II Казимира на відкриття Львівського університету, яке мало місце в 1661 році. Університет, окрім здійснення просвітницької та виховної діяльності, сприяв розвитку регіону [42]; освіту в ньому отримали впливові на національному рівні особистості. 100 років потому в Чернівцях (1875 рік) було відкрито ще один університет західної України. Хоча викладання в університеті спочатку здійснювалося німецькою мовою, поступово заклад перетворився на мультикультурну багатомовну установу.

На сучасних східноукраїнських територіях перші заклади вищої освіти з'явилися на початку XIX століття. Вони були засновані на землях, що на той час перебували під юрисдикцією Російської імперії, а отже, і відображали відмінні від західноукраїнських принципи та традиції. А. Осіп'ян (A. Osipian) [871] характеризує проросійську університетську традицію як таку, якій було притаманне „слабке університетське самоврядування”, компенсоване потужним контролем з боку держави. Перший університет на цих територіях було відкрито в Харкові в 1805 році. Інші національні університети відкрито в Києві (1834 рік) та Одесі (1865 рік). Інституції, засновані під впливом Західної Європи, багато в чому відрізнялися від східних установ в аспекті автономії, яка стала основоположним критерієм відносин з відповідними урядами. Західні університети значною мірою підтримували та пропагували той вплив, який релігія мала на освітні установи загалом (чи то польські інституції, чи то австрійські). Це почасти мало своїм наслідком сутички на базі релігійних вірувань українського населення. На Сході питання, що мали відношення до інституційної автономії, були основним джерелом напруги у відносинах між вищою освітою та державою.

Паралельно в 1860 – 1870-х роках чітких рис набула тенденція систематичного розвитку освітніх установ, що спеціалізувалися на підготовці вчителів. Це стало імпульсом до запровадження перших ознак диференціації в українській системі вищої освіти, оскільки такі заклади поєднували елементи професійної підготовки з поглибленим вивченням теоретичних дисциплін; вони приваблювали студентський контингент, зацікавлений саме в педагогічній кар'єрі. Спочатку не всі такі інституції мали статус університетів. Перший заклад вищої освіти з підготовки вчителів було відкрито в Глухові в 1874 році [42] – факт, який визначаємо

як відправну точку становлення сучасної розгалуженої мережі українських педагогічних університетів.

Отже, XVI – XIX століття і пов'язаний з цим тривалим періодом поступовий розподіл українських земель між двома імперіями (Австро-Угорська та Російська імперії) закономірно позначилися на організації та управлінні освітньо-науковою діяльністю українських університетів – на українських землях почали паралельно функціонувати дві освітні моделі: на заході – німецька або *Гумбольдтівська модель вищої освіти*, на Наддніпрянщині – французька модель вищої освіти [507].

Основними *концептуальними засадами німецької (Гумбольдтівської) моделі вищої освіти* вбачаємо такі: 1) *автономність* – університет має статус автономного, використовуючи при цьому широке фінансування з боку держави; 2) *академічна свобода*, яка передбачає свободу викладання, свободу навчання (студент самостійно обирає дисципліни, викладача, навіть план занять), свободу наукового дослідження (вільний пошук істини, заохочення потягу до наукового пізнання); 3) університетська освіта передбачає *навчання через дослідницьку роботу*, до якої залучені викладачі і студенти; 4) *активна громадська позиція університету* – установа підтримує тісний зв'язок з громадою, суспільством, несе відповідальність за формування громадської позиції, етичне обґрунтування переваги знання й освіченості.

Подальший розвиток концептуальних, організаційних та методологічних засад моделі відбувалося завдяки гуманітарному напрямку німецької філософії освіти, що почасти спирається на *систему німецького ідеалізму* початку XIX століття (Ф. Шлейєрмахер, Г. Гегель), *філософію життя* (В. Дільтей, Г. Зіммель), *герменевтичний історизм* (Г. Ноль), *структурну герменевтику* (Е. Венігер, В. Флітнер), *антропософську філософію освіти* і сформовану на її основі *Вальдорфську педагогіку* (Р. Штайнер), *діалогічну філософію освіти* (М. Бубер, О. Больнов) тощо [151]. Так, основоположна *Вальдорфська педагогіка* передбачає, що людина знаходиться серед інших людей, її життя складається з мережі смислових зв'язків з іншими, а кожен особистісний вчинок пов'язаний з розумінням іншого, зі здатністю з ним взаємодіяти [518, с. 102]. Ідеї цього напрямку німецької школи філософії освіти є актуальними і для східноєвропейських країн, і для Європейського Союзу загалом, зважаючи на той факт, що в межах одного суспільства всіх європейських країн спостерігається співіснування різних культур, що має в якості підґрунтя історичні умови формування й новітні процеси глобалізації та євроінтеграції і пов'язану з ними міграцію. Як наслідок, одним з пріоритетних завдань європейської вищої освіти сьогодення стає протидія конфліктам на етнічному та міжрасовому ґрунті. Пов'язане з цим питання мультикультуралізму національних систем вищої освіти стає одним з найбільш актуальних та складних питань філософії освіти століття глобалізації, євроінтеграції та

інтернаціоналізації. Побічно зауважимо, що вочевидь у XXI столітті характерними рисами німецької моделі вищої освіти стають (слідом за В. Зінченко): 1) акцентуалізація освіти як науки про дух; 2) гуманітарна спрямованість освіти; 3) трактування освіти як системи осмислених дій і взаємодій учасників процесу надання/отримання освітніх послуг; 4) підкреслення важливості методу розуміння, інтерпретації сенсу дій учасників освітнього процесу [151]. Уважаємо, що гуманітарному напрямку німецької філософії освіти, який істотно вплинув на німецьку модель вищої освіти XXI століття, а через неї й на національні системи вищої освіти східноєвропейських країн періоду посттоталітарної трансформації, властиві: інтегрований соціально-гуманістичний характер вищої освіти; суспільне виховання й формування інтелектуальної особистості в контексті розвитку інститутів громадянського суспільства; демократична суспільно зорієнтована вища освіта, що враховує світові глобалізаційні та євроінтеграційні процеси [1112, с. 212]. Увага в освітньому дискурсі періоду приділена соціальній та економіко-політичній модернізації, розвитку потенціалу антропологічно-психологічної структури людини в ціннісно-нормативному вимірі глобалізованого суспільства кінця XX – початку XXI століття, реформаційним стратегіям у соціумі та вищій освіті, їхній інституалізації, перспективам інтернаціоналізації систем вищої освіти.

Французька модель вищої освіти, концептуально заснована на ліберальних ідеях Просвітництва XVIII століття, як і німецька, має глибокі традиції, що зародилися за часів Великої Революції 1789 року. Серед них називаємо такі: ідея народності освіти, законодавчо закріплена Конституцією 1793 року; поширення культури наукової діяльності та громадянського виховання (з цього приводу в 1795 році Національний конвент – французьке конституційне й законодавче зібрання – створює Центральні та Вищі школи); державна монополія на освіту, оголошена за часів Першої Республіки [583]. Проте більш вагомою для нашого дослідження рисою моделі називаємо поєднання університетами навчальних і управлінських функцій, що спричинило появу бюрократичної ієрархії освітніх закладів – університети не тільки надавали освітні послуги, але й здійснювали керівництво нижчими за своїм статусом училищами, коледжами, школами, які об'єднувалися в навчальні округи. Модель також передбачала право університетів на автономію включно з виборами ректора та інших посад, право відкривати свої типографії та видавати підручники для закладів освіти, мати наукові об'єднання і студентські товариства. XX століття характеризує організаційне оновлення французької моделі вищої освіти – заклади вищої освіти вже не обмежуються початковою підготовкою фахівців. Усе більшу роль набуває перепідготовка та підвищення кваліфікації на всіх ступенях системи вищої освіти, що наклало відбиток на формування та становлення концепції навчання протягом життя (*lifelong learning*), широко запровадженій у національних системах вищої освіти

європейських країн за підтримки та сприяння інституцій Європейського Союзу. Реалізується принцип зв'язку освіти із суспільною працею. Основна мета полягає в тому, аби не допустити відставання в рівні підготовки кваліфікованих кадрів від швидко змінюваних науково-технічних і економічних потреб суспільства.

Отже, німецька та французька моделі вищої освіти як базис для формування концептуальних особливостей національних систем вищої освіти східноєвропейських країн дають можливість говорити, що обидві системи, незважаючи на всі відмінності, є почасти схожими. Спільними їхніми рисами називаємо гуманітарну спрямованість, урахування суспільного контексту освітньо-дослідницької діяльності, активне використання напрацювань філософії освіти та соціальної філософії, соціальна єдність як компонент процесу провадження освітньої діяльності, урахування культурного розмаїття та культурної ідентичності при наданні освітніх послуг, толерантне сприйняття культурних відмінностей.

Концептуальний вплив названих моделей на національні системи східноєвропейських країн вбачаємо в такому. В Україні формування концептуальних засад національної системи вищої освіти, як уже зазначено, відбулося власне саме під впливом і німецької, і французької моделей вищої освіти. Процеси формації та трансформації були тісно пов'язані з нововведеннями, що відбувалися в європейських університетах. Вплив названих моделей приніс свої особливості, які, з одного боку, полягали в ліберальності та гнучкості системи вищої освіти, а з іншого, – у консервативній стабільності останньої, її функціюванні в умовах суворого державно-бюрократичного контролю.

Процес становлення національної системи вищої освіти, індикатором якого стало поступове заснування університетів на західній та східній територіях України і відповідно збільшення кількості освічених осіб, призвів до того, що до початку ХХ століття кількість студентів в університетах України зросла вдвічі порівняно з кінцем 1800-х років, хоча доступ до вищої освіти для представників робітничих класів та селянської молоді був більш ніж обмеженим [42]. До 1917 року система вищої освіти України вже складалася з 27 закладів, у яких навчалася понад 35000 студентів [221, с. 75 – 86]. Упродовж короткого періоду незалежності України та громадянської війни 1917 – 1920 років, що прийшла йому на зміну, було відкрито додаткові заклади вищої освіти (до прикладу, Педагогічна академія) в Києві, Кам'янець-Подільському та в Криму (Таврійський університет). На момент, коли більша частина території України ввійшла до складу СРСР у 1939 році, у країні діяло 129 університетів. У 1941 році їхня кількість зросла до 162 установ, у яких навчалася близько 130000 студентів. У таблиці 2.1.1 представлено типологію закладів вищої освіти відповідно до критерію спеціалізації – шість класичних університетів та велика кількість технічних (40) і

педагогічних (69) інститутів, які займали провідні позиції, адже функціювали з первиною метою реалізації потреб планової економіки; значну увагу приділено розширенню доступу дітей до середньої освіти (див. табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Типологія закладів вищої освіти відповідно до критерію спеціалізації станом на 1941 рік
(за С. Бухало [43])

Тип закладу вищої освіти	Кількість закладів вищої освіти
Класичний університет	6
Технічний інститут	40
Сільськогосподарський інститут	19
Економічний інститут	6
Педагогічний інститут	69
Медичний інститут	15
Мистецький / музичний / театральний інститут	7
ЗАГАЛОМ	162

Тоталітарний період в історії розвитку національної системи освіти України відзначено ліквідацією або значним обмеженням академічних свобод – замість автономії університети було залучено до системи жорстокого централізованого управління й планування. Керування діяльністю освітніх установ здійснювалося централізовано низкою партійних органів, що функціювали безпосередньо в системі освіти або через державні структури та організації. Дії репресивного характеру призвели до знищення та еміграції наукових кадрів і, як наслідок, до зниження якісних показників процесу надання освітніх послуг. Репресії, супроводжувані посиленням централізованої системи командно-адміністративного управління, призвели до поступової ліквідації системи університетського самоврядування.

Після Другої світової війни та смерті Сталіна в 1953 році уряд М. Хрушова здійснив реформу наявної на той час системи вищої освіти – протягом 1950 – 1960-х років через закриття або об'єднання припинило свою діяльність 25 закладів вищої освіти. Водночас кількість студентів зросла вдвічі порівняно з довоєнним періодом, спричинивши активне впровадження заочної форми навчання, що в подальшому відкрило можливості отримання вищої освіти для людей, які працюють. Так звані класичні університети періоду безумовно мали вищий статус, ширший спектр дисциплін та більше привілеїв, включаючи можливості провадити наукові дослідження, водночас спеціалізовані інститути були орієнтовані переважно на надання освітніх послуг у межах своєї галузі. Технічні інститути періоду отримували додаткову підтримку та фінансування від

уряду, спричинену необхідністю підготовки технічних та робітничих кадрів для відновлення країни після війни та задля збереження технологічної конкурентоспроможності на міжнародній політичній арені. Тож, слідом за Н. Шаратою називаємо період 1950 – 1989 років періодом деформованого розквіту національної системи вищої освіти із істотним збільшенням кількості студентів та підвищенням якості підготовки фахівців у галузі математики, природничих наук та техніки – орієнтація на потреби соціалістичного народного господарства призвела до того, що 40% студентів названого періоду здобували саме технічну освіту [507]. Характерними рисами періоду називаємо також централізовану планову організацію діяльності та фінансування, підпорядкування закладів вищої освіти низці галузевих міністерств, що відповідали за діяльність окремих галузей промисловості, стандартизовані навчальні плани та програми державного зразка, професійно-технічну орієнтованість процесу навчання, засновану на поєднанні двох блоків – базова освіта та вузька спеціалізація, номенклатуру типів закладів вищої освіти, безоплатне для студентів навчання та гарантовану зайнятість (примусове працевлаштування) після закінчення навчання. У таблиці 2.1.2 подаємо статистичні індикатори щодо національної системи вищої освіти Української РСР у 1988 році – останнього року, що передував початку посттоталітарної фази освітньої реконструкції кінця ХХ століття (див. табл. 2.1.2). Технічні заклади вищої освіти мали найбільшу кількість студентів на той час, за ними йшли педагогічні інститути.

Таблиця 2.1.2

Типологія закладів вищої освіти відповідно до критерію спеціалізації станом на 1988 рік

(за *Народное образование и культура в СССР* [288])

Тип закладу вищої освіти	Кількість закладів вищої освіти	Кількість студентів
Класичний університет	10	98,734
Педагогічний інститут	42	257,014
Технічний інститут	40	318,181
Інститут транспорту, комунікацій	10	56,284
Сільськогосподарський інститут	17	90,372
Економічний інститут	10	68,964
Медицинський інститут / інститут спорту	18	56,591
Мистецький / кінематографічний інститут	9	6,572
ЗАГАЛОМ	156	952,712

Ураховуючи історико-політичний контекст становлення польської системи вищої освіти, зазначаємо, що остання постійно перебувала під впливом німецької, а пізніше „радянської” моделі. Польські університети

періоду, що передував тоталітарному режиму, мали високий ступінь академічної автономії й функціювали здебільшого відповідно до *Гумбольдтівської моделі класичного університету* [1096]. Точкою відліку для становлення системи вищої освіти Польщі називають 1364 рік – дату заснування Ягеллонського університету, першого закладу вищої освіти Польщі та другого Центральної Європи, центру інтелектуальної еліти середньовічної Європи. Заснований заклад був за зразком університету в Болоньї, у ньому навчали переважно юристів і медиків. 1400 рік став роком реформування університету, у ньому було відкрито теологічний факультет, а за своєю організаційною структурою заклад став подібним до Паризького університету.

XVI сторіччя в історії розвитку національної системи освіти Польщі позначене відкриттям багатьох шкіл – лютеранських, кальвіністських тощо. Проте період контрреформації, що прийшов на зміну „золотому” XVI століттю, частково пригальмував розвиток вищої освіти Польщі; на зміну названим вище школам прийшли єзуїтські, що були популярні серед польської шляхти. Остання здобула монополію щодо прийняття рішень та визначення вектора розвитку громадського та політичного життя країни, це закономірно призвело до зменшення значущості вищої освіти [931]. Однак низка польських учених періоду усвідомлювала стан, у якому опинилася сфера вищої освіти країни; вони ініціювали процес модернізації наявних на той час освітніх програм, а також окреслили питання щодо отримання можливості представниками непривілейованих класів навчатися в університетах. Реформа розпочалася зі створення Національного комітету (комісії) з питань освіти в 1773 році, фінансування діяльності якого здійснювалося за рахунок коштів, конфіскованих у вже знищеного на той час ордену єзуїтів. Основні позитивні зміни, що відбулися завдяки роботі Комітету, включали структурування освітньої галузі країни, уніфікацію та раціоналізацію національних освітніх програм відповідно до ідей епохи Просвітництва, мова викладання з латини була замінена польською, було запроваджено рівне право на освіту для жінок та чоловіків [619].

Протягом XVIII століття Польща стала притулком для академічних діячів, яких переслідували в інших країнах Європи за неортодоксальні ідеї. Засновані ними дисидентські наукові школи стали тогочасними центрами авангардної думки. Водночас понад 100-річний період розподілу території країни між трьома імперіями – Російською, Пруською та Австро-Угорською – закономірно позначився на функціонуванні польської системи вищої освіти. Германізація та русифікація, якої зазнали польські школи та університети, призвели до вкрай важливої для захисту польської освітньої та культурної ідентичності підпільної ініціативи – запровадження таємного *Пересувного університету* у м. Варшава, навчання в якому проводилося в постійно змінюваних локаціях, аби уникнути викриття. Однією з випускниць університету стала Марія Кюрі-Склодовська [619].

Період 1918 – 1939 років позначений реалізацією основного для державних органів освіти того часу завдання – реконструювати національну систему освіти шляхом об'єднання трьох вочевидь окремих систем, утворених у процесі розподілу. Першою спробою досягти цієї мети став викладацький сейм, зібраний у 1919 році. Він рекомендував проведення низки реформ, таких як, до прикладу, запровадження семирічної загальноосвітньої школи та поєднання початкової освіти із середньою [792]. Серед освітніх досягнень міжвоєнного періоду називаємо також створення державних університетів у Варшаві, Вільнюсі та Познані (навчання було доступне лише для представників вищих класів), створення мережі спеціалізованих середніх шкіл, а також Польської академії освіти.

Період після Другої світової війни позначений обмеженням наукової та інституційної свободи, оскільки тоталітарна ідеологія СРСР майже повністю знищила історично сформовану національну концепцію академічної автономії [1096, с. 259]. Національна система вищої освіти цього періоду мала такі відмінні ознаки: ідеологізація та політизація вищої освіти, яка стала інструментом творення нової людини – *homo sovieticus*; серед завдань вищої освіти було створення та підтримка функціонування соціальної структури, основним елементом якої став робітничий клас; розширення мережі професійно-технічних освітніх закладів, необхідних для підготовки кадрів, здатних реалізувати цілі індустріалізації; централізація освітньої системи, яка передбачала уніфікацію змісту освітніх програм та підручників по всій країні; ідеологічний контроль щодо релігійних аспектів [642]. І правила прийому, і прохідний бал визначалися централізовано – керівництвом держави. Через ідеологічне припущення, що кількість представників інтелігенції перевищує потреби в них країни, розміри студентського контингенту контролювали встановленими жорсткими обмеженнями при прийомі до закладів вищої освіти. П'ятирічне навчання, яке закінчувалося отриманням ступеня магістра, було чи не єдиним активно використовуваним елементом системи вищої освіти. Дорослі, яким не вистачало знань чи які займалися кар'єрним розвитком, відвідували заочні вечірні курси, які також включали професійно-технічне навчання. Як наслідок, лише 10 – 12% молодого населення країни мали вищу освіту, а середній показник таких осіб у межах країни дорівнював близько 7% [1113, с. 257].

Починаючи від 1956 року, за підтримки першого секретаря країни Владислава Гомулки провладна політика щодо освіти почала поступово відходити від догматів сталінізму – за бажанням батьків у школах запровадили релігію як навчальну дисципліну, технічні дисципліни було реструктуровано з метою забезпечення більшої міри відповідності фактичним виробничим потребам. Незважаючи на довоєнні суттєві обмеження для університетів щодо зарубіжних контактів, після Другої світової війни сектор вищої освіти Польщі відновив міжнародні зв'язки із

західними партнерами, зокрема, починаючи з 1938 року з Британською Радою (*British Council*), з 1959 року з американським фондом Фулбрайта (*Fulbright American Fund*), з 1958 року з німецькою службою академічних обмінів *DAAD (German Academic Exchange Service)*. Ці партнерства сприяли розвитку мобільності студентів, викладачів і наукових співробітників, але обмеження з боку панівного режиму заважали повною мірою використовувати їхній потенціал. Наприкінці 1950-х років ХХ століття науково-освітня сфера частково повернула свою автономію, відновивши і практику співробітництва із закордонними університетами, хоча загалом польська національна система вищої освіти продовжувала залишатися інструментом пропагування цілей панівної ідеології [1096, с. 260]. Зважаючи на це, відзначимо, що представники польської науково-освітньої спільноти означеного періоду мали відносну свободу подорожувати за кордон, працювати, відвідувати конференції та семінари; на відміну від решти східноєвропейських країн, у Польщі періоду 1950 – 1989 років і викладачі, і науковці, і заклади вищої освіти були певною мірою включені до міжнародних освітніх мереж через низку двосторонніх угод та міжнародних партнерств [1096, с. 290; 715, с. 76 – 81]. Зазначимо, що наприкінці 1989 року польська система вищої освіти налічувала 112 закладів вищої освіти, і всі вони, за винятком одного (Католицький університет Люблін), мали державну форму власності.

Національні системи вищої освіти Чеської та Словацької Республік (до 1992 року *Чехословаччина*) історично також були сформовані за принципом *Гумбольдтівської моделі вищої освіти*. Перші університети країн були засновані в Празі в 1348 році (*Univerzita Karlova v Praze*) та в Братиславі в 1465 році (*Universitas Istropolitana* чи *Academia Istropolitana*). До Першої світової війни освіта для країн була головним інструментом боротьби з етнічним розмаїттям. Інструментарій жодної іншої галузі чи аспекту суспільного життя Чехословаччини не давав змоги більш ефективно долати розбіжності за рахунок зняття бар'єрів між чехами, словаками, угорцями, українцями, німцями, ромами та ін. Вісім років обов'язкової освіти рідною мовою кожної етнічної меншини зробили багато для підвищення рівня грамотності, особливо серед словаків та українців. Розширена програма професійної освіти підвищила технічні навички робітничого класу країни. 1774 рік визначають як дату запровадження обов'язкового навчання на території чеських та словацьких земель відповідно до Наказу королеви Марії Терезії (*Maria Theresa*), ерцгерцогині Австрії, королеви Угорщини з 1741 року, королеви Богемії з 1740 року, королеви Галичини та Володимирії та імператриці Священної Римської імперії. Її правління було відзначене низкою реформ, зокрема й у сфері освіти. Так, відповідно до шкільної реформи 1777 року всі піддані Австрійської імперії отримали право навчати своїх дітей у початковій школі рідною „материнською” мовою. У Відні в 1774 році при церкві Святої Варвари (*St. Barbara's Church*) було відкрито

семінарію („Барбареум” – *Barbareum*) для навчання греко-католицького духовництва. З 1784 року була відновлена діяльність Львівського університету, при якому для студентів-русинів було створено *Studium Ruthenium* („Руський інститут”), у якому науки викладалися церковнослов'янською мовою. Отже, період, коли чеські та словацькі землі були частиною Австро-Угорської імперії, позначений масштабними освітніми реформами та утворенням широкої мережі освітніх закладів, що призвело до високої грамотності населення регіону. Жіноче населення однак отримало дозвіл навчатися лише в 1897 році [1100, с. 34 – 45].

Під час Першої республіки (1918 – 1938 роки) в Чехословаччині засновано п'ятнадцять нових закладів вищої освіти, серед яких назвемо, зокрема, Ветеринарний інститут у м. Брно (*Veterinární Institut Brno*), 1918 рік; державну Вищу торговельну школу в Празі (*Státní vysoká škola obchodu v Praze*), 1919 рік; Університет Масарика в м. Брно (*Masarykova univerzita*), 1919 рік; Вищу сільськогосподарську школу (*Vyššia poľnohospodárska škola*) і Університет Коменського (*Univerzita Komenského*) в Братиславі, 1919 рік тощо. Нормативно-правовою базою освітньої політики періоду став Малий освітній закон № 226 від 1922 року, відповідно до якого була введена обов'язкова восьмирічна освіта. Окрім нього, прийнято також понад п'ятнадцять нормативно-законодавчих актів з різних аспектів вищої освіти, серед яких: 78/1919 „Закон про зарплати професорів вищих шкіл, університетів”; 79/1919 „Закон про службу викладачів вищої школи” тощо. Вища освіта періоду була традиційно представлена такими освітніми закладами: Карлів університет (*Univerzita Karlova v Praze*), Університет Палацького в Оломоуці (*Univerzita Palackého v Olomouci*), Чеська вища технічна школа в Празі (*České Vysoké Učení Technické v Praze*), Технічний університет в Оставі (*Technická univerzita Ostrava*), Правнича академія в Прешові (*Právnická akademie v Prešove*), Народногосподарська академія в Кошицах (*Národná ekonomická akademie v Košiciach*) [720]. У 1921 – 1922 навчальному році в усіх закладах вищої освіти країни навчалось 24,790 осіб, серед яких 18,961 становили громадяни Чехословаччини. Відсоток жінок у цій кількості дорівнював 9,1 [720]. Власне словаки навчалися переважно в університетах сусідньої Угорщині, а також Австрії та Чехії. Характерними особливостями періоду називаємо спрямування уваги закладів вищої освіти на наукову діяльність, свободу викладання, право „забезпечення і право визнання професійної підготовки”.

З 1939 по 1945 роки під час окупації нацистською Німеччиною Чехословаччини, яка на той час мала назву „Протекторат Богемії та Моравії”, заклади вищої освіти припинили свою діяльність, так само як і низка середніх шкіл. Після комуністичного перевороту 1948 року рушійною силою освітніх реформ у країні стала ідея зменшення соціальної нерівності, за якої представники вищих класів мали можливість навчатися в більш престижних школах, тоді як діти представників нижчих класів

продовжували отримувати неповну середню освіту [793, с. 123 – 139]. У цей час розширюється спектр освітніх програм Карлового університету – підготовка медичного й хімічного спрямування; відкриваються заклади вищої освіти в м. Пльзень і Градец-Кралове, відкривається Університет політичних та соціальних досліджень у Празі (*Univerzita politických a sociálních studií v Praze*), 1945 рік, відновлюється діяльність Університету Палацького в Оломоуці (*Univerzita Palackého v Olomouci*), 1946 рік, відкривається Академія соціальних наук (*Akademie sociálních věd*) в м. Брно, 1947 рік, та Інститут текстильної промисловості в м. Ліберець (*Institut textilního průmyslu v Liberci*), 1953 рік. Нормативно-правові засади функціонування чехословацької системи вищої освіти періоду визначав Закон № 58/1950 „Про вищу освіту”, який окреслив такі завдання вищої освіти країни: спрямованість на покращення умов життя і культурного рівня нації, розвиток науки і техніки для побудови соціалізму в країні; виховання професійно і політично висококваліфікованого персоналу; забезпечення доступу до всіх рівнів освіти; поширення досягнень науки та мистецтва. Закон унормував також організаційні та управлінські (керівні) органи закладів вищої освіти – ректор, проректори, рада та генеральна асамблея тощо. Відповідно до положень Закону зі складу всіх закладів вищої освіти було вилучено богословські факультети; натомість обов’язковим для всіх освітніх установ стало відкриття кафедри марксизму-ленінізму [1130]. За даними Історичного часопису Чехословацької Соціалістичної Республіки [719], на території нинішньої Словацької Республіки в 1945 – 1946 навчальному році функціovalo три університети, у яких налічувалося 12 факультетів, навчалася 8,672 словацьких студентів, з яких 18,6% становили жінки. Отже, особливостями періоду називаємо посилення державного регулювання в системі вищої освіти, зокрема і шляхом прийняття Закону № 58/1950 „Про вищу освіту”, розширення мережі закладів вищої освіти, збільшення кількості охочих отримати вищу освіту, ідеологізація змісту освітнього процесу.

З початку 1960-х і до 1968 року (під час так званої *Празької весни*) політична ситуація стала більш спокійною, зменшилися класові нерівності щодо набуття середньої та вищої освіти, мав місце процес спрямування на соціальне вирівнювання та уникнення дискримінації при отриманні освітніх послуг громадянами. Цей процес, однак, закінчився, коли війська Варшавського договору окупували країну в 1968 році, і політичні та соціальні умови життя стали жорсткішими, відбулося загальне по країні зростання безробіття, пов’язане з браком робочих місць через депресію і структурні зміни. Така ситуація викликала зростання соціальної невизначеності, а з погляду кваліфікаційної підготовки робітничих кадрів – їхню низьку кваліфікацію, або взагалі її відсутність. Як наслідок, у 1970-х і 1980-х роках мало місце безпрецедентне уповільнення розвитку освіти (особливо вищої). Хоча, зважаючи на статистичні показники, кількість

студентів закладів вищої освіти Чехословаччини в повоєнні роки все ж таки зростала – від близько 50,000 осіб у 1950-ті, до 110 – 120,000 осіб на початку 1990-х років (з них 94,723 – студенти денної форми, з них – 44,8% жінок) включно до розпаду спільної держави чехів та словаків (так, на території нинішньої Словацької Республіки в 1960 – 1961 навчальному році кількість університетів зросла вже до 16 (з 33 факультетами), що стало найвищим показником за весь період з 1945 по 1990 рік) [719; 974]. У 1980 році уряд Чехословаччини приймає новий Закон „Про вищу освіту”, відповідно до якого всі заклади вищої освіти підпорядковувалися профільному Міністерству; воно повністю взяло під свій контроль їхню діяльність, включно з призначенням академічних чиновників. Проте вже в 1989 році оновлений Закон „Про вищу освіту” ліквідує інститут марксизму-ленінізму, відновлює процедуру обрання керівництва університетів та факультетів за активної участі студентів, упроваджує процедуру акредитації тощо. Отже, вища освіта Чехословаччини природно зазнала трансформацій від фази свого утвердження, розвитку за часів Австро-Угорської імперії та змін, що їх принесло ХХ століття, – вона мала і характер елітарності, і не користувалася популярністю серед більшості населення країни; поширене ставлення чеського населення до інтелігенції було більш негативним, ніж у будь-якій іншій державі радянського блоку. Це відзначили і члени радянської делегації, яка відвідала Чехословаччину в 1953 році. За їхнім твердженням, „У жодній іншій країні вони не зіткнулися з таким «сектантським» ставленням до інтелігенції” [758].

Незважаючи на політичний та суспільний дисбаланс, Чехословаччина періоду від середньовіччя і до початку ХІХ століття ввійшла в епоху комунізму з високим рівнем освіченості населення. Тоталітарний режим, як і в інших країнах, змінив освітню парадигму Чехословаччини відповідно до принципів ідеологізації, політизації, централізації національних освітніх систем з уніфікованими програмами, планами навчання та підручниками, було запроваджене вечірне та заочне навчання для дорослих з метою надання освітніх послуг представникам робітничого класу. Водночас відзначимо, що національна система вищої освіти на той час Чехословаччини істотно відрізнялася від польської мірою інституційного взаємозв'язку із закордонними університетами періоду 1950 – 1989 років. Чехословацька система пережила не тільки жорсткі обмеження контактів із західними вченими, а й більш формальний контроль унаслідок зміни вектора розвитку в напрямі тоталітарної моделі функціонування. Слідом за Я. Хендрічовою (J. Hendrychová) твердимо, що чехословацькі на той час університети більшою мірою, ніж угорські чи польські, були „закритими” для зовнішнього світу [715, с. 81] – будь-які закордонні публікації та офіційні академічні контакти було заборонено. У Чехословаччині названого періоду функціувало 23 заклади вищої освіти, які працювали відповідно до

єдиного принципу організації освітнього процесу та інституційної структури управління.

Отже, інституційні моделі, форми та стратегії менеджменту національних систем вищої освіти східноєвропейських країн значною мірою залежали від панівного режиму і від політичних та соціальних подій (до прикладу, *Працька весна, польські повстання 1968, 1981 років та воєнний стан 1981 – 1983 років*). Не відкидаємо ймовірного зауваження щодо того, що докомуністичний та комуністичний періоди в історії становлення й розвитку національних систем та закладів вищої освіти досліджуваних країн не є часовими рамками нашого аналізу. Проте вважаємо, що врахування даних цих періодів дозволяє краще зрозуміти трансформації 1989 – 1990 років і подальші зміни (перехідна економіка, членство в Європейську Союзі та пов'язані з ними участь у Болонському процесі, комерціалізація вищої освіти, підприємницький характер освітньої діяльності тощо). Таблиця 2.1.3 представляє спробу об'єднати окреслені ідеї.

Таблиця 2.1.3

Концептуальні засади становлення та розвитку національних систем вищої освіти східноєвропейських країн

	Україна	Польська Республіка	Чеська Республіка	Словацька Республіка
Період до початку тоталітарної фази	Німецька та французька моделі вищої освіти в якості концептуального підґрунтя	Німецька модель вищої освіти в якості концептуального підґрунтя	Німецька модель вищої освіти в якості концептуального підґрунтя	Німецька модель вищої освіти в якості концептуального підґрунтя
Тоталітарна фаза	Жорсткий контроль системи вищої освіти з боку держави	Помірний контроль системи вищої освіти з боку держави	Жорсткий контроль системи вищої освіти з боку держави	Жорсткий контроль системи вищої освіти з боку держави
Зв'язки з некомуністичними країнами до 1989 року	Частково	Так	Ні	Ні

Отже, умовно розділивши історію концептуального становлення, розвитку та функціонування систем вищої освіти країн Східної Європи, називаємо три етапи: 1) *конвергентний період* Середньовіччя та епохи Ренесансу – провадження освітніх послуг відбувається без роздроблення

спеціальностей; 2) *дивергентний період* XIX – початку XX століть – підготовка галузевих спеціалістів, вища освіта слугує економічним та адміністративним інтересам держав, є основним джерелом модернізації та формування національної ідентичності; 3) період другої половини XX – початку XXI століття як синтез двох попередніх моделей (космополітичні університети завдяки залученню до глобальної академічної спільноти перетворилися на ефективних агентів держав в умовах поглиблення міжнародних зв'язків) [761]. Поступово вища освіта східноєвропейських країн набуває системних рис – певний управлінський апарат, низка узгоджених засад освітньої, наукової та адміністративної діяльності, основні чинники періоду становлення та розвитку – усвідомлення суспільних потреб та своєчасне реагування на їхнє задоволення. За результатами викладеного визначаємо *систему вищої освіти* країни як сукупність освітніх установ, що забезпечують наукову, професійну та практичну підготовку відповідно до прийнятих освітньо-кваліфікаційних рівнів, а також удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації. З урахуванням хронологічного контексту нашого дослідження розширюємо наведе визначення й називаємо *систему вищої освіти країн Східної Європи* періоду посттоталітарної трансформації рушійною силою соціальної мобілізації та основним комерціалізованим компонентом переходу від ідеологічно керованої, квотової економіки до ринкової економіки з демократичними інституціями [630; 643; 941].

2.2. Європейська освітня реструктуризація кінця XX – початку XXI століття та її вплив на національні системи вищої освіти

Європа кінця XX століття очікувала від вищої освіти сприяння у вирішенні завдань, що їх поставили перед європейським суспільством спільні для всіх глобальні виклики – зміна клімату, енергетичні проблеми, збільшення тривалості життя, прискорення технологічного прогресу, підвищення глобальної взаємозалежності, зростання економічної нерівності, яка постійно поширюється і у межах Європи, і між Європою та іншими континентами – всі ці процеси потребували відповідного вивчення й фундаментального дослідження, технологічних та соціальних інновацій, спрямованих на вирішення проблем за ступенем їх появи й забезпечення успішного економічного розвитку в поєднанні з соціальною стабільністю.

Європейські університети були покликані спільно вирішувати зазначені проблеми. Отже, при усвідомленні значення вимог глобалізації в Європі на перший план була висунута вимога *євроінтеграції*, актуалізована утворенням Європейського Союзу. У цьому вбачаємо підґрунтя для визначення найголовнішої особливості процесу інтернаціоналізації

європейських систем вищої освіти – рухаючись відповідно до пріоритетного вектора інтеграції міжнародного досвіду під час надання освітніх послуг, європейські заклади вищої освіти у своїх стратегіях інтернаціоналізації наголос зробили на діалозі культур, на врахуванні національних особливостей у процесі міжнародної інтеграції. Запуск програми ERASMUS у 1987 році (після шестирічної *Joint Study Programme* – Програми спільного навчання) та підписання Сорбонської (1998 рік) і Болонської (1999 рік) декларацій стали першими сигналами до реструктуризації європейської вищої освіти відповідно до потреб глобалізації, євроінтеграції та інтернаціоналізації.

Згідно з даними, представленими на офіційному інтернет-ресурсі Європейської Комісії, у Європейському Союзі галузево та доповнюючи один одного діють понад три сотні законодавчих актів (протоколів, розпоряджень, угод, рекомендацій, резолюцій, положень, конвенцій тощо), які регулюють питання освітньої, наукової, адміністративної, міжнародної, соціальної тощо діяльності у сфері вищої освіти та досліджень [717]. Так, угода про утворення Європейського Союзу, більш відома як Маастрихтська (*The Maastricht Treaty* чи *The Treaty on European Union*) [1005], була підписана 7 лютого 1992 року і визначила структуру цієї геополітичної формації, яка базувалася на трьох стовпах – діяльність Європейських спільнот; спільна для країн-членів формації зовнішня політика та політика безпеки; співробітництво відносно окремих питань внутрішньої політики країн-членів і правосуддя. Маастрихтська угода інтенсифікувала процес інтеграції європейських країн, визначивши принципи діяльності економічного й валютного союзів; у документі також уперше було сформульовано умови підтримки Європейським Союзом освіти [601, с. 9]. Маастрихтська угода та документи, що їй передували, була згодом розширена та доповнена Амстердамською угодою (1997 рік), угодою, підписаною в м. Ніцца (2001 рік), та Лісабонською угодою (2007 рік).

Амстердамська угода (*Treaty of Amsterdam*) від 1997 року та угода, підписана в м. Ніцца у 2001 році, ініційовані у зв'язку з можливим збільшенням числа країн-учасниць Європейського Союзу до тридцяти, були спрямовані на вирішення питань інституційної реформи, ухвалення рішень, соціальних аспектів спільного ринку, імміграції, спільної політики у сфері закордонних справ і безпеки тощо. Так, в Амстердамській угоді Європейський Союз було проголошено простором свободи, безпеки, справедливості; у якості обов'язку для всіх держав-членів було визначено суворо дотримуватися й охороняти фундаментальні права людини, запобігати будь-якій дискримінації; розширено положення щодо охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я, освіти тощо. Ніщська угода (*Treaty of Nice*) внесла зміни до процедури співробітництва між країнами-членами Європейського Союзу. Обидва документи відобразили цілі Європейського Союзу, що зазнали змін у зв'язку із стрімкою глобалізацією

всіх сфер діяльності суспільства й, передовсім, економіки. У якості одного з провідних завдань держав-членів Європейського Союзу в документах було визначено досягнення максимально можливого рівня знань людей шляхом забезпечення широкого доступу до освіти й безперервного оновлення її змісту [601, с. 11].

Паралельно названим процесам у 1998 році за участі Франції, Італії, Великої Британії та Німеччини була підписана *Сорбонська декларація*, спрямована на створення відкритого Європейського простору вищої освіти, більш конкурентоспроможного на світовому ринку освітніх послуг. Серед основних тез Сорбонської декларації виділяємо запровадження загальної для країн-підписантів двоступеневої структури вищої освіти, використання системи накопичувальних кредитів (ECTS), міжнародне визнання освітнього ступеня бакалавра як рівня вищої освіти, надання особі зі ступенем бакалавра права продовжувати навчання за програмами магістра, акцентуалізація мобільності студентів та викладачів освітніх установ тощо [971]. Сорбонська декларація стала першим кроком на шляху запровадження відомого Болонського процесу. Декларація починалась словами, які зазначали необхідність створення *Європи знань* на додачу до *Європи євро* як Європи спільної валюти та економіки. Підхід до вищої освіти, окреслений у Декларації, називаємо гуманістичним, а не інструменталістським, як видно з формулювання мети її підписання: „... offers us a solemn opportunity to engage in the endeavor to create a European area of higher education, where national identities and common interests can interact and strengthen each other for the benefit of Europe, of its students, and more generally of its citizens” („... маємо урочисту можливість започаткувати створення Європейського простору вищої освіти, у якому національні ідентичності та спільні інтереси можуть взаємодіяти та зміцнювати один одного на благо Європи, її студентів та загалом її громадян” – *Переклад наші.* – I. В.) [971, с. 3]. Сорбонська декларація попередньо окреслила характеристики Європейського простору вищої освіти (*European Higher Education Area*) як простору національної різноманітності і водночас європейської єдності, а також як простору обміну знаннями через мобільність студентів та викладачів (дослідників) та більшу академічну співпрацю. Вона передбачала більшу різноманітність ступенів навчання для студентів у межах загальноприйнятої рамкової системи шляхом використання кредитів і семестрів, а також установами циклів загальної та післядипломної підготовки для створення умов, які б забезпечували загальне бачення (*overall vision*): гнучкість та покращений доступ до знань у перспективі навчання протягом усього життя (таке бачення було пізніше більш чітко сформульоване 29 міністрами, які підписали Болонську декларацію, впроваджену протягом наступного десятиліття). Документ окреслив напрями розвитку політики у сфері вищої освіти на наступне десятиліття, спрямованої на досягнення таких цілей: зрозумілі і схожі рамки

ступенів навчання, мобільність, взаємозв'язок між вищою освітою та подальшим працевлаштуванням, якість вищої освіти, покращення синергії між *EHEA* та *ERA* через докторський рівень. У перспективі все це мало працювати задля єдності та діалогу європейських націй через спільний доступ до єдиної вищої освіти.

У 1999 році 25 країн-членів Європейського Союзу підписали економічну Лісабонську угоду (*Treaty of Lisbon*), відповідно до якої ключовим завданням університетів стала підготовка населення країн Європи – і молодого, і похилого віку – до виконання його ролі в суспільстві знань, у якому економічний, соціальний і культурний розвиток залежать від розробки й поширення знань та вмінь [1010]. Постіндустріальне інформаційне суспільство XXI століття залежить від застосування знань, високорівневих умінь, ділових навичок, використання комунікацій та інформаційних технологій. Саме з розвитку цих умінь із залученням предметної освіти та професійної підготовки, заснованої на результатах фундаментальних досліджень, європейські заклади вищої освіти посідають першість [889, с. 203]. Угода говорить на користь ідеї щодо інтернаціоналізації європейських систем вищої освіти як процесу, заснованому на діалозі, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності європейських спільнот не шляхом соціального демпінгу, а шляхом інвестування у засноване на знаннях суспільство з високим рівнем продуктивності. Лісабонська угода окреслила амбітні соціально-економічні цілі Європи й передбачила істотне збільшення фінансування галузей освіти та науки, маючи на меті створення потужної та конкурентоспроможної економіки знань на теренах Європи. Лісабонська угода по суті була планом економічного розвитку Європейського Союзу до 2010 року, і відповідно сам Лісабонський процес був викликаний економічними причинами, урахував різногалузеві дослідження вищої якості, виконані за принципом досконалості, передбачав розвиток технологій та інновацій. За умов упровадження Лісабонського процесу саме зміцнення сфери вищої освіти розглядалося як один з етапів створення економічно важливого для Європи суспільства знань. Один із пунктів Лісабонської угоди передбачив також створення Європейського простору досліджень (*European Research Area, ERA*) [1010].

Наступним кроком стало підписання в 1999 році Болонської декларації (*Bologna declaration* чи *Joint Declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on 19 June 1999*) і в довготривалій перспективі поєднання 47 країн, що добровільно взяли на себе обов'язки з проведення освітніх реформ. Болонський процес мав на меті узгодження академічних структур та ступенів, їх адаптацію до суспільних потреб шляхом створення умов для більшої мобільності викладачів та студентів. Він передбачає, що університети при цьому мають достатньо простору (автономії) задля реалізації своєї специфічної діяльності. Метою цього процесу стало

створення Європейського простору вищої освіти (*European Higher Education Area*) [682, с. 16]. У сучасній редакції Болонський процес передбачає виконання такого: 1) прийняття системи зрозумілих ступенів, які можна порівняти; 2) прийняття за основу двоциклічної системи навчання; 3) установлення системи кредитів; 4) підтримку мобільності; 5) європейську співпрацю з метою забезпечення якості; 6) підтримку європейської вищої освіти; 7) забезпечення навчання впродовж усього життя; 8) залучення студентів до процесу реформування закладів вищої освіти; 9) підтримку привабливості Європейського простору вищої освіти; 10) навчання докторів та взаємозв'язок Європейського простору вищої освіти з Європейським простором наукових досліджень [680, с. 6]. Серед індикаторів упровадження положень Болонської декларації називаємо, як було зазначено, започаткування Європейського простору досліджень (*European Research Area*) та Європейського простору вищої освіти (*European Higher Education Area*). Обидва ЕНЕА та ERA спрямовані на формування єдиного простору мобільності студентів та науковців як основи політичного та економічного зміцнення Європи.

Останнім часом у європейській науці виникла тенденція спільно розглядати підписання Лісабонської угоди та Болонської декларації, хоча обидва ці документи по-різному трактують вищу освіту, її цілі, результати й механізми забезпечення якості тощо. Так, Е. Фромонт (E. Froment) порівняв цілі, механізми та загалом філософію обох процесів на етапі 1999 – 2000 років [687, с. 11] і дійшов висновку, що нормативно-процесуальна база Болонського процесу підкреслює важливість адаптації сфери вищої освіти до потреб європейського суспільства загалом у той час, як нормативно-процесуальна база Лісабонського процесу робить наголос на економічній необхідності створення європейського суспільства знань і розглядає зміцнення сектору вищої освіти як етап досягнення цієї мети. Болонський процес може бути описаний як відкритий процес, цілями якого є співробітництво (*cooperation*), розмаїття (*diversity*), гнучкість (*flexibility*), послідовність (*reference point*), творчість (*creativity*), а Лісабонський процес викликаний економічними чинниками і концентрується на конкуренції (*competition*), дослідженнях вищої якості (*top research*), досконалості (*excellence*), рейтингу (*ranking*), технологіях (*technology*), інноваціях (*innovation*). Те, що Болонський процес пов'язують із Лісабонським, означає значущість економічних чинників для всіх сфер європейського життя. У сучасних умовах майже кожна економічно розвинена держава чи та, що знаходиться на стадії розвитку, розглядає вищу освіту як необхідний елемент свого економічного успіху.

Підписання Болонської декларації зумовило початок дій з підвищення привабливості європейської вищої освіти для громадян європейських країн та представників інших континентів, а також побудови Європейського простору вищої освіти, метою якого є надання громадянам широкого

відкритого вибору високоякісних навчальних курсів за умови спрощеної процедури визнання попереднього навчання. Саме мета побудови Європейського простору вищої освіти стала визначальною в Болонській декларації й зумовила цілі та механізми розгортання інтернаціоналізації вищої освіти в країнах, які приєдналися до Болонського процесу.

У контексті європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття процес інтернаціоналізації набуває характеристик основного чинника євроінтеграційних тенденцій у сфері вищої освіти, адже він має своїм підґрунтям сумісність та зіставлення національних систем вищої освіти країн Європи, однакову процедуру визнання освітніх кваліфікацій та ступенів в усіх європейських країнах і в країнах-учасницях Болонського процесу. Як результат процесу інтернаціоналізації має місце масштабна студентська мобільність та мобільність кваліфікованого робочого персоналу, європеїзація вищої освіти, підвищення її якості, трансляція європейських цінностей за допомогою вищої освіти тощо. Долучившись до Болонського процесу, країни Європи продемонстрували успіх щодо вироблення узгодженої освітньої політики на регіональному й міжнародному рівнях, політики, яка стала дієвим механізмом об'єднання зусиль національних систем вищої освіти задля вирішення спільних проблем і власне вищої освіти, і за її допомоги глобальних суспільних проблем. Більшість європейських країн – учасниць Болонського процесу – демонструють спільність узгодженої та цілісної політики у сфері вищої освіти, яка базується на низці послідовних нормативно-правових актів – конвенцій, декларацій, міжурядових рекомендацій, комюніке зустрічей міністрів освіти тощо. Розглянуті в сукупності ці документи утворюють необхідну основу для євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти. Розглянемо основні з них, що визначили в поточному десятилітті розвиток інтернаціоналізації національних систем вищої освіти в країнах-учасницях Болонського процесу.

Одним із перших документів, у якому наявний окремий підрозділ „Інтернаціоналізація Європейського простору вищої освіти” є Декларація IV З'їзду Європейської асоціації університетів EUA під назвою *Universities Beyond 2010 – Diversity With A Common Purpose (Університети Європи після 2010 року: через різноманіття до спільних цілей)* [811]. Декларація окреслила основні аспекти щодо того, як Європейський простір вищої освіти може відповісти на виклики глобалізованого світу задля забезпечення майбутнього європейських університетів. П'ять компонентів розвитку європейської вищої освіти було детально охарактеризовано відносно принципів Болонського процесу: 1) розбудова Європейського простору вищої освіти (з урахуванням ідеї студентоцентрованого навчання, навчання протягом життя, працездатності, розбудови в європейських університетах освітнього простору, який функціонує на засадах підтримки); 2) інтернаціоналізація Європейського простору вищої освіти; 3) промоція

досліджень та інновацій у вищій освіті; 4) якість європейської вищої освіти; 5) автономія та фінансування європейських університетів. Розділ, присвячений інтернаціоналізації Європейського простору вищої освіти, увів в обіг словосполучення „бренд *Болонья*” (*Bologna Trademark*), адже, як зазначає документ, Болонський процес становить один із найбільших успіхів Європи. За імплементацією процесу спостерігають з цікавістю по всьому світі, і він має всі підстави стати „європейським брендом”. Болонські реформи роблять європейський заклад вищої освіти привабливим, оскільки в їх основі лежить певна філософія та методологія, і використовуються прозорі інструменти, такі як ECTS. Філософія Болонського процесу добре сприймається світом, оскільки передає загальне розуміння вищої освіти як суспільного блага та робить сильний акцент на академічних цінностях, що лежать в основі вищої освіти. Цей ж розділ окреслив принципи інституційних стратегій інтернаціоналізації, а саме: університети мають стати головною рушійною силою в розробці стратегій і структур міжнародного співробітництва та обміну на інституційному, національному та європейському рівнях; вони мають розробляти міжнародні стратегії та профілі, які охоплюють академічну і науково-дослідну діяльність, прагнути збалансувати міжнародне співробітництво та міжнародну конкуренцію. Документ окреслив також засади подальшого розвитку інтернаціоналізації, серед яких розробка європейськими університетами спільно з експертами EUA Кодексу міжнародного співробітництва та академічних обмінів у межах Європейського простору вищої освіти, який мав, окрім іншого, визначити гнучкі інструменти фінансування, які дозволили би освітнім установам реалізовувати довгострокові міжнародні стратегії та вживати заходів для сприяння мобільності студентів і науковців; був також озвучений заклик до національних органів влади європейських країн адаптувати імміграційне законодавство та візові правила, щоб ці стратегії мали успіх [811].

Ідеї Декларації знайшли подальший розвиток, зокрема, у доповіді „Європейський простір вищої освіти в глобальному контексті” (*European Higher Education in a Global Context*), яка визначила пріоритетні сфери щодо інтернаціоналізації європейської освіти: 1) вдосконалення інформаційного виміру Європейського простору вищої освіти; 2) допомога європейській вищій освіті щодо підвищення її привабливості та конкурентоспроможності у всьому світі; 3) активізація політичного діалогу; 4) зміцнення співробітництва на засадах партнерства; 5) сприяння визнанню кваліфікації. Діалог та співробітництво, партнерство між країнами-членами Європейського простору вищої освіти та країнами, що до цього простору не входять, названі як ефективний засіб для забезпечення того, щоб Європейський простір вищої освіти залишався актуальним для світу, відкритим, гнучким, готовим змінюватися відповідно до міжнародних вимог: „Країни, які беруть участь у Болонському процесі, так само як і

окремі ЗВО, можуть конкурувати на світовому ринку. Баланс між конкуренцією, співпрацею та солідарністю набуває все більшого значення в глобальному контексті з метою задоволення глобальних суспільних потреб” [998, с. 13]. Документ підкреслив, що промоція та маркетинг вищої освіти є не тільки комерційними практиками, несумісними з академічними цінностями, проте є важливим елементом національної та загальноєвропейської політики у сфері вищої освіти, елементом, який передбачає низку заходів на національному та європейському рівнях, до яких було віднесено створення агентств промоції, які часто поєднуються з розробкою національного бренду вищої освіти, інформаційних бюро, вебсайтів, кампаній, ярмарків та багатьох інших рекламних заходів. Оскільки ці заходи по всій території Європейського простору вищої освіти відбуваються нерівномірно, у доповіді рекомендується створити мережу національних контактних пунктів для промоційних заходів з метою сприяння обміну передовою практикою, проведення круглих столів з європейськими стейкхолдерами тощо. У якості основного виклику для промоційних заходів на європейському рівні було назване забезпечення їх стійкості та охоплення ними всього Європейського простору вищої освіти. При цьому на увагу заслуговує теза щодо того, що успішне просування та маркетинг звичайно покладаються на високу якість вищої освіти [998, с. 6].

У Празькій декларації „Європейські університети – очікуючи із впевненістю” (*EUA Prague Declaration: European Universities – Looking Forward With Confidence*) підтримка процесу інтернаціоналізації була названа серед десяти чинників, які повинні були привести європейські університети до успіху в наступному десятиріччі. Сприяття інтернаціоналізації мали: посилення глобальної співпраці, партнерства та присутності за межами Європи як пріоритет для все більшої кількості університетів з різноманітними місіями, аби забезпечити стратегічну присутність та сприяти більш міжнародному світогляду і серед студентів, і серед працівників, зокрема, у часи глобальних фінансових криз для демонстрації активної солідарності та співпраці [676].

Львівське комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі” (*The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade*) акцентувало питання міжнародної відкритості, оскільки вища освіта – це явище глобальне. Європейські заклади вищої освіти отримали заклик приділяти якомога більше уваги інституційній культурі інтернаціоналізації та глобального співробітництва, аби зробити європейську вищу освіту привабливою та відкритою для світу. Було зазначено, що конкуренція між національними системами та закладами вищої освіти в глобальному масштабі має доповнюватися політичним діалогом та співробітництвом, заснованими на принципі партнерства. Також підкреслено, що транскордонна освіта повинна регулюватися загальноєвропейськими стандартами та керівними

принципами забезпечення якості, які поширюють свою дію на весь Європейський простір вищої освіти.

Окремий підрозділ документа присвячено мобільності, яку було представлено як складову частину інституційної політики якості освітніх програм та інтернаціоналізації європейської вищої освіти. Зазначено, що за умови все більш зростаючого мультикультуралізму сучасного суспільства мобільність сприяє вихованню поваги до різноманітності; заохочує мовний плюралізм, тим самим підтримуючи багатомовну традицію Європейського простору вищої освіти та посилюючи співробітництво між європейськими закладами вищої освіти. Було також визначено індекс зростання студентської мобільності до 2020 року в межах 20%. Політичні ініціативи щодо мобільності мають поєднуватися з низкою практичних заходів, пов'язаних з питаннями фінансування, визнання академічних результатів, наявності інфраструктури, оформлення віз та дозволів на роботу. Гнучкі навчальні траєкторії, активна інформаційна політика, визнання академічних результатів навчання за кордоном, підтримка процесу навчання – це ті необхідні вимоги для сприяння якісному процесу мобільності студентів, який передбачає більш збалансований потік вхідних і вихідних студентів усередині Європейського простору вищої освіти. Як було зазначено в комюніке, можливості та варіанти мобільності мають урізноманітнюватися, аби мобільність вважалася за правило, а не за виняток [809].

У Будапештсько-Віденській декларації щодо Європейського простору вищої освіти (*Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area*) було відзначено, що Болонська декларація 1999 року стала підґрунтям для формування бачення Європейського простору вищої освіти формату 2010 року як міжнародного конкурентоспроможного та привабливого європейського освітнього середовища, у якому заклади вищої освіти за підтримки відданих викладачів та дослідників виконують різноманітні місії в суспільстві знань ХХІ століття; а студенти, які отримують переваги від мобільності з визнанням отриманих за кордоном кваліфікацій, мають низку різних можливостей для отримання знань та розвитку затребуваних у глобалізованому світі компетентностей. Було також підкреслено, що Болонський процес та власне Європейський простір вищої освіти завдяки викликаній ними зацікавленості по світу зробили європейську освіту помітною та конкурентоспроможною на глобальному ринку вищої освіти [580]. У документі була визнана ключова роль академічної спільноти – інституційних лідерів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів – у підтримці функціонування Європейського простору вищої освіти, який надає студентам можливість здобувати знання, вміння та навички для подальшої кар'єри, для життя відповідно до принципів демократії. Було також наголошено на цілковитій підтримці участі викладачів та студентів університету в процесах прийняття рішень на європейському, національному та інституційному рівнях. Як підсумок,

запропоновано розробити низку заходів (так званий План дій або Дорожню карту), що сприятимуть більш ефективній реалізації усталених принципів Болонського процесу на території Європейського простору вищої освіти, зокрема, шляхом упровадження додаткових видів діяльності, таких як взаємне навчання, навчальні поїздки, заходи щодо обміну інформацією [580].

Бухарестське комюніке „Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти” (*Bucharest Communiqué: Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area*) окреслює названі питання з меншим оптимізмом, говорячи про те, що Європа переживає економічну та фінансову кризу із спільними для всіх згубними наслідками для суспільства. Зазначено, що у сфері вищої освіти криза впливає на наявність адекватного фінансування та робить перспективи роботи випускників закладів вищої освіти більш невизначеними. Водночас наголошено, що вища освіта є важливою частиною рішення наявних на той момент труднощів. Сильні та спроможні системи вищої освіти забезпечують основу процвітаючого суспільства знань. У якості гасла прозвучала теза щодо того, що вища освіта має стати у фокусі уваги всіх зусиль щодо подолання кризи.

Комюніке зазначало, що Болонський процес змінив обличчя вищої освіти Європи – національні системи вищої освіти європейських країн стали сумісними та порівняними; агенції забезпечення якості сформувавши довіру до європейської вищої освіти, європейські кваліфікації стали впізнаваними і за межами Європейського простору вищої освіти; студенти стали користуватися різноманітними можливостями для навчання, стали більш мобільними. При цьому наголос у документі зроблено на завершених переходу до системи навчання трьох циклів, використання кредитів ECTS, видачі додатків до диплома, підвищення якості та впровадження рамок кваліфікацій, включаючи визнання та оцінку результатів навчання. Три цілі на майбутнє, окреслені в документі, включали: забезпечення якісної вищої освіти для всіх, підвищення працевлаштування випускників закладів вищої освіти, посилення мобільності як засобу якісного навчання. Мобільність була охарактеризована зокрема і як засіб розширення транскордонного співробітництва, як невід’ємна частина зусиль з розвитку процесу інтернаціоналізації в європейських закладах вищої освіти на інституційному рівні. Увагу приділено: фінансовій підтримці студентів для забезпечення рівного доступу до мобільності; справедливому визнанню результатів навчання за кордоном; відкритості національних систем вищої освіти задля збалансованої мобільності в межах Європейського простору вищої освіти; розробці програм спільних / подвійних ступенів; міжнародній відкритості як ключовому чиннику розвитку Європейського освітнього простору [579].

У Єреванському комюніке міністрів вищої освіти від 2015 року (*Yerevan Communiqué*) наголошено, що Європейський простір вищої освіти

відкрив можливість для діалогу з іншими регіонами світу, на момент написання документа він був прикладом моделі структурованого співробітництва, яка дозволяла здійснювати процес добровільної конвергенції та узгодженого реформування національних систем вищої освіти Європи. Важливими при цьому були відповідальність громадськості за вищу освіту, академічна свобода, інституційна автономія та підтримка принципів академічної доброчесності. У комюніке також підкреслено, що саме завдяки Болонському процесу випускники європейських закладів вищої освіти отримали можливість мобільного пошуку місця працевлаштування по всій території Європейського Союзу завдяки сумісності та визнанню їх кваліфікації та періодів навчання; при цьому освітні програми надають знання, вміння, навички, компетентності, затребувані на європейському ринку праці; самі освітні інституції стають усе більш активними на міжнародній освітній арені; розвивається співпраця у спільних науково-дослідних програмах [1125].

Документом була запропонована оновлена візія пріоритетів Європейського простору вищої освіти до 2020 року, яка передбачала діяльність за принципом довіри до систем вищої освіти європейських країн-партнерів; автоматичне визнання кваліфікацій, аби забезпечити мобільність студентів та випускників закладів вищої освіти по всій території Європейського простору вищої освіти (зауважимо, запровадження ідеї доступу до схем мобільності для студентів – представників соціально незахищених категорій, для студентів та викладачів, які навчаються та працюють на територіях збройних конфліктів, для студентів-майбутніх педагогів, урахуваючи ту важливу роль, яку вони відіграватимуть у навчанні майбутніх поколінь громадян Європи); за мету вищої освіти було визначено ефективне сприяння побудові інклюзивних суспільств, заснованих на демократичних цінностях та повазі до прав людини, у яких освітні можливості забезпечують компетентності, вміння та навички, необхідні для розбудови європейського громадянства, широкого запровадження інновацій у сфері вищої освіти й підтримки працевлаштування. Єреванське комюніке визначило інтернаціоналізацію та мобільність як потужний засіб установа та підтримки взаєморозуміння та сприяння працевлаштуванню випускників. Міністри зазначили, що університети та науковці стають усе активнішими в міжнародному контексті та співпрацюють у спільних навчально-дослідницьких програмах. Також підкреслено продовження політики захисту академічних прав і свобод студентів і викладачів освітніх установ, забезпечення їх представництва як повноправних партнерів у питаннях менеджменту закладами вищої освіти. Документом також проголошена підтримка освітніх установ у їх зусиллях щодо просування ідей міжкультурного розуміння, критичного мислення, політичної та релігійної толерантності, гендерної рівності, демократичних та громадянських цінностей з метою

зміцнення європейських і глобальних суспільств та закладення основ функціонування суспільства інклюзії. Запорукою подальшого успішного розвитку Європейського простору вищої освіти була названа імплементація узгоджених структурних реформ, серед яких: подальша підтримка сумісності національних систем вищої освіти Європи, підтримка функціонування Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, просування спільних принципів та стандартів забезпечення якості освіти, промоція програм мобільності, програм спільних/подвійних ступенів [1125].

У якості проміжного узагальнювального документа, який визначив керівні принципи та змістоутворювальні складники європейської стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, назвемо резолюцію Європейської комісії *European Higher Education in the World (Європейська вища освіта у світі)*. Документ підкреслив, що глобалізація та технологічний прогрес людства докорінно змінюють ландшафт вищої освіти; очікуваним було те, що протягом наступних двадцяти років від дати написання резолюції (2013 рік) попит на вищу освіту мав експоненціально зростати з 99 мільйонів студентів по всьому світу у 2013 році до 414 мільйонів у 2030 році [678]. Зазначено, що освіта, зокрема й вища освіта, є основою Стратегії розвитку Європейського Союзу „Європа 2020” та підґрунтям для реалізації амбіцій Європи розвивати свою економічну зону відповідно до принципів розумності (*smart*), стійкості (*sustainable*) та всеосяжності (*inclusive*); підкреслено вплив вищої освіти на інновації та дослідження, на здатність забезпечити висококваліфікованим людським капіталом, необхідним глобалізованим національним економікам європейських країн, заснованим на знаннях, задля подальшого зростання та процвітання.

Другий розділ резолюції визначив ключові пріоритети щодо розробки комплексних стратегій інтернаціоналізації європейськими закладами вищої освіти та країнами. Було наголошено, що наявні на момент підготовки резолюції стратегії зосереджені переважно на мобільності студентів, підтримка міжнародного академічного співробітництва все ще є фрагментарною, заснованою на ініціативах окремих науковців або наукових колективів, і не завжди таке співробітництво пов'язане з інституційною або національною стратегією розвитку. Як наслідок, зазначено, що ефективні стратегії інтернаціоналізації мають передбачити активності, спрямовані на розвиток міжнародних освітніх програм, стратегічних партнерств, пошук нових способів доставки освітнього контенту, забезпечення принципу узгодженості та взаємодоповнюваності з національною політикою щодо зовнішнього співробітництва, міжнародного розвитку, міграції, зайнятості, досліджень, інновацій тощо. Авторами документа наголошено, що розробка комплексної стратегії інтернаціоналізації означає, перш за все, позиціонування закладу вищої освіти, його студентів, дослідників та співробітників, власне національних систем вищої освіти через усі заходи,

пов'язані з дослідженнями, інноваціями та освітніми послугами, на глобальній світовій арені. Задля досягнення цього не існує єдиного для всіх (*one-size-first-all*) підходу, і держави-члени мають розробити власні національні стратегії інтернаціоналізації, які посилять їхні сильні сторони, активують міжнародну присутність, сприятимуть залученню талантів тощо. Запропоновані проте ключові пріоритети передбачили розвиток міжнародної мобільності студентів та персоналу (зовнішня інтернаціоналізація); розробку та впровадження інтернаціоналізованих освітніх програм та діджитальної освіти (внутрішня інтернаціоналізація); стратегічне співробітництво, партнерство та розбудову потенціалу. Названі категорії слід розглядати не ізольовано, а в сукупності – як інтегровані елементи комплексної стратегії інтернаціоналізації [678, с. 6].

Ураховуючи сказане, подальше дослідження базуємо на історико-хронологічному аналізі, який дозволив установити такі етапи розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн європейського освітнього простору:

I етап – **формоутворювальний (кінець 80-х років – середина 90-х років ХХ століття)**: напрацювання теоретичного й практичного досвіду з розвитку європейської вищої освіти та інтернаціоналізації; формування міжнародних, міжурядових і національних програм інтернаціоналізації вищої освіти; ініціація Болонського процесу на транснаціональному рівні; визнання інтернаціоналізації та мобільності як її провідної форми реалізації серед пріоритетних напрямів розвитку європейської вищої освіти ХХІ століття.

II етап – **структурно-організаційний (середина 90-х років ХХ століття – початок 2000 років)**: зміни в національних законодавствах у сфері вищої освіти з урахуванням вимог Болонського процесу; включення міжнародного компонента до місій, візій та інших стратегічних документів європейських закладів вищої освіти, планів роботи структурних підрозділів європейських університетів; розробка комплексних стратегій інтернаціоналізації європейськими освітніми установами; вступ європейських університетів до міжнародних освітніх мереж.

III етап – **імплементивний (2000 – 2017 роки ХХІ століття)**: динамічне зростання показників інтернаціоналізації відносно освітнього та дослідницького компонентів системи вищої освіти (навчальна та позанавчальна діяльність); упровадження комплексних політик інтернаціоналізації, у межах яких виокремлюються стратегії та дорожні карти імплементації елементів процесу інтернаціоналізації. Оскільки інтернаціоналізація, як ми вже зазначали, є процесом, третій етап не є кінцевим. Виокремлення наступних етапів становить почасти перспективу для подальших досліджень у галузі. У монографії робимо спробу згрупувати проаналізовані нами нормативно-правові акти європейського освітнього простору, які в сукупності своїй утворюють основу для інтеграційних

процесів між національними системами вищої освіти країн європейської спільноти (див. додаток В).

Аналітичний огляд нормативно-правової бази Європейського простору вищої освіти дозволяє сформулювати низку концептуальних засад функціонування цього простору: 1) досвід навчання в європейських закладах вищої освіти, отриманий завдяки схемам мобільності, сприяє всебічному розвитку студентів як активних і відповідальних громадян глобалізованого та європеїзованого світу XXI століття, спроможних критично мислити, розв'язувати проблеми, навчатися впродовж життя; 2) студентоцентрованість процесів навчання та викладання в європейській вищій освіті; 3) відданість навчанню та викладанню є невід'ємним складником місії, візії, стратегій європейських закладів вищої освіти; 4) лідери та представники адміністрації європейських освітніх установ усебічно сприяють промоції та розвитку навчання й викладання; 5) процеси навчання та викладання базуються на принципі колегіальності, який передбачає співробітництво і всередині освітньої установи, і між установою та суспільством; 6) процеси навчання, викладання та здійснення досліджень є взаємопов'язаними та такими, що збагачують один одного; 7) викладання є базисом академічної діяльності, передбачає науковий та професійний компоненти; 8) університетська спільнота активно досліджує різноманітні підходи до навчання та викладання, поважає розмаїття всіх зацікавлених у цьому процесі сторін; 9) значні фінансові ресурси та наявність відповідних структурних підрозділів у закладах вищої освіти необхідні, щоб забезпечувати вдосконалення процесів навчання та викладання; 10) удосконалення процесів навчання та викладання є джерелом забезпечення інституційної якості вищої освіти, спільною відповідальністю студентів, викладачів та адміністративних співробітників європейських освітніх установ.

Напрацьована нормативна база щодо функціонування Європейського простору вищої освіти в усьому розмаїтті його структурних компонентів стала підґрунтям для поступової ініціації великої кількості програм у сфері вищої освіти, першою з яких варто згадати програми *Comett* (міжнародна програма підтримки професійно-технічної освіти), *ERASMUS* та *ERASMUS+* (програма підтримки мобільності студентів європейських університетів у межах Європейського простору вищої освіти), *Lingua* (підтримка вивчення іноземних мов), *TEMPUS* (транс'європейська програма мобільності для навчання в університетах); *Jean Monnet* (програма підвищення рівня знань та поінформованості суспільства щодо принципів функціонування Європейського Союзу, європейської інтеграції, принципів взаємодії Європейського Союзу з іншими країнами тощо) [601, с. 11]. Ці та багато інших програм у сфері європейської вищої освіти надають можливість країнам-партнерам обирати для себе пріоритетні напрями співробітництва; заохочують зацікавлені сторони розробляти та

впроваджувати інноваційні підходи щодо освітньої та дослідницької діяльності спільно з міжнародними партнерами, імплемувати новітні освітні продукти й послуги, створені з урахування здобутків кращого міжнародного досвіду; шляхом фінансової підтримки (стипендії) активізують міжнародне співробітництво студентів, викладачів, дослідників європейських освітніх установ та установ інших країн світу для продовження навчання або проведення наукових досліджень у країнах Європейського Союзу; сприяють мобільності дослідників та викладачів шляхом підтримки дослідницької діяльності в університетах Європи, організації міжнародних симпозіумів, інформаційних чи тренінгових сесій тощо. Усі ці напрями – реформування освітньої діяльності; удосконалення процесів управління в системі вищої освіти; посилення зв'язків між вищою освітою та суспільством – передбачають можливість обміну досвідом між національними закладами вищої освіти всередині Європейського Союзу та за його межами, частково побудовану на мобільності студентів, викладачів та представників адміністративного апарату освітніх установ.

Процес реструктуризації Європейського простору вищої освіти від самого початку перебував у фокусі уваги європейських наднаціональних структур, національних Міністерств, міжнародних організацій. Так, уже згадуване нами вище дослідження *TRENDS 2015* аспектів навчання та викладання в європейських закладах вищої освіти з актуалізацією змін в освітньому контексті Європи за період 2010 – 2015 років, здійснене експертами Європейської асоціації університетів (за участі 451 закладу вищої освіти з 49 країн Європи), серед іншого, засвідчило.

Перше місце серед процесів реформування системи вищої освіти європейських країн – учасниць Болонського процесу зайняли реформи в напрямі забезпечення якості вищої освіти – 73% установ-респондентів на відміну від 78%, відданих Болонському процесу у 2005 – 2009 роках [982, с. 35]. Пояснюємо це тим, що власне вся архітектоніка болонських реформ базується саме на якості вищої освіти, яка має охоплювати всі елементи і види діяльності закладів вищої освіти та національних систем вищої освіти загалом: освітні програми, навчально-педагогічний процес; наукові дослідження, укомплектування академічним та науковим персоналом; якість контингенту студентів; використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі; фінансово-економічні умови; принципівий вплив на працевлаштування випускників.

Щодо відношення європейських закладів вищої освіти до інтернаціоналізації, 69% респондентів вважають, що створення Європейського простору вищої освіти забезпечить кращі можливості для всіх студентів європейських освітніх установ (порівняно з опитуванням 2009 року показник зріс на 8% і був визначений як другий за вагомістю після реформ у галузі забезпечення якості вищої освіти). 59% закладів вищої освіти, які взяли участь в опитуванні, вбачають у процесі інтернаціоналізації

перевагу для вітчизняних студентів, які виїжджають за кордон; 46% вбачають користь для європейських студентів із інших країн; 30% вважають створення Європейського простору вищої освіти сприятливим чинником для неєвропейських студентів [982, с. 32]. На відміну від результатів 2009 року, достатньо велика кількість закладів вищої освіти Європи стали вважати навчання національних, а також європейських та неєвропейських студентів у більш інтернаціональному середовищі корисним: інтернаціоналізація забезпечить кращі можливості для розвитку освітніх установ – такою є думка 69% респондентів, що й дорівнює кількісним показникам 2015 року. На рівні з 2009 роком залишився показник кількості закладів вищої освіти, які вважають інтернаціоналізацію корисною лише для найпрестижніших закладів вищої освіти – до 25% [603].

Власне Болонський процес та Європейський простір вищої освіти за результатами опитування посіли третє місце (62% установ-респондентів). Експерти *TRENDS-2015* пов'язують це з тим, що більшість країн Європейського Союзу на момент проведення дослідження знаходилися на завершальній стадії імплементації Болонських реформ [982, с. 35]. Як показує дослідження, концептуально-методологічна динаміка Болонського процесу в період 2010 – 2015 років розгорталася в напрямі посилення дидактичного вектора болонських реформ і зміни парадигми вищої освіти „від викладання до навчання”: студент – у центрі освітнього процесу (студентоцентрованість освітнього процесу), викладач зобов'язаний тільки інструктувати студента щодо середовища або ситуації навчання, проводити консультування з метою навчання; нова парадигма передбачає сприяння самостійно організованому й активному навчанню, концентрацію на мотиваційних, вольових і соціальних аспектах навчання. Щодо спільного визнання кредитів, то загальна кількість закладів вищої освіти, які впроваджують систему накопичення кредитів, зросла з 75% за підсумками опитування 2005 – 2009 років до 81% 2010 – 2015 років; кількість закладів вищої освіти, що не зверталися до неї, зменшилася з 18% установ-респондентів до 7% [982, с. 46].

На четвертому місці серед реформ у вищій освіті Європи названо реформи в галузі інформаційних і комунікаційних технологій – 62% установ-респондентів [982, с. 72]. Серед причин були визначені такі: інформаційно-комунікаційні технології або електронне навчання (*e-learning*) сприятиме гнучкості навчання, залишаючи на розсуд студента, навчатися на базі університетського кампусу чи поза ним; підвищить ефективність аудиторного навчання; надасть більше можливостей у навчанні і для студентів, які знаходяться поза межами університетського кампусу, і для тих, хто навчається аудиторно; підвищить рівень інтернаціоналізації (зауважимо, мається на увазі внутрішня інтернаціоналізація) (Рис. 2.2.1) [982, с. 73].

Рис. 2.2.1. Топ-п'ять причин розвитку електронного навчання з урахуванням процесу інтернаціоналізації європейської вищої освіти

Економічні реформи та реформи у сфері управління закладами вищої освіти посіли відповідно п'яте (58% установ-респондентів) та шосте (49% установ-респондентів) місце. Автори *TRENDS-2015* наголосили на згортанні фінансування закладів вищої освіти, і як наслідок, більш сильному впливі державної бюрократії на академічні спільноти аж до згортання їхніх академічних свобод. „Ситуація часто складається не в кращий бік для академічного та адміністративного персоналу, перед яким постало складне завдання – реалізувати безліч змін в умовах, коли колегіальність прийняття рішень ослаблена розвитком управлінських процесів і посиленням вимог до зовнішньої і внутрішньої звітності” [982, с. 18]. Читаємо також: „Зростає роль освітньої бюрократії, обмежуються можливості закладів вищої освіти виробляти власний курс і підриваються основи колегіального прийняття рішень” [982, с. 12]. Щодо економічного аспекту, то наочним за результати дослідження є посилення економічного і соціального диктату в напрямі зростання затребуваності випускників ринком праці з позиції їх більшої підготовленості у сфері навичок підприємницької та інноваційної діяльності (формування в студентів універсальних/загальнокультурних компетенцій шляхом активної соціальної взаємодії), що власне перекликається з новою концептуальною рамкою Болонських реформ, сконцентрованою, зокрема, і на соціальних аспектах процесу навчання.

Порівняно з дослідженням 2005 – 2009 років, збільшився показник вагомості рейтингів та схем ранжування закладів вищої освіти – з 23% (2009 рік) до 33% (2015 рік). За результатами проекту Європейської асоціації університетів *Rankings in Institutional Practices and Strategies* (170 закладів вищої освіти 39 країн Європейського Союзу) стало очевидним, що міжнародні рейтинги та схеми ранжування допомагають закладам вищої освіти формувати стратегію, націлену і на міжнародну співпрацю, і на

конкуренцію, оскільки 56% установ-респондентів зазначили, що показники рейтингів впливають на їхній вибір міжнародних партнерів [982, с. 27].

Дослідження констатує також, що, на відміну від ситуації у сфері вищої освіти Європи 2005 – 2009 років, період 2010 – 2015 продемонстрував намічений уже розрив між цілями Європейського простору вищої освіти та реаліями освітніх установ у чотирьох вирішальних сферах: національні рамки кваліфікацій не знайшли підтримки в академічних спільнотах; уважаючи спільні освітні програми своїм пріоритетом, заклади вищої освіти більше стурбовані закріпленням і стійкістю подібних програм на рівні установи, а не критеріями зовнішнього забезпечення якості; проблема з визнанням кредитів залишається стійкою перешкодою для мобільності; відсутність системи правових норм не дозволяє закладам вищої освіти обирати будь-яке агентство забезпечення якості, зареєстроване в Європейському реєстрі агенцій із забезпечення якості EQAR.

Отже, за найбільш впливові чинники трансформації європейських систем вищої освіти протягом 2010 – 2015 років Європейською асоціацією університетів визнано такі (за результатами анкетування 451 закладу вищої освіти 49 країн Європи) [982]) (див. табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

**Чинники трансформації європейських систем вищої освіти
протягом 2010 – 2015 років
(за А. Сурсок (A. Sursock) [982])**

Н/ зп	Назва процесу	Відсоток ЗВО – учасників анкетування
1.	Реформи в напрямі забезпечення якості вищої освіти	73%
2.	Інтернаціоналізація	69%
3.	Болонський процес	62%
4.	Упровадження ІКТ в освітній процес	62%
5.	Реформи фінансування	58%
6.	Реформи управління	49%
7.	Економічна криза	43%
8.	Рейтинги та схеми ранжування ЗВО	33%
9.	Демографічна криза	32%

Представимо отримані результати порівняно з даними дослідження 2005 – 2009 років (Рис. 2.2.2).

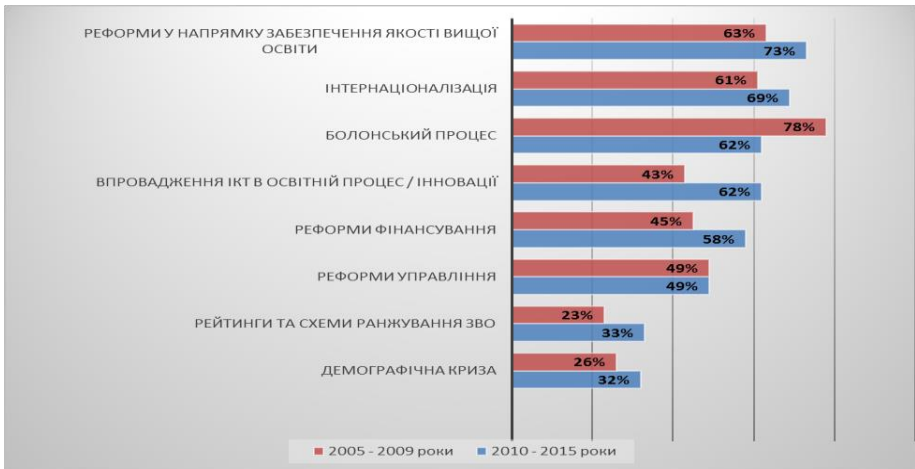

Рис. 2.2.2. Чинники трансформації європейських систем вищої освіти протягом 2005 – 2009 та 2010 – 2015 років: інфографіка компаративного аналізу [982]

Глобальне опитування, проведене під егідою IAU, доповнює сказане [668]. Воно виявило три основні переваги інтернаціоналізації національних систем вищої освіти з погляду європейських респондентів: покращено якість навчання та викладання, удосконалено міжнародну співпрацю та підвищення міжнародної обізнаності студентів. Заклади вищої освіти визначили також три аспекти, пов'язані з інтернаціоналізацією: іноземні громадяни – студенти, іноземні громадяни – викладачі, освітній процес англійською мовою. Дослідження загалом показало, що університети, які приділяють значну увагу інтернаціоналізації, ураховують названі аспекти, адже вони надають міжнародні можливості для їхніх немобільних студентів та співробітників. Тільки п'ять відсотків опитаних зазначили, що інтернаціоналізація мала негативні наслідки. Їхні відповіді вказують на такі важливі виклики, що їх ставить перед освітніми установами процес інтернаціоналізації: 1) складність освітнього процесу та фінансова невизначеність для установи – включає збільшення бюрократизації, робочого навантаження для адміністративного та академічного персоналу та додатковий тиск на студентські служби; 2) різноманітна академічна, культурна та мовна база іноземних студентів може негативно впливати на якість освітнього процесу, особливо якщо академічний персонал важко сприймає різноманітне студентське середовище; 3) викладання англійською мовою може стати викликом для викладачів і студентів, якщо їх володіння мовою слабе. Навчання вітчизняних студентів іноземною мовою може негативно вплинути на їхню здатність розвивати необхідний технічний та професійний вокабуляр рідною мовою; 4) вплив на персонал може бути істотним і варіюватися від відтоку мізків до зростаючого розриву між

інтернаціоналізованими викладачами та тими, хто не є мобільним [668, с. 53].

У 2018 році під егідою IAU було проведене п'яте глобальне онлайн-опитування щодо інтернаціоналізації вищої освіти, результати якого станом на момент здійснення нами дослідження оприлюднено у вигляді резюме від членів експертної команди. Відповіді надійшли від 907 установ зі 126 країн світу. Респондентам було запропоновано обрати трійку очікуваних переваг інтернаціоналізації із запропонованого списку з 10 показників, серед яких: 1) посилення міжнародного співробітництва задля розбудови потенціалу закладу освіти; 2) інтенсифікація інтернаціоналізації освітніх програм; 3) підвищення престижу закладу вищої освіти; 4) покращення працевлаштування випускників закладу; 5) поліпшення якості викладання та навчання; 6) підвищення міжнародної обізнаності (глобальна компетентність) студентів; 7) розширення міжнародних дослідницьких мереж; 8) підвищення та диверсифікація прибутків закладу; 9) можливість порівняння та врахування міжнародних прикладів успіху; 10) посилення можливостей закладу у сфері наукових досліджень та продукування знань. Результати опитування продемонстрували, що перший показник було обрано в якості найважливішої переваги процесу інтернаціоналізації (36% респондентів); „поліпшення якості викладання та навчання” було визначено в якості другої найважливішої переваги (21% респондентів), „підвищення та диверсифікація прибутків” – у якості третьої (17% респондентів) [816].

Отже, освітня реструктуризація кінця XX – початку XXI століття, що її пройшли національні системи вищої освіти європейських країн, відбувалася відповідно до політичних, соціальних та економічних перетворень у європейському суспільстві періоду. Соціальні зміни вплинули на фінансові умови функціонування європейських університетів – скорочення державного фінансування сфери вищої освіти, активізація підприємницької діяльності університетів, підвищення вартості освітніх послуг, інтенсивне залучення іноземних громадян на навчання, упровадження парадигми студентоцентрованого навчання й перерозподілу годин між академічною та самостійною роботою студентів, трансформація навчальних планів, активна грантова діяльність університетів, участь у великобюджетних дослідницьких проектах за підтримки міжнародних організацій тощо.

Це призвело не тільки до стрімкого розвитку концепції інтернаціоналізації у сфері вищої освіти, але й до виникнення певних протиріч у національних системах вищої освіти Європи. За підсумками аналітичного розгляду теоретико-методологічних документів називаємо такі протиріччя: 1) між однаковою спрямованістю Болонського та Лісабонського процесів і тим фактом, що реалізація Болонських реформ відтягнула фінансування від наукової сфери; 2) між загальноєвропейськими (політичними) та національними цілями європейських університетів; 3) між прагненням національних урядів збільшити число студентів університету,

скоротивши при цьому витрати на вищу освіту; 4) між інтеграцією та збереженням розмаїття європейських університетів; 5) однорідністю національних систем університетської освіти та прагненням до розмаїття; 6) забезпеченням широкого доступу до вищої освіти та скороченням університетського фінансування; 7) необхідністю для університетів займатися комерційною діяльністю та підтримувати статус некомерційних організацій; 8) підтримкою якості університетських послуг і знову ж таки скороченням фінансування університетів; 9) відокремленістю та збереженням дистанції між університетом та суспільством для підтримки власної автономії та більшою залежністю університету від зовнішнього середовища; 10) історичною готовністю університетів пристосовуватися до змін у суспільстві та їх досить великим потенціалом з ініціації соціальних змін; 11) необхідністю розвитку університетської науки та конкурсними умовами надходження коштів на наукову діяльність; 12) традиційно важливим академічним складом університету та зростанням значення його технічного персоналу; 13) академічним і професійним управлінням в університетах тощо.

Аналіз показує, що деякі вимоги до сучасних європейських закладів вищої освіти з боку політиків, освітян найвищого рангу, науковців тощо є взаємовиключними, зокрема, очікування служіння суспільству та підприємництва, співпраці з іншими закладами вищої освіти і конкуренції, стабільності та динамічного розвитку. Усе це призвело до збільшення істотної ваги таких чинників щодо реструктуризації європейського освітнього простору і відповідно трансформації національних систем вищої освіти Європи: 1) посилення міжнародного складника науково-освітньої діяльності на національному та інституційному рівнях за умов глобалізації та євроінтеграції посттоталітарного періоду; 2) збільшення кількості іноземних студентів (за рахунок міжнародної мобільності зокрема) при відносному зменшенні кількості студентів – громадян східноєвропейських країн; 3) приділення уваги міжкультурному діалогу та співпраці в процесі провадження науково-освітньої діяльності, повага та гостинність щодо представників інших культур та релігій, які прибувають на навчання та проведення дослідницької роботи до східноєвропейських університетів; 4) зменшення обсягів державного фінансування науково-освітньої сфери; 5) на додачу до державних (класичних) та приватних освітніх установ університетського рівня поява підприємницьких університетів (*entrepreneurial Universities*) у якості економічних агентів у науково-освітній сфері на національному чи регіональному рівнях; 6) підвищення попиту на вищу освіту як наслідок комерціалізації освітньої сфери; розширення доступу до національної освітньої пропозиції установ університетського рівня шляхом упровадження освітніх програм для іноземних громадян англійською мовою (концепція інтернаціоналізації вдома) [685, с. 23 – 36; 687, с. 11 – 13; 1129, с. 31 – 40].

2.3. Національні системи вищої освіти країн Східної Європи періоду європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття

Від 1989 року інтенсивна економічна активність східноєвропейських країн за межами національних кордонів відкриває їм нові фінансові ринки та посилює мобільність, завдяки якій збільшуються темпи процесу міграції працівників з місць з низькою продуктивністю. Національні приватні підприємства та бізнеси отримують змогу працювати в будь-якій частини світу, розробляючи та віддалено пропонуючи свої товари й послуги. Водночас важка промисловість, виробництво та сільське господарство періоду політичних трансформацій перебувають у стані занедбання, що закономірно призводить до зростання конкурентоспроможності сфери інформації та знань. Розвиток інформаційних технологій як рушій економічного прогресу спричиняє формування підвищених вимог до якості людських ресурсів та обумовлює їхню пріоритетну природу порівняно з природничими ресурсами. Основним маркером сталого розвитку східноєвропейських країн стає не лише модернізація виробництва, оновлення науково-технічної бази та розвиток технологій, але й підвищення конкурентоспроможності на основі ефективного використання людського капіталу; людина стає найважливішим економічним ресурсом, поступово починає розглядатися як актив, що приносить регулярний прибуток. Як наслідок, національні освітні установи університетського типу стають одними з провідних стейкхолдерів та рушійною силою міжнародної конкурентоспроможності та економічного зростання східноєвропейських країн. Вища освіта покращує якість, підвищує рівень і запас знань людини, тим самим збільшуючи обсяг і якість людського капіталу в східноєвропейських країнах [641]. Поступове збільшення інвестицій у національні системи вищої освіти та акцентуація уваги національних урядів держав на цій сфері сприяють формуванню висококваліфікованих фахівців, які своєю працею впливають на темпи економічного зростання країн Східної Європи. Усвідомлення урядами східноєвропейських країн того факту, що вища освіта – це товар, який можна продавати в глобальних масштабах [821], усвідомлення необхідності враховувати потреби та вимоги глобального ринку праці з його транснаціональними потоками робочої сили, називаємо серед тих чинників поступової реконструкції східноєвропейських систем вищої освіти, які й нині впливають на реструктуризацію європейського освітнього простору.

Європейські нормативно-правові акти, розглянуті в попередньому підрозділі, що, з одного боку, ініціювали, а з іншого, – самі стали індикаторами реструктуризації названого простору, розглядаємо як указівки для модернізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи

від ініціації фази посттоталітарної трансформації й упродовж кінця ХХ – початку ХХІ століть [424, с. 131 – 137].

Для **Польської Республіки** період з 1989 по 2017 роки став періодом формування нової освітньої політики в умовах глибоких соціально-політичних та економічних перетворень, переходу до ринкової економіки, зміни характеру праці, що вимагало високого рівня освіти, ініціативності та підприємництва в професійній діяльності випускників закладів вищої освіти. Як ми вже зазначали, у 1990 році польська система вищої освіти налічувала 112 закладів вищої освіти державної форми власності (без урахування Люблінського католицького університету). Як і в інших країнах Східної Європи, вона функціювала задля задоволення потреб тодішньої централізованої планової економіки та ідеології, орієнтованої на „побудову соціалізму”. Починаючи від 1990 року, ситуація кардинально змінилася. У державній доповіді про довгострокову стратегію модернізації країни *Polska w XXI wieku*, підготовленої Комітетом при Президії Польської Академії Наук, було заявлено, що „найвищим пріоритетом на найближчі п’ятнадцять років має стати використання інтелектуального потенціалу країни для прискорення суспільно-економічних процесів у державі” [905]. Нова державна політика, орієнтована на мінімальне втручання центральних органів влади у вищу освіту, знайшла своє відображення в Законі „Про вищу освіту” від 12 вересня 1990 року, який фактом свого прийняття відмінив і централізоване планування, і обмеження щодо автономії системи вищої освіти загалом та закладів вищої освіти зокрема. Закон також окреслив механізми вільного розвитку національного ринку вищої освіти. Чи не найголовнішим результатом його впровадження називаємо власне скорочення прямого втручання держави у сферу вищої освіти, яке призвело до плюралізму її системи [383, с. 80].

Називаємо такі найважливіші детермінанти розвитку національної системи вищої освіти Польської Республіки, визначені Законом: 1) починаючи з 1990 року, обмеження для вступу на окремі освітні програми (спеціальності) встановлювали заклади вищої освіти, не держава. 2) Заклади вищої освіти самі визначали принципи та критерії підбору академічного персоналу, а також кількість викладачів, які працюють. Проте Закон передбачив існування так званого *pensum*, або мінімального навчального навантаження для конкретних посад у державних закладах вищої освіти. Державні органи керівництва освітою визначають заробітну плату викладачів відповідно до встановленої тарифної сітки. Однак установи, які мають власні кошти, можуть збільшувати заробітну плату своєму персоналу, наприклад, тим, чиє навантаження перевищує мінімальне. 3) Закон зробив можливим діяльність закладів вищої освіти недержавної форми власності. Фізична чи юридична особа, яка засновує недержавну освітню установу, потребує дозволу, виданого профільним міністром, який діє за рекомендацією Головної ради з питань вищої освіти. Дозвіл містить

опис засновника, мінімальні активи освітньої установи, назву, місце діяльності та загальний напрям діяльності [525, с. 385]. Вимоги до конкретної освітньої програми, а також до курсів, закінчення яких уможливило отримання ступеня бакалавра (*licencjat*) або магістра (*magisterium*), установлювалися Головною радою з питань вищої освіти. Рада становила проміжний орган, завдяки якому здійснювалося співробітництво між академічною спільнотою країни та Міністерством національної освіти (зараз – Міністерство національної освіти і спорту).

4) Закон уповноважував заклади вищої освіти країни створювати філії та інші відокремлені підрозділи. 5) Закон передбачив часткову комерціалізацію процесу надання освітніх послуг, тобто плату за навчання на вечірній, заочній формі та в аспірантурі в усіх закладах вищої освіти (окрім денної форми навчання в державних та недержавних освітніх установах). Заклади отримали право самостійно встановлювати розміри оплати за навчання.

Отже, Закон передбачав створення приватних навчальних закладів; широку академічну автономію державних закладів вищої освіти; зміни в організації та управлінні дослідницькою діяльністю та процесом надання освітніх послуг, що відкрили шлях до внутрішніх реформ у закладах вищої освіти та наукових інституціях, які відтоді стали більш самостійними щодо питань навчання, наукової та міжнародної діяльності, адміністративних аспектів та шляхів їх реалізації і на загальноуніверситетському рівні, і на рівні окремих структурних підрозділів [313, с. 81].

Законом також було значно посилено міжнародний вимір вищої освіти Польської Республіки, зокрема, скасовано вимогу щодо узгодження з профільним міністром і Головною радою з питань вищої освіти планів міжнародного співробітництва польських освітніх установ. Натомість, закладам вищої освіти було надано право самостійно підписувати міжнародні угоди; на них також було покладено обов'язок інформувати про це профільного міністра. Уперше до Закону було включено норму про визначення профільним міністром і закладом вищої освіти умов, на яких академічні працівники і студенти можуть виїхати за кордон з навчальною або дослідницькою метою і, відповідно, умов прийому закордонних студентів і науковців [1093, с. 896].

Протягом семи наступних років загальний механізм функціонування системи вищої освіти Польської Республіки регулювався положеннями Закону „Про вищу освіту” 1990 року. У 1997 році прийнято другий основоположний для національної системи вищої освіти Закон „Про професійно-технічні заклади вищої освіти”, діяльність яких сприяла кращій адаптації системи освіти до змінюваних потреб національного ринку праці та до сприяння розвитку національної економіки через зміцнення економічних потужностей регіонів країни.

Протягом останніх п'ятнадцяти років польське профільне міністерство доклало зусиль, спрямованих на розробку стратегії розвитку національної системи вищої освіти як цілісного документа. Як передбачалося на початку XXI століття, стратегія мала стати основою для розвитку національної системи вищої освіти до 2010 року. Однак усі розроблені документи так і не були офіційно прийняті в якості фінального нормативно-правового акта від уряду, також не були вони схвалені і академічною спільнотою країни. Проте формальна та фактична політика – це дві різні речі. Незважаючи на відсутність офіційних урядових документів, з 1990 року і надалі органи управління вищою освітою країни проводили фактичну політику щодо її розвитку, суттєво пов'язану з формуванням недержавного сектору вищої освіти. На початку 1990-х політика профільного міністерства зазвичай була спрямована на забезпечення ринку праці більшою кількістю людей з вищою освітою, а також на підвищення рівня компетентності випускників університетів, від яких очікувався внесок у процес модернізації та економічного розвитку країни. Зважаючи на те, що економіка країни переживала період турбулентності, напрям її розвитку був невизначеним, а обсяги фінансування, яких потребував сектор вищої освіти, повільно зростали, влада спрямувала зусилля на розвиток недержавного сектору та платного навчання. Другий елемент політики держави полягав у розробці механізму, за допомогою якого стало можливим контролювати умови навчання вже „при вступі”, оскільки їх відповідність обумовлювала той факт, чи буде новим закладом вищої освіти отримано дозвіл на започаткування діяльності та відкриття тієї чи тієї освітньої програми. Третій елемент загальної політики держави полягав у впровадженні та поступовому утвердженні двоциклової системи вищої освіти з початку 1990-х років, яка передбачала скорочені цикли навчання, що ведуть до ступеня бакалавра (I рівень вищої освіти) і так зване додаткове навчання (II рівень), яке веде до ступеня магістра, а не лише дослідження, як раніше, що давало змогу отримати ступінь магістра. Усі недержавні новостворені заклади вищої освіти розпочали свою діяльність з освітніх програм для I рівня, і лише пізніше змогли надавати освітні послуги в межах II рівня вищої освіти з суворішими вимогами. У поєднанні із загальнозрівняною двоцикловою системою навчання була запроваджена також Європейська кредитно-трансферна система (не є обов'язковою і переважно діє в державних, на протипагу недержавним, закладах вищої освіти), яка дала поштовх для академічної мобільності студентів (за даними Європейської статистичної системи EUROSTAT динаміка мобільності польських студентів у Європі постійно зростає: у 2001 році – 16,400 осіб, 2002 рік – 18,800 осіб, 2003 рік – 22,300 осіб, 2004 рік – 25,300 осіб, 2005 рік – 27,700 осіб, 2006 рік – 33,900 осіб, 2007 рік – 38,100 осіб, 2008 рік – 40,200 осіб, 2009 рік – 43,000 осіб, 2010 рік – 44,200 осіб, 2011 рік – 32,100 осіб, 2012 рік – 43,500 осіб [679]). Четвертий елемент полягав у зменшенні кількості фрагментованих освітніх

програм шляхом їх об'єднання з 192 до 106 [987]. Це дозволило забезпечити варіативність освітнього контенту програми та таким чином зробити її більш адаптованою до постійно змінюваних потреб національної економіки й ринку праці. Як наслідок, сектор недержавної вищої освіти в Польщі отримав стрімкого розвитку, пов'язаного не лише зі спробою держави зменшити витрати на вищу освіту з державного бюджету, але й з надзвичайним збільшенням інтересу до вищої освіти з боку населення країни.

Перелічені елементи державної політики країни в галузі вищої освіти призвели до таких змін: 1) різке збільшення кількості недержавних закладів вищої освіти та кількості пропонованих ними освітніх програм; 2) різке збільшення кількості студентів на програмах заочного та вечірнього навчання в державних закладах вищої освіти; 3) відкриття та розвиток закладів вищої освіти в малих містах, далеко від традиційних академічних центрів країни; 4) виникнення феномену посиленої диференціації всередині національної системи вищої освіти Польської Республіки. Вища освіта стала доступнішою завдяки збільшенню кількості освітніх установ, безлічі пропонованих освітніх програм, типів освітніх послуг, диференційованих режимів навчання та закладів, розташованих ближче до дому. Наразі в країні є понад 110 освітніх центрів, які мають хоча б один заклад вищої освіти, і їхня кількість зростає. Загалом у 2004 – 2005 навчальному році в Польській Республіці було 427 закладів вищої освіти, зокрема тих, що входили до юрисдикції Міністерства національної оборони та Міністерства внутрішніх справ та адміністрування. З них 127 – державні заклади вищої освіти, 301 – недержавні. Державні заклади мали студентський контингент у кількості 1,337,000 осіб, що становило близько 70% від загальної кількості студентів [986]. Недержавні заклади нараховували 580,000 студентів (30% від загальної кількості осіб, що навчалися в країні). Серед 301 недержавного закладу було 13 конфесійних, якими керувала Римо-католицька церква та інші церкви (у них навчали близько 9,000 осіб).

Комітет Прогнозів „Польща у ХХІ столітті” (1997 рік) окреслив потребу в принципово новій ролі польської вищої освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття в контексті євроінтеграції та викликів глобалізації. Робота Комітету Прогнозів була спрямована на розробку Стратегії розвитку Польщі до 2020 року, а також проекту „Довгоперіодична стратегія тривалого та врівноваженого розвитку – Польща 2025” [795]. У названих документах розвиток освіти та науки відповідно до принципів функціонування Європейського простору вищої освіти та Європейського простору досліджень було визначено серед найважливіших пріоритетів.

Водночас нова Конституція Польської Республіки (2 квітня 1997 року) визначила в якості одного з пріоритетів членство країни в Європейському Союзі. Статтею 70 Конституції було закріплено право громадян на загальний і рівний доступ до освіти, органи державної влади

зобов'язувалися і в подальшому забезпечити автономію закладів вищої освіти. У концепції реформування вищої освіти, представленій на широкий загал в 1998 році, уряд гарантував відмову від централізованого планування та контролю, залишивши за собою право на так зване „дистанційне управління” [59, с. 6]. Намічений курс на євроінтеграцію та інтернаціоналізацію спричинив активне співробітництво польської вищої школи з європейськими інституціями й реалізацію таких програм, як TEMPUS, MOVE, IMPROVE, TESSA, TERM, START тощо та SOCRATES / ERASMUS. У 2000 – 2001 навчальному році 52 заклади вищої освіти, зокрема 13 недержавних, отримали фінансування відповідно до умов програми ERASMUS. У 2002 – 2003 навчальному році кількість таких закладів зростає до 70 [692].

З метою наближення Закону „Про вищу освіту” до вимог освітнього простору Європейського Союзу новий проєкт Закону передбачав такі зміни [173, с. 48]: чіткі принципи запрошення іноземців з країн Європейського Союзу до викладання в польських освітніх установах (на рівних правах з польськими викладачами); можливість відкриття в країні філій закладів вищої освіти країн Європейського Союзу; визнання дипломів, виданих в освітніх установах країн Європейського Союзу; широкі можливості навчання в Польській Республіці для студентів з університетів країн Європейського Союзу. Важливою новацією стало також запровадження Європейських і Державних стандартів кваліфікацій, які зумовлюють принципові зміни до методики проектування освітніх програм і базуються на результатах навчання [522].

Закон „Про вищу освіту” від 23 липня 2005 року [1094, с. 267 – 406] передбачив, що надання освітніх послуг студентам I та II циклів навчання може здійснюватися різними закладами вищої освіти та дослідницькими інституціями спільно, зокрема за участю закордонних освітніх та дослідницьких установ, на основі укладених між ними угод. Найважливіші положення Закону включають: 1) Від моменту прийняття Закону заклади вищої освіти класифікуються на кілька різних типів. Попередній поділ на заклади, утворені відповідно до положень Закону 1990 року та Закону 1997 року, було замінено поділом усіх установ вищої освіти на два типи – академічні та професійно-технічні заклади. Академічні заклади повинні мати принаймні один структурний підрозділ, уповноважений надавати докторські ступені. 2) Закон регламентує порядок застосування певної назви до закладів вищої освіти – чи просто університет, чи слово „університет”, якому передує прикметник (наприклад, *технічний університет*), чи академія, чи політехніка – прив'язуючи це до кількості структурних підрозділів, які мають повноваження надавати докторські ступені. 3) Кожен заклад вищої освіти може пропонувати певні курси, включно з курсами для отримання ступеня доктора, доктора філософії тощо, якщо вони відповідають ухваленим профільним міністерством стандартам. 4) Усі

заклади вищої освіти мають право видавати державні дипломи після закінчення навчання. 5) Закон запроваджує поділ типів навчання на „стаціонарне” (*stacjonarne*) (раніше мало назву „денне навчання”) та „нестационарне” (*niestacjonarne*) (раніше мало назву „заочне / вечірне навчання” тощо), а також триступеневу систему навчання: I ступінь („Бакалавр”, „Інженер”), II ступінь („Магістр”) та III ступінь („Доктор”). 6) Відповідно до положень Закону, розпорядженням профільного міністра встановлюються умови, яким повинні відповідати структурні підрозділи, аби мати можливість пропонувати курси з певних напрямів та ступенів навчання, зокрема кількість штатних викладачів відповідно до встановленого мінімуму. 7) Кількість посад, які можуть займати співробітники закладу, обмежена двома. Обіймання більшої кількості посад може стати підставою для звільнення з того закладу, де особа є штатним співробітником. Навіть обіймання другої посади без дозволу ректора або без повідомлення про це може призвести до звільнення. 8) Наявність одного представника викладацького складу (професора або доцента) є мінімальною вимогою для запровадження магістерських програм, а двох – мінімальна вимога для бакалаврських програм. Профільний міністр також установлює співвідношення кількості академічних працівників до кількості студентів. 9) Ректором недержавного закладу вищої освіти має бути особа, яка має ступінь доктора. 10) Профільний міністр надає дозвіл недержавному закладу вищої освіти на здійснення діяльності строком на п’ять років; він може відмовити у продовженні терміну дозволу, якщо висновок Державної ради з акредитації з приводу курсів та освітніх програм закладу є негативним. 11) Закон запроваджує можливість створення об’єднань освітніх установ на національному та міжнародному рівні. 12) Державні та недержавні заклади вищої освіти можуть отримувати гранти на матеріальну допомогу для студентів, які в них навчаються. 13) Недержавний заклад вищої освіти також може отримати гранти для покриття частини плати за навчання відповідно до програм докторантури, а також гранти на здійснення освітньої діяльності та інфраструктурну підтримку закладу. Профільний міністр установлює критерії, яким повинен задовольняти заклад вищої освіти для отримання такої допомоги.

Закон „Про вищу освіту” від 18 березня 2011 року закріпив автономію національних закладів вищої освіти та передбачає запровадження Державних стандартів кваліфікацій, що дає змогу освітнім закладам самостійно створювати напрями підготовки та розробляти освітні програми до них. Упровадження польської національної рамки кваліфікацій та трициклової вищої освіти зменшило кількість питань щодо визнання здобутої в Польській Республіці вищої освіти на міжнародному ринку праці [377, с. 124].

Отже, у період 1989 – 2017 роки створені механізми розвитку національної системи вищої освіти Польської Республіки в умовах

посттоталітарної реструктуризації та інтеграції до Європейської освітньої спільноти сприяли розвитку системи вищої освіти відповідно до вимог законодавства Європейського Союзу, наявних на той час викликів, що поставили перед країною процеси глобалізації та євроінтеграції (див. додаток Г.1). Закон „Про вищу освіту” (включно зі зміненими редакціями) регламентував відповідність національної системи вищої освіти принципам Болонського процесу, що уможливило зокрема інтенсифікацію участі студентів та науковців у програмах мобільності. Норми закону дозволили здійснити перехід до двоциклового навчання за схемою „бакалавр → магістр” та частково запровадити Європейську кредитну трансферно-накопичувальну систему. Основні положення європейських програм та документів було імplementовано в польське освітнє законодавство, що сприяло розвитку міжнародного партнерства в системі вищої освіти європейського простору.

Стрімке, навіть вибухове, збільшення недержавного сектору в системі вищої освіти Польської Республіки називають *революцією в освіті* або *польським освітнім дивом*. Починаючи від 1990 року, протягом п’ятнадцяти років у країні було створено понад 300 закладів вищої освіти, а це майже втричі більше, ніж кількість державних закладів вищої освіти, що існували до 1990 року. Проте кількість навряд чи є досягненням, бо найголовнішим питанням стало, чи задовольняє сектор недержавної вищої освіти потреби суспільства та держави. Розвиток недержавного сектору вищої освіти призвів до ширшого доступу до освітніх послуг, а недержавні освітні установи почали відігравати важливу роль у регіональному економічному та культурному розвитку. Недоліки недержавних закладів вищої освіти порівняно з державними є очевидними – вони є невеликими, іноді складаються з одного факультету чи однієї освітньої програми, надають освітні послуги тільки на першому, бакалаврському, рівні, надають перевагу інтернаціоналізації вдома, власне і студенти ставляться до навчання в таких закладах як до певного етапу, за яким іде магістратура почасти в державній освітній установі. Крім цього, більшість студентів недержавних закладів вищої освіти поєднує навчання та роботу і, як наслідок, їхнє ставлення до навчання є легковажніше, ніж ставлення студентів державних закладів вищої освіти. Академічний склад таких установ представлений мінімальною кількістю викладачів, необхідних відповідно до законодавства для функціонування закладу. Решта працюють за сумісництвом. Як результат, дослідницька та міжнародна діяльність таких закладів є слабкою, а частка доходу від досліджень та участі в міжнародних грантових програмах у загальній операційній виручці недержавного сектору вищої освіти є незначною.

Процес реструктуризації 1989 – 2017 років для *чеської вищої школи* так само відбувався під впливом внутрішніх трансформацій у країні (соціально-економічні зміни, утвердження нових суспільно-виробничих

відносин, розвиток регіонів, зміна інфраструктури та кон'юнктури ринку), спричинених зовнішніми чинниками – глобалізацією, євроінтеграцією, інформатизацією, виходом країни на міжнародні ринки, і як наслідок, інтенсифікацією міжнародного вектора в усіх сферах суспільного життя.

Чеська Республіка має давні академічні традиції, закладені ще в XIV столітті, а заклади вищої освіти завжди відігравали важливу роль у розвитку держави, формуванні політичної, суспільної, економічної та релігійної еліти, мали високий рівень автономії. Проте, як ми вже зазначали, з 1939 року в Чехії було встановлено централізовану та ідеологізовану систему державного управління вищою освітою, демократичні засади діяльності й інституційна автономія були зведені до мінімуму, громадянські свободи (і академічна зокрема) були фактично ліквідовані та замінені тотальним підпорядкуванням комуністичній партії і державній бюрократії, функція проведення досліджень була передана до Академії наук та державних науково-дослідних інститутів [787, с. 28].

Кардинальні зміни в системі вищої освіти на той час ще Чехословаччини почали відбуватися після *Оксамитової революції* листопада 1989 року, яка призвела до знищення комуністичної системи й тоталітарної моделі управління державою та стала точкою відліку для впровадження системних змін у вищій освіті, закріплених Законом „Про вищу освіту”, прийнятим у травні 1990 року. Закон частково повернув державним закладам вищої освіти колишню автономію, запровадив нові демократичні умови розвитку національної системи вищої освіти, „ліквідував політичний та ідеологічний контроль за системою вищої освіти та національними університетами, обов'язкове викладання марксизму-ленінізму, надмірну централізацію та зовнішнє призначення більшості ректорів та деканів закладів” [588, с. 11]. Законом визначено нові правові умови для децентралізації, деполітизації та лібералізації управління вищою освітою, засади для інституційної автономії, повної незалежності від політичних структур, незалежної акредитації, самоврядування та участі академічної громадськості в управлінні та формуванні політики на рівні факультету, університету та державних інституцій. Заклади вищої освіти отримали право самостійно вирішувати всі питання, які стосувалися організації навчання, змісту освітніх програм, зарахування студентів та кадрової політики. Те ж стосувалося і факультетів, що здобули статус юридичної особи, тобто саме академічна громадськість, включаючи студентів, стали носіями влади у вищій освіті. Було запроваджено децентралізацію управління на рівні самих університетів, що відіграло ключову роль у процесах демократизації управління вищою освітою на системному та інституційному рівнях. Крім цього, було запроваджено новий освітній ступінь – бакалавр. По суті Законом закладено основи для розвитку державно-громадської вищої освіти Чехії і Словаччини (Чехословаччина як окрема держава припинила своє існування в 1993 році),

що дозволило країні пришвидшити процеси демократичних перетворень та гармонізації національного законодавства (зокрема і в освітньо-науковій сфері) відповідно до євроінтеграційних вимог. Отже, Закон започаткував демократичні механізми контролю за діяльністю національних закладів вищої освіти. Його прийняття називаємо актом демонстрації доброї волі з боку нових державних органів влади, що спричинив також і запровадження принципів ринковізації в національній системі вищої освіти. „Закон повернув владу стосовно ухвалення багатьох рішень до рук представників адміністрації університетів, викладачів та студентів; підкреслив важливість академічних прав і свобод, автономності в прийнятті рішень як основи демократичного самоврядування в університетах” [832, с. 63]. Прийняття Закону стало поштовхом до відновлення системи автономних освітніх установ з потужним інституційним самоврядуванням. Водночас зауважимо, що, незважаючи на свою історичну важливість, у політичній перспективі документ не створив законодавчої бази для започаткування приватних закладів вищої освіти, адже не визначив власне процедуру „державної акредитації” освітніх програм у таких закладах. Це істотно відтермінувало розвиток приватного сектору чеської системи вищої освіти, на відміну від польської.

Отже, у системі вищої освіти країни періоду відбувається посилення демократичних тенденцій, збільшення кількості освітніх закладів, підвищення якості викладання та навчання, зростанням кількості студентів (зокрема й іноземних, що свідчить про відновлення курсу на інтернаціоналізацію освітньої політики держави). На початку 1990-х років Чехословаччина, так само як і Польська Республіка, демонструвала схожі показники щодо кількості зарахованих до закладів вищої освіти. Близько 40% молоді шкільного віку обирали навчання в університетах [544]. У наступні роки кількість зарахувань до закладів вищої освіти вже Чехії та Словаччині зростала повільніше, ніж, скажімо, у Польській Республіці чи Угорщині. Такий, хоча й повільний, але зростаючий попит на вищу освіту, природно пов’язуємо з перехідним періодом національного ринку праці та економіки. Зіткнувшись з раптовою перебудовою та невизначеністю щодо професійних навичок та компетентностей, що їх потребували останні, вища освіта покращувала шанси на працевлаштування та окреслювала кращі перспективи щодо заробітної плати, ніж професійне (професійно-технічне) навчання. Період навчання в закладах вищої освіти також відтермінував момент виходу на ринок праці, що дозволяло перечекати важкий економічний період.

Протягом 1990 – 2000 років на реструктуризацію чеської системи вищої освіти природно впливає зміна економічної політики країни: прийняття законів „Про вільне підприємництво”, „Про реституцію”, радикальні економічні реформи, приватизація, зміна федерального уряду, лібералізація цін, формування державної моделі, заснованої на принципах

ринкової економіки й ліберальної демократії тощо. Власне в системі вищої освіти спостерігаємо відновлення академічної свободи; перехід закладів вищої освіти в колективну власність (громадські заклади вищої освіти), який дав змогу приймати багато рішень щодо розвитку освітніх установ власне установам; збільшення кількості охочих отримати вищу освіту; відновлення міжнародних зв'язків. У цей період відбувається відкриття нових закладів вищої освіти – Педагогічний університет в Градці-Краловем (1989 рік), Сілезький університет у м. Опава (1991 рік), Університет Яна Євангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем (1991 рік), Західночеський університет у м. Пльзен (1991 рік), Південночеський університет в м. Чеське Будейовіце (1991 рік), Університет у м. Острава (1991 рік) тощо. У 1991 році у Вищій школі економіки в Празі вводиться кредитно-модульна система навчання та навчання за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями – бакалавр, магістр, доктор [1105]. Зміна політичних і економічних прерогатив дала можливість науково-педагогічним працівникам та студентам брати участь у програмах мобільності та міжнародних дослідницьких програмах; розвиток інформаційних технологій сприяв ефективності наукових досліджень у національних закладах вищої освіти; відбулося збільшення державного фінансування на розвиток науки й освіти та оптимізація співвідношення фінансування навчально-виховної роботи та наукових досліджень.

Закон № 111/1998 Coll. „Про вищу освіту”, який відповідав європейським новаціям у вищій освіті, увібрав досвід, напрацьований протягом десяти років, і заклав такі важливі зміни в системі вищої освіти країни [1131; 623, с. 18]: 1) інституційна та програмна диверсифікація (заклади університетського та неуніверситетського типу); 2) три форми власності – публічні, державні (військовий та поліцейський заклади вищої освіти) та приватні освітні установи; 3) передача майнових прав на нерухомість з державної власності (право користування) у власність закладів вищої освіти (право володіння); 4) нові умови фінансового менеджменту для закладів вищої освіти, спрямовані на диверсифікацію джерел фінансових надходжень; 5) обов'язкова акредитація освітніх програм, розширення сфери повноважень національної Акредитаційної комісії; 6) інституційна інтеграція закладів вищої освіти; 7) зміни в компетенції та відповідальності керівних органів установ, включаючи створення зовнішніх органів у системі управління – Опікунські (Наглядові) ради; 8) засади стратегічного управління та визначення пріоритетів на системному та інституційному рівнях [1131]. Сфера автономії освітнього закладу, визначена в статті 6 Закону, стосувалася внутрішньої організації діяльності установи, навчальної, науково-дослідної, фінансової, кадрової та іншої політики закладів, самостійного визначення кількості студентів, викладачів, умов вступу тощо. Закон установив рамки й можливості втручання органів державної влади в діяльність державних та приватних

закладів вищої освіти (За результатами досліджень рівня університетської автономії Європейської асоціації університетів, Чеську Республіку було кваліфіковано як країну із середньонизьким рівнем автономії у сфері організаційної автономії (54% – 23 місце), фінансової (46% – 22 місце), навчальної (52% – 22 місце), але віднесено до високоавтономних країн з питань кадрової автономії (95% – 3 місце) [612]. Після прийняття Закону станом уже на 1 січня 1999 року мережа закладів вищої освіти Чеської Республіки складалася з 23 державних установ, перелічених в Додатку до Закону, 4 державних закладів вищої освіти, підпорядкованих Міністерству оборони та Міністерству внутрішніх справ. Закон також частково унормував запровадження приватних закладів вищої освіти – Банківський інститут у Празі, Європейський політехнічний інститут у Куновіце та Інститут готельного управління в Празі [1103]. Зауважимо, що хоча відповідно до нормативно-законодавчих актів чеські заклади вищої освіти отримали офіційний дозвіл на пошук та використання альтернативних джерел фінансування діяльності (оплата за надані освітні послуги, прибутки від співпраці з малим та середнім бізнесом), державний бюджет залишився домінуючим джерелом фінансування для чеської вищої освіти. Навіть скорочення обсягів такого фінансування не викликало суттєвих змін щодо небажання чеських державних закладів вищої освіти запровадити двоступеневу систему навчання, яка дозволила би зараховувати більшу кількість студентів на коротші за термінами навчання освітні програми. Власне, мала місце протилежна тенденція: після 1998 року, коли Закон „Про вищу освіту” унормував діяльність закладів вищої освіти „неуніверситетського” типу, головною метою діяльності яких стало надання освітніх послуг у межах програм освітнього ступеня бакалавра, відсоток студентів, зарахованих на такі програми, зменшився й надалі продовжує залишатися нижче рівня 1997 – 1998 навчального року (1992 – 1993 н.р. – 11,0%; 1993 – 1994 н.р. – 12,8%; 1994 – 1995 н.р. – 21,7%; 1995 – 1996 н.р. – 24,9%; 1996 – 1997 н.р. – 23,5%; 1997 – 1998 н.р. – 24,3%; 1998 – 1999 н.р. – 18,1%; 1999 – 2000 н.р. – 18,4%; 2000 – 2001 н.р. – 18,6%; 2001 – 2002 н.р. – 20,6% [839].

Для визначення стратегічних пріоритетів та шляхів імплементації нового закону була впроваджена *Національна програма розвитку освіти у Чеській Республіці (White Paper on Tertiary Education in the Czech – так звана Біла книга)*, ухвалена у 2001 році. [839]. Цей документ базувався на великій кількості експертиз, аналізі та оцінці, здійснених національними органами (профільним Міністерством зокрема) і міжнародними авторитетними організаціями на кшталт Організації з економічного співробітництва та розвитку. Активне реформування системи вищої освіти Чеської Республіки розпочалося саме після ухвалення цього стратегічного документа. Програмою було визначено такі цілі освітньої політики держави: забезпечення доступності всіх рівнів освіти; досягнення якості й

функційності освіти шляхом запровадження нових прогресивних освітніх програм; оптимізація освітнього менеджменту (децентралізація, автономізація); створення системи оцінки діяльності освітніх установ на всіх рівнях державного управління шляхом упровадження ефективної системи моніторингу результатів навчання, іспитів, оцінки рівня особистісного розвитку й професійної орієнтації дітей і молоді; підвищення якості роботи вчителя, викладача, а також престижу викладацької праці.

Спираючись на аналіз документа, зауважимо, що стратегія профільного Міністерства країни щодо освітніх реформ демонструє тенденцію до уникнення радикальних змін. Так, документ визначає вищу освіту як необхідну умову соціально-економічного розвитку країни за такими стратегічними напрямками: 1) реалізація навчання протягом усього життя – для всіх соціальних груп незалежно від віку, гендерної ознаки, статусу тощо; 2) адаптація освітніх і наукових програм до потреб людини та суспільства; 3) систематичний моніторинг та оцінка якості й ефективності вищої освіти; 4) підтримка внутрішніх структурних перетворень у закладах вищої освіти, які ведуть до їхньої відкритості; 5) зміна ролі професії педагога й перспективи участі в цьому процесі педагогічних та академічних працівників; 6) перехід від централізованого керівництва до відповідальної участі. Проте в документі відсутні конкретні рекомендації щодо управління освітнім процесом за окреслених умов.

Higher Education Reform Policy (Політика реформування вищої освіти – *Переклад наш. – І. В.*) рекомендувала фінансування освітніх установ за результатами діяльності (*performance-based funding*), а також співпрацю з приватним сектором. Проте водночас профільне міністерство не заявило про наміри запровадити плату за навчання [839] та не окреслило вимогу конкретних змін у системі управління, таких як підприємницьке управління освітніми установами, зменшення повноважень представників професорського складу. Замість цього Міністерство окреслило свою підтримку ідеї навчання протягом життя, тісного зв'язку між дослідницькими та професійними (професійно-технічними) освітніми установами, а також підвищення мобільності та доступності вищої освіти. Отже, крім переходу до фінансування за результатами діяльності, згідно з яким інституція отримує бюджетні кошти за досягнення певних заздалегідь визначених показників, „контролю за освітнім продуктом” за рахунок акредитації та більшої синергії зі світом малого та середнього бізнесу, чеська система вищої освіти повернулася до *гумбольдтіанських* принципів функціонування, повернувши право викладачів на свободу викладання, право студентів на отримання стипендії протягом навчання, систему академічного самоврядування та тісний зв'язок між навчанням і дослідницькою діяльністю. Як наслідок, окремі факультети та науковці розробляють власні індивідуальні стратегії адаптації до викликів глобалізації та європеїзації.

У 2002 році профільним міністерством Чеської Республіки була затверджена *Національна програма розвитку освіти в Чеській Республіці* [852], метою якої стало утвердження вищої освіти в якості пріоритетної галузі соціально-економічного розвитку Чеської Республіки. У Програмі було окреслено такі питання: 1) проблематика визначення цілей та змісту вищої освіти; 2) питання про систематичне та регулярне оцінювання якості вищої освіти; 3) спостереження за процесами перетворення, що відбуваються всередині закладів вищої освіти на засадах самоврядування; 4) професійна діяльність педагогічних працівників як головних важелів перетворень у сфері вищої освіти. У документі представлений опис освітньої системи Чеської Республіки, надане тлумачення поняття „освіта” та „вища освіта” як явищ суспільного характеру, яке має сприяти мобілізації суспільства, зменшити відчуження певних груп осіб усередині громади й тим самим виконувати стабілізувальну функцію. Увага була приділена також особливостям управління освітніми процесами в Чеській Республіці, а саме: обов’язкове ліцензування освітньої діяльності, створення інституту освітньої експертизи, постійне збільшення обсягу фінансових надходжень від уряду на перепідготовку й підвищення кваліфікації освітніх кадрів.

У 2008 році, через десять років після прийняття Закону „Про вищу освіту” 111/1998 Coll., мережа закладів вищої освіти Чеської Республіки за даними профільного Міністерства складалася з 74 освітніх установ, з яких 26 установ були класичними державними установами вищої освіти, 2 установи – державні спеціалізовані (державна служба), 46 – приватні. Збільшення кількості освітніх закладів закономірно призвело до зростання кількості студентів. Так, за даними Чеського статистичного управління (*Český statistický úřad*) у 2010 році у 23 чеських університетах на 105 факультетах навчалося 127,137 студентів, з них 109,471 – денної форми навчання, 44% – жінки, 3,3% – іноземні громадяни [720]. У тому ж році 71,153 особи отримали вищу освіту в університетах Чеської Республіки; із загальної кількості випускників 89,5% закінчили державні заклади вищої освіти, 10,5% – приватні [1104].

Отже, у системі вищої освіти Чеської Республіки 1989 – 2017 років відбулися такі зміни:

1. Заклади вищої освіти набули статусу вищих освітніх центрів, які забезпечують отримання знань та розвиток творчих навичок, а також відіграють ключову роль у науковому, культурному, соціальному та економічному розвитку громад, шляхом: збереження і примноження знань і досягнень залежно від їхнього типу та спрямованості на наукове, дослідницьке, інноваційне, художнє або інше творче зростання; надання доступу до вищої освіти відповідно до обраної професійної кваліфікації та напряму професійної діяльності; сприяння безперервному навчанню; активну участь у суспільних обговореннях шляхів вирішення актуальних соціальних та етичних проблем у суспільстві культурного розмаїття;

розвиток на національному та регіональному рівнях співробітництва з державною та місцевою владою, діловими і культурними осередками в контексті міжнародного і європейського співробітництва як фундаментального аспекту їхньої діяльності, просування спільних проєктів з аналогічними організаціями за кордоном, взаємне визнання освітніх програм і відповідно дипломів, обмін викладачами та студентами.

2. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти набули статусу закладів вищої освіти неуніверситетського або університетського типу залежно від рівня акредитації.

3. Поява приватних закладів вищої освіти у 2000-і роки та поступове зростання їхньої популярності: 2002 рік – 27 приватних університетів, 2005 рік – 39 приватних університетів, 2008 рік – 45 приватних університетів, і динаміка відкриття зберігається [624].

4. Основні напрями освітніх реформ, закріплені прийняттям нормативно-правових актів: 1) націоналізація освіти; 2) удосконалення структури та змісту національної системи освіти; 3) повернення автономії й академічних свобод закладам вищої освіти, а також скорочення впливу держави на національні освітні установи, що нині володіють високою мірою незалежності [607].

Окреслені тенденції та реформи змінили загальний напрям розвитку чеської системи вищої освіти в бік євроінтеграційних процесів, що мали місце в усіх без винятку країнах Європи. Очевидним індикатором цього стало зростання показників академічної мобільності студентів національних закладів вищої освіти країни (за даними Європейської статистичної системи EUROSTAT динаміка мобільності чеських студентів у Європі постійно зростає: у 2001 році – 3,800 осіб, 2002 рік – 4,400 осіб, 2003 рік – 5,000 осіб, 2004 рік – 5,400 осіб, 2005 рік – 5,700 осіб, 2006 рік – 6,600 осіб, 2007 рік – 7,100 осіб, 2008 рік – 9,500 осіб, 2009 рік – 10,900 осіб, 2010 рік – 12,100 осіб, 2011 рік – 10,700 осіб, 2012 рік – 13,000 осіб [679].

Упровадження Болонських принципів у структуру вищої освіти країни не тільки призвело до зміни вектора зовнішньої політики чеських університетів у напрямі міжнародного співробітництва, але й спонукало лідерів доволі консолідованої академічної спільноти країни до роботи в більш відкритій щодо зарубіжних дослідницьких та освітніх установ манері. Болонські реформи називаємо прикладом запозичення кращої практики європейської вищої освіти, яка, на думку низки дослідників, позитивно вплинула на діяльність чеських закладів вищої освіти. Проте зауважимо, що деякі аспекти цих реформ, пов'язані із соціально-економічною сферою, залишаються впровадженими лише частково. Так, незважаючи на те, що в Чеській Республіці давно не існує ані планової економіки, ані розподілу випускників закладів вищої освіти на виробництва, система, за якою держава фінансує підготовку фахівців у закладах вищої освіти, і нині продовжує функціонувати відповідно до старих механізмів, які наразі не

відповідають сучасному економічному стану та потребам країни і національного ринку праці. Незважаючи на майже повну формальну автономію, чеські університети значною мірою залишаються залежними від держави. Спроби розширити перелік джерел університетського фінансування шляхом запровадження оплати за навчання, студентських позик та стипендій не були вдалими. Відзначимо, що власне самі університети відігравали активну роль у тому сильному опорі з боку громадськості щодо впровадження альтернативних джерел фінансування закладів вищої освіти, який періодично має місце, починаючи від 2001 року – часу прийняття Поправки до Закону „Про вищу освіту” 1998 року. Підсумки історико-хронологічного аналізу освітньої політики Чеської Республіки кінця XX – початку XXI століття представлено в додатку Г.2.

У якості проміжного підсумку зазначимо, що в Чеській Республіці уряд зберіг політичний контроль над системою вищої освіти, зробивши її менш гнучкою щодо потреб національного ринку праці. Система вищої освіти країни залишилася доволі бюрократизованою. Розвиток приватного сектору вищої освіти розпочався у 2000-х роках, що свідчить про його відтермінованість на десять років порівняно з Польською Республікою. Кількість приватних закладів вищої освіти постійно збільшується, але ринковий механізм та реальна конкуренція й досі є обмеженими. Загалом за роки незалежності і членства в Європейському Союзі Чеській Республіці вдалося здійснити глибокі перетворення в системі державного управління освітньо-науковою сферою та в системі вищої освіти загалом саме завдяки стратегічному підходу та консолідації всіх *стейкхолдерів*, задіяних у процесі надання освітніх послуг. Законодавство країни чітко визначило повноваження всіх гілок влади в процесі формування та реалізації національної політики у сфері вищої освіти. Реформа децентралізації повноважень на всіх ієрархічних рівнях стала важливим чинником запровадження адміністрування в системі вищої освіти на засадах автономізації організації діяльності освітніх закладів, створення системи оцінювання якості та ефективності вищої освіти на всіх рівнях державного управління; розвитку автономії, інноваційності, відкритості всіх закладів освіти; підтримки соціального та професійного статусу педагогічного та науково-педагогічних працівників, мотивації до їхнього професійного вдосконалення; розподілу повноважень та функцій між органами управління із широким залученням громадськості, соціальних партнерів та інших представників громадянського суспільства.

Процес реструктуризації національної системи вищої освіти *Словацької Республіки* було розпочато в 1990 році прийняттям урядом на той час спільної держави чехів та словаків Закону „Про вищу освіту”, основні положення якого було розглянуто вище. Аналітики від освіти визначають такі ключові системні риси Закону: кількісний параметр розвитку національної системи вищої освіти країни, індикатором якого

стало збільшення кількості закладів вищої освіти всіх типів і форм власності; ліквідація централізованого управління вищою освітою з боку держави; формування нової моделі університету (чи власне повернення до старої моделі) як автономної у своїй діяльності та реалізації прав і свобод освітньої установи, якій притаманні свобода викладання та здійснення наукових досліджень; диверсифікація системи вищої освіти [1099]. Поділяємо думку низки словацьких учених [558; 640; 641; 788; 790; 813; 833; 899; 1100 та ін.], які зважають на необхідність таких кроків з боку уряду, оскільки на початку 1990-х років рівень недовіри суспільства та розчарування в моделі централізованого управління вищою освітою як маркера лояльності до тоталітарного політичного режиму був високим [558; 813].

Утворення самостійної держави словаків у 1993 році надало нового поштовху процесу реформування словацької системи вищої освіти. Період 1993 – 1998 років пов'язаний з номінальним проголошенням євроінтеграційного курсу щодо розвитку національної системи вищої освіти та реальним поглибленням авторитарно-націоналістичних тенденцій і в країні, і в галузі вищої освіти. Політичний контекст природно відобразився на освітній системі, цілі розвитку якої коливались між відкритістю (європеїзацією) та закритістю (націоналізацією) [640]. Системні перетворення в освіті в цей період не відбувалися, здійснювалися мінімальні зміни на рівні формальної організації та адміністративного управління освітнім процесом. На противагу домінантним стабілізаційним тенденціям у розвитку вищої освіти були спроби інновацій, які проявлялись, насамперед, на мікрорівні освітнього процесу – діяльності освітніх неурядових організацій, ініціативних груп та педагогічних об'єднань, що розробляли навчальні, дидактичні матеріали різних альтернативних концепцій навчання. Відсутність системних змін у цей період однак не завадила зростанню кількості закладів вищої освіти й утворенню нових факультетів. Так само, як і в Чеській Республіці, у Словацькій було відкрито університети в усіх регіонах, найвища їхня концентрація – у столиці держави, Братиславі – 5 закладів вищої освіти (Економічний університет у Братиславі (*Ekonomická univerzita v Bratislave*), Університет імені Коменського (*Univerzita Komenského*), Словацький технічний університет (*Slovenská technická univerzita*), Академія музичних мистецтв (*Vysoká škola múzických umení v Bratislave*) та Академія образотворчих мистецтв (*Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave*)). По три університети є в регіонах Кошице (Технічний університет у Кошицах (*Technická univerzita v Košiciach*), Університет ветеринарної медицини і фармацевтики (*Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie*), Університет імені Павла Йозефа Шафарика (*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika*) та Банської Бистриці (Університет Матея Бела (*Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici*), Академія мистецтв (*Akadémia umení v Banskej Bystrici*), Технічний університет у

Зволени (*Technická univerzita vo Zvolene*)). Першим приватним університетом країни став Коледж управління в Тренчині (1999 рік). Інші приватні заклади вищої освіти було відкрито вже у 2003 році. У 2008 році в Словацькій Республіці надавали освітні послуги десять приватних університетів (*Bratislavská medzinárodná škola liberálnych štúdií*, 2006; *Paneurópska vysoká škola (Bratislavská vysoká škola práva)*, 2004; *Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy*, 2004; *Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety*, 2003; *Vysoká škola bezpečnostného manažérstva*, 2006; *Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia*, 2005; *Vysoká škola manažmentu v Trenčíne*, 1999; *Dubnický technologický inštitút*, 2006; *Stredoeurópska vysoká škola v Skalici*, 2005; *Vysoká škola v Sládkovičove*, 2005), а студенти мали можливість навчатися на 14 факультетах різної спеціалізації. Проте, як і у випадку з Польською та Чеською Республіками, функціонування приватних закладів вищої освіти залишає відкритим питання про якість викладання в них, оскільки не в кожному регіоні чи місті, у яких розташовані такі заклади, є викладацькі кадри з належною кваліфікацією.

Серед чинників процесу відкриття нових закладів вищої освіти на території країни називаємо і той факт, що в 1996 році профільним міністерством держави було підготовлено та представлено громадськості „Стратегічний план для університетів”, який по суті становив стратегію децентралізації національної системи вищої освіти, її регіоналізації, відповідно до якої університети мали працювати в усіх восьми адміністративних центрах країни після адміністративно-територіальної реформи. У 1998 році новий уряд декларує необхідність глибокого реформування системи вищої освіти з метою завершення тих змін, які було розпочато в попередні роки – у програмній заяві уряду розвиток освіти було оголошено пріоритетним напрямом діяльності, який потребував серед іншого розробки цілісної концепції розвитку виховання і освіти [908, с. 28]. У травні 1999 року створено урядову комісію, яка розробила Концепцію розвитку виховання та освіти в Словацькій Республіці на наступні 15 – 20 років (*Проект „Milénium”*) [785].

У червні 1999 року Словацька Республіка підписує Болонську декларацію і приєднується до Європейського простору вищої освіти [996]. Стратегія імплементації принципів Болонської декларації була визначена в наступному 2000 році в Урядовому програмному документі „Концепція розвитку вищої освіти в Словаччині XXI століття” [1095] та Програмній декларації Уряду 2002 року, у яких зафіксовано наявний на той момент стан вищої освіти, окреслено орієнтири і механізми змін, підтверджено необхідність руху в напрямі гармонізації словацької системи вищої освіти із загальноєвропейськими цілями Болонського процесу, євроінтеграцією та інтернаціоналізацією. Ці документи, а також положення Декларації UNESCO про вищу освіту (1998 рік) та приклад Закону „Про вищу освіту” Чеської Республіки [790, с. 20] було покладено в основу нового Закону „Про

вищу освіту”, ухваленого у 2002 році, та Постанови уряду держави „Про кредитну систему навчання”, прийнятої в тому ж таки році [1102]. Відповідно до нового Закону було значно розширено автономію закладів вищої освіти, натомість зменшено вплив держави на їх інституційне функціонування. Закон [1132, с. 1462 – 1514] урегулював широкий спектр питань щодо правового положення університетів, їхнього фінансування та управління, освітніх програм та спеціальностей, акредитації, статусу викладачів і студентів, їхньої соціальної підтримки тощо. Закон істотно посилив і фінансову автономію університетів. Було запроваджено систему диверсифікації фінансових надходжень, що дозволило університетам залучати кошти з багатьох джерел шляхом власної діяльності. Проте, що важливіше, залучення таких доволі гнучких фінансових механізмів дало змогу долучитися до управління вищою освітою зовнішнім стейкхолдерам. Закон регламентував і структурний поділ національної системи вищої освіти, виокремивши три типи навчальних закладів: громадські (*verejné*), державні (*štátne*) та приватні (*súkromné*), а також окреслив механізм діяльності закордонних закладів вищої освіти на території Словацької Республіки [1133, с. 1508 – 1510]. Було встановлено систему двох основних навчальних циклів: додипломного та післядипломного. У закладах вищої освіти запроваджено освітні програми й академічні ступені трьох рівнів: 1) бакалаврський; 2) магістерський (інженерський, докторський); 3) докторантський [1134, с. 1483 – 1486].

У період з 2002 по 2006 роки відповідно до нормативних документів упроваджується Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система навчання та реструктуризується система навчальних спеціальностей щодо їхньої кількості та змісту. У 2002 році, зважаючи на потребу консолідації системи вищої освіти й централізації управління університетами, було скасовано автономію факультетів (статус юридичної особи), що відбулося одночасно з фінансовою автономізацією університетів та передачею права власності на нерухоме майно. За новим Законом державні заклади вищої освіти отримали право на володіння власністю у 2003 році і стали самоврядними організаціями, які мали проте наглядовий орган управління, призначений ззовні профільним міністерством. Отже, міністерство створило механізм та орган зовнішнього громадського управління, який деякі дослідники вважають органом опосередкованого впливу держави на вирішення фінансових питань університетів, зокрема продажу / купівлі закладами вищої освіти нерухомості, механізм, який знизив ризики корупційних діянь з боку адміністрації університетів.

Протягом кількох наступних років тенденція до збільшення автономії закладів вищої освіти зберігалась. Щодо питань залучення зацікавлених сторін, і особливо щодо розробки нових освітніх програм відповідно до принципів євроінтеграції та інтернаціоналізації, була посилена позиція членів правління та університетських рад університетів, а також зміцнилася

роль національних громадських консультативних органів у процесі управління та функціонування системи вищої освіти.

У 2003 – 2004 роки було внесено зміни до поточного закону з метою гармонізації національного законодавства щодо вищої освіти із законодавством Європейського Союзу, зокрема адаптувати зміст освіти у вищій школі до директив Європейського Союзу [1004]. Важливим і переламним стало приєднання Словацької Республіки до Європейського Союзу у 2004 році, яке надало імпульс реформуванню національної системи вищої освіти в контексті виконання політичних зобов'язань уряду, а також положень, зафіксованих у міжнародних нормативно-правових документах щодо Болонського процесу (*Празьке комюніке*, *Берлінське комюніке* тощо). Протягом підготовчого періоду система державного управління, зокрема вищою освітою, підлягала реформуванню та адаптації (Закони 209/2002, 401/2002, 442/2003, 465/2003, 528/2003) [558; 790; 813, с. 100]. Зміни були спрямовані на усунення технічних недоліків та ухвалення необхідних рішень у ході підготовки приєднання до Європейського Союзу. Пізніше до закону було знову внесено низку змін (Закони 365/2004, 455/2004, 523/2004, 578/2004, 5/2005, 332/2005, 363/2007, 175/2008, 462/2008, 469/2009). Нове законодавство запровадило такі положення [558; 1132; 1133; 1134]: 1) запровадження університетського та неуніверситетського (спеціалізованого) секторів вищої освіти, а також поняття дослідницької освітньої установи; 2) відкриття на території Словацької Республіки філій іноземних університетів, які отримують державний дозвіл (ліцензію) на провадження освітньої діяльності в Словацькій Республіці в статусі приватних закладів вищої освіти; 3) вплив на діяльність та повноваження органів академічного самоврядування; 4) розвиток приватного сектору в системі вищої освіти Словацької Республіки – з 1999 року започаткування приватних університетів після отримання ними державного дозволу (ліцензії) на провадження освітньої діяльності; 5) зміни в механізмі фінансування вищої освіти; 6) збережено безоплатне навчання для студентів, запроваджено реєстр студентів та реєстр роботодавців; 7) зміни процесу акредитації: освітня діяльність у закладах вищої освіти може відбуватися тільки за акредитованими програмами; акредитація закладів відбувається без урахування їхньої національної класифікації; 8) інтенсифікація студентської мобільності, при цьому студенти отримали право змінювати освітню програму під час навчання; 9) запроваджено нові плати для додаткового навчання.

З вересня 2005 року в освітньому процесі почали використовуватись по-новому структуровані програми трирічного бакалаврського і дворічного магістерського навчання Болонського типу. У 2006 році новий уряд декларує потребу нової стратегії вищої освіти та подальші зміни у вищій освіті, але чіткого її бачення на той час у політичних колах не було. Протягом наступних чотирьох років стратегії так і не було вироблено.

Незважаючи на практику широкої дворівневої децентралізації управління вищою освітою, на той час в країні збереглася централізація університетського управління [790]. Керівники національних закладів вищої освіти впливають на формування зовнішніх органів управління, тобто Наглядової ради: ректори подають кандидатури 6 членів з 13 та надають пропозиції щодо інших 6-ти членів, яких призначає Міністерство освіти, і 1 члена пропонує академічний сенат. Дослідження Р. Кралікової свідчать, що „усі члени Наглядової ради наближені до ректора, відповідно вони не зацікавлені суперечити йому ... хоча правління/Наглядова рада має висловлювати і враховувати інтереси всієї спільноти в управлінні закладом” [790, с. 20]. У 2010 році наступний уряд країни розробив суттєві зміни до закону відповідно до реформи, але вони так і не були ухвалені. У 2012 році відбулися дострокові парламентські вибори, знову сформовано новий уряд. У 2013 році зроблено комплексну оцінку розвитку системи вищої освіти з 2002 року й розроблено нову стратегію системи освіти загалом (включаючи вищу освіту). Цю стратегію було представлено для широкого громадського обговорення й з урахуванням великої кількості пропозицій подано до Уряду, деякі положення ввійшли до Національної програми реформ.

Отже, нормативно-правова база національної системи вищої освіти в Словацькій Республіці протягом 1990 – 2017 років постійно оновлювалася з метою вдосконалення різних аспектів діяльності національних закладів вищої освіти і функціонування вищої освіти загалом. Очевидним наслідком реформування стало прискорення інтернаціоналізації системи вищої освіти і науки, що сприяло розширенню багатосторонньої міжнародної взаємодії словацьких університетів, підвищенню їхньої конкурентоспроможності та відкритості, покращенню якості навчання та досліджень. Словацьчина долучилася до програм Європейського Союзу у сфері освіти, науки та фахової підготовки (SOCRATES і *Leonardo da Vinci* (1995 – 1999 роки), SOCRATES II і *Leonardo da Vinci II* (2000 – 2006 роки), ERASMUS, *Jean Monnet*, TEMPUS). Можливості для студентської мобільності пропонують багатосторонні угоди, укладені профільним Міністерством, Словацькою академічною інформаційною агенцією. Можливості мають і словацькі університети, які пропонують стипендії в рамках білатерального співробітництва із закордонними освітніми і науковими інституціями [973, с. 36]. У результаті словацька молодь одержала можливості навчання в європейських університетах. Так, за даними Європейської статистичної системи EUROSTAT динаміка мобільності словацьких студентів постійно зростає: у 2001 році – 8,300 осіб, 2002 рік – 10,300 осіб, 2003 рік – 13,500 осіб, 2004 рік – 14,600 осіб, 2005 рік – 16,900 осіб, 2006 рік – 22,300 осіб, 2007 рік – 24,600 осіб, 2008 рік – 27,000 осіб, 2009 рік – 29,400 осіб, 2010 рік – 32,300 осіб, 2011 рік – 33,500 осіб, 2012 рік – 35,400 осіб – громадян Словацької Республіки – навчалися за межами своєї країни [679]. Отже,

очевидною перевагою долучення Словацької Республіки, так само як і Польської та Чеської, до Європейського простору вищої освіти стала інтенсифікація міжнародних контактів між студентами, викладачами, інституціями і, як результат – поглиблення інтернаціоналізації вищої освіти і науки.

Процес реструктуризації, що його пройшла система вищої освіти Словацької Республіки, в якості проміжного результату дозволяє говорити про функціонування 36 закладів вищої освіти на території країни станом на початок 2017 року, з них 20 – публічні (державні, які фінансуються з державного бюджету), 13 – приватні, 3 – державні спеціалізовані (військовий, поліцейський, медичний заклади), крім того, у Словацькій Республіці діють п'ять закордонних університетів (4 чеські та 1 німецький університет). Станом на 2012 – 2013 навчальний рік в університетах держави навчалось 205,000 студентів: у публічних – 165,000 осіб, приватних – 36,000 осіб, державних спеціалізованих – 4,000 осіб. Найбільшим закладом вищої освіти країни є Університет імені Коменського у Братиславі, у якому навчається 28,000 студентів. Незважаючи на етапи реформувань, система вищої освіти Словацької Республіки зберегла 2 наукових ступені – доктор філософії, *PhD* (до 1997 року – *Kandidat vied, CSc*) та доктор наук (*Doktor vied, DrSc*) [833; 840; 966]. Підсумки історико-хронологічного аналізу освітньої політики Словацької Республіки кінця XX – початку XXI століття представлено в додатку Г.3.

Отже, попри наявність проблемних сфер, у Словацькій Республіці відбулися значні зміни в системі вищої освіти, орієнтовані на оновлення структурних елементів та нормативно-правового підґрунтя, модернізацію змісту освітнього процесу і методів підготовки фахівців відповідно до вимог Європейського простору вищої освіти. Серед основних стратегічних цілей, які проголошувалися в нормативно-процесуальних документах кінця 1990-х – початку 2000-х років, називаємо: відновлення автономії національних закладів вищої освіти; покращення матеріальної бази освітніх установ та їхнього фінансового забезпечення; структурні зміни в національній системі вищої освіти; покращення якості вищої освіти; розширення доступності вищої освіти за рахунок упровадження нових форм навчання; мотивація громадян до неперервного навчання впродовж життя; входження до Європейського простору вищої освіти в рамках Болонського процесу тощо. Інтенсивність та результативність реформ на окремих етапах розвитку держави була різною: у 1990 – 1992 роках відбувалися базові зміни в процесі постсоціалістичної модернізації та демократизації системи вищої освіти. Для цього періоду характерні: демократизація системи управління закладами вищої освіти, демонтаж попередніх ідеологічних освітніх структур, окреслення нових орієнтирів розвитку вищої освіти. Попри те, що в цей відрізок часу освітня політика держави, прореформістські настрої з боку об'єднань педагогів і громадська думка були єдині в розумінні

необхідності перетворень, так і не було вироблено дієвого механізму реалізації реформ. У 1993 – 1998 роках було здійснено часткові зміни на рівні освітніх структур; і тільки в контексті реалізації євроінтеграційного курсу можна говорити про системні зміни у сфері вищої освіти країни.

Наступні роки дозволяють говорити про такі відмінні риси реструктуризації словацької національної системи вищої освіти: 1) децентралізація і в територіальному, і в політичному плані, а також масовізація та регіоналізація на початку реформ сприяли створенню сильних регіональних університетів, що позитивно вплинуло на демократизацію та економічно-соціальний розвиток усієї країни; 2) створення моделі автономії за принципом незалежності університетів від профільного міністерства, а факультетів від університету та надання широких прав та свобод базовому рівню в системі вищої освіти – факультету, підтримка академічного середовища в широкому розумінні з боку міністерства у певні періоди відіграло важливу роль у ментально-ціннісних перетвореннях та європеїзації самого академічного середовища, що стало доброю передумовою для змін в університетському менеджменті; 3) запровадження університетської автономії, зокрема фінансової, та надання майнових прав університетам сприяло фінансовій стабілізації вищої школи; 4) при широких правах і свободах держава (уряд і міністерство) за законом зберегла за собою право в демократичних формах брати участь в управлінні освітніми установами завдяки створеній системі впливів і противаг (що унеможливило монополізацію управління академічною олігархією).

Для *української системи вищої освіти* період, що почався з 1989 року, природно став перехідним від державоцентрованої централізованої соціалістичної моделі підготовки кваліфікованих робітничих кадрів для постійного екстенсивного розвитку національної економіки величезної країни, що становила унікальну комбінацію народів та національних культур, спочатку до ринково зорієнтованої ліберальної моделі, а пізніше – до євроінтеграційного реформування, головною тенденцією якого стало систематичне впровадження концептуальних засад Болонського процесу в структуру національної системи вищої освіти на законодавчому, фінансовому, управлінському тощо рівнях. Тенденцією цього періоду закономірно називаємо інтенсивну законодавчу діяльність, спрямовану на забезпечення методологічних, теоретичних і практичних засад реформування української системи вищої освіти.

Трансформаційні процеси в національній економіці, що розпочалися з проголошенням незалежності країни в 1991 році, характеризувалися поділом наявних на той час виробничих потужностей. Низка дослідників вважає, що результатом процесу для України стала часткова втрата можливостей для постіндустріального розвитку держави. Як наслідок, стабілізація та подальше соціально-економічне зростання країни багато в

чому залежали від якісної підготовки фахівців, рівень компетенції яких міг би сприяти виробництву значущих та конкурентоспроможних продуктів на світовому ринку та зробити економіку України більш стійкою до викликів глобалізації. Домінантними тенденціями періоду стають деідеологізація та демілітаризація в умовах часткової деіндустріалізації країни, перехід від елітарної до масової освіти, гуманізація освітнього процесу та гуманітаризація структури професійної підготовки, збільшення приватного сектору в системі вищої освіти та диверсифікація джерел фінансування [482]. У структурі закладів вищої освіти має місце відродження двох символічних для національної та етнолінгвістичної самоідентифікації країни університетів – Києво-Могилянської академії (1991 рік) та Острозької академії (1994 рік), а також відкриття нових закладів, діяльність яких спрямована на підготовку кваліфікованих кадрів для новостворених державних органів незалежної України – Університет митної справи та фінансів (1996 рік), Національна академія внутрішньої безпеки України (1992 рік) та Університет Державної фіскальної служби (1999 рік).

На законодавчому рівні важливими кроками до реструктуризації національної системи вищої освіти стали прийняття Закону України „Про освіту” (1991 рік) та Закону України „Про вищу освіту” (2002 рік), відповідно до яких було запроваджено нові на той час рівні вищої освіти – бакалавр та магістр, а також можливість отримання вищої освіти в недержавних закладах вищої освіти, що дало можливість розвитку приватного сектору в структурі національної системи вищої освіти. До 2013 року частка приватних закладів вищої освіти становила 21% від усіх національних закладів вищої освіти. За даними Державної служби статистики України, у 2015 – 2016 навчальному році в Україні вже було 162 приватні установи, у яких отримувало освіту близько 130,000 студентів [111]. Для студентів такий поділ на державний та приватний сектори представляв явище зі знаком питання, оскільки все більша їхня кількість сплачувала за навчання, незалежно від того, у закладі якого типу вони отримували освітні послуги. Загалом 52,3% студентів усіх закладів вищої освіти країни оплачували навчання у 2014 – 2015 навчальному році, тоді як 46,1% навчалися на бюджетній формі (за кошти державного бюджету), незначна меншість фінансувалася з міських бюджетів (0,9%) та з бюджетів приватних компаній (0,7%) [111].

Іншою особливістю структурних змін у національній системі вищої освіти стає об'єднання елементів системи професійної (професійно-технічної) освіти з вищою освітою. Середні спеціалізовані навчальні заклади (училища та технікуми) отримують класифікацію закладів вищої освіти I та II рівнів акредитації, а інститути та університети – класифікацію закладів вищої освіти III та IV рівнів акредитації. Змінюючи статус закладів, Закон „Про вищу освіту” (2002 рік) сприяв інституційному різноманіттю національної системи вищої освіти. Заклади вищої освіти різних типів

акредитації виконували різні функції та залучали різні контингенти студентів (горизонтальна диференціація, слідом за О. Логвиненко), маючи водночас різний рівень престижу та статус (вертикальна диференціація) і для уряду, і для студентів [924].

Окрім названого, структурні зміни в національній системі вищої освіти включали також більш різноманітний набір освітніх ступенів (освітньо-кваліфікаційних рівнів) – від молодшого спеціаліста (заклади вищої освіти I та II рівнів акредитації) до бакалавра (дозволяв випускникам кваліфікуватися для вступу на магістерські програми) і успадкованого від радянської системи спеціаліста. Докторські ступені залишилися незмінними – кандидат наук і доктор наук – включно до прийняття нового Закону „Про вищу освіту” (2014 рік). Вочевидь, реструктуризована освітня система поєднала європейські та радянські елементи, що призвело до низки суперечностей, серед яких: 1) освітньо-кваліфікаційний рівень магістра був незрозумілим для української освітньої традиції і соціуму взагалі, його статус на ринку праці, тривалість і передумови впровадження сприймалися як неоднозначні; 2) низька конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти, які мали тільки ступінь бакалавра, на локальному / регіональному / національному ринку праці через недостатню практичну підготовку; 3) необхідність приведення варіативних частин освітніх програм відповідно до регіональних програм соціально-економічного розвитку, вимог ринку праці, потенційних та наявних ресурсів закладів вищої освіти [352].

Загалом, починаючи з 1990-х років, кількість закладів вищої освіти III – IV рівнів акредитації зростає зі 156 у 1991 – 1992 навчальному році до 351 у 2006 – 2007 навчальному році (на 125%). Водночас демографічна ситуація в країні, для якої були характерні зменшення показників народжуваності (1990 рік – народилося 657,000 дітей; 2001 рік – 376,000 дітей) та високий рівень еміграції, поступово почали призводити до зменшення кількості студентів у непомірно збільшеній кількості закладів вищої освіти.

Повертаючись до Закону України „Про вищу освіту” (2002 рік) [353], зауважимо, що документ не містив концептуальних основ та інструментів, необхідних для подальшого розвитку української системи вищої освіти в контексті Болонського процесу. Крім того, тривалий період розробки, обговорення та прийняття Закону призвели до „... *significant impact of parliamentary political compromises on its content, which caused internal controversy, preservation of a number of rudimental educational norms, and in the end, the Law was outdated from the moment of adoption*” („... значного впливу парламентських політичних компромісів на його зміст, що викликало його внутрішню суперечність, збереження низки рудиментарних освітніх норм, і, зрештою, Закон став застарілим уже від самого моменту його прийняття. – *Переклад наші. – І. В.*” [482]. Закон діяв до 2014 року, а Україна, яка на той час уже близько десяти років була країною-членом

Болонського процесу, залишалася єдиною державою-учасницею процесу, у якій законодавство про вищу освіту не повністю відповідало його вимогам.

Приєднання України до Болонського процесу шляхом підписання відповідної декларації 19 травня 2005 року в м. Берген, упровадження його елементів у структуру національної системи вищої освіти мали би вплинути на її подальшу трансформацію з урахуванням принципів інтернаціоналізації, культурного зближення з іншими європейськими країнами-учасницями за умови збереження власної ідентичності. Проте навіть після приєднання стан національної системи вищої освіти України суттєво не змінився, оскільки євроінтеграційні перспективи країни залишалися доволі невизначеними, і відповідно інтернаціоналізація вищої освіти не стала пріоритетом державної освітньої політики. У рамках імплементації Болонської угоди превалювали не стільки змістовні, скільки формальні аспекти, пов'язані з упровадженням системи кредитів і двоступеневого навчання. Але якщо в системах вищої освіти інших країн-учасниць Болонського процесу таке впровадження стало інструментом забезпечення широкомасштабної студентської мобільності, в Україні цього не відбулося. Вимоги глобалізації та євроінтеграції для очільників освітньої галузі значною мірою залишались зовнішніми, не інтегрованими до національної стратегії розвитку вищої освіти. Так, була розроблена та Наказом Міністерства освіти і науки України № 774 від 30 грудня 2005 року впроваджена в усіх закладах вищої освіти держави кредитно-модульна система організації освітнього процесу [360]. Модуль трактували як часовий відрізок – ділили семестр на модулі, виник новий термін *змістовий модуль* як частина дисципліни; змістові модулі почали оцінюватися незалежно, семестрову оцінку стало можливим отримати без складання іспиту. Навіть упровадження у 2009 році справжньої Європейської кредитно-трансферної системи (*European Credit-Transfer System*) ситуації не змінило (Наказ Міністерства освіти і науки України № 943 від 16 жовтня 2009 року) [362]. Паралельно існувала невизначеність щодо впровадження інших інструментів та принципів Болонського процесу – Додатка до диплома, Європейських стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, визнання закордонних кваліфікацій, надання закладам вищої освіти академічної автономії тощо.

Зауважимо, що, окрім названих нормативно-правових документів, означений період розвитку системи вищої освіти України в аспекті її інтеграції до європейського та світового освітнього простору містить таку нормативно-правову базу, як: Національна доктрина розвитку освіти (2002 рік) [369], Указ Президента України „Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні” (2008 рік) [361], Постанова Кабінету Міністрів № 1183 „Про затвердження державної програми розвитку вищої освіти на 2005 – 2007 роки” (2004 рік) [363], положення „Про стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників віком

до 35 років у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном” (2006 рік), Наказ Міністерства освіти і науки України № 612 від 13 липня 2007 року „Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року” [365], Наказ Міністерства освіти і науки України № 943 від 16 жовтня 2009 року „Про запровадження у вищих навчальних закладах Європейської кредитно-трансферної системи” [362], проект „Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки” [371].

У 2011 році була затверджена Національна рамка кваліфікацій, поступово розвитку дістала академічна мобільність. Міністерство освіти і науки України почало вимагати від закладів вищої освіти розвитку та поглиблення процесу інтернаціоналізації, зокрема і за рахунок академічної мобільності, яку розглядали як важливий складник процесу інтеграції закладів вищої освіти до міжнародного освітнього простору. Проте зауважимо, що в той час, як у світі мобільність має системний, організований на рівні державної політики характер, в Україні вона і досі залишається спонтанним та індивідуальним явищем. Про це свідчать такі факти: 1) кількість студентів, які беруть участь у програмах мобільності, знаходиться в межах 5,000 – 10,000 осіб на рік, тобто 0,5 – 1,0% від контингенту студентів закладів вищої освіти III – IV рівнів акредитації денної форми навчання. Студенти заочної форми навчання участі в програмах мобільності практично не беруть [285, с. 130 – 143]; 2) відсоток участі наукових та науково-педагогічних кадрів у програмах міжнародного співробітництва є низьким, кількість тих, хто вчився чи працював за кордоном, є малою, як і кількість власників закордонного вченого ступеня. Спільні з європейськими закладами вищої освіти програми підготовки фахівців мають поодинокий характер. Укладання міжуніверситетських двосторонніх угод про співробітництво, що передбачають академічні обміни викладачами та дослідниками, відбувається епізодично й має односторонній характер, оскільки іноземні освітні установи можуть профінансувати перебування своїх фахівців за кордоном, а українські намагаються здійснювати це „за рахунок приймаючої сторони” [144, с. 88]; 3) заклади вищої освіти України практично не представлені або мають дуже низький індивідуальний показник у провідних міжнародних рейтингах (до прикладу, у рейтингу *The Times Higher Education World University Rankings* 2019 року представлені три заклади вищої освіти України – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет „Львівська політехніка”). Колегія Міністерства освіти і науки України, проведена 01.03.2012 року, розглянувши питання організації навчання та стажування студентів, аспірантів та науково-педагогічних працівників у провідних освітніх установах за кордоном (академічна мобільність), констатувала

наявність певних проблем, які залишились не розв'язаними й нині: 1) низьку активність національних закладів вищої освіти щодо налагодження партнерських відносин із закладами вищої освіти та науковими установами за кордоном; 2) співробітництво освітніх установ України із закордонними університетами має несистемний характер; 3) представники адміністрації окремих національних закладів вищої освіти самоусунулися від міжнародного співробітництва, надавши прерогативу щодо здійснення цієї діяльності студентам, аспірантам, викладачам; 4) національними закладами вищої освіти проводиться недостатня робота з отримання студентами, аспірантами і викладачами стипендій, грантів для участі в програмах міжнародного співробітництва [144, с. 89; 285, с. 130 – 143].

Проте вже 2014 рік, позначений прийняттям нового Закону України „Про вищу освіту”, продемонстрував, що державна політика України в галузі вищої освіти набула вектора інтеграції до світового та європейського освітнього простору шляхом, зокрема, й інтернаціоналізації. Окремий розділ документа (Розділ XIII „Міжнародне співробітництво”, статті 74 – 76) підтвердив пріоритетність процесу інтернаціоналізації вищої освіти України за рахунок участі українських закладів вищої освіти в програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного й міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; проведення спільних міжнародних наукових досліджень; участі в міжнародних освітніх та наукових програмах; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні; створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними закладами вищої освіти, науковими установами, організаціями; залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних закладів вищої освіти для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у закладах вищої освіти України [355]. Зауважимо, що, незважаючи на прописані положення, такі поняття, як *міжнародне співробітництво*, *міжнародна інтеграція*, тим більше *інтернаціоналізація*, не включені до переліку основних термінів і в Законі за межами названого розділу практично не вживаються.

У 2017 році було прийнято Закон України „Про освіту”, у якому окремий розділ присвячено питанням міжнародного співробітництва, а *Стаття 84* цього розділу – міжнародній академічній мобільності. Зазначено, зокрема, таке: 1) держава створює умови для: реалізації права учасників освітнього процесу на міжнародну академічну мобільність; розроблення спільних освітніх і наукових програм з іноземними закладами освіти, науковими установами, організаціями; залучення іноземців до навчання та викладання в закладах освіти України; 2) держава сприяє участі в програмах двостороннього та багатостороннього міжнародного обміну здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних і наукових

працівників [357]. Поступово за рахунок змін нормативно-правової бази та активного співробітництва з закордонними різнопрофільними інституціями процес інтернаціоналізації та європеїзації української системи вищої освіти набув усе чіткіших обрисів на всіх рівнях. Так, більш впливові на національному рівні й відповідно престижні та статусні заклади вищої освіти отримали кращий доступ до програм мобільності, можливостей професійного розвитку персоналу та до програм спільних і подвійних дипломів. Університети, розташовані в Києві, мали ще одну перевагу завдяки порівняно кращій доступності для іноземних громадян – потенційних студентів, викладачів та дослідників. Менші установи, розташовані в менших містах, зазвичай налічують менше контактів із зарубіжними колегами, менше коштів для фінансування міжнародних конференцій чи закордонних інституційних візитів і, як результат, мережа їхніх міжнародних контактів є набагато слабкішою. ***Відзначимо, що активна міжнародна політика закладу вищої освіти, його міжнародні зв'язки та наявність персоналу із зарубіжним досвідом роблять заклад більш привабливим і престижним для потенційних студентів. Отже, саме таку політику називаємо провідним чинником, що вплинув на вертикальну диверсифікацію українського ландшафту вищої освіти періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття.***

Таким чином, реструктуризація національної системи вищої освіти України з урахуванням вектора євроінтеграції та інтернаціоналізації періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття дозволяє серед іншого говорити про таке: поряд із формальним входженням України до Європейського простору вищої освіти через запровадження окремих інструментів Болонського процесу, аспектно впровадження елементів інтернаціоналізації в окремих національних закладах вищої освіти та в системі вищої освіти загалом залишається невирішеним протиріччя між очевидною інституційною потребою інтернаціоналізації українських освітніх установ та недостатньою теоретико-методологічною обґрунтованістю шляхів реалізації цього процесу; спостерігаються й певні розбіжності між уявленнями українських науковців та державних управлінців у системі вищої освіти щодо напрямів та обсягу реформувань у цьому напрямі, оскільки жорстка конкуренція на міжнародному освітньому ринку призводить до того, що окремі аспекти української системи вищої освіти подекуди суперечать вимогам сучасного соціально-економічного середовища, у якому функціують українські заклади вищої освіти. Тож, імплементивний етап реструктуризації національної системи вищої освіти України відповідно до вектора інтернаціоналізації в умовах глобалізації та євроінтеграції є наразі перспективою для української вищої освіти, яка, незважаючи на окреслені недоліки, поступово наближається до рівня європейських систем вищої освіти (див. додаток Г.4). Систематизація структурних змін у системі вищої освіти України в контексті інтернаціоналізації і відповідно реалізації

завдань Болонського процесу дає змогу говорити про те, що наразі в національній системі вищої освіти України має місце цілеспрямований процес реалізації завдань, що відповідають концепції інтернаціоналізації та євроінтеграції, дотриманні запропонованих вимог, правил і критеріїв Європейського простору вищої освіти – було впроваджено європейську систему отримання дипломів, ступенів, кредитів, інтернаціоналізовано систему забезпечення якості освіти, що включає міжнародну оцінку, акредитацію та сертифікацію освітніх програм.

Проміжний підсумок процесу реструктуризації української системи вищої освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття дозволяє говорити, що станом на 2017 рік до її складу входило близько 300 закладів вищої освіти III та IV рівнів акредитації. Флагманські позиції зайняли установи з високою мірою автономії, власним бюджетом і першими позиціями в національному освітньому рейтингу. Водночас такі заклади займали доволі низькі позиції у світових рейтингах (до прикладу, *Times Higher Education Rankings 2017*). Кількість технічних закладів вищої освіти значно скоротилася порівняно з 1988 роком – залишилось 22 установи, 20 з яких знаходилися в державній власності. Загальна кількість класичних університетів становила 28 державних (22 національних та 6 регіональних установ) та 11 недержавних закладів, тоді як спеціалізовані заклади вищої освіти були набагато численнішими: 181 державний заклад вищої освіти, 44 недержавних заклади вищої освіти та 6 таких, що підтримуються за рахунок муніципальних бюджетів.

Оновлення нормативно-правової бази з урахуванням новітніх тенденцій почалося в 1991 році. За період з 1991 по 2017 рік було прийнято 28 основних нормативно-правових документів щодо реструктуризації національної системи вищої освіти. Повнота влади щодо процесу реструктуризації належала майже виключно Президентові, Парламенту та Кабінету Міністрів – джерелом усіх нормативно-правових документів у сфері вищої освіти були укази Президента, а закони та директиви про освіту, директиви Кабінету Міністрів та Міністерства освіти і науки були похідними від них. Як результат, низка стейкхолдерів була позбавлена можливості участі в прийнятті важливих рішень щодо напрямів та обсягів реформувань у галузі вищої освіти протягом майже двох десятиліть, їхній потенційний вплив на інституційне різноманіття, інституційні взаємозв'язки, якість та відповідність вищої освіти економічному та соціальному розвитку країни було нівельовано.

Провідними векторами реформувань стали: 1) ринковізація системи вищої освіти, якій відповідали поява приватного сектору вищої освіти (відкриття недержавних закладів вищої освіти), запровадження контрактного навчання в державному секторі і для денної, і для заочної форм навчання, приватизація державних закладів вищої освіти. Поступово студенти та їхні родини стали важливим джерелом доходів для закладів

вищої освіти, і система вищої освіти стала більш зорієнтованою на кінцевого споживача. Це призвело до збільшення кількості зарахувань на спеціальності, пов'язані зі сферою бізнесу, економіки, іноземних мов та права. Державний сектор одразу почав пропонувати освітні програми в цих галузях, недержавний / приватний сектор також здебільшого будувався навколо цих галузей, оскільки такі програми є економічно вигідними з погляду затрат з боку університетів для надання послуг та користувалися значним попитом; 2) інтернаціоналізація та так звана „наздоганяюча європеїзація” (відповідно до положень Болонського процесу запровадження Європейської кредитно-трансферної системи, Додатка до диплома, системи контролю якості надання освітніх послуг, акредитації освітніх програм тощо); 3) структурні зміни в системі вищої освіти – запровадження двох основних циклів навчання (бакалавр та магістр).

Отже, період європейської освітньої реструктуризації національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця XX – початку XXI століття дозволяє визначити і спільні для цих країн, і унікальні риси. Спільність базується здебільшого на схожості завдань, що стояли перед країнами на початку періоду. Одним з таких завдань була необхідність відійти від „радянської” чи „тоталітарної” моделі вищої освіти. Важкість цього завдання зумовлена високим рівнем резистентності національних систем до змін, на який впливали серед іншого й особисті інтереси провідних стейкхолдерів (ректори, члени сенатів університетів, викладачі, співробітники, студенти), і поступове зниження пріоритетності вищої школи як соціального інституту для національних урядів, політичних партій і окремих політиків. Після більш ніж двадцяти років реформ у сфері вищої освіти країн Східної Європи очевидно, що питання, пов'язані з розвитком людського капіталу (вища освіта, наукові дослідження, інновації, технологічний розвиток тощо), мають відносно низький політичний та передвиборчий потенціал, хоча і є надзвичайно важливими для майбутньої конкурентоспроможності та економічного зростання цих країн.

Перші роки незалежності в країнах характеризувалися здебільшого хаотичною чи спорадичною лібералізацією. Зміни були значною мірою зумовлені зовнішніми чинниками: зацікавленістю потенційних студентів в тій чи тій спеціальності, наявним попитом на національному ринку праці, роллю представників малого чи середнього підприємництва в розвитку наявних закладів вищої освіти. Вплив урядів був обмеженим, здебільшого щодо нормативного-правового забезпечення функціонування національних систем вищої освіти, яке поступово дозволило забезпечити відносну автономію освітніх установ, запровадити ринкові механізми діяльності (платне навчання в державних університетах, поява приватних університетів). Відзначимо також поступове запровадження двох циклів навчання – бакалаврського та магістерського – та національних стандартизованих вступних іспитів. Перший період в історії розвитку

національних систем вищої освіти досліджуваних країн був по суті результатом загальної лібералізації суспільств після розпаду радянської системи. Нова пострадянська ідеологія значною мірою слідувала глобальному неоліберальному тренду, що передбачав зменшення ролі держави в усіх сферах життя суспільства. Така „політика неполітики” [797] щодо вищої освіти стала головним чинником, який сприяв процесу приватизації та комерціалізації сфери вищої освіти. Вочевидь, сфера вищої освіти не була пріоритетом для національних урядів країн, і державних ресурсів для її підтримки було замало.

Другий етап посттоталітарної реструктуризації національних систем вищої освіти досліджуваних країн пов’язуємо з серединою 2000-х років ХХІ століття. У країнах підхід до управління вищою освітою почав змінюватися з урахуванням вектора посилення державного втручання в цю сферу. Нову політику у сфері вищої освіти країн можна охарактеризувати в контексті прагнення до ефективності, досконалості, здатності ефективно задовольнити потреби національних та глобального ринків праці, міжнародної прозорості. Нові процедури акредитації та підзвітності призвели до зменшення кількості приватних закладів вищої освіти. Національні та міжнародні рейтинги та запровадження моделей фінансування за принципом успішності сприяли посиленню конкурентоспроможності та вертикальної диференціації національних закладів освіти досліджуваних країн.

За підсумками проведеного аналізу окреслюємо спектр проблемних питань, які постали перед урядами східноєвропейських країн на початку реструктуризації національних систем вищої освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття: 1) національні системи вищої освіти мали централізований характер, були повністю підпорядковані центральному плануванню з боку партійних органів влади, їхній взаємозв’язок з національними ринками праці мав штучний характер, кількість студентів і їхній розподіл відповідно до напрямів, спеціалізацій і спеціальностей визначалися централізовано; 2) національні системи вищої освіти східноєвропейських країн підлягали бюрократичному контролю з боку партійних органів влади: врівноваження кількості випускників із кількістю пропонованих національними ринками праці робочих місць; дипломи про закінчення закладів вищої освіти мали вагомніше значення, ніж фактичні знання, уміння, навички та компетентності; 3) приголомшливий за своєю масовістю акцент на технічній (інженерній) вищій освіті; як наслідок, зменшення державного замовлення, і відповідно попиту, на гуманітарні та соціальні науки; нівелювання ваги так званих „м’яких” компетентностей; 4) навчальні плани та освітні програми, цілі та завдання навчання відповідно до певних навчальних курсів, а також вимоги до викладачів таких курсів визначалися та ретельно контролювалися представниками партійного апарату; як наслідок, відсутність академічної свободи та автономії негативно вплинули

на спроможність національних систем вищої освіти (і досліджень) країн Східної Європи забезпечити національні економіки результатами, заснованими на технологічних інноваціях; 5) подібність структури національних систем вищої освіти, яка складалася з освітніх рівнів *спеціаліста – інженера – кандидата наук*; відсутність коротких програм бакалавріату; відсутність коледжів або схожих до них інших типів закладів вищої освіти; 6) рішення щодо кількості зарахованих кожен рік на навчання до закладів вищої освіти студентів та власне процедури зарахування базувалися на централізовано наданих рекомендаціях (уточнення по Чеській та Словацькій Республіках – до середини 1960-х років включно в Чехословаччині існувала система квот, установлених Центральним комітетом Комуністичної партії для контролю частки студентів різного соціального походження; метою системи було забезпечити прийнятний відсоток студентів певного соціального класу, який відповідав відсотку представників цього соціального класу всередині соціальної структури населення Чехословаччини); 7) два процеси – отримання вищої освіти шляхом навчання в національних закладах вищої освіти та проведення наукових досліджень – були штучно відокремлені один від одного; так звані фундаментальні (прикладні) дослідження проводилися в спеціалізованих науково-дослідних інститутах, підпорядкованих у більшості випадків національним Академіям наук; університети, як наслідок, не отримували додаткового фінансування на здійснення наукових досліджень і не брали участі в дослідницьких проектах; 8) національні заклади вищої освіти фінансувалися виключно за рахунок державних бюджетів країн (уточнення по Чеській та Словацькій Республіках – у Чехословаччині фінансування закладів вищої освіти відбувалося за принципом так званого „додаткового бюджетування”, згідно з яким річний бюджет кожного університету дорівнював бюджету попереднього року (бюджетна база) плюс певний приріст, об’єктивність установлення обсягів якого була доволі сумнівною).

Найважливіші системні зміни, що їх зазнали національні системи вищої освіти східноєвропейських країн, стосувалися відновленої автономії національних закладів вищої освіти – університети отримали майже повну автономію, яку використовували насамперед для реформування освітніх програм, розширення переліку програм з гуманітарних та соціальних наук, а також для нівелювання політично обумовлених критеріїв при зарахуванні на навчання та прийнятті на роботу. Більшість університетів позбулася так званих „номенклатурних кадрів”, основною місією яких був нагляд за ідеологічною чистотою університетської освіти.

Структурні зміни стосувалися насамперед *децентралізації*, яка стала можливою завдяки створенню регіональних університетів, *диверсифікації* завдяки зростанню приватного сектору в системах вищої освіти, *ринковізації* (*комерціалізації*), обумовленої знову ж таки появою приватних закладів вищої освіти та запровадженням плати за навчання в національних

університетах державної форми власності для студентів різних форм навчання. У всіх країнах Східної Європи, що зазнали періоду посттоталітарної трансформації кінця XX – початку XXI століття, фінансова криза, що її відчули національні економіки країн, змусила національні заклади вищої освіти шукати інші джерела фінансування. Упровадження плати за навчання для потенційних студентів стало важливим кроком на шляху до виживання національних систем вищої освіти. Платна освіта не тільки стала додатковим джерелом фінансових надходжень до державних університетів, але і засобом підтримки викладачів, які на додачу до навантаження, що його вони мали в державних освітніх установах, працювали за додаткову плату і в недержавних університетах. Проте, як свідчать кейсові дослідження нашої роботи, недержавний сектор вищої освіти не зміг набути того ж рівня престижу та не користувався таким самим попитом, як традиційний державний сектор. У досліджуваних нами країнах державні заклади вищої освіти щорічно демонструють більші цифри зарахованих на навчання, ніж приватні установи. Ринковізація національних систем вищої освіти східноєвропейських країн, окрім власне фінансового аспекту мала й інше важливе значення: за її умов студенти та їхні родини стали важливим джерелом прибутку, як наслідок, вища освіта стала більш орієнтованою на кінцевого споживача. Це призвело до швидкого збільшення кількості зарахувань на спеціальності бізнес-галузі, економіки, іноземних мов, права. Державний сектор вищої освіти одразу ж розширив освітню пропозицію в цих галузях (і за рахунок державного, і за рахунок приватного фінансування). Власне приватний сектор вищої освіти здебільшого будувався також довкола цих „м’яких” галузей, оскільки, як ми вже зазначали, навчання за такими спеціальностями було економічно вигіднішим для університетів і користувалося значним попитом.

Інтернаціоналізацію національних систем вищої освіти називаємо серед чинників і системних, і структурних змін усередині систем вищої освіти східноєвропейських країн. Міжнародні та транснаціональні агенції почали відігравати активну роль у внутрішній освітній політиці. Кейсові дослідження демонструють результативні приклади діяльності Світового банку, Азіатського банку розвитку, Міжнародного валютного фонду, Структурних фондів Європейського Союзу тощо. Потужні міжнародні організації, такі як Інститут відкритого суспільства, Вишеградський фонд тощо також відіграли роль у реформуванні національних систем вищої освіти. Ці організації, з одного боку, пропагували неоліберальні ідеї у фінансуванні та управлінні вищою освітою. З іншого боку, вони сприяли більшій рівності та ширшому доступу до вищої освіти. Організації мали загальний сильний вплив на освітній ландшафт, підтримуючи політику, яка заохочує конкуренцію та підприємницьку діяльність закладів вищої освіти досліджуваних країн.

Двосторонні та багатосторонні міжнародні відносини та партнерства також відігравали роль рушійних важелів щодо змін в інституційному ландшафті. Філії міжнародних університетів або „національно-міжнародні” університети були створені за підтримки відповідних урядів, громадських організацій або бізнес-компаній. Ці університети відігравали важливу роль у формуванні нових прикладів та моделей діяльності для „старих”, традиційних, університетів.

Болонський процес, який сприймався значною мірою як елемент наднаціонального впливу і дозволив не тільки структурно змінити національні системи вищої освіти країн Східної Європи, але й зробив можливим, завдяки Європейській кредитній трансферно-накопичувальній системі, швидке зростання показників академічної мобільності. Більшість підписантів Болонської декларації реформували свої національні системи вищої освіти, запровадивши двоступеневу систему вищої освіти (бакалавр / 3 – 4 роки навчання → магістр / 1 – 2 роки навчання), систему забезпечення якості освітніх послуг через національні агенції якості, європейські Додатки до дипломів та почасти національні рамки кваліфікацій.

Ще одним важливим аспектом процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн стало те, що цей процес поступово став розглядатися як інструмент комерціалізації вищої освіти, адже давав можливість додаткових джерел фінансування для університетів за рахунок надання освітніх послуг іноземним студентам, а також за рахунок спільної із закордонними партнерами імплементації грантових проєктів. Такі проєкти передбачали зокрема й посилення європейського вектора функціонування закладів вищої освіти країн Східної Європи шляхом упровадженням нових дисциплін із європейською тематикою (*європейське право, європейська інтеграція, європейська монетарна політика* тощо) та поступовою інституціалізацією європейської проблематики через центри, кафедри та інститути європейських досліджень. Тематика європейських студій імплементувалася не тільки до контенту освітніх програм суспільно-гуманітарних спеціальностей, але й технічних, природничих напрямів з метою розширення бази знань для майбутніх фахівців європейського рівня. Зростання кількості закладів вищої освіти у всіх досліджуваних країнах зумовило потребу у кваліфікованих кадрах. Цю ситуацію частково вирішували, запрошуючи викладачів із-за кордону, посилюючи тим самим процес інтернаціоналізації, що його переживали національні системи вищої освіти країн. Отже, у більшості випадків роль інтернаціоналізації в процесі реформування національних систем вищої освіти країн Східної Європи значною мірою розглядається як додатковий спосіб забезпечення фінансових надходжень у межах галузі, але водночас і як інструмент подальшого державного контролю над галуззю, пов’язуючи інтернаціоналізацію з процедурами акредитації та прозорості надання освітніх послуг та здійснення дослідницької діяльності.

2.4. Міждержавні стратегічні партнерства країн Східної Європи як форма зовнішньої інтернаціоналізації транскордонної освіти

Історико-хронологічний аналіз нормативно-правових документів та законодавчих ініціатив щодо функціонування національних систем вищої освіти України, Польської, Чеської та Словацької Республік кінця XX – початку XXI століття поміж іншого дозволив говорити, що адаптація національного законодавства у сфері вищої освіти країн до вимог Європейського Союзу стала першим кроком на шляху до інтернаціоналізації та європеїзації національних систем вищої освіти цих країн. Загалом адаптацію національних законодавств у галузі вищої освіти, слідом за О. Євглевською, визначаємо як тривалий процес послідовності взаємопов'язаних дій щодо зміни наявного правопорядку, який фактично визначає подальший шлях розвитку країн [136, с. 123]. У кожній з досліджуваних країн була створена окрема інституція, яка мала справу з питаннями інтеграції з рештою країн Європейського Союзу відповідно до провідних національних напрямів розвитку. Так, в Україні це став *Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції*, за активного сприяння якого були підписані Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом від 14 червня 1994 року [467] та про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ратифікована Законом України „Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергетики і їхніми державами-членами, з іншої сторони” від 16 вересня 2014 року № 1678-VII). У Польській Республіці питаннями інтеграції з рештою країн-членів Європейського Союзу займався *Комітет європейської інтеграції*, створений у 1996 році, однією з функцій якого стала підготовка експертних висновків щодо відповідності проектів нормативно-правових актів, що розроблялися галузевими міністерствами, *acquis communautaire* [69, с. 23 – 27] – сукупності спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах-членах Європейського Союзу [218]. У Чеській Республіці було сформовано *Комітет уряду Чеської Республіки з європейської інтеграції*, головним завданням якого стали керування та контроль процесу втілення положень Європейської угоди, підготовка інструкцій для делегацій у Раді співдружності та гармонізація діяльності окремих відділів у напрямі європейської інтеграції [681, с. 26]. Після 1998 року чеський уряд розпочав підготовку *Національної програми приєднання Чеської Республіки до Європейського Союзу (Národní program přípravy České republiky na členství v Evropské unii)*. Згодом було розроблено та прийнято *Національні програми приєднання Чеської Республіки 1999, 2000 та 2001 років*, кожна з яких визначала необхідні кроки щодо гармонізації законодавств Чеської Республіки та Європейського Союзу [849 – 851]. У Словацькій Республіці

після парламентських виборів 1998 року євроінтеграція також була визначена в якості одного з пріоритетних напрямів державної політики, у рамках якого серед основних кроків називаємо розробку *Плану інтенсифікації процесу інтеграції Словачької Республіки до Європейського Союзу*, який зробив можливим протягом наступних кількох років спільними зусиллями уряду та парламенту країни здійснити комплексне реформування окремих ділянок державно-правової та інституційної сфер країни [195].

Численні аналітичні дослідження свідчать, що майже на всіх етапах політичної, економічної та соціальної трансформації, що її переживали країни Східної Європи наприкінці ХХ – початку ХХІ століть, вони відчували підтримку європейського співтовариства. Так, однією з перших форм допомоги стала програма *Twinning* (форма технічного співробітництва між органами влади країн-членів Європейського Союзу і країн-бенефіціарів), яка передбачала призначення державних службовців країн-членів Європейського Союзу в органи влади країн Східної Європи (на прохання країн-кандидатів) з метою покращення адміністративного функціонування органів державної влади й підвищення управлінського потенціалу [373].

У галузі вищої освіти формою допомоги стало впровадження *Конституції консорціуму університетів країн співдружності*, метою якої є розвиток інтернаціоналізації вищої освіти за допомогою студентської мобільності. Цей документ передбачив розробку інституціями-провайдером відповідних міжнародних освітніх програм для іноземних студентів та залучення студентів до моніторингу програм навчання за кордоном [600]. Пізніше його було доповнено *Кодексом якісного забезпечення транскордонної освіти* (2002 рік), метою якого є дотримання етичних норм у наданні освітніх послуг іноземним студентам. Положення Кодексу передбачають оцінку й визнання міжнародних кваліфікацій, спільне в межах кількох закладів вищої освіти навчання з метою отримання ступеня чи кваліфікації (програми спільних/подвійних ступенів), спільний пошук рішень проблем вищої освіти (між країнами в європейському регіоні, між регіонами у глобальному просторі); містять рекомендації щодо процедур і критеріїв оцінки іноземних кваліфікацій після завершення інтернаціоналізованих освітніх програм та курсів. У кодексі прописано, що випускники інтернаціоналізованих освітніх програм мають здобути полікультурну компетентність (щонайменше, знання про культуру та традиції країни-постачальника освітніх послуг), про яку йшлося вище [594].

У 2006 році документи було підкріплено *Політичними положеннями Міжнародної асоціації університетів, ІУА*. Основними принципами інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, прописаними в Положеннях, стали міжкультурне співробітництво, відповідність високим міжнародним академічним стандартам, сприяння академічній мобільності. На основі зазначених принципів пропагуються рівність, доступність і якість

міжнародної вищої освіти. Документ передбачає розробку освітніми інституціями чітких програм інтернаціоналізації, розвиток програм академічної мобільності. Інтернаціоналізовані програми мають розвивати полікультурну компетентність і пропагувати культуру миру в глобалізованому суспільстві [733]. Проаналізувавши вказані документи, слідом за І. Сікорською називаємо міжнародну освіту і власне процес інтернаціоналізації національних систем вищої освіти „доброзичливим зняряддям для зовнішньої політики, особливо щодо забезпечення національної безпеки й миру між націями”. А культурні, наукові та освітні обміни між країнами обґрунтовуємо як „спосіб підтримки комунікацій та дипломатичних стосунків” [419, с. 43 – 61].

На прикладі досліджуваних країн ця теза знайшла підтримку в низці білатеральних угод про співробітництво в галузі вищої освіти, таких як:

1) між Україною та Польською Республікою: Договір між урядом України та урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері науки і техніки (від 12 січня 1993 року); Угода між урядом України і урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (від 20 травня 1997 року); Угода між урядом України і урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (від 22 листопада 1999 року); Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща (від 02 липня 2001 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів (від 20 червня 2006 року); Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про навчання громадян України в Європейському колегіумі в Натоліні (від 29 грудня 2009 року); Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща про співробітництво в галузі освіти (від 19 січня 2015 року);

2) між Україною та Чеською Республікою: Угода про співробітництво між Київським національним університетом і Університетом імені Масарика, м. Брно (від 15 травня 1997 року); Угода між Міністерством освіти України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти та науки на 1997 – 1999 роки (від 01 липня 1997 року); Угода про співробітництво між Київським університетом і Празьким (Карловим) університетом (від 09 березня 1998 року); Угода про співробітництво між Львівським університетом і університетом Острави (від 24 вересня 1998 року); Угода про співробітництво між Політехнічним університетом Брно і Національним політехнічним університетом, м. Київ (від 11 листопада 1998 року); Угода про академічну співпрацю між інститутом народознавства Національної академії наук України та міжнародним інститутом політичних досліджень Університету Масарика (від 05 жовтня 2000 року); Угода про

наукове співробітництво між Академією наук Чеської Республіки та Національною академією наук України (від 31 жовтня 2000 року); Угода між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки на 2012 – 2015 роки (від 19 грудня 2011 року); Угода між Міністерством освіти та науки України і Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки на 2003 – 2006 роки (від 15 грудня 2003 року);

3) між Україною та Словацькою Республікою: Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво (від 29 січня 2001 року); Угода між Урядом Словацької Республіки та Кабінетом Міністрів України про науково-технічне співробітництво (від 02 грудня 2002 року); Угода про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Словацькою академією наук на 2005 – 2009 роки (від 18 листопада 2004 року); Програма співробітництва між Міністерством освіти і науки України та Міністерства освіти Словацької Республіки в галузі освіти на 2005 – 2008 роки (від 12 грудня 2005 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про взаємне академічне визнання еквівалентності документів про освіту, виданих в Україні та Словацькій Республіці (від 08 квітня 2014 року);

4) між Словацькою Республікою та Чеською Республікою: Угода між Урядом Словацької Республіки та Урядом Чеської Республіки в галузі освіти (від 29 жовтня 1992 року); Угода між Урядом Словацької Республіки та Урядом Чеської Республіки про науково-технічне співробітництво (від 27 травня 1999 року; повний текст міститься у Збірці законів, Закон № 190/1999 Coll.); Угода між Урядом Словацької Республіки та Урядом Чеської Республіки про співробітництво в галузі культури, освіти та науки (від 23 травня 2000 року); Угода між Словацькою Республікою та Чеською Республікою про взаємне визнання відповідності документів про освіту, виданих Словацькою Республікою та Чеською Республікою (від 28 листопада 2013 року; повний текст міститься в Збірці законів, Закон № 60/2015 Coll.); Протокол між Міністерством освіти, науки, досліджень та спорту Словацької Республіки та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти, молоді та спорту на 2012 – 2016 роки (від 26 січня 2012 року);

5) між Словацькою Республікою та Польською Республікою: Угода між Урядом Словацької Республіки та Урядом Польської Республіки про транскордонну співпрацю (від 18 серпня 1994 року; повний текст міститься у Збірці законів, Закон № 44/1995 Coll.); Угода про співробітництво у галузі фізичного виховання та спорту між Міністерством освіти Словацької Республіки та Державним комітетом спорту та туризму Республіки Польща (від 19 лютого 1996 року); Угода між Урядом Словацької Республіки та

Урядом Польської Республіки про культурно-освітнє та наукове співробітництво (від 23 березня 2000 року); Програма співробітництва між Міністерством освіти Словацької Республіки та Міністерством національної освіти та спорту Республіки Польща на 2003 – 2006 роки (від 20 грудня 2002 року);

б) між Польською Республікою та Чеською Республікою: Угода між Урядом Чеської Республіки та Урядом Республіки Польща про взаємне визнання освітніх документів та документів стосовно вчених ступенів та звань, виданих в Республіці Польща (від 16 січня 2006 року). Загалом Чеська Республіка має понад 100 двосторонніх міжнародних угод державного характеру з міжнародного співробітництва, які включають питання вищої освіти. Для іноземних студентів, які навчаються в Чеській Республіці за цими угодами, застосовуються ті самі правила, що і для чеських студентів.

Таке білатеральне співробітництво дозволяє регулювати національні політики інтернаціоналізації країн, здійснювати адміністрування та фінансовий супровід національних програм інтернаціоналізації вищої освіти, наявність яких, своєю чергою, свідчить про прагнення країн засобами фінансової підтримки посилити інтелектуальний і науковий потенціал нації. Український контекст білатерального співробітництва демонструє наявність фінансової підтримки українським громадянам – представникам студентства та науково-педагогічного складу національних закладів вищої освіти, які висловлюють бажання посилити свій інтелектуальний і науковий потенціал за рахунок навчання в Польській, Чеській чи Словацькій Республіках. Так, Угода між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки (від 19 грудня 2011 року) передбачала місця для навчання в Літніх школах слов'янських студій у Чеській Республіці; Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством національної освіти Республіки Польща (від 02 липня 2001 року) передбачала стипендії на навчання відповідно до освітнього ступеня магістра, фінансову підтримку семестрового навчання в рамках освітніх програм бакалаврських студій, навчання з метою здобуття освітнього ступеня доктора філософії; Програма співробітництва між Міністерством освіти і науки України і Міністерством освіти Словацької Республіки в галузі освіти на 2005 – 2008 роки (від 12 грудня 2005 року) передбачала фінансування навчання українців у закладах вищої освіти Словацької Республіки (термін – 10 місяців), фінансова підтримка в рамках Програми надавалася також докторантам, аспірантам, особам, які займаються славістикою, та вчителям шкіл з мовою національних меншин для участі в мовно-фахових семінарах строком до 14 днів [282].

У кожній з розглянутих нами країн національна політика інтернаціоналізації вищої освіти реалізується в межах двосторонньої та

багатосторонньої співпраці про наявності відповідних угод, меморандумів, договорів про співробітництво, які, своєю чергою, дозволяють реалізовувати спеціальні програми інтернаціоналізації вищої освіти, такі як: програми академічної мобільності, двосторонні освітні програми обміну, програми міжнародних стипендій, міжнародні молодіжні програми стажувань, мовних курсів тощо. Характерною ознакою національних політик інтернаціоналізації вищої освіти кожної з аналізованих країн є також наявність міжнародних програм і проєктів для студентів і професорсько-викладацького складу національних закладів вищої освіти, які діють завдяки співпраці з низкою міжнародних організацій. Більшість з них функціують у сфері політики в галузі вищої освіти, не маючи формальних повноважень у цій галузі. Проте такі організації, як *ЕС*, *ІМФ*, *ОЕСД*, Світовий банк своїми резолюціями викликали політичні зміни та реформи національних систем вищої освіти всіх країн Європи (досліджувані нами країни не є винятком) [1003].

Так, Україна, за даними Міністерства освіти і науки України, розвиває цей напрям завдяки співробітництву з такими міжнародними організаціями в галузі вищої освіти: **культурно-освітні та політичні** – *European Union (EU)*, *European Council (EC)*, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)*, *United Nations Development Programme (UNDP)*, *Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)*, *Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)*, *US Peace Corps*; **професійні** – *European Research Coordination Agency (EUREKA)*, *International University Association (IUA)*, *European University Association (EUA)*, *Association of International Educators (NAFSA)*, *Open Society Foundations (OSF)*, *Ford Foundation (FF)*; **освітні рекрутингові** – *British Council*, *Edu-France*, *Goethe-Institut*, *DAAD*, *Commission for Instruments and Methods of Observation (CIMO)*, *Dutch Organization for Internationalization in Education (NUFFIC)*; **освітні консорціуми** – *Consortium for North American Higher Education (CONAHEC)*, *Partnership to Ensure Educational Reform (PEER) Consortium*, *EROPAEUM*, *COIMBRA Group*, *SANTANDER Group*, *UNICA*, *Utrecht Network*; **мережі інформаційних центрів** – *Education USA*, *EYRIDICE*. Представимо окремі приклади реалізації національної політики інтернаціоналізації в Україні в галузі вищої освіти завдяки співробітництву з названими міжнародними організаціями:

1. *EUREKA* – міжнародна європейська інноваційна науково-технічна програма, започаткована з ініціативи президента Франції Ф. Міттерана та заснована на I Конференції Міністрів держав-членів Програми 17 липня 1985 року в Парижі. Україна є повноправним членом програми *EUREKA* з 09 червня 2006 року на підставі заяви про членство (ратифікована Законом України від 01 жовтня 2008 року № 610). Діяльність у рамках Програми побудована на положеннях Ганноверської декларації та Меморандуму про взаєморозуміння між членами програми *EUREKA* від 19 червня 1997 року.

Україна долучена до низки проєктів у межах Програми. До прикладу, країна є співвиконавцем проєкту „Проєктування і розробка матеріалів для захисту від УФ випромінювання” (E!10710 UV-SHIELD); у травні 2018 року Україна отримала право участі у кластерному проєкті *Future eHealth powered by 5G* („Майбутня електронна сфера охорони здоров'я на основі технології 5G”) у рамках напряму *Celtic-Plus* програми *EUREKA* [283].

2. *Goethe-Institut Ukraine*. У 2013 році Міністерство освіти і науки України та *Goethe-Institut* в Україні підписали Меморандум про співпрацю з метою підтримки німецької мови в Україні. Серед іншого було досягнуто домовленості про підтримку реформування української системи освіти в галузі викладання іноземних мов; підтримку якості викладання німецької мови в українських закладах освіти; участь у вдосконаленні системи післядипломної педагогічної освіти вчителів німецької мови. У рамках Українсько-німецького року мов 2017 – 2018 було розроблено нові проєкти, спрямовані на підтримку реформи освіти „Нова українська школа” (дидактично-методична підготовка вчителів та надання матеріалів школам, що братимуть участь у пілотуванні нового стандарту початкової школи та пропонуватимуть німецьку як першу іноземну мову) тощо [695].

3. *OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe)*. Прикладом співпраці з OSCE на національному рівні є проєкт *Підтримка вдосконалення юридичної освіти та розвитку освіти з прав людини в Україні*, який здійснювався у співпраці з Міністерством юстиції України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Міністерством освіти і науки України, Львівським національним університетом імені Івана Франка та Національним університетом „Києво-Могилянська академія”. Метою проєкту стало вдосконалення юридичної освіти в Україні шляхом створення необхідних передумов для впровадження нових методик та використання сучасних підходів до викладання правничих дисциплін. У рамках реалізації проєкту підготовлено посібники для таких навчальних дисциплін, як філософія права, правнича етика та правничий аналіз і письмо; проведено низку Міжнародних форумів з практики Європейського суду з прав людини для студентів правничих факультетів та молодих юристів тощо.

4. *OECD (Organization for Security and Co-operation in Europe)*. Прикладом співпраці з OSCE на національному рівні є проєкт *Чесність в освіті* (із залученням фонду Відродження), у межах якого було проведено оцінювання ефективності системи освіти згідно з міжнародними критеріями (PISA); надано рекомендації щодо покращення політики в галузі освіти у пріоритетних сферах, а також щодо доступу до міжнародних досліджень, моніторингу з метою виявлення міри поінформованості суспільства щодо національних освітніх реформ, покращення національного діалогу у сфері освітньої політики; надано рекомендації щодо ефективного доступу

громадян до якісної освіти (включаючи вищу), а також щодо попередження та виявлення зловживань у сфері освіти.

5. *US Peace Corps*. Меморандум про співпрацю в галузі викладання англійської мови, економічної та екологічної освіти між Міністерством освіти і науки України і Корпусом Миру США в Україні від 24 квітня 2009 року, а також двостороння угода про започаткування Корпусу Миру США в Україні від 1992 року дозволили допомагати громадянам України шляхом залучення компетентних спеціалістів для задоволення наявних потреб у технічній кваліфікації; сприяти кращому розумінню американців українцями і навпаки. Проекти у сфері вищої освіти: 1) викладання англійської мови як іноземної: волонтери викладають англійську мову в університетах та педагогічних коледжах, проводять тренінги в інститутах післядипломної освіти педагогічних кадрів; допомагають викладачам розширювати асортимент навчальних засобів для роботи зі студентами, а студентам набути навичок володіння мовами для успіху в подальшій освіті і майбутній кар'єрі; 2) розвиток молоді: волонтери працюють у технікумах та співпрацюють з місцевими відділами у справах сім'ї, молоді та спорту з метою надання молодим українцям допомоги, необхідної для досягнення успіху в кар'єрі та в житті – проводять уроки, організовують позакласні заходи та реалізують громадські проекти, спрямовані на запобігання зловживанню алкоголем, курінню, вживанню наркотиків, популяризують здоровий спосіб життя, сприяють розвитку навичок у галузях інформаційних технологій, бізнесу, лідерства, громадянської свідомості, екології та кар'єрного розвитку [347].

6. *UNDP (United Nations Development Programme)*: імплементація Програми Розвитку ООН в галузі вищої освіти через другу Ціль стратегічного розвитку „Забезпечення якісної освіти впродовж життя” в рамках ініціатив: програма *UNTWIN – кафедри UNESCO* в Україні; Асоційовані школи UNESCO в Україні.

7. *European Council*. Програма Європейського Союзу та Ради Європи „Сприяння освіті у сфері прав людини та демократичного громадянства в країнах Східного Партнерства” є регіональним проектом для країн Східного Партнерства з метою підвищення обізнаності щодо головних принципів освіти для демократичного громадянства, освіти у сфері прав людини, сприяння імплементації *Хартії освіти для демократичного громадянства* і освіти у сфері прав людини на національному рівні. Програма сприяє обміну досвідом між партнерськими країнами, включаючи формальну та інформальну освіту в державах Східного Партнерства, підтримує інтеграцію та подальший розвиток освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини в національних системах освіти в країнах Східного партнерства.

8. *DAAD (German Academic Exchange Service)*. У 1998 році було укладено Меморандум про співпрацю між Міністерством освіти і науки

України і DAAD, що передбачав створення представництва в м. Києві і відповідно запровадження низки можливостей для громадян України, серед яких: 10-місячні стипендії для навчання бакалаврів, спеціалістів та магістрів, 1 – 10-місячні стипендії для наукових досліджень (у першу чергу для аспірантів) для студентів різних спеціальностей; *програма університету Віадрина*; програма *European studies* (для пошукувачів, які мають ступінь бакалавра); програма *Magister legum* (для пошукувачів, які вже мають в Україні ступінь спеціаліста або магістра); *навчальні стажування з метою підготовки до іспитів* (для пошукувачів, які складатимуть іспити та, наприклад, хочуть підготувати свою екзаменаційну роботу у Франкфурті, сюди належить робота в бібліотеці, консультації з науковцями тощо). Підтримка спеціальних курсів німецької мови: двотижневі курси для викладачів німецької мови на технічних, юридичних або економічних факультетах. *Програма лекторів*: DAAD скерує молодих спеціалістів в іноземні університети; вони працюють на кафедрах німецької мови українських університетів. До завдань лекторів належать також консультації з питань стипендій, інформування про вищу освіту та можливості навчання в Німеччині. *Коротко- та довгострокові доцентури (Kurzzeit- und Langzeitdozenturen)*: DAAD може направити на запит українського університету німецького науковця для викладацької діяльності. *Гостьові доцентури (Gastdozenturen)*: на прохання німецького університету DAAD фінансує стажування українського науковця в німецькому закладі з метою викладацької діяльності. *Підтримка міжуніверситетського партнерства*: якщо між українським та німецьким закладами існує офіційна угода про партнерство, то вона може бути фінансово підтримана з боку DAAD (обмін науковцями та студентами або спільні проекти). *Підтримка партнерства між інститутами германістики*. *Підтримка англомовних курсів*: сюди належать деякі нові програми німецьких університетів, перш за все, так звані *Auslandsorientierte Studiengänge* та *Master Plus-Programme*, для тих осіб, які хочуть навчатися в Німеччині, але не володіють на достатньому рівні німецькою мовою. Для студентів та осіб із вищою освітою, які хотіли б навчатися в Німеччині, але володіють лише англійською мовою, багато університетів пропонують програми, які протягом перших курсів передбачають лекції та семінари англійською мовою. *Auslandsorientierte Studiengänge* пропонують освіту за програмою повного курсу навчання та дають можливість отримати ступінь бакалавра чи магістра; *Master Plus-Programme* орієнтовані на тих, хто в Україні здобув освіту на рівні не менше бакалавра, вони дозволяють отримати ступінь магістра (3 – 5 семестрів) чи доктора філософії (6 наступних семестрів).

9. *British Council (International Organisation for Cultural Relations and Educational Opportunities)*: *мистецька програма*, яка має за мету ознайомлення з сучасним британським мистецтвом, розвиток навичок

діяльності у творчому секторі; програма *Викладання англійської мови* – співпраця з Міністерством освіти та науки, щороку проводяться тренінгові курси для 37 тисяч викладачів; у 2017 – підтримка Року англійської мови в Україні, залучення до цієї програми більші ніж 2,1 мільйонів українців. У сфері вищої освіти налагодження зв'язків між Сполученим Королівством та Україною в таких галузях, як: працевлаштування через налагодження зв'язків між університетами і роботодавцями, інтернаціоналізація вищої освіти та забезпечення її якості, розвиток університетського лідерства, допомога студентам у їх програмах самоврядування [578].

Польська Республіка, реалізуючи свою національну політику інтернаціоналізації вищої освіти, співпрацює з такими міжнародними організаціями в галузі вищої освіти: **культурно-освітні та політичні** – *European Union (EU), European Council (EC), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), United Nations Development Programme (UNDP), United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), United Nations High Commissioner for Refugees / UN Refugee Agency (UNHCR), Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*; **професійні** – *European Research Coordination Agency (EUREKA), European Cooperation in the field of Scientific and Technical Research (COST), International University Association (IUA), European University Association (EUA), Association of International Educators (NAFSA), Open Society Foundations (OSF), Ford Foundation (FF), Visegrad group (V4)*; **освітні рекрутингові** – *British Council, Edu-France, Goethe-Institut, DAAD, Commission for Instruments and Methods of Observation (CIMO)*; **освітні консорціуми** – *Consortium for North American Higher Education (CONAHEC), Partnership to Ensure Educational Reform (PEER) Consortium, EROPAEUM, COIMBRA Group, SANTANDER Group, UNICA, Utrecht Network*; **мережі інформаційних центрів** – *Education USA, EYRIDICE*.

Як країна-член Європейського Союзу Польська Республіка бере участь у V та VI Рамкових програмах (*Framework Programmes*) ЄС, завдяки чому країна є партнером таких міжнародних програм, як EUREKA, COST, CERN, DESY, Наукової програми НАТО. Країна є також повноправним членом OECD з 22 листопада 1996 року, що сприяє її економічному зростанню та позиціонуванню на світовому ринку торгівлі. З 1991 року країна є членом Ради Європи (*Council of Europe*), відстоюючи у своїй зовнішній та внутрішній політиці головні цілі Ради, такі як захист гідності європейських громадян та забезпечення єдності континенту шляхом моніторингу дотримання основних цінностей демократії, прав людини та верховенства права. Співпрацює Польська Республіка також і з UNESCO на шляху підтримки миру та світової безпеки через запровадження низки активностей, що впливають на сфери освіти, науки та культури, культурних обмінів та інших заходів, які сприяють налагодженню взаєморозуміння між культурами. Співробітництво з UNICEF реалізується завдяки організації

заходів, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку UNO на 2015 – 2030 роки, які безпосередньо стосуються освіти. Співробітництво з UNHCR спрямоване на сприяння сталого вирішення проблем біженців. Проекти, що здійснюються в рамках співробітництва між урядовими установами та неурядовими організаціями Польської Республіки, мають на меті підтримку соціальної інтеграції іноземців (зокрема й через надання їм освітніх послуг), виховання їхніх дітей та профорієнтацію для дорослих, а також надання психологічної, соціальної допомоги та правових консультацій біженцям та іноземцям, яким було надано дозвіл на тимчасове проживання. Співробітництво в межах COST у галузі технічних досліджень фактично робить Польську Республіку членом найстаршої та найширшої європейської міждержавної мережі співпраці в галузі досліджень. Заснована у 1971 році, програма нині об'єднує наукові спільноти 34 європейських країн та Ізраїлю з метою виконання спільних дослідницьких проєктів, що фінансуються національними фондами. З часу вступу Польської Республіки до COST у 1991 році кількість польських науково-дослідницьких груп, які брали участь у програмах COST, експоненціально зростає. У 2008 році польські дослідницькі групи брали участь у 152 заходах COST. Найбільш широко представленими є галузі хімії, молекулярних наук та технологій, сільського господарства, біомедицини та молекулярних біотехнологій, інформаційних та комунікаційних технологій, фізики [677].

Чеська Республіка, реалізуючи національну політику інтернаціоналізації вищої освіти, співпрацює з такими міжнародними організаціями в галузі вищої освіти: **культурно-освітні та політичні** – *European Union (EU), European Council (EC), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), United Nations Development Programme (UNDP), United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), United Nations High Commissioner for Refugees / UN Refugee Agency (UNHCR), Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*; **професійні** – *European Research Coordination Agency (EUREKA), European Cooperation in the field of Scientific and Technical Research (COST), International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), International University Association (IUA), European University Association (EUA), Association of International Educators (NAFSA), Open Society Foundations (OSF), Visegrad group (V4)*; **освітні рекрутингові** – *British Council, Edu-France, Goethe-Institut, DAAD, Commission for Instruments and Methods of Observation (CIMO)*; **освітні консорціуми** – *Consortium for North American Higher Education (CONAHEC), Partnership to Ensure Educational Reform (PEER) Consortium, EROPAEUM, UNICA, Utrecht Network*; **мережі інформаційних центрів** – *Education USA, EYRIDICE, ReferNet, NARIC Network, Eurodesk, Euroguidance, European ECVET Network or European Schoolnet.*

Чехословаччина була одним із членів-засновників Організації Об'єднаних Націй у 1945 році та UNESCO в 1946 році. Чеська Республіка як самостійна держава чехів стала членом UNESCO 22 лютого 1993 року, незабаром після розпаду спільної федерації чехів та словаків. Чеська національна комісія UNESCO була заснована 1 червня 1994 року як консультативний орган уряду. Основним проектом UNESCO, який реалізується на території Чеської Республіки, є глобальний проект *Асоційованих шкіл UNESCO*, до якого Чехословаччина долучилася більшою мірою в 1990 році. Проект має на меті покращення якості освіти шляхом використання новітніх матеріалів та випробування нових методів навчання. Кожна школа зосереджена на таких питаннях, як глобальні проблеми та зусилля UNO щодо їх усунення, права людини та демократія, культурна спадщина та мультикультуралізм, навколишнє середовище та екологія.

Членство Чеської Республіки в OECD дозволяє країні брати участь у багатосторонньому міжнародному співробітництві між країнами-членами OECD, зокрема у сфері освіти. Міністерство освіти, молоді та спорту має своїх представників у Комітеті з питань освіти, Адміністративній раді Центру досліджень в галузі освіти та інновацій (CERI) та Адміністративній раді Програми інституційного управління у вищій освіті (IMHE). У довгостроковій перспективі Чеська Республіка бере участь у двох програмах: *Програмі індикаторів систем освіти (INES)*, яка спрямована на порівняння національних систем вищої освіти за кількісним показником, та *Програмі міжнародної оцінки студентів (PISA)* – дослідження знань та навичок 15-річних в аспекті володіння рідною мовою, принципами математичного аналізу та іншими точними науками. Інший проект OECD за фінансової підтримки Європейської Комісії – це *Програма Міжнародної оцінки компетенцій дорослих (PIAAC)*. Останнє опитування в рамках проекту було спрямоване на виявлення рівня грамотності та читання в дорослих віком від 16 до 64 років, а також навичок вирішення проблем у технологічних середовищах. Ще одним значним проектом, у якому взяла участь Чеська Республіка, стало *Міжнародне опитування щодо викладання та навчання (TALIS)*, яке мало справу з учителями та викладачами.

Чеська Республіка стала членом Ради Європи (*Council of Europe*) 30 червня 1993 року. Співробітництво у сфері освіти спрямоване на підтримку та розвиток освіти задля демократичного громадянства та на підтримку мовної політики. У квітні 1995 року Чеська Республіка приєдналася до підписання Угоди Ради Європи про створення *Європейського центру сучасних мов у м. Грац, Австрія*. Метою Центру є реалізація мовної політики в галузі викладання та навчання іноземних мов. Чеська Республіка має представника в Адміністративній раді, що дає можливість країні відігравати важливу роль у формуванні стратегії діяльності Центру. З 1995 року Міністерство освіти, молоді та спорту організовує семінари для експертів з питань освіти країн-членів Ради Європи під назвою *Празький форум*.

Останній восьмий форум, присвячений політиці в галузі освіти, відбувся у 2017 році.

У 2009 році Чеська Республіка взяла участь у проєкті ІЕА *Міжнародне дослідження громадянського суспільства та громадянської освіти (ICCS)*, яке проходило в 38 країнах. Метою дослідження стало з'ясувати, як молодь готувалася до своєї ролі громадян демократичного суспільства та як сприймала цю роль. Чеська Республіка також узяла участь у таких проєктах: „Рамкова евалюація та оцінювання заради покращення шкільних результатів навчання” (*Evaluation and Assessment Frameworks for Improving School Outcomes*), „Огляд політик підвищення ефективності використання ресурсів у школах, дитячих садках” (*Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools, Early Childhood Education and Care*) та „Подолання невдач у школі: політика, яка працює” (*Overcoming School Failure: Policies that work*). З 2011 року Чеська Республіка також брала участь у тестуванні в межах проєкту „Прогрес у міжнародному вивченні читацької грамотності” (*Progress in International Reading Literacy Study*), який поділено на регулярні п'ятирічні цикли. Кожні чотири роки (з 1995 року) в Чеській Республіці проводиться опитування в рамках проєкту „Тенденції у галузі міжнародних математичних та наукових досліджень” (*Trends in International Mathematics and Science Study*). Опитування має на меті визначення рівня знань та навичок у галузі математики та точних наук.

Словацька Республіка в межах національної політики інтернаціоналізації вищої освіти в 1999 році приєдналася до Болонського процесу, результатом чого стало створення в країні системи європейської вищої освіти на основі загальноєвропейських принципів. Реалізовується співпраця з такими міжнародними організаціями в галузі вищої освіти: **культурно-освітні та політичні** – *European Union (EU), European Council (EC), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), United Nations Development Programme (UNDP), United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF), Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*; **професійні** – *European Research Coordination Agency (EUREKA), European Cooperation in the field of Scientific and Technical Research (COST), International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), International University Association (IUA), European University Association (EUA), Association of International Educators (NAFSA), Visegrad group (V4)*; **освітні рекрутингові** – *British Council, Edu-France, Goethe-Institut, DAAD, Commission for Instruments and Methods of Observation (CIMO)*; **освітні консорціуми** – *Consortium for North American Higher Education (CONAHEC), Partnership to Ensure Educational Reform (PEER) Consortium, EROPAEUM, UNICA, Utrecht Network*; **мережі інформаційних центрів** – *Education USA, EYRIDICE*.

Міністерство освіти, науки, досліджень та спорту Словацької Республіки підтримує проєкти, які впроваджуються на території країни

завдяки її членству в міжнародних організаціях (OECD, UN, UNESCO, професійних організаціях Ради Європи). Так, співробітництво між Словацькою Республікою та UNESCO в галузі освіти реалізується, як і у випадку Чеської Республіки, через мережу *Асоційованих шкіл UNESCO*. У школах увагу приділено навчанню принципів демократії, толерантності, миру, захисту прав людини, міжнародного розуміння та екологічної освіти. Сектор освіти бере участь у регулярних засіданнях Бюро Словацької комісії при UNESCO, а також Генеральної Асамблеї Словацької комісії при UNESCO та заходах, організованих Словаччиною для UNESCO.

З 1999 року в рамках співробітництва країни з Радою Європи (*European Council*) реалізовано низку міжнародних проєктів, наприклад, *Європа в школі, Навчання сучасних мов, Освіта для демократичного громадянства*, спрямованих на вирішення проблем освіти для дітей з неблагополучних прошарків суспільства, зокрема дітей циган. Ще одним значним міжнародним проєктом стала участь у роботі *Європейського центру сучасних мов у м. Грац, Австрія*, куди викладачі іноземних мов зі Словаччини направляються, щоб покращити свої знання мов. Співробітництво з Радою Європи відбувається за рахунок роботи представників Міністерства освіти, науки, досліджень та спорту Словацької Республіки на регулярних засіданнях консультативних органів Ради Європи, що стосуються освіти, молоді та спорту.

Словацька Республіка стала членом OECD у грудні 2000 року. Міністерство закордонних справ та європейських справ Словацької Республіки координує спільні з OECD проєкти на національному рівні, серед яких „Словаччина та допомога задля розвитку” (*Slovakia and development aid*). У 2003 році Міністерство закордонних справ та європейських справ Словацької Республіки почало надавати офіційну допомогу *SlovakAid*, перетворивши таким чином країну з одержувача на донора. Ця зміна стала результатом позитивного розвитку словацької політичної та економічної ситуації, а також інтеграції до стратегічних міжнародних структур (EU, OECD, NATO). Офіційна співпраця в галузі розвитку стала невід’ємною частиною зовнішньої політики Словаччини. Більше 400 проєктів було реалізовано майже в 40 країнах Африки, Азії та Європи протягом 10 років. У 2013 році Словацька Республіка стала членом Ради з розвитку Організації економічного співробітництва та розвитку (DAC OECD). Словаччина пропонує країнам-партнерам співпрацю шляхом: розвитку людського потенціалу держав-партнерів через підтримку освіти та зайнятості; підтримки демократії та належного державного управління, включаючи діалог між громадянським суспільством та державними установами. Середньострокова стратегія розвитку співробітництва країни на 2014 – 2018 роки визначила бачення, цілі та принципи словацької допомоги, основні програми, а також інструменти, що використовуються в програмах. Територіальні пріоритети розвитку співробітництва були

розширені у 2016 році, включивши Сирію та сусідні країни, що постраждали від сирійського конфлікту. Одним із галузевих пріоритетів стала освіта (30 сирійських біженців отримують стипендію від словацького уряду).

Регіональне співробітництво в рамках *Visegrad group V4* (Угорська, Польська, Чеська та Словацька Республіки) успішно розвивається вже протягом 20 років у галузевій та міжгалузевій сфері, включаючи освіту, наприклад, стипендіальні програми обміну та сприяння спільним інтересам і в межах Європейського Союзу, і у відношенні до третіх країн / регіонів. Співробітництво V4 координується Міністерствами закордонних справ та національними вишеградськими координаторами. Єдиною інституціоналізованою формою співпраці між країнами V4 є Міжнародний Вишеградський фонд (IVF). Держави-члени V4 надають фонду рівну частку. IVF здійснює підтримку грантів, стипендій, житлових програм або програм мобільності. Окрім членських внесків, з 2012 року фонд може використовувати внесок зовнішніх донорів, серед яких Нідерланди, Швеція, Швейцарія, США тощо.

Словацька Республіка є також членом кількох міжнародних організацій, що займаються науковими дослідженнями, таких як: Європейська організація ядерних досліджень (CERN), Міжнародний центр генної інженерії та біотехнології (ICGEB), Міжнародний інститут холоду (IIR), Об'єднаний інститут ядерних досліджень (SUJV Dubna) та ін. Членство в цих організаціях допомагає країні вдосконалювати свої наукові дослідження та розробки, сприяє участі підприємств у придбанні замовлень, підготовці фахівців для роботи з науковими приладами, яких у Словацькій Республіці через їхню високу вартість немає, дозволяє брати участь у наукових дослідженнях міжнародного рівня тощо.

Повертаючись до чинників процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, формування національних політик інтернаціоналізації досліджуваних країн через співробітництво з міжнародними організаціями в галузі вищої освіти та через укладання білатеральних угод про співпрацю має підґрунтям усі окреслені: 1) *академічні* – через угоди створюється рамка відповідності національних систем вищої освіти міжнародним стандартам якості; 2) *економічні* – через спільні міжнародні проекти в галузі вищої освіти зберігається та підвищується конкурентоспроможність країн на міжнародній арені; 3) *політичні* – підтримка дипломатичних стосунків між країнами та забезпечення національної безпеки й миру між націями через спільні міжнародні культурні та освітні проекти, реалізація глобальних цілей розвитку завдяки спільній роботі у складі міжнародних культурно-освітніх та політичних організацій; 4) *соціокультурні* – при наявності міжнародного складника все перелічене вище забезпечує збереження та просування національної культури країн.

Спільним при формування національних політик інтернаціоналізації систем вищої освіти України, Польської, Чеської та Словацької Республік є

те, що у всіх чотирьох країнах цей процес має місце завдяки активному сприянню урядів іноземних держав через укладання білатеральних угод про співпрацю та співробітництво з міжнародними культурно-освітніми, політичними, професійними організаціями в галузі вищої освіти, освітніми рекрутинговими організаціями, освітніми консорціумами тощо. Відзначимо, що в межах досліджуваних нами країн працюють за невеликим винятком одні й ті самі міжнародні організації, що пов'язуємо з глобалізованим характером діяльності цих організацій. Проте є і відмінна риса – наявність об'єднувальної для Польської, Чеської та Словацької Республік організації *Visegrad group (V4)*, яка забезпечує можливість маркетингового підходу до національної політики інтернаціоналізації цих країн через інвестування програм і проєктів у галузі вищої освіти з метою отримання прибутку та посилення позицій цих країн на європейському ринку освітніх послуг, що в довготривалій перспективі забезпечує їх конкурентоспроможність та подальше соціальне й економічне зростання. Пізніше завдяки залученню до свого складу інших країн назву організації було змінено на *Visegrad Funds*. Протягом 20 років існування *Visegrad Funds* країни-учасниці стали одна для одної інвесторами в університетські дослідження та розвиток, і ці інвестиції, своєю чергою, зробили їх більш конкурентоспроможними в залученні наукової еліти інших країн до освітньої та дослідницької діяльності. Щорічний бюлетень *Annual Report Visegrad Fund = 15!* [539] демонструє таку статистику: протягом 2000 – 2011 років спільний фінансовий внесок урядів країн Вишеградської групи дорівнював 39,800,000,00 євро. Починаючи з 2012 року, до фінансування програм у рамках *Visegrad Funds* доєдналися Нідерланди, Південна Корея, Швеція, США, Німеччина, Канада, Швейцарія. У 2015 році спільний фінансовий внесок урядів країн Вишеградської групи та семи названих вище країн на реалізацію програм та проєктів у рамках *Visegrad Funds* дорівнював 9,725,489,00 євро. Протягом 2000 – 2014 років фінансову підтримку країни отримали в такому відсотковому співвідношенні: Чеська Республіка – 13,061,493,00 євро, Угорщина – 12,848,163,00 євро, Польська Республіка – 12,649,126,00 євро, Словацька Республіка – 13,462,094,00 євро, країни – не члени V4 – 6,481,868,00 євро. Україна протягом 2000 – 2014 років отримала від *Visegrad Funds* 3,403,882,00 євро на реалізацію програм та проєктів у галузі вищої освіти, що є найбільшим показником фінансування для країн – не членів V4 (загалом 31 країна).

Діяльність *Visegrad Funds* спрямована на встановлення довгострокових політичних, культурних, академічних цілей розвитку країн-учасниць. Програми, які підтримуються цією організацією (*Small Grants, Standard Grants, Visegrad Strategic Program/Strategic Conferences, Visegrad+, Visegrad University Studies Grants, Visegrad Scholarship Program, Visegrad-Taiwan Scholarship Program, Visegrad Artist Residency Programs (VARPs), Flagship Projects (V4EaP Program), Extended Standard Grants (V4EaP Program)*),

засвідчують пріоритетність інтелектуального та культурного збагачення академічних структур, стимулювання розвитку міжнародних наукових досліджень, установлення особистісних контактів між академічними елітами країн-учасниць, що сприяє підвищенню рівня взаєморозуміння між державами. Усе назване є змістоутворювальними компонентами інтернаціоналізаційної стратегії взаєморозуміння (*mutual understanding approach*), яка перебуває наразі в стадії розвитку в Україні.

Національні політики інтернаціоналізації України, Польської, Чеської та Словацької Республік реалізуються також у межах стратегії кваліфікованої міграції (*skilled migration approach*) та стратегії отримання прибутку (*revenue-generating approach*). Перша з них спрямована на відбір спеціалістів і талановитих студентів, які забезпечуватимуть економічний розвиток країн, підвищення конкурентоспроможності національних економік та національних систем вищої освіти. Кожна з країн має національну програму підтримки висококваліфікованих спеціалістів шляхом надання їм стипендій. Так, у Словацькій Республіці за підтримки уряду країни запроваджено Національну стипендіальну програму, у рамках якої протягом 2010 – 2016 років Міністерством освіти, науки та спорту Словацької Республіки було надано фінансову підтримку для реалізації програмних напрямків у розмірі 12,338,661 євро [964].

Популяризація національних систем вищої освіти та підвищення її престижності на міжнародній арені здійснюється через видання довідкових і інформаційних матеріалів, участі у світових форумах з питань вищої освіти, створення електронних довідкових ресурсів та національних офісів з питань міжнародної освіти та інтернаціоналізації, таких як: Український державний центр міжнародної освіти (*Ukrainian State Center for International Education*), Національне агентство академічних обмінів Польської Республіки (*Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej – NAWA*), Центр міжнародної співпраці в освіті Чеської Республіки (*Dům zahraniční spolupráce – DZS*), Словацька академічна інформаційна агенція (*Slovenská akademická informačná agentúra – SAIA*). Названі агенції міжнародної освіти поміж іншого надають інформаційні та консультаційні послуги іноземним студентам, запроваджують грантові і стипендіальні програми для студентів і дослідників, проводять конференції, присвячені новаціям у галузі міжнародної освіти тощо.

Підтвердженням реалізації політики інтернаціоналізації в межах стратегії кваліфікованої міграції є зростання кількості іноземних студентів у всіх чотирьох країнах, що представлено нижче на зрізі за 2008 – 2015 роки порівняно із загальною кількістю студентів національних закладів вищої освіти найвищого рівня акредитації (за наявними даними електронних порталів Державної служби статистики України [111], Українського державного центру міжнародної освіти [470; 471], [290, с. 21], Національного

статистичного порталу Республіки Польща [692; 693], Чеської [589] та Словацької Республік [975] (див. табл. 2.4.1).

Таблиця 2.4.1

Кількість іноземних студентів у національних закладах вищої освіти

Навчальний рік	2008 – 2009	2009 – 2010	2010 – 2011	2011 – 2012	2012 – 2013	2013 – 2014	2014 – 2015	2015 - 2016
ПОЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА								
Загальна кількість студентів ЗВО	1927762	1900014	1841251	1764060	1676927	1549877	1469386	1405133
Загальна кількість іноземних громадян – студентів ЗВО	15862	17001	21474	24253	29172	35983	46101	57119
ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА								
Загальна кількість студентів ЗВО	-	-	-	392429	381397	368304	395529	4003124
Загальна кількість іноземних громадян – студентів ЗВО	-	-	-	38919	39683	40809	42354	44102
СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА								
Загальна кількість студентів ЗВО	-	-	-	171833	160941	151688	184390	190401
Загальна кількість іноземних громадян – студентів ЗВО	-	-	-	7583	9069	10254	11202	13087
УКРАЇНА								
Загальна кількість студентів ЗВО	593300	560800	521800	475700	441900	425600	386500	365400
Загальна кількість іноземних	42782	44082	46599	53664	60480	69969	63172	63906

громадян – студентів ЗВО								
--------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--

Інфографіка, представлена нижче, демонструє загальну кількість іноземних студентів у національних закладах вищої освіти України, Польської, Чеської, Словацької Республік (державна форма власності, рівень акредитації, який дозволяє присвоювати освітні ступені бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук) за вісім навчальних років у порівняльному аспекті (Рис. 2.4.1).

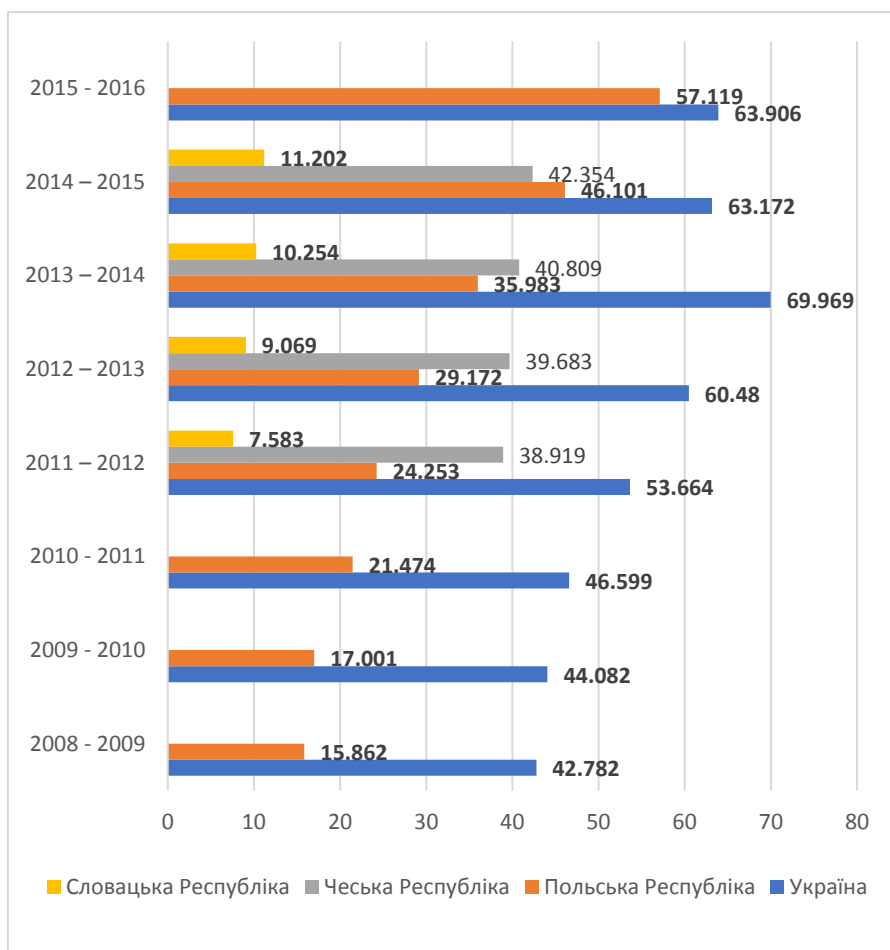

Рис. 2.4.1. Кількість іноземних студентів у національних закладах вищої освіти досліджуваних країн

Зважаючи на представлені цифри, підкреслимо стратегічне значення процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, який розуміємо не як самоціль, проте як засіб для досягнення вищої якості освітнього процесу та науково-дослідницької роботи. У цьому зв'язку (інтернаціоналізація як стратегічна діяльність освітньої установи) важливими вважаємо розробку більш гнучкої правової системи (наприклад, більш ліберальний закон про імміграцію Польської Республіки, більші можливості для іноземних студентів щодо працевлаштування в Польській та Словацькій Республіках, суттєві зміни щодо регулювання транскордонної освіти – всі чотири досліджувані країни), системи підтримки інституційного рівня інтернаціоналізації (наприклад, культивування толерантності відносно представників інших культур, інформованості про особливості різних культур, рівноправний доступ до освітніх послуг для представників національних меншин), інтернаціоналізацію навчання (збільшення кількості іноземних студентів, які прагнуть здобути університетську освіту, залучення іноземних викладачів, наявність у межах освітньої пропозиції університетів програм вивчення іноземних мов, наявність схем мотивації для впровадження міжнародного виміру до контенту наявних освітніх програм, освітні програми з іноземною мовою викладання) [542].

Стратегія отримання прибутку реалізується через надання освітніх послуг іноземним громадянам, тобто проходження ними повного циклу навчання з фінальним отриманням відповідного диплома переважно на комерційній основі. Іноземні студенти приносять додатковий прибуток освітнім інституціям, стимулюючи університети реалізовувати підприємницьку стратегію на міжнародному ринку освітніх послуг. Вища освіта вже давно стала предметом міжнародної торгівлі, метою надання послуг стало отримання прибутку засобами залучення якомога більшої кількості іноземних студентів. Потенційно це спрямовано зокрема й на зміцнення економічної прибутковості національної системи вищої освіти. Так, за словами колишнього заступника міністра освіти і науки України О. Дерев'янка, іноземні студенти вливають в економіку України 504 млн. доларів на рік. „За сьогоднішнім курсом це десь 11 млрд. грн., а це майже повна сума фінансування державної вищої освіти в Україні”, – зазначив він [160]. Проте показник надходжень від іноземних студентів може бути і вищим. За оцінкою Центру розвитку корпоративної та соціальної відповідальності, кількість іноземних студентів в Україні у 2013 – 2014 роках становила майже 70 тис., або 4,1% від загальної кількості, що становить близько 1,724 млн. грн. І вже у 2018 році директорка ДП „Український державний центр міжнародної освіти” О. Шаповалова зазначила: „Середньостатистичний студент-іноземець, без врахування витрат на харчування та розваги, тільки у вигляді оплати за навчання та проживання «залишає» в Україні близько 5000 доларів на рік. Станом на

01.01.2018 за статистичними даними в Україні навчається 66310 іноземних студентів. Тобто ... в українську економіку інвестується 331 мільйон 550 тисяч доларів, або понад 9,2 мільярдів гривень! Для порівняння – бюджет такого міста як Житомир на 2018 рік складає близько 3 мільярдів, а Львова – близько 7 мільярдів гривень” [505]. Отже, відповідно до концептуальних засад цієї стратегії іноземні студенти відіграють роль мотиваторів у інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, утверджуючи потенціал для розвитку ділових і міжкультурних зв'язків.

Аналіз форм інтернаціоналізації національних систем вищої освіти досліджуваних країн, представлених на національному рівні, та освітніх програм демонструє пріоритетність інтернаціоналізації навчальних планів з метою надання міжнародного характеру навчальному матеріалу (зокрема із загальноосвітніх дисциплін). Як наслідок, пріоритетною стає також інтернаціоналізація професорсько-викладацького складу, адже викладачі більшою мірою визначають контент освітніх програм – аби він став міжнародно спрямованим; викладачам пропонують програми професійного розвитку, які серед іншого формують їхню глобальну та полікультурну інтернаціоналізовану компетентність. Слідом за цими двома формами називаємо мобільність студентів, яку розуміємо і як приїзд іноземних студентів, і як виїзд місцевих. Наступними називаємо інтернаціоналізацію через роботу над міжнародними проектами науково-дослідного або суспільного характеру, а також міжнародне співробітництво на інституційному рівні, яке є базою для студентських і викладацьких обмінів та для співпраці освітніх установ у сфері досліджень.

Порівняльно-зіставний аналіз програм інтернаціоналізації національних систем вищої освіти України, Польської, Чеської та Словацької Республік дозволив виокремити актуальні завдання і основні форми інтернаціоналізації національних систем вищої освіти та систематизувати їх на рівні досліджуваних країн (див. додаток Г.5).

Дослідження історії та особливостей упровадження ініціатив щодо міждержавного партнерства країн Східної Європи на прикладі інтернаціоналізаційних ініціатив урядів Польської, Чеської, Словацької Республік та України дозволяє говорити, що нормативно-правові засади інтернаціоналізації національних систем вищої освіти визначають напрям розвитку національних політик інтернаціоналізації досліджуваних країн відповідно до стратегій отримання прибутку, розвитку взаєморозуміння та кваліфікованої міграції. Національні політики інтернаціоналізації, своєю чергою, зумовлюють інституційні стратегії інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти (про що буде йтися далі) і, відповідно, визначають ідейно-політичний вимір освітньої інтернаціоналізації. Аналіз показав, що, з одного боку, уряди досліджуваних країн підтримують та заохочують студентів вчитися за кордоном, а викладачів освітніх установ брати участь у програмах професійного розвитку, а з іншого, – сприяють

розвитку національної вищої освіти для більш активного залучення іноземних студентів, що вважаємо скоріше спробою набутти престижний міжнародний статус, ніж спробою безпосередньо отримати істотний додатковий прибуток.

Становлення та подальше реформування нормативно-правових засад національних політик інтернаціоналізації досліджуваних країн вбачаємо в адаптації національної нормативно-правової бази в галузі вищої освіти до міжнародних вимог; забезпеченні релевантності якості інтернаціоналізованої вищої освіти національним та міжнародним потребам і вимогам; посиленні децентралізаційних виявів в управлінні національними системами вищої освіти; розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; масовізації вищої освіти; підвищенні рівня публічності та прозорості освітньої політики шляхом залучення широкого кола міжнародних організацій, що представляють інтереси зацікавлених сторін.

Зазначимо, що міжнародний рівень національних політик у галузі вищої освіти неодноразово ставав об'єктом дослідження українських та зарубіжних науковців. Існує і чимало компаративних досліджень з проблематики, які зосереджені на аналізі чинників та етапів змін освітніх політик у напрямі їх інтернаціоналізації на національному рівні. Проте досліджень щодо результативності імплементації елементів інтернаціоналізації в багаторівневу структуру вищої освіти, зокрема на інституційному рівні, відносно мало. Дослідження з аспектною інтернаціоналізації систем вищої освіти зосереджені, переважно, на рівнях її впровадження в межах національних держав. Як наслідок, останнім часом спостерігаємо вплив міжнародних структур, таких як Європейська комісія, ОЕСР, IMF, IVF тощо, на формування національних політик у галузі вищої освіти досліджуваних країн. Більшість із них, як ми вже зазначали, не мають формальних повноважень у цій галузі, проте своїми резолюціями, постановами, проектами викликають політичні зміни всередині національних систем вищої освіти і всієї Європи загалом, і східноєвропейських країн зокрема.

Пріоритетним напрямом інтернаціоналізації національних систем вищої освіти досліджуваних нами країн визначаємо модернізацію цих систем за рахунок імплементації принципів внутрішньої інтернаціоналізації (наповнення міжнародним виміром навчальних планів та освітніх програм закладів вищої освіти); підтримки програм двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, викладачами та адміністративним персоналом національних закладів вищої освіти; промоції програм професійного розвитку для професорсько-викладацького складу національних закладів вищої освіти; академічної мобільності та співробітництва національних освітніх установ у сфері досліджень; надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої освіти, іноземним громадянам; міжнародної акредитації освітніх програм;

створення сприятливих умов для короткострокових навчальних візитів та довготривалого перебування іноземних громадян шляхом запровадження схем стипендіальної підтримки на рівні держави; залучення національних дослідницьких груп до міжнародних проектів, що фінансуються міжнародними фінансово спроможними організаціями; програм спільних / подвійних ступенів тощо.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РІВЕНЬ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

3.1. Інтернаціоналізація системи вищої освіти Польської Республіки: інституційний рівень

Вступ Польської Республіки до Європейського Союзу відкрив двері до нових можливостей розвитку національної системи вищої освіти країни, проте й окреслив низку проблем для польських закладів вищої освіти. Нові можливості передбачали більш активну участь в освітніх програмах та програмах досліджень за фінансової підтримки Європейського Союзу, доступ до фондів Європейського Союзу для розвитку інфраструктури, для покращення якості освітніх послуг та менеджменту галузі вищої освіти. Як наслідок, мали місце: притік іноземних студентів (вхідна мобільність); збільшення показників вихідної мобільності студентів, викладачів та персоналу національних закладів вищої освіти країни. Ці можливості, своєю чергою, викликали внутрішню конкуренцію щодо рекрутингу іноземних студентів та залучення зовнішнього фінансування до сфери досліджень та інновацій. Сприймаючи концепцію Єдиного простору вищої освіти та досліджень країн-членів Європейського Союзу, конкурентоспроможними називаємо ті освітні установи, які всебічно підтримують промоцію міжнародного вектора своєї діяльності – і щодо провадження освітніх послуг, і щодо реалізації досліджень, і щодо управління процесами залучення та утримання студентів та персоналу. Як зазначав у своїй інавгураційній промові ректор Ягеллонського університету м. Краків Мстислав Клімашевський (Mieczysław Klimaszewski) ще в 1966 році: „Питання міжнародних контактів – це не прояв снобізму, а необхідність. Не можна проводити дослідження в ізоляції. Розвиток науки та досліджень ... вимагає знань про досягнення світової науки; кожна дисципліна в нашому університеті має зайняти своє місце і у вітчизняній, і у світовій науці задля отримання більш високих результатів і кращого рейтингу і для галузі, і для всього університету” (*переклад наш – І. В.*) [1075].

Конкретизуючи сказане щодо вхідної мобільності, яка передбачає надання освітніх послуг іноземним громадянам, як форми інтернаціоналізації національного та інституційного рівнів, зазначимо, що станом на 2017 рік у Польській Республіці навчалось 65793

іноземних громадян із 166 країн світу, що становило на 8500 осіб більше за 2016 рік (збільшення на 15%) [890]. Відзначимо, що динаміка зростання іноземних громадян на студіях у польських закладах вищої освіти починається від 2005 року. Станом на 2018 рік іноземні студенти склали вже 4,88% від загальної кількості студентів національних закладів вищої освіти Польської Республіки (для порівняння, у 2010 році ця цифра становила 0,61%, у 2016 – 4,07%). Запорукою зростання серед іншого називаємо роботу програми та, відповідно, онлайн-платформи *Study in Poland*, започаткованої урядом Польської Республіки, а також маркетингову політику та загальноінституційний менеджмент національних закладів вищої освіти країни, спрямовані на залучення іноземних громадян для навчання, викладання та здійснення дослідницької діяльності.

За даними національної фундації *Perspektywy* [890], яка щорічно здійснює ранжування польських освітніх установ різних типів, напрямів та форм власності, включаючи до свого рейтингу критерій „інтернаціоналізація”, у 2016 – 2017 академічному році спостерігалось збільшення національного коефіцієнта інтернаціоналізації на 4,07% порівняно з попереднім роком (понад 4,88%). Пов’язуємо це, зокрема, і з тим, що все більше іноземних студентів навчаються в польських університетах, а також зі зменшенням загальної кількості польських студентів у країні. Зауважимо, що, починаючи з 2010 року, домінуючою групою іноземних студентів у польських закладах вищої освіти є студенти з України та Білорусі. Так, у 2016 – 2017 академічному році в Польській Республіці навчалось 35584 українці та 5119 білорусів [693], що пов’язуємо з подібністю національних культур, близьким сусідством, водночас членством країни в Європейському Союзі, широкою освітньою пропозицією польських закладів вищої освіти та відносно високим рівнем якості освітніх послуг.

Відбулося також збільшення кількості студентів з Індії, які представляють третину іноземних громадян, що навчаються в Польській Республіці (2138 осіб). Значною є і група студентів зі Скандинавії – норвежці (1531 особа), шведи (1242 особи). Збільшилася кількість студентів з Іспанії (1607 осіб), Туреччини (1471 особа), Чеської Республіки (1061 особа), Російської Федерації (1055 осіб), Саудівської Аравії (871 особа), Тайваню (758 осіб). Зростає і кількість студентів з КНР (953 особи порівняно зі 107, що навчалися в польських університетах у 2015 році). Більше стало і студентів з Малайзії (185 осіб), Азербайджану (281 особа), Узбекистану (280 осіб), Таджикистану (166 осіб) та Бангладешу (160 осіб) [891]. Проте студенти з країн Європи продовжують становити основну частку іноземних громадян, які навчаються в польських закладах вищої освіти.

У попередніх розділах роботи, говорячи про студентську мобільність як форму процесу інтернаціоналізації, ми зазначали, що у світі станом на 2017 рік понад 4,6 мільйона громадян навчаються за межами своїх країн. За прогнозами, до 2022 року ця цифра подвоїться. Більше половини іноземних студентів світу прибувають з Азії (більшість з КНР, Індії та Кореї). Знову ж таки більшість іноземних студентів навчається в США, Австралії, Великобританії, Німеччині та Франції. Ця „велика п'ятірка” приймає понад половину всіх іноземних студентів світу. Щодо польських реалій, то, незважаючи на зростання кількості іноземних студентів, у Польській Республіці порівняно з розвиненими західними країнами, а також з Чеською, Словацькою Республіками, Угорщиною, Литвою іноземних студентів у національних закладах вищої освіти на всіх освітніх напрямках навчається значно менше. На думку польських аналітиків, Польська Республіка є „найменш інтернаціоналізованою країною Європейського Союзу” [891]. Аналіз інституційного рівня інтернаціоналізації системи вищої освіти Польської Республіки, представлений нижче, покликаний спростувати цю тезу.

Розглядаючи інституційний вектор (рівень) інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Польської Республіки, ми здійснили комплексний аналіз досвіду національних класичних закладів вищої освіти країни щодо впровадження та підтримки окремих форм інтернаціоналізації крізь призму трьох компонентів вищої освіти – освітнього, дослідницького та адміністративного (див. розділ 1 монографії). Як було зазначено, аналіз обмежено державними / класичними закладами вищої освіти переважно через те, що саме державні / класичні установи є головними агентами впровадження загальної політики держави у сфері вищої освіти, а отже, будь-які зміни в структурі національних систем вищої освіти (зокрема й інтеграція окремих форм інтернаціоналізації) реалізуються державою через аспектну політику національних (державних) університетів. Вибірку освітніх установ звужено до п'яти закладів вищої освіти відповідно до територіальної ознаки – центр, крайня північна / південна / західна / східна точки країни із розташованими там інституціями. Це дало п'ять національних освітніх установ у якості одиниць аналізу – *Варшавський університет* (центр країни), *Гданський університет, м. Гданськ* (північ країни – вихід до Балтійського моря), *Ягеллонський університет, м. Краків* (південь країни – кордон зі Словацькою та Чеською Республіками), *Зеленогурський університет, м. Зелена Гура* (захід країни – кордон з Німеччиною), *Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні* (схід країни – кордон із Білоруссю та Україною). Спільною ознакою всіх п'яти установ є тип – класичний заклад вищої освіти; ознакою, яку ми аналізуємо як перспективну з погляду пошуку відмінностей та обґрунтування на її основі більшої чи меншої міри розвитку інституційної політики інтернаціоналізації, є територіальна, пізніше до неї була додана часова

(період функціонування установи, починаючи від дати заснування). У якості робочої гіпотези окреслена теза щодо того, що міра розвитку інституційної політики інтернаціоналізації закладу вищої освіти залежить від інституційної культури установи, яка, своєю чергою, почасти формується під впливом географічних особливостей розташування – територіального межування із сусідніми країнами, а також економічного потенціалу регіону дислокації.

На початковому етапі дослідження ми звернулися до бази даних згадуваної вище фундації *Perspektywy*, яка щорічно оголошує рейтинг закладів вищої освіти Польської Республіки всіх типів, напрямів та форм власності, ураховуючи при цьому індекс інтернаціоналізації освітньої установи, який вираховується шляхом відсоткового обчислення таких показників: освітні програми іноземними мовами, студенти, які отримують освітні послуги з використанням іноземних мов у процесі навчання, іноземні студенти, іноземні викладачі, мультикультурний склад студентства, вихідна студентська мобільність (*outgoing*), вхідна студентська мобільність (*incoming*). Цей етап дав змогу встановити позиціонування відібраних нами для подальшого аналізу закладів вищої освіти в національній системі ранжування університетів відносно критерію „інтернаціоналізація”. Так, обрані в якості одиниць аналізу університети в рейтингу 2017 року мали такі індекси інтернаціоналізації [892]: Варшавський університет – 50,5; Ягеллонський університет – 45,4; Гданський університет – 13,6; Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні – 10,6; Зеленогурський університет – 4,3, що становить відповідно 8, 11, 47, 51 та 62 місця в рейтингу класичних закладів вищої освіти Польської Республіки відносно показника „інтернаціоналізація” (див. табл. 3.1.1).

Таблиця 3.1.1

Рейтинг досліджуваних закладів вищої освіти відносно показника „інтернаціоналізація”, 2017 рік

Позиція в рейтингу	Університет	Індекс	Освітні програми іноземними мовами, %	Студенти, які навчаються іноземними мовами, %	Іноземні студенти, %	Іноземні викладачі, %	Мультикультурний склад студентства, %	Студентська мобільність (<i>outbound</i>), %	Студентська мобільність (<i>inbound</i>), %
--------------------	-------------	--------	---------------------------------------	---	----------------------	-----------------------	---------------------------------------	--	---

8	Варшавський університет	50.5	70.37	17.54	9.96	13.47	100	60.38	29.36
11	Ягеллонський університет	45.4	74.07	10.01	10.57	6.35	87.76	36.44	27.15
47	Гданський університет	13.6	14.81	4.32	3.50	7.60	32.65	18.28	11.43
51	Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні	10,6	12.30	2.50	5.78	6.21	28.40	17.41	10.24
62	Зеленогурський університет	4,3	2.54	0.25	3.89	4.57	12.57	15.47	9.67

[Таблиця підготовлена авторкою]

Отримавши загальне уявлення щодо стану інституційних політик інтернаціоналізації відібраних освітніх установ, наступний етап аналізу передбачив вивчення офіційних сайтів університетів та університетських структур, які тією чи тією мірою відповідають за реалізацію означеної політики, на додачу до особистого контактування з представниками таких структур. Зауважимо, що представлені університетами на своїх сайтах та вебсторінках статистичні дані щодо імплементації політики інтернаціоналізації подекуди мають фрагментарний характер, що зумовлено неповнотою університетських архівів, зокрема архівів офісів міжнародних справ. Цей факт і викликав необхідність офіційного листування з представниками деяких з цих офісів.

Центральним закладом визначаємо *Варшавський університет (Uniwersytet Warszawski)*, розташований у столиці Польської Республіки. Заснований у 1818 році, університет від початку мав п'ять факультетів, близько 800 студентів та 40 – 50 професорів [1085]. Сьогодні Варшавський університет має у своєму складі 21 факультет, 30 академічних підрозділів та дослідницьких відділів, 48500 студентів, 7300 членів персоналу, 4800 іноземних студентів з більш ніж 100 країн світу, близько 800 міжнародних партнерів, включаючи 460 закладів вищої освіти, які співпрацюють з університетом у рамках програми ERASMUS+. Університет належить до трьох відсотків кращих освітніх установ світу за підсумками світових рейтингів THE, QS, ARWU; займає перше місце в національних рейтингах закладів вищої освіти, третє місце серед закладів вищої освіти Південно-Східної Європи та 96-е місце серед освітніх установ світу в *Nature Index of Rising Stars*. У 2018 році спільно з університетом Сорбонни, університетом Гайдельберга та Карловим університетом у Празі була підписана декларація про утворення 4EU – Європейського Союзу Університетів, що має на меті посилення

співпраці в галузі досліджень, викладання та ініціатив, пов'язаних із соціальним обов'язком науки [1086].

На офіційному сайті університету розміщений Стратегічний план (Стратегія) [1087], затверджений Сенатом університету 17 грудня 2008 року, який щодо процесу інтернаціоналізації передбачає окремим пунктом інтенсифікацію міжнародного співробітництва в дослідницькій сфері. Зазначено, що університет має зосередитися на тому, аби зробити свою діяльність інтернаціоналізованою, особливо щодо надання освітніх послуг та реалізації досліджень за рахунок, зокрема, використання свого центрального географічного положення і в Польській Республіці, і в Центральній Європі з метою поступової трансформації в сучасний освітній та дослідний центр європейського та міжнародного значення. Виходячи з цього, наголошено на потребі у збільшенні кількості міжнародних угод та контрактів, інтенсифікації співробітництва із закордонними освітніми установами, упровадженні спільних освітніх та дослідницьких програм, підтримці студентської та викладацької мобільності. Підкреслена також необхідність роботи в напрямі програм ERASMUS+ / ERASMUS-MUNDUS, програм спільних/подвійних ступенів, іміджевої підтримки університету за кордоном, співпраці з освітніми мережами та консорціумами.

Зауважимо, що концептуальні положення щодо підтримки та розвитку політики інтернаціоналізації в університеті проходять крізь весь документ окремими тезами. Так, на 3-й сторінці серед концептуальних стратегічних положень знаходимо: *There are strong research teams that count on the international level* – маємо сильні дослідницькі команди, які є орієнтованими на міжнародний рівень (*непереклад наш – I. B.*); *Organization of research and educational processes in a way that enables mobility of students and lecturers, presence of visiting foreign students and lecturers* – Організація процесу надання освітніх послуг та реалізація досліджень відбуваються таким чином, аби забезпечити мобільність студентів та викладачів, наявність іноземних студентів та викладачів (*непереклад наш – I. B.*); *Active international cooperation in the area of research and education* – Активне міжнародне співробітництво в галузі досліджень та освіти (*непереклад наш – I. B.*) [1087]. Надання освітніх послуг передбачає розширення освітньої пропозиції для іноземних громадян сусідніх з Польською Республікою країн та для емігрантів з Польщі. Дослідження зорієнтовані на зростання індексів наукової діяльності, зокрема, за рахунок міжнародних нагород, участі в міжнародних дослідницьких асоціаціях. Зазначено, що наукові фонди університету повинні підтримувати розвиток досліджень, які замовляються та фінансуються з-за кордону, і таким чином проводяться

за рахунок отримання фінансової підтримки від іноземних інвесторів у галузі.

Важливим та перспективним аспектом діяльності адміністрація університету називає збільшення переліку освітніх програм та курсів, які викладаються іноземними мовами. Це, своєю чергою, сприяє збільшенню кількості іноземних громадян – студентів різних освітніх ступенів та напрямів. Для інтенсифікації цього напрямку запроваджені фінансові стимули та мовна й методологічна підтримка (у сфері змісту та інтегрованого вивчення мови) для осіб, які беруть участь у організації та проведенні курсів іноземних мов з метою забезпечення вищої якості та ефективності надання освітніх послуг в університеті.

Іншим елементом, який сприяє підвищенню міжнародного статусу університету, є всебічна підтримка програм студентської та адміністративної мобільності, залучення провідних іноземних академічних співробітників до викладання та здійснення досліджень в університеті протягом тривалого часу. Зазначено, що багатомовна і багатокультурна освіта для студентів університету є пріоритетом, досягати якого почасти допомагають наявні освітні пропозиції Європейського простору вищої освіти (див. розділ 2) і пов'язана з ними подальша можливість працевлаштування на європейському ринку праці.

Підтверджуючи статистичними даними окреслені стратегічні положення, зазначаємо, що у 2008 році університет пропонував 12 освітніх програм англійською мовою, по закінченні яких студент мав можливість отримати диплом. У 2018 році кількість таких програм збільшилася до 26, серед яких: американські студії (*Amerykaniстыka*), археологія (*Archeologia*), хімія (*Chemia*), міжнародна економіка (*Ekonomia międzynarodowa*), англійські студії (*Anglistyka*), менеджмент довколишнього середовища (*Zarządzanie środowiskiem*), європейське адміністрування (*Administracja europejska*), європейські студії – європейська інтеграція (*Europeistyka – Integracja europejska*), фінанси (*Finanse*), гуманітарна робота (*Nauki humanistyczne*), інформатика та економетрія (*Informatyka i ekonometria*), міжнародний бізнес (*Biznes międzynarodowy*), міжнародні зв'язки (*Stosunki międzynarodowe*), внутрішня безпека (*Bezpieczeństwo wewnętrzne*), журналістика та інформаційні студії (*Studia dziennikarskie i informacyjne*), філософія (*Filozofia*), наука про політику (*Nauki polityczne*), психологія (*Psychologia*), квантитативні фінанси (*Finanse ilościowe*), навчання англійської дітей (*Nauczanie dzieci angielskich*) [1084]. Окрім названих програм, освітня пропозиція закладу представлена також 29 програмами спільного / подвійного ступеня та трьома програмами MBA, організованими спільно з міжнародними партнерами. Наявні

можливості індивідуального навчання для отримання докторського ступеня англійською мовою для іноземних пошукувачів та спільні з іноземними установами-партнерами програми навчання в докторантурі в кількості 35 програм (*co-tutelle програми*). У 2018 році дослідницькі команди університету отримали також близько 50 грантів від програми HORIZON 2020, 14 грантів від Європейської Ради з питань досліджень (*European Research Council*); 1600 дослідницьких проєктів було профінансовано шляхом залучення фондів національних та міжнародних дослідницьких програм [1086].

Досліджуючи показники мобільності, робимо зріз відносно двох векторів – мобільність персоналу (викладачі та адміністративні співробітники закладу) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*). Отримані дані представлено в додатку Д.1. Цифри свідчать на користь динамічного зростання кількості учасників схем мобільності за обраний проміжок часу. Ці та інші статистичні показники щодо окремих форм інтернаціоналізації дають підстави здійснити подальший SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету з метою виявлення причин явища (розподіл чинників і явищ відповідно до чотирьох категорій: сильні (*Strengths*), слабкі (*Weaknesses*) сторони; можливості (*Opportunities*) та загрози (*Threats*), пов'язані з реалізацією). Подальшу розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Варшавського університету робимо з урахуванням компонентів національної системи вищої освіти, виокремлених у Розділі 1 роботи, на підставі методики SWOT-аналізу з урахуванням позитивних та негативних аспектів означеного процесу (див. додаток Д.2).

Отже, стратегічний менеджмент Варшавського університету в напрямі імплементації інституційної політики інтернаціоналізації реалізується відповідно до положень *Програми інтернаціоналізації вищої освіти Польської Республіки* (див. розділ 2). Територіальне розташування університету в столиці країни, а також два століття активної роботи від дати заснування і, відповідно, значний досвід інтернаціоналізації діяльності ще за часів відсутності власне терміна *інтернаціоналізація* закономірно призводять до провідної позиції освітньої установи в рейтингах відповідно до показника „інтернаціоналізація”. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: адміністративний компонент (*далі за текстом – АК*) – 22 покликання, освітній компонент (*далі за текстом – ОК*) – 15, дослідницький компонент (*далі за текстом – ДК*) – 5, що свідчить про інтенсивну адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації в університеті, підтримку, яка власне і є запорукою імплементації

інституційної політики інтернаціоналізації установи на освітньому та дослідницькому рівнях. Наведені дані засвідчують також зростання міжнародного потенціалу університету та відповідно іміжду установи на національному й транснаціональному рівнях; проте дослідницький компонент діяльності вочевидь потребує більшої підтримки. Підґрунтям для цього вважаємо перспективу розробки *Стратегії інтернаціоналізації* Варшавського університету та *Плану заходів щодо реалізації стратегії*.

Ягеллонський університет у Кракові (*Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*) є найстарішим закладом вищої освіти Польської Республіки та одним з найстаріших Європи (дата заснування – 12 травня 1364 року); у нашій вибірці установа репрезентує південь країни. Від самого свого заснування університет функціював як інтернаціоналізована освітня інституція – у ньому навчалися поляки, русини, литовці, угорці, німці, чехи, швейцарці, англійці, голландці, французи, іспанці, італійці й навіть татари [1077]. Розвиток університету нерозривно пов'язаний з бурхливою й почасти трагічною історією Польщі, а деякі зі студентів та викладачів університету стали відомими історичними діячами (Микола Коперник, Папа Іван Павло II та ін.). Сьогодні університет налічує 16 факультетів, які утворюють три університетських кампуси; в університеті навчається 37920 студентів, включаючи 3861 іноземного студента 90 національностей (інакше кажучи, на кожні 2000 студентів університету припадає 1 іноземний студент), працює близько 4000 співробітників; наявні 87 напрямів навчання, 530 курсів англійською, французькою, іспанською, німецькою та російською мовами [1078].

Офіційні дані, отримані завдяки контактуванню з адміністрацією університету, дають можливість ознайомитися наразі з єдиним стратегічним документом закладу – *Статутом*, затвердженим Сенатом університету 27 червня 2007 року [1079]. Документ не містить окремих розділів, присвячених розвитку міжнародної діяльності, мобільності чи інтернаціоналізації. Проте в ньому трапляються покликання на ці процеси. Так, на сторінці 4 зазначено, що університет здійснює свою діяльність, підтримуючи постійні контакти із закордонними дослідницькими установами, суспільними центрами, освітніми та дидактичними закладами освіти тощо (*The University operates by keeping constant contact with foreign research institutes, community centres, education and didactic institutions* [1079]). Зазначено також, що ректор має виключне право представляти університет на міжнародній арені й підписувати міжнародні угоди про співробітництво. Більш широко специфіка підтримки та розвитку інституційної політики інтернаціоналізації університету в Статуті не представлена. Водночас на

сторінці відділу міжнародних зв'язків установи зазначено, що університет підтримує політику, пов'язану з інституційною інтернаціоналізацією – бере участь у різноманітних заходах міжнародного характеру, включаючи освітні, науково-дослідні проекти, викладацькі та студентські обміни відповідно до білатеральних угод про співпрацю та до програм ERASMUS+ та SYLFF, підтримує організацію й проведення міжнародних літніх шкіл, а також міжнародні стипендіальні програми [1075]. Ці та інші заходи реалізуються на рівні університету, факультетів (інститутів) та централізовано координуються такими підрозділами: відділ міжнародних зв'язків, відділ студентської мобільності, відділ міжнародних стажувань, відділ наукових досліджень та структурних фондів, приймальний відділ, Центр академічної підтримки, відділ досліджень, Центр трансферу технологій CITTRU, відділ комунікацій та маркетингу [1075]. З 1996 року виходить друком університетський бюлетень, присвячений питанням реалізації університетської політики міжнародного співробітництва та мобільності [1078]. Власне відділ міжнародних зв'язків університету у 2015 році святкував 50 років своєї діяльності (дата започаткування – 16 грудня 1964 року).

Літописи університету 1945 – 1956 років не містять багато даних щодо міжнародного співробітництва закладу – згадуються візити окремих учених та студентів із Франції, колишнього СРСР, Фінляндії, Латинської Америки, Швеції, В'єтнаму та Китаю. З 1962 року університет співпрацює в рамках партнерських угод з Університетом імені Фредеріка-Шіллера в Єні, Східна Німеччина, Київським університетом імені Тараса Шевченка, колишній СРСР, а з 1963 року – з Університетом імені Я. А. Коменського в Братиславі, колишня Чехословаччина, та з університетом Печі, Угорщина. У жовтні 1965 року була підписана угода з Університетом Генту, Бельгія. У 1965 – 1966 роках на 25 освітніх програм було зараховано 8021 студент, зокрема 97 іноземців. З 231 співробітника університету, які відвідали іноземні освітні установи, 50 осіб здійснили поїздки до колишнього СРСР, 33 особи – до колишньої Чехословаччини, 28 – до Східної Німеччини, 18 – до Франції, 13 – до Великобританії, 9 – до США, 9 – до Італії, а також до Індії, Ірану, Нігерії та Тунісу. Університет прийняв 128 іноземних гостей з 24 країн Європи (Східна Німеччина – 21 особа, Чехословаччина – 20 осіб, Франція – 14 осіб, СРСР – 11 осіб, Великобританія – 9 осіб, США – 9 осіб, Бельгія – 9 осіб, Румунія – 9 осіб). У 1969 – 1971 роках університет підтримував контакт уже з 10 університетами в рамках угод про співробітництво: з Києва, Єні, Братислави, Печі, Хельсінкі, Генту, Льєжу, Упсали, Бордо й Будапешта; 600 академічних співробітників

виїздили за кордон, а університет прийняв 350 науковців з 27 країн. Відзначимо, що політика інтернаціоналізації щодо співпраці із зарубіжними освітніми установами також має і культурне підґрунтя. Так, камерний оркестр Університету Ієни виступав у Кракові ще в 1971 році. У рамках культурної співпраці між Ягеллонським університетом та Ерланген університетом, Нюрнберг, починаючи з 1994 року, у м. Краків проходять регулярні концерти класичної музики [1078].

З 1972 по 1980 роки університет продовжував практику укладання угод про співпрацю із зарубіжними освітніми установами як основу для студентських та викладацьких обмінів, студентських інтернатів, спільних досліджень та співпраці між університетськими бібліотеками. Так, у 1977 році 28 студентів Ягеллонського університету навчалися в колишньому СРСР, 5 – в університетах Східної Німеччини, 3 – в Alliance коледжі, 1 – у Софії та 1 в Лейпцигу. У 1979 році в університеті навчалось 87 іноземних студентів із 30 країн світу, водночас як 77 студентів університету вирушили до 14 країн на навчання. Крім того, 158 студентів університету проходили стажування (переважно в країнах колишнього Радянського блоку, єдиним західним університетом був Сент-Ендрюс (3 студенти) [1078].

Політична ситуація в Польщі у 1981 – 1982 роках значною мірою вплинула на реалізацію інституційної політики інтернаціоналізації закладу. Уведення воєнного стану в 1981 році призвело до скасування численних візитів і практично повністю зупинило міжнародні наукові обміни, які вдалося поступово відновити в 1983 році. Протягом 1983 – 1986 років університет відновив практику підписання угод про співпрацю із зарубіжними освітніми установами; 500 студентів університету виїздили на навчання та практики за кордон.

Політична трансформація 1989 року викликала тимчасові труднощі щодо реалізації політики інтернаціоналізації установи. Угоди про співробітництво з університетами-партнерами з колишніх соціалістичних країн повинні були бути перепідписані. Співпраця із закладами в Західній Європі та США була успішно продовжена. 1990 – 1991 академічний рік призвів до подальшого розвитку контактів з іноземними академічними центрами. Кілька підрозділів університету було об'єднано спільними проектами в рамках європейської програми TEMPUS. Університет став членом групи COIMBRA та мережі Утрехт (*Utrecht Network*). У травні 1992 року була підписана угода з Фондом Сасакава в Токіо, що дозволило приєднатися до Фонду стипендій молодих лідерів Рьоїчі Сасакава (*The Ryoichi Sasakawa Young Leaders Fellowship, SYLFF*), який надає фінансову підтримку слухачам докторських програм університету для коротко- та довготривалого

перебування з метою дослідницької роботи в закордонних освітніх закладах. У жовтні 1995 року відкрито Центр досліджень країн Центральної та Східної Європи, який запропонував пілотні на той час курси вивчення англійської мови (16 студентів університету та 12 студентів, які навчалися в рамках програми TEMPUS). Були підписані нові угоди з Токійським університетом сільського господарства та технології, Університетом Ексетер, Університетом Південного банку, Лондон, Медичним коледжем Університету Уельсу, Кардіфф, та Бостонським коледжем у США. Кількість спільних дослідницьких та освітніх проєктів, реалізованих співробітниками та викладачами закладу, досягла 42 (з них – 15 у рамках програми TEMPUS).

Ще одним досягненням університету в напрямі інтернаціоналізації інституційної діяльності стало приєднання в листопаді 1997 року до програми SOCRATES / ERASMUS та підписання перших угод щодо мобільності студентів, викладачів та персоналу з 30 університетами країн-членів Європейського Союзу. 8 жовтня 1999 року університет організував перше вітальне зібрання для міжнародних студентів (понад 200 учасників). Станом на 2015 рік університет співпрацював уже зі 183 академічними центрами в рамках 202 білатеральних угод: 83 угоди на університетському рівні, 43 – на рівні факультетів, 46 – на рівні інститутів та 30 – на рівні колегіуму *Medicum*. Співпраця включала спільні дослідження, обмін співробітниками та студентами, участь у міжнародних програмах та науково-освітніх проєктах. Майже 57% угод було підписано з європейськими закладами вищої освіти, близько 17% – з університетами Північної та Південної Америки, 16% – з університетами Азії. Найважливішими партнерами університету є країни Європейського Союзу – 74 освітні установи з 19 країн. Університет підтримує найбільш тісні контакти з Німеччиною, Францією, США, Італією, Великою Британією, Україною та Іспанією (білатеральні угоди, програма ERASMUS+, кількість вихідних та вхідних візитів співробітників та науковців). В останні роки двосторонні обміни співробітниками та студентами (окрім програми ERASMUS+) становлять 260 – 280 візитів на рік. Протягом останніх двадцяти років спостерігається стабільне збільшення кількості всіх вихідних візитів (і студенти, і співробітники): із 666 в 1995 році до 1205 у 2014 році (збільшення майже втричі).

Серед особливостей інституційної політики інтернаціоналізації Ягеллонського університету назвемо також запровадження відомого в Центральній та Східній Європі Фонду королеви Ядвіги (*Queen Jadwiga Foundation*), метою якого є забезпечення наукового персоналу та студентів освітніх установ з країн Центральної та Східної Європи, а

також країн колишнього Радянського Союзу та Балкан, стипендіями задля проведення наукових досліджень у Ягеллонському університеті. Кількість стипендіальних мобільностей (*incoming*), реалізованих за роки діяльності Фонду, представлена в додатку Д.3.

Розгалужена система адміністративної підтримки дозволяє університету реалізовувати політику інтернаціоналізації, майже не покликаючись на неї в жодному стратегічному документі. Так, станом на 2017 рік університет має вже 263 білатеральних угоди з 240 партнерськими установами з 52 країн світу, серед яких Північна Америка (28 угод з національними закладами вищої освіти), Південна Америка (11 угод з національними закладами вищої освіти), країни Європейського Союзу (154 угоди з національними закладами вищої освіти), Австралія (3 угоди з національними закладами вищої освіти), Африка (10 угод з національними закладами вищої освіти), Азія (57 угод з національними закладами вищої освіти) [1076]. Зростає і щорічна кількість науково-дослідних проєктів за такими напрямками: *Leonardo da Vinci; Jean Monnet; Socrates Lingua; Socrates Comenius; Erasmus Mundus; 6th Framework projects*; проєкти, координовані Міністерством науки та вищої освіти Польської Республіки; проєкти в рамках програм *CEEPUS, AGIS, KULTURA 2000, Socrates Eureka, Socrates Grundtvig, Lane Kirkland Scholarship*. Пропонуються освітні програми англійською мовою, кількість яких зросла з 8 освітніх програм у 2005 році (медична магістратура – диплом та ліцензія на медичну практику); магістратура з англійської філології; магістратура з європейських студій; магістратура з психології; магістратура з європейської культури: Європа та світ; бакалаврат та магістратура з біотехнологій) до 30 у 2016 – 2017 навчальному році (7 програм бакалаврату, 18 магістерських програм, 5 докторських програм), а також 530 курсів англійською, іспанською, німецькою, російською мовами на всіх освітніх ступенях.

Університет пропонує програми подвійних/спільних ступенів, кількість яких знову ж таки щорічно зростає: з п'яти програм у 2005 році (магістратура з управління (спільно з університетом Роберта Шумана в Страсбурзі); магістратура з соціології (спільно з університетом Ексетера); магістратура з юриспруденції (спільно з університетом Орлеана); магістратура з європейських студій (спільно з університетом Відня); аспірантура *UNIGIS* (спільно з університетом Зальцбурга) до дев'яти програм магістерського ступеня у 2018 році (студії країн, що розвиваються, в глобальній перспективі (спільно з університетом Астон); розширені міждисциплінарні дослідження Європейського Союзу та Японії (спільно з університетом Кобе); європейська політика / європейські студії (спільно зі Страсбурзьким університетом);

європейські студії (спільно з університетом Падуї); європейські студії (спільно з Віденським університетом); європейські студії / політичні науки та європейські регіональні студії (спільно з Тартуським університетом); європейські студії / соціальні науки (*IMESS*) (спільно з Лондонським університетським коледжем); дослідження лідерства та демократії (спільно з університетом *Católica Portuguesa*); міжнародна магістратура з центрально- та східноєвропейських досліджень (*IMRCEES*) (спільно з університетом Глазго).

Власне питання міжнародного співробітництва та інтернаціоналізації національних систем вищої освіти досліджуються під час дебатів та обміну практиками на низці конференцій та симпозіумів. Серед останніх наведемо міжнародну конференцію „Міжнародні студенти у Польщі 2017” (*International Students in Poland 2017*), яка проходила 27 – 28 лютого 2017 року й під час якої дискутували щодо питань інтернаціоналізації діяльності польських закладів вищої освіти як однієї з ключових проблем, що обговорювалися впродовж роботи над новим Законом про вищу освіту Польської Республіки.

Наведемо статистичні дані; зріз, як і в попередньому кейсі, робимо відносно двох векторів – мобільність персоналу та мобільність студентів (див. додаток Д.3). Відповідно, розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Ягеллонського університету робимо, як і в попередньому випадку, з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 дослідження, спираючись на методичку SWOT-аналізу, що враховує позитивні та негативні аспекти процесу (див. додаток Д.4).

Ягеллонський університет знаходиться в точці дислокації, що межує з колишньою Чехословаччиною, відомий своїм підходом до навчання, викладання та досліджень відповідно до *Гумбольдтівської моделі класичного університету* (див. розділ 1 монографії). Той факт, що освітня установа є також чи не найстарішою в Європі, робить її, вочевидь, більш престижною за центральний Варшавський університет відповідно до національних рейтингів [894]. Кейс Ягеллонського університету засвідчує, що високий показник індексу інтернаціоналізації може бути зумовленим серед іншого багаторічним досвідом роботи університетських міжнародних структур (офіси міжнародних зв'язків, іноземних студентів, міжнародних програм), і кожного з факультетів установи, досвідом, що називаємо запорукою наявності розгалуженої системи зарубіжних партнерів університету по всьому світу. Частотність асоційованих покликань на компоненти діяльності закладу дорівнює: АК – 22 покликання, ОК – 15, ДК – 6, що говорить на користь адміністративної підтримки процесу

інтернаціоналізації в університеті, яку визначасмо як базу активної імплементації політики інтернаціоналізації установи на освітньому та дослідницькому рівнях; наведені дані також свідчать про зміцнення міжнародного потенціалу університету і в перспективі розробку *Стратегії інтернаціоналізації установи та Плану заходів щодо реалізації стратегії*.

Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*) з урахуванням принципу географічної сегментації закладів вищої освіти представляє в нашій вибірці схід країни. Університет було засновано через три місяці після припинення нацистської окупації Любліна. Група вчених зі Львова спільно з польськими дослідниками, які пережили окупацію Любліна, почали працювати на той час у Люблінському католицькому університеті (спеціалізувався на гуманітарних науках). На його базі 23 жовтня 1944 року Польський комітет національного звільнення започаткував Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. Польська реформа організаційної структури закладів вищої освіти 70-х років вплинула і на університет – 77 кафедр було реорганізовано у 21 інститут, які було розділено на ті, що займаються викладацькою, і ті, що займаються науковою діяльністю. Станом на 2017 рік у структурі університету функціює 11 факультетів у Любліні та кампус у м. Пулава. Освітня пропозиція налічує понад 80 програм англійською мовою та більше 250 спеціалізацій. У 2017 академічному році в університеті навчалося понад 1600 іноземних студентів, була наявна 181 угода про співробітництво із закордонними інституціями вищої освіти та широкий вибір варіантів міжнародних стажувань [1080]. У тому ж таки 2017 році у доповіді *International students in Poland 2017* від згадуваної вище фундації *Perspektywy* університет було названо найбільш інтернаціоналізованим закладом вищої освіти Польської Республіки [1081], хоча рейтинг закладів вищої освіти Польщі 2017 року, представлений аналітиками фундації, цю тезу почасти спростовує.

Офіційний сайт університету дає можливість ознайомитися зі *Стратегією інтернаціоналізації 2016 – 2021 років*, у якій окреслені цілі, перспективні джерела фінансування, система менеджменту та шляхи реалізації процесу відповідно до компонентів системи вищої освіти – на рівні надання освітніх послуг і на рівні провадження дослідницької діяльності. Окремі розділи присвячено питанням мобільності студентів, викладацького та адміністративного персоналу, а також створенню спеціального міжнародного простору (*International Space*), який власне робить можливою імплементацію процесу інтернаціоналізації в університеті [1082].

Серед стратегічних цілей, які привернули нашу увагу, назвемо: розвиток дослідницького потенціалу в напрямі зміцнення міжнародного наукового співробітництва, інтернаціоналізацію процесу навчання й викладання, розвиток глобальної, міжнародної, міжкультурної компетентностей студентів, збільшення зовнішнього фінансування наукових досліджень, збільшення кількості іноземних студентів. Окреслені цілі відповідають теоретичним положенням щодо процесу інтернаціоналізації національних систем вищої освіти, викладеним у першому розділі нашої роботи. Щодо менеджменту в документі йдеться про створення команди осіб на факультетах, відповідальних за координацію конкретних заходів та програм, таких як ERASMUS+, грантові програми наукових досліджень і навчання, набір іноземних студентів тощо. Діапазон роботи таких міжнародних факультетських команд окреслено крізь призму огляду фінансових ресурсів для реалізації їхньої діяльності. Імпонує нам також і те, що акцент у документі зроблено на інформаційному компоненті, який передбачає: популяризацію інформації, візуальну ідентифікацію, адміністрування вебсторінок факультетів (зокрема англійською та російською мовами), присутність у соціальних мережах, підготовку рекламних матеріалів, розробку планів інформаційних і рекламних заходів, циклічні рекламні заходи, наприклад, щорічні наради з міжнародними партнерами тощо. Розширення мережі міжнародних партнерів заплановане, зокрема, за рахунок використання персональних наукових контактів викладачів факультетів та представників адміністрації університету.

Підтримуємо й окреслені в документі тези щодо інтернаціоналізації наукової діяльності (дослідження та інноваційні розробки) і навчання. Так, щодо досліджень документ наголошує на таких аспектах: створення нових або приєднання до наявних дослідницьких мереж та консорціумів, співпраця з міжнародними організаціями та фондами підтримки освіти і науки, визначення стратегічних з територіального погляду регіонів, які є перспективними для окремих факультетів відносно науково-дослідної діяльності, розробка програм міжнародних наукових стажувань студентів по окремих факультетах тощо. У розрізі „навчання” інтернаціоналізація має відбуватися через викладання окремих модулів або освітніх програм іноземними мовами, збільшення кількості програм спільних/подвійних ступенів, активнішу співпрацю з програмою ERASMUS+, розширення освітньої пропозиції на програми післядипломної освіти для іноземних студентів, підтримку візитів студентів з метою навчання в рамках міжнародних проектів із зарубіжними університетами-партнерами тощо.

Ми вже зазначали, що документ говорить і про створення так званого „міжнародного простору” на факультетах як середовища, що сприятиме інтенсифікації міжнародної діяльності факультетів у всіх перелічених вище напрямках. Умови, названі для цього, є такими: розвиток мовних компетентностей студентів та викладачів університету, підтримка польських студентів університету, які виїжджають за кордон, і іноземних студентів, які приїжджають навчатися в університет (консультування, тьюторство тощо), створення системи юридичних послуг для іноземних студентів, що передбачає допомогу в питанні зарахування на навчання, створення стипендіальної системи для іноземних студентів університету, розвиток мовних та міжкультурних компетентностей адміністративного персоналу, який працює з іноземними студентами та викладачами, зокрема шляхом проведення інформаційних сесій, вебінарів, візитів до університетів-партнерів тощо, створення умов для соціокультурної інтеграції іноземних студентів, створення системи моніторингу іноземних студентів та постійного контакту з ними після закінчення навчання, запровадження програми регулярних візитів зарубіжних професорів, координовані дії щодо підтримки міжнародного іміджу університету через соціальні мережі, наукові заходи, такі як відкриті лекції англійською мовою відомих діячів та інші заходи з промоції, удосконалення інформаційної системи університету з використанням англійської мови, надання інформації бібліотечним сервісом університету англійською мовою. Фінансова підтримка названих напрямів має відбуватися: з бюджетних джерел, таких як програми підтримки інтернаціоналізації вищої освіти профільного міністерства Польської Республіки, Національного наукового центру та Національного центру досліджень і розробок; шляхом отримання фінансової підтримки від Європейського Союзу з метою реалізації міжнародних досліджень та більш широко інтернаціоналізації вищої освіти; шляхом отримання фінансової підтримки від приватних інвесторів, фондів та міжнародних організацій за межами Європейського Союзу; завдяки співробітництву з владними структурами міст та провінцій.

Незважаючи на наявність стратегічного документа з інтернаціоналізації в університеті, сайт університету не дає можливості отримати інформацію про офіс міжнародного співробітництва (зв'язків) як загальноуніверситетську структуру. На кожному факультеті існує власний структурний підрозділ, який контролює та сприяє розвитку міжнародної діяльності факультету, участі студентів і викладачів у схемах мобільності, збільшенню кількості угод про співробітництво із зарубіжними освітніми установами. Отримавши консультацію від

декана факультету політичних наук та журналістики, професорки пані Івони Хофман (Ivonna Hoffmann), ми переконалися у сказаному – в університеті факультети реалізують заходи щодо інтернаціоналізації навчання й досліджень всередині власних структурних підрозділів, додаткові структури чи підрозділи університетського рівня відсутні, факультети керуються університетською візією щодо інтернаціоналізації, проте мають автономію відносно шляхів її реалізації. Так, до складу адміністративного апарату того же таки факультету політичних наук та журналістики входить посада заступника декана з питань досліджень та міжнародного співробітництва, на офіційному сайті факультету наявні окремі сторінки, присвячені інтернаціоналізації та роботі в рамках програми ERASMUS+, перелік білатеральних угод з університетами-партнерами за кордоном та програм подвійного ступеня [1083]. Кожний факультет має координатора програми ERASMUS+, надає перелік курсів та освітніх програм іноземними мовами. Для нашого дослідження така модель організації міжнародної діяльності становила певний виклик, оскільки для отримання статистичної інформації відповідно до виокремлених критеріїв ми зверталися до окремих факультетів, а надані ними дані, які були подекуди фрагментарними (рік початку вибірки – 2004), зводили до загальноуніверситетського рівня шляхом додавання. Проте вважаємо отримані показники об'єктивними й такими, що дозволяють на їхній основі розробити матрицю інституційної системи інтернаціоналізації Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (див. додаток Д.5). Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні робимо, як і в попередніх випадках, з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 дослідження, застосовуючи методіку SWOT-аналізу для визначення ключових стратегічних та оперативних цілей реформування інституційної системи інтернаціоналізації (див. додаток Д.6).

Університет, як ми вже зазначали, є особливим щодо структурної організації, упровадження та підтримки окремих форм інтернаціоналізації вищої освіти на інституційному рівні – єдиний з аналізованих нами закладів вищої освіти Польської Республіки, який адаптував британську модель роботи і передав функції міжнародного офісу як централізованого структурного підрозділу на факультети. Територіальне розташування установи вплинуло на національний склад і кількість іноземних студентів університету – переважна їхня більшість з України та Білорусі. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за підсумком SWOT-аналізу дорівнює: АК – 18 покликань, ОК –

12, ДК – 4, що, як і в попередніх кейсах, свідчить про наявність в університеті адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації, яка робить можливою імплементацію політики інтернаціоналізації установи на освітньому та дослідницькому рівнях; наведені статистичні показники засвідчують також факт поступового зміцнення міжнародного потенціалу університету, на що вказує і четверта позиція серед аналізованих нами освітніх установ у національному рейтингу відповідно до показника „інтернаціоналізація”.

Гданський університет (Uniwersytet Gdański), заснований 20 березня 1970 року, з урахуванням застосованого в роботі принципу географічної сегментації національних закладів вищої освіти, репрезентує північний регіон країни. Університет було утворено завдяки об'єднанню двох освітніх установ – Школи вищої економіки в Сопоті та Вищої педагогічної школи в Гданську. Станом на 2018 рік університет налічував 11 факультетів, близько 33000 студентів (з них 6% – іноземні студенти – близько 2000 осіб) та 1700 академічних співробітників. Університет займає провідні позиції на польському ринку освітніх послуг у таких галузях знань, як *біологія, біотехнологія, хімія, океанографія, квантова фізика, педагогіка, психологія, правознавство, економічні науки* [1070]. Згідно з рейтингом OECD 2017 року університет зайняв п'яту позицію серед національних закладів вищої освіти Європи відповідно до критерію „якість освітніх послуг”; згідно з національним рейтингом закладів вищої освіти Польської Республіки в тому ж таки році університет займав десяте місце [1071].

Провідним вектором інституційної політики інтернаціоналізації університету називаємо співробітництво із закладами вищої освіти країн Європи – станом на 2017 рік з ними було наявно 123 міжнародні білатеральні угоди. З 2002 по 2018 роки було підписано понад 350 партнерських угод про співробітництво в рамках участі в європейських та міжнародних програмах у галузі вищої освіти та досліджень. Значним є досвід реалізації проектів відповідно до Рамкових програм Європейського Союзу та програми HORIZON 2020 – загалом 73 проекти [1070]. Серед найбільших досягнень інституційної політики інтернаціоналізації установи називаємо започаткування трьох європейських центрів: Науково-освітній центр соціального та економічного розвитку міст (*RECOURSE*), Центр досконалості щодо розвитку освіти та досліджень (*BALTDER*), Центр удосконалення досліджень з біології та молекулярної біомедицини (*BioMoBi*); а також міжнародної мережі „Морське біорізноманіття та функціонування екосистем” (*MARBEF*), Європейської мережі моніторингу противірусного опору наркотиків (*VIRGIL*). Масштабними вважаємо

проекти, виконані в рамках VII Рамкової програми Європейського Союзу – вивчення морських ресурсів та біоактивних сполук: Від відкриття до сталого виробництва та промислових застосувань (*MAREX*), Квантові інтерфейси, датчики зв'язку на основі втручання (*Q-ESSENCE*), Квантові ресурси: концептуальна аплікація (*QOLAPS*) [1070]. Одним із найбільших успіхів освітньої установи стало отримання престижної міжнародної премії *Crystal Brussels Prize* у 2013 році в категорії „Дослідження та розробки” [1071].

Проаналізувавши напрями, зміст та джерела фінансування міжнародних дослідницьких проєктів університету, відзначаємо сфокусованість адміністрації закладу та окремих факультетів на розвитку інтелектуально-технологічного потенціалу установи з метою подальшого впливу на національну економіку країни через трансфер результатів міжнародних досліджень на національні ринки. Теза отримує своє підтвердження і через факт наявності в університеті окремої структури, відповідальної за трансфер технологій, – *Centrum Transferu Technologii Uniwersytetu Gdańskiego (CTT UG)*, створеної у 2014 році з метою, зокрема, пошуку та налагодження співпраці з потенційними галузевими партнерами – представниками малого та середнього бізнесу, інвесторами, які в змозі надати фінансову підтримку науковцям університету в роботі над вирішенням глобальних та національних проблем, покращенням якості життя тощо. Не менш важливим є й те, що центр також сприяє реалізації процесу комерціалізації результатів міжнародних досліджень, які виконуються в університеті [1072].

Аналіз адміністративної структури університету відносно процесу інтернаціоналізації дозволив побачити наявність низки профільних офісів на чолі з проректором з досліджень та міжнародного співробітництва, який керує власне міжнародним офісом, офісом, що відповідає за програму ERASMUS+, офісом іноземним студентів, офісом менеджменту міжнародних проєктів, офісом міжнародних відносин та Центром трансферу технологій, про який йшлося вище [1073]. Як продовження цієї мережі діють координатори міжнародних проєктів на кожному факультеті університету. Власний сайт міжнародного офісу закладу дозволяє дізнатися про наявні на всіх освітніх ступенях програми та курси англійською мовою для іноземних громадян – потенційних студентів університету, а також надає інформацію для викладачів закордонних закладів вищої освіти, які розглядають університет Гданська в якості перспективного місця роботи чи здійснення досліджень [1071].

Стратегія університету, затверджена у 2013 році й викладена на офіційному сайті установи, серед іншого містить такі концептуальні положення щодо компонентів інституційної політики інтернаціоналізації, які привернули нашу увагу: 1) дослідницька робота має бути зорієнтованою на тематичні напрями, які відповідають потребам сучасного глобалізованого світу; збільшення матеріального потенціалу та інтелектуального капіталу має досягатися за рахунок тісних зв'язків із зарубіжними партнерами; 2) наявна система надання освітніх послуг має бути трансформована відповідно до світових тенденцій, таких як: використання результатів найсучасніших наукових досліджень; запровадження гнучких навчальних траєкторій; підтримка міждисциплінарних досліджень; розробка нових форм навчання – електронне навчання, навчання впродовж життя, індивідуальні дослідження, відкритий університет; гармонізація освітнього процесу відповідно до міжнародних принципів визнання кваліфікацій; 3) підтримка студентської й викладацької мобільності шляхом запровадження внутрішньої системи контролю якості освіти та прозорої системи оцінки професійного розвитку та діяльності персоналу; 4) розширення освітньої пропозиції шляхом розробки та впровадження в освітній процес програм докторського ступеня для іноземних громадян; 5) підтримка використання сучасних технологій для просування результатів досліджень (публікація в англійських журналах, придбання електронного доступу до міжнародних періодичних видань тощо); 6) створення умов, які дозволять запрошувати вчених з відомих зарубіжних центрів та освітніх установ (для наукових консультацій, лекцій, методологічних семінарів тощо) [1074].

Підтримуємо представлену в університеті ідею залучення нетрадиційних методів фінансування досліджень шляхом участі науковців закладу в роботі міжнародних науково-промислових структур (технологічних кластерів та платформ), а також шляхом концентрації на базі установи науково-дослідницького потенціалу завдяки створенню та підтримці діяльності міжнародних міждисциплінарних дослідницьких команд. Імпонує нам і теза щодо того, що заклад вищої освіти може зробити вагомий внесок у міжнародну конкурентоспроможність польської науки шляхом упровадження передових методів та засобів досліджень з-за кордону, а багатомовна та міжкультурна освіта має стати пріоритетом задля того, аби випускники університету мали більше можливостей працевлаштування на європейському та світовому ринках праці.

Щодо мобільності в документі передбачена додаткова фінансова підтримка (крім наявних схем і стипендій) для іноземних студентів та тих, хто виїжджає навчатися за кордон; інтенсифікація інформаційної політики університету щодо програм навчання та проведення досліджень; розширення пропозиції курсів іноземними мовами. Наголошено, що університет має підтримувати всі ініціативи на національному та європейському рівнях, які сприятимуть усуненню бар'єрів для міжнародної мобільності студентів (уніфіковані процедури легалізації місця проживання за кордоном, ідеї створення Європейського фонду мобільності, раціональне впровадження ECTS, безкоштовне вивчення іноземної мови, отримання дозволу на роботу в обраній країні навчання тощо). Запорукою цього названа активна діяльність представників адміністрації університету, яка є комплементарною частиною інституціональної політики інтернаціоналізації установи і таким чином активно сприяє підвищенню міжнародного статусу та престижу університету [1074].

На підтвердження викладеного вище наведемо статистичні дані; зріз, як і в попередніх кейсах, робимо відповідно до двох векторів – мобільність персоналу та мобільність студентів (див. додаток Д.7). Подальшу розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Гданського університету робимо, як і в попередніх випадках, з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, розглянутих у розділі 1 дослідження, на підставі методики SWOT-аналізу (див. додаток Д.8).

Гданський університет, заснований приблизно на тридцять років пізніше від попередньої освітньої установи, демонструє, відповідно, менший досвід адміністрації університету та його структурних підрозділів щодо інституційної політики інтернаціоналізації. Проте позиція університету в національному рейтингу 2017 року є, навпаки, вищою, ніж, до прикладу, у попередньої освітньої установи [895]. Пов'язуємо це саме з територіальним чинником – вихід до Балтійського моря зумовив особливості організації дослідницької діяльності університету – наявність низки міжнародних проєктів прикладного характеру, вагомих для регіону, країни і світу загалом, проєктів, які зумовлюють міцний зв'язок університету з промисловими бізнес-структурами, зокрема через Центр трансферу технологій. Постійна фінансова підтримка з боку національних та міжнародних інвесторів у випадку Гданського університету зумовлює наявні в установі особливості інституційної культури закладу і, відповідно, його інституційної політики інтернаціоналізації. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 18 покликань, ОК – 12,

ДК – 4, що знову ж таки свідчить про потужну адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації в університеті, яка сприяє імплементації політики інтернаціоналізації установи на освітньому та дослідницькому рівнях; наведені фактичні та статистичні дані засвідчують поступове зміцнення міжнародного потенціалу університету.

Останнім кейсом нашого дослідження класичних закладів вищої освіти Польської Республіки (належить до 18 класичних університетів країни) у розрізі інтернаціоналізації діяльності став *Зеленогурський університет (Uniwersytet Zielonogórski)*, який з урахуванням принципу географічної сегментації представляє в нашій вибірці захід країни. Порівняно з чотирма попередніми закладами вищої освіти Польської Республіки ця освітня установа є наймолодшою, як і власне серед усіх класичних закладів вищої освіти країни, – у 2016 році університет святкував 15-річчя свого заснування (заснований 1 вересня 2001 року) завдяки об'єднанню Педагогічного університету Зеленої Гури, заснованого в 1971 році, та Технічного університету, заснованого в 1965 році. Як зазначено на офіційному сайті Зеленогурського університету, „Місія установи – сприяти розвитку регіону, підвищенню інтелектуального, економічного та культурного потенціалу країни шляхом підготовки висококваліфікованих фахівців та реалізації інноваційних досліджень” [1088].

Університет має у своєму складі десять факультетів, які забезпечують навчання близько 18000 студентів відповідно до 40 освітніх напрямів. Завдяки співпраці університету з іноземними закладами вищої освіти студенти мають можливість брати участь в освітніх програмах Європейського Союзу, як-от: ERASMUS+, AEGEE тощо, тоді як університетський персонал є залученим до участі в міжнародних дослідницьких проєктах та програмах мобільності й підвищення професійних кваліфікацій.

Сайт університету дозволяє ознайомитися з візією установи, яка звучить таким чином: „Будучи класичним закладом вищої освіти, Зеленогурський університет постійно прагне до розширення своєї освітньої пропозиції в розрізі докторського та післядипломного освітніх ступенів. Персонал університету має виконувати якісні наукові дослідження в контексті напрямів Європейського простору вищої освіти та досліджень. Значною мірою цей стратегічний вектор має фінансуватися за рахунок європейських академічних і дослідницьких грантів” [1089].

Даючи загальну оцінку політиці інтернаціоналізації, що її реалізує університет від свого заснування, зазначимо, що основні напрями

реалізації цієї політики відносно мало відрізняються від подібних напрямів розглянутих вище освітніх установ. Курси в рамках освітніх програм, що пропонуються Зеленогурським університетом, базуються на Європейській кредитній трансферно-накопичувальній системі, даючи можливість студентам пройти частину навчання та, за бажанням, практики в закордонних освітніх установах. Студенти всіх факультетів, починаючи з другого року навчання, беруть участь у схемах мобільності програми ERASMUS+, показники якої з кожним роком набувають усе більшої динаміки. Міжнародне співробітництво через білатеральні угоди реалізується з більш ніж 60 європейськими партнерами, освітня пропозиція включає програми англійською мовою на освітньому ступені бакалавра (4 освітні програми), магістра (6 освітніх програм) та доктора філософії (2 освітні програми) [1090]. Проте зазначимо, що станом на 2018 рік у структурі освітньої пропозиції закладу не були представлені програми спільних/подвійних ступенів.

Аналізуючи адміністративну структуру університету щодо процесу інтернаціоналізації, відзначимо певну її спрощеність порівняно з міжнародними адміністративними структурами університетів, розглянутими вище. За інтернаціоналізацію діяльності установи відповідає проректор з науки та міжнародного співробітництва, якому підпорядкований відділ міжнародного співробітництва [1091]. Склад відділу представлено чотирма особами, які опікуються програмами мобільності студентів та персоналу, промоцією університету за кордоном, адмініструванням міжнародних досліджень, білатеральним співробітництвом та стипендіальними можливостями для студентів та персоналу закладу. На кожному факультеті також наявні координатори міжнародних програм та проєктів. Сторінка відділу на офіційному сайті університету не дає можливості отримати статистичну інформацію щодо напрямів реалізації інституційної політики інтернаціоналізації. У зв'язку із цим статистичні дані для компаративного аналізу діяльності відібраних закладів вищої освіти Польської Республіки щодо інтернаціоналізації ми отримали шляхом безпосереднього контактування з керівником відділу міжнародних зв'язків університету пані Агатою Можейко (Agata Mozejko) [1091], яка, спираючись на інституційні звіти, надала допомогу щодо нашого запиту, надіславши необхідні статистичні показники, починаючи з 2006 року (див. додаток Д.9). Подальшу розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Зеленогурського університету робимо, як і в попередніх чотирьох кейсах, з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, розглянутих у розділі 1 дослідження, використовуючи методу SWOT-аналізу (див. додаток Д.10).

Усвідомлюючи певну суб'єктивність нашого твердження, зазначимо, що статус наймолодшого закладу вищої освіти серед досліджуваних установ закономірно призводить до найменшого досвіду роботи, найменш сформовану інституційну культуру та політику інтернаціоналізації та найнижче місце в національному рейтингу серед п'ятірки досліджуваних нами закладів вищої освіти Польської Республіки [896]. Університет займає доволі низькі позиції за показником „престижність”, проте має високий академічний потенціал (відповідно до рейтингу національних закладів вищої освіти Польської Республіки 2017 року). Практичний кейс Зеленогурського університету частково підтвердив нашу гіпотезу відносно впливу часового та територіального чинників на розвиток інституційної політики інтернаціоналізації національного закладу вищої освіти, продемонструвавши, що чим меншим є період функціонування освітньої установи від дати заснування, тим менш розвиненою є внутрішня політика інтернаціоналізації такої установи. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 15 покликань, ОК – 10, ДК – 2, що засвідчує наявність адекватної адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації в університеті, яка, як ми вже неодноразово зазначали, робить можливою імплементацію політики інтернаціоналізації установи на освітньому та дослідницькому рівнях; наведені фактичні та статистичні дані свідчать про поступову інтенсифікацію міжнародного позиціонування закладу, що в перспективі сприятиме розробці *Стратегії інтернаціоналізації університету та Плану заходів щодо реалізації означеної стратегії*.

Здійснений аналіз дозволяє говорити, що підтримка розвитку інституційного рівня інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Польської Республіки сприяє не тільки підвищенню якості освітніх послуг та досліджень у національних закладах вищої освіти, але є головною рушійною силою розвитку власне національної системи вищої освіти країни. Реалізація інституційної політики інтернаціоналізації шляхом підтримки університетами різноманітних програм та схем мобільності (зокрема і через запровадження власних стипендіальних фондів); надання організаційної (та/або фінансової) підтримки структурним підрозділам під час опрацювання ними концептуальних стратегічних засад інтернаціоналізації (зокрема, і під час упровадження інтернаціоналізованих освітніх програм); забезпечення підвищення кваліфікації дослідників та представників адміністративного персоналу університетів через їхню участь в інтернаціоналізованих програмах професійного розвитку; заходів, спрямованих на розширення присутності університетів у міжнародних

грантових програмах у сфері вищої освіти та досліджень; залучення зовнішніх *стейкхолдерів* завдяки активному співробітництву з міжнародними організаціями, фондами, приватними інвесторами тощо, – усе це дає можливість студентам, викладачам, дослідникам, іншим зацікавленим особам польських освітніх установ набути навичок, які допомагають їм ефективно діяти на міжнародному та європейському ринках праці, налагоджувати та щоденно підтримувати комунікацію в умовах полікультурності сучасних суспільств. Підкреслимо, що активна реалізація інституційної політики інтернаціоналізації польськими освітніми установами сприяє формуванню глобальної, підприємницької та інтернаціональної полікультурної компетентностей, про які йшлося вище. Відбувається це, здебільшого, за рахунок участі студентів, викладачів, дослідників та ін. у програмах мобільності, підтримки міжнародних досліджень, збільшення кількості освітніх програм, сфокусованих на міжкультурній тематиці, залучення та утримання іноземних студентів, зростання кількості програм спільних / подвійних ступенів тощо. Зміни в польському законодавстві, відображені в розділі 2 дослідження і спрямовані на сприяння розвитку науки та освіти через міжнародні партнерства, на додачу до зусиль університетів та профільного міністерства країни, спрямованих на розвиток якісного наукового співробітництва, свідчать про розвинену стадію інтернаціоналізації польської системи вищої освіти, спростовуючи тим самим тезу, наведену на початку цього підрозділу.

У процесі реалізації інституційної політики інтернаціоналізації польські освітні установи ставлять перед собою низку схожих завдань, таких як: збільшення кількості іноземних студентів; збільшення показників мобільності всіх типів; упровадження освітніх програм і курсів іноземними мовами, європеїзованих курсів; упровадження спільних із закордонними партнерами освітніх програм; інтеграцію іноземних студентів і використання їхнього досвіду і знань у якості наочного; упровадження програм полікультурної підготовки викладачів і студентів тощо. Щодо форм реалізації названих завдань, то вони також є подібними: мобільність усіх типів, програми професійного розвитку для представників викладацького та адміністративного складу університетів, міжнародне співробітництво в галузі досліджень та інновацій, розробка та впровадження в освітній процес інтернаціоналізованих навчальних планів та програм, навчання іноземних студентів, упровадження курсів мовної підготовки для іноземних студентів, розробка спільних із зарубіжними партнерами інтернаціоналізованих освітніх програм і курсів, спільні докторські студії, розробка інтернет-порталів установ кількома мовами та

інформаційна презентація результатів діяльності університетів іноземними мовами тощо.

SWOT-аналіз стану розвитку інституційних політик інтернаціоналізації *Варшавського університету* (ВУ), *Ягеллонського університету* (ЯУ), *Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні* (УМКСЛ), *Гданського університету* (ГУ), *Зеленогурського університету* (ЗУ) дозволяє говорити про такі основні чинники їх реалізації:

Сильні сторони: наявність стратегічного документа, який повністю або аспектно відображає принципи інституційної політики інтернаціоналізації установи (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ); постійне оновлення публічної інформації щодо інституційної політики інтернаціоналізації на офіційних мас-медіаресурсах закладів (ВУ, ЯУ); розробка та впровадження освітніх програм з урахуванням вектора інтернаціоналізації, моніторинг та регулярне оновлення програм відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій у сфері вищої освіти (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); підтримка програм мобільності (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); запровадження університетського стипендіального фонду (ВУ, ЯУ); сприяння підвищенню кваліфікації персоналу через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); підтримка заходів, спрямованих на розширення присутності в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); діяльність структурних підрозділів підпорядкована моделі інтернаціоналізації діяльності університету (ВУ, ЯУ); структура освітніх програм відповідає цілям інтернаціоналізації діяльності установи (ВУ, ЯУ); керівництво надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації структурним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); має місце збільшення кількості освітніх програм англійською мовою (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ) та програм подвійного диплома (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ); сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Сенат університету (ВУ, ЯУ); публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних курсів і програм (зокрема англійською мовою) (ВУ, ЯУ); інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких

навчальних траєкторій (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ)

Слабкі сторони: фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ); відсутність стратегічних документів щодо інтернаціоналізації (ЗУ); на рівні структурних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ЗУ); відсутність оцінки інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); почасти недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); відсутність оцінки ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); відсутні спільні із закордонними партнерами програми подвійного диплома (ЗУ); відсутня пріоритетність щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації (ВУ, ЯУ); слабе залучення студентів та викладачів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації закладу (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); відсутність публічної евалюації ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації закладу (опитування студентів, викладачів, персоналу тощо) (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ).

Можливості: за результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); має місце залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); має місце щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома; щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання й отримують диплом (зокрема PhD-студенти); щорічне зростання кількості персоналу, які беруть участь у програмах професійного

розвитку за кордоном; постійне залучення до навчальної та науково-дослідницької роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); у закладі наявне сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ).

Загрози: постійні зміни потреб у компетентностях випускників, зумовлені глобалізацією та європеїзацією (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); питання якості провадження освітніх послуг відповідно до програм подвійних/спільних ступенів (УМКСЛ, ГУ); відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації закладу (ВУ); значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу (ВУ, ЯУ, УМКСЛ, ГУ, ЗУ); відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти (УМКСЛ, ГУ, ЗУ).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: *Варшавський університет*: АК – 22 покликання, ОК – 15, ДК – 5; *Ягеллонський університет*: АК – 22 покликання, ОК – 15, ДК – 6; *Університет Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні*: АК – 18 покликань, ОК – 12, ДК – 4; *Гданський університет*: АК – 18 покликань, ОК – 12, ДК – 4; *Зеленогурський університет*: АК – 15 покликань, ОК – 10, ДК – 2. Аналіз засвідчує, що в усіх п'яти установах найбільшу питому вагу отримує саме адміністративний компонент діяльності закладів, що називаємо запорукою успішної інтеграції окремих форм інтернаціоналізації до освітнього та дослідницького процесів польської вищої школи на всіх рівнях національної системи вищої освіти.

Комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти Польської Республіки дозволяє виокремити такі принципи функціонування цих політик: універсальність стратегічного, діяльнісного, системного аспектів реалізації інституційних політик інтернаціоналізації; публічність; систематичність; залучення широкого кола внутрішніх та зовнішніх зацікавлених осіб; субсидіарність (узгодження делегованих повноважень і відповідальності). Інституційні системи інтернаціоналізації досліджуваних університетів включають: стратегію (візію), завдання, форми та процедури забезпечення інтернаціоналізації, розподіл повноважень щодо забезпечення реалізації інституційної політики інтернаціоналізації між усіма учасниками освітнього процесу; забезпечення необхідних організаційних та фінансових ресурсів для

реалізації політики; інформаційні системи для ефективного управління окремими напрямками реалізації політики; інші процедури та заходи, що визначено спеціальними документами закладів. SWOT-аналіз дозволяє також стверджувати, що основними цілями університетів в напрямі реалізації ними інституційних політик інтернаціоналізації є: адекватно діяти відповідно до викликів часу (зростаюча конкуренція на глобальному та європейському ринках освітніх послуг і досліджень, глобалізація та європеїзація, запровадження процедур міжнародної акредитації освітніх програм, швидка зміна вимог ринку праці щодо компетентностей XXI століття тощо), а також протидіяти потенційним загрозам, пов'язаним, у першу чергу, з формуванням внутрішньої системи інтернаціоналізації діяльності та її зовнішнім, зокрема, міжнародним, визнанням.

Здійснений аналіз уможливує в якості провідної рекомендації говорити про необхідність зміни вектора розвитку інституційної політики інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти Польської Республіки від кількісного підходу, відображеного у вимірюванні кількості студентів та викладачів, які беруть участь у програмах мобільності, кількості отриманих грантів, договорів про співробітництво тощо, до якісного, який, на нашу думку, передбачає динамічне налагодження міжнародних партнерств, що ведуть до спільних досліджень із подальшим виходом на промислові бізнес-структури, до підвищення якості навчання й досліджень шляхом створення спільних освітніх програм та траєкторій навчання іноземними мовами, міжнародних докторських програм, залучення іноземних науковців, менеджерів, адміністраторів та ін.

3.2. Інтернаціоналізація системи вищої освіти Чеської Республіки: інституційний рівень

Класичні державні університети Чеської Республіки з 1989 по 2017 рік пройшли шлях істотних змін, одним з результатів яких стала поява можливості кількох джерел фінансування діяльності на додачу до державного субсидіювання. Станом на 2017 рік близько 60% фінансових ресурсів для дослідницьких та частково освітніх проєктів надходять з боку національних фондів та фондів Європейського Союзу. За даними Офісу статистики Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки, зменшення субсидій на навчання становило з 2010 по 2014 рік від 53% до 36% [839]. На думку експертів, таке зниження показників пов'язане з трьома чинниками: зменшення відповідного розділу видатків

державного бюджету; демографічні тенденції – відчутне зменшення кількості молоді віком 18 – 24 роки і, відповідно, зниження розміру державної субсидії на вищу освіту відповідно до кількості зарахованих студентів; зменшення державного замовлення за певними спеціальностями, зокрема й за технічними. Держава поступово починає підтримувати галузь вищої освіти та досліджень на середньостроковій основі. Отже, логічним є інтенсифікація політики інтернаціоналізації установ вищої освіти Чеської Республіки, зокрема за рахунок участі закладів у цільових грантових схемах, а також поява нових університетів, що у своїй діяльності орієнтуються на ринковий попит і, відповідно, підтримують підприємницьку модель роботи.

Ураховуючи досвід аналізу класичних університетів Польської Республіки, представлений у попередньому підрозділі, робимо спробу дослідити основні напрями стратегічного менеджменту відібраних закладів вищої освіти Чеської Республіки, а також міру ефективності реалізації інституційної політики інтернаціоналізації цих установ. Здійснюємо це шляхом аналізу документів, пов'язаних з політикою інтернаціоналізації і наявних у відкритому доступі на офіційних сайтах університетів та університетських структур, які тією чи тією мірою відповідають за імплементацію названої політики. Зауважимо, що представлені університетами на сайтах статистичні дані щодо показників інтернаціоналізації в освітній та дослідницькій сферах мають доволі фрагментарний характер і подекуди не відповідають обраному в роботі часовому проміжку, що зумовлено неповнотою університетських архівів, зокрема архівів структурних підрозділів університетів, які відповідають за реалізацію міжнародної діяльності закладів.

Центральним закладом вищої освіти називаємо *Карлів університет (Univerzita Karlova)*, розташований у столиці Чеської Республіки, м. Прага. Університет засновано в 1348 році відповідно до принципів роботи університетів Болоньї та Парижа, які через майже п'ять століть отримали назву *Гумбольдтівської моделі класичного університету* (єдність освіти та досліджень, упровадження результатів дослідницької роботи в навчання, автономія та свобода досліджень і навчання), що дозволило закладу ще за часів Середньовіччя отримати міжнародне визнання. Чи не єдиним конкурентом університету за тих часів був *Університет Палацького в Оломоуці (Univerzita Palackého v Olomouci)*, Моравія, заснований двома століттями пізніше в 1573 році і закритий у 1860 році аж до моменту повторного відкриття в 1946 році. Закриття Університету Палацького викликало потребу в ще одній потужній чеській установі, яка могла би скласти конкуренцію Карловому університету. Так, у 1919 році в Брно було засновано

Університет Масарука (Masarykova univerzita), що збіглося з утворенням незалежної Чехословацької держави. Незважаючи на посилення чеського впливу після середини XIX століття, організація освітнього процесу, дослідницької роботи та загальний стратегічний менеджмент Карлового університету залишалися такими, що відповідали німецькій моделі класичного університету до середини XIX століття включно, допоки в 1882 році Карлів університет було поділено на дві установи – чеську та німецьку [786, с. 41]. Така модель, як ми вже зазначали, передовсім включала право професорів та студентів на свободу викладання та навчання на додачу до невід’ємного зв’язку між навчанням та дослідженнями, високий ступінь університетської автономії, слабкий центральний менеджмент та потужний вплив професорів університету на процес прийняття рішень. Називаємо такий тип університету *спільнотою вчених, яка функціює за принципом самоврядування, зведеного до рівня абсолюту*. За тих часів це було підкріплено й елітарним характером установи [786, с. 44].

Комуністичний період в історії Чехословаччини призвів до *дегумбольдтизації* Карлового університету, що означало повне скасування університетської автономії, перехід до державної моделі контролю освітнього процесу. Усі рішення, які стосувалися організації навчання, в односторонньому порядку ухвалювалися на державному рівні, університет був повністю залежним від державного фінансування, державне замовлення на спеціалістів у тій чи тій галузі стало основою для зарахування студентів та подальшого працевлаштування випускників – установа функціювала зокрема і як засіб просування панівної на той час ідеології [713, с. 105]. Дослідницька робота в університеті була практично нівельована, адже право проведення досліджень було передано науковим академіям – університет функціював переважно як навчальний заклад. Специфічним аспектом чеської системи вищої освіти періоду 1950 – 1989 років, на відміну від польської національної системи вищої освіти, стали суворі обмеження щодо контактів науковців освітніх установ із зарубіжними колегами [713, с. 106], що вочевидь не йшло на користь ані чеській науці, ані вищій освіті. Як наслідок, Закон про вищу освіту, прийнятий у 1966 році, закріпив права університетів на більшу академічну свободу та можливість міжнародного співробітництва, а також частково дозволив реінтегрувати дослідницьку роботу зокрема і в Карлів університет [786, с. 67 – 68]. Празька весна 1968 року дала змогу чеській інтелігенції відчутти певну свободу та частково почати впливати на процес викладання й проведення досліджень у вищій школі, проте вторгнення військ Варшавського договору в серпні 1968 року до Чехословаччини

нівелювало здобутки Празької весни і призвело до двадцятирічного процесу бюрократизованої стагнації чеської системи вищої освіти.

1989 рік приніс крах тоталітарного режиму і дозволив університетам на той час ще Чехословаччини майже за одну ніч відчути свободу внаслідок дерегулювання, скасування контролю держави й уведення демократичних моделей управління установами – контроль перейшов від Міністерства освіти Чехословаччини до академічної спільноти університетів, що власне означало відновлення моделі ліберального *Гумбольдтівського класичного університету* й фактично мало в якості першопричин прагнення до ліберального демократичного університетського менеджменту, до відновлення університетських традицій, що передували тоталітарному періоду і включали серед іншого потужний зв'язок університетів Чехословаччини з освітніми установами Західної Європи, зокрема Німеччини та Австрії. Слідом за Ю. Хабермасом (J. Habermas), вважаємо, що зусилля щодо „відновлення *вільних університетів*” були спрямовані не тільки на викорінення формальних ієрархій, але більшою мірою на посилення демократії в суспільстві загалом” [701, с. 416 – 433], шляхом активної участі студентства в трансформаційних процесах. У Карловому університеті це повернуло автономію установи, але й швидко перетворило донедавна ієрархічну систему організації всіх типів діяльності на надзвичайно фрагментовану – рішення щодо кадрових, адміністративних та процесуальних питань ухвалювалися кафедрами та факультетами. Називаємо це *системою академічного самоврядування знизу-до-гори*, яку сприйняли як радикальну альтернативу тоталітаристській моделі ієрархічного контролю та ідеологічної монополії. Зауважимо, що модель підприємницького університету, про яку йшлося в розділі 1 нашого дослідження, не знайшла підтримки в чеських академічних колах до кінця XX століття включно, коли почалося утворення нових університетів, таких як Університет Південної Богемії в Чеському Будейовіце (*Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*), Сілезький університет в Опаві (*Slezská univerzita v Opavě*) тощо, зорієнтованих у своїй діяльності на потужний зв'язок із зовнішніми стейкхолдерами.

Відзначимо активізацію руху університету у напрямі інтернаціоналізації діяльності, що є природним за умови окреслених трансформаційних процесів у чеській вищій освіті періоду 1989 – 2017 років. Міжнародна увага та підтримка Карлового університету з боку зарубіжних організацій та фондів призвели до відновлення старих та появи нових інституційних взаємозв'язків на різних рівнях – між окремими вченими, керівниками кафедр та факультетів, зокрема і за посередництва Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки

з метою якомога ширшого впровадження європейських програм мобільності.

Шлях, що його пройшов Карлів університет від дати свого заснування і до 2017 року, зробив цю освітню установу найбільшою та найвпливовішою в Чеській Республіці, а також чи не найвідомішим закладом вищої освіти Чехії у світі. В університеті станом на 2017 рік діє 17 факультетів, три інститути, шість Центрів викладання, дослідницької роботи та розвитку творчої діяльності, Центр надання інформаційних послуг [1026]. Місією університету сьогодення є підвищення престижу установи за рахунок потужної науково-дослідної діяльності та інноваційного навчання. В університеті працює низка відомих у світових колах дослідницьких груп, які співпрацюють з міжнародними науково-дослідними установами під час роботи над проектами, такими як, проекти програми *CERN* (Європейська організація ядерних досліджень). Співробітництво з широким колом зарубіжних освітніх установ дає змогу розвивати програми студентської та викладацької мобільності, вести міжнародні дослідження, співпрацювати з міжнародними організаціями та освітніми мережами. У 2017 році в університеті навчалось близько 51000 осіб, що становило 13% усіх студентів закладів вищої освіти Чеської Республіки; наявні більш ніж 376 акредитованих освітніх програм та 774 навчальних курси. Кількість іноземних студентів становила понад 7000 осіб. Окремою групою іноземних студентів (спираючись на дані профільного міністерства Чеської Республіки) називаємо громадян України. Наявні дані за 2017 – 2018 навчальний рік такі: кількість українців – студентів освітнього ступеня бакалавра – 137 осіб, освітнього ступеня магістра об'єднаного циклу – 120 осіб, освітнього ступеня магістра – 68 осіб, освітнього ступеня „доктор філософії” – 51 особа, усього – 376 осіб [839]. Кількість білатеральних угод про співробітництво – більше 200 з освітніми установами по всьому світу [1027]. Освітня пропозиція університету включає ступеневі освітні програми іноземними мовами (англійською, німецькою, французькою, російською).

Співпраця із закордонними університетами реалізується відповідно до вектора *стратегічних партнерств*, зокрема, з такими установами, як: Університет Гумбольдта в Берліні (*Humboldt-Universität*), Університет Кьольну (*Köln Universität*), Університет Франкфурта-на-Майні (*Frankfurt-am-Main Universität*), Університет Гамбургу (*Universität Hamburg*), Копенгагенський університет (*Københavns Universitet*), Варшавський університет (*Uniwersytet Warszawski*), Ягеллонський університет в Кракові (*Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*), Університет Марії Кюрі-Скловської в Любліні (*Uniwersytet Marii Curie*

Skłodowskiej), Зеленогурський університет (*Uniwersytet Zielonogórski*), Університет Франш-Конте, Франція (*Université de Franche-Comté*), Львівський національний університет імені Івана Франка, Університет Страсбурга (*Université de Strasbourg*), Університет де-Сан-Паулу (*Universidade de Sao Paulo*), Університет соціальних та гуманітарних наук, Ханой, В'єтнам (*University of Social Sciences and Humanities*), Будапештський університет імені Етваша Лоранда (*Eötvös Loránd Tudományegyetem*) тощо. Стратегічні партнерства є запорукою довгострокової співпраці з названими установами і мають на меті розробку спільних дослідницьких проєктів, упровадження спільних освітніх програм, подвійне керівництво докторськими роботами, упровадження програм мобільності різних типів. Щодо останнього, специфічним інструментом, за допомогою якого університет підтримує мобільність студентів та персоналу, є університетський *Фонд мобільності (Mobility Fund)*. Пріоритетами напрямками фінансової підтримки для фонду є довгострокові перебування зарубіжних дослідників в університеті, стипендіальна підтримка студентів протягом навчання в магістратурі та докторантурі, підтримка українських студентів у межах напряму *Стипендії Вацлава Гавела* (від України у 2017 році подано більше 200 заявок, 17 схвалено) [1025].

Широкопрокламованими інструментами мобільності, які отримують постійну промоцію з боку структурних підрозділів університету, є програми, що функціують на території всього Європейського Союзу, як-от: *EURAXESS, Marie Curie Actions – Research Fellowship Programme, DAAD, DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft), MPG (Max-Planck-Gesellschaft), Alexander von Humboldt-Stiftung, Helmholtz-Gemeinschaft Deutscher Forschungszentren, BAYHOST (Bavarian Academic Centre for Central, Eastern and South-Eastern Europe), Czech-Austrian cooperation projects and science / technology cooperation programme, Fulbright-Masaryk Grants, European Commission grant programmes* тощо. Статистику по студентах та викладачах, які брали участь у схемах мобільності, профінансованих за допомогою програм, представлено в додатку Е.1.

Інституційна політика інтернаціоналізації університету спрямована також на активну участь установи в роботі міжнародних організацій та університетських мереж, таких як: *The Magna Charta Observatory, International Forum for Public Universities, COIMBRA GROUP, Danube Rectors' Conference, EAIE (European Association for International Education), EUA, The Europaeum, IAU, Programme on Institutional Management in Higher Education, UNICA (Network of Universities from the Capitals of Europe)*.

Сказане обумовлює високі позиції університету в міжнародних рейтингах. Так, відповідно до останніх ранжувань у рейтингу університетів світу *The World University Rankings* Карлів університет займав 326 місце, у рейтингу *ARWU 270 QS Top Universities* – 286, у рейтингу *SCIMAGO Institutions Ranking* – 148, у рейтингу *Performance Ranking of Scientific Papers for World Universities* – 214 місце [1029, с. 71].

Щодо програм спільних та подвійних ступенів, то, починаючи з 2010 року, на постійній основі функціонує освітня програма *Deutsch-Tschechische Studien* (спільно з Університетом Регенсбурга, Німеччина), програма *Religious Cultures in Europe in XIX – XX centuries* (спільно з Університетом Людвіга-Максиміліана, Мюнхен, Німеччина), програма *International Security* (спільно з Університетом міста Констанц, Німеччина). Окремі факультети пропонують такі програми спільних ступенів, які пройшли процедуру міжнародної акредитації (станом на 2017 рік):

1) *факультет філософії та мистецтв* (4 програми): програма *Text and Event in Early Modern Europe* (доктор філософії), термін навчання – три роки, спільно з Університетом Кенту, Великобританія, Вільним університетом Берліна, Німеччина, Університетом Порту, Португалія; програма *Les sciences historiques* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з *Eötvös Loránd Tudományegyetem*, Будапешт, Угорщина, *École des hautes études en sciences sociales*, Париж, Франція, *Universita degli studi di Catania*, Італія; програма *Philologie* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Університетом Кельна, Німеччина; програма *Übersetzen und Dolmetschen* (освітній ступінь бакалавра), термін навчання – три роки, спільно з Лейпцизьким університетом, Лейпциг, Німеччина;

2) *факультет наук про освіту* (1 програма): програма *Special and Inclusive Education* (освітній ступінь магістра), термін навчання – 1,5 роки, спільно з Університетом Ройхемптона, Лондон, Великобританія, Університетом Осло, Осло, Норвегія, Університетом Святої Малайзії, Пенанг, Малайзія, Університетом Квазулу-Натал, Дурбан, ЮАР;

3) *факультет соціальних наук* (6 програм): програма *International Area Studies* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Університетським коледжем, Лондон, Великобританія, Університетом Корвінус, Будапешт, Угорщина, Університетом Гельсінкі, Фінляндія, Ягеллонським університетом, Краків, Польща, Університетом Белграда, Белград, Сербія, Університетом Тарту, Естонія, Вищої школою економіки, Москва, РФ; програма *Economics* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Університетом Страсбурга, Франція; програма *Political Science* (освітній ступінь

магістра), термін навчання – два роки, спільно з Університетом Глазго, Шотландія, Університетом Дубліна, Ірландія; програма *International Area Studies* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Ляйденським університетом, Німеччина, Ягеллонським університетом, Краків, Польща, Університетом Помпеу Фабра, Барселона, Іспанія тощо;

4) *гуманітарний факультет* (1 програма): програма *Philosophie* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Університетом Тулузи, Франція, Університетом Католицької церкви Лувен-ла-Нойве, Бельгія, Університетом Вільгельма Фрідріха, Бонн, Німеччина, Бергським університетом, Вупперталь, Німеччина, Університетом де Коїмбра, Португалія, Університетом Хосі, Токіо, Японія, Університетом Мемфіса, США, Університетом Сан-Карлоса, Бразилія;

5) *факультет математики та фізики* (1 програма): програма *Informatics* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Саарландським університетом, Саарбрюккен, Німеччина, *Universita degli studi Trento*, Італія, *Universita Ta'Malta*, Мальта, *Université de Lorraine*, Франція, Університетом *Rijksuniversiteit Groningen*, Нідерланди, Шанхайським університетом Цзяотун, Китай, Університетом Мельбурна, Австралія, *Euskal Herriko Unibertsitatea*, Іспанія;

6) *факультет фізичної освіти та спорту* (1 програма): програма *Physical Education and Sport* (освітній ступінь магістра), термін навчання – два роки, спільно з Університетом Свонсі, Уельс, Великобританія, *Katholieke Universiteit Leuven*, Бельгія, Університетом Помпеу Фабра, Барселона, Іспанія, Університетом Пелопонісоса, Нафпліо, Греція, Університетом Йоганна Гутенберга, Майнц, Німеччина [1030].

Офіційні стратегічні документи, які відображають аспекти інституційної політики інтернаціоналізації установи, представлені *Конституцією університету (Статут)* від 14 грудня 2016 року, зареєстрованою в Міністерстві освіти, молоді та спорту Чеської Республіки [1031]. Окремі статті документа безпосередньо пов'язані з інституційною політикою інтернаціоналізації установи. Так, у *Статті 23 „Умови навчання для іноземців”* передбачено, що іноземні громадяни навчаються в університеті: на основі оприлюднених міжнародних договорів; на основі угод про співробітництво, укладених відповідно до розділу 6 Закону про вищу освіту, зокрема щодо міжнародних програм, програм академічної мобільності Європейського Союзу, а також на підставі угод із закордонними закладами вищої освіти та індивідуальних

угод між студентом іноземного закладу вищої освіти та факультетом про проходження частини освітньої програми в університеті. Вимоги до прийому іноземних громадян на навчання визначаються факультетом, чия програма була обрана таким громадянином, а курс навчання регулюється внутрішніми нормами, що застосовуються до процесу навчання. У Статті визначено також, що при зарахуванні на навчання іноземний громадянин проходить перевірку офіційних документів, що дозволяють йому перебувати на території Чеської Республіки. *Стаття 34* документа говорить про міжнародно визнані курси – університет пропонує міжнародно визнані курси, спрямовані на підвищення професійної кваліфікації студентів та випускників установи. Рішення про впровадження курсу приймає ректор після отримання висновку Наукової ради закладу. У статті окреслено також процедуру впровадження курсів, відповідно до якої намір факультету / інституту або спільне бажання цих підрозділів запропонувати міжнародно визнаний курс подається ректорові разом з висновком наукової ради факультету / інституту. Випускники таких курсів отримують сертифікат або за можливістю міжнародно визнаний диплом. Вимоги керівництва (у цьому випадку – ректора) стосовно наповнення курсу, оцінювання, процедури подання курсу на узгодження, процедури прийому заяв, а також видачі сертифікатів та міжнародно визнаних дипломів є мінімальними. Уся інформація щодо таких курсів є публічною й розміщена на офіційному сайті університету.

Напрями реалізації інституційної політики інтернаціоналізації окреслено також у *Стратегічному плані університету на 2016 – 2020 роки* [1032], який розпочинається з візії установи: „*Let’s join our efforts to make our Alma Mater, Charles University, a real «University of the Third Millennium» ... a modern and inspirational university open to the world, ... a prestigious university not only in the Czech and European context but all over the world. That’s the only way to success*” – Спільними зусиллями зробимо нашу *Alma Mater*, Карлів університет, справжнім *Університетом третього тисячоліття* – ... сучасним та надихаючим університетом, відкритим світу, ... престижним університетом не тільки на теренах Чехії та Європи, а й усього світу. Це єдиний шлях до успіху (*переклад наш – І. В.*).

Ідеї щодо інтернаціоналізації напрямів діяльності наскрізно проходять через документ – йдеться про розвиток університету як вагомого науково-дослідного центру, що потребує створення умов для розвитку більшості освітніх галузей та дисциплін до європейського та світового рівня. Погоджуємося з тим, що одним з найважливіших чинників успішного розвитку установи є саме міжнародне

співробітництво, яке передбачає реалізацію різних типів міжнародних науково-освітніх заходів, європейських та світових досліджень, залучення іноземних студентів та викладачів, створення міжнародної дослідницької спільноти. Стратегічно важливим вважаємо і головний пріоритет діяльності установи: „*Charles University is an attractive place to study in all types of study programs for domestic and foreign students, and for the participants of the life-long education programs*” – Карлів університет є привабливим місцем для навчання на всіх освітніх програмах для чеських та іноземних студентів, а також для слухачів програм навчання протягом усього життя (*переклад наш – І. В.*) [1032].

Аналізуючи компоненти освітнього процесу та офіційні документи університету, дотичні до нього і представлені на сайті установи, бачимо, що освітній компонент університетської діяльності пов'язаний з якісними дослідженнями в широкому діапазоні освітніх програм (усього 376) та курсів (усього 774), що охоплюють практично всі прикладні науки, медицину, фармацію, гуманітарні та соціальні науки, включаючи теологію. Де це дозволяє контент освітньої програми, запроваджена триступенева структура навчання. Серед цілей університету в цьому напрямі виокремлюємо, зокрема, посилення міжнародного впливу процесу навчання. Пріоритетами називаємо розробку спільних міжнародних програм (спільні та подвійні ступені). Станом на 2017 рік університет пропонує 10 таких програм на всіх освітніх ступенях (бакалавр, магістр, доктор філософії). Зростає і кількість іноземних студентів – наразі вони становлять 15% від усіх студентів університету. Близько третини іноземних студентів обирають курси іноземними мовами, що отримує підтримку в університеті за рахунок співпраці з іншими державними освітніми установами, наприклад, у рамках поточного проєкту університетів Праги *Study in Prague* („*Навчатися в Празі*”). Проаналізувавши контент освітніх програм та курсів за окремими напрямками, бачимо, що вони дають простір для фізичної та віртуальної мобільності, використовуючи елементи інтернаціоналізації вдома (лекції та курси від зарубіжних експертів, участь у міжнародних студентських конкурсах, міжнародні онлайн-курси тощо). Обов'язковим є також постійне вдосконалення мовних навичок співробітників та студентів університету.

Більш ніж широка освітня пропозиція університету дозволяє назвати його сучасною космополітичною освітньою установою, привабливою і для іноземних студентів, і для зарубіжних викладачів. Працюючи з наявними у відкритому доступі документами, які унормовують освітню діяльність закладу, робимо висновок, що досягається це за рахунок: 1) постійної підтримки процесу

інтернаціоналізації; 2) широкої освітньої пропозиції для іноземних студентів; 3) збільшення кількості освітніх програм іноземними мовами або, в разі можливості, програм двомовного навчання (*bilingual study programs*); 4) збільшення кількості програм спільних та подвійних ступенів (*joint and double degree programs*); 5) залучення більшої кількості іноземних наукових співробітників на довгострокову роботу в університеті; 6) підтримки мобільності як частини програми ERASMUS+, Фонду мобільності Карлового університету (*Mobility Fund*), дослідницьких проєктів; 7) створення стратегічних альянсів з визнаними університетами; 8) орієнтації міжнародного співробітництва на побудову партнерських відносин для підтримки й розвитку освітнього процесу; 9) промоції університету за кордоном за рахунок розробки університетської Стратегії презентації освітньої діяльності.

Уважаємо, що реалізація названого передбачає такі аспекти університетського менеджменту: 1) використання всіх типів інтернаціоналізації вдома, окреслених у розділах 1 та 2 дослідження; 2) спрощення умов прийому та навчання іноземних студентів та рекрутації викладачів; 3) фінансовий та організаційний супровід процесу підготовки й реалізації програм спільних та подвійних ступенів; 4) довготермінова робота зарубіжних професорів, яка є пріоритетом для фінансування через університетський Фонд мобільності; використання членства університету в міжнародних неурядових організаціях з метою рекрутингу таких професорів; 5) сприяння довгостроковим візитам іноземних викладачів з країн, що не є членами Європейського Союзу; 6) підтримка розвитку віртуальної мобільності шляхом міжнародної співпраці в онлайн-курсах; 7) установа „вікон мобільності” як частини освітніх програм (і фізична, і віртуальна мобільність); 8) залучення університету до європейських та неєвропейських проєктів, зокрема програм *HORIZON 2020*, *ERASMUS+*, *Norway Grants*, *Fulbright* тощо.

Аналізуючи компоненти процесу реалізації дослідницької діяльності та офіційні документи університету, дотичні до нього, представлені на сайті установи, бачимо, що невід’ємною частиною такої діяльності є її інтернаціоналізований характер. Карлів університет співпрацює, незалежно від наявності білатеральних угод чи їх відсутності, з численними європейськими університетами та освітніми установами поза межами Європейського Союзу. Результатом такої співпраці є збільшення частки міжнародного фінансування в загальному обсязі коштів на дослідження. Зауважимо, що хоча участь університету в міжнародних проєктах перевищує середній показник по закладах вищої освіти Чехії, університет не досяг середньоєвропейського рівня

залучення закордонних фондів на дослідницьку діяльність [1032]. У сфері інтернаціоналізації в найближчі роки вважаємо пріоритетним розвиток стратегічних партнерств; залучення до міжнародних консорціумів (наприклад, *The European Road Map*); збільшення показників фінансування науково-дослідної та творчої діяльності із закордонних джерел (Європейський Структурний та Інвестиційний Фонди, програма HORIZON 2020 та інші програми Європейського Союзу); рекрутинг визнаних зарубіжних дослідників, включаючи колишніх співробітників університету, які повертаються із довгострокових візитів за кордон; прийняття співробітників на академічні посади, за можливості, відповідно до відкритих міжнародних конкурсів і тендерів; створення в університеті рекламного центру з метою надання максимальних обсягів інформації про можливості міжнародних досліджень; активна присутність та промоція університету в зарубіжних мас-медіа, міжнародних університетських асоціаціях та на міжнародних заходах.

Запорукою реалізації інституційної політики інтернаціоналізації установи є наявність відділу міжнародних зв'язків, структура якого складається з таких підрозділів: департамент співробітництва – відповідає за співпрацю із закладами вищої освіти з різних регіонів та країн світу; центр стратегічних партнерств; *Erasmus* офіс – відповідає за реалізацію напрямів програми ERASMUS+; організаційний офіс [1033]. Таке структурування, на додачу до сказаного вище, сприяє зміцненню міжуніверситетського співробітництва університету та модернізації його форм, налагодженню стратегічних партнерств; інтенсифікації міжнародних досліджень; розробці європейської дослідницької та освітньої політики; використанню європейського досвіду для подальшої інтеграції університету до міжнародних геополітичних структур, залученню до діяльності експертних груп у важливих науково-дослідних та освітніх міжнародних програмах, активному позиціонуванню установи на міжнародній освітній арені (*Coimbra Group, EUA, IAU, UNICA, Europaeum, LERU*); співпраці з Постійним представництвом Чеської Республіки в Брюсселі; використанню стратегічних партнерств для активізації академічної та студентської мобільності, особливо за межами Європи; співпраці з відповідними посольствами, використовуючи потенціал та здобутки Європейського центру університету.

Досліджуючи показники мобільності, як і в попередніх кейсах, робимо зріз відповідно до двох векторів – мобільність персоналу (викладачі та адміністративні працівники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*) відповідно до наявних

білатеральних угод та програм мобільності. Дані представлено в додатку Е.1. Наведена статистика показує динаміку учасників мобільності за обраний проміжок часу і є основою для подальшого SWOT-аналізу інституційної політики інтернаціоналізації Карлового університету, який у перспективі дає можливість окреслити шляхи подолання загроз через використання сильних сторін, нівелювання слабких сторін через наявні можливості. Зауважимо відмінність компонентів мобільностей порівняно з польськими освітніми установами, обраними для кейсових досліджень у попередньому підрозділі роботи: представлена статистика не дає змоги побачити кількість іноземних громадян – студентів Карлового університету (як власне і всіх інших закладів вищої освіти Чеської Республіки, обраних у якості об'єктів аналізу), які пройшли повний цикл навчання відповідно до освітніх ступенів бакалавра / магістра / доктора філософії. Такі дані відсутні у відділах міжнародних зв'язків університетів, власне як і у Чеському статистичному управлінні [589], яке публікує щорічні дані, надані Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки. На противагу представлено дані щодо інтенсивності інституційної політики інтернаціоналізації в розрізі наукового компонента діяльності установи, а саме кількість студентів і викладачів, які в'їжджали та виїжджали для участі в конференціях та симпозіумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Е.1). Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Карлового університету робимо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, схарактеризованих у розділі 1 дослідження, застосовуючи методикку SWOT-аналізу (див. додаток Е.2).

Отже, стратегічний менеджмент Карлового університету в напрямі імплементації інституційної політики інтернаціоналізації реалізується відповідно до концептуальних засад стратегічних документів університету. Територіальне розташування закладу та значний досвід інтегрування окремих форм інтернаціоналізації до освітньої та дослідницької діяльності установи ще за часів відсутності, як і в кейсах Варшавського та Ягеллонського університетів, власне терміна *інтернаціоналізація*, закономірно, як і у випадках з польським закладами вищої освіти, призводять до лідируючої позиції освітньої установи в міжнародних рейтингах. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: адміністративний компонент (АК) – 23 покликання, освітній компонент (ОК) – 16, дослідницький компонент (ДК) – 6, що засвідчує інтенсивну адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації, яка робить можливою імплементацію інституційної політики інтернаціоналізації на освітньому та дослідницькому рівнях.

Трансформації, що мали місце в політичній, економічній, культурній та освітній сферах життя Чеської Республіки, починаючи від 1989 року, вплинули і на діяльність установи, не тільки повернувши її на курс неогумбольдтіанства, але й посиливши вагомість інтернаціоналізації для розвитку університету з урахуванням вимог Болонського процесу. Як наслідок, має місце щорічне збільшення кількості викладачів та студентів, які беруть участь у схемах мобільності, а також зростання показників участі установи в міжнародних грантових проектах. Водночас фрагментована через ізольованість кафедр та факультетів система загальноуніверситетського менеджменту, на нашу думку, призводить до високої міри контролю за організацією діяльності з боку членів професорсько-викладацького складу й до слабко розвиненого підприємницького характеру діяльності управлінських структур [943].

Кейсові дослідження п'яти установ вищої освіти, подані нижче, зумовлені, по-перше, принципом географічної сегментації, застосованим у роботі, а саме територіальним розташуванням – усі вони представляють крайні географічні точки на мапі Чеської Республіки. Проте їхньою особливістю є також і те, що всі п'ять завдячують своєму заснуванню одному Закону № 314 від 9 липня 1991 року „Про створення Слезького університету, Університету Південної Чехії, Університету Західної Чехії, Університету Яна Євангеліста і Університету Острави” (*Zákon České národní rady o zřízení Slezské univerzity v Opavě, Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Západočeské univerzity, Univerzity Jana Evangelisty Purkyně a Ostravské univerzity*). Отже, компаративний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти Чеської Республіки переслідує три мети: 1) порівняти п'ять новітніх університетів з одним, що має довгу історію та традиції – Карловим університетом; 2) проаналізувати інституційні політики установ щодо інтернаціоналізації діяльності залежно від їхнього територіального розташування; 3) спираючись на аналіз кількісних та якісних даних, зібраних під час дослідження, визначити, чи є більш ефективна політика і відповідно вагоміші результати щодо інтернаціоналізації діяльності серед п'яти новітніх закладів.

Університет Південної Богемії в Чеському Будейовице (*Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*) є класичним закладом вищої освіти Чеської Республіки, що спеціалізується на наданні освітніх послуг та провадженні дослідницької діяльності в галузі природничих, гуманітарних та соціальних наук; у нашій вибірці ця установа репрезентує крайню південну точку країни, що межує з двома країнами: Австрією – 200 км до м. Відень та Німеччиною – 100 км до міста Лінц, 130 км до міста Пассау та 300 км до міста Мюнхен; відстань до Праги –

150 км [745]. Власне Чеське Будейовице є адміністративним центром Південночеського краю.

Від початку свого заснування університет мав у складі два факультети – факультет наук про освіту (від 1948 – філія факультету наук про освіту Карлового університету, що згодом відокремилася) та економічний факультет (від 1960 року – філія Празького сільськогосподарського університету, яка пізніше також набула автономії). До названих двох було додано три новоутворені факультети – біологічний, теологічний факультет і факультет здоров'я та соціальних студій. У 2006 році від філософського факультету було виокремлено факультет економіки. У 2009 році утворено факультет рибного господарства та охорони вод. У 2014 році університет відкрив свої перші технічні студії – *Mechatronics*; ведеться також розробка унікального в масштабах Європейського Союзу центру, орієнтованого на рибальство та охорону вод – *CENAKVA* – у Воднянах.

Станом на 2017 рік в університеті навчалася близько 11000 студентів на більш ніж 200 освітніх програмах, де викладання велося чеською, англійською та німецькою мовами. Освітні ступені бакалавра, магістра та доктора філософії представлено на восьми факультетах – факультеті економіки, факультеті рибного господарства та охорони вод, філософському факультеті, факультеті наук про освіту, факультеті природничих наук, факультеті богослов'я, факультеті здоров'я та соціальних наук, факультеті сільського господарства [745]. В установі є власна полярна станція на Шпіцбергені, де вчені університету досліджують проблематику глобального потепління, а співробітництво з Міністерством аграрних наук Чеської Республіки дає можливість пропонувати студентам різні можливості місць для проходження практики. Міжнародний авторитет університету також підтверджується активною роботою дослідницьких груп, розміщених у різних частинах світу – від Арктики до Папуа-Нової Гвінеї.

Університет Південної Богемії реалізує інституційну політику інтернаціоналізації в напрямі міжнародного співробітництва шляхом укладання угод про співробітництво (111 угод з університетами країн-членів Європейського Союзу в рамках програми ERASMUS+ та 91 білатеральна угода про співробітництво). Відзначимо, що найбільше партнерських угод заклад має з установами вищої освіти саме України (13 угод) – з Полтавським університетом економіки і торгівлі, Запорізьким національним університетом, Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини тощо. На другому місці – університети США (10 угод), на третьому – університети Російської Федерації (9 угод) [746]. Має місце реалізація

транскордонних досліджень у галузі біологічної хімії, біоінформатики тощо, підтримки програм подвійного (8 програм спільно з університетами Австрії, Франції, Італії, Іспанії) та спільного ступенів (3 програми) [747]. Зазначені програми пройшли процедуру міжнародної акредитації – 3 програми на освітньому ступені бакалавра та 8 – на освітньому ступені магістра (факультет мистецтв, наук про освіту, факультет охорони здоров'я та соціальних студій). Це, до прикладу, програма *Langues étrangères appliquées (Прикладні іноземні мови)* на факультеті мистецтв спільно з *Université de Bretagne-Sud*, Франція; програма *Science du langage (Мовознавство)* спільно з Університетом Декарта в Парижі, Франція; на факультеті прикладних наук – програма *Біохімія/Біологічна хімія* спільно з Університетом Йоганнеса Кеплера в Лінці, Австрія; програма *Прикладна інформатика/Біоінформатика* спільно з Університетом Йоганнеса Кеплера в Лінці, Австрія; на факультеті економіки – програма *Регіональний та європейський менеджмент проєктів* спільно з *Université de Bretagne Sud*, Франція та *Westfälische Hochschule Zwickau*, Німеччина тощо. Відповідно до статистичних показників програми ERASMUS+ станом на 2017 рік кількість студентів, які виїздили на навчання, становила 160 осіб, кількість викладачів – 120. Показники вхідної мобільності були такими: студенти різних напрямів, форм та ступенів навчання – 600 осіб, викладачі – 150 [748]. Окремою групою, спираючись на дані Міністерства, освіти, молоді і спорту, виділяємо студентів з України. Наявні дані за 2017 – 2018 навчальний рік такі: кількість українців – студентів освітнього ступеня бакалавра – 43 особи, освітнього ступеня магістра – 7 осіб, освітнього ступеня „доктор філософії” – 12 осіб, усього – 62 особи [839].

По факультетах пропонувалися такі освітні програми та курси іноземними мовами: **факультет економіки:** ОС бакалавра – програма *Економічна інформатика* (англійською мовою), ОС магістра – програми *Торгівля та підприємництво*, *Регіональне та європейське управління проєктами* (англійською мовою). Курси англійською мовою – *Бухгалтерський облік та фінанси*; *Прикладна математика і інформатика*; *Економіка*; *Право та гуманітарні науки*; *Менеджмент*; *Структурна політика ЄС та розвиток сільської місцевості*; *Торгівля та туризм*; *Мова бізнесу*; **факультет мистецтв:** програми подвійного ступеня – *Прикладні іноземні мови* спільно з *Université de Bretagne-Sud* (ОС бакалавра), *Мовознавство* спільно з Університетом Декарту, Париж, *Соціальна та гуманітарна наука* спільно з Університетом Лотарінгії, *Мовознавство* спільно з *Università Cattolica del Sacro Cuore*, Мілан, *Романська філологія – іспанська мова* спільно з Університетом

Саламанка (ОС магістра). Курси іноземними мовами: *Філологія (чеська, англійська, німецька, французька, іспанська, італійська); Прикладні мови (французька, іспанська, італійська); Історія; Археологія; Архівація; Історія мистецтва; Естетика; Територіальні дослідження; Підготовка вчителів середньої школи (англійська, французька, італійська та іспанська мови); Культурологія; факультет освіти:* програма спільного ступеня *Європейські студії з міграції та міжкультурних відносин* спільно з Університетом Ольденбурга. Курси іноземними мовами: *Підготовка вчителів для початкової школи, Підготовка вчителів до середньої школи, Психологія; Мистецтвознавство; Соціальні науки; Фізкультура і спорт; Російська; Німецька; Англійська; Іспанська; Французька мови; факультет освіти:* курси англійською мовою: *Ботаніка; Біологія екосистеми; Генетика; Тваринна фізіологія; Молекулярна біологія; Медична біологія; Паразитологія; Зоологія; Фізика і біофізика; Математика та біоматематика; Інформатика; Хімія та біохімія.* Освітні програми англійською мовою – ОС бакалавра: *Біохімія, Біоінформатика* (спільно з університетом Лінцу), ОС магістра: *Біохімія, Експериментальна біологія, Паразитологія, Біологія екосистем, Зоологія, Ботаніка;* доктор філософії: *Ентомологія, Гідробіологія, Інфекційна Біологія, Паразитологія, Біологія екосистем, Зоологія, Ботаніка, Фізіологія і біологія розвитку, Біофізика, Біологія і генетика молекулярної клітини; факультет рибальства та охорони вод:* освітні програми англійською мовою – *Рибальство та охорона вод* (ОС магістра), *Рибальство* (ОС доктора філософії). Курси англійською мовою: *Рибальство, Охорона вод; факультет теології:* освітні програми англійською мовою – *Філософія, Теологія* (ОС доктора філософії). Курси англійською мовою: *Освіта, Богословські дисципліни, Філософія та релігійні науки, Етика, Психологія, Соціальна та благодійна робота; факультет здоров'я та соціальних студій:* освітні програми англійською мовою на всіх освітніх ступенях – *Сестринська справа, Реабілітація.* Курси англійською мовою: *Лабораторні методи та інформаційні системи, Соціальна робота, Радіологія, Сестринська справа, Акушерство, Фізіотерапія; факультет сільського господарства:* освітні програми англійською мовою – *Багатофункціональне сільське господарство* (ОС магістра). Курси англійською мовою: *Агроекосистеми, Біологічні дисципліни, Земельний менеджмент, Рослинництво, Тваринництво* [748]. Як бачимо, кожен з факультетів університету доволі активно підтримує політику внутрішньої інтернаціоналізації на рівні освітнього компонента діяльності установи – наявні навчальні курси англійською та іншими іноземними мовами відповідно до факультетського

профілювання, програми подвійного та спільного дипломування із зарубіжними установами-партнерами. Переважна більшість таких партнерів – університети Франції, Німеччини та Італії.

Аналіз стратегічних нормативних документів університету, наявних у відкритому доступі на офіційному сайті установи, показав, що окремого документа на кшталт Стратегії чи Плану інтернаціоналізації в університеті немає. Відсутній такий документ і на сторінках структурних підрозділів та факультетів. Електронне листування з відділом, що відповідає за розвиток установи [749], дозволило з'ясувати, що станом на 2018 рік Стратегічний план університету перебуває в розробці й буде зорієнтований на представлення широкому загалу низки практичних заходів щодо імплементації наявних місії та стратегічних цілей установи, які побічно відображають окреслені вище напрями інституційної політики інтернаціоналізації. Місія університету передбачає ефективну та цілеспрямовану трансформацію стратегічних цілей закладу: 1) підтримувати розвиток стратегічного планування в усіх ключових напрямках діяльності установи; 2) сприяти процесу евалюації стратегічних напрямів діяльності університету на основі конкретних якісних та кількісних показників; 3) формувати аналітичні, стратегічні та концептуальні матеріали для прийняття рішень щодо розвитку університету на основі заздалегідь визначених якісних та кількісних показників; 4) визначити та реалізовувати стратегічні проекти, що сприяють розвитку установи та ключовим змінам відповідно до стратегічних напрямів діяльності університету; 5) підтримувати процес розробки принципів ефективного управління проектами та процесами університету [750]. Робимо висновок: стратегічний аспект діяльності закладу представлено доволі побіжно, що перешкоджає формуванню спільного бачення факультетів щодо політики інтернаціоналізації їхньої діяльності. Водночас сильними сторонами інституційної політики інтернаціоналізації установи вважаємо співробітництво з регіональними центрами бізнес-інновацій, агентствами регіонального розвитку та науково-технологічними парками. Наявне також співробітництво з регіональними торгово-промисловими палатами, бюро праці, неурядовими неприбутковими організаціями регіонального та національного масштабу, учасниками кластерних заходів яких є співробітники та студенти університету. Уважаємо це наочним прикладом інтернаціоналізації вдома, про яку йшлося в попередніх розділах дослідження.

Інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації представлена такими внутрішніми стейкхолдерами: проректор з міжнародних зв'язків, якому підпорядкований штат відділу

міжнародних зв'язків, що складається з двох університетських координаторів програми ERASMUS+ (відповідальні за студентську мобільність та мобільність персоналу), керівника відділу навчання за кордоном, керівника вітальної секції. Відділи міжнародних зв'язків представлені також на кожному факультеті, хоча до їхнього штату, за даними сайту установи, переважно входить одна особа – координатор [751].

Очевидний брак офіційних даних на сайті університету, як і у випадку з Університетом Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Польська Республіка, становив для нашого дослідження певний виклик, оскільки для отримання статистичної інформації відповідно до виокремлених критеріїв ми зверталися до осіб, відповідальних за міжнародну діяльність по факультетах, а надані ними дані, які були почасти фрагментарними (рік початку вибірки – 2004), зводили до загальноуніверситетського рівня шляхом додавання. Проте вважаємо отримані показники об'єктивними й такими, що дозволяють на їхній основі розробити матрицю інституційної системи інтернаціоналізації Університету Південної Богемії в Чеському Будейовице (див. додаток Е.3). Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету Південної Богемії в Чеському Будейовице здійснюємо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, представлених у розділі 1 дослідження, використовуючи SWOT-аналіз з урахуванням стратегічного, діяльнісного та системного аспектів імплементації інституційної політики інтернаціоналізації (див. додаток Е.4).

З огляду даних, наведених у додатку Е.4, робимо висновок, що частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: АК – 20 покликань, ОК – 14, ДК – 4, що свідчить про наявність, як і в попередніх кейсах, адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації в університеті, яку вже традиційно називаємо запорукою імплементації політики інтернаціоналізації установи на освітньому та дослідницькому рівнях; наведені дані свідчать про зміцнення міжнародного потенціалу університету. Незважаючи на територіальне межування з Німеччиною та Австрією, найбільшу кількість білатеральних угод про співробітництво заклад має з університетами України. Про наявність партнерських зв'язків між установами двох країн говорить і кількість студентів з України, які навчаються в університеті. Проте щодо партнерських угод у рамках програми ERASMUS+, то третина з них укладена з університетами сусідніх країн-членів Європейського Союзу, що засвідчує проєвропейські амбіції установи [753].

Наступний практичний кейс представлено *Сілезьким університетом в Опаві (Slezská univerzita v Opavě)*, який територіально розташований на сході Чеської Республіки (Мораво-Сілезький край). Власне місто Опава бере свій початок від 1224 року і нині є столицею так званої Австрійської Сілезії. Політичні трансформації 1990 року та їхній вплив на систему вищої освіти на той же час Чехословаччини спричинили утворення двох автономних факультетів, які співпрацювали з Університетом Масарика в Брно – філософський та науково-дослідний факультет в Опаві, а також Школу ділового адміністрування в Карвіні. Після офіційного об'єднання названих структурних підрозділів у 1991 році структура Сілезького університету поступово розширювалася. Станом на 2017 рік університет входить до п'ятірки провідних класичних установ вищої освіти Чеської Республіки, утворених після 1989 року.

Університет надає можливість отримати освітні послуги в галузях гуманітарних та економічних наук – історії, фізики, математики, літератури, мови, охорони здоров'я, мас-медіакомунікацій, мистецтва тощо. У 2017 році Сілезький університет мав у своєму складі три факультети та один інститут – факультет філософії та науки в Опаві, Школу ділового адміністрування в Карвіні, факультет державної політики в Опаві, Інститут математики в Опаві. Загальна кількість студентів становила понад 8000 осіб, які навчалися за більш ніж 50 освітніми програмами. Кількість освітніх програм англійською мовою становила 13 (*Theoretical Physics and Astrophysics, Theoretical Physics, Geometry and Global Analysis, Computer Science and Technology, Computational Physics, Mathematical Analysis, Autonomous Systems, Business Economics and Management, Mathematical Analysis, Autonomous Systems, Business Economics and Management, specialization Marketing and Trade*), з них на освітньому ступені магістра – 4 програми, на освітньому ступені доктора філософії – 9 [955]. Університет є членом EUA та інших міжнародних організацій, бере участь у міжнародних програмах мобільності та професійного розвитку студентів та викладачів, зокрема ERASMUS+, співпрацює із закордонними університетами у дослідницьких проєктах (див. додаток Е.5). В університеті діє програма подвійного керівництва докторськими дослідженнями із закладом-партнером з Німеччини, а також програми подвійного диплома для освітнього ступеня бакалавра з установою-партнером з Фінляндії та для освітнього ступеня магістра з університетом-партнером зі Словаччини.

Перш ніж перейти до аналізу стратегічних документів університету у сфері інтернаціоналізації, окреслимо місію установи як її бачать адміністрація закладу – напрацювати мережу закладів-партнерів,

надійних, ефективних та привабливих з погляду географії розташування й спільних програм мобільності студентів та персоналу, з урахуванням специфіки окремих освітніх програм та з досить збалансованим географічним розподілом; збільшити кількість мобільних студентів на всіх освітніх ступенях і напрямках; сприяти розвитку програм подвійного та спільного дипломів як одного з інструментів підвищення показників вхідної та вихідної мобільності студентів та персоналу; підвищити індекс міжнародного співробітництва за рахунок програми ERASMUS+ та інших можливостей фінансування професійних стажувань спільно із закордонними установами-партнерами [954].

Сілезький університет в Опаві бере участь у багатьох міжнародних проєктах (*Grundtvig, Intensive Programs ERASMUS, TEMPUS, Leonardo*) переважно в ролі установи-партнера [954]. Проєкти, реалізовані в рамках цих програм, стосуються економічної сфери, трансферу знань у межах країн-членів Європейського Союзу, інновацій та інтернаціоналізації освітніх програм, полікультурності в командній роботі тощо. Постійна підтримка високого рівня участі в міжнародних проєктах у сфері викладання та навчання є пріоритетом університету.

Проте, як і у випадку з Університетом Південної Богемії в Чеському Будейовице, Сілезький університет в Опаві приділяє значну увагу процесу інтернаціоналізації вдома. Відбувається це за рахунок розвитку конкурентоспроможного кампусу-метрополісу в Опаві через співпрацю з дослідницькими організаціями, включаючи підприємницькі університети Європейського Союзу, через розвиток людського капіталу, особливо у важливих для підприємництва технічних та економічних галузях, через міграцію висококваліфікованих перспективних працівників і підвищення загальної привабливості регіону. Як єдиний заклад вищої освіти, розташований в Опаві, університет є одним із стовпів розвитку місцевої агломерації, територіального простору, на якому проживає й працює більше 300000 мешканців.

Нормативними документами, що регулюють діяльність закладу у сфері інтернаціоналізації, є *Статут* університету [956], у якому наявні дві статті, де окреслено умови навчання іноземних громадян та зарахування на навчання на міжнародно акредитовані курси (*Стаття 28 та Стаття 30*). Наголошено, що умови навчання іноземних громадян повинні дозволяти їм виконувати зобов'язання, що випливають з міжнародних договорів, які є обов'язковими для виконання на території Чеської Республіки. Підкреслено також, що іноземці, які подають заяву на навчання на ступеневі освітні програми в рамках програм студентської мобільності або на підставі міжнародних угод про співробітництво чи договорів, що дозволяють здійснювати

короткострокові навчальні візити іноземних студентів в університет, приймаються без вступних іспитів виключно на підставі таких договорів.

Щодо міжнародно акредитованих курсів, університет забезпечує надання освітніх послуг у рамках таких курсів, спрямованих на підвищення кваліфікації студентів. У випадку, коли випускник курсу бажає отримати міжнародно визнаний сертифікат/диплом, ректор вирішує питання після консультації з Науковою радою університету. Як і в Карловому університеті, рішення про впровадження курсу приймає ректор після отримання висновку Наукової ради закладу. Процедури впровадження курсів також збігаються – намір факультету запропонувати міжнародно акредитований курс подається ректорові разом з висновком Наукової ради факультету. Вимоги керівництва (у цьому випадку – ректора) щодо змісту курсу, оцінювання, процедури подання курсу на узгодження, процедури прийому заяв, а також видачі сертифікатів та міжнародно визнаних дипломів є мінімальними. Уся інформація стосовно таких курсів є публічною й розміщена на офіційному вебсайті університету.

Іншим документом, який унормовує політику установи в напрямі інтернаціоналізації діяльності, є Загальна стратегія 2014 – 2020 років, хоча і спрямована більшою мірою на впровадження та підтримку функціонування програми ERASMUS+, проте побічно цей документ окреслює й інші напрями інтернаціоналізації діяльності університету [957], а саме: стратегію інтернаціоналізації; принципи, згідно з якими обирають установи-партнерів; географічні регіони, перспективні з погляду партнерства, цілі та цільові групи для впровадження схем мобільності всіх типів (мобільність персоналу, студентів першого, другого та третього циклів навчання, стажування, програми професійного розвитку тощо); упровадження програм подвійного та спільного дипломування.

Проаналізувавши стратегічні документи університету, що мають пряме чи опосередковане відношення до інституційної політики інтернаціоналізації установи, а також дослідивши стратегічні напрями менеджменту діяльності закладу, ми бачимо, що єдиної університетської структури, яка відповідала б за реалізацію загальноуніверситетського напрямку інтернаціоналізації, немає. Відділи міжнародних зв'язків є на кожному з названих факультетів. Штат відділів представлений керівником та координаторами схем мобільності, здебільшого факультетським координатором програми ERASMUS+. Факультетські стратегії чи плани інтернаціоналізації відсутні. Убачаємо в цьому розрив між центральною ланкою керівництва університету – Сенатом – та

окремими факультетами. Як наслідок, власні політики інтернаціоналізації факультетами реалізуються, проте фрагментарно, не беручи до уваги офіційно окреслену на сайті установи візію.

Проте саме ця візія, представлена на офіційному сайті університету та його сторінках у соціальних мережах, дотичних до компонентів інтернаціоналізації, що ми їх розглянули в розділі 1 дослідження [954], і дає змогу говорити про те, що посилення міжнародного характеру всіх напрямів діяльності закладу є однією з довгострокових цілей сталого розвитку Сілезького університету в Опаві. Адміністративні органи університету та факультетів систематично сприяють співпраці із закордонними установами, розвивають програми спільних та подвійних ступенів, програми підвищення професійної кваліфікації, збільшують кількість студентів-іноземців, студентів та викладачів відповідно до програмами мобільності. Увагу приділено також і професійно зорієнтованим програмам стажувань як інструменту співпраці із секторами бізнесу та влади (див. додаток Е.5).

Університет має багаторічний досвід роботи з більшістю установ-партнерів саме через програми та схеми мобільності. При пошуку нових партнерів увагу приділено академічному статусу та престижу потенційних закладів-партнерів, а також можливості для студентів після закінчення програм подвійних / спільних ступенів чи проходження стажувань підвищити свої шанси на вдалу кар'єру. Рішення щодо співпраці з новим закладом знову ж таки приймається на рівні факультету після оцінювання експертами в потенційних сферах співпраці. Уже наявні партнерські угоди підлягають регулярній переоцінці, яка в більшості випадків базується на відгуках учасників програм мобільності, зокрема коли йдеться про якість навчальних курсів, академічну культуру та загальні умови перебування під час візиту до установи-партнера, а також на результатах моніторингових візитів.

Щодо географічних регіонів для пошуку установ-партнерів, то одним з аспектів вибору є специфіка окремих освітніх програм, яка, наприклад, природно робить заклади в Італії вигідними партнерами для студентів-італійців, а заклади в Німеччині та сусідніх з нею країнах перспективними партнерами, коли йдеться про студентів з Чехії. Інший напрям роботи стосується зміцнення співпраці із закладами в регіоні розташування університету. Власне це є однією з цілей нещодавно започаткованого Консорціуму *Progress3*, до якого ввійшли 12 університетів Чеської, Словацької та Польської Республік. Водночас, за словами проректора з науки та міжнародної роботи професора Мирослава Енґліша (Miroslav Engliš, DrSc) [958], найважливішим

критерієм щодо встановлення партнерських відносин із закордонними закладами вищої освіти є вже наявна або потенційна міра академічної та дослідницької співпраці з таким закладом на рівні факультетів.

Програми мобільності університету функціують для студентів усіх освітніх ступенів, проте особливу увагу приділено мобільності студентів освітнього ступеня доктор філософії – однією з довгострокових цілей закладу в цьому напрямі є досягнення того, аби кожний слухач докторантури мав можливість провести щонайменше один семестр в установі-партнері за кордоном. Університет також намагається підтримувати фінансування схем мобільності з інших джерел, не пов'язаних з програмою ERASMUS+ (від 2015 року функціонує університетський фонд підтримки мобільності). Зауважимо, що хоча мобільність персоналу як засіб підвищення кваліфікації та кар'єрного росту, зміцнення міжнародних контактів, підвищення обізнаності про університет за кордоном, інтеграції в академічну сферу Європейського Союзу є також важливою для керівництва закладу, проте стажуванням приділено менше уваги порівняно з класичними типами мобільності.

Отримавши консультацію від осіб, відповідальних за міжнародну діяльність університету, представляємо статистичні дані щодо інституційної політики інтернаціоналізації Сілезького університету в Опаві (див. додаток Е.5) відповідно до попередньо виокремлених показників. Подальшу розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Сілезького університету в Опаві робимо з урахуванням індексів розвитку освітнього, дослідницького та адміністративного компонентів національних систем вищої освіти, а також на підставі методики SWOT-аналізу, що в подальшому дозволяє спрогнозувати шляхи подолання загроз через використання сильних сторін та нівелювання слабких сторін через наявні можливості (див. додаток Е.6).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3, що свідчить про наявність адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації, проте здебільшого на рівні факультетів. Така підтримка є запорукою імплементації політики інтернаціоналізації факультетів у напрямі провадження освітніх послуг та дослідницької роботи; динаміка представлених даних загалом дозволяє говорити, що інституційна політика інтернаціоналізації установи сприяє: 1) удосконаленню навчальних, наукових та професійних навичок студентів шляхом їхньої участі в програмах мобільності, веде до підвищення рівня успішності студентів та потенційного кар'єрного зростання після закінчення університету; 2) професійному розвитку

професорсько-викладацького складу та докторантів завдяки їхній участі у програмах мобільності у відомих дослідницьких центрах та партнерських установах відповідного профілю; 3) підвищенню якості освітніх послуг за рахунок програм мобільності (стратегічна мета адміністрації факультетів – аби 20% наявного на кожний навчальний рік контингенту студентів пройшли навчання або стажування за кордоном); 4) посиленню співпраці із сектором малого та середнього бізнесу; 5) використанню мобільності персоналу та студентів як засобу підвищення їхніх професійних та лідерських навичок, підсилюючи тим самим політику установи у сфері управління людськими ресурсами, автономії та загальноуніверситетського менеджменту.

Університет Острави (Ostravská univerzita), що за своїм територіальним розташуванням також представляє східний регіон країни, знаходиться на кордоні з Польською та Словацькою Республіками. Особистий досвід роботи в університеті показує, що університетський кампус розташований по всьому місту, роблячи Остраву „університетським містечком”. При цьому власне місто – адміністративний центр Мораво-Сілезького краю, третє за кількістю населення місто в країні (300,000 осіб) і центр другої за кількістю осіб агломерації Чехії після Праги. Станом на 2017 рік університет є класичною державною установою вищої освіти, яка має у своєму складі шість факультетів, два дослідницьких інститути (*Інститут досліджень та застосування нечіткого моделювання (Institute for Research and Application of Fuzzy Modelling)*, *Європейський науково-дослідний інститут соціальної роботи (European Research Institute for Social Work)*) та надає освітні послуги майже 9000 студентам [872]. За даними офісу міжнародних зв'язків університету, кількість іноземних студентів у 2017 році становила 300 осіб, з яких 200 навчалося в університеті відповідно до програми ERASMUS+, у рамках якої заклад має партнерські угоди з 379 установами вищої освіти із 43 країн світу (з них сім університетів України – *Київський університет імені Бориса Грінченка, Донецький державний університет менеджменту, Хмельницький національний університет, Національна академія педагогічних наук України, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Запорізький державний медичний університет*) [873]. Кількість білатеральних угод про співробітництво становила 161 [874]. До того ж Університет Острави пропонує інституційно профінансовані програми мобільності (*VIA та To Be In*) для іноземних студентів і викладачів, що діють за принципом університетських фондів підтримки мобільності Карлового університету та Сілезького

університету в Опаві. Кількість освітніх програм англійською мовою у 2017 році становила 12, з них освітній ступінь бакалавра – 1 програма, освітній ступінь магістра – 2, освітній ступінь доктора філософії – 9 освітніх програм з терміном навчання чотири роки [876].

Місія університету поєднує регіональне та інтернаціональне: університет визнає свою роль у розвитку гуманітарних і медичних, наукових і художніх галузей знань у регіоні, який традиційно асоціюється з промисловою й технологічною сферами; має намір використовувати наявний потенціал регіону в освітній та науковій сферах з метою відображення його ідентичності, культури та історії; водночас заклад готовий привнести прогресивні тенденції європейської освіти і науки в регіон і створити сприятливі умови для розвитку міжнародного співробітництва та інтернаціоналізованого освітнього середовища для іноземних студентів, науковців і співробітників закордонних установ [877]. З власного досвіду твердимо, університет є освітньою інституцією, яка цілеспрямовано сприяє якісній науковій діяльності, одночасно систематично шукаючи нові напрями щодо прикладних досліджень, а також можливості утворення міжнародних дослідницьких команд з потенціалом досягнення вагомих результатів у науці.

Нормативні документи, які регулюють стратегічний менеджмент установи, зокрема і в напрямі інтернаціоналізації діяльності, є такими (усі представлені в англомовних версіях у відкритому доступі на офіційному сайті університету): Статут; Довідник для студентів, у якому подана інформація практичного характеру, що сприяє адоптації і іноземних, і чеських студентів в університеті (до прикладу, *обліковий запис користувача в університетській мережі, електронна пошта в університетській мережі, центральна платіжна система CUS, студентські ідентифікаційні картки університету – як отримати і оплатити, інформаційна система програми STAG Study Agenda, NOVELL Спільна мережа університету Острави, Електронне навчання в університеті, Wi-Fi підключення в університеті і в гуртожитках, університетська бібліотека – принципи користування* тощо [878]); Довгостроковий план на 2016 – 2020 роки.

Статут Університету Острави, затверджений рішенням Академічного Сенату університету 28 лютого 2017 року, містить уже окреслену місію установи, унормовує структурну організацію закладу та всі види діяльності, які здійснює університет. Поміж іншого звертаємо увагу на *Статтю 34* документа „*Зарахування та умови навчання іноземних громадян в університеті*”, у якій ідеться про те, що іноземні громадяни, так само як і громадяни Чеської Республіки, мають право

навчатися за акредитованими програмами всіх освітніх ступенів за однакових умов; умови прийому іноземних громадян на навчання відповідають зобов'язанням, накладеним міжнародними угодами Чеської Республіки та власне Університету Острави. *Стаття 39* документа окреслює умови визнання зарубіжних освітніх кваліфікацій, зокрема говорить, що на прохання випускника закордонного закладу вищої освіти університет, відповідно до розділу 89 – 90а Закону про вищу освіту, може видати свідоцтво про визнання зарубіжного документа про вищу освіту в Чеській Республіці. Рішення про визнання приймається особисто ректором після подання деканом факультету, освітня пропозиція якого включає аналогічну освітню програму [879]. Одразу ж зазначимо, що станом на 2017 рік кількість акредитованих освітніх програм в Університеті Острави становила 136, з яких на освітньому ступені бакалавра – 63, магістра (2 роки навчання) – 41, магістра (5 років навчання) – 15, доктора філософії – 17.

Університет Острави, як власне і інші освітні установи, обрані нами для дослідження, забезпечує європейський рівень якості своїх освітніх програм усіх без винятку освітніх ступенів, про що свідчить наявність сертифікатів *DS Label* та *ECTS Label* [880]. Регулярно розширюється спектр освітніх програм та курсів іноземними мовами (переважно англійською мовою). Факультет соціальних досліджень реалізує програму подвійного диплома у співпраці з *Fachhochschule Campus Wien* та Університетом Трнави, Словачка Республіка. Програма фізіотерапії італійською мовою викладається в закордонному філіалі університету у Швейцарії, де навчається близько 180 студентів. Усі нормативні документи прямо чи опосередковано підкреслюють, що метою освітньої установи є створення міжнародного академічного середовища, що передбачає збільшення кількості іноземних студентів і представників персоналу відповідно до програм мобільності, постійну співпрацю з університетами та науково-дослідними установами в Чеській Республіці та за кордоном задля обміну досвідом у сфері освіти та науки і таким чином зміцнення власного потенціалу закладу.

Названі аспекти політики інтернаціоналізації університету наскрізно проходять і через текст *Довгострокового плану (Стратегія) університету на 2016 – 2020 роки* як основні інструменти підвищення якості діяльності установи [881]. У документі зазначено, що адміністративні органи університету мають працювати на благо університетської спільноти, надавати професійні послуги в усіх видах діяльності університету, координувати всі види діяльності, підтримувати нові ідеї та інновації, прагнути до створення позитивного іміджу установи і на території Чеської Республіки, і за її межами. З цим

корелюють такі пріоритети діяльності університету: *Пріоритет 1*: Освіта високої якості; *Пріоритет 2*: Розвиток знань шляхом досконалості в науці; *Пріоритет 3*: Університет для суспільства; *Пріоритет 4*: SMART Університет; *Пріоритет 5*: Комунікація як основа співпраці. Інтернаціоналізація як один з фундаментальних інструментів підвищення якості діяльності університету є основою всіх названих пріоритетів.

Як наслідок, метою діяльності закладу називаємо досягнення міжнародного рівня освіти та науки, використання міжнародного досвіду при співпраці з випускниками, при університетському менеджменті та зовнішній промоції установи. Поміж іншого це передбачає й мобільність іноземних фахівців, міждисциплінарне та міжінституційне співробітництво з провідними установами, створення та розвиток стратегічних партнерств між перспективними дослідниками та найпрестижнішими науковими установами світу, створення робочих місць для молодих дослідників з досвідом роботи в інших (особливо іноземних) університетах, фінансову підтримку мобільних докторантів з акцентом на розвиток високоякісного міжнародного співробітництва.

Щодо системної організації та аспектного впровадження політики інтернаціоналізації закладу, зазначимо: офіс міжнародних зв'язків Університету Острави здебільшого займається забезпеченням схем мобільності ERASMUS+. Ця структура має у своєму складі: керівника офісу, університетського координатора програми ERASMUS+, двох університетських координаторів студентів, що в'їжджають відповідно до схем мобільності, університетського координатора студентів, що виїжджають відповідно до схем мобільності, а також одного координатора програм мобільності на кожному з факультетів [875]. Станом на 2017 рік, як зазначено в *Довгостроковому плані університету на 2016 – 2020 роки*, нові міжнародні програми не ініціювалися, рівень реагування на інтернаціоналізацію вищої освіти як один з пріоритетів Довгострокової стратегії вищої освіти Чеської Республіки 2011 – 2015 років та 2016 – 2020 років був доволі низьким, як власне і адміністративна та маркетингова підтримка інтернаціоналізації на рівні університету та факультетів. Університет не підтримував на постійній основі інтенсивні контакти та не синхронізував процеси управління із жодним зарубіжним закладом вищої освіти, що ускладнювало пошук потенційних партнерів та реалізацію спільних міжнародних дослідницьких проєктів [881].

Прагнучи змінити ситуацію, у *Довгостроковому плані (Стратегії) університету на 2016 – 2020 роки* була визначена така низка заходів: створення Центру міжнародних відносин Остравського університету, що

дозволить ініціювати та формувати візію університету щодо міжнародного співробітництва; створення методології оцінки результатів міжнародного співробітництва та міжнародного статусу університету; розробка внутрішніх правил прийому іноземних фахівців і практиків на ключові посади в університеті; залучення університету до міжнародних університетських мереж; створення якісного вебсайту університету англійською мовою; співпраця з рекрутинговими організаціями з метою отримання більшої кількості іноземних студентів; регулярна участь університету в міжнародних освітніх ярмарках (*EAIE*, *NAFSA* та ін.); створення централізованого реєстру міжнародних договорів університету; створення консультативного органу – Міжнародна консультативна рада (*International Advisory Board*), яка включатиме представників іноземних університетів з відповідного відділу міжнародного співробітництва та іноземних фахівців з інтернаціоналізації; створення мотиваційного розподілу фінансових ресурсів, що виділяються на інтернаціоналізацію діяльності установи [881].

Спираючись на комплексний аналіз названих документів, робимо висновок – інституційна політика інтернаціоналізації установи сприймається як шлях до трансформації всієї інституції, а діяльність офісу міжнародних зв'язків університету робить значний внесок у розвиток міжнародної університетської культури. Найбільш помітним і найбільш часто використовуваним показником інтернаціоналізації вищої освіти є студентська мобільність – вона також є і одним із показників розрахунку коефіцієнта *K* у межах бюджету державних університетів. Мобільність студентів, особливо в рамках програми *ERASMUS+*, є доволі інтенсивною в університеті, як і в інших досліджуваних нами закладах вищої освіти Чеської Республіки. Проте коли заходить мова про, до прикладу, програми спільних/подвійних ступенів, менеджмент процесів залучення та утримання іноземних викладачів і студентів, підходи до рекрутингу іноземних громадян, маркетингові стратегії та планування в розрізі інтернаціоналізації тощо, спостерігаємо зазвичай варіативність та флуктуації щодо реалізації названих та інших аспектів інституційних політик інтернаціоналізації університетів. Розуміючи цей недолік, у 2016 році керівництво Університету Острави ініціювало регулярні зустрічі провідних представників університетів, які займаються питаннями інтернаціоналізації, і спільними зусиллями було утворено Альянс центрів міжнародних відносин (*Alliance of Centers for International Relations*). Зустрічаючись двічі на рік, члени Альянсу обмінюються

досвідом та прикладами належної практики з питань інтернаціоналізації вищої освіти в Чеській Республіці [882].

Ініційована нами комунікація зі співробітниками офісу міжнародних зв'язків установи, а також аналіз наявних у відкритому доступі на офіційному сайті закладу документів щодо інституційної політики інтернаціоналізації університету, дозволили напрацювати масив статистичних даних щодо ефективності та динаміки імплементації названої політики в Університет Острави, представлений у додатку Е.7. Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету в Оставі робимо з урахуванням акцентуалізації адміністративного, освітнього та дослідницького компонентів національної системи вищої освіти з використанням методики SWOT-аналізу (див. додаток Е.8).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3, що свідчить про наявність адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації і на рівні університету, і на рівні факультетів. Динаміка даних, як і в кейсі Університету Опави, загалом дозволяє говорити, що інституційна політика інтернаціоналізації установи сприяє: 1) удосконаленню навчальних, наукових та професійних навичок студентів шляхом участі в програмах та схемах мобільності; 2) професійному розвитку професорсько-викладацького складу завдяки участі в програмах мобільності; 3) підвищенню якості освітніх послуг за рахунок програм мобільності. Освітній компонент діяльності Університету Острави забезпечує закладу місце серед молодих та амбіційних установ вищої освіти Чеської Республіки, заснованих відповідно до вже згадуваної *Гумбольдтівської моделі класичного університету*, з широким спектром галузей навчання – від гуманітарних до мистецьких, соціальних та медичних дисциплін. Стрімке скорочення чисельності чеських студентів через демографічні проблеми (низька народжуваність) і, відповідно, скорочення державного фінансування національних закладів вищої освіти від профільного міністерства Чеської Республіки закономірно робить інституційну політику інтернаціоналізації стратегічно важливим чинником у боротьбі із зовнішніми загрозами. У сфері надання освітніх послуг в Університеті Острави це призводить до сфокусованої уваги на якості освітнього процесу та на отриманні інституційної акредитації у профільних галузях. Ми вже зазначали, що університет має сертифікати *DS Label* та *ECTS Label*, які підтверджують європейський рівень якості надання освітніх послуг. Наявний широкий перелік освітніх програм і курсів, що викладаються іноземними (особливо англійською) мовами. І все ж

показники вхідної та вихідної мобільності студентів відносно загальної кількості студентства університету є доволі низькими, як і власне кількість іноземних науковців, дослідників і творчих працівників, які прибувають до університету (див. додаток Е.7). Подолання цього несприятливого статус-кво вважаємо не тільки передумовою для підвищення якості досліджень, але й базою для створення міжнародного академічного середовища в університеті. Щодо дослідницького компонента діяльності установи, то, на думку адміністрації закладу, його інтенсифікація можлива за умови інтенсивного розвитку та сталості науково-дослідних колективів міжнародного рівня. Стратегічною метою в цьому напрямі називаємо залучення іноземних дослідників – членів міжнародних мереж та учасників проєктів (наприклад, у рамках програми HORIZON 2020) на постійну роботу в університеті. Іншою стратегічною метою закладу вважаємо систематичний трансфер отриманих наукових результатів до процесу надання освітніх послуг. Окреслене дозволить поступово напрацювати імідж університету як академічного середовища, сприятливого для продукування наукових результатів найвищої якості через співпрацю з іншими закладами вищої освіти і дослідницькими установами в Чеській Республіці та за кордоном, обмін досвідом і новітніми можливостями у сфері навчання, досліджень та розвитку.

Університет Західної Богемії в Пльзені (*Západočeská univerzita v Plzni*) є єдиним державним закладом вищої освіти Чеської Республіки, розташованим у Пльзенському регіоні; у нашій вибірці, відповідно до здійсненої географічної сегментації закладів вищої освіти, установа представляє крайню західну точку країни. Власне Пльзень – четверте за величиною місто в Чеській Республіці, промисловий, комерційний, культурний й адміністративний центр Західної Чехії. Своім заснуванням заклад завдячує вже згадуваному Закону, прийнятому Національною радою Чехії 9 липня 1991 року, який поміж іншого об'єднав Технологічний інститут у Пльзені (*VŠSE*) із Факультетом освіти (*FPE*). Технологічний інститут було засновано в 1949 році як філію Чеського технічного університету в Празі. У 1953 році він став незалежним інститутом, у 1960 році був розділений на два факультети – факультет механіки та факультет електротехніки. Два нові факультети – прикладних наук і економічний факультет – було утворено в 1990 році, через кілька місяців після Оксамитової революції. Отже, базовою спеціалізацією університету є саме технічна освіта та підготовка вчителів відповідного профілю. Довгострокові зв'язки з промисловим сектором Пльзенського регіону та цільова підготовка фахівців для промислових підприємств сприяли поступовому формуванню високого

рівня технічної освіти в університеті. Основний напрям діяльності інституції тісно пов'язаний з промисловими традиціями регіону і, загалом, з розвитком інженерної та електротехнічної промисловості Чехословаччини, а згодом і Чеської Республіки.

Щодо Факультету освіти, то його було засновано в 1948 році як частину Педагогічного факультету Карлового університету. Протягом певного проміжку часу функціонував як незалежна Школа вищої освіти, потім як Інститут освіти, а з 1964 року як незалежний Факультет освіти для підготовки вчителів початкових і середніх шкіл. З 1991 року ввійшов до складу Університету Західної Богемії. У 1993 році, через два роки після заснування установи, було утворено шостий – юридичний факультет, аби задовольнити підвищений попит на юридичні послуги, який виник унаслідок змін у чеській економічній, соціальній та правовій системах після 1989 року. Об'єднання Технологічного інституту з Факультетом освіти забезпечило широку освітню пропозицію для регіону, яка включила низку нових факультетів та галузей (юридичну, економічну, філософську, медичну, художню), утворивши таким чином новий вимір вищої освіти в регіоні, збагативши її та значно посиливши соціальну місію установи [1137].

Станом на 2017 рік університет мав у своєму складі дев'ять факультетів, понад шістдесят кафедр, надавав освітні послуги близько 12000 студентам. Разом з Медичним факультетом, частково підпорядкованим Карловому університету, Університет Західної Богемії є єдиною освітньою установою західної частини Чеської Республіки, яка надає освітні послуги в галузі інженерії (електрична та механічна), інформатики, прикладної математики, фізики, механіки, освіти (учителі початкової та середньої школи відповідно до широкого спектра напрямів та спеціалізацій), образотворчого мистецтва, економіки, гуманітарних наук (філософія, соціологія, іноземні мови, соціальна та культурна антропологія, археологія тощо), права та державного управління, а також охорони здоров'я. Університет є важливим центром досліджень та інновацій, інвестує в будівельну діяльність на території університетського кампусу – будівлі Європейського центру передового досвіду *NTIS*, Центру технічної і природничо-наукової освіти та досліджень зміцнюють зв'язки між університетом, бізнес-структурами та промисловими установами регіону [1138]. Отже, з погляду розміру (дев'ята в Чеській Республіці інституція вищої освіти за кількістю студентів), результатів досліджень (восьмий за показниками науково-дослідної роботи університет у Чеській Республіці) та різноманітного спектра гуманітарних і технічних галузей, Університет Західної Богемії

вважають одним з найважливіших регіональних класичних закладів вищої освіти в Чеській Республіці.

Регіональна впливовість закладу не зменшує проте прагнення установи до міжнародного визнання. Університет брав участь у міжнародних освітніх програмах: *LLP/Erasmus*, *Leonardo da Vinci*, *Finanční mechanismy EHP / Norska*, *Comenius*, *Ceepus*, *Aktion*, *Visegrádský fond*, *Česko-německý fond budoucnosti*, *DAAD*, *Tempus*, *Jean Monnet*. З 2014 року установа активно долучена до програми ERASMUS+, яка об'єднує частину згаданих вище програм і забезпечує найбільший обсяг мобільності студентів і викладачів. Це мобільність і в межах схем семестрових обмінів, і стажувань, і програм професійного підвищення кваліфікації через тренінги в закордонних установах-партнерах. Наявність таких програм сприяла привабливості університету серед іноземних студентів, викладачів та представників персоналу зарубіжних закладів вищої освіти, які приїжджають для навчання, або професійних стажувань (див. додаток Е.9). Випускники університету протягом двох років після закінчення навчання мають також можливість проходити професійну практику за кордоном відповідно до програми *Leonardo da Vinci* і таким чином підвищити свою конкурентоспроможність на глобальному та європейському ринках праці. В університеті діє три програми подвійного ступеня з *Université d'Artois*, Франція, та двома університетами Німеччини – *Hochschule Deggendorf* та *Hof University of Applied Sciences*. Наявні 165 білатеральних угод про співробітництво, з яких 20 підписано з установами вищої освіти України; відповідно до програми ERASMUS+ укладено майже 90 двосторонніх угод з партнерами з 35 країн Європейського Союзу та світу [1140]. Станом на 2017 рік університет реалізовував усі форми мобільності студентів та персоналу. Цей процес зосереджений на покращенні якості надання освітніх послуг та умов перебування іноземних студентів, науковців та представників персоналу. Система адміністрування схем мобільності є доволі заплутаною: окрім загальноєвропейських програм мобільності, мобільність студентів підтримується власними ресурсами факультетів. Іноземні інституційні партнери розвивають інституційне співробітництво за рахунок появи нових наукових колективів та нових наукових центрів. У рамках мережі *Euraxess* Чеської Республіки в університеті працює регіональний контактний пункт Західнобогемського регіону, який надає необхідну інформацію для забезпечення перебування іноземних дослідників у Чеській Республіці. Політика інтернаціоналізації університету включає і високий рівень послуг не тільки у сфері мобільності – установа просуває себе за кордоном за рахунок участі в освітніх ярмарках (*education fairs*).

В університеті функціює Центр освіти і культури США, Центр підтримки російської мови; створюються міжнародні науково-дослідні проєктні команди, зокрема, у межах *VII Рамкової програми (VII Framework Programme)* та напряму стратегічних партнерств. Дослідження підтримуються не тільки державними субсидіями, але й інституційними ресурсами та джерелами Національних агентств (Чеський науковий фонд, Технологічне агентство Чеської Республіки), програм Європейського Союзу та установ за його межами [1140].

Вочевидь така активна участь університету в програмах мобільності та міжнародних дослідницьких проєктах потребує доволі високого рівня мовної підготовки студентів та викладачів закладу. За даними адміністрації університету, неформальна загальна та спеціалізована мовна підготовка здійснюється централізовано для студентів усіх факультетів освітнього ступеня бакалавра, магістра й доктора філософії денної та комбінованої форм навчання. Інститут прикладного вивчення мов забезпечує непрофесійне мовне навчання самостійно. Студенти першого курсу всіх факультетів регулярно проходять вступний тест з англійської мови перед початком семестрового навчання. Вимоги до мовних курсів в університеті є стандартизованими відповідно до Загальноєвропейських стандартів викладання іноземних мов. З 2015 року діє Літня школа з наукового спілкування англійською мовою. Керівництвом університету запропоновано також концепцію мовної освіти для академічного та неакадемічного персоналу, що станом на 2017 рік знаходилася в процесі розробки. Для іноземних студентів, які навчаються в університеті, впроваджені курси чеської мови як іноземної. У рамках проєкту *INTERSTUD* для підтримки талановитих студентів з-за кордону студентам забезпечується навчання перед вступом до університету на інтенсивному підготовчому курсі чеської мови як іноземної. Діє низка підготовчих курсів для проходження міжнародних мовних іспитів (*IELTS, TOEFL, Cambridge Exams*). Проводяться регулярні конференції з використанням професійних презентацій іноземними мовами для студентів. Окрім цього, майже всі факультети пропонують освітні програми англійською мовою: факультет прикладних наук – 26, факультет економіки – 1, факультет електронної інженерії – 15, факультет філософії та мистецтв – 5, факультет механічної інженерії – 16 освітніх програм [1141].

Наведемо статистичні дані на підтримку сказаного: 1) щонайменше 10% випускників освітнього ступеня бакалавра при навчанні на ступені магістра беруть участь у зарубіжних стажуваннях (мінімальна тривалість 3 місяці); 2) 50% випускників освітнього ступеня доктора філософії беруть участь у міжнародних стажуваннях (мінімальна

тривалість – три місяці); 3) до кінця 2019 року керівництво університету планує акредитувати десять програм спільного/подвійного ступенів; 4) 1% випускників закінчує навчання відповідно до освітніх програм, акредитованих іншими, крім чеської, мовами; 5) в університеті акредитовано принаймні десять освітніх програм іноземними мовами; 6) кожен закордонний заклад вищої освіти, з яким підписана угода про мобільність, пропонує власне викладання іноземної мови в загальному обсязі 30 кредитів за семестр; 7) 10% академічних співробітників і членів персоналу університету працюють щонайменше один семестр за кордоном [1140].

Реалізація інституційної політики інтернаціоналізації й досягнення названих показників здійснюється через мережу внутрішніх стейкхолдерів, яку очолює проректор з розвитку зовнішніх зв'язків, а також через власне відділ міжнародних зв'язків університету, що координує такі види діяльності: надання інформації про освітню пропозицію університету потенційним іноземним студентам; консультування з питань навчання та працевлаштування за кордоном; координація програми ERASMUS+ на інституційному рівні; рекрутинг та координування перебування іноземних студентів і викладачів в університеті; розвиток та зміцнення міжнародних зв'язків на інституційному рівні (у співпраці з міжнародними партнерами, фондами, посольствами тощо); реалізація маркетингової політики університету за кордоном [1139].

Стратегічний менеджмент університету унормовує *Статут установи, Положення про роботу Наукової ради та Академічного сенату університету*, а також *План роботи на період з 2016 по 2020 роки*. Комплексний аналіз названих документів дозволив окреслити місію установи як її вбачає керівництво закладу – бути сучасним закладом вищої освіти, який має чітко визначену позицію в Європейському просторі вищої освіти, є успішним і унікальним, прагне до визнання в якості процвітаючого, відкритого та багатопрофільного університету, що несе відповідальність за свою професійну та громадську роль у суспільстві [1140]. Концептуальні засади названих стратегічних документів зводимо до трьох основних цілей: 1) *якість та актуальність* – сприяти підвищенню якості в усіх видах діяльності університету, тобто в освітніх, науково-дослідних, художніх, службових та наукових партнерствах із зовнішніми суб'єктами; 2) *інтернаціоналізація та відкритість* – сприяти ефективній інтернаціоналізації всіх видів діяльності університету, яку розуміють як відкритість установи суспільству, ідеям, цінностям; 3) *партнерство та різноманітність* – розвивати взаємовигідні партнерські відносини на

регіональному, національному та міжнародному рівнях у рамках діяльності університету, які привнесуть розмаїття в освітню пропозицію університету, творчу діяльність та соціальну мобільність.

Кілька слів щодо дистанційного навчання в розрізі інтернаціоналізації – як і більшість класичних університетів Чеської Республіки, Університет Західної Богемії в Пльзені не має централізованої та доступної освітньої пропозиції на основі дистанційного навчання. При проведенні міжнародних досліджень використовують електронну підтримку, проте не пропонують можливості дистанційного навчання іноземним студентам. Університет не має окремого підрозділу, який би забезпечував технічну та методологічну допомогу персоналу, викладачам і студентам і рамках комбінованих (*blended*) і дистанційних форм навчання. На окремих факультетах ситуація вирішується безсистемно, технічна підтримка частково надається Дослідним центром новітніх технологій [1142].

Показники мобільності, як і в попередніх кейсах, представляємо через зріз двох векторів – мобільність персоналу (співробітники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*) відповідно до наявних білатеральних угод та програм мобільності. Дані представлено в додатку Е.9. Цифри показують відносне зростання показників мобільності за вказаний проміжок часу, що дає підстави для подальшого SWOT-аналізу інституційної політики інтернаціоналізації університету. Окремою групою, не включеною до загальної таблиці додатка Е.9, виділяємо студентів з України. У 2017 – 2018 навчальному році кількість студентів – громадян України, які навчалися в Університеті Західної Богемії в Пльзені, була такою: освітній ступінь бакалавра – 58 осіб, магістра – 13, „доктор філософії” – 2, усього – 73 особи [839]. Подальшу розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету Західної Богемії в Пльзені робимо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 монографії, спираючись на методику SWOT-аналізу, застосовану з метою виявлення сильних, слабких сторін, а також можливостей та загроз, пов’язаних з реалізацією окремих форм інтернаціоналізації (див. додаток Е.10).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3, що свідчить про наявність адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації і на рівні університету, і на рівні факультетів. Динаміка даних, як і в попередніх кейсах (Університет Опави, Університет Острави), дозволяє говорити, що інституційна політика інтернаціоналізації установи сприяє: 1) удосконаленню навчальних,

наукових та професійних навичок студентів шляхом участі в програмах мобільності; 2) професійному розвитку професорсько-викладацького складу завдяки участі в програмах мобільності; 3) підвищенню якості освітніх послуг за рахунок програм мобільності. Загалом Університет Західної Богемії в Пльзені разом з Карловим університетом у Празі та Університетом Острави є природним центром широкомасштабних досліджень. Їх доповнює спеціалізований дослідницький центр у Чеському Будейовіце (біологія). На думку експертів, Університет Західної Богемії характеризують відмінні результати в матеріалознавстві, ІКТ, математиці та прикладній фізиці, що робить його дослідницькою установою, у якій на більшості факультетів реалізують базові та прикладні дослідження національного рівня та вагомості. Територіальне розташування університету на кордоні з Баварією, Німеччина, вважаємо за одну з численних переваг установи, завдяки якій заклад здійснює систематичне співробітництво з німецькими установами у сферах освіти, науково-дослідної та творчої діяльності, трансферу знань та технологій; співпрацює з потенційними зарубіжними роботодавцями; підтримує міждисциплінарні освітні програми, міжнародну дослідницьку та творчу діяльність. Саме інтернаціоналізація діяльності установи відповідно до стратегічного Плану роботи університету на період з 2016 по 2020 роки визнана за третю за своєю вагомістю пріоритетну мету розвитку, яка передбачає, що освітня, дослідницька та творча діяльність університету мають набути виразного міжнародного характеру не тільки за рахунок якомога більшої кількості студентів, викладачів та представників персоналу, які братимуть участь у програмах мобільності, а й за рахунок коротких візитів для участі в конференціях, симпозіумах, стажуваннях [1140]. Освітнє середовище університету, відповідно до стратегічного менеджменту адміністрації установи, має набути чіткого міжнародного характеру, що передбачає інтеграцію іноземних студентів та викладачів (навіть тих, що прибувають до закладу на короткий проміжок часу) до життя академічної спільноти закладу. Це відбуватиметься разом із інтенсивними міжнародними контактами у творчій діяльності та врахуванням світового контексту та зарубіжного досвіду при розробці освітніх програм.

Північний регіон Чеської Республіки (Північна Богемія) представлено *Університетом Яна Євангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem)*. Власне місто Усті-над-Лабем є важливою залізничною розв'язкою, через яку проходить шлях із Праги до Дрездена та Берліна; наявний річковий порт; це дев'яте за чисельністю населення місто Чеської Республіки.

Університет Яна Евангеліста Пуркіне є п'ятим закладом вищої освіти, який своїм заснуванням завдячує Закону № 314 від 9 липня 1991 року. Станом на 2017 рік університет пропонував доволі широкий спектр освітніх програм і спеціалізацій (55 програм і 173 спеціалізації), мав у своєму складі вісім факультетів: факультет соціально-економічних досліджень, факультет мистецтва і дизайну, машинобудівний факультет, факультет екології, філософський факультет, педагогічний факультет, факультет наук, факультет медичних досліджень [1018]; загальна кількість студентів становила 8252 особи, кількість співробітників – 853 особи, кількість іноземних співробітників – 38 [1019].

Фрагментарні дані з історії установи свідчать, що заклад бере свій початок від 1954 року – часу створення Вищого навчального коледжу (*Vyšší pedagogická škola*), який у 1959 році отримав статус Педагогічного інституту (*Pedagogický institut*), а ще пізніше – в 1964 році – його було трансформовано до Педагогічного факультету в Усті-над-Лабем (*Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem*). За часів заснування вже Університету Яна Евангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем заклад мав у своєму складі три факультети та один інститут – факультет освіти, факультет соціально-економічних досліджень, факультет навколишнього середовища, Інститут слов'яно-германських студій. Поступовий розвиток університету закономірно призвів до збільшення кількості факультетів до вже згаданих восьми [1018].

Стратегічний менеджмент університету унормовує *Статут* установи, зареєстрований 16 червня 2017 року, документ „*Аналіз аспектів діяльності установи*” (*University Gap Analysis*), *Стратегія університету на 2010 – 2020 роки* та *Стратегічний план на 2019 – 2020 роки* [1020]. У *Статуті* і *Стратегії* університету окреслена місія закладу, яка відповідає трьом основним напрямкам роботи: трансфер знань шляхом надання освітніх послуг, культивування свободи мислення, інноваційних наукових досліджень та творчої діяльності; незалежне і вільне провадження освітньої діяльності та пов'язаних з нею досліджень, реалізація інноваційних, художніх та інших творчих заходів; співпраця з національними та зарубіжними установами вищої освіти, науково-дослідними установами, що сприяє активному позиціонуванню університету в Європейському просторі вищої освіти [1021]. Пункт 4 *Статті 17* щодо освітніх програм указує, що освітня програма може реалізовуватися у співпраці із закордонними установами вищої освіти. *Стаття 22* визначає умови навчання іноземних громадян в університеті, які подібні до умов, визначених Статутами розглянутих вище університетів. Так, умови навчання іноземних громадян повинні відповідати зобов'язанням, що пов'язані з міжнародними договорами

Чеської Республіки; умови прийому на навчання іноземних громадян у рамках міжнародних програм та програм Європейського Союзу визначаються відповідною програмою. Рішення про допуск до навчання приймає декан факультету, до обсягу освітньої пропозиції якого входить відповідна освітня програма; умови прийому на навчання іноземних громадян у рамках міжуніверситетських або міжфакультетських угод регулюються цими документами; якщо освітня програма викладається чеською мовою, то керівництво факультету може передбачити в якості додаткової умови прийому знання чеської мови тощо [1021].

Документ „Аналіз аспектів діяльності установи” (*University Gap Analysis*) специфікує норми мобільності викладачів університету [1022]. Так, національна норма щодо мобільності – Закон № 111 від 1998 року „Про заклади вищої освіти та доповнення до деяких інших актів” („Закон про вищу освіту”) – § 17 – зазначає, що одним з регуляторних документів класичних закладів вищої освіти Чеської Республіки має бути *Кодекс процедур відбору академічних працівників для призначення на посади*, який передбачає, серед іншого, і нормування періодів мобільності викладачів. Поточний Кодекс процедур відбору академічних працівників для призначення на посади університету від 01 лютого 2013 року не враховує цей пункт. Проте бесіди зі співробітниками установи показали, що 79% респондентів вважають підтримку університетом схем мобільності достатньою [1022]. Водночас станом на 2017 рік вагомість участі у схемах мобільності не є істотною для промоції та кар’єрного зростання персоналу закладу. Мобільність наукових співробітників визначена в Директиві ректора № 6 від 2015 року „Організація міжнародної мобільності в університеті”, проте мотивація до кар’єрного зростання окреслена також і в руслі тривалих періодів наукової роботи з відривом від викладання (*sabbatical*), закордонних професійних стажувань тощо. Відповідно до Директиви ректора 3 від 2014 року „Умови зайнятості”, *Стаття 17*, пункт 3, співробітники університету повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію шляхом участі в активностях такого роду.

Отже, підтримка інституційної політики інтернаціоналізації установи і подальша інтеграція вчених університету до широкомасштабних міжнародних проєктів є частиною Стратегічного плану на 2019 – 2020 роки та Стратегії університету на 2010 – 2020 роки. Усі напрями міжнародного співробітництва базуються на принципах прозорості, публічності, відкритості, що відповідає загальноєвропейським нормам грантових програм та програм мобільності. Так, аналіз статистичних даних на офіційному сайті установи засвідчує, що в рамках програми ERASMUS+ кількість

партнерських установ вищої освіти становить 272 з 27 країн світу. Білатеральні угоди про співробітництво наявні з такими країнами: Білорусь (1 угода), Німеччина (5 угод), Угорщина (1 угода), Ізраїль (3 угоди), Казахстан (1 угода), Косово (1 угода), Польська Республіка (3 угоди), Російська Федерація (7 угод), Словацька Республіка (4 угоди), Тайвань (1 угода), Україна (7 угод з такими університетами: *Житомирський державний технологічний університет, Київський національний лінгвістичний університет, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Ужгородський національний університет*), США (1 угода), В'єтнам (1 угода) [1023]. У напрямі мобільності, який реалізується на базі цих угод, зусилля університету спрямовані на: перехід від кількісної до якісної мобільності і водночас збільшення кількості студентів університету, які навчаються та проходять стажування/практики за кордоном, а також збільшення кількості працівників університету, які виїжджають за кордон з метою навчання та участі в програмах професійного розвитку. Метою є також і збільшення кількості іноземних студентів, які приїжджають для навчання до університету, а також науковців і експертів, які приїжджають з метою викладання, інтегрованого в освітні програми установи. Закономірно, це сприятиме утворенню мультикультурного середовища в закладі і залученню тих студентів, викладачів та співробітників, які не є активними в зарубіжних програмах. Задля цього керівництво планує розширити освітню пропозицію, у першу чергу, за рахунок освітніх програм та курсів іноземними мовами (станом на 2017 рік такий перелік наявний на вебсторінках та сайтах усіх факультетів університету). Стратегічний менеджмент установи в напрямі інтернаціоналізації включає також курси чеської мови для іноземних громадян та інтенсивну промоцію закладу за кордоном. Іншим завданням є покращення мовних навичок викладачів і співробітників.

Уважаємо мету установи щодо розвитку інституційної політики інтернаціоналізації доволі традиційною, оскільки вона визначена переважно в межах залучення до європейських програм мобільності, які пропонують різні типи та умови перебування за кордоном для студентів та персоналу. Щоправда, керівництво університету визнає, що планує також брати участь у програмах мобільності, які пропонуються на національному рівні (наприклад, Міністерством освіти, молоді та спорту країни), а також розширювати спектр освітніх, наукових, дослідницьких

та мистецьких проєктів університету за участі міжнародних партнерів. Так, ми вже зазначали, що в рамках Європейського Союзу університет співпрацює з освітніми установами майже всіх держав-членів ЄС, країн-членів EFTA та країн-кандидатів, а також з низкою університетів у країнах за межами Європи. При виборі університетів-партнерів вирішальними чинниками є схожість освітніх програм або науково-дослідницької бази факультетів, а також галузеве та географічне розмаїття для широкого кола студентів і вчених з усіх дисциплін. Іншим важливим чинником є потенціал для співпраці у сфері програм подвійних ступенів. Розташування університету поблизу кордону з Німеччиною визначило і той факт, що установа має угоди про співробітництво в рамках програми ERASMUS+ з низкою закладів вищої освіти цієї країни.

Керівництво університету зазначає, що установа має досвід реалізації проєктів міжнародного співробітництва у сфері освіти, наприклад, у рамках програм *Erasmus (EILC)*, *Comenius*, *Grundtvig*, *Leonardo da Vinci*, *Aktion*, *CEEPUS*, *VisegradGroup* тощо, і планує спрямувати зусилля на пошук можливостей участі в проєктах, орієнтованих на: запрошення іноземних викладачів та експертів з метою підвищення якості викладання в університеті, розвиток програм подвійних / спільних ступенів, короткострокове навчання та мобільність дослідників, організацію міжнародних мовних літніх та зимових шкіл, співпрацю з громадським сектором та представниками малого і середнього бізнесу, сприяння участі вчених у міжнародних конференціях і семінарах.

Показники мобільності, як і в попередніх кейсах, представляємо відносно двох векторів – мобільність персоналу (співробітники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*) відповідно до наявних білатеральних угод та програм мобільності. Дані представлено в додатку Е.11. Цифри показують відносне зростання показників мобільності за вказаний проміжок часу, що дає нам можливість здійснити подальший SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету. Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету Яна Евангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем робимо з урахуванням адміністративного, освітнього та дослідницького компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 з використанням методики SWOT-аналізу (див. додаток Е.12).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3, що свідчить про наявність адміністративної підтримки процесу

інтернаціоналізації і на рівні університету, і на рівні факультетів. Динаміка даних, як і в попередніх кейсах (Університет Опави, Університет Острави, Університет Західної Богемії в Пльзені) дозволяє говорити, що інституційна політика інтернаціоналізації установи спрямована переважно на розвиток програм мобільності студентів і персоналу, які керівництво університету розглядає як засіб удосконалення навчальних, дослідницьких та професійних навичок студентів, а також як засіб професійного розвитку професорсько-викладацького складу. Територіальне розташування університету на кордоні з Баварією, Німеччина, вважаємо за одну з переваг установи, завдяки якій заклад здійснює систематичне співробітництво з німецькими установами у сферах освіти, науково-дослідної та творчої діяльності, трансферу знань та технологій, співпрацює з потенційними закордонними роботодавцями, підтримує міждисциплінарні освітні програми, міжнародну дослідницьку та творчу діяльність.

Комплексний аналіз інституційного рівня інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Чеської Республіки дозволяє стверджувати, що розвиток цього рівня сприяє не тільки підвищенню якості освітніх послуг та досліджень у національних закладах вищої освіти країни, проте робить можливим відхід від *Гумбольдтівської моделі класичного університету* завдяки зорієнтованості закладів на збільшення відсотка міжнародного фінансування в загальному обсязі коштів на освітню та дослідницьку сфери і, відповідно, запровадженню підприємницької моделі діяльності. Таке перефокусування є більш наочним при аналізі роботи п'яти новоутворених – порівняно з Карловим університетом у Празі – закладів вищої освіти. Є воно і закономірним, адже скорочення чисельності чеських студентів через демографічні чинники і, відповідно, скорочення державного фінансування галузі вищої освіти та досліджень від Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки робить інституційну політику інтернаціоналізації чеських установ стратегічно важливим інструментом на шляху їхнього опору зовнішнім загрозам. У сфері надання освітніх послуг це призводить до підвищеної уваги до якості освітнього процесу, що ми й побачили, здійснюючи комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації всіх шести освітніх установ – усі вони мають міжнародну інституційну акредитацію відповідно до профільних галузей; беруть активну участь у розвитку Європейського простору вищої освіти та досліджень; використовують ECTS; для багатьох спеціальностей володіють сертифікатами *DS Label* та *ECTS Label*, які підтверджують європейський рівень якості надання освітніх послуг у цих закладах; активно підтримують програму ERASMUS+ і на

інституційному, і на факультетському рівнях (через мережі факультетських координаторів програми); пропонують широкий спектр освітніх програм і курсів іноземними (переважно англійською) мовами тощо.

Компаративний аналіз діяльності інституцій Чеської Республіки в напрямі інтернаціоналізації дозволяє виділити такі загальні тенденції: зорієнтованість на розвиток напрямку „інтернаціоналізація вдома”, що передбачає, перш за все, активне впровадження в освітній процес програм і курсів іноземними мовами, інтернаціоналізованих програм, спільних з іноземними партнерами програм подвійних ступенів, використання досвіду та знань іноземних студентів у кампусі в якості наочного, залучення та утримання іноземних студентів, викладачів, дослідників; активна маркетингова політика закладів, спрямована на міжнародну промоцію; підтримка програм мобільності всіх типів, програм професійного розвитку; організаційна та, в разі можливості, фінансова підтримка дослідницьких проєктів, що виконуються із залученням коштів зарубіжних інвесторів та донорів тощо. Назване (та багато іншого) спрямоване на досягнення спільної для чеських закладів вищої освіти мети – зробити освітнє середовище університетів таким, що має набути чіткого міжнародного характеру, передбачає інтеграцію іноземних студентів та викладачів (навіть тих, які прибувають до закладу на короткий проміжок часу) до життя академічної спільноти закладу, утворити так званий *мультикультурний простір* на базі закладів, що сприятиме залученню тих студентів, викладачів та співробітників, які не є активними в поточних програмах мобільності. На думку адміністративних структур університетів, це має відбуватися разом з інтенсифікацією міжнародних контактів у дослідницькій діяльності та врахуванням світового контексту та зарубіжного досвіду при розробці освітніх програм.

SWOT-аналіз стану розвитку інституційних політик інтернаціоналізації *Карлового університету (КУ), Університету Південної Богемії в Чеському Будейовице (УПБ), Сілезького університету в Опаві (СУ), Університету в Остраві (УО), Університету Західної Богемії в Пльзені (УЗБ), Університету Яна Евангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем (УЯЕП)* дозволяє говорити про такі основні чинники їх реалізації:

Сильні сторони: наявність стратегічного документа, який повністю або аспектно відображає принципи інституційної політики інтернаціоналізації установи (КУ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); наявність місії та стратегічних цілей установи з інтернаціоналізованим характером (УПБ); регулярне оновлення публічної інформації щодо інституційної

політики інтернаціоналізації на офіційних мас-медіаресурсах (КУ); розробка та впровадження освітніх програм з урахуванням вектора інтернаціоналізації (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); моніторинг та регулярне оновлення програм відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій у сфері вищої освіти (КУ); підтримка програм мобільності (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); запровадження університетського стипендіального фонду мобільності (КУ); сприяння підвищенню кваліфікації персоналу через участь в інтернаціоналізованих програмах професійного розвитку (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); підтримка заходів, спрямованих на розширення присутності закладу в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); потужна міжнародна маркетингова політика установи (УЗБ, УЯЕП); діяльність структурних підрозділів базується на спільному розумінні та сприйнятті стратегічних засад інтернаціоналізації установи (ККУ, УПБ); діяльність структурних підрозділів ураховує загальне сприйняття важливості процесу інтернаціоналізації установи (СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); структура освітніх програм відповідає політиці інтернаціоналізації установи (зокрема, наявність „вікон мобільності”) (КУ); наявні освітні програми англійською мовою, програми подвійного та спільного дипломів (УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); потужна діяльність установи в напрямі розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом університету (УЗБ); організаційна та фінансова підтримка з боку адміністрації щодо імплементації стратегічних засад інтернаціоналізації структурним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми (КУ); організаційна підтримка з боку керівництва структурних підрозділів щодо реалізації стратегічних засад інтернаціоналізації структурним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми (УПБ, СУ, УЯЕП); організаційна та фінансова підтримка з боку керівництва структурних підрозділів щодо реалізації стратегічних засад інтернаціоналізації структурним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми (СО, УЗБ); сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації (УПБ, УО); сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах (СУ, УЗБ, УЯЕП); колегіальність прийняття рішень щодо інтернаціоналізації через Сенат університету (КУ); публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації установи (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні факультетів (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання

навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); реалізація установою права визнання зарубіжних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП).

Слабкі сторони: фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності установи (КУ, СУ, УО, УЯЕП); на рівні структурних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано (СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність окремих стратегічних документів щодо інтернаціоналізації установи (УПБ); відсутність оцінки інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); почасти недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації установи (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність оцінки ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність системи пріоритизації щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації (КУ); відсутність статистичних показників динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації установи (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність публічної евалюації ефективності процесу провадження політики інтернаціоналізації установи (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП).

Можливості: за результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); має місце залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями, фондами тощо (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); має місце щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома; кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод; кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для

участі в конференціях та симпозиумах, брали участь у програмах професійного розвитку; кількості студентів, які брали участь у програмі ERASMUS/ERASMUS+ (*inbound / outbound*); кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі у конференціях, тренінгах, програмах професійного розвитку; кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в програмі ERASMUS / ERASMUS+ (*inbound / outbound*) (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); залучення до освітнього процесу та дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до білатеральних угод про співробітництво (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП).

Загрози: постійні зміни потреб у компетентностях випускників, зумовлені глобалізацією та європеїзацією (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації установи (КУ); питання якості провадження освітніх послуг відповідно до програм подвійних / спільних ступенів (КУ, УПБ, СУ, УО); відносно низькі показники залучення викладачів та студентів до схем мобільності відповідно до білатеральних угод (УЗБ, УЯЕП); значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутні показники ефективності процесу підвищення кваліфікації студентів та персоналу установ (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП); відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти (КУ, УПБ, СУ, УО, УЗБ, УЯЕП).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: *Карлів університет*: АК – 23 покликання, ОК – 16, ДК – 6; *Університет Південної Богемії в Чеському Будейовиці*: АК – 20 покликань, ОК – 14, ДК – 4; *Сілезький університет в Опаві*: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3; *Університет Острави*: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3; *Університет Західної Богемії в Пльзені*: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3; *Університет Яна Евангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем*: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3 покликання.

Комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти Чеської Республіки дозволяє, як і аналіз польських кейсів, виокремити такі основні принципи функціонування цих політик: загальна наявність стратегічного, діяльнісного, системного аспектів; публічність; об'єктивність; систематичність; субсидіарність. Інституційні системи

інтернаціоналізації чеських установ більшою чи меншою мірою включають: стратегію (візію) щодо інтернаціоналізації, завдання інтернаціоналізації та можливості їхнього забезпечення, розподіл повноважень щодо реалізації інституційної політики інтернаціоналізації між учасниками освітнього процесу та всіма зацікавленими сторонами; наявність ресурсів для реалізації політики (адміністративних, кадрових, фінансових тощо); інші стратегічні процедури, визначені в нормативними документами установ тощо. Зауважимо одразу, що, на відміну від Карлового університету, п'ятірка установ, заснованих у 1991 році, приділяє значну увагу внутрішній інтернаціоналізації, яку слідом за низкою дослідників [552; 569; 725; 728; 756; 801 – 805; 806 та ін.] визначаємо як запоруку співробітництва з регіональними центрами бізнес-інновацій, агентствами регіонального розвитку, науково-технологічними парками, регіональними торгово-промисловими палатами, неурядовими організаціями регіонального, національного та міжнародного масштабу, учасниками кластерних заходів яких є співробітники та студенти університету тощо. На прикладі діяльності чеських освітніх установ бачимо, що реалізація внутрішньої інтернаціоналізації відбувається за рахунок розвитку конкурентоспроможних університетських кампусів-метрополісів, завдяки співробітництву з дослідницькими організаціями, включаючи підприємницькі освітні установи Європейського Союзу та світу, через розвиток людського капіталу, особливо у важливих для підприємництва технічній та економічній галузях, через міграцію висококваліфікованих перспективних працівників і підвищення загальної привабливості регіонів дислокації університетів.

3.3. Інтернаціоналізація системи вищої освіти Словацької Республіки: інституційний рівень

Система вищої освіти в Словацькій Республіці (до 1992 року частина *Чехословаччини*) історично тісно пов'язана з традицією *Гумбольдтівської моделі класичного університету*, про яку вже неодноразово йшлося. Проте, на відміну від польської системи вищої освіти, національна система вищої освіти Чехословаччини – і відповідно Словацької Республіки – значно відрізнялася мірою інституційного взаємозв'язку із зарубіжними університетами періоду 1950 – 1989 років. Словацька система пережила не тільки обмеження контактів із західними вченими, а й більш жорсткий і формальний контроль унаслідок зміни вектора розвитку системи вищої освіти в напрямі

радянської моделі. У 1948 році чехословацькі університети штучно опинилися під державним контролем і почали функціонувати відповідно до політики централізованого планування. Слідом за низкою дослідників стверджуємо, що чехословацькі на той час університети більшою мірою, ніж угорські чи польські, були „закритими” для зовнішнього світу [715, с. 76; 921, с. 4; 1011, с. 94]. Зарубіжні публікації та академічні контакти з колегами за кордоном були заборонені. У Чехословаччині функціювало 23 заклади вищої освіти, і всі вони працювали за єдиним принципом з погляду організації освітнього процесу, навчальних планів і власне інституційної структури менеджменту. Проте, незважаючи на ідеологічний тиск і екстраполяцію радянської моделі вищої освіти, чехословацькі інституції вважалися за одні з найуспішніших і продуктивніших у Східній Європі, не в останню чергу за рахунок нарощування дослідницького потенціалу [921]. Спробуємо підтвердити останню тезу шляхом аналізу діяльності класичних закладів вищої освіти Словацької Республіки, відібраних, як і в кейсах Польської та Чеської Республік, відповідно до територіальної ознаки.

Перший кейс по Словацькій Республіці представлено установою, яка знаходиться в столиці країни – *Університетом імені Коменського в Братиславі (Univerzita Komenského v Bratislave)*. Дослідження особливостей імплементації інституційної політики інтернаціоналізації відносно Словацької Республіки є так само особливим, як і кейси Чеської Республіки, які дозволили здійснити комплексний аналіз шести освітніх установ замість п’яти. Кейси Словацької Республіки представлятимуть аналіз чотирьох закладів, що зумовлено територіальним розташуванням столиці – Братислава є водночас і крайньою західною точкою Словацької Республіки. Логіка відбору освітніх інституцій у якості об’єктів аналізу полягає у вивченні діяльності саме тих закладів, що є територіально прикордонними на додачу до столичного університету. У попередніх двох країнах столичний університет було розташовано у відносному центрі країни; у Словацькій Республіці в центрі знаходимо *Університет імені Матея Бела в Банській Бистриці (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)*, що не є столичним, ані територіально прикордонним. Тому вважаємо цю установу опосередковано релевантною нашому дослідженню, і інформацію по ній не наводимо.

Університет імені Коменського в Братиславі є найстарішим і найбільшим класичним закладом вищої освіти Словаччини. Офіційною датою заснування установи є 1919 рік, проте архіви університету свідчать про те, що свій початок заклад бере від 1465 року – року заснування в Братиславі так званої *Academia Istropolitana* Матеєм

Корвіном (Matthias Corvinus), на той час королем Угорщини. Особистий досвід роботи та проведення досліджень у закладах вищої освіти Словацької Республіки дозволяє говорити, що Університет імені Коменського в Братиславі є чи не найкращою освітньою установою на національному рівні, а також всесвітньо визнаним центром наукових досліджень, учені якого співпрацюють з NASA, CERN та іншими світовими центрами науки. Місія університету визначена як поширення та поглиблення знання (у широкому розумінні останньої лексеми) [1037]. Поняття „знання” трактуємо з *гумбольдтівської позиції праксису у вищій освіті* – викладання ґрунтується в університеті на власних наукових дослідженнях, використанні здобутків світової наукової думки, міждисциплінарному підході до вирішення проблем. На підтвердження того, що як і чеські заклади вищої освіти установа функціює відповідно до моделі *Гумбольдтівського класичного університету*, відзначимо, що однією зі стратегічних засад діяльності Університету імені Коменського є те, що заклад визначає свої завдання та пріоритети автономно, а члени його академічної спільноти користуються академічною свободою при виконанні своїх обов’язків. Університет є членом провідних європейських центрів та мереж високоякісних академічних досліджень, щоденно прагнучи до розвитку міжнародного вектора своєї діяльності. Відповідно, основні стратегічні цілі університету в цьому напрямі є такими: підтримка та розвиток іміджу науково-освітньої установи, що надає послуги найвищої міжнародної якості; забезпечення мультинаціонального освітнього середовища, яке сприяє полікультурному діалогу; підтримка міжнародних досліджень відносно широкого спектра галузей тощо [1037].

Станом на 2017 рік університет мав у своїй структурі 13 факультетів і надавав освітні послуги близько 26000 студентам відповідно до освітніх програм, що охоплювали широкий спектр напрямів – від медичних, гуманітарних і соціальних, до природничих наук, математики і теології; кількість освітніх програм становила 737, з них 40 – іноземними мовами [1036; 1038]. У тому ж таки 2017 році в університеті навчалося 2800 іноземних студентів з більш ніж 70 країн світу. Отже, більше 10% студентів університету становили іноземні громадяни, а кожен четвертий іноземний студент освітніх установ Словацької Республіки у 2017 році був студентом Університету імені Коменського в Братиславі.

Словацькі студенти університету, які бажають скористатися програмами мобільності за кордоном, мають можливість обирати з 340 європейських університетів у 30 країнах, кожен з яких уклав

партнерську угоду з Університетом імені Коменського в рамках програми ERASMUS+ [1039]. За останні 18 років сукупна кількість студентів та викладачів вхідної та вихідної схем мобільності програми ERASMUS+ становила близько 11500 осіб, що робить заклад лідером серед словацьких університетів у цьому відношенні. Мобільності ERASMUS+ доповнюються програмами, специфічними для Центральної Європи (*CEEPUS, Aktion Österreich – Slowakei/Akcja Rakúsko-Slovensko*), а також мобільностями, що здійснюються на основі білатеральних угод про співробітництво з університетами за кордоном – загалом 48 освітніх установ з 22 країн світу (наявні білатеральні угоди з Карловим університетом у Празі та Сілезьким університетом в Опаві (Чеська Республіка), Варшавським університетом та Ягеллонським університетом у Кракові (Польська Республіка); угода з українською установою вищої освіти – Київським національним університетом імені Тараса Шевченка). Подібно до Ягеллонського університету в Кракові в Університеті імені Коменського функціонує Фонд стипендій молодих лідерів Рьоїчі Сасакава (*The Ryoichi Sasakawa Young Leaders Fellowship*), який надає докторські стипендії для проведення досліджень за кордоном протягом кількох місяців та стипендії для навчання у дворічній магістратурі. У 2016 – 2017 роках за підтримки Фонду було надано шість стипендій на суму понад 40000 доларів США [1038].

Маючи понад 2500 студентів освітнього ступеня „доктор філософії”, університет є доволі впливовою за мірками Словацької Республіки дослідницькою установою, бере участь у найсучасніших наукових проєктах різних напрямів (насамперед, біологія, біохімія, хімія, комп’ютерні науки, клінічна медицина, екологія, геологічні науки, матеріалознавство та інженерія, молекулярна біологія та генетика, нейрологічні науки, фармакологія, фізика, науки про життя, космічні науки). У 2016 – 2017 роках в університеті розроблено 735 наукових проєктів у різних галузях досліджень на загальну суму 9,9 млн. євро, з яких 7,8 млн. було отримано від національних грантових схем. Згадуючи програму HORIZON 2020, яка є найбільшою програмою підтримки досліджень та інновацій у Європейському Союзі (загальний рівень успішності тих, хто подає грантову заявку на фінансування до HORIZON 2020, є відносно низьким і становить близько 12%), зазначимо, що у 2016 – 2017 роках шість проєктів дослідницьких груп університету було профінансовано з фондів цієї програми [1038].

Аналізуючи нормативні документи університету, дотичні до інституційного менеджменту інтернаціоналізації, звернемося до *Статуту* установи, остання редакція якого була затверджена Академічним сенатом закладу у 2015 році [1040]. Документ містить

окремі статті, що окреслюють напрямки реалізації інституційної політики інтернаціоналізації установи. До прикладу, *Стаття 39* говорить про розвиток міжнародних зв'язків університету через співробітництво з закордонними партнерами самостійно або за умови координації установою, створеною з цією метою на основі міжнародних договорів та міждержавних угод. Частиною міжнародної політики університету є активне членство в міжнародних організаціях. Співробітництво установи із зарубіжними партнерами відбувається у сферах освіти, досліджень, медико-профілактичної, мистецької та іншої креативної та професійної діяльності. Для встановлення співпраці з потенційним зарубіжним партнером університет підписує угоду, яка зазвичай визначає умови співробітництва, зокрема в економічних, фінансових, професійних, організаційних, кадрових тощо питаннях, а також тривалість співробітництва. Гарантом виконання умов угоди відповідно до названої Статті є ректор університету. Окремими пунктами визначаються принципи організації програм мобільності в університеті, до прикладу, підтримка учасникам таких програм гарантована координаторами та проректором з міжнародних зв'язків. *Стаття 59* окреслює умови участі студентів у програмах та схемах мобільності – словацькі студенти мають право подати заяву на навчання в інший університет, зокрема і за кордоном; університет може прийняти іноземного студента зазвичай на один семестр, відповідно до умов тієї чи тієї програми мобільності/білатеральної угоди із закладом, де навчається студент; студент, допущений до навчання, має однакові права й обов'язки, що і студенти Університету імені Коменського тощо [1040].

Іншими нормативними документами університету, які регламентують політику інтернаціоналізації установи, є: *Vnútroňý predpis č. 7/2012* Наказ ректора університету щодо створення, поширення та використання коштів, призначених для підтримки іноземної мобільності докторантів (*Smernica rektora UK Pravidlá tvorby, rozdelenia a použitia finančných prostriedkov určených na podporu zahraničných mobilit doktorandov*); *Vnútroňý predpis č. 3/2016* Наказ ректора університету щодо діяльності установи та її факультетів у рамках програми Європейського Союзу ERASMUS+ (*Smernica rektora UK o pôsobnosti UK a jej fakúlt v rámci programu Európskeho spoločenstva Erasmus+*); *Vnútroňý predpis č. 11/2016* Наказ ректора університету, що скасовує 23/2008 Директиву, яка регламентує умови укладання договорів у зв'язку з навчанням іноземних студентів із змінами, внесеними згідно з Додатком № 1 (*Smernica rektora UK, ktorou sa zrušuje VP č. 23/2008 Smernica rektora UK, ktorou sa upravujú podmienky*

uzatvárania zmlúv v súvislosti so štúdiom zahraničných študentov na UK v znení dodatku č. 1); *Vnútroňny predpis č. 8/2002* Наказ ректора університету № 8/2002 щодо правил організації координаційної зустрічі для обговорення закордонного перебування студентів та працівників університету (*Opatrenie rektora č. 8/2002 Rokovací poriadok koordinačnej porady na prerokovanie ponuky zahraničných pobytov študentov a pracovníkov UK*) [1041]. Назва кожного з документів загалом розкриває його зміст, а також дозволяє говорити, що Університет імені Коменського є чи не єдиною інституцією з усіх проаналізованих нами, яка на внутрішньо „законодавчому” рівні унормувала пріоритетні стратегічні напрями роботи щодо імплементації інституційної політики інтернаціоналізації закладу.

Досліджуючи особливості роботи чеських закладів вищої освіти, ми побіжно звернули увагу на ті істотні зміни, які приніс із собою університетам на той ще час Чехословаччини 1989 рік. Найголовніші з них – це введення демократичних моделей управління установами, інтелектуальна незалежність та спроможність до самоврядування, що власне означало відновлення неодноразово згадуваної моделі *Гумбольдтівського класичного університету*. Де факто ці процеси мали в якості першопричини прагнення до відновлення університетських традицій, що передували тоталітарному періоду, проте де юре надали виключне право автономії факультетам щодо прийняття внутрішніх структурних та стратегічних рішень. У випадку Університету імені Коменського це стосується і інституційної політики інтернаціоналізації, яка хоча і має загальноуніверситетський вектор, визначений основними нормативними документами установи, реалізується окремими факультетами по-різному.

До прикладу, *факультет медицини* в цьому напрямі на додачу до програм мобільності пропонує дві освітні програми англійською мовою – „Загальна медична справа” та „Стоматологія”; розроблена за участі зарубіжних дослідників програма *Virtual Medicine*, що функціонує на основі принципів віртуальної реальності, дозволяє студентам відчути себе у віртуальній кімнаті для розтину – вони можуть краще уявити розмір або структуру органу завдяки технології *Leap Motion*, можуть обертати, відокремлювати або збільшувати орган організму так, ніби тримають у руках справжню частину тіла. У той час як на *факультеті юриспруденції* освітня пропозиція включає більше 40 курсів іноземними мовами (переважно англійською); факультет пройшов акредитацію *ESOL* в Університеті Кембриджу і має право функціонувати як екзаменаційний центр, що пропонує міжнародно визнані іспити: сертифікат міжнародної юридичної англійської мови (*ILEC I., II.*);

розвиває міжнародне співробітництво в рамках програми ERASMUS+; реалізовує низку проєктів, таких як дворічний курс *Вступ до британського та європейського права* (у співпраці з Британським правовим центром); організовує міжнародні академічні конференції з учасниками з-за кордону (наприклад, *Братиславський юридичний форум*); розвиває *Дипломатичну академію*, що є складовою частиною факультету – *Інститут міжнародних відносин імені Кароля Рибарика*, яка в рамках програми неперервного навчання (*Life-Long Learning*) пропонує дворічну програму післядипломної освіти для тих, хто бажає продовжити кар'єру в дипломатичній та консульській службах, державній адміністрації або у сфері законодавства Європейського Союзу [1039]. *Факультет мистецтв* на додачу до традиційних уже схем мобільності в рамках програми ERASMUS+ має у своєму складі унікальну спеціалізовану кафедру *Studia Academica Slovaca*, яка діє як центр словацької мови як іноземної, щорічно організовує Літню школу словацької мови та культури для іноземних учасників. *Факультет природничих наук* є першим факультетом такого типу в Словацькій Республіці, чия освітня програма „Хімія” (освітній ступінь бакалавра) отримала відзнаку якості *EUROBACHELOR®*, а результати дослідницьких програм та проєктів визнані в загальноєвропейському контексті (це найуспішніший факультет на теренах Словацької Республіки з погляду співфінансування проєктів з фондів Європейського Союзу). *Фармацевтичний факультет* університету є єдиним факультетом такого напрямку в Словацькій Республіці, який входить до складу *Європейської асоціації факультетів фармації*. *Факультет математики, фізики та інформатики* пропонує інноваційні міждисциплінарні програми, включаючи біомедичну фізику, економічну та фінансову математику, управлінську математику, когнітивну науку та біоінформатику, англійською мовою. На *факультеті менеджменту* освітні послуги пропонуються англійською, німецькою та французькою мовами; 80% студентів денної форми навчання проводять принаймні один семестр у закордонному університеті відповідно до програми ERASMUS+; факультет щорічно приймає близько 200 студентів із закордонних університетів-партнерів; з 2009 року він був єдиним словацьким структурним підрозділом закладу вищої освіти серед управлінських та економічних факультетів, який пройшов оцінювання незалежним рейтинговим агентством *Eduniversal* і отримав визнання у світі відзнаку *Excellent Business School*. Окремо виділяємо структурний підрозділ університету, аналога якому не було в жодному з попередніх кейсів, це *Факультет соціальних та економічних наук Європейського Союзу*, який було створено у 2002 році як відповідь на соціально-

економічні потреби Словацької Республіки на шляху до реінтеграції з рештою країн-членів Європейського Союзу. Місією факультету є розвиток теоретичних знань у сфері соціальних та політичних наук, європейських студій та міжнародних відносин, соціальної антропології, державної політики та економіки, а також соціальної та робочої психології. Концепція освітніх програм робить акцент на тісному зв'язку теорії та практики, а дисципліни (державна політика та економіка, прикладна психологія, соціальна антропологія тощо) переважно викладають англійською мовою. Освітній процес реалізується завдяки запрошеним професорам з-за кордону. Докторантура включає три програми у співпраці із закордонними університетами та дослідницькими інституціями.

Освітня пропозиція університету включає також програми спільних та подвійних ступенів. Так, у партнерстві з Віденським університетом започаткована спільна програма *Earth Physics*. Програма *Cognitive Science* є спільною програмою п'яти центральноєвропейських університетів: Віденський університет (у партнерстві з Віденським медичним університетом), Університет Любляни, Університет Загреб, Університет Етваша Лоранда в Будапешті. Програма відрізняється своєю міждисциплінарністю – поєднанням психології, штучного інтелекту, неврології, лінгвістики, філософії, антропології тощо. Програма *Central European Studies* є спільною програмою чотирьох центральноєвропейських університетів: Університету імені Коменського, Карлового університету в Празі, Університету Любляни та Ягеллонського університету в Кракові. Її метою є підготовка фахівців різноманітних галузей та аспектів роботи центральноєвропейського регіону міждисциплінарним шляхом. Програма *Economics and Law* створена в партнерстві з Економічним університетом Братислави, її випускники отримують університетську освіту з національної економіки та права. Доречним також вважаємо нагадати, що університет є членом *Європейського міжуніверситетського центру з прав людини і демократизації (European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation)*, що був утворений задля та завдяки співпраці авторитетних університетів держав-членів Європейського Союзу. Метою центру є сприяння захисту прав людини та демократії на глобальному рівні. *Центр освіти протягом усього життя* університету взяв участь у міжнародному проєкті *Jasne – Alles klar*, до якого також долучилися п'ять країн – Німеччина, Чеська Республіка, Австрія, Польська та Словацька Республіки. Координатором проєкту став *Technische Universität Dresden*, який надав основу для комплексу електронних навчальних матеріалів чотирма мовами. Проєкт було

нагороджено сертифікатом *European Language Label* у 2016 році та відзначено Європейською Комісією з інноваційних мовних проєктів [1038].

Університет реалізує інституційну політику інтернаціоналізації також шляхом членства в міжнародних організаціях, які об'єднують заклади вищої освіти Європейського Союзу – EUA, Мережа університетів столиць Європи (*Network of Universities from the Capitals of Europe*), Мережа UTRECHT (*the Utrecht Network*), Конференція ректорів Дунайського регіону (*the Danube Rectors' Conference*), Європейська мережева інформаційна система (*European Network Information System*), Європейська асоціація міжнародної освіти (*European Association of International Education*), Центральноевропейська мережа ініціативних університетів (*Central European Initiative University Network*), *Agence universitaire de la Francophonie*, Європейська асоціація закладів вищої освіти (*European Association of Institutions in Higher Education*) тощо [1042]. З погляду розширення контактів та співпраці з Азією університет є членом Європейської академічної університетської мережі (*European Academic University Network*). На думку адміністрації закладу, співробітники університету активно представляють інтереси установи у внутрішніх структурах цих організацій та в робочих групах.

Інституційна політика інтернаціоналізації установи набула ширшого розмаху, починаючи з 1 липня 2016 року, коли Словачька Республіка вперше за свою 12-річну історію членства в Європейському Союзі головує в Раді ЄС. На думку ректора Університету імені Коменського пана Кароля Мічіти (Karol Mičieta), цей факт істотно вплинув на інтернаціоналізацію закладу. До прикладу, вперше в історії Словаччини і власне університету в приміщенні установи відбулося обговорення викликів та можливостей словацького головування в Європейському Союзі на Міжнародній допрезидентській конференції Транс'європейської асоціації досліджень політики (*Trans-European Policy Studies Association*). У тому ж році широкому загалу та міністрам освіти і науки країн-членів Європейського Союзу було продемонстровано Науковий парк університету, який став платформою для обговорення зв'язку між наукою та практикою за участі Брюссельського клубу європейських дипломатів, представників Європейської асоціації університетів, Словацького технологічного університету, Словацької Академії наук під час *Cercle International Diplomatique et Consulaire* конференції. Науковий парк як структурний підрозділ університету здатний виступати грант-позивачем з метою підтримки власних дослідницьких проєктів. Однією з таких підтриманих заявок став міжнародний проєкт *EcoInn Danube*, що фінансується

транснаціональною програмою *Interreg Danube* і підтримує екологічні інновації в Дунайському регіоні. Крім того, Словацьке Агентство з досліджень та розвитку (*Slovenská akademická informačná agentúra*) підтримало два проекти в галузі біохімії та біомедицини, у яких бере участь Науковий парк університету. Ця структура дозволяє університету реалізовувати свій підприємницький потенціал, адже при Парку створено *Інкубатор* і *Технологічний центр*, які забезпечують співпрацю з регіональними та національними підприємствами, використовують результати досліджень для власних інноваційних продуктів, здійснюють дослідження і таким чином підтримують започаткування малого бізнесу та стартапів серед студентів університету. З нагоди того ж таки головування Словацької Республіки в Раді Європейського Союзу в університеті відбулися *Дипломатичні, економічні та академічні дні*, які проходили під егідою та формальним головуванням принцеси Бельгії. Захід було організовано у співпраці з *Cercle International Diplomatique et Consulaire* та мережею *UNICA*, яка є провідною інституційною мережею університетів у Європі. Метою заходу стало поглиблення інтернаціоналізації університету та підтримка спільної діяльності словацьких та бельгійських університетів і бізнес-секторів [1039].

Уже з цього короткого опису можна побачити, що кількість заходів міжнародного спрямування установи є незчисленною, а їхня якість та престиж – високими та національно вагомими. Автономію факультетів щодо реалізації ними інституційної політики інтернаціоналізації вважаємо за істотну перевагу закладу загалом, адже саме така автономія, на нашу думку, сприяє великій кількості різнопланових активностей міжнародного типу, конкурентоспроможності і університету загалом, і окремих факультетів зокрема. Сприяють цій роботі координатори програм на факультетах – здебільшого, щоправда, програми ERASMUS+. Проте, на відміну від деяких польських закладів вищої освіти, розглянутих нами вище, в Університеті імені Коменського є і загальноуніверситетська структура, яка здійснює загальну координацію та менеджмент міжнародної діяльності – офіс міжнародних зв'язків, який має у своєму складі два підрозділи – підрозділ, що відповідає за білатеральне співробітництво, та підрозділ, що координує програму ERASMUS, на додачу до загальноуніверситетського координатора програми ERASMUS+ [1043].

Традиційно вже перейдемо до статистики за різними типами та схемами мобільності студентів та викладачів університету. Досліджуючи показники мобільності, як і в попередніх кейсах, робимо зріз відповідно до двох векторів – мобільність персоналу (викладачі та адміністративні працівники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound*

та вихідна / *outbound*) згідно з наявними білатеральними угодами та програмами мобільності. Дані представлено в додатку Ж.1. Наведена статистика показує динаміку мобільності за обраний проміжок часу і є основою для подальшого SWOT-аналізу інституційної політики інтернаціоналізації університету. Як і в кейсах чеських закладів вищої освіти, представлені також дані щодо інтенсивності інституційної політики інтернаціоналізації в розрізі наукового компонента діяльності установи, а саме кількість студентів і викладачів, які в'їжджали та виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.1). Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету імені Коменського робимо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі I дослідження, використовуючи методіку SWOT-аналізу для визначення вихідних умов щодо інституційної системи інтернаціоналізації закладу (див. додаток Ж.2).

Стратегічний менеджмент діяльності Університету імені Коменського в Братиславі щодо імплементації інституційної політики інтернаціоналізації реалізується відповідно до положень стратегічних документів університету. Територіальне розташування закладу та значний досвід міжнародної діяльності ще за часів відсутності, як і у випадках Варшавського, Ягеллонського та Карлового університетів, терміна *інтернаціоналізація* закономірно, подібно до названих установ, результують у провідну позицію університету в міжнародних рейтингах. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: адміністративний компонент (АК) – 24 покликання, освітній компонент (ОК) – 16, дослідницький компонент (ДК) – 6, що засвідчує інтенсивну адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації в університеті, яка сприяє активній імплементації політики інтернаціоналізації закладу на освітньому та дослідницькому рівнях. Трансформації, що мали місце, починаючи від 1989 року, як і у випадку Карлового університету в Празі, вплинули на діяльність установи, інтенсифікувавши, у першу чергу, впровадження інтернаціоналізації в університеті відповідно до вимог Болонського процесу, що знаходить своє підтвердження в збільшенні кількості викладачів та студентів, які щорічно беруть участь у програмах та схемах мобільності, а також у зростанні показників участі закладу в міжнародних грантових проектах різного спрямування.

Кейс *Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицях* (*Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*) представляє крайню східну точку країни відповідно до принципу географічної сегментації закладів вищої освіти, застосованому в роботі. Університет, якщо дивитися поперехово, бере свій початок, згідно зі Статутом установи, від 1959 року

в якості другого класичного закладу вищої освіти на той ще час Чехословаччини (*Government Decree No. 58/1959 Book of Statutes on the Changes in the Organisation of Higher Education Institutions*). Проте робота з архівами університету дозволяє говорити про більш тривалу історію існування закладу – власне установа є другим найстарішим університетом нинішньої Словацької Республіки. Традиція вищої освіти в Кошице бере свій початок від 1657 року, коли єпископ Бенедикт Кішді (*Benedict Kishdy*) заснував там Академію *Universitas Cassoviensis*. У 1660 році Університет у Кошице указом Римського імператора Леопольда I отримав ті самі права та привілеї, що й усі інші університети Габсбурзької монархії у Відні, Празі, Кельні, Граці, Трnavі, Оломоуці тощо. Протягом XVII – XVIII століть, перебуваючи під юрисдикцією єзуїтського ордена, заклад здійснював істотний вплив на розвиток інтелектуальної думки регіону – лекції читали латиною; університет мав власну бібліотеку, церкву, друкарню, середню школу, семінарію, кілька васальських сіл. Вийшовши з-під влади церкви в 1773 році, університет став державною установою – *Academia Regia* – утратив свій суверенітет і став філіалом єдиного на той час угорського університету в Буді. У 1850 році *Academia Regia* набула статусу юридичної академії, яка проіснувала до 1921 року. Заснування Технічного університету Мілана Штефаніка в Кошице знову перетворило Кошице на університетське містечко, хоча це тривало недовго, адже університет було закрито в 1939 році до 1959 року включно. Радянський період в історії Чехословаччини наклав відбиток на роботу установи, нівелювавши, як і у випадку з чеськими університетами, можливості підтримки зарубіжних зв'язків закладу. Відновлення роботи університету як міжнародної інституції почалося з 1989 року з поступового налагодження партнерських контактів із закордонними установами. У 1997 році Університет Павла Йозефа Шафарика було розділено на два незалежні заклади вищої освіти – власне Університет Шафарика в Кошице та Прешовський університет у Прешові. Після розподілу університет мав три факультети – медичний, природничий та юридичний, до яких у 1998 році було додано факультет державного управління, а у 2007 році – факультет мистецтв [1060], які станом на 2017 рік надавали освітні послуги відповідно до доволі широкого спектра галузей та спеціалізацій – медицина, стоматологія, природничі науки, математика, інформатика, освіта, юриспруденція, державне управління, психологія, філософія, теорія комунікації, філологія тощо. Статистичні показники того ж таки року: освітня пропозиція сформована на підставі 164 освітніх програм (95 – на освітньому ступені бакалавра, 65 – магістра, 4 – доктора філософії), 10 освітніх програм із заявлених 164 пропонувалися з мовою викладання

„англійська”; кількість програм спільних та подвійних дипломів – 17; кількість дослідницьких проєктів – 244; кількість іноземних студентів – 1311 осіб (усі освітні ступені та форми навчання) при загальній кількості студентів – 7170 осіб, що становило близько 17,3% від загального обсягу студентського контингенту; активне членство в 450 міжнародних організаціях (до прикладу, *University Autonomy in Europe, EUA, Magna Charta Universitatum, ACA, Kosice IT Valley, European Documentation Centre, Austrian Library, Institute of European Law, Slovakia France University Institute, National Scholarship Programme, Central European Exchange Programme for University Studies, SAAIC Board of Trustees, IVF* тощо). Університет є місцем функціонування низки міжнародних інституцій – Австрійська бібліотека, Європейський центр документації, Інститут європейського права, Центр тестування Британської Ради тощо [1062; 1063]. Чи не найважливішим проєктом, який дозволив використання Європейських структурних фондів, спрямованих на підготовку сертифікованих міждисциплінарних курсів для студентів у 2013 – 2014 навчальному році, став проєкт *Розвиток інноваційних форм освіти та підтримки міждисциплінарного навчання в Кошице (RIFIV)*, профінансований у розмірі 1,3 млн. євро.

У напрямі дослідницької діяльності, фінансованої міжнародними грантовими інституціями, установа, на нашу думку, займає доволі активну позицію. Не маючи змоги навести статистичні дані за всі роки існування університету, обмежимося окремими цифрами. Так, у 2013 році інституція активізувала діяльність у рамках VII Рамкової програми Європейського Союзу й отримала фінансову підтримку восьми міжнародних проєктів на додачу до проєктів IVF (див. розділ 2). Згідно з інформацією, наданої керівництвом університету, середній обсяг коштів, отриманих від міжнародних грантів на одного співробітника установи у 2013 році, становив понад 1110,00 євро (із відповідною динамікою в 350 – 500 євро кожного наступного року). У тому ж році заклад інтенсифікував співробітництво з Європейською асоціацією університетів у рамках проєкту *Mapping the University Mobility (MAUNIMO)* в якості єдиного словацького університету, що співпрацював з Радою оцінювання EUA. Університет бере участь у діяльності обсерваторії *Magna Charta*, розробці *Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону (European Union Strategy for the Danube Region)*, відновив членство в *Словацькій Академічній Асоціації з міжнародного співробітництва (Slovak Academic Association for International Cooperation, SAAIC)*, де мав представництво в Раді директорів [1062]. У 2004 році запроваджена так звана *Внутрішня наукова грантова система (Internal Scientific Grant System, VVGS)* для

молодих викладачів і дослідників, яка надає підтримку міждисциплінарним проєктам, що передбачають наявність великих міжнародних команд. Називаємо цю систему *Резервним фондом ректора*, або *Фондом стратегічного розвитку установи*, що діє як інструмент просування стратегічних інвестиційних проєктів у сфері людських ресурсів, досліджень та освіти [1064].

Робота з архівами, науковими спеціалізованими журналами та нормативними документами університету щодо досліджень дозволяє говорити, що одним зі стратегічних напрямів університету є продовження роботи науково-дослідних центрів та наукових парків закладу відповідно до ініціативи *Kosice – Science City* („*Koшице – місто науки*”). Пріоритети університету включають: а) створення університетського біомедичного наукового парку як платформи базових біомедичних досліджень на медичному факультеті та факультеті науки у співпраці з партнерськими організаціями регіону, що мають вплив на прикладні дослідження; співпраця з клінічними відділами та розвиток побічних організацій, як у випадку з проєктом *MEDIPARK*; б) створення центру досліджень передових матеріалів з акцентом на доопрацювання наявної інфраструктури задля реалізації фундаментальних досліджень та надання послуг бізнес партнерам, як у випадку з проєктом *PROMATECH*; в) участь у роботі наукового парку в партнерстві з *TUKE*, приділяючи увагу інформаційно-комунікаційним технологіям, як у випадку з проєктом *TECHNKOM* [1062].

Місія XXI століття Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошице має чітко окреслений інтернаціоналізований характер – надавати освітні послуги на основі новітніх наукових розробок міжнародного рівня, дотримуючись європейських тенденцій і цілей, викладених у Болонській декларації та інших документах Європейського Союзу. Університет реалізує свою місію як основу свободи, демократії, гуманізму та етики не лише у власному академічному середовищі, але й у суспільстві загалом, при цьому відстоюючи власні академічні привілеї та автономію [1061]. Сприяння в реалізації названого, у першу чергу, надають внутрішні стейкхолдери університету: проректор з міжнародних зв'язків, керівник офісу міжнародних зв'язків, університетський координатор програми *ERASMUS*, координатор напрямку *KA1*, білатеральних угод та студентів-*Freemover*, координатор вхідної та вихідної мобільності студентів, координатор вихідної мобільності з метою виключно навчання, координатор вхідної та вихідної мобільності персоналу [1065].

Окресленій місії підпорядковані і стратегічні документи університету – *Статут*, затверджений Академічним Сенатом установи

в червні 2013 року, та *Стратегія університету на період 2016 – 2021 років*. Так, *Стаття 26 Статуту* окреслює умови навчання іноземних громадян в університеті, серед яких: 1) іноземні громадяни, які є громадянами будь-якої іншої держави, крім держав-членів Європейського Союзу, можуть навчатися в університеті: а) на підставі міжнародних договорів; б) на основі угод про співробітництво, укладених університетом, особливо в рамках міжнародних програм студентської мобільності; в) на підставі угод про неперервне навчання; г) на підставі угод, укладених окремими факультетами. Міжнародний вектор діяльності університету відповідно до окремих положень Статуту має підтримку від керівництва факультетів та академічної спільноти закладу, адже активна репрезентація установи в ЕНЕА та ERA є стимулом для сприйняття країнами-членами Європейського Союзу та світу університету як сучасної та міжнародно визнаної установи [1066].

Стратегія університету на 2016 – 2021 роки визначає в якості стратегічного пріоритету діяльності закладу забезпечення трирівневої вищої освіти на основі передових наукових здобутків у широкому міжнародному контексті відповідно до європейських тенденцій, Болонської декларації та інших документів (див. підрозділ 2.2 монографії). Університет має статус освітньої установи, проекти якої є міжнародно визнаними, конкурентоспроможними і на національному, і на європейському рівнях. Завдяки цьому заклад входить до числа провідних освітніх та наукових інституцій не тільки Словацької Республіки, але і Європи. Іншим стратегічним пріоритетом, що є дотичним до освітнього компонента діяльності закладу, є програми вивчення іноземних мов, а також *Програма відкриття університету для іноземних студентів*, які прагнуть вивчати словацьку мову. Власне, завдання адміністрації університету на наступні роки – створити умови для збільшення кількості іноземних студентів на всіх факультетах та всіх рівнях освіти. Одним з варіантів, що сприятиме досягненню цієї мети, є впровадження мовного стандарту, що дозволить вивчати не тільки словацьку мову іноземцям, але й іноземну мову громадянам Словацької Республіки. Медичний факультет і природничий факультет є прикладами найбільш активних структурних підрозділів університету в цьому напрямі, пропонуючи вже у 2017 році майже всі предмети освітніх напрямів та ступенів англійською мовою [1062].

Наступним пріоритетом закладу, що формує дослідницький компонент діяльності, є заохочення когнітивної, творчої та організаційної діяльності студентів як основи досліджень, інновацій і творчої роботи на основі інтенсивного міжнародного співробітництва; інтернаціоналізація досліджень шляхом заохочення молодих

співробітників до участі в програмах мобільності та стажуваннях за кордоном у провідних університетах та наукових установах, аби після повернення вони сприяли підвищенню рівня досліджень в *AlmaMater*; використання потенціалу вже названих наукових парків університету (*Medipark, Technicom, Promatech*) для отримання фінансової підтримки від національних і міжнародних грантових агентств, особливо в рамках програми HORIZON 2020; відкриття університету для працевлаштування експертів з-за кордону. Серед проєктів дослідницького характеру є також такі, що забезпечують доступ до баз даних *ProQuest 5000 International, Scopus, ScienceDirect, Web of Knowledge*. Інші включають упровадження нової генерації інтелектуальних цифрових технологій в освіті та організації дослідницької діяльності, що проводиться Лабораторією трансферу технологій у співпраці з Каліфорнійським технологічним інститутом у Пасадені, Каліфорнія, США (*California Institute of Technology in Pasadena, California, USA*) – розробка 3D версій відеододатків ViEVO тощо. У центрі уваги університетських досліджень є публікація результатів наукової роботи. Так, кожного року співробітники університету публікують близько 230 наукових праць у спеціалізованих журналах. Це майже 14% усіх робіт, опублікованих класичними державними університетами Словачької Республіки, тоді як відсоток студентів у секторі державної вищої освіти Словачької Республіки становить 4,2% станом на 2016 рік [1062].

Власне міжнародний вектор діяльності в документі визначено як використання наявної мережі міжнародних партнерств університету для підвищення міжнародного авторитету та престижу установи, а також підтримка та активізація інтернаціоналізації діяльності шляхом розширення міжнародного співробітництва у спільних проєктах у сфері науки та освіти. Досягається це завдяки таким механізмам: 1) збільшенню показників вихідної мобільності студентів; 2) стимулюванню університетської мобільності викладачів, дослідників та адміністративного персоналу; 3) сприянню збільшенню кількості іноземних студентів в університеті в рамках програми мобільності *freemovers*; 4) збільшенню кількості освітніх програм та курсів, які викладаються іноземною мовою (англійська, німецька, російська); 5) збільшенню кількості дисциплін іноземною мовою в рамках словацьких освітніх програм; підтримці програм спільних та подвійних ступенів; 6) диверсифікації програм мобільності та грантових схем, що підтримують міжнародні обміни; 7) збільшенню кількості викладачів та експертів з-за кордону відповідно до програм мобільності; 8) пріоритету якості, а не кількості партнерських угод з міжнародними партнерами;

9) оптимізації менеджменту мобільності студентів та співробітників; 10) створенню професійного сервісу у формі *Контактного пункту* в університеті для організаційної та адміністративної підтримки викладачів, експертів та студентів з-за кордону; 11) заохоченню мобільності студентів та співробітників у сфері культурної та спортивної діяльності; 12) аналізу й промоції переваг інституційної політики інтернаціоналізації серед підрозділів університету; 13) моніторингу міжнародного рейтингу університету в європейському освітньому та дослідницькому просторі та використанню результатів міжнародного бенчмаркінгу для підвищення наявних показників; 14) моніторингу трендів та новацій європейської вищої освіти, реагуванню на нові тенденції; 15) ініціюванню *Міжнародного консорціуму експертів* як лідерів думок щодо інтернаціоналізації діяльності університетів; 16) міжнародної промоції та іміджевої політики університету за кордоном; 17) ініціюванню участі університету та його експертів у міжнародних організаціях, консультативних органах, професійних асоціаціях та мережах [1064].

Спираючись на окреслені положення Стратегії університету 2016 – 2017 років, реалізовувався проєкт *Інтернаціоналізація, міждисциплінарність та інновації у вищій освіті*, у рамках якого здійснено низку заходів, які, на думку адміністрації закладу, сприяли покращенню міжнародного іміджу установи. Серед них – *Школа з інтернаціоналізації* для студентів освітнього ступеня доктора філософії; лекції доктора Войцеха Гізіке (Wojciech Gizickéh) „Європейська безпека та міжкультурний діалог. Чи це можливо?“, „Співробітництво Вишеградської групи“, „Національна безпека в Польщі“; семінар „Міжкультурна компетентність як навичка XXI століття“ [1067]. Представлена інформація свідчить, що політика інтернаціоналізації закладу реалізується шляхом міжуніверситетської співпраці з метою підвищення якості освіти та наукових досліджень, підвищення показників мобільності студентів та персоналу. Увагу приділено якості вже наявних партнерських зв'язків з університетами за кордоном. Уважаємо, що керівництво університету усвідомлює факт того, що партнерство сприяє стабільній міжнародній репутації закладу (працюючи тим самим на міжнародний імідж та престиж установи), а також удосконаленню освітніх програм інституції. Підтримка адміністрації надається і програмам спільних досліджень та подвійних дипломів (див. статистику вище). Визнання успішності студентів під час участі в схемах мобільності є невід'ємною частиною навчальних планів установи. Перезарахування отриманих кредитів гарантується *Статтею 9 (Кредитно-орієнтована система навчання) Правил навчання (Art. 9*

Credit-based System of Study of the Study Rules of Procedure) в університеті [1066].

Серед стратегічних завдань політики інтернаціоналізації університету назвемо, можливо і з певною часткою повторення, такі: 1) сприяння мобільності персоналу; 2) сприяння визнанню отриманих кредитів за підсумками участі в схемах мобільності (навчання та стажування) на інституційному рівні; 3) підтримка діяльності студентів у мережі *Erasmus Student Network (ESN)* та створення умов для підвищення якості їх роботи; 4) удосконалення адміністрування мобільності студентів, викладачів та персоналу; 5) заохочення до участі в програмах мобільності студентів освітнього ступеня доктора філософії; 6) удосконалення інформаційних та промоційних матеріалів для іноземних студентів; 7) представлення інформації про можливості навчання англійською мовою на вебсайті університету; 8) розширення освітньої пропозиції англійською мовою; 9) підвищення якості послуг іноземним студентам; 10) розвиток інших програм мобільності, крім ERASMUS+ (наприклад, *Freemovers, CEEPUS, EEA Scholarship Programme Slovakia*) [1068]. Університет як освітня установа, що має у своєму складі сотні дослідників, брав активну участь у розробці Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону та в роботі Словацької Академічної Асоціації з міжнародного співробітництва; у роботі комітетів з відбору грантоотримувачів Національної програми стипендій Словацької Республіки, комітетів Центрально-Європейської програми обміну університетами (CEEPUS), тендерному комітеті Міжнародного університету IVF. У 2014 році університет продовжив своє членство в Кошицькій асоціації IT-долини, яка була штаб-квартирою Інституту європейського права.

Традиційно вже робимо висновок, що стратегічний менеджмент університету в напрямі інтернаціоналізації передбачає, у першу чергу, розвиток усіх типів, схем та програм мобільності, наявних для закладів вищої освіти Словацької Республіки станом на 2017 рік; розвиток програм спільних досліджень, а також програм спільних та подвійних ступенів; розвиток промоційно-іміджевої політики університету з метою залучення зарубіжних студентів. Політики, яка включає роботу з офіційним сайтом установи, діапазоном освітньої пропозиції університету, умовами проживання та навчання іноземних студентів. Недоліками вважаємо практичну відсутність аспекту участі установи в міжнародних рейтингах, міжнародних івентах на кшталт міжнародних / закордонних освітніх виставок, форумів тощо.

Звернемося до статистики щодо мобільності студентів та викладачів університету. Як і в попередніх кейсах, робимо зріз відповідно до двох

векторів – мобільність персоналу (викладачі та адміністративні працівники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*) з урахуванням наявних білатеральних угод та програм мобільності. Дані представлено в додатку Ж.3. Статистика свідчить на користь динаміки мобільності за обраний проміжок часу і є основою для подальшого SWOT-аналізу інституційної політики інтернаціоналізації університету. Як і у кейсах чеських університетів, представлені також дані щодо інтенсивності інституційної політики інтернаціоналізації в розрізі наукового компонента діяльності установи, а саме кількість студентів і викладачів, які в'їжджали та виїжджали для участі в конференціях та симпозіумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.3). Подальшу розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошице робимо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, схарактеризованих у розділі 1 дослідження, використовуючи, як і раніше, методику SWOT-аналізу (див. додаток Ж.4).

Проаналізувавши політику інтернаціоналізації університету з урахуванням наявних фактичних та статистичних даних, твердимо, що установа дотримується європейських тенденцій у наукових дослідженнях та освіти. Інституційна політика інтернаціоналізації університету у сфері досліджень та освіти відповідає *Стратегії університету на 2016 – 2021 роки*, розробленої на основі *Стратегії Європи 2020* і Базової концепції програм модернізації європейських систем вищої освіти. Той факт, що установа зарекомендувала себе в європейській освітній та науковій сферах, є очевидними не тільки завдяки її членству в Європейській асоціації університетів, у проєкті *Mapping UNiversity Mobility (MAUNLMO)*, підписанні *Magna Charta Universitatum*, але й виходячи з діяльності факультетів, університетських підрозділів, персоналу та студентів. На національному рівні міжнародна діяльність університету реалізується завдяки членству в *Košice Aсоціації ІТ долини (Kosice IT Valley Association)*, у роботі міжнародних інституцій – Європейського центру документації (*European Documentation Centre*), Інституту європейського права (*the Institute of European Law*) та Австрійської бібліотеки (*the Austrian Library*) на базі університету. За амбітну мету адміністрації університету, що наближує устанovu до поняття *підприємницький університет* (див. розділ 1 монографії), вважаємо трансфер результатів досліджень і ноу-хау в практичну діяльність власне установи та підприємницьких структур регіону і країни – так звана „комерціалізація наукових досліджень”, сприяння співпраці між університетом і підприємницьким та

комерційним секторами, популяризація інноваційних наукових та освітніх стратегій, наукових досліджень, урахування при цьому захист інтелектуальної власності (стартапи та спінофи). Довгостроковою метою при цьому визначаємо координацію діяльності, що веде до комерціалізації інтелектуальної власності та ноу-хау, які продукуються в університеті. Університет націлений на впровадження передових досліджень в окремих галузях, включаючи фармакогенетику та індивідуалізацію лікування; обмін речовин в організмі; неврологію; регенеративну та репродуктивну медицину тощо.

Стратегічний менеджмент діяльності Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошице щодо імплементації інституційної політики інтернаціоналізації реалізується відповідно до положень стратегічних документів університету. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 24 покликання, ОК – 16, ДК – 6, що підкреслює інтенсивну адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації в університеті, яка сприяє імплементації політики інтернаціоналізації закладу на освітньому та дослідницькому рівнях. Трансформації національної системи вищої освіти від 1989 року, як і в попередніх кейсах, вплинули на діяльність установи, інтенсифікувавши політику інтернаціоналізації закладу відповідно до концептуальних засад Болонського процесу. Доказом цього є збільшення кількості викладачів та студентів, які щорічно беруть участь у програмах мобільності, а також зростання показників участі установи в різногалузевих проектах за фінансової підтримки міжнародних інвесторів. У якості перспективи найближчих років керівництво університету називає створення умов для збільшення частки іноземних студентів на всіх факультетах і всіх рівнях освіти. Досягнення цієї мети передбачає розробку та впровадження в освітній процес стандартизованих варіантів (і для словацьких, і для іноземних студентів) освітніх програм та курсів, інтенсифікацію програм вивчення іноземної мови.

Північ країни представлена в роботі кейсом *Університету в Жиліні (Žilinská univerzita v Žiline)*, історія якого офіційно бере свій початок 1 вересня 1953 року від дати заснування Університету залізничного транспорту, який було відокремлено від Чеського технічного університету в Празі (č. 58/1959 Zb. o zmenách v organizácii vysokých škol sa s účinnosťou 1. septembra 1959 zmenil názov na Vysokú školu dopravnú v Prahe). Заклад було переведено до Жиліни в 1960 році, де він пережив багато трансформацій і вже значно пізніше, у 1996 році, після розширення освітньої пропозиції та організаційних і адміністративних змін був перейменований в *Університет в Жиліні* і став частиною

мережі класичних освітніх установ Словацької Республіки (*Zákonom č. 324/1996 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 172/1990 Zb. o vysokých školách v znení neskorších predpisov, bol s účinnosťou od 20.10.1996 názov Vysoká škola dopravy a spojov v Žiline zmenený na Žilinskú univerzitu v Žiline*). Відзначимо, що, незважаючи на статус класичного університету, профіль установи робить її унікальною серед інших словацьких університетів, оскільки освітня пропозиція закладу зорієнтована на такі напрями: транспорт (дорожній, залізничний, водний, повітряний), транспорт і поштові послуги, зв'язок, дорожнє будівництво, електротехніка, телекомунікації, інформатика, інформаційні та комунікаційні технології, менеджмент та маркетинг, машинобудування, матеріали та технології, робототехніка, проектування машин, цивільне будівництво, менеджмент кризових ситуацій та громадська безпека, протипожежна охорона, судова інженерія, прикладна математика, педагогічна підготовка, бібліотечні та інформаційні науки, соціальна педагогіка та високогірна біологія тощо [1145].

Станом на 2017 рік університет мав у своєму складі сім факультетів, де навчалось близько 10000 студентів – четверте місце за кількістю студентів серед закладів вищої освіти Словацької Республіки; кількість іноземних студентів становила 222 особи освітнього ступеня бакалавра та магістра та 17 іноземних студентів освітнього ступеня доктора філософії з таких країн: Чеська Республіка, Німеччина, Польська Республіка, Казахстан, Сербія, Російська Федерація, Білорусь, Кенія, КНР, Україна, Італія Австрія, Угорщина, Голландія та В'єтнам. Кількість акредитованих освітніх програм становила 231 загалом на всіх освітніх ступенях. Кількість співробітників дорівнювала 1545 особам, з яких 26 іноземних професорів, зокрема 14 – з Чеської Республіки.

Місія університету, як і в попередніх кейсах, на додачу до акцентуації на традиційних напрямках діяльності установи вищої освіти має чітко простежуваний інтернаціоналізаційний характер і включає розвиток освіти на основі наукової, дослідницької та мистецької діяльності в рамках національних демократичних традицій для добробуту суспільства. Діяльність установи сприяє розвитку освіти як частини культури, а також підвищенню науково-технічного, економічного та художнього рівня суспільства і водночас корелює зі світовими тенденціями в науці, техніці та культурі [1146]. Стратегічною метою університету є формування закладу як сучасної престижної освітньої та науково-дослідної установи, що є частиною лідерської спільноти класичних закладів вищої освіти Словацької Республіки та Європейського Союзу; установи, здатної адекватно відповідати на виклики мінливого середовища, використовуючи свій інноваційний

потенціал для розвитку регіону, країни та всього Європейського Союзу [1147].

Аналізуючи стратегічний аспект діяльності закладу, ми звернулися до основного нормативного документа університету – *Статуту*, остання редакція якого зі змінами датована 21 травня 2018 року. Як і в попередніх випадках, окремі тези щодо політики інтернаціоналізації проходять наскрізно через весь документ. Так, у першому параграфі йдеться про розвиток міжнародного співробітництва шляхом просування спільних проєктів із закордонними університетами та іншими установами („*Rozvíjaním mezinárodní spolupráce podporovaním spoločných projektov s vysokými školami v zahraničí a inými zahraničnými inštitúciami*”) [1148]. Параграф 17 визначає, що громадяни держав-членів Європейського Союзу або держав, які є сторонами Угоди про Європейську економічну зону, і іноземці, які постійно проживають у державах-членах, мають право отримувати освітні послуги на тих умовах, що і громадяни Словацької Республіки. Параграф 18 окреслює умови для навчання іноземних громадян в університеті, серед яких: 1) заявник повинен подати документ про повну середню або повну середню професійну освіту, отриманий за кордоном; процедура вступу контролюється деканом відповідного факультету; 2) заявник повинен підтвердити рівень володіння мовою навчання відповідно до обраної освітньої програми; 3) заявник повинен дотримуватися умов тимчасового перебування з метою навчання на території Словацької Республіки. Іноземні студенти можуть також навчатися в університеті на підставі договору про навчання, укладеного студентом з університетом, у якому визначені права та обов'язки студента та університету, включаючи плату за навчання. Іноземним студентам видається свідоцтво про закінчення навчання за тих самих умов, що й громадянам Словацької Республіки [1148].

Іншим стратегічним документом університету називаємо *Довгострокову стратегію закладу на період 2014 – 2020 років (Dlhodobý zámer Žilinskej univerzity v Žiline na roky 2014 – 2020)*, у якій основне стратегічне завдання визначено в контексті формування закладу як сучасної освітньої та наукової установи та її подальшого розвитку, заснованого на традиційному розумінні наукової, освітньої, культурної та гуманітарної місії, з високим авторитетом та передовою позицією серед і словацьких, і європейських університетів, використовуючи свій інноваційний потенціал у розвитку регіону, Словаччини та Європейського Союзу [1149]. Сторінка 4 документа визначає інтернаціоналізацію серед основних завдань закладу, причому, інтернаціоналізацію розглядають у двох сферах: у сфері освітньої

діяльності та у сфері наукових досліджень. Пункт 6.3 документа називає інтернаціоналізацію двигуном розвитку та інновацій усіх основних напрямів діяльності університету. Передбачено, що цей процес має на меті: 1) розвивати минулий досвід, координувати заплановані міжнародні заходи та створювати умови для використання можливостей програм Європейського Союзу HORIZON 2020 та ERASMUS протягом 2014 – 2020 років; 2) розвивати педагогічні навички, підтримувати розробку спільних із закордонними партнерами освітніх програм та впроваджувати викладання іноземних мов, збільшувати кількість іноземних студентів з країн-членів Європейського Союзу та неєвропейських країн, збільшувати мобільність студентів і викладачів, а також її якість у всіх її формах; 3) розвивати міжнародне співробітництво із закладами вищої освіти, громадськими та науковими установами, дотичними до сфери вищої освіти, представниками малого та середнього бізнесу з метою покращення комерціалізації результатів досліджень та навчання; 4) підтримувати та розвивати міжнародні освітні та наукові стратегічні партнерства для зміцнення позицій університету як одного з престижних та стратегічно важливих через своє територіальне розташування словацьких закладів вищої освіти; 5) знання, отримані завдяки міжнародним програмам та проектам, використовувати задля промоції соціальних, культурних та економічних інтересів міста та регіону, з акцентом на соціальну відповідальність університету; 6) реалізовувати стратегію укладання міжнародних університетських угод та налагодження партнерських відносин з освітніми та науковими установами в країнах-членах Європейського Союзу та за його межами.

Для реалізації окресленого передбачено: 1) продовження роботи над уже наявними міжнародними освітніми проектами; 2) сприяння залученню академічного персоналу до участі в програмі ERASMUS+; 3) підтримка міжнародної мобільності викладачів та співробітників; 4) сприяння розробці та акредитації міжнародних освітніх програм та програм спільного/подвійного ступеня; 5) заохочення зарубіжних контактів та короткострокових стажувань студентів у співпраці з національними агенціями, SAATIC, SAIA тощо; 6) розробка університетських умов прийому іноземних громадян на навчання; 7) сприяння мобільності студентів та викладачів у контексті спортивних та культурно-мистецьких заходів; 8) підтримка заходів, спрямованих на налагодження міжнародних партнерських контактів та укладання двосторонніх угод; 9) створення системи підтримки та стимулювання активності співробітників університету у сфері інтернаціоналізації, запрошення міжнародних експертів для читання лекцій та інших видів

робіт; 10) промоція результатів міжнародних проєктів з метою максимізації впливу на окремих осіб та університети загалом; 11) участь у спільних проєктах із зарубіжними партнерами, науково-дослідних заходах Європейського Союзу, HORIZON 2020, незалежних двосторонніх проєктах співпраці, у міжнародних мережах, платформах та командах; 12) сприяння інституційному та індивідуальному членству та участі академічного персоналу в міжнародних наукових дослідженнях та проєктах співпраці з основними міжнародними урядовими та неурядовими організаціями.

У якості показників окреслено: кількість освітніх програм іноземними мовами; кількість курсів іноземними мовами; кількість спільних освітніх програм з іноземними партнерами; кількість іноземних викладачів університету, дослідників; кількість активних угод про співробітництво в окремих сферах; частка іноземних студентів у загальній кількості студентів; кількість активно залучених викладачів іноземної мови; частка студентів, які закінчили навчання або пройшли стажування за кордоном; кількість реалізованих міжнародних наукових, дослідницьких та інших проєктів; розмір отриманих коштів від міжнародних проєктів; фінансові та маркетингові переваги від членства в міжнародних організаціях [1149].

Проаналізувавши нормативні документи та структуру офіційного сайту університету та факультетів, говоримо, що політика інтернаціоналізації університету реалізовується відносно всіх компонентах діяльності закладу. Університет співпрацює із зарубіжними установами у сфері освіти, досліджень та мистецтва не тільки в Європі, але й у США, Мексиці та Азії (Республіка Корея, Японія, Китай і Тайвань). Співробітництво базується на білатеральних угодах та меморандумах у рамках програми ERASMUS+, програм NSP, CEEPUS та грантових схемах, що підтримують міжнародну діяльність у сфері вищої освіти, науки та досліджень.

У галузі досліджень у 2017 році університет узяв участь у 41 міжнародному науковому проєкті та загалом щорічно організовує близько 30 міжнародних наукових заходів. За підтримки Європейської комісії на базі університету створено Науковий парк та Дослідницький центр. Індивідуальні проєкти дослідників університету профінансовані на загальну суму 2,290,971 євро за рахунок грантових схем *Scientific Grant Agency (VEGA)*, *Cultural and Educational Grant Agency (KEGA)*, *Slovak Research and Development Agency (APVV)*. У тому ж таки 2017 році університет отримав кошти для реалізації 21 міжнародного дослідницького проєкту на загальну суму 389,268 євро. Дослідницькі

команди університету брали активну участь у трьох проєктах у рамках Рамкової програми Європейського Союзу HORIZON 2020.

У рамках реалізації ініціатив програми ERASMUS+ університет має 254 угоди про співробітництво. За всю історію програми в університеті кількість студентів вихідної мобільності становила 2700 осіб, вхідної мобільності – 1700; кількість викладачів та співробітників вихідної мобільності – 1200 осіб [1147]. Загалом заклад належить до найбільш активних освітніх установ Словацької Республіки щодо програми ERASMUS+. Так, у 2017 році 210 студентів університету взяли участь у схемах вихідної мобільності (навчання та стажування), 130 іноземних студентів було прийнято відповідно до схем вхідної мобільності (переважно з Польської Республіки, Туреччини та Іспанії). Проте за підсумком оцінювання Європейської асоціації університетів від 01 грудня 2018 року показники студентської мобільності залишаються доволі низькими. Уважаємо підставою для такого висновку значний міжнародний потенціал університету, який однак не виводить його навіть на третє місце за кількістю студентів – учасників схем мобільностей – серед установ вищої освіти Словацької Республіки. Однією з рекомендацій від європейської команди оцінювання було в якості способу стимулювання додаткового інтересу студентів до виїзду за кордон інвестування в маркетинг різних можливостей, які студенти мають для навчання за кордоном, надання допомоги студентам у досягненні цієї мети, інформаційні зустрічі тих, хто брав участь у схемах мобільності, з рештою студентів університету тощо [1150]. Відзначимо також, що станом на 2017 рік було ініційовано низку програм студентської мобільності з освітніми установами Бразилії та Кореї [1151]. Відповідно, кількість навчальних курсів англійською мовою, що їх пропонують окремі факультети, становить більше 300 [1152], а кількість освітніх програм англійською та німецькою мовами на освітньому ступені бакалавра та магістра дорівнює 12, освітній ступінь доктора філософії – 18 освітніх програм.

Університет узяв участь у більш ніж 40 закордонних недослідницьких проєктах, з яких 36 було профінансовано з міжнародних фондів на загальну суму 1,327,745 євро. Розроблені та успішно апробовані проєкти *Quality Education with the Support of Innovative Forms* („Якісна освіта за підтримки інноваційних форм”) та *Quality Research and International Cooperation – a Successful Graduate for the Needs of Practice and Innovation and Internationalisation of Education* („Дослідження якості та міжнародне співробітництво – успішний випускник для потреб практики, інновацій та інтернаціоналізації освіти”), які сприяли підвищенню якості роботи університету в

Європейському просторі вищої освіти. У рамках проєктів відкрито нові акредитовані освітні програми, видано 69 підручників та монографій (у друкованих або електронних форматах) загальною вартістю 81240 євро, придбано навчальну літературу (521 книга) до університетської бібліотеки загальною вартістю 23305 євро, встановлено ІКТ-обладнання для впровадження інноваційних форм надання освітніх послуг (335000 євро) [1146].

Представимо також коротку інформацію по інших програмах та проєктах, що є довготривалою частиною політики інтернаціоналізації університету і мають динаміку участі студентів та персоналу. *ERASMUS MUNDUS – IBRASIL* – проєкт, у якому Університет Лілля, Франція, є координатором, утворює консорціум з 11 бразильських та дев'яти європейських університетів, до якого входить і Університет у Жиліні. *TEMPUS*: участь будівельного факультету та факультету менеджменту та інформатики в цій програмі мала своїм результатом розширення співпраці з такими країнами Східної Європи, як Сербія, Чорногорія, Росія, Білорусь, Україна, Молдова та Литва. Проєкти, що отримали грантову підтримку в рамках програми, орієнтувалися на освіту в галузі екології, природознавства та сучасні підходи до менеджменту різних типів організацій. *CEEPUS*: університет бере участь у Центральноєвропейській програмі обмінів *CEEPUS* з 1995 року. У рамках проєктів реалізуються програми літніх шкіл та мобільності викладачів і студентів, які відповідають умовам спільних дипломів та односеместрового навчання студентів бакалаврів та магістрів. Факультети відповідно до цієї програми співпрацюють з університетами Албанії, Болгарії, Чорногорії, Чехії, Хорватії, Угорщини, Польщі, Австрії, Румунії, Словенії та Сербії. *NATIONAL SCHOLARSHIP PROGRAMME* (*Програма національних стипендій Словачької Республіки*) сприяє необмеженій мобільності академічного персоналу університету; дозволяє необмежений вибір університетів незалежно від наявних двосторонніх угод про співробітництво і значно збільшує територіальні масштаби співпраці (Австралія, Японія, Ізраїль, США). *KOREA Smiles*: проєкт спрямований на підтримку студентської мобільності з акцентом на галузі механіки та електротехніки; призначений для студентів та персоналу і надає грантову підтримку мобільності 36 студентів з країн-членів Європейського Союзу для восьмижневого перебування в Республіці Корея та 36 корейським студентам для восьмижневого навчання в країнах-членах ЄС. Консорціум складається з трьох європейських (Великобританія, Фінляндія, Словаччина) та двох корейських установ вищої освіти [1147].

На основі аналізу поточної ситуації щодо програм мобільності та мовної підготовки оновлено стратегічні документи для підтримки міжнародної мобільності студентів, наприклад, перелік заходів, компетенцій та відповідальностей кафедр університету за умови участі в програмах мобільності; регулювання критеріїв оцінки; стратегія інтернаціоналізації і підтримки мобільності в університеті. Оновлені промоційні брошури англійською мовою на додачу до словацької. Протягом останніх двох років підготовка до Кембриджських іспитів (*FCE, CAE, TKT*) була профінансована для 137 учасників (47 співробітників та 90 студентів університету) [1146].

Членство університету загалом, а також факультетів та кафедр у міжнародних організаціях є ключовим чинником для створення умов, придатних для участі в міжнародних проектах, для ознайомлення з новітньою інформацією про тенденції розвитку сфер освіти, науки, наукових досліджень та загального розвитку закладів вищої освіти. Це також інструмент для створення нових контактів і для просування університету за кордоном. Заклад є членом таких міжнародних організацій: *EUA, Magna Charta Universitatum, European Association for International Education, Internationale Gesellschaft für Ingenieurpädagogik, Chambre de Commerce Franco-Slovak, European Conference of Transport Research Institutes, Forum of European National Highway Research Laboratories* тощо [1153].

Аналізуючи структуру внутрішніх стейкхолдерів університету в розрізі інституційної політики інтернаціоналізації, відзначимо, що більшість розглянутих нами університетів мають посаду проректора з міжнародних (або зовнішніх) зв'язків у якості центральної адміністративної особи з правом підпису міжнародних документів університету на рівні з ректором, проте лише Університет в Жиліні має посаду, яка поєднує міжнародний та маркетинговий аспекти – проректор з міжнародних зв'язків та маркетингу [1146]. Уважаємо це стратегічно важливою перевагою закладу щодо інших розглянутих кейсів, адже інтернаціоналізація передбачає потужну маркетингову політику університету в напрямі міжнародного співробітництва, що включає промоцію і, отже, іміджевий бік діяльності.

Досліджуючи показники мобільності, робимо зріз відповідно до двох векторів – мобільність персоналу (викладачі та адміністративні працівники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*) з урахуванням наявних білатеральних угод та програм мобільності. Дані представлено в додатку Ж.5. Наведена статистика показує динамічне зростання кількості учасників мобільності за обраний проміжок часу і є основою для подальшого SWOT-аналізу

інституційної політики інтернаціоналізації університету. Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету в Жиліні робимо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 дослідження, із залученням методики SWOT-аналізу (див. додаток Ж.6).

Стратегічний менеджмент діяльності Університету в Жиліні в напрямі імплементації інституційної політики інтернаціоналізації реалізується відповідно до положень стратегічних документів закладу. Територіальне розташування університету та значний досвід інтернаціоналізації діяльності призводять до однієї з провідних позицій освітньої установи в міжнародних та національних рейтингах. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 23 покликання, ОК – 16, ДК – 6, що свідчить про наявність інтенсивної адміністративної підтримки процесу інтернаціоналізації в університеті, яка сприяє імплементації політики інтернаціоналізації закладу на освітньому та дослідницькому рівнях відповідно до стратегічних засад Болонського процесу. Підтвердження викладеного знаходимо в збільшенні кількості викладачів та студентів, які щорічно беруть участь у програмах мобільності, а також у динамічному зростанні показників участі інституційних дослідницьких команд у міжнародних дослідницьких проєктах.

Останній кейс по Словацькій Республіці представлено **Університетом імені Костянтина Філософа в Нітрі (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)**, розташованим на півдні країни. Заклад було засновано в 1959 році як Педагогічний інститут (*Наказ № 57/1959 Coll.*). Наказом було скасовано вищі і середні педагогічні школи університетського рівня і створено педагогічні інститути для підготовки вчителів початкової школи. За період свого існування заклад пережив багато трансформацій, як і розглянутий вище Університет у Жиліні, допоки в 1996 році не отримав офіційний статус Університету імені Костянтина Філософа в Нітрі (*Zákon č. 324/1996 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 172/1990 Zb. o vysokých školách v znení zákona č. 41/1994 Z. z. a o zmenách názvov niektorých vysokých škôl, bola Vysoká škola pedagogická premenovaná na Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre*). Зараз це університет класичного типу, у якому, перефразовуючи ректора закладу пана Любомира Зеленіцького (Lubomír Zelenický), домінують роль відіграють наука, якісна освіта, професіоналізм, педагогічна майстерність, відкрита комунікація і з представниками місцевих громад, і з цілим світом [1050].

Структура університету налічує п'ять факультетів: факультет природничих наук (*Fakulta prírodných vied*), факультет соціальних наук

та охорони здоров'я (*Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva*), факультет центральноєвропейських студій (*Fakulta stredoeurópskych štúdií*), факультет мистецтв (*Filozofická fakulta*), педагогічний факультет (*Pedagogická fakulta*) [1051]. Університет пропонує низку освітніх програм ступеня бакалавра, магістра та доктора філософії, забезпечуючи високу гнучкість навчальних траєкторій, інновації та різноманітність в освітньому процесі й дослідженні. Крім наявної вже традиції в підготовці вчителів для початкових і середніх шкіл, заклад пропонує програми для майбутніх соціальних працівників, експертів культурних організацій, політологів, катехитів, журналістів, археологів, істориків, музикознавців, біологів, екологів, математиків, фізиків, фахівців з комп'ютерних наук, психологів, гемологів та ін. [1052]. Унікальність закладу полягає також у наявності освітніх програм підготовки вчителів угорською мовою, призначених для майбутніх учителів у змішаних етнічних районах Словацької Республіки, та підготовки вчителів, соціальних працівників та експертів з громадської діяльності для ромських меншин.

Станом на 2017 рік університет є шостим найбільшим класичним закладом вищої освіти Словацької Республіки, у якому отримують освітні послуги 8307 студентів денної та заочної форм навчання, з яких 212 осіб є іноземними громадянами; 156 студентів виїжджали за кордон у рамках схем мобільності програми ERASMUS+, 90 осіб – з метою навчання, 66 – з метою професійного стажування; наявні 72 науково-дослідні проекти, з них 53 проекти VEGA, 10 проектів APVV та 9 міжнародних наукових проектів, 28 проектів KEGA, 15 міжнародних культурно-освітніх проектів, таких як проекти за підтримки програм: ERASMUS+, *Comenius*, *Leonardo da Vinci*, *Grundtvig*, *Jean Monnet*, *Erasmus Mundus*, *IVF*, *NIL*, *EHP – Slovakia*, *CEEPUS*, *IVF*, *CEI*, *Action Austria – Slovakia*, *DAAD*, *6th & 7th Framework Programmes*, *NATO project*, *UNESCO project*, *projects of Structural Funds* [1053]. Сертифікати Європейського Союзу у сфері вищої освіти: 1) сертифікат *EMT (European Master's in Translation)* з перекладознавства – у 2011 році магістерська програма з усного та письмового перекладу, запропонована кафедрою перекладознавства, була акредитована Європейською мережею магістерських програм з перекладу, запровадженою за підтримки Європейської комісії; 2) німецька схема зовнішнього оцінювання якості (*German External Quality Assessment Scheme*) надала сертифікат якості освітній програмі в галузі екологічної медицини, у 2015 році, отриманий фізіологічною аналітичною лабораторією *AgroBioTech* [1053].

Інституційна політика інтернаціоналізації установи підтримана також за рахунок членства університету в міжнародних організаціях, як от: *EUA, CEI, Danube Rectors' Conference, WelcomEurope, Magna Charta Universitatum* тощо. Щодо білатеральних угод про співробітництво, станом на 2017 рік налічувалося 73 угоди, які передбачають короткотермінові візити студентів та викладачів до установ-партнерів. У рамках програми ERASMUS+ станом на 2017 рік наявні 304 угоди, що дозволяють брати участь у схемах мобільності з метою навчання, викладання та професійного розвитку. Схеми мобільності також підтримуються за рахунок таких програм: *Scholarship programmes of the Ministry of Education, Science, Research & Sport of the Slovak Republic SAIA, IVF, DAAD* тощо [1054].

Стратегічні документи університету представлено *Статутом та Довгостроковою стратегією* закладу. Відповідно до *Статуту* місія установи полягає в розвитку гармонійної особистості, професійної та творчої, яка робить внесок у розвиток освіти, науки, культури та охорони здоров'я, сприяючи розвитку загального суспільства знань. У процесі реалізації місії закладу адміністрація та співробітники університету спираються на принципи полікультурної освіти. У Статуті зазначено також, що університет надає освітні послуги громадянам етнічних меншин, особливо угорцям, ромам та німцям, забезпечує підготовку вчителів для шкіл з навчанням мовами національних меншин, підготовку культурних і соціальних працівників для роботи в середовищі етнічних меншин. Відповідно, частина навчання здійснюється мовами цих меншин [1055].

Довгострокова стратегія університету (*Long-Term Strategy of Constantine the Philosopher University in Nitra*) є стратегічним документом закладу [1056], у якому місія університету окреслена так – це не тільки академічне навчання й дослідження, а й виховання та поширення принципів демократії й гуманізму, етичних, моральних, духовних цінностей у студентства. Наведемо приклади роботи університету в напрямі імплементації інституційної політики інтернаціоналізації: 1) можливість участі в програмах мобільності та мовних курсах, зокрема таких, що передбачають видачу сертифіката *ECDL*, через акредитовані підрозділи Інституту якості вищої освіти для країн Центральної та Східної Європи та Факультету центральноєвропейських досліджень; 2) наявність на факультеті мистецтв *Національного центру тестування Європейського консорціуму з сертифікації сучасних мов*, завданням якого є підготовка тестів до мовних іспитів зі словацької як іноземної мови для *ECL* центрів. Крім того, центр організовує мовні іспити словацькою,

англійською, німецькою та іншими іноземними мовами, що свідчить на користь тези про потужну діяльність установи щодо розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та адміністративними співробітниками закладу. Окремим пунктом 2.3.2 у документі окреслено принципи та приклади міжнародної діяльності університету, такі як: наявність міжуніверситетських білатеральних угод про співробітництво, програм мобільності (*Socrates/ERASMUS+*, *CEEPUS*, *Comenius*, *Leonardo da Vinci*, програми *IVF*), міжнародних дослідницьких та освітніх проєктів, членство в міжнародних організаціях (*EUA*, *CIRCEOS*, *Magna Charta Universitatum*, *Danube Rectors' Conference*, *COPERNICUS*, *Welcomeurope*, etc.). У документі йдеться також про названий вище унікальний компонент діяльності університету, який виокремлює заклад серед усіх, розглянутих нами раніше, – підготовка вчителів для шкіл, у яких навчаються представники національних меншин регіону, а також підготовка соціальних та місіонерських працівників для ромських етнічних громад. Заклад має 45-річну традицію підготовки вчителів для початкових і середніх шкіл з угорською мовою викладання та 15-річну традицію надання освітніх послуг у подальшому соціальним та місіонерським робітникам, які працюватимуть з ромами. Адміністрація університету називає в якості стратегічного завдання якомога ширшу промоцію цього виду діяльності, адже установа є єдиним у Словацькій Республіці закладом, який надає освітні послуги такого роду не тільки для регіону Нітра, а й для інших регіонів країни (*Lučenec*, *Spišská Nová Ves*).

Вступ Словацької Республіки до Європейського Союзу відкрив можливість для освітніх установ країни брати участь у програмах ЄС, що спрямовані на фінансову підтримку освітніх та дослідницьких проєктів. Представники адміністрації всіх розглянутих нами установ зазначали необхідність участі своїх закладів у таких програмах. Проте лише від ректора Університету імені Костянтина Філософа в Нітрі пана Любомира Зеленицького (*Lubomír Zelenický*) ми почули, що моніторинг запрошень до участі в міжнародних проєктах, підготовка даних для апікаційних форм та звітних документів у рамках цих проєктів, включаючи розробку часткових евалюаційних звітів, перевищують можливості академічного персоналу установи і створюють непропорційне адміністративне навантаження. З цієї причини в університеті була здійснена реструктуризація організаційної системи підготовки, адміністративного забезпечення та остаточної реалізації проєктів і введено в якості структурної одиниці *Проектний офіс*, який відповідає за проєкти, що фінансуються Європейським Союзом, зазвичай орієнтовані на підтримку адаптації та модернізації освітніх

політик, систем, професійної підготовки, розвиток освітніх установ та зміцнення їхньої співпраці із закладами-партнерами, трансфер ноу-хау, студентські, викладацькі та адміністративні обміни тощо [1057]. Офіс відповідає за: 1) підготовку документів та оформлення заявок на надання фінансової підтримки зі структурних фондів Європейського Союзу (Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд) та інших фінансових джерел (наприклад, *Fund NIL, EEA, Scholarship Programme Slovakia, HORIZON 2020* тощо); 2) контроль за використанням фінансових коштів, наданих зі структурних фондів; 3) обробку статистичних звітів, пов'язаних з використанням фінансових коштів; 4) підготовку щомісячних та щоквартальних звітів про економічні результати на основі вимог донора фінансових коштів; 5) консультування підрозділів університету в оформленні заявки на надання фінансових коштів зі структурних фондів; 6) загальний менеджмент виконання зазначених проєктів.

З метою підвищення зацікавленості іноземних громадян у навчанні в університеті працює *Офіс міжнародних відносин та схем мобільності* [1058], який координує та розвиває міжнародну діяльність установи загалом та її просування на міжнародній ринку освітніх послуг. Основні сфери діяльності офісу включають: розробку та сприяння підписанню двосторонніх угод про академічне співробітництво; роботу з угодами відповідно до програми ERASMUS+ та з білатеральними угодами; мобільність ERASMUS+ (схеми навчання, стажувань, підвищення професійної кваліфікації персоналу); інші програми обміну; координаторство іноземних студентів, підтримку іноземних викладачів та дослідників; організацію коротких візитів та прийомів делегацій з-за кордону; організацію відряджень за кордон (тільки для співробітників ректорату); координацію участі університету в міжнародних організаціях; пошук і поширення інформації про інші можливості обміну студентами, викладачами та персоналом, про міжнародні проєкти; контактування з установами за кордоном; промоцію діяльності закладу серед міжнародних організацій; підтримку вебсторінки університету іноземною мовою тощо. Офіс у своїй діяльності співпрацює із заступниками деканів з міжнародних зв'язків, викладачами та факультетськими координаторами програми ERASMUS+) і представлений проректором з міжнародних відносин, який також є інституційним координатором програми ERASMUS+, координатором, що відповідає за схеми мобільності персоналу ERASMUS+ та угоди про академічне співробітництво, координатором, який відповідає за студентський напрям програми ERASMUS+ та інші схеми мобільності студентів, координатором вихідних схем студентської мобільності в

рамках програми ERASMUS+ та двосторонніх угод ERASMUS+. У співпраці зі студентською організацією ESN співробітники офісу працюють над удосконаленням умов перебування іноземних студентів, викладачів та персоналу в університеті, працюють над розширенням освітньої пропозиції іноземними мовами. Офіс сприяє діяльності *Центру мовного навчання іноземців* як структурного підрозділу університету з навчання іноземних студентів словацької мови, розробляє інформаційні та рекламні матеріали різними мовами для іноземних студентів з метою полегшення їхньої адаптації до нового освітнього середовища [1058].

Робимо наголос також на інституційній політиці інтернаціоналізації установи у сфері досліджень. З метою інтенсифікації цього напрямку керівництвом університету визначено низку індикаторів, відповідно до яких вимірюється успішність чи неуспішність політики інтернаціоналізації досліджень. Це – грантова діяльність за рахунок участі в міжнародних дослідницьких проектах, активне міжнародне співробітництво з метою налагодження стратегічних партнерств, якісні зарубіжні публікації. З власного досвіду відзначимо, що в університеті створено систему мотиваційної (фінансування) та організаційної підтримки міжнародних досліджень для дослідницьких команд з високими результатами, які вимірюються кількістю отриманих грантів, зарубіжних публікацій та рецензій на ці публікації. Подальша інтенсифікація названого виду діяльності можлива також за рахунок наявності в університеті комплексу унікальних робочих місць, у яких сконцентровано низку можливостей для проведення наукових досліджень і потенційного досягнення значних результатів і на національному, і на міжнародному рівні (наприклад, Інститут літературно-мистецької комунікації, Інститут дослідження ромів, Інститут національних та етнічних культур, Інститут дослідження культурної спадщини святих Кирила і Мефодія, Інститут якісної освіти для країн Центральної та Східної Європи, кафедра *UNESCO IRIE*, науково-дослідні лабораторії: біотехнології, молекулярної біології та теплофізики тощо) [1056].

Переходячи до статистичних даних, показники мобільності, як і в попередніх кейсах, представляємо з урахуванням двох векторів – мобільність персоналу (викладачі та співробітники) та мобільність студентів (вхідна / *inbound* та вихідна / *outbound*) відповідно до наявних білатеральних угод та програм мобільності (див. додаток Ж.7). Цифри показують відносне зростання показників мобільності за вказаний проміжок часу, що дає підстави для подальшого SWOT-аналізу інституційної політики інтернаціоналізації університету. Розробку

матриці інституційної системи інтернаціоналізації Університету імені Костянтина Філософа в Нітрі здійснюємо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 дослідження, використовуючи методику SWOT-аналізу із акцентуалізацією позитивних та негативних аспектів процесу (див. додаток Ж.8).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3, що свідчить про адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації і на загальному рівні університету, і на рівні факультетів. Динаміка даних дозволяє говорити, що інституційна політика інтернаціоналізації установи сприяє: 1) удосконаленню навчальних, наукових та професійних навичок студентів шляхом участі в програмах мобільності; 2) професійному розвитку професорсько-викладацького складу завдяки участі в програмах мобільності та програмах професійного розвитку; 3) підвищенню якості освітніх послуг за рахунок програм мобільності. Зазначаємо, Університет імені Костянтина Філософа в Нітрі становить сучасну освітню, наукову й культурну установу, яка надає освітні послуги та підтримує розвиток наукової та технічної сфер регіону, сприяючи таким чином розвитку суспільства знань на національному та локальному рівнях. Стратегічні напрями діяльності установи відповідають концептуальним засад розвитку національної системи вищої освіти Словацької Республіки, про які йшлося в попередніх розділах роботи, а саме: 1) функціонування університету в умовах інтенсивного конкурентного середовища; основними критеріями успіху при цьому є можливість зарахування значної кількості студентів, створення умов для успішного завершення ними навчання з подальшим працевлаштуванням, взаємозв'язок освітньої та дослідницької діяльності, що надає можливість участі в дослідницьких проєктах міжнародного рівня; 2) упровадження системи оцінки якості освітніх послуг як важливого компонента діяльності установи, що є відправною точкою для процесів акредитації, впливає на покращення іміджу закладу і створює передумови для залучення фінансової підтримки з боку міжнародних інвесторів; 3) створення в університеті належних умов для проведення фундаментальних та прикладних досліджень, які роблять можливим долучення установи до системи міжнародного партнерства в галузі науки, а також практичний трансфер технологій та інновацій; 4) розвиток інституційної політики інтернаціоналізації університету з урахуванням тенденцій розвитку галузі світової та європейської вищої освіти, таких як: відкритість, взаємне визнання результатів навчання, розробка спільних освітніх

програм, підтримка студентської та викладацької мобільності, використання всіх форм міжнародного співробітництва тощо; 5) інтенсифікація діяльності закладу щодо програм навчання протягом усього життя.

Отже, Словацька Республіка після 1989 року та подальшого відокремлення від Чеської Республіки станом на 2017 рік налічувала 36 національних класичних закладів вищої освіти і низку закордонних університетів. Політичні трансформації, що їх пережила країна, сприяли поступовому відновленню окремих аспектів інтернаціоналізації національної системи вищої освіти. Так, приєднання країни до Європейського Союзу 1 травня 2004 року сприяло створенню кращих умов для міжнародного співробітництва, можливості участі в різногалузевих програмах підтримки від Європейського Союзу та, відповідно, залученню коштів європейських структурних фондів і широкого кола міжнародних інвесторів. Це дало поштовх до розвитку конкурентного середовища серед словацьких класичних університетів. Розробка ж та подальше впровадження національних стратегічних документів на основі положень Болонської та Лісабонської декларацій (з істотними змінами щодо процесу надання освітніх послуг, присудження наукових ступенів, процесу акредитації та державної підтримки досліджень тощо) призводять до змін у системах університетського менеджменту та фінансування і, відповідно, у спроби запровадити підприємницьку модель роботи в окремих національних закладах вищої освіти. Такі зміни керівних принципів функціонування галузі призвели до збільшення кількості студентів в національних закладах вищої освіти, до поступової масовізації та абсолютизації вищої освіти в країні, про які йшлося в розділі 1 монографії (зокрема, і за рахунок надання освітніх послуг іноземним громадянам). При цьому найбільший пріоритет отримало питання якості освітніх послуг та досліджень, що ми мали змогу побачити, здійснюючи комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації словацьких освітніх установ – як і в кейсах чеських закладів вищої освіти, університети Словацької Республіки мають міжнародну інституційну акредитацію відповідно до профільних галузей; активно сприяють розвитку Європейського простору вищої освіти та досліджень; використовують ECTS; для багатьох спеціальностей демонструють наявність сертифікатів *DS Label* та *ECTS Label*, які підтверджують європейський рівень якості надання освітніх послуг у цих закладах; усіляко підтримують участь студентів, викладачів та персоналу в програмі ERASMUS+; пропонують широкий спектр освітніх програм і курсів іноземними (переважно англійською) мовами тощо.

Порівняльний аналіз діяльності інституцій Словацької Республіки в напрямі інтернаціоналізації дозволяє виділити такі загальні тенденції: підтримка різних схем мобільності (перевага надається схемам мобільності в рамках програми ERASMUS+) та короткотермінових програм професійного розвитку; організаційна та, в разі можливості, фінансова підтримка міжнародних дослідницьких проєктів; покращення міжнародного іміджу та позиціонування установ завдяки активній маркетинговій політиці; інтенсивне впровадження в освітній процес програм і курсів іноземними мовами, інтернаціоналізованих програм; розробка та впровадження програм подвійних та спільних ступенів; рекрутинг іноземних студентів, викладачів, дослідників тощо. Усе це (та багато іншого) спрямовано на досягнення спільної для словацьких освітніх установ мети – створення на базі закладів міжнародного мультикультурного середовища, комфортного для інтеграції іноземних студентів та викладачів до життя академічної спільноти закладу. Уважаємо це можливим не тільки завдяки всім типам активностей, комплексно проаналізованих вище, а й завдяки членству університетів у багатьох європейських та міжнародних організаціях. Вивчивши структуру та наповнення освітніх програм закладів, зазначаємо, що вони гарантують студентам високий рівень розвитку компетентностей, затребуваних на сучасному європейському та міжнародному ринках праці. Незалежні оцінки міжнародних рейтингових агентств, концентрація елітних наукових команд і успіх випускників університетів у знаходженні фінансово привабливих робочих місць є доказами того, що розглянуті нами заклади надають освітні послуги та реалізують дослідницький компонент своєї діяльності згідно з критерієм „найвища якість”. Пріоритетами розвитку всіх розглянутих установ є саме якість освітніх послуг та інтернаціоналізація, що знаходить своє підтвердження через статистичні показники, наведені по кожному університету.

SWOT-аналіз стану розвитку інституційних політик інтернаціоналізації *Університету імені Коменського в Братиславі (УКБ), Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошице (УПІШК), Університету в Жиліні (УЖ), Університету імені Костянтина Філософа в Нітрі (УКФН)* дозволяє говорити про такі основні чинники їх реалізації:

Сильні сторони: наявність внутрішнього стратегічного документа, який повністю або аспектно відображає принципи інституційної політики інтернаціоналізації установи (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); постійне оновлення публічної інформації щодо інституційної політики інтернаціоналізації на офіційних мас-медіаресурсах (УКБ, УЖ); розробка та впровадження освітніх програм з урахуванням вектора

інтернаціоналізації (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); моніторинг та регулярне оновлення програм відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій у сфері вищої освіти (УКБ, УЖ); підтримка програм мобільності (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); запровадження факультетських схем фінансової підтримки мобільності, Внутрішньої наукової грантової системи через Резервний фонд ректора (УКБ, УПІШК); сприяння підвищенню кваліфікації персоналу через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); підтримка заходів, спрямованих на розширення присутності в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); потужна міжнародна маркетингова політика університету (УКФН); діяльність структурних підрозділів базується на спільному розумінні та сприйнятті стратегічних положень інтернаціоналізації (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); потужна діяльність установи в напрямі розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом (УКБ, УПІШК, УКФН); структура освітніх програм відповідає політиці інтернаціоналізації університету (УЖ); організаційна та фінансова підтримка з боку адміністрації установи щодо реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації структурним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах (УКБ, УПІШК, УКФН); наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації установи (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні факультетів (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); реалізація установою права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); наявні освітні програми англійською мовою, програми подвійного та спільного дипломів, спеціалізовані курси іноземними мовами на окремих факультетах (УКБ, УПІШК).

Слабкі сторони: фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності установи (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); Статут і Накази ректора відсутні англійською мовою; на факультетах програми/плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); відсутність

оцінки інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); відсутність оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації установи та окремих структурних підрозділів (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); відсутність оцінки ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); значна конкуренція на ринку освітніх послуг в межах ЄПВО (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); відсутня система пріоритетності щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); недостатнє залучення викладачів та студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації установи (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); відсутність публічної евалюації ефективності процесу провадження політики інтернаціоналізації установи (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН).

Можливості: за результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); має місце залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями, фондами тощо (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); має місце щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома; кількості іноземних студентів, що в'їжджали відповідно до білатеральних угод; кількості студентів, що виїжджали та в'їжджали для участі у конференціях та симпозіумах, брали участь у програмах професійного розвитку; кількості студентів, які брали участь у програмі ERASMUS/ERASMUS+ (*inbound / outbound*); кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в конференціях, тренінгах, програмах професійного розвитку; кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в програмі ERASMUS / ERASMUS+ (*inbound / outbound*) (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН); залучення до освітнього процесу та дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до білатеральних угод про співробітництво (УКБ, УПІШК, УЖ, УКФН);

сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН).

Загрози: постійні зміни потреб у компетентностях випускників, зумовлені глобалізацією та європеїзацією (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН); відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації установи (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН); питання якості провадження освітніх послуг відповідно до програм подвійних / спільних ступенів (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН); відносно низькі показники залучення викладачів та студентів до схем мобільності відповідно до білатеральних угод (УЖ); значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН); відсутні показники ефективності процесу підвищення кваліфікації студентів та персоналу установ (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН); відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти (УКБ, УПЙШК, УЖ, УКФН).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: *Університет імені Коменського в Братиславі*: АК – 24 покликання, ОК – 16, ДК – 6; *Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошице*: АК – 24 покликання, ОК – 16, ДК – 6; *Університет в Жиліні*: АК – 23 покликання, ОК – 16, ДК – 6; *Університет імені Костянтина Філософа в Нітрі*: АК – 21 покликання, ОК – 13, ДК – 3.

Комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти Словачької Республіки дозволяє, як і аналіз польських та чеських кейсів, виокремити основні принципи функціонування цих політик: наявність стратегічного, діяльнісного, системного аспектів напрямів реалізації; публічність; систематичність; субсидіарність. Інституційні системи інтернаціоналізації словацьких установ більшою чи меншою мірою включають: стратегічне бачення щодо інтернаціоналізації, завдання інтернаціоналізації та механізми їхнього забезпечення, розподіл повноважень щодо реалізації інституційної політики інтернаціоналізації між учасниками освітнього процесу та всіма зацікавленими сторонами; наявність адміністративних, фінансових тощо ресурсів для реалізації політики; модульний підхід до організації освітнього процесу з урахуванням вимог Болоньї, вимірювання обсягів навчального навантаження за допомогою ECTS; можливість присудження міжнародно визнаних академічних ступенів у різних галузях знань; можливість видачі додатків до дипломів загальноєвропейського зразка; можливість реалізувати багаторівневу стратегію навчання протягом

усього життя; можливість відповідно до європейських стандартів і рекомендацій, забезпечити багаторівневу систему контролю за якістю освіти з боку національних і міжнародних структур; інші стратегічні аспекти, визначені нормативними документами установ тощо.

3.4. Інтернаціоналізація системи вищої освіти України: інституційний рівень

Розглядаючи інституційний вектор процесу інтернаціоналізації національної системи вищої освіти України, звертаємося до діяльності п'яти закладів вищої освіти в якості одиниць аналізу – *Київський університет імені Бориса Грінченка*, м. Київ (центр країни), *Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського*, м. Одеса (південь країни), *Сумський державний університет*, м. Суми (північ країни), *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*, м. Івано-Франківськ (захід країни), *Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”*, м. Старобільськ (схід країни). Спільною ознакою п'яти освітніх установ називаємо тип – класичний заклад вищої освіти з потужною педагогічною компонентою й водночас розвинутою науково-дослідною базою – показники діяльності університетів свідчать, що заклади доволі вдало пройшли етап трансформації від виключно педагогічної установи до такої, що поєднує ознаки педагогічної та науково-дослідної інституції. Ознакою, яку ми розглядаємо як перспективну з точки зору пошуку відмінностей та обґрунтування на її основі більшої чи меншої міри розвитку інституційної політики інтернаціоналізації, стала територіальна, пізніше до неї була додана – часова (період функціонування установи, починаючи від дати заснування) та політична (події 2014 року на Сході України). У якості робочої гіпотези, як і в кейсах Польської, Чеської та Словацької Республік, окреслено тезу щодо того, що міра розвитку інституційної політики інтернаціоналізації закладу вищої освіти залежить від його інституційної культури, яка, своєю чергою, частково формується під впливом політичних подій у країні/регіоні розташування, географічних особливостей розташування установи (територіальне межування з сусідніми країнами / регіонами), а також від економічного потенціалу регіону розташування. Зауважимо, що представлені університетами на своїх офіційних сайтах та освітніх вебпорталах статистичні дані щодо показників міжнародної діяльності є почасти суперечливими, що

зумовлено неповнотою університетських архівів, зокрема архівів відділів міжнародних зв'язків. Відзначимо також відмінну рису аналізу інституційного вектору процесу інтернаціоналізації національної системи вищої освіти України, обумовлену наявністю в якості одиниці аналізу одного з тимчасово переміщених закладів вищої освіти (Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Луганська область, місто Старобільськ), які представляють новітню реалію українського ринку послуг у сфері вищої освіти.

Закон України „Про вищу освіту” (із змінами) визначає тимчасово переміщений заклад вищої освіти та тимчасово переміщену наукову установу як „... державний, комунальний чи приватний заклад вищої освіти або наукову установу, які в період тимчасової окупації або проведення антитерористичної операції, але до моменту повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України або до дати набрання чинності Указом Президента України про завершення проведення антитерористичної операції або військових дій на території України за рішенням засновника (засновників) змінили своє місцезнаходження (перемістилися) з тимчасово окупованої території або з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, до населених пунктів на підконтрольній українській владі території” [356].

Відповідно до Постанови № 935 Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2015 року „Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції” кількість таких закладів дорівнює 18 державним та 1 приватному закладові вищої освіти Донецької, Луганської областей і Криму, які після початку конфлікту 2014 року наказами Міністерства освіти і науки України було переміщено на підконтрольну уряду України територію з відповідною зміною фактичної та юридичної адрес [349]. Природно, такі установи йшли різними шляхами, відновлюючи свою діяльність. Метою нашого аналізу названого закладу є, серед іншого, встановлення ймовірності того факту, що українські заклади вищої освіти, тимчасово переміщені внаслідок конфлікту 2014 року на підконтрольні уряду України території, демонструють тенденцію до нарощування потенціалу щодо інтернаціоналізації своєї діяльності та експорту освітніх послуг у межах українського ринку освітніх послуг.

Отже, спираючись на аналіз діяльності класичних університетів Польської, Чеської та Словацької Республік, представлений вище, звертаємо наразі увагу на дослідження міри ефективності реалізації інституційної політики інтернаціоналізації українських освітніх установ і, відповідно, основних напрямів їхнього стратегічного менеджменту.

Робимо це шляхом аналізу документів, пов'язаних з політикою інтернаціоналізації та наявних у відкритому доступі на офіційних сайтах університетів та університетських структур, які тією чи тією мірою відповідають за імплементацію названої політики. Зауважимо, що представлені університетами на своїх офіційних сайтах статистичні дані щодо показників інтернаціоналізації в освітній та дослідницькій сферах мають доволі фрагментарний характер і не завжди відповідають обраному часовому проміжку аналізу, що зумовлено, як ми вже зазначали, неповнотою університетських архівів, зокрема архівів офісів міжнародних зв'язків, навіть за умови офіційного листування з відповідальними за цей напрям особами.

Центральним закладом називаємо ***Київський університет імені Бориса Грінченка*** (далі за текстом – *КУ імені Бориса Грінченка*), розташований у столиці України. Літопис університету бере свій початок від 16 березня 1874 року – дати, коли було відкрито педагогічні курси вдосконалення вчителів початкових народних училищ Київського навчального округу [174]. На сучасному етапі функціонування КУ імені Бориса Грінченка, за твердженням представників адміністрації університету, „... пропонує поєднання багаторічних освітніх традицій і сучасного інноваційного підходу у підготовці конкурентоспроможних фахівців за міжнародними стандартами” [175].

Заклад належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва і, відповідно, є єдиним столичним закладом вищої освіти найвищого рівня акредитації, засновником і провідним джерелом фінансування якого є територіальна громада міста. Як зазначено у звіті ректора університету В. Огнев'юка за 2018 рік, „Діяльність установи скеровано на служіння територіальній громаді Києва”, посилюючи тим самим педагогічний простір міста [175].

Університет налічує у своєму складі шість навчальних інститутів (*Інститут людини, Інститут журналістики, Інститут філології, Педагогічний інститут, Інститут мистецтв, Інститут післядипломної педагогічної освіти*), чотири факультети (*факультет інформаційних технологій та управління, факультет здоров'я, фізичного виховання і спорту, історико-філософський факультет, факультет права та міжнародних відносин*) та університетський коледж, у яких відповідно до Державної статистичної звітності навчається 9043 особи (8869 студентів та 174 аспіранти). Ці підрозділи дозволяють провадити освітню діяльність за більш ніж 30 спеціальностями та освітніми програмами [174], ураховуючи при цьому місію та візію університету, окреслені як „... сприяння в цілісному розвитку і лідерському становленні, служіння людині, громаді,

суспільству, спираючись на високу корпоративну культуру, інноваційну освіту, актуальну науку та постійне прагнення до досконалості” [176].

Вочевидь, місія та візія закладу не виокремлюють процес інтернаціоналізації як окремий складник роботи установи. Проте, проаналізувавши офіційні документи щодо міжнародного вектора діяльності установи, твердимо: здійснюючи освітню та наукову діяльність, університет ураховує сучасні тенденції розвитку вищої освіти в умовах формування Європейського простору вищої освіти та транснаціонального інтелектуального простору з метою аспектного впровадження елементів інтернаціоналізації, для якого адміністрацією університету визначено такі пріоритети: 1) розширення мережі закордонних університетів-партнерів та забезпечення участі установи в міжнародних університетських асоціаціях; 2) розробка заявок для участі у колективних та індивідуальних грантових проектах та програмах; 3) сприяння академічній мобільності студентів, аспірантів, докторантів та представників академічної спільноти університету (так, своїм правом на академічну мобільність у 2016 році скористалося 36 осіб, у 2017 році – 37 осіб; студенти реалізовували своє право на академічну мобільність у таких освітніх установах: Університет Кадису та Університет Фоджа – у рамках програми ERASMUS+, Вільнюський університет – у рамках білатеральної угоди про співпрацю, Академія Адама Міцкевича в Познані та Поморська академія в Слупську – у рамках білатеральних угод про співпрацю); 4) збільшення кількості навчальних дисциплін, що викладаються англійською мовою; 5) налагодження системної роботи із залучення до навчання в університеті іноземних громадян; 6) започаткування програм подвійного ступеня; 7) збільшення кількості викладачів, які мають досвід навчання / стажування / роботи в зарубіжних закладах вищої освіти до 5%.

Реалізація окреслених напрямів діяльності відбувається шляхом акцентуалізації важливості міжнародного складника в науковому та освітньому процесах, шляхом забезпечення академічної мобільності студентів та співробітників тощо. У якості окремих прикладів називаємо [178]:

1) чинні проекти програми ERASMUS+ напряму KA2 „Розвиток потенціалу вищої освіти” та напряму „Жан Моне” (до прикладу, „Партнерство для навчання та викладання математики в Університеті” (PLATINUM); „Модернізація педагогічної вищої освіти з використання інноваційних інструментів викладання” (MoPED); „Якість вищої освіти та експертний супровід її забезпечення: рух України до Європейського Союзу”); проект, профінансований IVF „Компетенції викладача вищої школи у добу змін”; проект спільно з Європейським центром імені

Вергеланда (Норвегія) „Розвиток громадянських і соціальних компетентностей у системі підготовки вчителів в Україні”; проект спільно з Ріджент університетом (США) „Дослідження ефективності постдипломної кроскультурної супервізійної програми підготовки фахівців у галузі психологічного консультування та травматерапії” тощо. Саме на підвищення рівня дослідницького потенціалу співробітників університету відповідно до стандартів Європейського простору вищої освіти спрямовано підготовку та подання грантових заявок для участі в міжнародній науково-дослідній діяльності. Загальна кількість поданих заявок у 2014 році становила 10, у 2015 році – 30, 2016 рік – 45, 2017 рік – 74 заявки. Наведена статистика підтверджує динаміку у сфері міжнародної наукової кооперації установи та дає змогу відчутти значні резерви для збільшення кількості та підвищення якості наукових досліджень, реалізованих в університеті за рахунок міжнародної грантової підтримки;

2) постійну співпрацю з міжнародними організаціями та фондами, зокрема, з DAAD (щорічні презентації стипендіальних можливостей служби студентам та представникам академічної спільноти університету), UNICEF, з офісом *Fulbright* в Україні, Посольством США в Україні, Фондом Відкритого суспільства тощо;

3) участь студентів та викладачів університету в конференціях та науково-практичних семінарах, організованих за підтримки програми HORIZON 2020, фундації *Central European Academy Studies and Certification*, *Європейського центру імені Роберта Шумана*, мережі пунктів Європейської інформації *Europe Direct* тощо; участь студентів університету в літніх мовних школах, конгресах, організованих спільно із зарубіжними партнерами установи (до прикладу, літні курси в м. Нітра, Словачька Республіка, у рамках міжнародного TEMPUS-проєкту *DESIRE*; участь студентів у V Міжнародному конгресі іспаністів *Laureati Нобелівської премії та їхній внесок у розвиток людства* тощо);

4) постійне розширення мережі міжнародних контактів установи шляхом підписання угод про співробітництво: 2015 рік підписано 53 угоди про міжнародне співробітництво з установами 18 країн світу, серед яких: Німеччина, Польська Республіка, Іспанія, Болгарія, Великобританія, Швейцарія, Франція, США, КНР, Туреччина, Чеська Республіка, Греція, Кіпр, Ізраїль, РФ, Латвія, Литва, Білорусь, Казахстан. У тому ж році підписано дев'ять угод із закордонними університетами (у 2014 році – 7) та дві угоди з міжнародними організаціями; 2017 рік – укладено 15 угод про міжнародне співробітництво; 2018 рік – 17 угод. За результатами аналізу наявної бази станом на кінець 2018 року в

університеті нараховується 71 міжнародна угода із закладами вищої освіти 24 країн світу: співробітництво з країнами Європейського Союзу (16 угод – Болгарія, Греція, Італія, Іспанія, Кіпр, Литва, Латвія, Німеччина, Польська, Чеська та Словацька Республіки, Португалія, Румунія, Угорщина, Фінляндія, Хорватія); трансатлантичне співробітництво (Парагвай, США); азійський вектор співпраці (Ізраїль, КНР, Туреччина); співробітництво з країнами СНД (Білорусь, Казахстан, Молдова), а також угоди про співробітництво з чотирма міжнародними організаціями та фондами) [177]. Це угоди із Женевською Бізнес-Школою (Швейцарія), Університетом Костянтина Філософа в Нітрі (Словацька Республіка), Даугавпільським університетом (Латвія), Бухарестським університетом (Румунія), Академією музики, театру та образотворчих мистецтв (Молдова), Афінським університетом Капподокії (Греція), Університетом Нортвест (США), Університетом Південного Орегону (США), Ворнер Пасифік коледжем (США), Університетом Сетон Хол (США), Університетом Агредера (Норвегія), Європейською освітньою академією (Австрія), Пан'європейським Союзом Австрії (Австрія), Цюйфуським педагогічним університетом та Чжедзяньським педагогічним університетом (КНР), Університетом Форджа (Італія), Університетом Острави (Чеська Республіка), Лісабонським Університетом (Португалія), з 22 закладами вищої освіти Польської Республіки, серед яких Вроцлавський, Щецинський, Білостоцький, Сілезький університети, Гданський університет технологій тощо.

Зауважимо, що значне розширення географії міжнародного співробітництва установи не знайшло відображення в збільшенні кількості іноземних громадян – студентів закладу. Так, у 2015 році було прийнято на навчання чотири іноземних громадяни (у 2014 році – 2 особи). Основною проблемою в організації навчання іноземних громадян адміністрація університету називає відсутність англійських освітніх програм, а тому нагальним завданням структурних підрозділів університету є створення навчально-методичного забезпечення іноземними мовами (переважно англійською та російською), зокрема онлайн-курсів з використанням цих мов. Збільшення контингенту іноземних студентів, на думку адміністрації закладу, сприяє підвищенню рейтингів університету, робить його відомим за межами країни, що є важливим в часи глобалізації та євроінтеграції сфери вищої освіти. Сприяти цьому процесу має й запровадження проєкту „Грінченківські стипендіати”, спрямованого на підтримку талановитих студентів, аспірантів та докторантів університету (іноземних громадян зокрема), яким призначається іменна стипендія Бориса Грінченка [174].

Наразі ж іноземні громадяни прибувають до університету в більшості своїй з метою стажування та викладання [178].

Водночас відзначимо зростання кількості закордонних відряджень науково-педагогічних працівників установи з метою навчання та стажування: у 2014 році їх було 57, у 2015 – 83, 2016 рік – 102, 2017 рік – 141. Співробітники університету відвідують такі країни: Польська Республіка – 21 особа, Білорусь – 5 осіб, Франція, Бельгія, Литва, Латвія, Чеська Республіка – 4 особи, Грузія – 3 особи, Португалія, Вірменія, Німеччина, Нідерланди, Велика Британія, Фінляндія – 2 особи, Іспанія, Італія, Ізраїль, Швейцарія, Австрія, Норвегія – 1 особа (наведені цифри станом на 2015 рік). Кількість стажувань представників академічної спільноти університету в закордонних освітніх інституціях у 2015 році збільшилася – 20 осіб порівняно з 4 особами у 2014 році. Динаміку простежуємо і в наступні роки: 2016 рік – 33 особи, 2017 рік – 48 осіб (місце проходження стажувань: Карлів університет (м. Прага, Чеська Республіка), Університет менеджменту (м. Варна, Болгарія), Університетський коледж Томаса Мора (м. Мехелен, Бельгія), Технічний університет (м. Ільменау, Німеччина), Ягеллонський університет (м. Краків, Польща), Асоціація додаткової освіти (м. Мінськ, Білорусь), Каунаський технологічний університет (м. Каунас, Литва), Школа менеджменту в Університеті Тампере (Фінляндія), Університет Гринвіча (м. Лондон, Сполучене Королівство), Естонська бізнес-школа (м. Таллінн, Естонія), Гете-Інститут (м. Мангейм, Німеччина) [175].

Реєстр нормативної бази закладу [179] містить низку документів, які забезпечують стабільне функціонування системи управління якістю діяльності установи. Аналіз змістових та концептуальних положень документів дозволяє говорити про аспектне висвітлення процесу інтернаціоналізації в *Статуті університету*, у якому серед основних завдань роботи закладу вказано „... налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури” [180]. Статут не містить окремої статті щодо міжнародної діяльності установи. Водночас серед нормативних документів наявне *Положення про науково-дослідну лабораторію інтернаціоналізації вищої освіти*, яка згідно з Наказом ректора університету від 30 грудня 2015 року функціонує з 2016 року, та *Програма діяльності науково-дослідної лабораторії інтернаціоналізації вищої освіти на 2016 – 2020 роки* [179]. Документи окреслюють концептуальні засади процесу інтернаціоналізації закладу, які, як видно з аналізу ключових змістових положень, включають: „... організацію, координацію та проведення наукових досліджень міжнародних

тенденцій у вищій освіті; моніторинг і аналіз міжнародних програм та їх імплементації в Університеті; організацію і проведення науково-практичних заходів, спрямованих на розвиток університетської мобільності та реалізацію міжнародних проєктів; забезпечення інформування співробітників і студентів щодо змісту сучасних освітніх програм з міжнародної діяльності; концептуалізацію ідей та розробку проєктних заявок для участі в конкурсах, оголошених міжнародними організаціями, установами, посольствами, фондами, зарубіжними університетами тощо; проведення консультацій для співробітників і студентів університету щодо виконання вимог до написання міжнародних наукових проєктів; експертну оцінку апікаційних документів співробітників і студентів університету для участі в міжнародній мобільності та конкурсних інституційних проєктах; забезпечення участі університету в міжнародних професійних мережах та асоціаціях; сприяння підвищенню іноземної мовленнєвої компетентності студентів та співробітників університету шляхом організації сертифікованих програм, майстер-класів, семінарів, вебінарів тощо; підтримку та встановлення нових партнерських зв'язків із зарубіжними університетами, спрямованих на розробку та впровадження спільних науково-навчальних проєктів, зокрема, програм подвійних дипломів та спільного керівництва науковими дослідженнями, а також створення консорціумів щодо участі в рамкових програмах Європейського Союзу та HORIZON 2020; розробку навчально-методичних комплексів англомовних програм і залучення іноземних фахівців до викладання; створення та забезпечення ефективного функціонування інформаційного простору щодо міжнародної активності в університеті; співпрацю з підрозділами Університету щодо організації ефективної системної роботи з реалізації основних напрямів міжнародної діяльності, зокрема забезпечення міжнародної компоненти в загальноуніверситетських заходах; організацію прийому іноземних громадян на навчання за акредитованими напрямками/спеціальностями, перевірку наявності всіх необхідних документів, оформлення контрактів на навчання в університеті; здійснення організаційно-правової підтримки іноземців, які прибули на навчання до університету тощо” [181].

Узагальнюючи, говоримо, що процес інтернаціоналізації в університеті спрямований, з одного боку, на інтеграцію міжнародної компоненти до університетських наукових досліджень та процесу надання освітніх послуг, а з іншого, – на експорт освітніх послуг для забезпечення участі установи в міжнародних науково-освітніх мережах. У рамках упровадження цих процесів в університеті і було створено

згадуваний вище відокремлений структурний підрозділ – *Науково-дослідну лабораторію інтернаціоналізації вищої освіти*, у штаті якого працює три наукових співробітники та завідувач лабораторії, діяльність яких спрямована на надання організаційної підтримки структурним підрозділам університету у впровадженні міжнародного компонента в освітньо-науковий процес; забезпечення академічної мобільності студентів та співробітників; аналіз сучасних міжнародних тенденцій інтернаціоналізації освіти в умовах глобалізації, європейської та євроатлантичної інтеграції; встановлення та розвиток партнерських зв'язків з міжнародними інституціями; сприяння участі університету в професійних міжнародних мережах; рекрутинг іноземних студентів, організацію та контроль їхнього процесу навчання в університеті тощо [181]. Вочевидь, робота підрозділу сприяє закладанню засад формування стратегії інтернаціоналізації університету.

Активне міжнародне позиціонування університету досягається також за рахунок повного або асоційованого членства в міжнародних організаціях та фондах. Так, станом на 2017 рік університет мав членство в IUA, EUA, Великій Хартії Університетів, Європейській асоціації освіти дорослих. Університет здійснює міжнародну співпрацю з такими організаціями і фондами, як *American Council for International Education, Co-Serve International, U.S. Cooperation, The World Bank Ukraine Country Office, Ryan Research International* [181]. На думку керівництва університету, перевагами членства в таких організаціях є: 1) членство враховується при укладанні рейтингів закладів вищої освіти, зокрема „ТОП-200 Україна”; 2) університет має відкритий доступ до інформаційних ресурсів цих організацій, бере участь у спільних дослідженнях (опитуваннях) для вироблення стратегій різного спрямування в освітній, науково-дослідній сферах на європейському та світовому рівнях; 3) надає можливість установами контактів з іншими асоційованими членами – закордонними освітніми установами, які поки що не належать до партнерської мережі університету.

Наведені факти свідчать, що саме міжнародна діяльність є тим пріоритетним напрямом роботи університету, який сприяє підвищенню якості освіти, рівня наукових досліджень, дозволяє установі займати високі позиції в національних та міжнародних рейтингах. Так, станом на кінець 2017 року заклад посідав 33 місце серед 119 закладів вищої освіти України в міжнародному рейтингу *TRANSPARENT RANKING: Top Universities by Citations in Top Google Scholar profiles*. У 2018 році позиція університету в Консолідованому рейтингу закладів вищої освіти України, який укладається на основі трьох рейтингів – „ТОП-200 Україна”, *Scopus, Webometrics*, змінилася з 73 на 57. У 2018 році за

даними Консолідованого рейтингу університет увійшов у трійку лідерів закладів вищої освіти України, посівши третє місце (2017 рік – 6 місце) та 15 місце серед кращих київських закладів вищої освіти (2017 рік – 14 місце). У 2018 році місце університету в рейтингу „ТОП-200 Україна” знизилося на 1 позицію. Проте всі попередні роки, починаючи з 2012 року, позиція закладу в цьому рейтингу покращувалася – з 184 позиції у 2012 році до 78 позиції у 2017 році. Важливим для університету є рейтинг за показниками Scopus, який є інструментом відстеження цитованості наукових розвідок співробітників університету. Аналіз індексів університету в цьому рейтингу продемонстрував тенденцію до зростання – порівняно з 2017 роком кількість публікацій зросла на 28 і становила 45; кількість цитувань збільшилась на 26 та Індекс Гірша збільшився на одиницю [181].

Аналіз показників, що впливають на позиціонування університету в названих рейтингах, свідчить про безпосередній зв'язок індексів ранжування та процесу інтенсифікації міжнародної діяльності установи. Зокрема перспективним, як зазначалося вище, адміністрація закладу розглядає: 1) збільшення кількості іноземних громадян – студентів університету, що є одним із показників індексу інтернаціоналізації закладу освіти у рейтингу „ТОП-200 Україна”; 2) відкриття Центру китаєзнавчих досліджень, Класу Конфуція за підтримки Посольства КНР в Україні; проведення міжнародних конференцій за підтримки закордонних фондів в Україні (до прикладу, 23 конференція IATEFL Ukraine для вчителів англійської мови в Україні – за підтримки *British Council*); проведення заходів у рамках Міжнародного інформаційного тижня Програми Європейського Союзу ERASMUS+ за підтримки Національного ERASMUS+ офісу в Україні; проведення гостьових лекцій закордонних професорів (24 станом на 2017 рік); збільшення індексів міжнародної академічної мобільності (науково-педагогічні та наукові працівники університету: з 93 осіб у 2016 році до 109 у 2017 році; студенти: з 37 у 2016 році до 43 у 2017 році) [181].

Представлені факти та цифри підтверджують тенденцію до поступового зростання показників інтернаціоналізації діяльності закладу й дають змогу здійснити SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету з метою виокремлення сильних та слабких сторін процесу відносно стратегічного, діяльнісного, системного аспектів функціонування установи. Розробку матриці інституційної системи інтернаціоналізації КУ імені Бориса Грінченка робимо з урахуванням компонентів національних систем вищої освіти, виокремлених у розділі 1 монографії, застосовуючи методику SWOT-аналізу, яка дає змогу окреслити шляхи подолання загроз через

використання сильних сторін, нівелювання слабких сторін через наявні можливості (див. додаток К.1).

Вочевидь, одним з пріоритетних напрямів діяльності установи є інтеграція до європейського та світового освітньо-наукового простору шляхом удосконалення механізму організації процесу інтернаціоналізації діяльності закладу, в основу якого покладено впровадження європейських стандартів надання освітніх послуг та провадження науково-дослідної роботи, покращення рівня кваліфікації викладачів і студентів шляхом участі їх у програмах мобільності, закордонних стажуваннях, розробки спільних із закордонними інституціями дослідницьких проектів тощо. Стратегічний менеджмент університету щодо імплементації політики інтернаціоналізації реалізується відповідно до положень Законів України „Про вищу освіту” [355], „Про наукову і науково-технічну діяльність” [358], Наказів Міністерства освіти і науки України „Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу” [360], „Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи” [362], „Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року” [365], Указів Президента [361; 369 – 371] та Постанов Кабінету міністрів України [348 – 350; 366 – 368]. Територіальне розташування університету закономірно призводить до високої позиції освітньої установи в рейтингах відповідно до показника „інтернаціоналізація”. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: адміністративний компонент (АК) – 24 покликання, освітній компонент (ОК) – 13, дослідницький компонент (ДК) – 5. Наведені дані засвідчують зростання міжнародного потенціалу закладу на національному та європейському ринках освітніх послуг. Серед тих складників цього процесу, які потребують уваги та підтримки, називаємо роботу з іноземними громадянами щодо їх залучення на навчання до університету. Серед регуляторних дій, які з високою часткою ймовірності сприятимуть активізації процесу, називаємо вдосконалення внутрішньої регуляторної системи координації міжнародної діяльності, що має своїм підґрунтям розробку *Стратегії інтернаціоналізації КУ імені Бориса Грінченка, Плану заходів щодо реалізації такої стратегії, Плану набору іноземних громадян на навчання до університету.*

Південь країни в роботі представлено **Південноукраїнським національним педагогічним університетом імені К. Д. Ушинського**. Університет бере свій початок від Педагогічного інституту, який було відкрито в 1817 році в місті Одеса відповідно до Указу Імператора

Олександра І. Після припинення його діяльності місію університету в різні роки продовжували та розвивали вищі жіночі педагогічні курси, Учительський інститут, Інститут народної освіти, Одеський державний педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського, Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Наразі університет є провідною установою вищої освіти та науки на півдні України, у якій функціює 17 наукових шкіл, ведеться підготовка за майже 36 спеціальностями та спеціалізаціями студентів, аспірантів та докторантів у двох інститутах та на десяти факультетах; в університеті функціують науково-інформаційні та культурні центри – *Освітній науково-інформаційний та культурний центр Держави Ізраїль*, *Одеський науково-інформаційний центр Євроатлантичної співпраці* (відкритий за підтримки Посольства Литовської Республіки в Україні), *Американський інформаційно-консультативний центр*, *Освітньо-культурний центр КНР „Інститут Конфуція”*, *Освітній науково-інформаційний та культурний центр Республіки Корея*. За роки свого існування в стінах закладу підготовлено понад 100000 фахівців для національних систем освіти понад 30 держав світу. Місія університету сьогодні, як її визначає керівництво закладу, передбачає підготовку кваліфікованих фахівців для системи освіти Південного регіону України та інших держав [326].

Офіційний сайт університету пропонує до розгляду 85 нормативних документів, які регулюють діяльність установи, зокрема і в контексті напряму інтернаціоналізації. *Статут університету* містить низку положень, безпосередньо пов'язаних з процесом інтернаціоналізації діяльності установи. Так, заклад має право „... здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, налагоджувати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо; брати участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та співробітниками; організовувати міжнародні конференції, симпозіуми, конгреси, виставки, мистецькі заходи, фестивалі, конкурси й концерти, презентації, спортивні змагання та інші заходи; брати участь у міжнародних освітніх і наукових програмах та проєктах; надавати послуги, пов'язані із здобуттям довузівської, вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні; відряджати за запрошеннями за кордон співробітників, науково-педагогічних працівників для викладацької і наукової роботи, підвищення кваліфікації, стажування, обміну досвідом відповідно до міжнародних договорів України, а також

прямих договорів з іноземними партнерами; провадити освітню діяльність, пов'язану з навчанням іноземних студентів, а також підготовку наукових кадрів для іноземних держав; організовувати академічні обміни, фахову підготовку і стажування студентів, аспірантів, докторантів, співробітників як за кордоном, так і в Україні; проводити науково-дослідні роботи за замовленням іноземних юридичних та фізичних осіб; створювати спільно з іноземними та вітчизняними партнерами підприємства, центри, лабораторії, технопарки, консорціуми, комплекси, представництва, проєкти тощо; створювати за кордоном свої структурні підрозділи відповідно до законодавства іноземних держав тощо” [327, с. 14].

Статутом закріплене також право керівних органів університету приймати остаточне рішення щодо визнання (зокрема встановлення) еквівалентності здобутих в іноземних закладах освіти ступенів молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, доктора філософії, доктора наук і вчених звань доцента, професора під час зарахування на навчання та/або на посаду наукового чи науково-педагогічного працівника; брати участь у роботі міжнародних організацій тощо [327, с. 16].

Відмінною рисою документа є визначення серед принципів патріотичного виховання студентської спільноти університету принципу полікультурності, який передбачає „Інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатність диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід’ємний складник культури загальнолюдської” [327, с. 17].

Документ визначає також принципи моніторингу та використання закордонного досвіду, такі як: проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами, проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів; сприяння участі педагогічних та науково-педагогічних працівників у відповідних заходах за кордоном; освітні й наукові обміни, стажування й навчання за кордоном студентів, аспірантів, докторантів, педагогічних, науково-педагогічних працівників та співробітників; аналіз, відбір, видання й поширення кращих зразків вітчизняної, зокрема університетської, та зарубіжної наукової й навчальної літератури [327, с. 20].

План роботи та розвитку Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського на 2009 – 2020 роки передбачає серед іншого: розробку методичних матеріалів та

запровадження системи тренінгів на факультетах з науково-педагогічним складом університету щодо проблеми підготовки та захисту проєктів для отримання національних і міжнародних грантів, пов'язаних з різними науково-дослідними програмами; проведення роботи щодо позиціонування видавництва університету у світовій системі наукових комунікацій, зокрема у наукометричну базу даних SCOPUS видавництва *Elsevier* та збірника рефератів з психолого-педагогічних наук англійською мовою [328, с. 4].

Окремим підрозділом Плану виділена міжнародна діяльність, співробітництво, угоди. Стратегічне завдання цього напрямку передбачає: за рахунок розширення та зміцнення співпраці університету з різними освітніми та науковими установами і України, і інших країн сприяти активному впровадженню в освітній процес і наукову діяльність позитивного світового досвіду, нових інформаційних технологій, інновацій у галузі освіти для підвищення якості підготовки педагогічних кадрів [328, с. 6].

Поточні завдання щодо інтернаціоналізації окреслено в документі так: „З метою виходу університету у міжнародний освітнянський простір, залучення провідних учених університету до участі в різних програмах, отримання індивідуальних грантів передбачено: організувати приднання університету до Асоціації університетів Причорноморського регіону, до Європейської асоціації університетів; розширити співпрацю із зарубіжними партнерами щодо укладання договорів про співробітництво на рівні обміну викладачами, студентами та проведення спільних досліджень; наповнити WEB-портал університету інформацією для іноземних громадян з використанням англійської та російської мов; запровадити практику короткотермінового навчання студентів в університетах різних країн за спільними програмами; обміну викладачами з університетами інших країн; стажування викладачів до 20 осіб на рік в університетах інших країн (підготувати в цьому аспекті міжнародні проєкти: „Адміністративний діалог в університетській освіті”, „Університетські професійні студії” тощо); організувати роботу щодо розробки інформаційного пакета ЕКТС для забезпечення представленості університету в міжнародному освітньому просторі та залучення на навчання іноземних громадян; проводити дослідження потреб міжнародного ринку освітніх послуг, пошуку потенційних партнерів, сприяти розробці навчальних програм, наближених до міжнародних стандартів; довести кількість іноземних студентів, які навчаються на контрактній основі, до 1500 осіб” [328, с. 9].

Додаток до Плану роботи та розвитку Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського на 2009 – 2020 роки містить розширену інформацію щодо посилення якості мовної підготовки іноземних громадян – слухачів підготовчого відділення; продовжити роботу з отримання викладачами університету сертифіката щодо володіння англійською мовою на рівні B2 за Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти; сприяти створенню та постійному оновленню науково-педагогічними працівниками та аспірантами власних цифрових профілів ORCID; посилити відповідальність викладачів за результати наукової діяльності на рівні друку статей у *Web of Science* та *Scopus*; підвищити якість наукових фахових видань університету з метою їх інтеграції до світового наукового простору; провести роботу щодо включення фахових видань університету до наукометричних баз даних; передбачити проведення міжнародних конференцій з актуальних проблем розвитку освіти; збільшити кількість здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників, які не менше трьох місяців навчалися (стажувалися) в іноземних закладах вищої освіти за межами України.

Окремий розділ *Додатка* представлений міжнародною діяльністю та питаннями інтернаціоналізації освіти. Так, для забезпечення формування контингенту іноземних учасників освітнього процесу в університеті заплановано оновити договірні відносини із закордонними представництвами та освітніми організаціями, що мають право на набір та направлення іноземних громадян на навчання в Україну; організувати на факультетах презентації міжнародних програм для ознайомлення з умовами участі в конкурсах на отримання грантової підтримки від донорських організацій і фондів інших країн [329].

Стратегічні пріоритети та план розвитку Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського на 2014 – 2022 роки, ураховуючи специфіку профільності університету, його наукові традиції та історичні надбання в напрямі інтернаціоналізації діяльності передбачають: „... запровадження нових програм докторської (PhD) підготовки, удосконалення планування й формування контингенту аспірантів і докторантів, підвищення їхньої академічної мобільності; розширення контингенту іноземних слухачів, студентів і аспірантів; забезпечення подальшого розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва шляхом укладання двосторонніх угод з закордонними інституціями, участі у програмах Європейського Союзу, *Fulbright*, Корпусу миру США в Україні тощо з метою залучення зарубіжних інвестицій; подальше впровадження заходів з інтернаціоналізації вищої освіти та інтеграції до освітнього та наукового

простору, виходячи з вимог Болонського процесу: розширення співпраці в освітній галузі, обмін позитивним досвідом діяльності з закладами вищої освіти закордонних країн у межах трансатлантичного співтовариства; використання у повному обсязі можливостей університетського міжнародного центру дистанційної освіти, освітніх науково-інформаційних та культурних центрів іноземних держав, розширення діяльності міжуніверситетського консорціуму «онлайн»; реалізація договорів із зарубіжними університетами та інституціями щодо сприяння мобільності студентів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників та співробітників університету; розроблення та виконання спільних із зарубіжними закладами-партнерами науково-освітніх проєктів і програм; створення структурного підрозділу, відповідального за розробку та реалізацію інформаційної політики університету, пропагування та презентацію результатів його досягнень, науково-освітнього потенціалу, здійснення системної підготовки з розповсюдження на вітчизняному й міжнародному інформаційному просторі друкованої, електронної, відео-, фото- та іншої продукції, удосконалення структури та змістового наповнення університетського офіційного сайту; здійснення заходів щодо розширення переліку дисциплін, які викладаються іноземними мовами (за професійним спрямуванням); запровадження вивчення іноземної мови студентами протягом усіх років навчання; створення умов для надання додаткових послуг з вивчення іноземних мов для бакалаврів, магістрів, аспірантів та молодих викладачів університету; підготовка програми для поглибленого вивчення китайської культури та мови в межах реалізації міжнародного проєкту „Освітньо-культурний центр «Інституту Конфуція»”; запровадження системи тренінгів на факультетах для викладачів університету щодо підготовки проєктів для отримання національних і міжнародних грантів, пов’язаних з різними науково-дослідними програмами” [330].

Базовими програмними завданнями в напрямі інтернаціоналізації діяльності установи також визначені: розширення та зміцнення співпраці університету з освітніми та науковими установами для підвищення якості підготовки педагогічних кадрів, сприяння впровадженню в освітній процес і наукову діяльність позитивного світового досвіду, нових інформаційних технологій. Основними програмними напрямками для інтернаціоналізації вищої освіти, сприяння виходу університету в міжнародний освітній простір, залучення провідних учених університету до участі в наукових програмах, отримання грантів названі: активізація співробітництва із зарубіжними партнерами в напрямі укладання договорів про співпрацю щодо

проведення спільних досліджень; активізація академічної мобільності студентів та викладачів шляхом: короткотермінового навчання студентів в університетах різних країн за спільними програмами; обміну викладачами з університетами інших країн; стажування у межах міжнародних проєктів; інтенсифікація роботи щодо оновлення інформаційних пакетів ЕКТС для забезпечення представленості університету в міжнародному та європейському освітньому просторі; активізація співробітництва із зарубіжними партнерами щодо залучення іноземних громадян до навчання в університеті; відкриття нових освітніх науково-інформаційних та культурних центрів іноземних держав в університеті тощо [330].

Іншими документами з питань інтернаціоналізації діяльності закладу, які унормовують питання, пов'язані з академічною мобільністю студентів та представників професорсько-викладацького складу, з функціонуванням освітньо-культурних центрів на базі закладу, з процесом надання освітніх послуг іноземним громадянам в університеті тощо, є: *Положення про відділ міжнародних зв'язків Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”*, *Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних та науково-педагогічних працівників Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”*, *Положення про порядок вступу та навчання іноземних громадян в Державному закладі „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”*, *Положення про освітньо-культурний центр „Інститут Конфуція” при Державному закладі „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”*, *Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”* [331].

Для реалізації пунктів названих документів та інституційної політики інтернаціоналізації діяльності загалом в університеті функціонує відділ міжнародних зв'язків, створений для здійснення міжнародного співробітництва та зовнішніх зв'язків з іноземними закладами освіти, науковими установами, міжнародними організаціями, фондами, громадськими організаціями, громадянами, з якими можуть укладатися договори відповідно до чинного законодавства України та проректора з міжнародної діяльності та науково-педагогічної роботи [332].

Університет є повним або асоційованим членом таких міжнародних освітніх та професійних об'єднань: *IUA, Шведська національна наукова*

асоціація, Magna Charta Observatory, East-European Association of Universities, Європейське об'єднання хорових товариств із суспільної діяльності, Міжнародна асоціація педагогічних університетів Центральної та Східної Європи, Таллуарська асоціація університетів, Норвезько-український альянс університетів, міжнародний Консорціум українських університетів та Варшавського університету [332]. Заклад співпрацює також із 50 закордонними освітніми установами, серед яких: Білоруський державний педагогічний університет імені Максима Танка, Таллінський університет (Естонія), Агенція з інвестицій району Баоань (КНР), Харбінський інженерний університет (КНР), Єреванський державний університет (Вірменія), Технічний університет Софії (Болгарія), Організація „Євразійський культурний форум” (Республіка Корея), Близькосхідний університет (Північний Кіпр), Аріельський університет (Держава Ізраїль), Університет Сілезії в Катовіце (Польща), Педагогічний університет імені Національної Комісії з Питань Освіти в Кракові (Польща), Економічний університет в Кракові (Польща), Університет Кеймюнг (Республіка Корея), Національний університет Чонбук (Республіка Корея) тощо [332].

Робота науково-інформаційних та культурних центрів (*Освітній науково-інформаційний та культурний центр Держави Ізраїль, Одеський науково-інформаційний центр Євроатлантичної співпраці* (відкритий за підтримки Посольства Литовської Республіки в Україні), *Американський інформаційно-консультативний центр, Освітньо-культурний центр КНР „Інститут Конфуція”, Освітній науково-інформаційний та культурний центр Республіки Корея*) дала можливість понад 500 студентам і викладачам щотижнево відвідувати заняття з китайської, турецької, корейської мов та івриту на базі університету й майже 1900 слухачам – в університетських філіях, створених у освітніх закладах-партнерах; можливість проводити такі фестивалі: „Українсько-китайська весна”, „Міжнародне спілкування: Китай – Україна”, „Міжнародний день Інститутів Конфуція” тощо [332]. Університет став організатором відкриття у КНР Українського культурного науково-інформаційного центру на базі Харбінського інженерного університету. Університет брав участь в організації Міжнародного конкурсу „Міст китайської мови”, українсько-ізраїльській акції пам'яті жертв Голокосту, серії круглих столів з питань політики та діяльності НАТО тощо [332].

Підрозділи університету виконували низку міжнародних проєктів, зокрема: спільно з науковцями Харбінського інженерного університету (КНР) були започатковані спільні дослідження за проєктом „Створення ефективної системи моніторингу повітряних об'єктів, які пересуваються

на малій висоті” та „Розробка конструкційних матеріалів для корабельної промисловості”; за підтримки міжнародних партнерів з країн-членів Європейського Союзу, Ізраїлю, Казахстану, Південноафриканської Республіки, США, Азербайджану та НАТО продовжено роботу над проектами: „Мультисенсорна система для швидкого виявлення небезпечних і шкідливих речовин”; „Створення наносистем на основі оптично контрольованих 3-D масивів із гібридизованих квантових точок”; „Розробка оксидних наноструктур та створення біологічних сенсорів нового покоління”; „Вплив текстури на службові властивості матеріалів автопрому” тощо; з актуальних проблем навчання інформатики; зі створення матеріалів для реакторів атомних станцій четвертого покоління; з розробки трекових біосенсорів; з відкриття Українсько-Азербайджанського науково-навчального центру з досліджень у галузі біонанотехнологій та багатофункційних наносистем тощо [332].

Значну увагу адміністрації університету приділено питанню надання освітніх послуг іноземним громадянам. Середній показник кількості зарахованих іноземних громадян коливається в межах 120 – 200 осіб. Так, у 2017 році було зараховано 210 іноземців, зокрема: аспірантів – 15, студентів базових курсів – 135 осіб. Загальна кількість іноземних громадян, які навчаються станом на початок 2018 року в університеті, становить 420 осіб. Студенти – іноземні громадяни – представляють такі країни: Туркменістан, КНР, Туреччина, Еквадор, Ірак, Італія, Грузія, США, Корея, Російська Федерація, Казахстан, Ізраїль, Індія та Гана [333].

Середній показник кількості представників професорсько-викладацького складу, які проходили навчання, стажування та підвищення кваліфікації, брали участь у міжнародних конференціях, семінарах, спільних наукових дослідженнях за межами України впродовж академічного року по університету становить 60 викладачів, 70 студентів / аспірантів [333]. Найбільш відвідуваними країнами, до яких виїжджають студенти та представники професорсько-викладацького складу університету з метою вивчення міжнародного досвіду, стажування та досліджень, мовної та концертно-хорової практики, є КНР, Польська, Чеська та Словацька Республіки, Ізраїль [333]. Представлені факти та цифри, як і в попередніх випадках, демонструють позитивну динаміку реалізації окремих форм інтернаціоналізації в діяльності закладу і дають змогу здійснити SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету з метою виокремлення сильних та слабких сторін процесу в розрізі аспектною діяльності установи (див. додаток К.2).

Основними формами інтернаціоналізації діяльності Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, які мають підтримку з боку адміністрації установи, є: навчання іноземних громадян; реалізація міжнародних проєктів та програм; стажування та академічні обміни викладачів і студентів; спільні із закордонними партнерами наукові дослідження; участь у конкурсах на отримання грантів від міжнародних організацій, фондів тощо; укладання угод про співпрацю із закордонними установами; співробітництво з дипломатичними представництвами іноземних держав тощо. Стратегічний менеджмент університету щодо інтернаціоналізації діяльності реалізується відповідно до положень нормативно-регуляторних документів України у сфері вищої освіти [348 – 350; 355; 360; 361; 362; 365; 369 – 371 та ін.], а також документів з упровадження принципів Болонського процесу. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5, що свідчить про інтенсивну адміністративну підтримку процесу інтернаціоналізації в університеті. Наведені факти та цифри засвідчують щорічне зростання міжнародного потенціалу університету та, відповідно, покращення іміджу закладу на національному і транснаціональному рівнях. Водночас у якості перспективних напрямів інтенсифікації політики інтернаціоналізації установи називаємо: подальше впровадження заходів з інтеграції до Європейського простору вищої освіти та досліджень з урахуванням стратегічних положень Болонського процесу; розширення міжнародного співробітництва в освітній галузі; обмін кращими практиками освітньої, наукової та культурної діяльності із закладами вищої освіти закордонних країн у межах трансатлантичного співтовариства; активніше використання можливостей освітніх науково-інформаційних та культурних центрів іноземних держав, які функціують на базі університету; реалізацію договорів із закордонними інституціями щодо мобільності студентів, викладачів, співробітників університету; розробку та виконання спільних із зарубіжними закладами-партнерами різногалузевих дослідницьких проєктів та програм тощо.

Північний регіон країни представлено в дослідженні *Сумським державним університетом*, історія якого бере свій початок від 1948 року – часу відкриття в м. Суми навчально-консультаційного пункту заочного політехнічного інституту. З 1966 року відповідно до Наказу Міністра вищої і середньої спеціальної освіти УРСР університет функціонував як Сумський філіал Харківського політехнічного інституту [443], а з 1990 року як Фізико-технологічний інститут. Указом Міністерства освіти України № 318 від 26 серпня 1993 року на базі

інституту було створено Сумський державний університет, розміщений в місті Суми. Станом на початок 2018 року в університеті навчалося більше 14000 осіб відповідно до різних освітніх ступенів та форм навчання в рамках 54 спеціальностей 22 галузей знань. Контингент іноземних громадян – студентів університету – становив близько 1600 осіб з 50 країн світу [444].

Реєстр основної нормативної бази системи управління діяльністю Сумського державного університету, окрім *Статуту університету*, містить низку документів відповідно до 15 розділів, кожен з яких має певну тематичну спрямованість. Для нашого дослідження інтерес має Розділ 7 Реєстру під назвою „Міжнародна діяльність. Академічна мобільність”, представлений 30 регуляторними документами, серед яких, до прикладу: *Положення про стимулювання розвитку грантової роботи; Положення про відділ міжнародного співробітництва; Щодо мотивації організаційної роботи з міжнародної діяльності; Щодо повноважень інститутів та факультетів з організації міжнародної діяльності; Про створення Координаційного центру підготовки грантових заявок (грантрайтингу); Положення про реалізацію грантових проєктів програм міжнародної співпраці Європейського Союзу в СумДУ; Щодо функцій загальноуніверситетських структурних підрозділів під час виконання міжнародних грантових проєктів освітнього спрямування; Щодо розподілу повноважень організації академічної мобільності; Про стажування аспірантів, наукових та науково-педагогічних працівників за кордоном; Щодо залучення іноземних студентів на довгострокове навчання в СумДУ (за технологіями академічної мобільності); Положення про академічну мобільність здобувачів вищої освіти; Положення про студентську агенцію з академічної мобільності; Положення про відділ інтернаціоналізації освітньої діяльності; Про стажування іноземних громадян у СумДУ; Порядок організації прийому на навчання іноземних громадян; Положення про Інтернаціональний культурний центр; Положення про Департамент міжнародної освіти тощо [445]. Проаналізувавши структуру та зміст документів, вбачаємо можливим говорити, що кожен з них сприяє різноаспектному впровадженню інституційної політики інтернаціоналізації закладу, розширенню та поглибленню закордонних контактів, розвитку міжнародного співробітництва у сфері освіти та науки, залученню іноземних громадян на навчання до університету тощо.*

Вивчення університетської інфраструктури забезпечення інституційної політики інтернаціоналізації закладу дає змогу виокремити низку структурних підрозділів установи, серед яких *відділ*

(управління) міжнародного співробітництва, відділ інтернаціоналізації освітньої діяльності, департамент міжнародної освіти. Кожен з трьох структурних підрозділів має особливості щодо рамки своїх завдань та функцій. Так, відділ (управління) міжнародного співробітництва забезпечує інтеграцію університету до європейського та світового науково-освітнянського простору шляхом налагодження та підтримки співробітництва із зарубіжними університетами, організаціями, асоціаціями, фондами тощо; координує діяльність університету щодо участі в міжнародних грантових програмах і проєктах з метою залучення зовнішніх матеріально-технічних ресурсів; здійснює організаційно-технічний супровід програм міжнародної академічної мобільності студентів, викладачів та науковців університету (включно з програмами спільного/подвійного ступенів); реалізує загальнопредставницькі функції під час налагодження та реалізації співробітництва із закордонними партнерами, представляє університет в інтернет-просторі, здійснює адміністрування англомовного вебсайту та його іншомовних версій; здійснює залучення структурних підрозділів університету до основних напрямів міжнародного співробітництва тощо [446].

Відділ інтернаціоналізації освітньої діяльності закладу здійснює розробку алгоритмів, мотиваційних механізмів та відповідних нормативних документів для розбудови внутрішньоуніверситетської системи підтримки академічної мобільності; координує роботу інститутів / факультетів щодо запровадження та супроводу програм міжнародної академічної мобільності здобувачів вищої освіти; здійснює системний пошук міжнародних програм академічної мобільності, а також інших міжнародних грантових програм і проєктів освітнього спрямування; організовує заходи з розвитку потенціалу структурних підрозділів університету щодо використання програм міжнародної академічної мобільності та міжнародних проєктів, що сприяють вдосконаленню їхньої освітньої діяльності; ініціює, консулює та здійснює допомогу структурним підрозділам університету в підготовці пропозицій співробітництва закордонним партнерам, заявок на грантові проєкти тощо. Зауважимо, що структура відділу представлена двома підрозділами – група організації міжнародного академічного співробітництва та студентська агенція з академічної мобільності [447].

Головною метою діяльності *Департаменту міжнародної освіти* університету є залучення іноземних громадян та осіб без громадянства на навчання до закладу. Ця мета реалізується завдяки роботі низки структурних підрозділів, що формують департамент, таких як: підготовче відділення, відділ з організаційно-навчальних питань, відділ реєстрації іноземних громадян, лінгвістичний центр. Узагальнюючи

завдання кожного з них, говоримо, що ці підрозділи у своїй сукупності сприяють формуванню контингенту іноземних студентів в університеті [448].

Зауважимо, що, окрім названих підрозділів, до інфраструктури забезпечення міжнародної діяльності університету також належать: *Центр науково-технічної і економічної інформації, Конгрес-центр, Центр досліджень регіональної безпеки, Центр Європейської та Євроатлантичної інформації, Рада земляцтв* [449], кожен з яких, на додачу до більш таргетованих завдань роботи, сприяє партнерській взаємодії між науковцями університету, країни, світу та представниками громадського сектору регіону, малого та середнього бізнесу; формуванню громадської думки населення Сумської області з різних питань, включаючи проблематику європейської та євроатлантичної інтеграції України; розбудові регіональних центрів європейської та євроатлантичної інформації в районах Сумської області; розвитку взаєморозуміння та співпраці між студентами, аспірантами, співробітниками та викладачами; координації дій земляцтв та адміністрації університету в усіх питаннях, пов'язаних із перебуванням та навчанням іноземних громадян в університеті тощо.

Говорячи про основні напрями міжнародної діяльності університету, відзначимо, що заклад системно підходить до питання інтеграції до Європейського простору вищої освіти і досліджень; реалізується це, зокрема, шляхом співробітництва з закордонними університетами, асоціаціями, фондами та установами. Так, станом на кінець 2017 року університет мав відповідно оформлену довгострокову міжнародну співпрацю із 248 партнерами за кордоном (з них 21 – у ТОП 500 рейтингу QS, 33 – у ТОП 1000 рейтингу *Webometrics*) у 49 країнах світу. Співробітництво реалізується в рамках 294 угод різного типу. У 2018 році закладом було започатковано 21 нове формалізоване партнерство та підписані відповідні угоди про довгострокове міжнародне співробітництво (у 2017 році – 17, у 2016 році – 24, у 2015 році – 20) із зарубіжними партнерами з таких країн: Гана, Ірландія, Казахстан, Латвія, Молдова, Нігерія, Німеччина, Польська Республіка, Румунія, Словацька та Чеська Республіки, Швеція, Туреччина.

Однією із форм міжнародної інтеграції національних закладів вищої освіти, як ми вже неодноразово зазначали, а також важливим показником інтернаціоналізації та міжнародного визнання є членство в провідних міжнародних освітніх організаціях. Сумський державний університет є членом 22 найбільш авторитетних академічних асоціацій світу, серед яких: *IUA, EUA, Асоціація економічних університетів Південної та Східної Європи та регіону Чорного моря, Міжнародна*

обсерваторія IREG з академічних рейтингів та кваліфікацій, Мережа інститутів міжнародної освіти, Глобальне партнерство університетів з навколишнього середовища та стійкості, Консорціум Варшавського університету та українських університетів, Організація PhD освіти з біомедицини та охорони здоров'я у Європейській системі, Європейська федерація національних інженерних асоціацій, Міжнародна академічна мережа ERA, Українсько-Азербайджанська Бізнес-Рада тощо [450].

На базі університету здійснюють свою діяльність 24 навчальних та наукових центри за участю (фінансовою, технічною, організаційною) міжнародних партнерів. Серед них назвемо, зокрема: 1) навчальний центр компанії *MindK*, яка спеціалізується на розробці рішень для web та мобільних застосунків. Завдяки діяльності центру студенти університету мають можливість проходити безкоштовні курси з сучасного вебпрограмування, на яких навчають ІТ-розробники, що працюють у проєктах світових замовників з Норвегії, США, Австралії, Ізраїлю та інших країн; 2) навчальний центр *AMC Bridge* – міжнародна ІТ-компанія, що розробляє рішення для систем автоматизованого проєктування, конструювання та виробництва; 3) креативний навчальний простір „Лабораторія ідей”, який створено для реалізації нового підходу до організації освітнього процесу – запровадження міждисциплінарної підготовки студентів різних спеціальностей шляхом створення проєктних груп, апробації активних методів навчання тощо; 4) центр проблемно зорієнтованого навчання медичного інституту в рамках проєкту TEMPUS PBL; 5) навчальні центри корпорації MICROSOFT, компаній NETCRACKER, CISCO, PortaOne, DELCAM, IC, SIEMENS тощо, у яких студенти проходять стажування [449].

Відповідно до міжнародного рейтингу закладів вищої освіти *QS World University Rankings* індекс Сумського державного університету дозволяє закладу стабільно займати місце в першій десятці установ України та в ТОП-3 відсотків установ світу та класифікуватися як університет з високою дослідницькою продуктивністю. Згідно з *University Impact Rankings* від *Times Higher Education*, Сумський державний університет знаходиться серед ТОП-300 університетів світу за рівнем суспільно-економічного впливу. За рейтингом *QSEECA* (для країн Європи, що розвиваються, та Центральної Азії) позиція університету за останні п'ять років не опускається нижче шостої серед українських закладів та нижче 110 серед закладів регіону. Університет регулярно підтверджує своє місце в базі даних дослідницьких університетів світу ARWU GRUP; станом на кінець 2017 року заклад четвертий рік поспіль успішно пройшов аудит та посів місце в базі даних

університетів, що обраховується рейтингом *Times Higher Education (THE)*. За даними всесвітніх інтернет-рейтингів *Webometrics* та *4ICU* заклад посідає четверте місце серед університетів України та входить в ТОП-10 відсотків університетів світу (станом на кінець 2017 року); заклад також займає високі позиції у європейському рейтингу *U-Multirank*, який визначає більшість показників навчальної, позанавчальної, міжнародної тощо діяльності установи такими, що перевищують середньосвітові значення. Згідно з міжнародним рейтингом *SciMago Institutions Rankings* заклад посідає п'яте місце серед освітніх установ України та входить до ТОП-200 університетів Центральної та Східної Європи. За даними наукометричних баз *SCOPUS* та *Web of Science* за кількістю цитувань світовою науковою спільнотою публікацій науковців університету та індексом Гірша – заклад серед лідерів освітнього та наукового простору України [449].

Участь університету в міжнародних грантових програмах і проектах демонструє динамічне зростання – від 12 проєктів у 2007 році до 281 проєкту в 2018 році (проєкти в рамках міжнародних грантових програм Європейського Союзу (Jean Monnet, TEMPUS, ERASMUS+, HORIZON 2020), Програми розвитку НАТО, Британської Ради, двосторонніх наукових і дослідницьких грантових схем, фінансування від приватних фондів у сфері вищої освіти та досліджень). Проєктні напрями включають здебільшого наноелектроніку, нанофізику, інформаційні технології, енергозбереження, соціологічні дослідження, менеджмент, електронне урядування, гендерну проблематику [449]. Так, до прикладу, щодо програми TEMPUS, то університет є її учасником з 2005 року й успішно виконав такі проєкти: *Practicum to Improve Ukrainian Learning System; Educational Centers Network on Modern Technologies of Local Governing; Eastern-European qualification framework in the field of informatics and management; Establishment of the Supra-Regional Network of National Centres in Medical Education, focused on PBL (problem-based learning) / Implementation of Innovative Teaching Strategies in Medical Education and development of an International Network focused on National Learning Centres; Crossmedia und Qualitäts journalismus* тощо [451].

Говорячи про контингент іноземних студентів університету, відзначимо, що станом на 2017 рік їхня кількість становила 1335 осіб із 45 країн світу (у 2016 році – 1284 особи із 45 країн світу). За напрямками *медицина, інформатика, менеджмент, маркетинг, наноелектроніка* іноземні громадяни мають можливість навчатися англійською мовою. У 2017 році прибули на навчання до університету 486 осіб (357 осіб – на перший курс, 42 – на старші курси (зокрема на навчання за освітнім ступенем магістра – 3), 87 – до інших підрозділів). До порівняння, у 2016

році прибуло 337 осіб (182 особи – на перший курс, 43 – на старші курси, 112 – до інших підрозділів). Усього на перший курс денної форми навчання у 2017 році було зараховано 387 іноземних студентів: 360 осіб – до медичного інституту; 27 осіб – до інших інститутів/факультетів закладу. У рамках напряму надання освітніх послуг іноземним громадянам університетом укладено угоди про співпрацю з університетами й коледжами Гани та Нігерії: Університет Кейп-Кост (Гана), Університет Годфрі Окойе (Нігерія), Університет науки і технологій Кваме Нкрумах (Гана), Коледж Ганійського Баптистського університету (Гана). Станом на 2017 рік тривала співпраця з Центральним інститутом науки і технології (Шрі Ланка) щодо залучення на навчання до університету іноземних громадян за дистанційною формою навчання спеціальностей „Менеджмент” та „Комп’ютерні науки” (мова викладання – англійська) [452].

Активною є й участь студентів та викладачів університету в програмах академічної мобільності, які традиційно включають програму ERASMUS+, програму обміну для студентів університетів Global UGRAD, програму академічних обмінів *Fulbright*, стипендії DAAD, Національну стипендіальну програму Словацької Республіки, Стипендіальну програму Китайського Уряду *Chinese Government Scholarships*, Навчальну програму *Leadership Education and Development (LEAD)*, стипендії на вивчення німецької мови в Баварії, стипендії IVF та багато інших [453]. Університет реалізує довгострокові та короткострокові програми міжнародної академічної мобільності для студентів, аспірантів з перерахуванням отриманих за кордоном результатів навчання.

Наведені дані, як і в попередніх випадках, демонструють позитивну динаміку щодо реалізації окремих форм інтернаціоналізації діяльності установи і дають змогу здійснити SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету з метою виокремлення сильних та слабких сторін процесу в розрізі аспектною діяльності закладу (див. додаток К.3).

Здійснений аналіз дозволяє говорити про динамічне збільшення масштабів та якості міжнародної діяльності в Сумському державному університеті, які за всебічного сприяння адміністрації закладу (вираженої, зокрема, і в запровадженні низки структурних підрозділів з підтримки міжнародної діяльності) досягаються за рахунок зростання обсягів грантової активності, кількісних показників участі в програмах академічної мобільності, професійних стажувань за кордоном, кількості структурних підрозділів, співробітників та студентів, залучених до міжнародного співробітництва (статистичні дані були представлені

вище) тощо. На думку ректора закладу, в університеті наразі має місце поширення культури міжнародного мислення та філософії успішності через міжнародний крос-культурний досвід [454]. Відбувається це завдяки збільшенню кількості активних учасників міжнародної співпраці, що дозволяє університету брати участь у масштабних грантових програмах Європейського Союзу, посилювати стратегічні партнерства із закордонними закладами вищої освіти за різними напрямками наукової й освітньої діяльності, упроваджувати програми подвійного ступеня, збільшувати контингент іноземних студентів університету, успішно проходити міжнародні сертифікації програм підготовки за різними спеціальностями у відповідних європейських організаціях, як наслідок, займати високі позиції в міжнародних рейтингах. Стратегічний менеджмент університету в напрямі імплементації політики інтернаціоналізації установи реалізується відповідно до положень низки законодавчих актів у сфері вищої освіти України, розглянутих нами в попередніх розділах дослідження [348 – 350; 355; 360; 361; 362; 365; 369 – 371]. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5. Здійснений комплексний аналіз засвідчує також факт удосконалення інституційної системи інтернаціоналізації закладу завдяки впровадженню низки нормативних документів щодо інтенсифікації розвитку міжнародного співробітництва, відповідно, делегування повноважень щодо реалізації окремих форм інтернаціоналізації інститутам / факультетам та кафедрам університету, запровадження в усіх інститутах / факультетах та кафедрах системи обліку та обміну даними, дотичними до процесу інтернаціоналізації закладу з урахуванням просторового, часового та змістового індикаторів, для більш ефективного аналізу відповідних показників та подальшого стратегічного розвитку інституційної системи інтернаціоналізації установи.

Державний вищий навчальний заклад „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” є одним із відомих та престижних закладів вищої освіти Західного регіону України, який, за словами представників адміністрації установи, „В своїй діяльності поєднує кращі національні освітні традиції українського народу з європейським стилем навчання на засадах Болонського процесу” [112]; у нашій вибірці заклад репрезентує захід країни.

Орієнтований на європейські стандарти якості освітніх послуг університет має у своєму складі розгалужену систему структурних підрозділів, які забезпечують навчально-виховну та наукову діяльність установи: 11 факультетів – *факультет іноземних мов, філософський*

факультет, факультет математики та інформатики, економічний факультет, фізико-технічний факультет, факультет фізичного виховання і спорту, педагогічний факультет, факультет філології, факультет історії, політології і міжнародних відносин, факультет природничих наук, факультет туризму; 4 інститути – навчально-науковий юридичний інститут, навчально-науковий інститут мистецтв, Коломийський навчально-науковий інститут, інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки, 1 коледж, 79 кафедр, на яких станом на 2017 – 2018 роки працювали 148 докторів наук, професорів, 627 кандидатів наук, доцентів. За всіма напрямками та спеціальностями станом на 2017 – 2018 роки в університеті вищу освіту здобували 15399 студентів (4286 – за державним замовленням, 11113 – за контрактом), навчалася 282 аспіранти, 26 докторантів [113].

Серед офіційних документів, які унормовують діяльність установи відповідно до принципів інтернаціоналізації, називаємо *Статут університету*, у якому при визначенні напрямів та завдань роботи закладу названі: „Здійснення зовнішніх зв’язків; налагодження міжнародних зв’язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури одночасно з розвитком національних традицій українського народу; право науково-педагогічних, наукових та педагогічних працівників університету на академічну мобільність для провадження професійної діяльності (особи, які навчаються в університеті, мають право на академічну мобільність, зокрема міжнародну)” [115]. З метою створення умов для міжнародної академічної мобільності університет має право приймати рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, забезпечуючи при цьому набуття здобувачами вищої освіти знань щодо відповідної дисципліни державною мовою. Інтернаціоналізація дослідницької діяльності здійснюється шляхом розвитку інноваційних форм науково-технічного співробітництва із закордонними і вітчизняними центрами академічної та галузевої науки з метою спільного розв’язання актуальних науково-технічних завдань, розробки новітніх високих технологій, активного використання наукових розробок у промисловості.

Інституційна політика інтернаціоналізації закладу в напрямі розвитку міжнародного наукового співробітництва спрямована на: 1) залучення до співпраці зарубіжних замовників, інвесторів, укладання та виконання угод про співробітництво із закордонними університетами, фірмами, фондами та іншими організаціями для здійснення наукових досліджень; 2) залучення коштів закордонних замовників та міжнародних фондів у вигляді грантів з метою фінансування наукової

діяльності в університеті; 3) отримання конкурентоспроможних на світовому науково-дослідному ринку результатів, розробку високоефективної науково-технічної продукції; 4) світовий та європейський експорт власної наукової продукції, міжнародний маркетинг, участь у міжнародних виставках, ярмарках тощо; 5) забезпечення проходження науково-педагогічними працівниками, докторантами, студентами освітнього ступеня доктора філософії тощо наукового стажування за кордоном з метою, серед іншого, ознайомлення з інноваційними світовими технологічними розробками, приладами тощо; 6) публікацію за кордоном у провідних наукових, науково-технічних виданнях наукових результатів; 7) організацію та участь у міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах тощо; 8) висування провідних учених закладу на здобуття міжнародних премій [115].

Іншим документом, дотичним до питань інтернаціоналізації освітньої діяльності університету, є *Положення про підготовче відділення для іноземних громадян ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”*, у якому визначена мета діяльності цього структурного підрозділу, що полягає в підготовці до вступу до університету іноземних громадян (профільне навчання) та в покращенні рівня володіння іноземцями українською мовою, а також набуття ними первинних фахових знань [116]. Проаналізувавши документ та порівнявши його основні змістові положення з подібними розглянутими раніше, відзначаємо серед особливостей право розробляти, здійснювати та рекомендувати для роботи власні програми, методи та методики навчання, діагностики знань та навичок слухачів підготовчого відділення, а також упроваджувати нові форми навчання та вдосконалювати освітні програми. Отже, провадиться певна автономія щодо змістового боку навчання іноземних громадян від кафедр університету, які виконують навчальне навантаження на підготовчому відділенні для іноземних громадян.

Для реалізації основних напрямів процесу інтернаціоналізації в університеті створено два окремих структурних підрозділи – відділ міжнародних співробітництва / зв'язків (засновано в 1994 році) та відділ управління проектами (засновано у 2017 році). Від моменту створення – до 2003 року відділ міжнародного співробітництва/зв'язків підпорядковувався проректору з наукової роботи. З березня 2003 року до штатного розпису університету було введено посаду проректора з міжнародного співробітництва. У 2016 році відділ міжнародного співробітництва перейменовано на відділ міжнародних зв'язків [117]. Напрями діяльності відділів на сьогодні включають розвиток та

поглиблення співпраці із закордонними закладами в науковій, освітній та культурній сферах на основі двосторонніх та багатосторонніх угод про співробітництво; налагодження та поглиблення співпраці з міжнародними фондами, стипендіальними та грантовими програмами (*ERASMUS+*, *Jean Monnet*, *TEMPUS*, *CBC-Poland-Belarus-Ukraine*, *VisegradFund*, *State Budget Projects and Grants*, *Participative budgeting Programme* тощо); інформування та консультивання щодо програм академічної мобільності науковців, представників професорсько-викладацького складу університету та студентів; організацію презентацій грантових, стипендіальних та інших програм і заходів, які спрямовані на розширення академічної мобільності студентів університету; адміністрування та координування програм подвійних ступенів; запрошення науковців та викладачів з інших країн для читання лекцій та проведення спільних досліджень; здійснення листування із закордонними освітніми установами та організаціями; пошук іноземних (державних і недержавних) організацій, структур, які спеціалізуються на направленні на навчання за кордон громадян своєї країни чи інших держав; видачу запрошень іноземним громадянам, щодо яких навчальним закладом надається згода на навчання (стажування) в університеті; контроль за перевіркою документів, які подають іноземні громадяни при вступі й зарахуванні до університету згідно з чинним законодавством України; узагальнення та надання звітності щодо результатів міжнародної діяльності університету тощо [117].

Особливістю університету, що вирізняє установу серед багатьох інших закладів вищої освіти України, є наявність *Наукового парку „Прикарпатського університету”*, який було створено у 2015 році відповідно до Закону України „Про наукові парки”. Діяльність наукового парку спрямована на підтримку інноваційно сприятливого середовища для реалізації ідей творчою молоддю та впровадженню бізнес-розробок, створених в університеті при виконанні наукових досліджень. Серед основних функцій наукового парку установи називаємо: 1) пошук грантового фінансування для виконання дослідних проєктів, написання та подання апікаційних заявок, адміністрування грантів; пошук фінансування з метою оголошення внутрішніх конкурсів для членів наукового парку, експертиза та аудит проєктів; 2) комерціалізація розробок, створених учасниками наукового парку: патентування готових до виробництва продуктів, побудова стратегії для виведення розробок на ринок та пошук необхідного фінансування, продаж патентів, ліцензування, реєстрація ноу-хау тощо; 3) трансфер технологій, співробітництво з національними та міжнародними мережами трансферу технологій, створення „банку розробок”,

виведення технологій на ринок; 4) виставкова діяльність, адміністрування сайту наукового парку, технічна підтримка в організації та проведенні семінарів, конференцій, форумів, видавнича діяльність; формування нових центрів і лабораторій спільного користування учасниками наукового парку та підрозділами університету тощо [117].

Науковий парк університету має низку стратегічних партнерств щодо впровадження інноваційних розробок, взаємного трансферу технологій, створення спільних компаній, а також спільної участі в міжнародних наукових проєктах з: технологічним парком м. Люблін; технологічним парком Ягеллонського університету (м. Краків, Польща); бізнес-інкубатором та центром трансферу технологій Національної Гірничо-металургійної академії – AGH (м. Краків, Польща); науковим парком університету Газі (м. Анкара, Туреччина); науковим парком „Анкара” у складі найбільшої на Близькому Сході промислової зони OSTİM (м. Анкара, Туреччина); інноваційною компанією на ринку комерціалізації розробок *BioTech* (м. Лодзь, Польща, 2017). Результатами такої співпраці є навчання студентів університету в країнах-членах Європейського Союзу та отримання ними дипломів європейського зразка, організація спільних конференцій, проведення спільних досліджень та публікації в міжнародних виданнях тощо [117].

Проаналізувавши нормативну базу університету в галузі міжнародної діяльності (включно з *Планом міжнародного співробітництва* та *Міжнародною стратегією університету*), називаємо такі ключові напрями роботи закладу: співробітництво з університетами Центральної та Східної Європи, Близького Сходу, Східної Азії та Америки задля інтеграції в міжнародну університетську спільноту; реалізація спільних міжнародних проєктів, які сприятимуть покращенню іміджу університету й виокремленню його з-поміж інших національних закладів вищої освіти України, Європи, світу; залучення до імплементації інституційної політики інтернаціоналізації студентів, викладачів, співробітників університету з метою розширення рамок співпраці із закордонними партнерами.

Станом на початок 2018 року заклад мав 90 чинних угод про наукову та культурну співпрацю з установами різного профілю (до прикладу, *Яський університет імені А. Й. Кузи, Університет науки та технології міста Лілль, Академія імені Якуба з Парадиза в Гожуві Великопольському, Університет Вітовта Великого, Литовська Республіка, Ягеллонський університет у Кракові, Жешувський університет, Університет Порту, Університет Коменського у Братиславі, Лодзький університет, Краківська академія імені Анджея Фрича Моджевського, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні,*

Поморська Академія, Краківська гірничо-металургійна академія імені С. Сташиця, Університет імені Масарика, Університет імені Палацького (м. Оломоуц), Лундський університет, Університет імені Гумбольта, Пекінський університет, Університет Валенсії тощо) з 20 країн Європейського Союзу та світу, серед яких Румунія, Франція, Польська Республіка, Португальська Республіка, Словацька та Чеська Республіки, Королівство Швеція, Німеччина, Іспанія тощо. Окрім цього, на базі університету діють такі міжнародні ресурсні та культурні центри: Центр полоністики, Науковий інформаційно-аналітичний Центр НАТО, Навчально-методичний та науковий „Центр досліджень Центрально-Східної Європи”, Інформаційний Центр Європейського Союзу, Недільна школа з вивчення угорської мови, Центр китайської мови і культури [117].

Активною є діяльність університету в рамках запровадження програм подвійного ступеня із провідними інституціями Республіки Польща (на підставі двосторонніх угод про співробітництво) [117]. Відзначимо, що при університеті працює *Центр сертифікації польської мови як іноземної* за підтримки та сприяння польської Державної комісії з сертифікації знань польської мови як іноземної (*Państwowa Komisja do spraw Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego*). Станом на 2017 – 2018 роки в університеті функціонують 12 програм подвійного ступеня відповідно до таких спеціальностей (магістратура): Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (055), Право (081), Інформатика (014.09), Прикладна математика (113), Математика (111), Статистика (112), Фізика та астрономія (104), Філософія (033), Туризм (242), Початкова освіта (013), Фізична культура і спорт (017), Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (055), Політологія (052), Археологія (032), Науки про землю (103). Угоди, що забезпечують функціонування програм, підписані з такими університетами: Варшавський університет, Республіка Польща (навчання безкоштовне); Краківська академія імені Анджея Фрича Моджевського, Республіка Польща; Гірничо-металургійна академія імені Станіслава Сташиця, Республіка Польща (навчання безкоштовне); Жешувський університет, Республіка Польща (навчання безкоштовне); Академія імені Якуба з Парадижа в м. Гожув Великопольський, Республіка Польща (навчання безкоштовне); Педагогічний університет імені Комісії Національної Освіти (навчання безкоштовне); Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща (навчання безкоштовне); Поморська академія в Слупську [119].

Іншим компонентом, розвиток якого сприяє підвищенню міжнародного статусу університету, є дослідницький, представлений

низкою міжнародних дослідницьких проєктів та програм [113]. Науковці університету долучені до програми ERASMUS+, у рамках якої реалізуються проєкти: *Гендерні студії: Крок до демократії та миру в сусідніх до ЄС країнах з різними традиціями* (спільно з Університетом Вітовта Великого); *Удосконалення практико зорієнтованої підготовки викладачів професійної освіти і навчання* (спільно з Університетом Констанци); *MoPED. Модернізація педагогічної вищої освіти з використанням інноваційних інструментів викладання* (спільно з Університетом Деусто (Іспанія), АГН Університетом науки і технологій (Республіка Польща), Кіпрським університетом (Кіпр) та п'ятьма українськими закладами вищої освіти); *GameHub: Співробітництво між університетами та підприємствами у сфері ігрової індустрії в Україні* (спільно з Університетом Деусто (Іспанія), АГН Університетом науки і технологій (Республіка Польща), Університетом прикладних наук „FH JOANNEUM” (Австрія) та українськими освітніми установами). Інформація на офіційному сайті університету свідчить, що науковці закладу беруть участь у семи міжнародних освітніх проєктах та програмах у галузях мовознавства, менеджменту і маркетингу, а також в ігровій індустрії.

Серед пріоритетів розвитку міжнародного співробітництва із закордонними партнерами установи є розширення ділових контактів з урядовими й неурядовими організаціями, університетами, програмами, фондами. У цьому напрямі підписано двосторонню угоду про співробітництво з Фондом Інституту Східноєвропейських досліджень, якою передбачено виплату студентам стипендій за високі досягнення в освітньо-науковій діяльності, а також премії за найкращі магістерські роботи; підписано угоду про співробітництво з Фондацією Лозинських, яка передбачає виділення благодійних коштів щорічно для підтримки навчально-наукової діяльності студентів університету протягом десяти місяців кожного навчального року [113].

Співпраця із закордонними партнерами робить можливим оволодіння новими знаннями та навичками для студентів і викладачів установи, запровадити нові методи викладання та оцінювання, що підвищує якість освітніх послуг і дослідницької діяльності в університеті. Заклад приділяє значну увагу залученню до співпраці представників мовної спільноти (*native speakers*); упродовж 2012 – 2018 років на кафедрах університету працювало 11 іноземних громадян (одно- та дворічний термін роботи). За період 2012 – 2018 років відбулося також 262 заходи міжнародного значення [113]. Закордонні відрядження професорсько-викладацького складу здійснювалися з метою наукового стажування, участі в конференціях, форумах,

семінарах тощо. Упродовж цих років викладачі та співробітники університету перебували у 1387 відрядженнях за кордоном. Географія відряджень охоплює такі країни, як Республіка Польща, Австрія, США, КНР, Румунія, Бельгія, Турецька Республіка, Швейцарія, Німеччина, Чеська та Словацька Республіки, Ізраїль, Республіка Болгарія, Королівство Швеція, Грецька Республіка [113]. Представлені факти та цифри демонструють тенденцію до щорічного зростання показників інтернаціоналізації діяльності закладу й дають змогу здійснити SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету з метою виокремлення сильних та слабких сторін процесу в розрізі аспектною діяльності установи (див. додаток К.4).

Проведений аналіз дозволяє говорити, що діяльність ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” спрямована на забезпечення інтеграції закладу до міжнародного освітнього та наукового простору, підвищення конкурентоспроможності установи на міжнародному ринку освітніх послуг завдяки розвиткові наявних контактів з міжнародними партнерами та встановленню нових; постійному підвищенню якості освітніх послуг; упровадженню європейських стандартів якості надання освітніх послуг та провадження наукової діяльності; покращення рівня кваліфікації викладачів і студентів шляхом їхньої участі в програмах мобільності, закордонних стажуваннях тощо; розробці спільних із закордонними інституціями дослідницьких проєктів. Власне, усе перераховане та багато іншого ми розглядаємо як комплекс заходів, спрямованих на покращення міжнародного іміджу установи. Стратегічний менеджмент ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” в напрямі імплементації політики інтернаціоналізації установи реалізується відповідно до положень нормативно-законодавчих актів у сфері вищої освіти України [348 – 350; 355; 360; 361; 362; 365; 369 – 371]. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5. Називаємо розвиток інституційної політики інтернаціоналізації університету тим чинником, який сприяє модернізації діяльності установи та дозволяє стабільно займати провідні позиції в національних та міжнародних рейтингах.

Кейсом, що покликаний представити східний регіон України в дослідженні, є комплексний аналіз діяльності одного з переміщених закладів вищої освіти країни – *Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”*. Установа є однією з найстаріших закладів вищої освіти Луганської області й датує 1921 рік у якості початку історії свого існування [123]. У часи, що

передували Другій світовій війні, заклад став однією з найбільших освітніх установ України. У повоєнні роки було відкрито нові факультети, збудовано додаткові аудиторні приміщення. З того часу бере початок і традиція роботи наукових шкіл. Поступове подальше утвердження закладу як потужного освітнього та наукового центру регіону дали підстави для зміни статусу установи, і в 1998 році на той час Луганський державний педагогічний інститут набув статусу університету. Наприкінці 1990-х – початку 2000-х років у структурі інституції відбулися ґрунтовні зміни, викликані відкриттям нових напрямів підготовки та розширенням окремих факультетів; було відкрито сім нових факультетів. Станом на 2017 рік у складі університету функціують вісім навчально-наукових інститутів, три факультети, шість коледжів, три ліцеї. Контингент студентів усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів денної та заочної форм навчання становив майже десять тисяч осіб. Освітній процес забезпечували понад 740 викладачів, серед яких 241 кандидат наук, 43 доктори наук, 147 доцентів, 34 професори [124].

Аналіз реєстру установчих документів з організації діяльності університету дозволив побачити, що в університеті відсутні стратегія чи план міжнародної діяльності закладу. Проте окремий розділ з цієї тематики наявний у *Статуті* закладу. Відповідно, університет здійснює міжнародне співробітництво на засадах інтеграції системи вищої освіти та науки України у світовий і європейський простір, запровадження новітніх технологій освітньої, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, взаємообміну науковими ідеями, розробками, знаннями, досвідом тощо підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. Серед низки основних напрямів міжнародного співробітництва університету виділяємо: 1) пошук та розширення можливих міжнародних контактів, необхідних для інтеграції закладу в міжнародний академічний простір; 2) роботу з іноземними громадянами, що прибувають до університету з метою навчання, викладацької та дослідницької роботи; 3) візово-протокольну роботу, пов'язану з оформленням закордонних відряджень співробітників та студентів установи; 4) створення та підтримку баз даних про програми навчання за кордоном; іноземних викладачів та іноземних студентів університету; студентів та науково-педагогічних працівників університету, що виїждять у відрядження за кордон; міжнародні благодійні організації й фонди тощо [126].

Адміністрація установи підкреслює важливість міжнародного напряму діяльності установи, оскільки він сприяє створенню умов для розвитку університету, популяризації його здобутків на національному

та європейському ринках освітніх послуг, сприяє підвищенню якості освіти та науки та підтримує процес інтеграції до Європейського простору освіти та досліджень. Власне відділ міжнародних зв'язків університету було відкрито в кінці 90-х років ХХ століття. Потужна діяльність закладу в цьому напрямі викликала необхідність вдосконалення інституційної системи організації міжнародної діяльності. Як результат, у 2013 році було відкрито другий структурний підрозділ, функційна діяльність якого була спрямована на інтенсифікацію міжнародного співробітництва закладу – *науково-методичний відділ міжнародного співробітництва*. До завдань відділу міжнародного співробітництва входило: 1) інтеграція закладу до міжнародного академічного простору за рахунок розширення його міжнародних контактів; 2) розробка, координація та реалізація заходів з набору на навчання іноземних громадян, а також з активації академічної мобільності студентів та професорсько-викладацького складу; 3) пошук та розширення можливих міжнародних контактів, необхідних для інтеграції установи в міжнародний академічний простір; 4) робота з іноземними громадянами, що прибувають до закладу з метою навчання, викладацької та дослідницької роботи; 5) візово-протокольна робота, пов'язана з оформленням закордонних відряджень співробітників та студентів університету, які виїждять за кордон; 6) створення та підтримка баз даних про: програми навчання за кордоном; іноземних викладачів та іноземних студентів установи; студентів та науково-педагогічних працівників, котрі виїждять у відрядження за кордон; міжнародні благодійні організації та фонди. Паралельно відділ міжнародних зв'язків займався всебічною роботою з контингентом іноземних студентів університету, кількість яких станом на 2014 рік – рік початку збройного конфлікту на Сході України – становила 2113 осіб (громадяни Азербайджану, Алжиру, Анголи, Білорусі, Вірменії, Грузії, Єгипту, Індії, Іраку, Йорданії, КНР, Лівії, Марокко, Нігерії, Пакистану, РФ, Сирії, Сербії, Саудівської Аравії, Тунісу, Туркменістану, Узбекистану) [127].

Історія розвитку міжнародної діяльності університету містить низку фактів, які свідчать на користь її успішності. Так, університет був першим серед українських закладів вищої освіти, які взяли участь у *Програмі інституційного оцінювання EUA*, спрямованій на європейський моніторинг та евалюацію якості навчання, досліджень та адміністративної діяльності освітньої інституції. Це стало важливим кроком на шляху вдосконалення освітньої системи університету, який дав можливість розвивати основні напрями діяльності установи відповідно до кращих традицій європейських університетів. У 2006 –

2007 роках ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” та Університет Франклін Пірс (Нью-Гемпшир, США) презентували Спільну українсько-американську магістерську програму з бізнес-адміністрування, навчання за якою протягом наступних років закінчило 216 осіб. Студенти, викладачі та співробітники університету беруть участь у програмах мобільності *DAAD, Fulbright, IREX, CUPP, CCUSA, Camp America, Work and Travel USA*, програмах Центру американських досліджень в Україні тощо. Постійний обмін студентами та викладачами відбувається з університетами/коледжами КНР. Потужна міжнародна активність закладу дозволила відкрити на базі установи низку міжнародних культурно-освітніх центрів, таких як: *Центр Goethe Institut, Центр турецької мови та культури, Інститут Конфуція, Центр японської мови та культури, Центр мови та культури Ізраїлю, Українсько-канадський центр „Відродження”, Інформаційно-ресурсний центр „Lingua”*. Відзначимо також інтенсивний процес налагодження стратегічних партнерств із закладами вищої освіти світу – університет має угоди з коледжами, інститутами та університетами КНР, Польської та Чеської Республік, США, Австрії, Болгарії, Туреччини, Сербії, Молдови, Білорусі, Франції, Румунії, Литви тощо [127].

Збройний конфлікт на Сході України природно вплинув на діяльність закладу, спричинивши його вимушене переміщення на підконтрольну Україні територію до невеликого міста Старобільськ, Луганська область. Це, своєю чергою, наклало відбиток на реалізацію міжнародного напрямку діяльності університету, хоча й залишило в якості пріоритетного завдання інтеграцію закладу до світового та європейського освітнього, наукового та культурного просторів шляхом розширення мережі міжнародних контактів. За роки вимушеного переміщення університет продовжив розвиток міжнародних партнерств, підтримував академічні обміни, був представлений у міжнародних дослідницьких мережах, брав участь у грантових програмах, презентував міжнародні проекти на форумах, виставках, мав постійно зростаючий індекс цитування та академічний рейтинг. Так, у 2018 році ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в рейтинговому виставковому конкурсі на IX міжнародній виставці „Сучасні заклади освіти – 2018” отримав дипломом Гран-прі „Лідер міжнародної діяльності” [127]. За свідченням адміністрації закладу, на досягнення високого міжнародного статусу скеровані стратегічні мотивації установи, гнучка організаційна структура, орієнтація на участь у глобальних мережах, а також методи і стиль менеджменту,

гармонізовані зі світовими авторитетними науковими та освітніми управлінськими традиціями [124].

Університет постійно оновлює список угод про співробітництво: у 2012 – 2013 роках таких угод налічувалося 99 (список яких у наступний після евакуації рік було скореговано, ураховуючи подекуди неможливість співпраці із закладами вищої освіти Російської Федерації); у 2015 – 2016 навчальному році до переліку діючих входила 61 угода, у 2016 – 2017 – 48 угод, у 2017 – 2018 (станом на 01.04.2018 року) ЛНУ імені Тараса Шевченка має чинні угоди про співробітництво з 56 іноземними закладами вищої освіти. Протягом 2015 – 2017 року було підписано угоди про співробітництво з сімома зарубіжними освітніми установами, серед яких: Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі (Грузія), Актюбінський університет імені С. Баїшева (Казахстан), Суспільна академія наук, м. Краків (Польська Республіка), Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія), Університет Яна Кочановського в Кільце (Польська Республіка), Жешувський університет (Польська Республіка), Ланцьжоуський політехнічний університет (КНР).

Виокремлюємо такі напрями співпраці в рамках угод: 1) освітній напрям: обмін досвідом з організації освітнього процесу та методики викладання (проект „*Прогресивне управління університетом*” спільно з університетом Масарика, Чеська Республіка); обмін навчальними планами, навчально-методичною літературою та програмними продуктами (Вища лінгвістична школа в м. Ченстохів, Польська Республіка); залучення іноземних студентів до освітнього процесу; обмін викладачами та студентами. 2) науковий напрям: спільні науково-практичні конференції та семінари (2015 рік – 4 міжнародні науково-практичні конференції; 2016 рік – 6 міжнародних науково-практичних конференцій; 2017 рік – 5 міжнародних науково-практичних конференцій); організація наукових стажувань викладачів, аспірантів і студентів; участь у підготовці й виконанні спільних наукових проєктів, зокрема в рамках міждержавних програм та міжнародних грантів. 3) напрямок культури та спорту: організація заходів з метою кращого ознайомлення українських громадян з іноземною культурою та іноземних громадян – з українською; обмін запрошеннями для участі у фестивалях, конкурсах та інших культурно-масових заходах, що проводяться освітніми закладами (Університет Яна Кочановського, Кільце, Польська Республіка). 4) адміністрування: візити представників управління та адміністрації навчальних закладів для консультацій, погодження реалізації умов угоди та обміну досвідом з питань управління закладом вищої освіти.

Університет є членом низки міжнародних організацій, співпрацю з якими вдалося зберегти та інтенсифікувати в постконфліктні роки: *Міжнародна організація франкофонії, Асоціація українських германістів, Спілка іспаністів України, Британська Рада (British Council), Міжнародний фонд Словацької Республіки на підтримку наукових досліджень, Державний департамент США, Міжнародний фонд IVF, Посольство США в Україні, Відділ преси, освіти та культури, Рада Європи, TESOL, Peace Corps, FIFA, Міжнародна Федерація соціальних працівників, Міжнародна благодійна організація „SOS Children's Villages International”.*

Подальший розвиток співробітництва з названими організаціями зробив можливим реалізацію низки міжнародних проєктів:

- *проєкт „Сертифікація викладачів дистанційного навчання e-Tutor”* спільно з Фондацією наукових досліджень Швейцарії, університетом КРОК (м. Київ), Університетом прикладних наук (м. Цюрих, Швейцарія) та університетом Анкари (60 представників професорсько-викладацького складу ЛНУ пройшли навчання та отримали сертифікати);

- *проєкт ЄС/ПРООН „Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”*: візити по обміну досвідом до громад та закладів вищої освіти України, участь у Форумах місцевого розвитку Луганської області, розробка Стратегії розвитку Луганської області (проєкти університету *OpenSpace як діалогова платформа для жінок та молоді зони збройного конфлікту; Центр розвитку творчого потенціалу молоді, яка навчається в закладах професійно-технічної освіти*, було включено до Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку Луганської області на 2017 – 2019 роки);

- *проєкт „Діалогова платформа для відображення повсякденного життя людей Сходу України”*: створення діалогової платформи для відображення повсякденного життя людей Сходу України – зони збройного конфлікту через серію короткометражних документальних фільмів, знятих молодіжними активістами та показаних на фестивалях документального кіно;

- *проєкт „Адвокасі компанії як запорука стратегічного планування сталого розвитку громади”*: тренінги з питань громадської безпеки та соціального згуртування на рівні громад, надано допомогу громадянам та місцевим громадським організаціям у розробці спільних стратегій, програм і проєктних пропозицій у сфері громадської безпеки та соціального згуртування;

- *проєкт „Research Capacity Building: A case study of Displaced University”*: грант від Британської ради на спільний з університетом

Кембриджу, Великобританія, науково-дослідний проєкт у рамках програми Інтернаціоналізації вищої освіти;

- *програма розвитку лідерського потенціалу університетів України*: побудова європейського університету – лідера регіонального розвитку та освіти на Сході України, активного учасника процесу сприяння зупиненню конфлікту;

- *проєкт „Англійська мова для університетів”*: підвищення кваліфікації та ознайомлення із сучасними підходами викладання фахових дисциплін англійською мовою, англійської мови професійного спрямування, англійської мови для академічних цілей;

- *проєкт „Міжнародний відділ університету: краці практики”*: за підтримки Міністерства освіти і науки України і спрямований на професійний розвиток/підвищення компетентності співробітників відділів міжнародних зв'язків українських закладів вищої освіти;

- *проєкт „Інформаційно-ресурсний центр Window on America”*: доступ до мережі бібліотек при університетах США (E-Library USA), „Англійська без обмежень” – кожен тиждень проводяться заняття англійської для дітей, підлітків та дорослих; курси англійської мови для державних службовців;

- *проєкти Promoting Academic Integrity in Ukraine in Luhansk HEIs* – сприяння академічній доброчесності в Україні на базі закладів вищої освіти Луганської області; *English for the IDPs and ATO participants* – англійська мова для внутрішньо переміщених осіб та учасників антитерористичної операції; *Public Libraries in the US – photo exhibit* – фотовиставки „Публічні бібліотеки США”; *MakerSpace lab* – 3-d лабораторія MakerSpace; *News Literacy* – інформаційна обізнаність як програма від Голосу Америки в Україні тощо;

- *English Access Microscholarship Program (Програма малих стипендій з вивчення англійської мови)*: можливість учням із малозабезпечених і соціально вразливих родин, зокрема переселенцям і молоді з особливими потребами, безкоштовно поглибити свої знання англійської мови, більше дізнатися про США, культуру і цінності, розвинути лідерські навички і взяти активну участь у розвитку України;

- *ERASMUS+ KA2 „MoPED: Модернізація педагогічної вищої освіти з використання інноваційних інструментів викладання”*: модернізація навчальних планів закладів вищої освіти України шляхом упровадження найсучасніших методик викладання із використанням ІКТ та методів дослідження результатів;

- *проєкт „Прогресивне управління університетом” (Progressive University Management)*: посилення можливостей працівників менеджменту українських ЗВО; упродовж 2017 – 2018 років відбудуться

три інтенсивні тижневі вишколи, присвячені актуальним темам вищої освіти: *інтернаціоналізація університетів, внутрішня евалюація вищих навчальних закладів, інклюзія у вищих навчальних закладах* [127].

Мобільність як форма інтернаціоналізації діяльності закладу знаходить своє відображення в програмах *Mobility Direct* (за підтримки та завдяки наявності білатеральної угоди про співробітництво з Університетом Лодзі, Польська Республіка), програмі студентської мобільності за підтримки Інституту Конфуція, КНР, програмах виробничих практик за кордоном за профілем підготовки студентів. Відзначимо також наявність програми подвійного ступеня спільно з Вищою лінгвістичною школою міста Ченстохів, Польська Республіка, яка діє в університеті з 2012 року.

Контингент іноземних студентів університету станом на 2017 рік становив 213 осіб. Представимо статистику за роками: 2015 – 2016 навчальний рік: на 1 курс освітнього ступеня бакалавра було зараховано 3 особи, спеціаліста – 1, магістра – 9, поновлено (ОС бакалавра) – 1. Денна форма навчання – 6 осіб. Заочна форма навчання – 8 осіб. Громадяни таких країн: Палестина – 1 особа, Білорусь – 1 особа, Азербайджан – 8 осіб, РФ – 3 особи, Ізраїль – 1 особа. 2016 – 2017 навчальний рік: на 1 курс освітнього ступеня бакалавра було зараховано 33 особи, поновлено – 6 осіб, освітній ступінь магістра зараховано 13 осіб. Денна форма навчання – 24 особи. Заочна форма навчання – 28 осіб. Громадяни таких країн: зарахування на освітній ступінь магістра: Катар – 1 особа, Азербайджан – 3, США – 2, РФ – 4, Білорусь – 3; поновлено: Йорданія – 1 особа, Узбекистан – 1, Болгарія – 1, Швеція – 1, Азербайджан – 1, РФ – 1; зарахування на освітній ступінь бакалавра: Азербайджан – 7 осіб, Туркменістан – 17, Білорусь – 6, РФ – 2, КНР – 1 особа. 2017 – 2018 навчальний рік: на 1 курс освітнього ступеня бакалавра було зараховано 78 осіб; поновлено на бакалавра – 9 осіб, магістра – 1; переведено з інших навчальних закладів – 1 особа. Денна форма навчання – 78 осіб. Заочна форма навчання – 11 осіб. Громадян таких країн: зарахування на освітній ступінь магістра: Грузія – 1 особа; поновлення: Азербайджан – 1 особа, Туркменістан – 10; зарахування на освітній ступінь бакалавра: Туркменістан – 69 осіб, КНР – 3, Узбекистан – 2, Білорусь – 1, Азербайджан – 2; переведення: Азербайджан – 1.

Зростання кількості іноземних громадян – студентів денної форми навчання університету викликало необхідність створення окремої бази даних іноземного контингенту. На основі системи управління даними MS ACCESS за допомогою конструктора таблиць, SQL-запитів та конструктора звітів було створено базу даних іноземних громадян –

студентів ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”. База містить: 1) довідник країн походження іноземних студентів; 2) особисті дані іноземного громадянина українською та англійською мовами (ПІБ, дата народження, номер та серія закордонного паспорта, номер та серія документа, на підставі якого пройшло зарахування/поновлення); 3) інформацію щодо навчання іноземного громадянина в університеті (номери та дати наказів про зарахування, переведення, поновлення та відрахування; номер та дату видачі академічних довідок; спеціальність, спеціалізацію; форму навчання, дата початку навчання); 4) інформацію щодо взаємодії з Державною міграційною службою України в Луганській та Полтавській областях (номер та дата видачі посвідки на тимчасове проживання на території України з метою навчання, місце та дата оформлення прописки).

Говорячи про визначальні показники діяльності закладу за період 2015 – 2017 роки, наведемо такі цифри (див. табл. 3.4.1).

Таблиця 3.4.1

**Визначальні показники міжнародної діяльності ДЗ
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”**

№ п/п	ПОКАЗНИК	РІК		
		2015	2016	2017
1	Кількість іноземних громадян – студентів різних курсів, форм та ступенів	74 особи	61 особа	139 осіб
2	Кількість зарубіжних навчальних закладів, з якими підтримуються зв’язки	61 ЗВО	48 ЗВО	56 ЗВО
3	Кількість зарубіжних відряджень викладачів і співробітників	2	5	7
4	Кількість зарубіжних відряджень студентів університету	68	28	55
5	Участь у виконанні спільних наукових досліджень, міжнародних проєктів і програм	3 проєкти	7 проєктів	9 проєктів

Представлені фактичні та статистичні показники діяльності закладу в напрямі інтенсифікації інституційної політики інтернаціоналізації підкреслюють тенденцію до поступового відновлення показників інтернаціоналізації діяльності закладу після збройного конфлікту 2014 року на Сході України й дають змогу здійснити SWOT-аналіз інституційної політики інтернаціоналізації університету з метою виокремлення сильних та слабких сторін процесу в розрізі аспектною діяльності установи (див. додаток К.5).

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” є унікальним для нашого дослідження кейсом, адже діяльність установи зазнала радикальних змін у напрямі погіршення через уже згаданий нами збройний конфлікт, що його пережила Україна у 2014 році. Заклад утратив майже все: приміщення, документацію, бібліотеки, культурні та ресурсні центри, устаткування. Вражаючого падіння зазнали і кількісні показники студентського контингенту (нагадаємо, кількість іноземних студентів університету станом на серпень 2014 року становила 2113 осіб, станом на серпень 2018 року – 213 осіб). Природно, що в ситуації боротьби за науково-педагогічний потенціал та матеріально-технічні ресурси закладу сфера міжнародної діяльності зазнала чи не найбільш негативного впливу. Катастрофічне зменшення іноземного контингенту студентів закладу, відсутність академічної пропозиції іноземними мовами, одна програма подвійного диплома, невелика кількість міжнародних проєктів – усе це, з одного боку, говорить про слабо розвинену політику інтернаціоналізації та повільні кроки університетського менеджменту щодо відновлення цього напрямку діяльності. З іншого боку, ці самі факти свідчать про подальшу націленість адміністрації установи на забезпечення інтеграції закладу до міжнародного освітнього та наукового просторів, спроби втримати конкурентоспроможний рівень закладу на національному та європейському ринках освітніх послуг. З цією метою заклад продовжує встановлювати нові контакти та налагоджувати стратегічні партнерства із закордонними освітніми установами, розробляти спільні із закордонними інституціями дослідницькі проєкти. Стратегічний менеджмент ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в напрямі імплементації політики інтернаціоналізації установи реалізується відповідно до чинних вимог нормативно-правового регулювання цієї сфери в Україні [348 – 350; 355; 360; 361; 362; 365; 369 – 371]. Частотність покликань на компоненти освітнього процесу дорівнює: АК – 19 покликань, ОК – 9, ДК – 2. Як і в попередніх випадках, наголошуємо на важливості розвитку інституційної політики інтернаціоналізації університету, яка може стати тим чинником, що сприятиме модернізації діяльності установи та дозволить закладу займати вищі позиції в національних та міжнародних рейтингах.

Здійснений аналіз функційного стану інституційних політик інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти України допоміг виокремити такі характеристики процесу надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності в установах: системність стратегічного бачення важливості інтернаціоналізації для розвитку університетів з боку адміністративних органів; змістове

наближення особливостей освітнього процесу, досліджень, міжнародного співробітництва до європейських стандартів (з урахуванням концептуальних положень Болонського процесу); структурування освітніх програм відповідно до трьох загальноєвропейських рівнів – бакалавр (1-й рівень), магістр (2-й рівень), доктор філософії (3-й рівень); адаптивність освітніх програм, змісту та структури навчання з урахуванням участі студентів у програмах мобільності та професійних стажувань за кордоном; залучення міжнародної грантової підтримки для реалізації освітніх і наукових проєктів з європейських та національних фондів; перехід від планової, регульованої державою системи вищої освіти до індивідуально-творчої моделі, яка створює умови для розвитку в студентів компетентностей XXI століття (глобальна, підприємницька, полікультурна тощо).

У процесі реалізації інституційної політики інтернаціоналізації українські університети ставлять перед собою низку завдань, подібних до тих, що окреслюють перед собою установи Польської, Чеської та Словацької Республік: налагодження партнерських відносин із закордонними закладами вищої освіти; підписання білатеральних угод про співробітництво; збільшення кількості іноземних студентів; упровадження освітніх програм і курсів іноземними мовами (зорієнтовані більшою мірою на контингент іноземних студентів); розробка та впровадження програм спільних та подвійних ступенів тощо. Щодо мобільності студентів та викладачів, збільшення кількісних індикаторів якої є чи не найважливішим завданням для розглянутих нами університетів країн-членів Європейського Союзу, для українських установ мобільність є швидше проблемним питанням, ніж стратегічним напрямом розвитку – не в останню чергу через недостатній рівень володіння іноземними мовами і серед студентів, і серед викладачів, а також через загальну інертність академічної спільноти. Основними формами інтернаціоналізації національної системи вищої освіти України на інституційному рівні називаємо: співробітництво із закордонними закладами-партнерами; стратегічні партнерства довготривалого характеру; внутрішня інтернаціоналізація, виражена через упровадження в освітні пропозиції університетів освітніх програм іноземними мовами, курсів іноземних мов; запрошення зарубіжних викладачів та науковців для викладання чи здійснення досліджень в українських університетах; надання освітніх послуг іноземним громадянам тощо.

SWOT-аналіз стану розвитку інституційних політик інтернаціоналізації *Київського університету імені Бориса Грінченка*

(КУБГ), *Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (ПНПУ), Сумського державного університету (СДУ), Державного вищого навчального закладу „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (ПНУВС), Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (ЛНУТШ)* дозволяє говорити про такі основні чинники їх реалізації:

Сильні сторони: наявність стратегічного документа, який повністю або аспектно відображає принципи інституційної політики інтернаціоналізації установи (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); наявність у відкритому доступі стратегічного документа щодо інтернаціоналізації на офіційному сайті установи (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації у звітах ректора університету (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); розробка та впровадження освітніх програм з урахуванням вектора інтернаціоналізації, моніторинг та регулярне оновлення програм відповідно до міжнародних стандартів і рекомендацій у сфері вищої освіти (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); адміністративна підтримка установою програм мобільності (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); запровадження університетського стипендіального фонду (КУБГ); забезпечення підвищення кваліфікації персоналу установи через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування) (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); адміністративна підтримка заходів, спрямованих на розширення присутності в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); діяльність структурних підрозділів установи враховує важливість стратегічних положень інтернаціоналізації (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); діяльність структурних підрозділів університету підпорядкована стратегічним документам щодо інтернаціоналізації установи (ПНПУ, СДУ); структура освітніх програм відповідає цілям, окресленим у стратегічних документах щодо інтернаціоналізації установи (ПНПУ, СДУ); керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); наявність програм подвійного ступеня в структурі освітньої пропозиції закладу (СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); наявність освітніх програм англійською мовою в структурі освітньої пропозиції закладу (СДУ); сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС,

ЛНУТШ); колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Вчену раду університету (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних курсів і освітніх програм (зокрема англійською мовою та програм подвійного диплома) (КУБГ, ПНУВС); наявний інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу (ПНПУ, СДУ, ПНУВС); визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ).

Слабкі сторони: фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності закладу в стратегічних нормативних документах (КУБГ, ПНУВС, ЛНУТШ); Статут не містить окремого розділу, присвяченого міжнародній діяльності установи (КУБГ, ПНУВС); повністю або частково відсутні англійські версії документів для ознайомлення потенційними зарубіжними партнерами чи студентами – іноземними громадянами (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС); слабе сприйняття важливості стратегічних положень інтернаціоналізації університету (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); на рівні структурних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутність оцінки інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); почасти недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); на офіційному сайті установи відсутні дані щодо наявності освітніх програм англійською мовою та програм подвійного диплома (КУБГ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутність оцінки ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу установи через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); несформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації (КУБГ); відсутнє системне залучення студентів до

формування політики інтернаціоналізації університету (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); слабка система адміністрування процесу інтернаціоналізації (відсутній проректор з міжнародної роботи) (КУБГ, ЛНУТШ); пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутність публічної евалюації ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації закладу (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.) (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутній інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу (КУБГ, ЛНУТШ).

Можливості: можливість визнання дипломів, сертифікатів мобільності, реалізації освіти впродовж життя, можливість використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); має місце залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); має місце щорічне зростання кількості білатеральних угод (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); має місце щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання і отримують диплом (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); щорічне зростання кількості персоналу, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); постійне залучення до освітнього процесу та науково-дослідницької роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС); сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); подальше формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме установу активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ).

Загрози: недосконале реформування української системи вищої освіти, що не дає змоги надавати освітні послуги відповідно до вимог ЄПВО (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); постійні зміни потреб у компетентностях випускників, зумовлені глобалізацією та європеїзацією (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації закладу (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу (КУБГ, ПНПУ, СДУ, ПНУВС, ЛНУТШ); відсутня позитивна динаміка щодо кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (закордонні стажування) (ЛНУТШ); відсутність залучення до

освітнього процесу та науково-дослідницької роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (ЛНУТШ).

Частотність покликань на компоненти освітнього процесу за результатами SWOT-аналізу дорівнює: *Київський університет імені Бориса Грінченка*: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; *Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського*: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; *Сумський державний університет*: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; *Державний вищий навчальний заклад „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”*: АК – 24 покликання, ОК – 13, ДК – 5; Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”: АК – 19 покликань, ОК – 9, ДК – 2.

Комплексний аналіз інституційних політик інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти України дозволяє виокремити такі принципи функціонування цих політик: універсальність стратегічного, діяльнісного, системного аспектів реалізації інституційних політик інтернаціоналізації; публічність; систематичність; залучення широкого кола внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів. Інституційні системи інтернаціоналізації установ включають: мету, завдання, механізми забезпечення реалізації інституційної політики інтернаціоналізації; забезпечення необхідних організаційних та фінансових ресурсів для реалізації політики; інші процедури та заходи, які окреслено в спеціальних документах закладів. SWOT-аналіз уможливує також стверджувати, що головною метою реалізації інституційної політики інтернаціоналізації в кожній з досліджених установ є спрямованість на розвиток міжнародного співробітництва із закордонними закладами вищої освіти, участь у міжнародних грантових проєктах та програмах. Водночас зауважимо, що компаративний аналіз інституційних систем інтернаціоналізації діяльності національних закладів вищої освіти України та Польської, Чеської, Словацької Республік дозволив побачити почасти певну декларативність характеру їх реалізації на практиці, невідповідність загальноосвітнім тенденціям, відсутність стратегічних планів та програм інтернаціоналізації діяльності на рівні кафедр, факультетів/інститутів і загалом університетів, слабе залучення студентів з міжнародним досвідом до процесу внутрішньої інтернаціоналізації діяльності закладів тощо.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів науково-педагогічного пошуку щодо процесу інтернаціоналізації вищої освіти та його впливу на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття уможливило зробити такі висновки:

1. Вивчення теоретико-методологічних засад інтеграції досліджень з питань інтернаціоналізації вищої освіти як окремого наукового напрямку до педагогічного дискурсу вищої школи країн світу та Східної Європи дало змогу говорити, що становлення й розвиток концепції інтернаціоналізації вищої освіти детерміновані сукупністю *чинників*: *зовнішніх* – історичних, політичних, соціально-економічних чинників розвитку суспільств і країн; масовізацією вищої освіти; інтеграційними процесами в Європі, спричиненими глобалізацією та євроінтеграцією тощо; *внутрішніх* – комерціалізацією та маркетизацією національних систем вищої освіти; стратегіями розвитку країн та національних освітніх установ; збільшенням (чи, навпаки, зменшенням) контингенту національних студентів тощо, а також тісно пов'язані й почасти зумовлені утвердженням Європейських просторів вищої освіти та досліджень, їхніми організаційно-структурними та функційними особливостями.

Виявлені фундаментальні засади теорії інтернаціоналізації вищої освіти, рушійні сили розвитку, форми прояву, вектори трансформації, індикатори залученості освітніх установ тощо дозволили встановити і значну різницю в сприйнятті, розумінні та інтерпретації інтернаціоналізації по всьому світу, і водночас наявність константи цього розуміння, яка передбачає, що повна або часткова інтеграція процесу інтернаціоналізації до національних систем вищої освіти та напрямів діяльності національних закладів вищої освіти гарантує кращу якість провадження освітньої та дослідницької діяльності, вищі показники розвитку глобальної, міжкультурної, підприємницької компетентностей внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів освітнього процесу.

Концептуальне уточнення сутності поняття „інтернаціоналізація” уможливило його тлумачення як цілісної, багатофункційної, багаторівневої, гнучкої, відкритої до змін системи заходів міжнародного характеру, таких як: програми мобільності; міжнародні партнерства та проекти; міжнародні дослідницькі ініціативи; рекрутинг та надання освітніх послуг іноземним громадянам; програми спільних / подвійних ступенів; провадження освітньої діяльності в зарубіжних країнах із

використанням різноманітних методик фізичного чи віртуального (дистанційного) навчання; відкриття закордонних філій національних закладів вищої освіти інших країн; програми франчайзингу тощо, яка відрізняється динамічністю розвитку та функціонування; ґрунтується на засадах комплексності та відкритості; її науково-методологічною основою слугують компетентнісний, результативно зорієнтований, особистісно-діяльнісний підходи, а результатом імплементації є готовність до ефективної професійної та міжособистісної діяльності в глобалізованому мультикультурному світі XXI століття.

2. Доведено, що європейська освітня реструктуризація кінця XX – початку XXI століття, її нормативно-правові засади, окреслені в Сорбонській декларації (1998 р.), Лісабонській угоді (1999 р.), Болонській декларації (1999 р.) та ін., стали підґрунтям для подальшого впровадження окремих форм інтернаціоналізації вищої освіти в країнах Європи на національному та інституційному рівнях. Центральною концептуальною характеристикою інтернаціоналізації вищої освіти визначено міжнародний вектор розвитку національних систем вищої освіти та освітніх установ, який ґрунтується на міжнародному співробітництві згідно з моделлю тривалих (стратегічних) партнерств, упровадженні та підтримці інтернаціоналізованих освітніх програм і гнучких траєкторій навчання з інтегрованими *вікнами для мобільності*, підтримці наукових досліджень за сприяння міжнародних освітніх інвесторів, підтримці програм міжнародної технічної допомоги тощо. Підписання документів Болонського циклу, запуск програми ERASMUS у 1987 році та її подальше функціонування, інтенсивна діяльність міжнародних освітніх організацій визначені провідними індикаторами реструктуризації європейської вищої освіти відповідно до потреб глобалізації, євроінтеграції та інтернаціоналізації.

3. Здійснений хронологічний аналіз європейської освітньої реструктуризації кінця XX – початку XXI століття уможливив обґрунтування авторської періодизації становлення й розвитку інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн східноєвропейського регіону, яка складається з трьох етапів: *формуєтворювальний* (кінець 80-х років – середина 90-х років XX століття), що характеризувався напрацюванням теоретичного і практичного досвіду з розвитку європейської вищої освіти та інтернаціоналізації; формуванням міжнародних, міжурядових і національних програм інтернаціоналізації вищої освіти; ініціацією Болонського процесу; визнанням інтернаціоналізації та мобільності як її провідної форми реалізації серед пріоритетних напрямів розвитку європейської вищої освіти XXI століття; *структурно-організаційний*

(середина 90-х років ХХ століття – початок 2000-х років), для якого характерними є зміни в національних законодавствах у сфері вищої освіти з урахуванням вимог Болонського процесу; акцентуалізація міжнародного напрямку діяльності в структурі місій, візій, стратегічних документів європейських закладів вищої освіти; розробка комплексних стратегій інтернаціоналізації європейськими освітніми установами; вступ європейських університетів до міжнародних освітніх мереж; *імплементивний* (2000 – 2017 роки ХХІ століття), пов'язаний із динамічним зростанням показників інтернаціоналізації відносно освітнього та дослідницького компонентів національних систем вищої освіти); упровадження комплексних політик інтернаціоналізації на державному рівні.

Визначено, що концепція інтернаціоналізації вищої освіти пройшла досить тривалий шлях історичного розвитку та продовжує розвиватися відповідно до вимог сучасного суспільства.

4. З'ясовано, що трансформація національної системи вищої освіти Польської Республіки періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття на національному та інституційному рівнях відбувалася завдяки активній міжнародній позиції країни від 1989 року, відкрила національну систему вищої освіти зовнішнім впливам та підходам, починаючи від методів навчання до формулювання місій і інституційних стратегій розвитку національних закладів вищої освіти. Освітні інституції Польської Республіки у своїй діяльності набули ознак чіткої ринкової орієнтованості (*модель підприємницьких університетів*), яка призвела не тільки до масової приватизації, але й істотної різноманітності щодо контенту освітньої пропозиції. Водночас зростання кількості приватних закладів вищої освіти, що у своїй діяльності керуються принципом попиту та пропозиції, змусило класичні державні університети запроваджувати інноваційні освітні програми спільно з програмами подвійних ступенів, орієнтованими на глобальний / європейський ринок праці. Як наслідок, говоримо про маркетизацію та комерціалізацію національної системи вищої освіти Польської Республіки на всіх рівнях. Водночас академічна спільнота країни підтримує паралельність двох різних систем управління в державному і приватному секторах, обидві розглядаються як прийнятні й сумісні компоненти диверсифікованої загальної системи.

5. Установлено, що система вищої освіти в Чеській та Словацькій Республіках (до 1992 року Чехословаччина) історично була тісно пов'язана з традицією *Гумбольдтівської моделі класичного університету*. Європейська освітня реструктуризація періоду кінця ХХ – початку ХХІ століття спричинила повільне, проте поступове

впровадження ринково зорієнтованих підходів до освітньої та дослідницької діяльності. Дерегуляція сфери та відхід від пріоритизації державної влади знайшли відображення в первинному освітньому законодавстві, зокрема в Чеській Республіці – у Законі про вищу освіту від 1 липня 1990 року, який по суті забезпечував правову основу інституційної автономії, академічної свободи та самоврядування національних закладів вищої освіти. Аналіз засвідчив, що чи не єдиним засобом формування державної регуляторної бази в системі вищої освіти залишився фінансовий аспект – чеська та словацька системи вищої освіти є значною мірою субсидованими державою. Замість активної орієнтації на ринкову модель діяльності профільні міністерства освіти обох країн продовжують фінансувати національні освітні установи майже в повному обсязі. Установлено, що така залежність від держави підкріплена відсутністю культури „залучення” приватних коштів і спонсорства від представників бізнес-спільнот – підприємницька модель інституційного функціонування не знайшла підтримки до 2000-х років включно. Водночас міжнародна увага, приділена чеській та словацькій системам вищої освіти, призвела до появи інституційних взаємозв’язків на різних рівнях – між ученими, керівниками університетів, національними профільними міністерствами тощо в питаннях організації європейських програм мобільності та реалізації спільних із закордонними партнерами наукових проєктів. Як наслідок, міжнародні урядові та неурядові організації почали впливати на національну політику країн у сфері вищої освіти. Уважаємо їхньою основною метою надання експертних послуг та розширеного фінансування на додачу до сприяння академічній та студентській мобільності.

6. Визначено, що трансформація на національному та інституційному рівнях, що її пережила українська система вищої освіти початку 90-х років ХХ століття, призвела до стрімкого зростання кількості національних закладів вищої освіти та їхньої диверсифікації згідно з критерієм „державний – приватний заклад”. Водночас статус багатьох закладів вищої освіти завдяки використанню прогресивних на той час моделей менеджменту стрімко підвищився, таким чином, викликавши *вертикальну диференціацію* установ. Відзначимо, що значною мірою осторонь загальної освітньої трансформації залишився дослідницький компонент національної системи вищої освіти. Хоча галузь наукових досліджень і викликає увагу уряду, профільного міністерства країни та міжнародних стратегічних партнерів, вона не стала центром реформ у сфері національної освіти – потужна система дослідницьких університетів не була побудова. Пов’язуємо це не лише з недофінансуванням досліджень, а й зі структурними особливостями

системи, успадкованими з радянських часів, зокрема розподілом сфер викладання та наукових досліджень. Державне фінансування наукових досліджень в Україні, як, власне, і в більшості країн Східної Європи, стало тим державним інструментом контролю, який спричинив вертикальну диференціацію національної системи вищої освіти.

7. Установлено, що рушійною силою названих та інших аспектів трансформації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття стало інтенсивне впровадження окремих форм процесу інтернаціоналізації, спричинене низкою політичних, економічних, соціальних тощо чинників. Міжнародні освітні організації та фонди почали відігравати активну роль у формуванні національних освітніх політик досліджуваних країн. Фінансова підтримка мобільності, наукових досліджень, інфраструктурні грантові схеми підтримки національних університетів, аналітичні експертні дослідження переваг та недоліків національних систем вищої освіти – усе це та багато іншого мало місце за сприяння Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Структурних фондів ЄС тощо. Потужні міжнародні неурядові організації, такі як EUA, IUA, IVF, USAID та інші, також відіграли роль у процесі трансформації національних систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік та України періоду кінця XX – початку XXI століття на національному та інституційному рівнях. Як наслідок, здійснювався загальний потужний вплив на освітній ландшафт східноєвропейських країн, виражений у підтримці політики, яка заохочувала конкуренцію та підприємницьку діяльність національних освітніх установ. Вплив здійснювався й за рахунок Болонського процесу, який сприймався значною мірою як елемент наднаціонального впливу на національні системи вищої освіти країн. Так, програма TEMPUS, що реалізовувалася відповідно до концептуальних засад Болонського процесу, з одного боку, сприяла трансферу знань між університетами Східної та Західної Європи; з іншого – окрім надання структурної підтримки, заохочувала міжнаціональну інтеграцію вчених та, відповідно, внутрішньо інституційне поширення ідей Болонського процесу. Саме на цьому було наголошено в програмі TEMPUS IV, зокрема, в Україні – впровадження Болонських принципів у національну систему вищої освіти.

8. Виокремлено такі тенденції та, відповідно, завдання інтернаціоналізації національних систем вищої освіти країн Східної Європи, серед яких: 1) надання можливості студентам національних закладів вищої освіти країн навчатися в зарубіжних університетах та набувати практичних навичок та досвіду професійної діяльності на

закордонних підприємствах; 2) активна розробка та впровадження в освітній процес програм з іноземною мовою викладання з метою збільшення кількості іноземних студентів у національних закладах вищої освіти; 3) якомога значне поширення знань та зарубіжного досвіду, підтримка міжнародного співробітництва шляхом організації конференцій, форумів, інформаційних днів тощо за участю представників міжнародної наукової спільноти, а також шляхом участі національних дослідників у закордонних науково-дослідних програмах та проектах; 4) проведення спільних наукових досліджень із закордонними партнерами; 5) спільний із зарубіжними закладами вищої освіти процес надання освітніх послуг через програми спільних / подвійних ступенів; 6) активна участь у таких міжнародних програмах, як ERASMUS+, TEMPUS, Leonardo da Vinci, Grundvig, Youth in Action тощо; 7) в університетах, крім традиційних форм викладання, частіше використання альтернативних, інформальних, але більш практичних форм, таких як, наприклад, студентські обміни між університетами, що мають білатеральну угоду про співробітництво; активне впровадження спеціалізованих короткотермінових програм, зокрема міжнародних зимових чи літніх шкіл; активне впровадження короткотермінових міжнародних програм, таких як бізнес-тижні, симпозиуми, форуми тощо.

9. Здійснений компаративний аналіз дозволив визначити перспективи подальшої імплементації процесу інтернаціоналізації відносно національних систем вищої освіти східноєвропейських країн.

На національному рівні ймовірним є: 1) законодавчо-нормативне забезпечення процесу інтернаціоналізації у сфері вищої освіти; максимальне врахування в процесі трансформації національних систем вищої освіти східноєвропейських країн нормативних напрацювань і регуляторів у сфері європейської вищої освіти; продовження впровадження реформ Болонського циклу до національних систем вищої освіти (з урахуванням змін та нових доповнень до програмних документів циклу, що вони виникатимуть із плином часу); 2) запровадження (або, за наявності, підтримка) ринково-економічних механізмів функціонування національних систем вищої освіти країн Східної Європи (ціна, вартість, купівля, продаж, договірні відносини, відповідальність тощо) через внесення відповідних змін до чинного національного законодавства країн; 3) приведення чинного національного законодавства східноєвропейських країн відповідно до європейських аналогів; 4) активна діяльність профільних міністерств східноєвропейських країн на світовому ринку освітніх послуг, що полягає в укладанні угод про співпрацю з метою залучення іноземних

студентів (наприклад, Міністерство науки та вищої освіти Польської Республіки в 2015 році уклало угоду про співробітництво з ОАЕ щодо залучення більшої кількості студентів; схожі угоди країна на той момент уже мала з Оманом, Малайзією та КНР; кількість студентів-іноземців у польських закладах вищої освіти з 2013 до 2015 року зросла з двох до трьох відсотків); 5) ініціація та підтримка на національному рівні проєктів на кшталт польського *Uczelnie Przyszłości* („Університети майбутнього”, 2014 рік), який передбачав виділення 75 мільйонів євро на розвиток та впровадження в освітніх інституціях Польської Республіки окремих форм інтернаціоналізації, таких як: міжнародні акредитації освітніх програм, лекції іноземних викладачів, програми спільних ступенів із англійською мовою викладання.

На інституційному рівні варто передбачити: 1) формування інституціонального забезпечення інноваційної інтернаціоналізованої моделі провадження освітнього процесу та дослідницької діяльності за принципом громадсько-приватно-державного партнерства, тобто залучення ресурсів усіх стейкхолдерів та якомога більше їх охоплення; 2) запозичення міжнародних підходів до формування інституційної політики інтернаціоналізації національних закладів вищої освіти за умови, що вони кращі за вітчизняні; адаптація інституційних стратегій інтернаціоналізації зарубіжних освітніх установ за умови, що вони в основному збігаються за змістом та характером видів та форм інституційної діяльності із вітчизняними аналогами; 3) інтенсифікація участі національних закладів вищої освіти країн у міжнародних науково-дослідних проєктах (особливо таких, що фінансуються за рахунок Рамкових програм ЄС); 4) запровадження програми „Академічна Східна Європа”, яка передбачатиме одним з основних завдань розвиток співпраці закладів вищої освіти східноєвропейських країн з університетськими мережами та європейськими освітніми асоціаціями, що підтримують розвиток науки та інновацій, сприяють покращенню якості освітніх послуг та підтримують концепцію спільного європейського освітнього простору; 5) інтенсифікація обмінів науковцями між закладами вищої освіти кількох країн (мобільність викладачів та дослідників); 6) активна діяльність у роботі міжнародних наукових конференцій (участь та організація); 7) підвищення індексів присутності вчених у міжнародній науці за рахунок збільшення кількості їхніх публікацій у зарубіжних наукових журналах (міжнародні наукометричні бази даних); 8) підвищення показників студентської мобільності (вхідна та вихідна); 9) розробка та впровадження спільних із зарубіжними університетами-партнерами освітніх програм; 10) розробка та впровадження курсів і освітніх програм іноземними

мовами в національних закладах вищої освіти, що спрямовані на досягнення двох цілей: по-перше, залучення більшої кількості іноземних студентів; по-друге, покращення рівня володіння іноземною мовою вітчизняних студентів, які матимуть більше шансів отримати стипендію для навчання та отримання освітнього ступеня за кордоном.

10. Наголошено, що врахування запропонованих рекомендацій та інших більш деталізованих заходів у перспективі дозволить: 1) істотно збільшити притік прямих зарубіжних інвестицій; 2) зекономити кошти державних бюджетів країн; 3) підвищити рівень якості національних систем вищої освіти шляхом зовнішнього незалежного оцінювання кваліфікацій та компетентностей випускників національних закладів вищої освіти; відкриття національних ринків освітніх послуг для нових провайдерів; створення конкурентного середовища в межах національних систем вищої освіти східноєвропейських країн; 4) залучити до сфери вищої освіти значні фінансові, кадрові, інтелектуальні, матеріально-технічні ресурси міжнародних партнерів – освітніх організацій, фондів, асоціацій, партнерських закладів вищої освіти та інших стейкхолдерів; 5) підвищити індекси мобільності громадян країн Східної Європи через міжнародне визнання їхніх освітніх кваліфікацій; 6) оптимізувати національні системи вищої освіти країн Східної Європи та, відповідно, національні ринки освітніх послуг шляхом стандартизування спеціальностей та спеціалізацій, термінів та змісту навчання тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблематики. До подальших перспективних напрямів відносимо вивчення тенденцій розвитку та імплементації процесу інтернаціоналізації в країнах Східної Європи на рівні середньої освіти; компаративні розвідки з країнами Західної та Східної Європи як предметів порівняльного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авшенюк, Н.М. Болонський процес як регіональний вимір інтернаціоналізації вищої освіти в Європі [Електронний ресурс] / Н.М. Авшенюк // Педагог. теорія і практика. – 2011. – № 2. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkmu/2011_2/Avshenyuk.pdf. – Назва з екрана.
2. Авшенюк, Н.М. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору / Н.М. Авшенюк // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. – 2009. – Вип. 468. – С. 3-11.
3. Авшенюк, Н.М. Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у розвинених англomовних країнах (друга половина ХХ-початок ХХІ століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н.М. Авашенюк. – К., 2016. – 558 с.
4. Адаменко, О.В. Проблеми навчання в Україні іноземних громадян як об'єкт педагогічних дисертаційних досліджень 1990-2010 років / О.В. Адаменко, М.В. Разорьонова // Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. *Педагогічні науки : реалії та перспективи*. – 2011. – Вип. 29. – С. 3-7.
5. Алексюк, А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
6. Аль-Шабуль, І. Формування комунікативних якостей іноземних студентів у процесі навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. Аль-Шабуль // Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2012. – 19 с.
7. Аналіз зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій / І.В. Степаненко та ін. ; [за заг. ред. І.В. Степаненка] // Вищ. освіта України. – 2015. – № 3. – Дод. 2. – С. 154-280.
8. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій (частина II) : препринт (аналітичні матеріали) / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко та ін. ; [за ред. І. Степаненко]. – К. : ІВО НАПН України, 2016. – 144 с.
9. Андреев, В.И. Развитие систем образования в ФРГ и Республике Беларусь : сравнительно-педагогический анализ (1945-1995 гг.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В.И. Андреев. – Минск, 1998. – 304 с.
10. Андрущенко, В. Університетська освіта України : європейський вимір / В. Андрущенко, Т. Андрущенко // Новий колегіум. – 2000. – № 5. – С. 3-6.
11. Андрущенко, Т.В. Європейська політика України : проблеми формування та реалізації (політологічний аналіз) : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Т.В. Андрущенко. – Харків, 2003. – 19 с.

12. Андрущенко, В. Академічна мобільність : проблема реалізації в Україні і в світі / В. Андрущенко, В. Молодиченко // Вищ. освіта України. – 2010. – № 1. – С. 34-42.
13. Андрущенко, В.П. Основні характеристики європейської вищої освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В.П. Андрущенко // Вищ. освіта України. – 2010. – № 4. – С. 5-16.
14. Андрущенко, Т.В. Ціннісна палітра європейського простору освіти / Т.В. Андрущенко // Вищ. освіта України. – 2015. – № 3. – С. 210-219.
15. Андрущенко, В. Академічна мобільність в українському просторі вищої освіти : реалії, виклики та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В. Андрущенко, Д. Свириденко // Вищ. освіта України. – 2016. – № 2. – С. 5-11. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2016_2_3. – Назва з екрана.
16. Антонов, А.В. Державне регулювання процесу активізації академічної мобільності [Електронний ресурс] / А.В. Антонов. – Режим доступу : <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol3.pdf>. – Назва з екрана.
17. Астахова, Е.В. Академическая мобильность в украинском контексте : риски адаптации / Е.В. Астахова // Академічна мобільність-важливий чинник освітньої євроінтеграції України : *матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 16-19 листоп. 2010 р.* – Харків : НУА, 2010. – С. 30-36.
18. Бадер, В. Теоретичні засади побудови електронного підручника з української мови як іноземної / В. Бадер // Теорія і практика викладання укр. мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 105-110.
19. Байденко, В.И. Болонский процесс : курс лекций / В.И. Байденко. – М. : Логос, 2004. – 208 с.
20. Бельмаз, Я.М. Магістерські освітні програми в університетах США (на прикладі підготовки педагогів вищої школи) / Я.М. Бельмаз // Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальноосвіт. школах. – 2016. – Вип. 46. – С. 283-288.
21. Березівська, Л. Державна політика щодо диференціації організації і змісту шкільної освіти в Україні в імперську добу (кінець XIX ст.-1917 р.) [Електронний ресурс] / Л. Березівська // Іст.-педагог. альм. – 2011. – Вип. 2. – С. 44-52. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2011_2_9. – Назва з екрана.
22. Березівська, Л.Д. Ідея організації та змісту шкільної освіти на засадах диференціації (друга половина 20-х років ХХ ст.) / Л.Д. Березівська // Освіта та педагог. наука. – 2012. – № 4. – С. 67-77. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2012_4_10. – Назва з екрана.
23. Білик, О.М. Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як складова освітньо-культурного середовища їх соціалізації / О.М. Білик // Наукові записки. Психолого-педагогічні

- науки : зб. наук. пр. Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2014. – С. 18-25.
24. Білик, О.М. Соціалізація іноземних студентів як педагогічна проблема / О.М. Білик // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2014. – Вип. 43. – С. 281-289.
 25. Білик, О.М. Культурологічна основа формування толерантності іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу / О.М. Білик // Теорія і практика соціального виховання : соціальна суб'єктність, активність та відповідальність : *матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 21 листоп. 2014.* – Харків, 2015. – С. 18-19.
 26. Білик, О.М. Формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу : культурологічні засади / О.М. Білик // Педагогіка та психологія. – 2015. – Вип. 48. – С. 163-173.
 27. Білик, О.М. Роль мовної підготовки у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу / О.М. Білик // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : *наук. дослідж., досвід, пошуки.* – 2015. – Вип. 26. – С. 8-16.
 28. Білик, О.М. Вивчення проблем соціалізації іноземних студентів у сучасному науковому педагогічному дискурсі / О.М. Білик // Актуальніе науч. исслед. в современ. мире : *материалы V Междунар. науч.-практ. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 21-22 сент. 2015 г.* – Вип. 5. – Ч.1. – С. 65-70.
 29. Білик, О.М. Підвищення якості підготовки іноземних студентів у контексті професійної соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу / О.М. Білик // Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. *Педагогічні науки.* – 2016. – № 3. – Ч. 2. – С. 6-14.
 30. Білик, О.М. Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів : досвід практичної реалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / О.М. Білик // Pedagogical Education. – 2017. – № 4 (12). – С. 30-37. – Режим доступу до журн. : http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/100404/95949. – Назва з екрана.
 31. Білова, Ю.А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю [Електронний ресурс] / Ю.А. Білова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2013. – Вип.7. – С. 15-17. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_7. – Назва з екрана.
 32. Божко, Н. Азербайджанская этнокультурная парадигма в динамике современного образовательного пространства Украины / Н. Божко // Новый коллегіум. – 2015. – № 4. – С. 58-63.

33. Божко, Н.М. Міжкультурна компетентність та успішність навчального процесу у ВНЗ / Н.М. Божко // Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальноосвіт. шк. – 2013. – Вип.30. – С. 513-518.
34. Бойченко, М.А. Вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою [Електронний ресурс] / М.А. Бойченко // Порівняльно-педагог. студії. – 2011. – № 2 (8). – С. 11-18. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ppstud/2011_2/files/71-77.pdf. – Назва з екрана.
35. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна-Болонья-Саламанка-Прага-Берлін) / [упоряд. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін.]. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 52 с.
36. Борисова, А.О. Трансформація картини світу студентів-іноземців у процесі міжкультурної адаптації в країні навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А.О. Борисова. – Харків, 2016. – 22 с.
37. Борисова, М.В. Глобалізація та інтернаціоналізація університетської освіти в Канаді / М.В. Борисова // Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальній шк. – 2009. – № 2. – С. 56-60.
38. Бражник, Е.И. Методологические подходы к исследованию образования в сравнительной педагогике / Е.И. Бражник // Изв. Росс. Гос. Педагог. ун-та им. А.И. Герцена. – 2002. – Т.2. – № 3. – С. 71-79.
39. Бражник, Е.И. Особенности методологи сравнительных педагогических исследований [Электронный ресурс] / Е.И. Бражник // Письма в Emissia. offline : электрон. науч.-пед. журн. – 2005. – Режим доступу до журн. : <http://www.emissia.org/offline/2005/975.htm>. – Название с экрана.
40. Булгакова, Н.Б. Система пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Н.Б. Булгакова. – Київ, 2002. – 446 с.
41. Булгакова, Н.Б. Вища освіта і Болонський процес. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. / Н.Б. Булгакова. – К. : НАУ-друк, 2009. – 84 с.
42. Буніна, Л.М. Історія вищої освіти в Україні / Л.М. Буніна // Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. *Педагогічні науки*. – 2013. – № 3 (23). – С. 12-25.
43. Бухало, С.М. Состояние и очередные задачи вузов Украины / С.М. Бухало // Вестн. высш. шк. –1945. – № 3. – С. 6-11.
44. Вакарчук, І.О. Структурні варіанти стандартів вищої освіти в контексті Болонського процесу / І.О. Вакарчук // Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу. – Львів, 2007. – С. 131-139.

45. Васецька, Л.І. Методика навчання професійного російського мовлення студентів-іноземців вищого медичного закладу : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л.І. Васецька. – Херсон, 2005. – 23 с.
46. Василенко, Н.В. Формування орфоепічних умінь і навичок з української мови в арабськомовних студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н.В. Василенко. – Київ, 2008. – 248 с.
47. Васянович, Г. Тенденції реформування вищої освіти в Україні / Г. Васянович // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. – 2009. – Вип. 468. – С. 44-53.
48. Ваховський, Л.Ц. Методологічний потенціал інтерпретації в історико-педагогічному дослідженні [Електронний ресурс] / Л.Ц. Ваховський // Education and pedagogical sciences. – 2018. – № 1. – С. 76-84. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2018_1_9. – Назва з екрана.
49. Ваховський, М.Л. Педагогічні ідеї Г. Манна та К. Ушинського : порівняльний аналіз : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.Л. Ваховський. – Луганськ, 2009. – 212 с.
50. Вербицька, С. Міжнародна студентська академічна мобільність : етапи розвитку та суб'єкти організації / С. Вербицька // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. – 2009. – Вип.45. – С. 20-26.
51. Вербицька, С.В. Інтернаціоналізація вищої освіти як інноваційний вимір діяльності вищих навчальних закладів України / С.В. Вербицька // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Педагогіка та психологія. – 2009. – Вип. 468. – С. 53-63.
52. Вербицька, С. Забезпечення якості вищої освіти в умовах інтернаціоналізації глобального освітнього простору [Електронний ресурс] / С. Вербицька // Порівняльно-педагог. студії. – 2010. – № 3-4. – С. 78-86. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppstud_2010_3-4_11. – Назва з екрана.
53. Вербицька, С.В. Інтернаціоналізація як основний напрям розвитку вищої освіти [Електронний ресурс] / С.В. Вербицька // Молодий вчений. – 2017. – №11. – С. 160-164. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_41. – Назва з екрана.
54. Верхогляд, О. Проблеми міжнародної співпраці у сфері вищої освіти : контроль за якістю освіти. Національний і міжнародний аспекти / О. Верхогляд, Ю. Романовська, О. Романовський // Вищ. шк. – 2010. – № 1. – С. 15-23.
55. Виговська, О. Стратегія інтернаціоналізації як ключовий пріоритет розвитку університетської освіти в Україні [Електронний ресурс] / О. Виговська // Неперервна проф. освіта : теорія і практика. – 2018. – Вип. 1-2. – С. 38-46. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_1-2_7. – Назва з екрана.

56. Виговська, О.С. Фінансування академічної мобільності в Україні : проблеми і шляхи вирішення / О.С. Виговська // Вісн. Маріупольськ. держ. ун-ту. *Історія, політологія*. – 2017. – С. 186-191.
57. Вихрущ-Олексюк, О.А. Особистісні детермінанти іноземної студентської молоді як умова успішної інтеграції у полікультурне освітнє середовище [Електронний ресурс] / О.А. Вихрущ-Олексюк // Вісн. Одеськ. нац. ун-ту. *Психологія*. – 2016. – Т. 21. – Вип. 3. – С. 85-95. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2016_21_3_11. – Назва з екрана.
58. Вища освіта XXI століття : пошук пріоритетів // Гуманітар. науки і сучасність : зб. наук. пр. / [редкол. : В.П. Андрущенко та ін.]. – К. : КДТЕУ, 1999. – С. 4-12.
59. Вища освіта і наука-найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку : Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 24 квіт. 2005 р. // Інформац. зб. М-ва освіти і науки України. – 2005. – № 13-14. – С. 3-16.
60. Вища освіта України-європейський вимір : стан, проблеми, перспективи : доп. міністра освіти і науки І. Вакарчука на підсумковій колегії М-ва освіти і науки України 21 бер. 2008р., м. Київ // Освіта України. – 2008. – № 23. – С. 2-4.
61. Владимірова, С.В. Сущность сравнительно-педагогического исследования и методологические подходы к его реализации / С.В. Владимірова // Образование в соврем. мире : *зарубеж. опыт : сб. науч. ст.* – СПб., 2007. – С. 21-27.
62. Вулф, Л. Винайдення Східної Європи : Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва / Л. Вулф. – К. : Критика, 2009. – 592 с.
63. Вульфсон, Б.Л. Сравнительная педагогика : учеб. пособие / Б.Л. Вульфсон, З.А. Малькова. – М. : Ин-т практич. психологии, 1996. – 256 с.
64. Вульфсон, Б.Л. Сравнительная педагогика : история и современные проблемы / Б.Л. Вульфсон. – М. : УРАО, 2003. – 232 с.
65. Высшее образование в России. Очерки истории до 1917 года / [под ред. В.Г. Кинелева]. – М. : Статус, 1995. – 470 с.
66. Галаган, А.И. Проблемы интернационализации и контроля качества высшего образования и подходы к их решению в ряде зарубежных стран / А.И. Галаган // Социально-гуманитар. знания. – 2002. – № 3. – С. 221-228.
67. Галус, О.М. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. / О.М. Галус, Л.М. Шапошнікова. – К. : Вища шк., 2006. – 215 с.
68. Гарєєва, Г. Франчайзингові відносини у сфері освітніх послуг / Г. Гарєєва // Пространство литературы, искусства и образования – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами :

- матеріали Міжнарод. конф.* – Харків : Изд-во НТУ „ХПИ”, 2013. – С. 123.
69. Гаряча, Ю.П. Адаптація польського законодавства до законодавства ЄС у процесі євроінтеграції : досвід для України / Ю.П. Гаряча // Стратег. пріоритети. – 2010. – № 3 (16). – С. 23-27.
70. Гейченко, Е.И. Этнопсихологические особенности иностранных студентов и национальные различия их образовательных систем [Электронный ресурс] / Е.И. Гейченко, Л.И. Васецкая, В.Д. Хейлик // ScienceRise. – 2015. – № 2 (1). – С. 77-82. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_2%281%29_16. – Название с экрана.
71. Гейченко, Е.И. Использование когнитивных стратегий в процессе обучения иностранных студентов самостоятельной работе при чтении [Электронный ресурс] / Е.И. Гейченко, Е.А. Рошупкина // Запорож. мед. журн. – 2012. – № 6. – С. 121-122. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zmzh_2012_6_44. – Название с экрана.
72. Гжесюк, А.О. Інтернаціоналізація вищої освіти як основний засіб вдосконалення людського капіталу / А.О. Гжесюк // Економіка та підприємництво. – 2009. – Вип. 23. – С. 23-30.
73. Говоровська, О.О. Інтернаціоналізація вищої освіти України під впливом глобалізації суспільства / О.О. Говоровська // Міжнарод. наук. вісн. : зб. наук. ст. за матеріалами XXVII Міжнарод. наук.-практич. конф., Ужгород -Будапешт, 26-29 листоп. 2013 р. – Вип. 8 (27). – Ужгород : ДВНЗ „УжНУ”, 2014. – С. 96-102.
74. Год, Б.В. Німецький університет як суб'єкт інтернаціоналізації : ретроспективний аналіз / Б.В. Год // Педагог. науки : теорія, історія, інновац. технології. – 2011. – № 2 (12). – С. 134-141.
75. Головка, В.А. Педагогічний супровід професійного самовиховання іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / В.А. Головка. – Харків, 2015. – 20 с.
76. Гонта, О.І. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти / О.І. Гонта, І.С. Каленюк // Вищ. освіта України. – Дод. 4. – Т. І (19) Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі. – 2010. – С. 135-142.
77. Горбунова, Л.С. Концепт транскультурности как основа новой образовательной парадигмы / Л.С. Горбунова // Гілея : наук. вісн. – Вип. 96 (№ 5). – К. : Гілея, 2015. – С. 327-331.
78. Горизонти освіти України ХХІ століття // Філософські обрії / [редкол. В.П. Андрущенко, І.В. Бичко та ін.]. – Київ-Полтава, 2000. – Вип. 3. – С. 3-16.
79. Горчакова, О.А. Особливості діяльності керівника в навчальному закладі з поліетнічним складом учнів / О.А. Горчакова // Вісн. Черкаськ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 179. – С. 29-35.

80. Горчакова, О.А. Управління навчальною діяльністю іноземних (китайських) студентів у ВНЗ України / О.А. Горчакова, Цюйдзя Чжан // Наука і освіта. – 2011. – № 6. – С. 56-61.
81. Горчакова, О.А. Особенности деятельности научного руководителя в условиях поликультурной образовательной среды ВУЗ / О.А. Горчакова // Наука і освіта. – 2011. – № 8. – С. 43-47.
82. Градировский, С.Н. К методике расчета экономической эффективности образовательной миграции [Электронный ресурс] / С.Н. Градировский. – Режим доступа : <http://www.archipelag.ru/authors/gradirovsky/?library=2760>. – Название с экрана.
83. Гриненко, А.М. Освітня міграція як ціннісний орієнтир соціальної згуртованості українського суспільства / А.М. Гриненко // Управління розвитком. – 2010. – № 3. – С. 6-7.
84. Гришак, С.М. Теорія і практика розвитку гендерної освіти у вищій школі пострадянських країн : порівняльний аналіз : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / С.М. Гришак. – Старобільськ, 2018. – 40 с.
85. Гуляева, Н.М. Вища європейська освіта в Україні / Н.М. Гуляева // Освіта України. – 2005. – № 3. – С. 12-19.
86. Гуляева, Н.М. Мобільність викладачів і студентів: проблеми та орієнтири / Н.М. Гуляева // *Матеріали VI щоріч. міжнарод. конф. „Розбудова менеджмент-освіти в Україні”, м. Дніпропетровськ, 17-19 лют. 2005 р.* – К. : Навч.-метод. центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. – С. 76-81.
87. Гуменюк, В.В. Організаційно-педагогічні умови здобуття іноземними студентами вищої медичної освіти в Україні (середина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В.В. Гуменюк. – Хмельницький, 2016. – 20 с.
88. Гуренко, О.І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О.І. Гуренко. – Харків, 2005. – 236 с.
89. Гурч, Л. Мобільність студентів та професорсько-викладацького складу як фактор підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в європейському просторі / Л. Гурч // Персонал. – 2005. – № 7. – С. 80-85.
90. Дараган, Т. Інтернаціоналізація вищої освіти у ХХІ столітті : досвід університетів США і Європи / Т. Дараган // Вищ. шк. – 2017. – № 4. – С. 48-54.
91. Дебич, М.А. Перспективи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти : європейський вимір для України / М.А. Дебич // Вищ. шк. – 2017. – № 2 (151). – С. 33-42.
92. Дебич, М.А. Нові можливості інтернаціоналізації вищої освіти : електронне навчання [Електронний ресурс] / М.А. Дебич // International

- Scientific Journal of Universities and Leadership. – 2016. – № 3. – Режим доступу до журн. : <http://elitejournal.org/zmist-2/>. – Назва з екрана.
93. Дебич, М.А. Мобільність студентів і якість вищої освіти в європейському освітньому і науковому просторі / М.А. Дебич // Вищ. шк. – 2019. – № 1 (155). – С. 34-50.
94. Дебич, М. Обґрунтування інтернаціоналізації вищої освіти в працях зарубіжних науковців [Електронний ресурс] / М. Дебич, І. Сікорська // Innovative solutions in modern science. Scientific journal. – 2016. – №1 (1). – С. 72-79. – Режим доступу до журн. : <http://naukajournal.org/index.php/ISMSD/issue/viewFile/45/32>. – Назва з екрана.
95. Дебич, М.А. Аналіз зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти : теорія і практика / М.А. Дебич // Вищ. освіта України : *теоретич. та наук.-метод. часопис*. – 2015. – № 2. – Дод. 1. *Наука і вища освіта*. – С. 20-25.
96. Дебич, М.А. Механізми інтернаціоналізації : програми спільних подвійних ступенів у Європейському просторі вищої освіти / М.А. Дебич // Вищ. освіта України : *теор. та наук.-метод. часопис*. – 2015. – № 3. – Дод. 2. *Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу*. – С. 252-268.
97. Дебич, М.А. Різноманітність теорій інтернаціоналізації вищої освіти у розвинених державах світу / М.А. Дебич // Вищ. шк. – 2015. – № 6 (129). – С. 49-59.
98. Дебич, М.А. Європейський підхід до інтернаціоналізації вищої освіти / М.А. Дебич // Вищ. освіта України. – 2015. – № 1 (56). – С. 75-80.
99. Дебич, М.А. Завдання вищої освіти у забезпеченні вимог ринку праці (досвід країн ОЕСР) / М.А. Дебич // Вищ. шк. – 2014. – № 2 (116). – С. 50-58.
100. Дебич, М.А. Інтернаціоналізація світової вищої освіти й інтеграція України в європейський освітньо-науковий простір / М.А. Дебич // Вищ. освіта України : *теорет. та наук.-метод. часопис*. – 2013. – № 2. – Дод. 1. *Наука і вища освіта*. – С. 134-141.
101. Дебич, М.А. Інтернаціоналізація наукових досліджень в умовах інтеграції України до світового наукового простору / М.А. Дебич // Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін : освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація : *матеріали I Міжнарод. наук.-практ. конф. науковців, викладачів та аспірантів ; м. Сєверодонецьк, 26-27 трав. 2017 р.* – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 225-227.
102. Дебич, М.А. Інтернаціоналізація вищої освіти : український вимір / М.А. Дебич // Освіта і доля нації : Сучасна школа : тенденції розвитку і рефлексія досвіду : *матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 19–20 трав., 2017 р.* – Харків : ХНПУ, 2017. – С. 63-66.

103. Дебич, М.А. Механізми інтернаціоналізації університетів Європейського Союзу : культурно-гуманітарний вимір / М.А. Дебич // Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій : монографія / Л.С. Горбунова, М.А. Дебич, В.В. Зінченко та ін. ; [за ред. І.В. Степаненко]. – К. : ІВО НАПН України, 2018. – С. 131-172.
104. Дебич, М.А. Навчання іноземних студентів в Україні : стан проблеми, перспективи / М.А. Дебич, І.В. Степаненко // Вищ. освіта України. – 2017. – № 4 (67). – С. 48-55.
105. Дебич, М. Реалізація програм подвійних спільних ступенів : європейський досвід / М. Дебич // Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні : *метод. рек.* / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко та ін. ; [за ред. І. Степаненко]. – К. : ІВО НАПН України, 2016. – С. 62-82.
106. Дебич, М.А. Мобільність персоналу в контексті Болонського процесу / М.А. Дебич // Філософія освіти. – 2015. – № 2 (17). – С. 210-221.
107. Дебич, М.А. Інтернаціоналізація вищої освіти : світовий досвід [Електронний ресурс] : монографія / М.А. Дебич. – Суми : Унів. кн., 2017. – 291 с. – Режим доступу : <file:///C:/Users/Downloads/6809229.pdf>. – Назва з екрана.
108. Дебич, М.А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти : міжнародний досвід [Електронний ресурс] : монографія / М.А. Дебич. – Ніжин : ПП Лисенко, 2019. – 408 с. – Режим доступу : https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf. – Назва з екрана.
109. Дементьєва, Т.І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Т.І. Дементьєва. – Харків, 2005. – 246 с.
110. Дементьєва, Т.І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Т.І. Дементьєва. – Харків, 2005. – 18 с.
111. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
112. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Університет сьогодні. – Режим доступу : <https://pnu.edu.ua/%d0%b7%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0-%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f-2/>. – Назва з екрана.
113. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Звіт ректора. – Режим доступу : <https://pnu.edu.ua/wp->

- content/uploads/2019/04/3%D0%B2%D1%96%D1%82-2012-2019.pdf. – Назва з екрана.
114. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Звіти. – Режим доступу : <https://pnu.edu.ua/%d0%b7%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%b8/>. – Назва з екрана.
115. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Статут. – Режим доступу : <https://pnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/statut.pdf>. – Назва з екрана.
116. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Документи. – Режим доступу : <https://pnu.edu.ua/%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8/>. – Назва з екрана.
117. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Відділ міжнародних зв'язків. – Режим доступу : <https://ic.pnu.edu.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81/>. – Назва з екрана.
118. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Відділ міжнародних зв'язків : Стратегія інтернаціоналізації. – Режим доступу : <https://ic.pnu.edu.ua/%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%b3%d1%96%d1%8f-%d1%96%d0%bd%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%b0%d1%86%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b7%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97/>. – Назва з екрана.
119. ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” [Електронний ресурс] : Унікальна можливість отримати одночасно два дипломи. – Режим доступу : <https://pnu.edu.ua/%d1%83%d0%bd%d1%96%d0%ba%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0-%d0%bc%d0%be%d0%b6%d0%bb%d0%b8%d0%b2%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c-%d0%be%d1%82%d1%80%d0%b8%d0%bc%d0%b0%d1%82%d0%b8-%d0%be%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%87/>. – Назва з екрана.
120. Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 листоп. 2013 р. № 1541 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2004-13>. – Назва з екрана.
121. Джонс, Э. Глобализация интернационализации : размышления об устоявшейся концепции / Э. Джонс, Х. Де Вит // Императивы интернационализации : коллектив. моногр. – М. : Логос, 2013. – С. 21-52.

122. Джуринский, А.Н. Интернационализация высшего образования : тенденции и проблемы / А.Н. Джуринский // *Alma mater.* – 2002. – № 9. – С. 44-49.
123. ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” [Електронний ресурс] : Історія. – Режим доступу : http://luguniv.edu.ua/?page_id=35. – Назва з екрана.
124. ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” [Електронний ресурс] : Публічна інформація. Звіти ректора. – Режим доступу : http://luguniv.edu.ua/?page_id=20337. – Назва з екрана.
125. ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” [Електронний ресурс] : Публічна інформація. – Режим доступу : http://luguniv.edu.ua/?page_id=3131. – Назва з екрана.
126. ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” [Електронний ресурс] : Статут. – Режим доступу : <http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/statut-2017.pdf>. – Назва з екрана.
127. ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” [Електронний ресурс] : Міжнародна діяльність. – Режим доступу : http://luguniv.edu.ua/?page_id=7469. – Назва з екрана.
128. Дирда, І. Комунікативний підхід до навчання української мови як іноземної на основному етапі / І. Дирда // *Наук. вісн. Криворож. держ. пед. ун-ту. Філологічні студії.* – 2015. – № 13. – С. 433-436.
129. Документи по истории университетов Европы XII-XV веков [Электронный ресурс] : Средневековые исторические источники востока и запада. – Режим доступу : www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Italy/XII/Univers/vved.phtml I. – Название с екрана.
130. Дорожкин, Ю.Н. Проблемы социальной адаптации иностранных студентов / Ю.Н. Дорожкин, Л.Т. Мазитова // *Социологич. исслед.* – 2007. – № 3. – С. 73-77.
131. Заболотна, О. Поняттєво-термінологічний інструментарій порівняльно-педагогічного дослідження шкільної альтернативної освіти [Електронний ресурс] / О. Заболотна // *Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту.* – 2013. – Ч. 2. – С. 138-145. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2013_2_19. – Назва з екрана.
132. Згуровський, М. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці / М. Згуровський // *Вищ. шк.* – 2004. – № 5/6. – С. 54-61.
133. Зозуля, І.Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / І.Є. Зозуля. – Вінниця, 2012. – 20 с.
134. Зязюн, І.А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти [Електронний ресурс] / І.А. Зязюн // *Наук. вісн.*

- Миколаїв. держ. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 1.33. – С. 22-27. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2011_1.33_6. – Назва з екрана.
135. Енциклопедія освіти / [голов. ред. В.Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
 136. Євглевська, О.Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі / О.Л. Євглевська // Держ. буд. та місцеве самоврядування : *зб. наук. пр.* / [редкол. : Ю.П. Битяк та ін.]. – Харків : Право, 2009. – Вип. 17. – С. 123-129.
 137. Євдокімова, О.О. Психологічні умови формування іншомовної текстової діяльності студентів (на матеріалі навчання іноземців) : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / О.О. Євдокімова. – Харків, 2003. – 195 с.
 138. Євдокімова, О.О. Психологічні умови формування іншомовної текстової діяльності студентів (на матеріалі навчання іноземців) : автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О.О. Євдокімова. – Харків, 2003. – 18 с.
 139. Євдокімова, О.О. Теорія і практика психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі : дис ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / О.О. Євдокімова. – К., 2011. – 499 с.
 140. Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система : довід. користувача / [за ред. Ю.М. Рашкевича, Ж.В. Таланової]. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 106 с.
 141. Єременко, І. Забезпечення якості підготовки докторів філософії в контексті розбудови Європейського простору вищої освіти [Електронний ресурс] / І. Єременко, А. Сбруєва // Педагог. науки : *теорія, історія, інновац. технології*. – 2017. – № 10. – С. 86-103. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_10_11. – Назва з екрана.
 142. Єршова, О. Автономія університету в Україні / О. Єршова, А. Гордійчук // Американ. журн. дослідж. в галузі освіти. – 2013. – № 1 (11). – С. 472-476.
 143. Освіта в Україні / Т. Жерьобкіна, І. Когут, М. Куделя, Є. Стадний. – К. : CEDOS : аналітич. центр, 2015. – 84 с.
 144. Вища освіта України : стан та проблеми / І.Б. Жилиєв, В.В. Ковтунець, М.В. Сьомкін. – К. : Наук.-дослід. ін-т інформатики і права Нац. акад. педагог. наук, 2015. – 96 с.
 145. Журавський, В.С. Болонський процес : головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С. Журавський, М.З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2003. – 200 с.
 146. За радянську школу : матеріали міжобласної наради активу вчителів захід. обл. УРСР у Львові. – Харків : Укрдержвидав, 1945. – 158 с.

147. Заир-Бек, Е.С. Роль новых подходов в сопоставительных исследованиях для развития теории образования [Электронный ресурс] / Е.С. Заир-Бек // Письма в emissia.offline : электрон. науч.-пед. журн. – 2005. – Режим доступа до журн. : <http://www.emissia.org/offline/2005/975.htm>. – Название с экрана.
148. Згуровський, М.З. Болонський процес : головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М.З. Згуровський. – К. : НТУУ „КПІ”, 2006. – 544 с.
149. Зінченко, В.В. Інституційний вимір інтернаціоналізації і трансформації систем освіти в умовах неоліберальної глобалізації / В.В. Зінченко // Вищ. освіта України. – 2015. – № 3. – Дод. 2. – С. 180-209.
150. Зінченко, В.В. Інтернаціоналізація системи освіти і реформи менеджменту вищої освіти : німецька модель / В.В. Зінченко // Освітолог. дискурс. – № 3 (15). – 2016. – С. 74-96.
151. Зінченко, В.В. Інтернаціоналізація та модернізація системи і менеджменту вищої освіти : німецька освітньо-наукова модель / В.В. Зінченко // Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій (частина II) : *препринт (аналітичні матеріали)* / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко та ін. ; [за ред. І. Степаненко]. – К. : ІВО НАПН України, 2016. – 144 с.
152. Іванишин, Г.Я. Лінгводидактична модель навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів медичних ВНЗ [Електронний ресурс] / Г.Я. Іванишин // Теоретична і дидактична філологія. – 2014. – Вип. 17. – С. 38-49. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2014_17_6. – Назва з екрана.
153. Іванишин, Г.Я. Специфіка формування діалогічного мовлення іноземних студентів медичних ВНЗ України [Електронний ресурс] / Г.Я. Іванишин // Наук. записки Нац. ун-ту "Острозька академія". *Психологія і педагогіка*. – 2014. – Вип. 29. – С. 121-124. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2014_29_28. – Назва з екрана.
154. Іванишин, Г.Я. Педагогічні умови підготовки іноземних студентів медичних ВНЗ до професійного україномовного спілкування [Електронний ресурс] / Г.Я. Іванишин // Наук. записки Бердянськ. держ. пед. ун-ту. *Педагогічні науки*. – 2015. – Вип.1. – С. 58-65. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2015_1_12. – Назва з екрана.
155. Іванишин, Г.Я. Реалізація концепції українськомовної підготовки іноземних громадян у типовій навчальній програмі для підготовчих факультетів ВНЗ України [Електронний ресурс] / Г.Я. Іванишин // Теоретична і дидактична філологія. – 2015. – Вип.21. – С. 21-29. –

- Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tdf_2015_21_5. – Назва з екрана.
156. Іванишин, Г.Я. Типова програма з української мови як іноземної для підготовчих факультетів вищих навчальних закладів України : теорія та практика укладання [Електронний ресурс] / Г.Я. Іванишин // *Наук. записки Тернопільськ. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Педагогіка*. – 2016. – № 4. – С. 163-169. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUPed_2016_4_26. – Назва з екрана.
157. Іванов, Є.В. Демократизація управління освітніми закладами в Україні (остання чверть XX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Є.В. Іванов. – Старобільськ, 2017. – 20 с.
158. Ігнатова, О.М. Підходи до інтернаціоналізації вищої освіти в Європі та їх наслідки для стратегічного управління [Електронний ресурс] / О.М. Ігнатова // *Наук. записки Вінницьк. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Педагогіка і психологія*. – 2016. – Вип. 48. – С. 178-181. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2016_48_38. – Назва з екрана.
159. Императивы интернационализации / Отв. ред. М.В. Ларионова, О.В. Перфильева. – М. : Логос, 2013. – 420 с.
160. Іноземні студенти вливають в економіку України близько \$500 млн на рік [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство InterFax-Україна. – Режим доступу : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/298073.html>. – Назва з екрана.
161. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні : метод. рек. / Л.С. Горбунова, М.А. Дебич, В.В. Зінченко та ін. ; [за ред. І.В. Степаненка]. – К. : ІВО НАПН України, 2016. – 158 с.
162. Интернационализация высшего образования : тенденции, стратегии, сценарии будущего / М.Л. Агранович и др. – М. : Логос, 2010. – 280 с.
163. Исследование по сравнительному образованию : подходы и методы / под ред. М. Брейя, Б. Адамсона, М. Мейсона ; [пер. с англ. М.Л. Ваховского, И.В. Разнатовского]. – Луганск : Изд-во „ФОП Сабов А.М.”, 2015. – 380 с.
164. Історико-педагогічні дослідження. Регіональний вимір / [ред. С.Я. Харченко]. – Луганськ, 2006. – 267 с.
165. Історія Програми імені Фулбрайта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fulbright.org.ua/uk/pages/17/program-history.html>. – Назва з екрана.
166. Іщенко, О. Інтернаціоналізація студентського освітнього середовища особливості протікання процесу в Україні [Електронний ресурс] / О. Іщенко. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2010-2/03-filos-Istchenko.pdf>. – Назва з екрана.
167. Каиров, И.А. Современное состояние и очередные задачи педагогической науки / И.А. Каиров // *Советская педагогика*. – 1945. –

№ 10. – С. 7-15.

168. Калашнікова, С.А. Європейська політика модернізації вищої освіти : ключові орієнтири / С.А. Калашнікова // Вищ. освіта України. – 2012. – № 2. – С. 80-84.
169. Каленюк, І.С. Вища освіта в сучасному глобальному середовищі / І.С. Каленюк // Вищ. освіта України. – 2008. – № 9. – С. 55-62.
170. Каленюк, І.С. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти / І.С. Каленюк, О.І. Гонта // Вищ. освіта України. – 2010. – Дод. 4. – Том I (19). *Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі.* – С. 135-142.
171. Калінічева, Г.І. Модернізація системи вищої освіти України в контексті національних пріоритетів XXI століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p023-030.pdf. – Назва з екрана.
172. Карасу, Л. Педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Карасу. – Одеса, 2015. – 20 с.
173. Квіск, М. Польське законодавство про вищу освіту : досвід та уроки / М. Квіск, Т. Фініков ; [пер. О.О. Чистяков] ; Міжнарод. фонд дослідж. освітньої політики. – К. : Таксон, 2001. – 220 с.
174. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Про університет. – Режим доступу : <http://kubg.edu.ua/pro-pidrozdil-2/16-universitet/pro-universitet/simvolika.html>. – Назва з екрана.
175. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Звіт ректора. – Режим доступу : http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/383/zvit_rektora_kubgrinchenka_2018.pdf. – Назва з екрана.
176. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Місія, візія та цінності. – Режим доступу : <http://kubg.edu.ua/prouniversitet/vizytivka/viziiia-misiia-i-tsinnosti.html>. – Назва з екрана.
177. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Літопис університету. – Режим доступу : <http://kubg.edu.ua/prouniversitet/vizytivka/istoriya.html>. – Назва з екрана.
178. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Діяльність. – Режим доступу : <http://id.kubg.edu.ua/pro-nas/diialnist>. – Назва з екрана.
179. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Реєстр нормативної бази. – Режим доступу : <http://kubg.edu.ua/resursi/normatyvni-dokumenty/reiestr-normatyvnoi-bazy.html>. – Назва з екрана.

180. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Статут. – Режим доступу : http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vdd/documenty/rozdil_1/statut_132-2035_08.10.2015.pdf. – Назва з екрана.
181. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : НДЛ інтернаціоналізації вищої освіти. – Режим доступу : <http://ivo.kubg.edu.ua/>. – Назва з екрана.
182. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронний ресурс] : Study Programmes. – Режим доступу : <http://partner.kubg.edu.ua/admission/study-programmes.html>. – Назва з екрана.
183. Климанович, О. Понятійно-терминологический аспект проблемы интернационализации высшего образования / О. Климанович, И. Ганчеренок // Вестн. высш. шк. – 2001. – № 1. – С. 10-13.
184. Ключкович, Т.В. Особливості інтеграції вищої педагогічної освіти Словаччини в загальноєвропейський освітній простір / Т.В. Ключкович // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2015. – № III (29). – Вип. 57. – С. 21-24.
185. Кміт, Я.М. Дидактичні особливості інтеграції знань і вмінь з природничих дисциплін у процесі підготовки студентів-іноземців до навчання у вищій медичній школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Я.М. Кміт. – К., 1995. – 183 с.
186. Козієвська, О.І. До питання законодавчого регулювання академічної мобільності / О.І. Козієвська // Вищ. освіта України. – 2009. – Дод. 4. – Т. 1 (13). – С. 313-320.
187. Козієвська, О. Загальні тенденції розвитку академічної мобільності у світовому та українському вимірах / О. Козієвська // Вищ. освіта України. – 2012. – № 2. – С. 98-107.
188. Козієвська, О.І. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти : міжнародний досвід та українські перспективи / О.І. Козієвська // Вищ. шк. – 2012. – № 7. – С. 30-39.
189. Козієвська, О.І. Проблема вибору галузей навчання іноземними студентами : міжнародний розподіл / О.І. Козієвська // Вищ. шк. – 2013. – № 2. – С. 60-72.
190. Козієвська, О.І. Академічна мобільність : причини вибору навчання за кордоном / О.І. Козієвська // Вищ. освіта України. – 2013. – № 1. – С. 88-97.
191. Коломієць, В.С. Формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / В.С. Коломієць. – К., 2001. – 173 с.
192. Коломієць, В.С. Формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних

- ігор : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В.С. Коломієць. – К., 2001. – 22 с.
193. Концепція віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти України. Проект ТЕМПІУС „Е-інтернаціоналізація для навчання у співпраці” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eicl.kharkiv.edu/upload/E-internationalization%20concept_Ukraine.pdf. – Назва з екрана.
194. Концепція мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України [Електронний ресурс] : (Проект) від 6 груд. 2012 р. / Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України („Громадське обговорення”). – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/tag/gromadske-obgovorennya>. – Назва з екрана.
195. Копча, В. Конституційний розвиток Словацької Республіки 1989-2004 рр. : історико-прав. дослідж. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. Копча. – К., 2009. – 20 с.
196. Корсак, К.В. Нове століття-нова вища освіта : аспекти трансформації змісту вищої освіти у сучасному світі та в Україні, шляхи вдосконалення вищої освіти з переходом її до багатоступеневої структури / К.В. Корсак // Вищ. шк. – 2001. – № 3/4. – С. 62-71.
197. Корсак, К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів : монографія / К.В. Корсак. – К. : МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
198. Корсак, К.В. Вища освіта і Болонський процес : навч. посіб. / К.В. Корсак, І.О. Ластовченко. – К. : МАУП, 2007. – 352 с.
199. Созвездие талантов-ключевой фактор формирования университетов мирового класса : российский и зарубежный опыт / Ю.В. Косов, В.Г. Халин, В.В. Фокина // Управленч. консультирование. – 2014. – № 5 (65). – С. 60-72.
200. Костельна, Л. Особливості інтернаціоналізації системи освіти та сучасних технологій навчання / Л. Костельна // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. *Педагогіка і психологія*. – 2003. – Вип. 184. – С. 48-55.
201. Костюк, С. Лінгводидактичні основи формування компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців у процесі навчання української мови / С. Костюк // Філологічні студії. – 2016. – Вип. 15. – С. 267-277.
202. Кравець, В.П. Проблеми педагогічної освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства / В.П. Кравець // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2013. – С. 161-172.
203. Кравець, В.П. Gender discourse in pedagogical education / В.П. Кравець // Гендерна трансформація соціальних систем : дестабілізація старих засад або новий гендерний порядок : *тези Міжнарод. наук.-практ.*

- конф. (Дніпропетр. Нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна).* – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУЗТ, 2013. – С. 6-7.
204. Кравець, В.П. *Методологія і теорія гуманітарних досліджень в умовах глобалізації : колект. монографія / В.П. Кравець.* – Дніпропетровськ : Маковецький Ю.В., 2013. – 456 с.
205. Кравець, В.П. *Завдання вищої школи у світлі нового Закону України „Про вищу освіту” / В.П. Кравець // Україна-Європа-Світ : міжнарод. зб. наук. пр. Історія, міжнародні відносини.* – 2014. – № 14. – С.70-80.
206. Красовська, О.Ю. *Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О.Ю. Красовська // Вісн. Акад. митної служби України. Економіка.* – 2011 – № 2. – С. 102-109. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2011_2. – Назва з екрана.
207. Кратт, О.А. *Ринок послуг вищої освіти : методологічні основи дослідження кон’юнктури : монографія / О.А. Кратт.* – Донецьк : ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 360 с.
208. *Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / М.Ф. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин ; [за ред. В.Г. Кременя].* – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2004. – 382 с.
209. *Кремень, В.Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень.* – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
210. *Кремень, В.Г. Філософія освіти XXI століття / В.Г. Кремень // Персонал.* – 2003. – № 1. – С. 8.
211. *Кремень, В.Г. Освіта і наука в Україні-інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень.* – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
212. *Кремень, В.Г. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В.Г. Кремень // Вищ. шк.* – 2003. – № 6. – С. 3-23.
213. *Кристочук, Т. Модернізація педагогічної освіти в Україні в контексті намірів щодо входження в Європейський освітній простір [Електронний ресурс] / Т. Кристочук // Нова педагог. думка.* – 2013. – № 1.2. – С. 127-131. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1. – Назва з екрана.
214. *Кристочук, Т. Педагогічна освіта в Республіці Польща : структура та зміст [Електронний ресурс] / Т. Кристочук // Неперервна професійна освіта : теорія і практика.* – 2013. – Вип. 3-4. – С. 127-134. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2013_3-4_21. – Назва з екрана.
215. *Кристочук, Т.С. Педагогічна освіта у центральноєвропейських постсоціалістичних країнах : Республіка Словаччина та Республіка Словенія [Електронний ресурс] / Т.С. Кристочук // Педагогічний*

- процес : теорія і практика. – 2013. – Вип. 3. – С. 89-99. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_3_11. – Назва з екрана.
216. Кристопчук, Т.Є. Напрями трансформації педагогічної освіти країн Європейського Союзу в Україну [Електронний ресурс] / Т.Є. Кристопчук // 36. наук. пр. Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2013. – Вип. 41. – С. 165-171. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrviknu_2013_41_30. – Назва з екрана.
217. Кристопчук, Т.Є. Система педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу : спільні та відмінні риси [Електронний ресурс] / Т.Є. Кристопчук // Наук. пр. Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". *Педагогіка*. – 2012. – Т.209. – Вип.197. – С. 121-126. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_209_197_25. – Назва з екрана.
218. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття : довідник / [склад. А.М. Круглашов, І. Озимок, Т.С. Астапенко, В.В. Руссу]. – Ч. 1. – Чернівці, 2010. – 212 с.
219. Крысько, В.Г. Этническая психология : учеб. для бакалавров / В.Г. Крысько. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2016. – 359 с.
220. Курбатов, С. Інтернаціоналізація як сутнісна складова університетської місії в сучасних умовах / С. Курбатов // Вищ. освіта України. – 2011. – Дод. 2. – № 3. – Т. 7 (32) : *Тематич. вип. „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”*. – С. 183-192.
221. Курбатов, С. Before Massification : Access to University Education in Ukraine in 1950s-1980s / С. Курбатов // *International Review of Social Research*. – 2014. – № 4 (2). – С. 75-86.
222. Курій, Л.О. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів [Електронний ресурс] / Л.О. Курій // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі : *матеріали IV Міжнарод. наук.-практич. конф., м. Сімферополь, 17-19 листоп. 2010 р.* – Сімферополь : ВіТроПринт, 2010. – С. 269-273. – Режим доступу : <http://mev-hnu.at.ua/blog/2010-12-09-2>. – Назва з екрана.
223. Курило, В.С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В.С. Курило. – Луганськ, 2000. – 507 с.
224. Курило, В.С. Проблеми освіти в контексті сучасних компаративних досліджень (за матеріалами XIV Всесвітнього конгресу з компаративної освіти) [Електронний ресурс] / В.С. Курило, Л.Ц. Ваховський // *Освіта та педагог. наука*. – 2012. – № 5-6. – С. 5-10. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2012_5-6_2. – Назва з екрана.

225. Куценко, В.І. Освітня міграція : соціально-економічні та професійні аспекти / В.І. Куценко, Н.П. Руденко // *Регіон. економіка.* – 2010. – № 1. – С. 123-131.
226. Кушнір, І.М. Лінгводидактична модель формування соціокультурної компетентності іноземних студентів. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі [Електронний ресурс] / І.М. Кушнір // Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2013. – Вип. 22. – С. 157-164. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvpv_2013_22_22. – Назва з екрана.
227. Кушнір, І.М. Формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання російської мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / І.М. Кушнір. – Херсон, 2012. – 24 с.
228. Лавриченко, Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень / Н. Лавриченко // *Шлях освіти.* – 2006. – № 2. – С. 17-23.
229. Лавриченко, Н. Порівняльна педагогіка : віхи розвитку / Н. Лавриченко // *Порівняльно-педагогічні студії* / [за заг. ред. О.І. Локшиної, Н.І. Поліхуна]. – 2010. – К. : Інформаційні системи, 2010. – 128 с.
230. Левченко, Т.І. Європейська освіта : конвергенція та диверсифікація : монографія / Т.І. Левченко. – Вінниця : Нова кн., 2007. – 655 с.
231. Лисак, О.Б. Визнання документів про освіту як важлива умова європейської мобільності студентів [Електронний ресурс] / О.Б. Лисак // *Вісн. Запорізьк. нац. ун-ту. Педагогічні науки.* – 2013. – № 3. – С. 124-129. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzpu_ped_2013_3_21. – Назва з екрана.
232. Лисак, О.Б. Педагогічні умови формування європейської мобільності майбутніх фахівців економічного профілю як перспективний напрям розвитку професійної освіти [Електронний ресурс] / О.Б. Лисак // *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* – 2014. – Вип. 1.44. – С. 49-54. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1. – Назва з екрана.
233. Лисак, О.Б. Фінансування програм мобільності майбутніх фахівців економічного профілю в Україні та ЄС [Електронний ресурс] / О.Б. Лисак // *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. Педагогічні науки.* – 2016. – Вип. 2. – С. 65-70. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2016_2_15. – Назва з екрана.
234. Литошенко, Д. Современные модели подготовки кадров высшей квалификации в свете исторического опыта европейского университетского образования XVI –XVIII вв / Д. Литошенко // *Вест. высш. шк.* – 2003. – № 7. – С. 38-43.
235. Лістарова, Ж.Ю. Формування громадянина світу в контексті громадянської освіти Великобританії / Ж.Ю. Лістарова // *Педагог. науки.* – 2008. – С. 109-117.

236. Лобанова, Л.С. Інтернаціоналізація підготовки наукових кадрів в розвинутих європейських країнах : проблеми та уроки / Л.С. Лобанова // Наука та наукознавство. – 2012. – № 1 (75). – С. 58-70.
237. Лобанова, Л.С. Інтернаціоналізація підготовки наукових кадрів в Україні : виклики сучасності, проблеми та стратегія розвитку / Л.С. Лобанова // Наука та наукознавство. – 2012. – № 3 (77). – С. 148-161.
238. Лобода, С.М. Розвиток комерційної освіти у США та Україні (кінець ХІХ-початок ХХст.) : порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / С.М. Лобода // Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 19 (1). – С. 268-273. – Режим доступу до журн. : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_19\(1\)__41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_19(1)__41). – Назва з екрана.
239. Лобода, С.М. Концепція сучасного навчально-методичного посібника для системи вищої педагогічної освіти [Електронний ресурс] / С.М. Лобода // Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2013. – № 5 (1). – С. 208-218. – Режим доступу до журн. : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_5\(1\)__29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_5(1)__29). – Назва з екрана.
240. Логинова, В.В. Профессионально-личностное становление иностранных студентов в образовательной среде российского вуза : автореф. дис. ... докт. псих. наук : 19.00.07 / В.В. Логинова. – М., 2011. – 58 с.
241. Локшина, О.І. Порівняльна педагогіка : здобутки двохсотлітнього розвитку та сучасні проблеми / О.І. Локшина // Порівняльно-педагог. студії. – 2010. – № 3/4. – С. 6-15.
242. Луговий, В.І. Стратегія реформування освіти в Україні : рек. з освітньої політики / В.І. Луговий. – К. : К.І.С, 2003. – 296 с.
243. Луговий, В.І. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти та їх вплив на модернізацію вищої школи України / В.І. Луговий // Сучасні тенденції розвитку вищої освіти, трансформація навчального процесу у технологію навчання : матеріали ІV міжнарод. наук.-метод. конф., м. Київ, 25-26 жовт. 2007 р. – К. : Вид-во ДУІКТ, 2007. – С. 237-243.
244. Луговий, В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В.І. Луговий // Вісн. АПН України. – 2009. – № 2. – С. 14-27.
245. Луговий, В. Концептуальні засади розроблення національної рамки кваліфікацій / В. Луговий // Вищ. шк. – 2010. – № 9. – С. 15-24.
246. Луговий, В.І. Рамка кваліфікації та система гарантування якості національної вищої освіти : труднощі реалізації / В.І. Луговий, О.М. Слюсаренко, Ж.В. Таланова // Вищ. освіта України. – 2010. – Дод. 4. – Т. V (19). – С. 257-266.
247. Луговий, В.І. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти / В.І. Луговий, О.М. Слюсаренко, Ж.В. Таланова // Вісн. НАПН України. Педагогіка і психологія. –

2018. – № 2 (99). – С. 5-23.
248. Матвієнко, О. Порівняльна педагогіка як навчальний предмет в педагогічному університеті / О. Матвієнко // *Філософія педагогічної майстерності : зб. наук. пр.* – 2008. – С. 118-127.
249. Мельник, С.В. Концепція формування системи експортування освітніх послуг України на період 2011-2020 рр. [Електронний ресурс] / С.В. Мельник, В.Д. Матросов. – Режим доступу : <http://www.lir.lg.ua/docs/kadri/formi.doc>. – Назва з екрана.
250. Меньшиков, В.М. Развитие образования в Западной Европе в XVII-XVIII вв. / В.М. Меньшиков. – Режим доступу : <http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/41983.php>. – Назва з екрана.
251. Мешко, Н.П. Інтернаціоналізація як домінанта розвитку глобального ринку освітніх послуг : економіч. аспект / Н.П. Мешко, О.В. Присвітла // *Ефективна економіка.* – 2015. – № 9. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_7. – Назва з екрана.
252. Мигович, І.В. Інтернаціоналізація як фактор впливу щодо трансформації систем вищої освіти країн Східної Європи / І.В. Мигович // *Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* – 2017. – № 8 (313). – Ч. 1. – С. 179-186.
253. Мигович, І.В. Формування іміджу сучасного університету в контексті процесу інтернаціоналізації системи вищої освіти / І.В. Мигович // *Education and Pedagogical Sciences.* – 2017. – № 2 (167). – С. 21-32.
254. Мигович, І.В. Redefining the System of Higher Education in Ukraine Within the Context of the Internationalization Process : Practical Rationale / І.В. Мигович // *Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology.* – 2018. – V 70 (170). – С. 36-39.
255. Мигович, І.В. Internationalization Process as a Way to Ensure Quality of Higher Education in Ukraine / І.В. Мигович // *Education and Pedagogical Sciences.* – 2018. – № 1 (168). – С. 17-25.
256. Мигович, І.В. Теоретичні засади дослідження систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ-початку ХХІ століття / І.В. Мигович // *Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* – 2018. – № 1 (315). – Ч. 2. – С. 131-138.
257. Мигович, І.В. Менеджмент діяльності класичного університету в контексті реалізації інституційної політики інтернаціоналізації / І.В. Мигович // *Сучасна гуманітаристика : зб. матеріалів Х Міжнарод. наук.-практич. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 11-13 лют. 2018 р.* – Вип. 10. – С. 68-75.
258. Мигович, І.В. Інституційний рівень інтернаціоналізації системи вищої освіти в Польській Республіці (на матеріалі аналізу роботи Варшавського університету) / І.В. Мигович // *Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* – 2018. – № 8 (322). – Ч. 1. – С. 197-207.

259. Мигович, І.В. Internationalization of Higher Education in Eastern Europe and Ukraine at the end of the 20th-beginning of the 21st Centuries / І.В. Мигович // *The Challenges of Academia in the Modern Digital World : зб. матеріалів міжнарод. конф., м. Одеса, 3-5 жовт. 2018 р.* – С. 23-24.
260. Мигович, І.В. Політика інтернаціоналізації класичного університету як шлях до конкурентоспроможності національної системи вищої освіти / І.В. Мигович // *Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. Педагогічні науки.* – 2018. – № 5 (124). – С. 14-21.
261. Мигович, І.В. Strategic Management of Czech Higher Educational Institutions in Frames of Internationalization / І.В. Мигович // "ОБРІІ" : *наук.-пед. журн. Івано-Франківськ. обл. ін-т післядип. пед. освіти.* – 2018. – № 2 (47). – С. 38-42.
262. Мигович, І.В. Інституційний аспект трансформації національної системи вищої освіти Словацької Республіки (на матеріалі роботи Університету імені Коменського в Братиславі) / І.В. Мигович // *Вісн. Черкаськ. ун-ту. Педагогічні науки.* – 2018. – № 12. – С. 62-74.
263. Мигович, І.В. Система менеджменту класичного університету відносно інституційної політики інтернаціоналізації / І.В. Мигович // *Humanitarium. Педагогіка.* – 2019. – Т. 45. – Вип. 2. – С. 73-79.
264. Мигович, І.В. Мобільність як компонент та основа національної політики інтернаціоналізації систем вищої освіти країн Східної Європи / І.В. Мигович // *Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* – 2019. – №1(324). – С. 215-231.
265. Мигович, І.В. Qualitative Aspect of Internationalization in Ukrainian Higher Education / І.В. Мигович // *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University : Series of Social and Human Sciences : Pedagogy.* – 2019. – № 6 (1). – С. 113-120.
266. Мигович, І.В. International Mobility as a Means of Ensuring Inclusive Global Higher Education Space / І.В. Мигович // *Advanced Education.* – 2019. – Вип. 12. – С. 80-86.
267. Мигович, І.В. Функціональний потенціал експорту освітніх послуг тимчасово переміщених закладів вищої освіти України / І.В. Мигович // *Education and Pedagogical Sciences.* – 2019. – № 1 (170). – С. 13-24.
268. Мигович, І.В. Українська система вищої освіти у складі Східноєвропейського освітнього простору : концептуальні засади становлення, розвитку, функціонування / І.В. Мигович // *Science and Education A New Dimension. Humanities and Social Sciences.* – 2019. – VII (33). 199. – С. 39-44.
269. Мигович, І.В. New Realia of East-Ukrainian Education Internationalization : Provision of Technical and Vocational Training, Including Skill Development For Adults' Re-Deployment / І.В. Мигович // *Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology.* –

2019. – VII (83). 203. – С. 23-26.
270. Мигович, І.В. The Peculiarities of Professional Training at Higher and Vocational Education Institutions of the Eastern Part of Ukraine Within the Context of Internationalization Process (Donetsk Oblast Case) / І.В. Мигович // "ОБРПІ" : наук.-пед. журн. Івано-Франківськ. обл. ін-т післядип. пед. освіти. – 2019. – № 2. – С. 38-46.
271. Мигович, І.В. Стратегічні домінанти інституційного менеджменту в контексті освітньої інтернаціоналізації (за підсумком аналізу інституційної політики інтернаціоналізації Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського) / І.В. Мигович // Вісн. Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2019. – № 3 (331). – С. 201-211.
272. Мигович, І.В. Підприємницька компетентність в контексті інтернаціоналізації національних систем вищої освіти : інституційний рівень / І.В. Мигович // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту. – 2019. – Вип. 3. – С. 137-149.
273. Мигович, І.В. Інституційний вектор інтернаціоналізації національної системи вищої освіти Словачької Республіки : національні університети Словаччини та програми міжнародного співробітництва Європейського Союзу / І.В. Мигович // Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського. Педагогічні науки. – 2019. – № 4 (129). – С. 122-136.
274. Мигович, І.В. Формування глобальної компетентності через академічну мобільність як форму інтернаціоналізації системи вищої освіти на інституційному рівні / І.В. Мигович // Інновац. педагогіка. – 2019. – № 3 (19). – С. 39-46.
275. Мигович, І.В. Східноєвропейський досвід інтернаціоналізації національних систем вищої освіти : перспективи для України / І.В. Мигович // Освіта майбутнього : концепції, методи, підходи : колект. монографія / [кол. авт. ; голов. ред. В.В. Любарець, В.В. Бахмат]. – К. : Пед. думка, 2020. – С. 88-115.
276. Мигович, І.В. Вплив процесу інтернаціоналізації на якість надання освітніх послуг та провадження дослідницької діяльності в сфері вищої освіти / І.В. Мигович // Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – 2020. – № 73. – С. 10-15.
277. Мигович, І.В. Slovak System of Higher Education in its Connection to Society's Transformations : Transition from Medieval Times to XXI Century European Integration / І.В. Мигович // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University : Series of Social and Human Sciences : Pedagogy. – 2020. – Vol. 7. – № 1. – P. 134-143.
278. Мигович, І.В. The Impact of the ERASMUS+ Programme on the Internationalization of Higher Education in Ukraine / І.В. Мигович // Вісн.

- Луганськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. *Педагогічні науки*. – 2020. – № 2 (333). – Ч. 1. – С. 28-38.
279. Мигович, І.В. Poland's Higher Education System within the Context of Internationalization / І.В. Мигович // *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузів. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка*. – 2020. – № 2. – С. 15-23.
280. Міклуха, О. Конкурентоспроможність вищих навчальних закладів в умовах мобільності студентів [Електронний ресурс] / О. Міклуха. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2012_1/2mikluha.pdf. – Назва з екрана.
281. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua>. – Назва з екрана.
282. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] : Стипендійні можливості. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/dvostoronni-ugodi-u-sferi-osviti-ta-stipendijni-mozhливosti>. – Назва з екрана.
283. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] : Україна в програмі EUREKA. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/mizhnarodna-programa-eureka/ukrayina-v-programi-eureka>. – Назва з екрана.
284. Мокій, А.І. Академічна мобільність : виклики і загрози для людського капіталу України / А.І. Мокій, І.А. Лапшина // *Міжнарод. економ. відносини*. – 2009. – № 11. – С. 14-17.
285. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : Моніторингове дослідження : Аналітичний звіт / [за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова]. – К. : Таксон, 2014. – 144 с.
286. Московичев, Л.Н. Диссертация как феномен науки и как фактор социальной стратификации / Л.Н. Московичев // *Вест. Росс. философ. о-ва*. – 2000. – № 1. – С. 125-133.
287. Мотунова, І. Інтернаціональність університету : від перехрестя Європи до перехрестя світу [Електронний ресурс] / І. Мотунова // *Вісн. ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи*. – 2019. – № 1053. – С. 181-189. – Режим доступу до журн. : <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/13801>тунова. – Назва з екрана.
288. Народное образование и культура в СССР [Електронний ресурс] : стат. сб. : Народное образование. – М. : Финансы и статистика, 1989. – Режим доступу :

- http://istmat.info/files/uploads/26588/obraz_ssr_1989_obrazovanie.pdf. – Название с экрана.
289. Національна доктрина розвитку освіти // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2002. – № 2. – С. 9-22.
290. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні // Нац. акад. пед. наук України ; [за заг. ред. В.Г. Кременя]. – К. : Педагог. думка, 2016. – 448 с.
291. Національний освітній глосарій : вища освіта // [авт.-уклад. : В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова та ін. ; за ред. В.Г. Кременя]. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Видавн. дім „Плеяди”, 2014. – 100 с.
292. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvitaks.edu.kiev.ua/Files/downloads/Національна%20стратегія.pdf>. – Назва з екрана.
293. Ніколаєв, Є. Вища освіта в незалежній Україні [Електронний ресурс] / Є. Ніколаєв, І. Совсун // Kyiv School of Economics Policy Paper. – С. 32-34. – Режим доступу : https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/03/Higher-Ed-in-Ukraine-FINAL_new1.pdf. – Назва з екрана.
294. Николаенко, В.В. Формирование русскоязычной грамматической компетенции англоговорящих студентов-иностранцев на начальном этапе обучения в высшей школе (на материале глагольных категорий) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В.В. Николаенко. – Херсон, 2004. – 242 с.
295. Ніколаєнко, С. Роль освіти у формуванні та розвитку трудового потенціалу України / С. Ніколаєнко // Вищ. школа. – 2005. – № 2. – С. 16-21.
296. Нітенко, О.В. Інтернаціоналізація вищої освіти як фактор розвитку університету [Електронний ресурс] / О.В. Нітенко // Освітолог. дискурс. – 2015. – № 2 (10). – Режим доступу до журн. : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/13#.VS6G9vmsXZc>. – Назва з екрана.
297. Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку [Електронний ресурс] : Всесвіт. Конф. UNESCO з вищої освіти, Париж, 5-8 лип. 2009 р. – Режим доступу : <http://законодавство.com/obednanihnatsiy-organizatsiya/vsesvitnya-konferentsiya-vischoji-osviti-2009236738.html>. – Назва з екрана.
298. Новосад, Г. Інтернаціоналізація вищої освіти : іноземні студенти в Україні (2015-2016) / Г. Новосад, О. Шаповалова // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні. 2016 : III Міжнарод. наук.-метод. конф., м. Тернопіль, 18-20 трав. 2016 р. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2016. – С. 26-28.
299. Носко, М.О. Керівник, педагог, учений [Електронний ресурс] / М.О. Носко // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки. –

2014. – Вип. 120. – С. 3-4. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_120_3. – Назва з екрана.
300. Носко, М.О. Умови та показники готовності випускників непедагогічного напряму освіти до організаційно-педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / М.О. Носко, Л.В. Долінська // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 152 (1). – С. 50-54. – Режим доступу до журн. : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_152\(1\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2018_152(1)_13). – Назва з екрана.
301. Обзор европейского опыта интернационализации высшего образования / Education, Audiovisual & Culture Executive Agency, European Comission TEMPUS ; [Нар. укр. акад.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 56 с.
302. Оболенська, Т. Концептуальні підходи до міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами / Т. Оболенська, О. Циркун // Міжнарод. економ. політика. – 2016. – № 2 (25). – С. 41-58.
303. Образовательная политика. Теории и концепции, тенденции и стратегии развития : моногр. / А.К. Мынбаева и др. ; Казан. нац. ун-т им. аль-Фараби. – Алматы : Казак университеті, 2014. – 226 с.
304. Овчарук, О.В. Розвиток компетентнісного підходу : стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : *світовий досвід та українські перспективи*. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
305. Овчарук, О.В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти / О.В. Овчарук // Стратегія реформування освіти України : *рек. з освіт. політики*. – К. : К.І.С., 2003. – С. 13-43.
306. Огляд реалізації програми Темпус : більше 20 років в Україні. 1993-2014 / Національний Темпус / Еразмус+ : офіс в Україні. – К., 2015. – 32 с.
307. Огнев'юк, В.О. Осягнення освіти : підсумки ХХ століття / В.О. Огнев'юк. – К. : Навч. кн., 2003. – 112 с.
308. Огнев'юк, В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : дис... д-ра філос. наук : 09.00.03 / В.О. Огнев'юк. – К., 2003. – 412 с.
309. Омелянчук, А.І. Міжнародне співробітництво як фактор реалізації політики держави в галузі вищої освіти / А.І. Омелянчук, І.М. Сікорська // *Матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. „Розвиток міжнародного співробітництва в галузі освіти в контексті Болонського процесу”*, м. Ялта, 15-16 бер. 2007 р. – С. 45-51.
310. Освітній простір : очікування та виклики часу й життя : монографія / Б.І. Коротяєв, В.С. Курило ; ДЗ „ЛНУ ім. Тараса Шевченка”. – Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. – 308 с.

311. Основні засади розвитку вищої освіти у контексті Болонської декларації / [за ред. В.Г. Кременя ; авт. кол. М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін.]. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. –147 с.
312. Отрощенко, Л.С. Інтернаціоналізація та глобалізація вищої освіти Німеччини / Л.С. Отрощенко // Педагог. науки : *теорія, історія, інновац. технології*. – 2011. – № 4/5. – С. 181-187.
313. Павловський, К. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті : польський погляд / К. Павловський. – К. : Навч.-метод. центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. – 81 с.
314. Палка, О.В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю України до вивчення професійної лексики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.В. Палка. – К., 2003. – 225 с.
315. Пальчикова, О.О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / О.О. Пальчикова. – К., 2016. – 20 с.
316. Пантелєєва, М.С. Освітня міграція. Економічні та соціальні аспекти / М.С. Пантелєєва, Н.М. Побережна // *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Економічні науки*. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 3. – С. 61-65.
317. Пассов, Е.И. Иноязычная культура как содержание иноязычного образования [Электронный ресурс] / Е.И. Пассов // *Мир русского слова*. – 2001. – № 3. – Режим доступу до журн. : <http://www/spbmirs.ru>. – Название с экрана.
318. Пассов, Е.И. Концепция коммуникативного иноязычного образования / Е.И. Пассов, Л.В. Кибирева, Э. Колларова. – СПб. : Златоуст, 2007. – 200 с.
319. Пассов, Е.И. Некоторые аспекты проблемы переноса речевых навыков и обучение иностранной речи / Е.И. Пассов // *Психологические основы обучения неродному языку : хрестоматия* / сост. А.А. Леонтьев. – М. ; Воронеж : НПО „МОДЭК”, 2004. – С. 204-2012.
320. Патора, Р. Умови і перспективи інтернаціоналізації національних систем освіти / Р. Патора // *Економіка промисловості*. – 2002. – № 1. – С. 14-18.
321. Педагогічний словник / [за ред. дійсн. чл. АПН України М.Д. Ярмаченка]. – К. : Педагог. думка, 2001. – 516 с.
322. Педагогічна філософія : колект. монографія / Б.І. Коротяєв, В.С. Курило, С.В. Савченко ; ДЗ „ЛНУ ім. Тараса Шевченка”. – Луганськ : ДЗ „ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2010. – 339 с.

323. Петриченко, Л.О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Л.О. Петриченко. – Луганськ, 2014. – 37 с.
324. Пилаєва, Т.В. Інтернаціоналізація вищої освіти : теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Т.В. Пилаєва, В.В. Яценко // 36. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. *Педагогічні науки*. – 2017. – Вип. 80 (3). – С. 31-36. – Режим доступу до журн. : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_80\(3\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_80(3)_8). – Назва з екрана.
325. Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/>. – Назва з екрана.
326. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського : Місія та стратегічна мета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/universitet/istoriya-ta-suchasnist/misiia-ta-stratehichna-meta.html>. – Назва з екрана.
327. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Статут. – Режим доступу : https://pdpu.edu.ua/doc/norm_doc/ST001.pdf. – Назва з екрана.
328. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : План роботи та розвитку. – Режим доступу : https://pdpu.edu.ua/doc/norm_doc/ST002.pdf. – Назва з екрана.
329. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Додаток до плану роботи та розвитку. – Режим доступу : https://pdpu.edu.ua/doc/norm_doc/ST002_d.pdf. – Назва з екрана.
330. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Стратегічні пріоритети та план розвитку. – Режим доступу : https://pdpu.edu.ua/doc/norm_doc/ST002_n.pdf. – Назва з екрана.
331. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Нормативні документи. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/upravlinnya/normativni-dokumenty.html>. – Назва з екрана.
332. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Відділ міжнародних зв'язків. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/pidrozdili/162-viddil-mizhnarodnikh-zv-yazkiv>. – Назва з екрана.
333. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Іноземні студенти. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/sferi-diyalnosti-skr/481-inozemni-studenti>. – Назва з екрана.

334. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Публічна діяльність ректора університету. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/publiczna-diialnist-rektoга>. – Назва з екрана.
335. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] : Міжнародна діяльність. – Режим доступу : <https://pdpu.edu.ua/sferi-diyalnosti/mizhnarodna.html>. – Назва з екрана.
336. Підкуркова, І.В. Особливості академічної мобільності українських вищих навчальних закладів (на прикладі Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого) / І.В. Підкуркова // Академічна мобільність- важливий чинник освітньої євроінтеграції України : *матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 16-19 листоп. 2010 р.* – Харків : НУА, 2010. – С. 261-266.
337. Пінчук, Г. До завдань учительства західних областей України / Г. Пінчук // Радянська шк. – 1945. – № 1-2. – С. 6-10.
338. Пінчук, Є.А. Болонський процес і проблеми модернізації вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Є.А. Пінчук. – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/22_Pinchuk.pdf. – Назва з екрана.
339. Піч, М. Глобалізація освіти в Іспанії : від ізоляції через інтернаціоналізацію до глобалізації / М. Піч // Вищ. шк. – 2001. – № 2/3. – С. 93-101.
340. Плисконос, Д.Д. Державне регулювання надання освітніх послуг іноземним громадянам вищими навчальними закладами України / Д.Д. Плисконос // Наук. вісн. Таврійськ. держ. агротехнолог. ун-ту. – 2013. – С. 389-398.
341. Поберезська, Г.Г. Тенденції розвитку вищої освіти країн Західної Європи та України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г.Г. Поберезська. – К., 2005. – 214 с.
342. Подольская, Е.А. Критерии и барьеры академической мобильности : украинский вариант / Е.А. Подольская // Академічна мобільність-важливий чинник освітньої євроінтеграції України : *матеріали Міжнарод. наук.-практич. конф., м. Харків, 16-19 листоп. 2010 р.* – Харків : НУА, 2010. – С. 267-274.
343. Поздняков, И.А. Проблемы адаптации иностранных студентов в России в контексте педагогического сопровождения / И.А. Поздняков // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А.И. Герцена. – 2010. – № 121. – С. 161-166.
344. Полешко, Л. Міжнародні і партнерські стосунки між вищими навчальними закладами / Л. Полешко // Право України. – 2002. – № 4. – С. 162-183.

345. Квієк, Т. Польське законодавство про вищу освіту : досвід та уроки / М. Квієк, Т. Фініков ; [пер. О.О. Чистяков] ; Міжнарод. фонд дослідж. освітньої політики. – К. : Таксон, 2001. – 220 с.
346. Порох, Д.О. Соціально-педагогічні умови адаптації іноземних студентів до навчання у вищих медичних навчальних закладах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Д.О. Порох. – Луганськ, 2011. – 20 с.
347. Посольство Сполучених Штатів Америки в Україні : Корпус Миру США в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.usembassy.gov/uk/embassy-uk/kyiv-uk/sections-offices-uk/peace-corps-uk/>. – Назва з екрана.
348. Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 1183 від 8 верес. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>. – Назва з екрана.
349. Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції : Постанова Кабінету Міністрів України № 935 від 13 жовт. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.
350. Питання навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном : Постанова Кабінету Міністрів України № 411 від 13 квіт. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-2011-%D0%BF>. – Назва з екрана.
351. Приложение „Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР” [Электронный ресурс] / Центр ОЭСР-ВШЭ. – 2005. – С. 8-14. – Режим доступу : https://www.hse.ru/data/2011/07/29/1215023321/IN_education.pdf. – Название с екрана.
352. Про освіту : Закон України від 4 черв. 1991 р. № 1060-ХІІ [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 34. – Ст. 451. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. – Назва з екрана.
353. Про вищу освіту : Закон України від 2002 р. № 2984-ІІІ [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 20. – Ст. 134. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>. – Назва з екрана.
354. Про вищу освіту : Закон України : зі змінами від 13 берез. 2012 р. № 2984-ІІІ [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 2. – Ст. 4. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>. – Назва з екрана.

355. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради (ВВР) України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана.
356. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження : Закон України від 3 лист. 2016 р. № № 1731-VIII [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради (ВВР) України. – 2016. – № 51. – Ст. 840. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1731-19>. – Назва з екрана.
357. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38-39. – Ст. 380. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана.
358. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 2016 р. № 848-VIII [Електронний ресурс] / Відом. Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 3. – Ст. 25. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>. – Назва з екрана.
359. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 01 листоп. 2013 р. № 1541 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.12.2015 р. № 1272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0008-16#n8>. – Назва з екрана.
360. Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 груд. 2005 р. – № 774 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0774290-05>. – Назва з екрана.
361. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : Указ Президента України від 20 берез. 2008 р. № 244/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244/2008>. – Назва з екрана.
362. Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 жовт. 2009 р. № 943 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tntpu.edu.ua/EKTS/N_zaprov_EKTS.pdf. – Назва з екрана.
363. Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007 роки : Постанова Кабінету міністрів України від 8 верес. 2004 р. № 1183 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2004-%D0%BF>. – Назва з екрана.

364. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.08.2017. № 1167 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1097-17#n2>. – Назва з екрана.
365. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13 липня 2007 року № 612 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612290-07/sp:max100>. – Назва з екрана.
366. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету міністрів України від 12 серп. 2015 р. № 579 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.
367. Про затвердження Положення про навчання студентів та стажування (наукового стажування) аспірантів, ад'юнктів і докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном : Постанова Кабінету міністрів України від 13 квіт. 2011 р. № 411 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2011-%D0%BF>. – Назва з екрана.
368. Про затвердження Положення про умови матеріального забезпечення осіб, направлених за кордон на навчання та стажування : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 берез. 1996 р. № 287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287-96-%D0%BF>. – Назва з екрана.
369. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. – Назва з екрана.
370. Про Стратегію сталого розвитку „Україна-2020” : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Назва з екрана.
371. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана.
372. Прокопенко, І.Ф. Сучасний стан і перспективи експорту освітніх послуг ВНЗ України на світовий ринок / І.Ф. Прокопенко, І.О. Ночвіна // 36. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. *Економіка*. – 2015. – Вип. 15. – С. 5-14.

373. Процес європеїзації та його особливості в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи : наук. розроб. / [авт. кол. : Л.Л. Прокопенко, О.М. Рудік, В.В. Баштанник та ін.]. – К. : НАДУ, 2010. – 44 с.
374. Пуховська, Л. Європейський вимір педагогічної освіти : нові компетентності вчителів / Л. Пуховська // Порівняльно-педагог. студії. – 2009. – № 1. – С. 63-70.
375. Пуховська, Л.П. Дискусія у світовому освітньо-науковому просторі щодо компетентності вчителя : схоластичний спір чи пошук сутності? [Електронний ресурс] / Л.П. Пуховська // Проф. освіта : *проблеми і перспективи*. – 2013. – Вип. 5. – С. 75-82. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2013_5_16. – Назва з екрана.
376. Пуховська, Л. Європейський досвід запровадження національних рамок кваліфікацій [Електронний ресурс] / Л. Пуховська // Наук. Вісн. ін-ту проф.-тех. освіти НАПН України. *Професійна педагогіка*. – 2014. – № 8. – С. 120-127. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpto_2014_8_19. – Назва з екрана.
377. Рашкевич, Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 168 с.
378. Резван, О.О. Педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів у процесі навчання : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.О. Резван. – К., 2008. – 17 с.
379. Республіканська нарада працівників вищої школи / Молодь України. – 1945. – 5 черв. – С. 1-2.
380. Ржевська, А.В. Розвиток сучасної університетської освіти країн Західної Європи : монографія / А.В. Ржевська. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ ім. Тараса Шевченка”, 2011. – 356 с.
381. Рибаченко, Л.І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946-2000 рр.) : автореф. дис. ... к. пед. н. : спец. 13.00.01 / Л.І. Рибаченко. – Луганськ, 2001. – 20 с.
382. Рідкозубова, С.О. Формування професійних комунікативних умінь іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.О. Рідкозубова. – Харків, 2016. – 20 с.
383. Савина, А.К. Польша : образовательная политика государства для XXI в. / А.К. Савина // Педагогіка. – 2002. – № 8. – С. 80-88.
384. Сагинова, О.В. Интернационализация высшего образования как фактор конкурентоспособности [Электронный ресурс] / О.В. Сагинова // Вестн. Росс. эконом. ун-та им. Г.В. Плеханова. – 2004. – Режим доступу до журн. : <https://cyberleninka.ru/article/n/internatsionalizatsiya-vysshego-obrazovaniya-kak-faktor-konkurentosposobnosti>. – Название с экрана.

385. Сапожников, С.В. Аналіз концептуальних засад вищої педагогічної освіти в країнах Чорноморського регіону [Електронний ресурс] / С.В. Сапожников // Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. *Педагогіка і психологія*. – 2016. – № 2. – С. 52-60. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016_2_10. – Назва з екрана.
386. Сафонова, М.А. Институционально-исторические основания системы международной студенческой мобильности / М.А. Сафонова // Социология науки и технологий. – 2012. – Т. 3. – № 1. – С. 98-121.
387. Сбруева, А.А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань / А.А. Сбруева. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – 80 с.
388. Сбруева, А.А. Глобалізація-інтернаціоналізація : співвідношення понять в контексті розвитку міжнародної вищої освіти / А.А. Сбруева // Теоретичні питання освіти і виховання : *зб. наук. пр.* / [за заг. ред. акад. АПН України М.Б. Євтуха]. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 15. – С. 125-128.
389. Сбруева, А.А. Інтернаціоналізація вищої освіти : сутність поняття та системні зміни парадигми / А.А. Сбруева // Педагогічні науки : *зб. наук. пр.* – Суми : СумДПУ, 2001. – С. 157-167.
390. Сбруева, А.А. Освіта в умовах глобалізації / А.А. Сбруева // Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 22-25.
391. Сбруева, А.А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. / А.А. Сбруева. – Суми : Редакц.-видавн. від. СДПУ, 1999. – 300 с.
392. Сбруева, А.А. Інтернаціоналізація вищої освіти : пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу [Електронний ресурс] / А.А. Сбруева // Вищ. освіта України. – 2013. – № 3. – С. 89-95. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_3_14. – Назва з екрана.
393. Сбруева, А.А. Проблема взаємозв'язку освітньої та наукової діяльності університету : аналіз зарубіжних досліджень [Електронний ресурс] / А.А. Сбруева // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 7. – С. 28-40. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_7_6. – Назва з екрана.
394. Сбруева, А. Наднаціональний вимір управління Болонським процесом : суб'єкти, функції, механізми [Електронний ресурс] / А. Сбруева // Вищ. освіта України. – 2014. – № 1. – С. 91-97. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2014_1_16. – Назва з екрана.
395. Сбруева, А. Інтернаціоналізація як драйвер розвитку інноваційної системи університету [Електронний ресурс] / А. Сбруева, Д. Козлов // Педагог. науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – № 6. – С. 71-87. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_6_10. – Назва з екрана.

396. Сбруєва, А. Актуальні проблеми якості викладання у європейській вищій школі : аналіз пріоритетів освітньої політики ЄС [Електронний ресурс] / А. Сбруєва // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2017. – № 5. – С. 49-63. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_5_7. – Назва з екрана.
397. Сбруєва, А.А. Болонський процес як європейський вимір глобальної інтернаціоналізації вищої освіти / А.А. Сбруєва // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Сумськ. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. – Ч. 1. – Суми, 2005. – С. 340-348.
398. Свириденко, Д.Б. Феномен академічної мобільності в дискурсі евристичності особистості [Електронний ресурс] / Д.Б. Свириденко // Гілея : наук. вісн. – 2014. – Вип. 84. – С. 285-289. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_84_73. – Назва з екрана.
399. Семененко, І.Є. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття "педагогічний супровід" [Електронний ресурс] / І.Є. Семенко // Педагогіка та психологія. – 2015. – Вип. 49. – С. 34-43. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2015_49_6. – Назва з екрана.
400. Семененко, І.Є. Особливості фахової підготовки іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів [Електронний ресурс] / І.Є. Семененко // Педагогічний процес : теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 33-36. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2014_2_9. – Назва з екрана.
401. Семененко, І.Є. Педагогічний супровід як психолого-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / І.Є. Семененко // Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальноосвіт. шк. – 2013. – Вип. 29. – С. 346-351. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_29_57. – Назва з екрана.
402. Семененко, І.Є. Технологія педагогічного супроводу у процесі фахової підготовки іноземних студентів в умовах вищого технічного навчального закладу [Електронний ресурс] / І.Є. Семененко // Педагогіка та психологія. – 2013. – Вип. 44. – С. 111-117. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2013_44_14. – Назва з екрана.
403. Семененко, І.Є. Роль тьюторства в технології педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах [Електронний ресурс] / І.Є. Семененко // Актуальні проблеми держ. упр., педагогіки та психології. – 2013. – Вип. 2. – С. 402-406. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2013_2_88. – Назва з екрана.
404. Семенець, Ю.О. Інтернаціоналізація вищої освіти : у пошуку перспектив вдосконалення стратегії провідних українських ВНЗ [Електронний ресурс] / Ю.О. Семенець // Наук. вісн. Ужгород.

- нац. ун-ту. Міжнарод. економ. відносини та світове господарство. – 2017. – Вип. 14 (2). – С. 108-113. – Режим доступу до журн. : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14(2)_24). – Назва з екрана.
405. Семенець, Ю.О. Шляхи вдосконалення ресурсного забезпечення вищих навчальних закладів в Україні [Електронний ресурс] / Ю.О. Семенець // Бізнес інформ. – 2017. – № 8. – С. 100-105. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_201_8_15. – Назва з екрана.
406. Семенець, Ю.О. Партнерство бізнесу, держави та університетів як стратегічний ресурс інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] / Ю.О. Семенець // Ефект. економіка. – 2016. – № 2. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_2_35. – Назва з екрана.
407. Семенов, О.М. Концепт „підприємницька компетентність” у вимірах лінгвопраксеології / О.М. Семенов // Педагог. науки : теорія, історія, інновац. технології. – 2018. – № 6 (80). – С. 263-272.
408. Семенов, О. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів : аксіологічний підхід / О. Семенов // Педагогіка вищ. та середньої шк. – 2013. – № 38. – С. 267-270.
409. Семів, Л.К. Освітня міграція в Україні : особливості, оцінка, політика регулювання / Л.К. Семів // Економіка и упр. – 2011. – № 4. – С. 33-38.
410. Сербенська, О. Українська мова як об’єкт вивчення для іноземців (соціо-психолінгвістичний аспект) / О. Сербенська // Українська мова як іноземна. Проблеми методики викладання : зб. *матеріалів міжнарод. наук. конф.* – Львів : Каменярь, 1994. – С. 14-20.
411. Сисоєва, С. Освітні реформи : освітологічний контекст [Електронний ресурс] / С. Сисоєва // Освітологія. – 2013. – Вип. 2. – С. 36-45. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2013_2_6. – Назва з екрана.
412. Сисоєва, С. Сфера освіти як об’єкт дослідження [Електронний ресурс] / С. Сисоєва // Освітологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 22-29. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_4. – Назва з екрана.
413. Сисоєва, С.О. Проблеми полікультурної освіти у педагогічних дослідженнях польських учених [Електронний ресурс] / С.О. Сисоєва // Педагог. процес : теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 87-92. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2014_2_20. – Назва з екрана.
414. Сисоєва, С. Порівняльна педагогіка в контексті розвитку освітології [Електронний ресурс] / С. Сисоєва // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 17-23. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2014_3_4. – Назва з екрана.

415. Сікорська, І.М. Аналіз міжнародної діяльності вищого навчального закладу як стратегічного напрямку інтернаціоналізації / І.М. Сікорська // Вищ. освіта України. – 2015. – № 3, дод. 2. – С. 268-277.
416. Сікорська, І. Стабільності мультикультурних країн ЄС : досвід для України / І. Сікорська // Наук. огляд. – 2016. – № 11 (21). – С. 39-52.
417. Сикорская, И.Н. На пути к Европейскому образовательному пространству : международное сотрудничество вузов : тезисы доклада / И.Н. Сикорская // Актуальні проблеми входження вищих навчальних закладів України до єдиного європейського освітнього простору : матеріали Міжнарод. наук.-метод. конф., м. Київ, 22-23 листоп. 2005 р. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – С. 193-195.
418. Сікорська, І.М. Міжкультурний діалог на теренах європейського союзу : від контрасту до єдності / І.М. Сікорська // Матеріали міжнарод. наук. конф. „Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій”. Сумськ. обл. ін-т післядиплом. педагог. освіти, м. Суми, 27-30 квіт. 2009 р. – Т. 1. – С. 143-145.
419. Сікорська, І.М. Європейська освітня політика щодо інтернаціоналізації вищої освіти / І.М. Сікорська // Інтернаціоналізація вищ. освіти в Україні : метод. рек. – 2016. – 158 с.
420. Сін, Чжефу. Педагогічна підтримка адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Чжефу, Сін. – Старобільськ, 2015. – 200 с.
421. Сін, Чжефу Модель педагогічної підтримки іноземних студентів у процесі адаптації до навчання в університетах України [Електронний ресурс] / Чжефу, Сін // Наука і освіта. – 2017. – № 6. – С. 38-43. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2017_6_8. – Назва з екрана.
422. Синицына, Г.П. Некоторые аспекты интернационализации высшего образования [Электронный ресурс] / Г.П. Синицына, С.М. Баташова. – Режим доступу : <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o50.htm>. – Название с экрана.
423. Ситницький, М.В. Стратегія розвитку освітніх послуг і навчальних програм у Варшавському університеті / М.В. Ситницький // Бізнес Інформ. – 2017. – № 12. – С. 54-59.
424. Соколович-Алтуніна, Ю. Модернізація вищої освіти в Польщі : європейський вимір / Ю. Соколович-Алтуніна // Порівняльно-педагог. студії. – 2010. – № 1-2. – С. 131-137.
425. Солощенко, В.М. Інтернаціоналізація університетської освіти в німецькомовних країнах (кінець ХХ – початок ХХІ століть) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В.М. Солощенко. – Суми, 2011. – 304 с.
426. Солощенко, В.М. Інтернаціоналізація університетської освіти : досвід німецькомовних країн : монографія / В.М. Солощенко. – Суми : Видавн.-виробн. підприємство „Мрія”, 2012. – 176 с.

427. Співаківська, Т. Можливості виходу українських вищих навчальних закладів на міжнародний ринок освітніх послуг [Електронний ресурс] / Т. Співаківська // Економ. вісн. НГУУ „КПІ”. – 2010. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evkpi/2010/4.Galuzeva%20ekonomika%5C16_kpi_2010_7.pdf. – Назва з екрана.
428. Стадний, Є. Українські студенти за кордоном : факти та стереотипи [Електронний ресурс] / Є. Стадний // Аналітичний центр CEDOS. – Режим доступу : <https://cedos.org.ua/>. – Назва з екрана.
429. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) : Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14-15 трав. 2015 р. – К. : ТОВ “ЦС”, 2015. – 32 с.
430. Сташевська, І.О. Проблеми методології порівняльної музичної педагогіки в Україні та країнах Співдружності Незалежних Держав (СНД) [Електронний ресурс] / І.О. Сташевська, К.В. Полянська // Освіта та педагог. наука. – 2013. – № 5-6. – С. 53-62. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2013_5-6_8. – Назва з екрана.
431. Сташевська, І.О. Тенденції розвитку музично-інструментальної освіти в Німеччині XVIII століття [Електронний ресурс] / І.О. Сташевська // Педагог. освіта : теорія і практика. – 2012. – Вип. 11. – С. 296-299. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2012_11_56. – Назва з екрана.
432. Сташевська, І.О. Порівняльні дослідження в галузі музичної педагогіки : проблеми методології [Електронний ресурс] / І.О. Сташевська // Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Теорія і методика мистецької освіти. – 2012. – Вип. 13. – С. 129-133. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2012_13_29. – Назва з екрана.
433. Стенина, Т.Л. Анализ содержания понятия „интернационализация высшего образования” в контексте педагогики / Т.Л. Стенина, А.О. Чамчиян // Наука и шк. – 2016. – № 2. – С. 69-75.
434. Степаненко, І.В. Ключові питання інтернаціоналізації вищої освіти України у перспективі методологічного космополітизму / І.В. Степаненко // Освіта і доля нації. Європейські цінності в освітньому просторі України : *матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 25-26 верес. 2015 р.* – Харків, 2015. – С. 140-143.
435. Степаненко, І.В. Філософсько-методологічні проблеми узгодження національного, загальноєвропейського і глобального у процесах інтернаціоналізації вищої освіти / І.В. Степаненко // Гілея : *наук. вісн. : зб. наук. пр.* / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К. : Гілея, 2015. – Вип. 100 (9). – С. 203-212.
436. Степаненко, І.В. Ключові питання інтернаціоналізації вищої освіти : колізії інструментального і культурно-гуманітарного вимірів /

- І.В. Степаненко // Вищ. освіта України. – 2015. – № 3, дод. 2. – С. 158-180.
437. Степаненко, І.В. Інтернаціоналізація як інструмент розвитку лідерського потенціалу університету : навч. посіб. / І.В. Степаненко, М.А. Дебич. – К. : ПРІОРИТЕТИ, 2017. – 44 с.
438. Степанов, Є.П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Є.П. Степанов. – Луганськ, 2004. – 195 с.
439. Степко, М.Ф. Болонський процес і навчання впродовж життя / М.Ф. Степко // Нац. техн. ун-т „Харків. політехн. ін-т”. – Харків : НТУ "ХПІ", 2004. – 111 с.
440. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
441. Стратегічні пріоритети розвитку Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського до 2021 року / МОН України ; Південноукраїн. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського ; [за заг. ред. О.Я. Чебикіна]. – Одеса : ПНПУ, 2014. – 69 с.
442. Стрюк, М.І. Мобільність : системний підхід / М.І. Стрюк, С.О. Семеріков, А.М. Стрюк // Інформац. технології і засоби навчання. – 2015. – Т. 49. – № 5. – С. 203-212.
443. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Про організацію Сумського філіалу Харківського політехнічного інституту. – Режим доступу : <http://pohnv.teset.sumdu.edu.ua/ru/general/history.html>. – Назва з екрана.
444. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Загальна інформація. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/gen-info/about.html>. – Назва з екрана.
445. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Реєстр основної нормативної бази. – Режим доступу : https://normative.sumdu.edu.ua/?_ga=2.212705884.998554896.1587900000-0-2141802921.1587900000. – Назва з екрана.
446. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Положення про відділ міжнародного співробітництва. – Режим доступу : <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=1a334a91-3341-e311-b7db-001a4be6d04a&kind=1>. – Назва з екрана.
447. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Положення про відділ інтернаціоналізації освітньої діяльності. – Режим доступу : <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=fal24c07-7396-e911-b3c8-001a4be6d04a&kind=1>. – Назва з екрана.
448. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Положення про Департамент міжнародної освіти. – Режим доступу : <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=b217d5a6-a2ff-e811-872b-001a4be6d04a&kind=1>. – Назва з екрана.

449. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Міжнародна діяльність. – Режим доступу : <https://www.sumdu.edu.ua/uk/international.html>. – Назва з екрана.
450. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Міжнародна діяльність : Науково-освітні організації. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/uk/international/international-relations/scientific-educational-organizations.html>. – Назва з екрана.
451. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : TEMPUS. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/uk/international/international-grant-projects/tempus/ssu-participation-tempus.html>. – Назва з екрана.
452. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Департамент міжнародної освіти. – Режим доступу : <http://study.sumdu.edu.ua/uk/struktura-dmo.html>. – Назва з екрана.
453. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Програми академічної мобільності. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/uk/international/academic-mobility.html>. – Назва з екрана.
454. Сумський державний університет : [Електронний ресурс] : Звіти про діяльність. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/public-info/reports/235-past-perorts.html>. – Назва з екрана.
455. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Освітні програми англійською мовою. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/int/en/study.html>. – Назва з екрана.
456. Сумський державний університет : [Електронний ресурс] : Подвійний диплом. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/uk/academic/academic-opportunities/double-diploma.html>. – Назва з екрана.
457. Сумський державний університет [Електронний ресурс] : Guest Speakers. – Режим доступу : <https://sumdu.edu.ua/int/en/study/guest-speakers.html>. – Назва з екрана.
458. Сухомлинська, О.В. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – 68 с.
459. Сучасні системи вищої освіти : порівняння для України / [за заг. ред. В. Зубка]. – К. : Видав. дім „КМ Academia”, 1997. – 290 с.
460. Таланова, Ж.В. Національна рамка кваліфікацій : розуміння і реалізація / Ж.В. Таланова // Проф.-техн. освіта. – 2010. – № 1. – С. 5-9.
461. Тарасенко, В.И. Формирование профессионально-коммуникативной компетенции иностранных студентов-русистов в условиях межпредметной координации: (на материале подязыка педагогики) : дис. ... канд. пед. наук / В.И. Тарасенко. – К., 1993. – 225 с.
462. Темненко, В. Тенденції вищої освіти XXI століття-десакларізація, інтернаціоналізація та інтернетизація / В. Темненко, З. Сайдаметова // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 1. – С. 95-103.

463. Тетьянченко, О.О. Педагогічні умови спілкування з іноземними студентами в процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.О. Тетьянченко. – К., 1997. – 160 с.
464. Ткачова, Н.О. Розробка теоретично-методичного забезпечення акультурації іноземних студентів у навчально-виховному процесі класичного університету [Електронний ресурс] / Н.О. Ткачова, І.О. Штеймліер // Теорет. питання культури, освіти та виховання. – 2014. – № 50. – С. 132-137. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpkov_2014_50_35. – Назва з екрана.
465. Товканець, Г.В. Інтернаціоналізаційні процеси в розвитку європейської вищої освіти на початку XXI століття [Електронний ресурс] / Г.В. Товканець // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 3. – С. 441-451. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_3_55. – Назва з екрана.
466. Трохимець, О.І. Розвиток вищої освіти України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О.І. Трохимець. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_1/files/Econ_01_2009_Trohimets.pdf. – Назва з екрана.
467. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14 черв. 1994 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.
468. Угода між Україною і Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу Горизонт 2020 : Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014-2020) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_018. – Назва з екрана.
469. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciju/00ukraieuassociationagreementbody.pdf>. – Назва з екрана.
470. Український державний центр міжнародної освіти [Електронний ресурс] / М-во освіти і науки України. – Режим доступу : www.studyinukraine.gov.ua. – Назва з екрана.
471. Український державний центр міжнародної освіти [Електронний ресурс] : Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям / М-во освіти і науки України. – Режим доступу : <http://intered.com.ua/Актуальні-статистично-аналітичні-показники>. – Назва з екрана.
472. Университеты и университетское образование в Средневековье [Электронный ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://www.proza.ru/2011/12/27/961>. – Назва з екрана.
473. Ушакова, Н.І. Багатоаспектна модель підручника з російської мови для іноземних студентів у вищих навчальних закладах України : автореф.

- дис. на здобуття наук. доктора канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Н.І. Ушакова. – Херсон, 2010. – 45 с.
474. Ушакова, Н. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України / Н. Ушакова, В. Дубічинський, О. Тростинська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. *Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки* / [гол. ред. Л.М. Черноватий та ін.]. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2011. – Вип. 19. – С. 136-146.
475. Філат, Т.В. Мовна підготовка іноземних громадян як основа якісної освіти іноземних студентів / Т.В. Філат, О.В. Ковтуненко, Л.М. Сербіненко // Актуальні питання якості медичної освіти : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю, м. Тернопіль, 12-13 трав. 2016 р. – Тернопіль, 2016. – С. 182-184.
476. Філатов, В.М. Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків [Електронний ресурс] / В.М. Філатов, Я. Ромашова // Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид. – Режим доступу до журн. : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2785>. – Назва з екрана.
477. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття / [авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), Л. Горбунова, Л. Зязюн та ін. ; ред. кол. : В. Кремень, В. Андрущенко та ін.] ; АПН України ; Ін-т вищ. освіти. – К. : Педагог. думка, 2007. – С. 81-98.
478. Фініков, Т.В. До законодавства про вищу освіту Польщі, Росії, України, Чехії : Ситуація та міркування / Т.В. Фініков. – К. : Таксон, 2000. – 346 с.
479. Фініков, Т.В. Сучасна вища освіта : світові тенденції і Україна / Т.В. Фініков. – К. : Таксон, 2002. – 246 с.
480. Фініков, Т.В. Сучасна вища освіта : світові тенденції і Україна / Т.В. Фініков ; Міжнарод. фонд дослідж. освітньої політики ; Ін-т економіки та права „Крок”. – К. : Таксон, 2002. – 176 с.
481. Фініков, Т.В. Випускники українсько-нідерландської програми „Подвійний диплом” : професійні кар'єри та соціальна адаптація : дослідн. проект : аналітич. звіт / Т.В. Фініков ; Міжнарод. фонд дослідж. освітньої політики. – К. : Таксон, 2005. – 170 с.
482. Фініков, Т.В. Вхідження національної системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналітич. звіт / Т.В. Фініков ; Міжнарод. благод. фонд „Міжнародний Фонд досліджень освітньої політики”. – К. : Таксофон, 2012. – 56 с.
483. Хейлик, В.Д. Інтегративно-когнитивний підход к обучению иностранных студентов-медиков записи лекций по специальности [Электронный ресурс] / В.Д. Хейлик // Запорозж. медич. журн. – 2013. – № 1. – С. 112-114. – Режим доступу до журн. :

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zmzh_2013_1_34. – Название с экрана.
484. Хейлик, В.Д. Критерии оценивания комплексных умений иностранных студентов при обучении чтению на продвинутом этапе нефилологического профиля [Электронный ресурс] / В.Д. Хейлик // *Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. – 2014. – Вип. 49. – С. 178-184. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2014_49_33. – Название с экрана.
485. Ходов, Л.Г. Обучение иностранцев-выгодный бизнес / Л.Г. Ходов // *Современная Европа*. – 2005. – № 2. – С. 103-112.
486. Хоменко, О.В. Інтернаціоналізація вищої освіти як передумова підвищення ефективності іншомовної підготовки студентів і викладачів / О.В. Хоменко // *Вищ. освіта України*. – 2013. – № 2. – Дод. 1 : *Наука і вища освіта*. – С. 369-377.
487. Хоружий, Г.Ф. Академічна культура : цінності та принципи вищої освіти : монографія / Г.Ф. Хоружий. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2012. – 318 с.
488. Хоружий, Г.Ф. Європейська політика вищої освіти : монографія / Г.Ф. Хоружий. – Полтава : Дивосвіт, 2016. – 381 с.
489. Ціннісний дискурс в освіті в епоху глобалізації та інформаційної революції : вибрані публікації представників наук. шк. акад. АПН України, д-ра філософ. наук, проф., заслуж. діяча науки і техніки України Віктора Андрущенка / [передмова В.П. Андрущенка] ; М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 550 с.
490. Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті : матеріали наук.-практ. конф., м. Луганськ, 11-13 листоп. 2003 р. / [ред. кол. В.С. Курило та ін.] ; Міжнарод. акад. наук педагог. освіти ; ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. –Луганськ : Альма-матер, 2003. – Ч. 1. – 221 с.
491. Чабала, О. Інтернаціоналізація та глобалізація як ключові чинники міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти / О. Чабала // *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр.* / [ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О.Г. РОМАНОВСЬКИЙ]. – Харків : НТУ „ХПІ”, 2015. – Вип. 43 (47). – С. 112-126.
492. Черевко, О.І. Реалізація компетентнісної парадигми та формування професійної мобільності фахівця у ВНЗ / О.І. Черевко // *Академічна мобільність-важливий чинник освітньої євроінтеграції України : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 16-19 листоп. 2010 р.* – Харків : НУА, 2010. – С. 326-331.
493. Чернякова, Ж.Ю. Інтернаціоналізація освітнього простору старшої школи Великої Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ж.Ю. Чернякова. – Суми, 2012. – 259 с.

494. Чернякова, Ж.Ю. Інтернаціоналізація європейського освітнього простору : етапи розвитку та пріоритетні завдання [Електронний ресурс] / Ж.Ю. Чернякова // Порівняльно-педагог. студії. – 2013. – № 4. – С. 125-131. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppstud_2013_4_21. – Назва з екрана.
495. Чернякова, Ж.Ю. Пріоритетні форми та засоби інтернаціоналізації освітнього простору : зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / Ж.Ю. Чернякова // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 1. – С. 36-46. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_1_7. – Назва з екрана.
496. Чирва, А.С. Актуальні завдання вищої освіти у контексті інтернаціоналізації / А.С. Чирва // Педагог. науки : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – Ч. 4. – С. 89-95.
497. Чирва, А.С. Інтернаціоналізація вищої освіти : історичний розріз / А.С. Чирва // Nowoczesnych naukowych osiągnięć-2008. Педагогічні науки : матеріали IV міжнарод. наук-практ. конф., м. Пиємишль, 2008. – Т. 9. – С. 81-83.
498. Чирва, А.С. Інтернаціоналізація вищої освіти : еволюція концепції / А.С. Чирва // Зб. наук. пр. Уманськ. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2007. – С. 147-153.
499. Чирва, А.С. Інтернаціоналізація змісту-основна умова ефективності вищої освіти / А.С. Чирва // Педагог. науки : теорія, історія, інновац. технології. – 2010. – № 3 (5). – С. 121-131.
500. Чирва, А.С. Інтернаціоналізація змісту вищої освіти України : нормативно-правова база та перспективи розвитку (на основі досвіду Канади) / А.С. Чирва // Педагогічні науки : теорія, історія, інновац. технології. – 2011. – № 8 (18). – С. 132-142.
501. Чирва, А.С. Провідні форми інтернаціоналізації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій освітнього розвитку / А.С. Чирва // Вісн. Київ. міжнарод. ун-ту. Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 264-276.
502. Чирва, А.С. Чинники інтернаціоналізації вищої освіти / А.С. Чирва // Освіта Донбасу : наук.-метод. вид. ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2009. – № 1 (132). – С. 32-36.
503. Чирва, А.С. Тенденції інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А.С. Чирва. – Суми, 2012. – 269 с.
504. Чирва, А.С. Інтернаціоналізація вищої освіти в університетах Європейського Союзу [Електронний ресурс] / А.С. Чирва // Педагогічні науки : теорія, історія, інновац. технології. – 2018. – № 2. – С. 86-95. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_2_11. – Назва з екрана.

505. Шаповалова, О. Що дають нам студенти-іноземці [Електронний ресурс] / О. Шаповалова. – Режим доступу : <https://osvita.ua/blogs/62317/>. – Назва з екрана.
506. Шарапова, О.В. Педагогічні умови організації самостійної навчальної діяльності іноземних студентів підготовчих факультетів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / О.В. Шарапова // Педагогіка та психологія. – 2014. – Вип. 46. – С. 136-145. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2014_46_18. – Назва з екрана.
507. Шарата, Н.Г. Теорія і методи управління інноваційно-педагогічної діяльністю у вищих навчальних закладах : дис. на ... док. пед. наук : 13.00.06 / Н.Г. Шарата. – Старобільськ, 2016. – 596 с.
508. Шипко, О.М. Особливості комунікаційних процесів в умовах інтернаціоналізації вищої освіти / О.М. Шипко // Гілея : наук. вісн. – К. : Вид-во НПУ ім. Н.П. Драгоманова, 2017. – С. 174-177.
509. Шипко, О.М. Концептуальні засади комунікаційної діяльності сучасного університету в умовах інтернаціоналізації вищої освіти [Електронний ресурс] / О.М. Шипко // Людинознавчі студії. *Філософія*. – 2017. – Вип. 34. – С. 138-147. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2017_34_13. – Назва з екрана.
510. Шитікова, С.П. Міжнародні проекти як інструменти реформування вищої освіти / С.П. Шитікова // Вісн. НАПН України. *Педагогіка і психологія*. – 2017. – № 2 (95). – С. 20-27.
511. Шитікова, С.П. Міжнародне співробітництво в розвитку мобільності в системі вищої освіти / С.П. Шитікова, О.Ю. Оржель, Ж.В. Таланова // Академическая мобильность-важный фактор образовательной евроинтеграции Украины : *материалы Международ. науч.-практ. конф., м. Харьков, 16-19 листоп. 2010 р.* – Харьков : НУА, 2010. – С. 342-347.
512. Шмоніна, Т.А. Індивідуальна траєкторія навчання іноземних студентів підготовчих факультетів вищих навчальних закладів / Т.А. Шмоніна, Ю.Д. Бойчук // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2012. – С. 192-202.
513. Шмоніна, Т.А. Педагогічні умови природничо-наукової підготовки іноземних студентів на підготовчих факультетах вищих навчальних закладів : дис. ... к. пед. н. : 13.00.04 / Т.А. Шмоніна. – Тернопіль, 2012. – 241 с.
514. Щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 трав. 2013 р. № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.vnz.org.ua/dokumenty/spysok/3908-nakaz-ministerstva-635-vid-29052013. – Назва з екрана.

515. Штейміллер, І.О. Про важливість урахування викладачами особливостей національної культури іноземних студентів у процесі педагогічної взаємодії [Електронний ресурс] / І.О. Штейміллер // Актуальні проблеми держ. упр., педагогіки та психології. – 2013. – Вип. 2. – С. 486-489. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2013_2_106. – Назва з екрана.
516. Штейміллер, І.О. Педагогічний супровід соціокультурної адаптації іноземних студентів під час навчання в українському університеті [Електронний ресурс] / І.О. Штейміллер // Актуальні проблеми держ. упр., педагогіки та психології. – 2014. – Вип. 2. – С. 97-100. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2014_2_35. – Назва з екрана.
517. Штейміллер, І.О. До питання забезпечення акультурації іноземних студентів на підготовчому факультеті Українського класичного університету [Електронний ресурс] / І.О. Штейміллер // Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальноосвіт. шк. – 2014. – Вип. 38. – С. 563-567. – Режим доступу до журн. : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_38_80. – Назва з екрана.
518. Штейнер, Р. Очерк теории познания Гётевского мировоззрения / Р. Штейнер. – М. : Парсефаль, 1993. – 142 с.
519. Щудло, С. Вища освіта в пошуку якості : quo vadis / С. Щудло. – Дрогобич : Коло, 2012. – 340 с.
520. Яблонський, В. Вища освіта України на рубежі тисячоліть : монографія / В. Яблонський. – Каменець-Подільський : Лібрис, 1998. – 228 с.
521. Якубович, М. Ісламська перспектива глобалізації в контексті соціального вчення Абд ар-Рахмана ібн Хальдуна / М. Якубович // Іслам і сучасний світ. – К. : Ансар Фаундейшн, 2009. – С. 243-263.
522. Янкович, І.І. Підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах Польщі до виховної роботи з учнями : дис. ... канд. пед. наук, спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І.І. Янкович. – Тернопіль : Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2016. – 259 с.
523. Ястремська, О.М. Методичний підхід до організації процесу навчання іноземних студентів / О.М. Ястремська, Я.В. Ромашова // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 55-61.
524. Ackers, L. Moving People and Knowledge : Scientific Mobility in an Enlarging European Union / L. Ackers. – Cheltenham : Edward Elgar, 2008. – 8 p.
525. Act on Higher Education // Journal of Law. – 1990. – № 65. – P. 385.
526. Allhouse, M. International Student Engagement with Student Union Activities as a Way to Increase Sense of Belonging, Improve Cultural Integration and Aid Language Confidence / M. Allhouse // International Student Experience Journal. – 2013. – Vol. 1. – P. 1-5.

527. Altbach, Ph.G. Research on Foreign Students and International Study : An Overview and Bibliography / Ph.G. Altbach, D. Kelly, Y.G.M. Lulat. – New York : Praeger, 1985. – 403 p.
528. Altbach, Ph.G. Impact and Adjustment : Foreign Students in Comparative Perspective / Ph.G. Altbach // Higher Education. – 1991. – Vol. 21. – № 3. – P. 305-323.
529. Altbach, Ph.G. The Perils of Internationalizing Higher Education : An Asian Perspective / Ph.G. Altbach // International Higher Education. CIHE. – 1999. – № 2. – 34 p.
530. Altbach, Ph.G. Perspectives on Internationalizing Higher Education [Electronic resource] / Ph.G. Altbach // International Higher Education. – 2002. – Access mode : www.bc.edu/bc_org/soe/cihe/newsletter/News27/text004.htm. – Title from screen.
531. Altbach, Ph.G. Globalization and the University : Myths and the Realities in an Unequal World / Ph.G. Altbach // Tertiary Education and Management. – 2004. – № 10. – P. 3-25.
532. Altbach, Ph.G. The Internationalization of Higher Education : Motivations and Realities [Electronic resource] / Ph.G. Altbach, J. Knight // The NEA Almanac of Higher Education. – 2006. – P. 27-36. – Access mode : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/pgs/pdf/Internationalization_2006.pdf. – Title from screen.
533. Altbach, Ph.G. The Internationalization of Higher Education : Motivations and Realities / Ph.G. Altbach, J. Knight // Journal of Studies in International Education. – 2007. – Vol. 11. – № 3/4. – P. 290-305.
534. Altbach, Ph.G. Academic Freedom in a Global Context : 21st Century Challenges / Ph.G. Altbach // The NEA Almanac of Higher Education. – 2007. – P. 49-56.
535. Altbach, Ph.G. Tradition and Transition. The International Imperative in Higher Education. Center for International Higher Education, Lynch School of Education / Ph.G. Altbach. – Rotterdam : Sense Publishers, 2007. – 274 p.
536. Altbach, Ph.G. Tracking an Academic Revolution [Electronic resource] / Ph.G. Altbach, L. Reisberg, L. Rumbley // Trends in Global higher Education. – Paris : UNESCO, 2009. – Access mode : <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183219e.pdf>. – Title from screen.
537. Altbach, Ph.G. Global Perspectives on Higher Education / Ph.G. Altbach. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2016. – 352 p.
538. Amit, V. Student Mobility and Internationalization : Rationales, Rhetoric, and ‘Institutional Isomorphism’ / V. Amit // Anthropology in Action. – 2010. – № 17 (1). – P. 6-18.
539. Annual Report Visegrad Fund-15! [Electronic resource] / Visegrad Fund. – Access mode : <https://s3.eu-central->

- 1.amazonaws.com/uploads.mangoweb.org/shared-prod/visegradfund.org/uploads/2018/01/ivf_Visegrad-Fund15.pdf. – Title from screen.
540. Anumonye, A. African Students in Alien Cultures / A. Anumonye. – M.D. Buffalo : Black Academy Press, 1970. – 148 p.
541. Arum, S. The need for a definition of international education in U.S. universities / S. Arum, J. Van de Water. – Carbondale, 1992. – 321 p.
542. Bache, I. The Europeanization of Higher Education : markets, politics or learning ? / I. Bache // Journal of Common Market Studies. – 2006. – № 44 (2). – P. 231-248.
543. Baker, I. Lessons from the introduction of fees for overseas students / I. Baker // Journal of Tertiary Education Administration. – 1993. – Vol. 15. – P. 95-98.
544. Baldi, S. International Education Indicators : A Time Series Perspective, 1985-1995 : Statistical Analysis Report. 2000 [Electronic resource] / S. Baldi, G. Khalaf, M. Perie, J. Sherman. – Access mode : <https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2000021>. – Title from screen.
545. Barnett, G.A. The International Student Exchange Network : 1970 & 1989 / G.A. Barnett, R.Y. Wu // Higher Education. – 1995. – Vol. 30. – № 4. – P. 353-368.
546. Barnett, R. Engaging the curriculum in higher education / R. Barnett, K. Coate. – New York : McGraw-Hill International, 2005. – 190 p.
547. Batory, A. The Power of the Purse : Supranational Entrepreneurship, Financial Incentives, and European Higher Education Policy / A. Batory, N. Lindstrom // Governance. – 2011. – № 24 (2). – P. 311-329.
548. Beelen, J. Internationalization at home on the move / J. Beelen, B. Leask. – Berlin : Dr. Josef Raabe Verlag, 2011. – 423 p.
549. Beelen, J. Internationalization revisited : New dimensions in the internationalisation of higher education / J. Beelen, De Wit H. – Amsterdam : Center for Applied Research on Economics and Management, 2012. – 153 p.
550. Beelen, J. The other Side of Mobility : The Impact of Incoming Students on Home Students / J. Beelen // Internationalization of higher education and global mobility. – 2014. – P. 287-299.
551. Beelen, J. Redefining Internationalization at Home / J. Beelen, E. Jones // The European Higher Education Area : Between Critical Reflections and Future Policies. – 2015. – 326 p.
552. Beelen, J. Stakeholders in the Implementation of Internationalisation at Home / J. Beelen // The Hague University of Applied Sciences Journal. – 2015. – Vol. 3. – P. 311-322.
553. Beerkens, E. The social dimensions of internationalization. Social risks and responsibilities / E. Beerkens. – Helsinki : ACA Annual Conference, 2012. – 23 p.

554. Bellen, J. Internationalisation at Home : Obstacles and Enablers from the Perspective of Academics / J. Bellen // Verantwortung in Studium und Lehre. – Karl-Franzens-Universität Graz (Grazer Beiträge zur Hochschullehre), 2019. – P. 29-54.
555. Beneš, J. Czech Republic / Beneš J., Huisman J., Šebková H. // Real-time Systems. Reflections on Higher Education in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia / [ed. by J. File, L. Goedegebuurenia]. – Brno-Twente : CHEPS, 2003. – P. 41-59.
556. Bennell, P. The Internationalisation of Higher Education : Exporting Education to Developing and Transnational Economies / P. Bennell, T. Pearce // International Journal of Educational Development. – 2003. – Vol. 23. – P. 215-232.
557. Bennett, J.M. Developing Intercultural Sensitivity : An Integrative Approach to Global and Domestic Diversity / J.M. Bennett // Handbook of intercultural training / [ed. by D. Landis]. – CA : Sage, 2004. – P. 147-165.
558. Benova, E. Systemic Processes of Democratization of Higher Education in Slovakia [Electronic resource] / E. Benova, M. Fabus // Collection of Academic Articles of Bukovina University. – 2012. – Issue8. – Access mode : <http://www.bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n8/12SPD.pdf>. – Title from screen.
559. Bergknut, K. Internationalisation at Home at Malmö University [Electronic resource] / K. Bergknut // Structures and work areas. – 2006. – Access mode : <https://www.mah.se/upload/GemensamtVerksamhetsstod/internationalt/Kommunikationsmaterial/IaH%20structures%20and%20work%20areas%202006.pdf>. – Title from screen.
560. Bernardo, B.A. International Higher Education : Models, Conditions and Issues [Electronic resource] / B.A. Bernardo // PASSCN Discussion Paper. – № 2001-12. – 50 p. – Access mode : <http://pascn.pids.gov.ph/DiscList/d01/s01-12.pdf>. – Title from screen.
561. Bernstein, B. On the Classification and Framing of Educational Knowledge / B. Bernstein // Knowledge and Control / [ed. by M. Young]. – London : Collier-Macmillan, 1971. – P. 47-69.
562. Berry, J.W. Comparative Studies of Acculturative Stress (Canada) / J.W. Berry, U. Kim, T. Minde // International Migration Review. – 1987. – Vol. 21. – № 3. – P. 491-511.
563. Berry, J.W. Acculturative Stress : Handbook of Multicultural Perspective on Stress and Coping / J.W. Berryed ; [ed. By P.T.P. Wong, L.C.J. Wong]. – New York : Springer, 2006. – P. 287-298.
564. Bilaniuk, L. A Tense and Shifting Balance : Bilingualism and Education in Ukraine / L. Bilaniuk, S. Melnyk // International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. – 2008. – № 11 (3-4). – P. 340-372.

565. Bollnow, O.F. Neue Geborgenheit. Das Problem einer Überwindung des Existenzialismus / O.F. Bollnow. – Stuttgart ; Koln : Kohlhammer, 1979. – 413 s.
566. Bollnow, O.F. Studien zur Hermeneutik (Zwei Bände). Band 1 : Zur Philosophie der Geisteswissenschaften / O.F. Bollnow. – München : K. Alber, 1982. – 514 s.
567. Bond, Sh. A New World of Knowledge : Canadian Universities and Globalization / Sh. Bond, J.-P. Lemassen. – Ottawa, 1999. – 299 p.
568. Bond, Sh. The Role of Faculty in Internationalizing the Undergraduate Curriculum and Classroom Experience / Sh. Bond, J. Qian, J. Huang // CBIE Research. – 2003. – № 8. – P. 1-19.
569. Bond, Sh. Transforming the Culture of Learning : Evoking the International Dimension in Canadian University Curriculum [Electronic resource] / Sh. Bond // Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities. – 2006. – Access mode : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm. – Title from screen.
570. Boni, M. Polska 2030. Wyzwania rozwojowe / M. Boni. – Warsaw : Prime Minister's Office, 2009. – 43 p.
571. Börzel, T.A. When Europe Hits Home : Europeanization and Domestic Change / T.A. Börzel, T. Risse // European Integration online Papers. – 2000. – № 4 (15). – P. 35-44.
572. Bourne, P.G. The Chinese Student : Acculturation and Mental Illness / P.G. Bourne // Psychiatry. – 1975. – Vol. 38. – P. 269-277.
573. Bradley, G. Responding Effectively to the Mental Health Needs of International Students / G. Bradley // Higher Education. – 2000. – Vol. 39. – № 4. – P. 417-433.
574. Brandenburg, U. The End of Internationalization / U. Brandenburg, H. De Wit // Boston College Newsletter. – 2010. – Vol. 5. – P. 15-17.
575. Brandenburg, U. The ERASMUS Impact Study. Effects of Mobility on the Skills and Employability of Students and the Internationalisation of Higher Education Institutions / U. Brandenburg, S. Berghoff, O. Taboada. – European Commission : Education and Culture, 2014. – 234 p.
576. Bremer, L. Internationalizing the Curriculum in Higher Education / L. Bremer, M. Van der Wende. – The Hague : Nuffic papers, 1995. – P. 25-32.
577. Brewer, E. Internationalization of the Curriculum / E. Brewer, B. Leask // The Sage Handbook of International Higher Education. – 2012. – P. 245-266.
578. British Council in Ukraine. – 2019. – Access mode : <http://www.britishcouncil.org.ua>. – Title from screen.
579. Bucharest Communiqué : Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. – 2012. – Access mode :

- https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/EHEA_2012_Bucharest-Communique.pdf. – Title from screen.
580. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area. – 2010. – Access mode : http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2010_Budapest_Vienna/64/0/Budapest-Vienna_Declaration_598640.pdf. – Title from screen.
581. Burn, B. The Curriculum as a Global Domain / B. Burn // *Journal of Studies in International Education*. – 2002. – № 6 (3). – P. 253-261.
582. Byram, M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. – Clevedon, UK : Multilingual Matters, 1997. – P 67.
583. Capelle, J. *L'école de demain reste à faire* / J. Capelle // *Le nouveau guide France*. – 1966. – P. 1994.
584. Carey, A.T. *Colonial Students* / A.T. Carey. Secker and Warburg, 1956. – 267 p.
585. Castro, P. Student Mobility and Internationalisation in Higher Education : Perspectives from Practitioners / P. Castro, J. Woodin, U. Lundgren // *Language and Intercultural Communication*. – 2016. – Vol. 16 (3). – P. 418-436.
586. CERI : Higher Education to 2030 : Globalisation. – Access mode : <http://www.oecd.org/education/ceri/highereducationto2030volume2globalisation.htm>. – Title from screen.
587. Čerych, L. Higher Education Reform in the Czech Republic : A Personal Testimony Regarding the Impact of Foreign Advisers / L. Čerych // *Higher Education in Europe*. – 2002. – № 27 (1–2). – P. 111–121.
588. Čerych, L. Recent Developments in Czech Higher Education / L. Čerych // *International Higher Education*. – 1998. – № 12. – P. 10-13. – Access mode : <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/viewFile/6433/5660>. – Title from screen.
589. Český statistický úřad. – 2020. – Access mode : <http://www.czso.cz/>. – Title from screen.
590. Chapdelaine, R.F. Social Skills Difficulty : Model of Culture Shock for International Graduate Students / R.F. Chapdelaine, L.R. Alexitch // *Journal of College Student Development*. – 2004. – Vol. 45. – № 2. – P. 167-184.
591. Childress, L.K. *Twenty-First Century University : Developing Faculty Engagement in Internationalization* / L.K. Childress. New York : Peter Lang Publishing, 2010. – 267 p.
592. Clarke, V. Students' Global Awareness and Attitudes to Internationalism in a World of Cultural Convergence / V. Clarke // *Journal of Research in International Education*. – 2004. – Vol. 3. – № 1. – P. 51-70.
593. Clifford, V.A. Engaging the Disciplines in Internationalizing the Curriculum / V.A. Clifford // *International Journal for Academic Development*. – 2009. – Vol. 14 (2). – P. 133-143.

594. Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education. *ENIC network : Council of Europe : European commission*. – 2002. – Access mode : <http://www.coe.int/t/dg4>. – Title from screen.
595. Coelen, R. Why Internationalize Education? / R. Coelen // *International Higher Education*. – 2015. – № 83. – P. 4-5. – Access mode : <https://doi.org/10.6017/ihe.2015.83.9074>. – Title from screen.
596. Collins, L. To Internationalize the Curriculum or Interculturalize the Teacher / L. Collins // *BCCIE : International Forum*. – 2000. – Access mode : <http://www.bccie.bc.ca>. – Title from screen.
597. Comparing Educational Statistics Across the World // *Global Education Digest*. – Montreal : UNESCO Institute for Statistics, 2011. – 188 p. – Access mode : <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/ged06-en.pdf>. – Title from screen.
598. Constantine, M.G. A Qualitative Investigation of the Cultural Adjustment Experiences of Asian International College Women / M.G. Constantine, M. Kindaichi, S. Okazaki // *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. – 2005. – Vol. 11. – № 2. – P. 162-175.
599. Constantine, M.G. Self-Concealment, Social Self-Efficacy, Acculturative Stress, and Depression in African, Asian, and Latin American International College Students / M.G. Constantine, O. Okazaki, S.O. Utsey // *American Journal of Orthopsychiatry*. – 2004. – Vol. 74. – № 3. – P. 230-241.
600. Constitution 2007. Commonwealth Universities Study Abroad Consortium. – 2007. – Access mode : http://www.cusac.org.uk/Documents/CUSAC_Constitution.pdf. – Title from screen.
601. Corbett, A. Universities and the Europe of Knowledge : Ideas, Institutions, and Policy Entrepreneurship in European Community Higher Education Policy, 1955 – 2005 / A. Corbett. – Palgrave Macmillan, 2005. – 268 p. – P. 9.
602. Crichton, J. Integrated Resources for Intercultural Teaching and Learning in the Context of Internationalisation in Higher Education / J. Crichton, M. Paige, L. Papademetre // *Research Centre for Languages and Cultures Education in the School of International Studies at the University of South Australia*. – 2004. – P. 119-120.
603. Crosier, D. Trends V : Universities Shaping the European Higher Education Area / D. Crosier, L. Purser, H. Smidt // *European University Association*. – 2007. – Access mode : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%20v%20universities%20shaping%20the%20european%20higher%20education%20area.pdf>. – Title from screen.
604. Crossman, J.E. International Experience and Graduate Employability / J.E. Crossman, M. Clarke // *Higher Education*. – 2010. – № 59 (5). – P. 599-613.

605. Crowther, P. *Internationalisation at Home : A Position Paper* / P. Crowther, M. Joris, M. Otten, B. Nilsson. – Amsterdam : EAIE, 2001. – P. 11-32.
606. Czech Republic : *Legislation*. – 2019. – Access mode : <https://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwecze.htm>. – Title from screen.
607. Czech Republic : *National Education System Overview*. EURYDICE. – 2020. – Access mode : https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/czech-republic_en. – Title from screen.
608. Czech Republic : *Mobility in Higher Education*. – 2019. – Access mode : https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/mobility-higher-education-17_en. – Title from screen.
609. Czech Republic : *Dům zahraniční spolupráce*. – 2019. – Access mode : <https://www.dzs.cz/cz/>. – Title from screen.
610. Czech Republic : *The Strategic Plan for the Scholarly, Scientific, Research, Development, Innovation, Artistic and Other Creative Activities of Higher Education Institutions for 2011–2015* // Ministry of Education, Youth and Sports. – Prague, MoEYS, 2010. – 31 p.
611. Czech Republic : *National Research, Development and Innovation Policy of the Czech Republic 2016–2020* // Government of the Czech Republic : Section for the Science, Research and Innovation, 2016. – 92 p. – Access mode : http://www.czech-research.com/wp-content/uploads/2016/09/NRDIP_2016-2020_eng.pdf. – Title from screen.
612. Czech Republic : *University Autonomy in Europe* // European University Association. – Access mode : <http://www.university-autonomy.eu/countries/czech-republic/>. – Title from screen.
613. Członkowska-Naumiuk, M. *Erasmus w Polsce w roku akademickim 2009/10* / M. Członkowska-Naumiuk. – Warsaw : FRSE, 2011. – P. 231-238.
614. Dakowska, D. *Between Competition Imperative and Europeanisation. The Case of Higher Education Reform in Poland* / D. Dakowska // *Higher Education*. – 2015. – № 69 (1). – P. 129-141.
615. Dakowska, D. *Laboratories of Reform? The Europeanization and Internationalization of Higher Education in Central and Eastern Europe* / D. Dakowska, R. Harmsen // *European Journal of Higher Education*. – 2015. – № 5 (1). – P. 4-17.
616. Dakowska, D. *Competitive Universities? The Impact of International and European Trends on Academic Institutions in the “New Europe”* / D. Dakowska // *European Educational Research Journal*. – 2017. – P. 101-128.
617. Dale, R. *Globalization and Europeanisation in Education* / R. Dale, S. Robertson. – Oxford : Symposium Books, 2009. – 264 p.
618. Davies, J. *Developing a Strategy for Internationalization in Universities : Towards a conceptual framework* / J. Davies // *Bridges to the Future*:

- Strategies for internationalizing higher education. – Carbondale : Association of International Education Administration, 1992. – P. 177-190.
619. Davies, N. Boże igrzysko. Historia Polski / N. Davies. – Kraków : Wydawnictwo Znak, 1996. – 431 p.
620. Davis, T. Student Mobility : Changing International Patterns / T. Davis // Paper presented at the 16th Australian International Education Conference. – 2002. – Access mode : <http://www.idp.com>. – Title from screen.
621. Deardorff, D. Internationalization : In Search of Intercultural Competence / D. Deardorff // International Educator. – Washington : NAFSA, 2004. – P.13-15.
622. Deardorff, D. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States / D. Deardorff. – Raleigh, North Carolina, 2004. – Access mode : <http://www.lib.ncsu.edu/theses/available/etd-06162004-000223/unrestricted/etd.pdf>. – Title from screen.
623. De Boer, H. Higher Education Governance Reform Across Europe / H. De Boer, J. File. – Enschede : CHEPS, University of Twente, 2009. – 31 p.
624. Demografický vývoj a dôchodková reforma. HNOnline.sk. – 2019. – Access mode : <http://hnonline.sk/c1-21336835-demografickyvyvoj>. – Title from screen.
625. De Wit, H. Rationales for Internationalisation of Higher Education / H. De Wit. – Polytechnic Institute of Viseu, 1998. – Access mode : <http://www.ipv.pt/millennium/wit11.htm>. – Title from screen.
626. De Wit, H. Changing Rationales for the Internationalization of Higher Education / H. De Wit. – Boston College Centre for International Higher Education, 1999. – Access mode : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/News15. – Title from screen.
627. De Wit, H. Internationalization of Higher Education in the United States of America and Europe : a Historical, Comparative, and Conceptual Analysis / H. De Wit. – Westport, CT : Greenwood, 2002. – 270 p.
628. De Wit, H. The Consequences of European Integration for Higher Education / H. De Wit // Higher Education Policy. – 2003. – № 16 (2). – P. 101-178.
629. De Wit, H. Internationalisation of Higher Education in Europe and Its Assessment, Trends, and Issues / H. De Wit. – NVAO : Accreditation Organization of the Netherlands and Flanders, 2010. – 28 p.
630. De Wit, H. Internationalization Moves into a New Phase / H. De Wit // University World News. – 2011. – № 189. – P. 245-257.
631. De Wit, H. Naming Internationalisation will not Revive it / H. De Wit // University World News. – 2011. – Access mode : www.universityworldnews.com. – Title from screen.

632. De Wit, H. ERASMUS at 25: What is the Future for International Student Mobility? / H. De Wit // *The Guardian*. – 2012. – Access mode : www.theguardian.com/guardian-professional. – Title from screen.
633. De Wit, H. Reading Between the Lines : Global Internationalization Survey / H. De Wit, J. Beelen // *University World News*. – 2014. – № 318. – Access mode : www.universityworldnews.com. – Title from screen.
634. De Wit, H. Internationalization of Higher Education / H. De Wit // *European Parliament, Brussels : EU*, 2015. – P. 116.
635. De Wit, H. Internationalization Policies, Perceptions, Practices. Where is Internationalization Going? / H. De Wit // CEQUINT conference. Paris. – 2015. – Access mode : <http://ecahe.eu/assets/uploads/2015/03/7.-Sonata-Internationalisationpolicies-perceptions-practices.pdf>. – Title from screen.
636. De Wit, H. Internationalisation of Higher Education in Europe and its Assessment, Trends and Issues. – 2019. – Access mode : http://www.nvao.net/page/downloads/Internationalisation_of_Higher_Education_in_Europe_DEF_december_2010.pdf. – Title from screen.
637. Dobbins, M. Higher Education Policies in Central and Eastern Europe : Convergence Towards a Common Model? / M. Dobbins, C. Knill // *Governance*, 2009. – № 22 (3). – P. 397-430.
638. Dobbins, M. Higher Education Policies in Central and Eastern Europe Convergence towards a Common Model? / M. Dobbins. – UK : Palgrave Macmillan, 2011. – 233 p.
639. Dobbins, M. Exploring the Governance of Polish Public Higher Education : Balancing Restored Historical Legacies with Europeanization and Market Pressures / M. Dobbins // *European Journal of Higher Education*. – 2015. – № 5 (1). – P. 18-33.
640. Dobeš, M. Niektoré aspekty analýzy trhov práce v období ekonomickej transformácie v Slovenskej Republike / M. Dobeš // *Sociálno-ekonomické problémy transformačného procesu*. – 1998. – S. 39–47.
641. Dobeš, M. Ľudský kapitál a výkonnosť ekonomiky / M. Dobeš. – Bratislava, 2001. – 98 p. – Access mode : http://www.saske.sk/stredisko/ludsky_kapital.pdf. – Title from screen.
642. Dolata, R. Najważniejsze wyzwania stojące przed polską oświatą / R. Dolata // *Instytut Spraw Publicznych, Analizy i Opinie*. – 2005. – № 45. – P. 111-123.
643. Douglass, J.A. The global Competition for Talent : The rapidly Changing Market for International Students and the Need for a Strategic Approach in the US / J.A. Douglass. – UC Berkeley : Center for Studies in Higher Education, 2009. – Access mode : <https://escholarship.org/content/qt0qw462xl/qt0qw462xl.pdf>. – Title from screen.
644. Dzulkipli, A.R. Is Internationalization a Western Construct? / A.R. Dzulkipli // *Presentation at British Council Going Global 4*

- Conference. – London, 2010. – Access mode : <http://www.britishcouncil.org/goingglobal-gg4-speakers-dzulkifli-abdulrazak.htm>. – Title from screen.
645. Early, P.C. Developing Cultural Intelligence at Work / P.C. Early. – CA : Stanford university press, 2006. – Access mode : <http://www62.gu.edu.au/policylibrary.nsf/binders/3ac564ad2be055224a25737f0063e4fa?opendocument#End>. – Title from screen.
646. Educational Research, Methodology and Measurement : An International Handbook / edit. by J. P. Keeves. – Pergamon Press Ltd, 1997. – 1054 p.
647. Education at a Glance 1998 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 1999. – 436 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-1998-en>. – Title from screen.
648. Education at a Glance 2000 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2000. – 388 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2000-en>. – Title from screen.
649. Education at a Glance 2001 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2001. – 412 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2001-en>. – Title from screen.
650. Education at a Glance 2002 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2002. – 384 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2002-en>. – Title from screen.
651. Education at a Glance 2003 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2003. – 454 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2003-en>. – Title from screen.
652. Education at a Glance 2004 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2004. – 462 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2004-en>. – Title from screen.
653. Education at a Glance 2005 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2005. – 436 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2005-en>. – Title from screen.
654. Education at a Glance 2006 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2006. – 452 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2006-en>. – Title from screen.
655. Education at a Glance 2007 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2007. – 450 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2007-en>. – Title from screen.
656. Education at a Glance 2008 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2008. – 524 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2008-en>. – Title from screen.
657. Education at a Glance 2009 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2009. – 475 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2009-en>. – Title from screen.

658. Education at a Glance 2010 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2010. – 472 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2010-en>. – Title from screen.
659. Education at a Glance 2011 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2011. – 500 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2011-en>. – Title from screen.
660. Education at a Glance 2012 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2012. – 568 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2012-en>. – Title from screen.
661. Education at a Glance 2013 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2013. – 440 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2013-en>. – Title from screen.
662. Education at a Glance 2014 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2014. – 568 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2014-en>. – Title from screen.
663. Education at a Glance 2015 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2015. – 564 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2015-en>. – Title from screen.
664. Education at a Glance 2016 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2016. – 508 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2016-en>. – Title from screen.
665. Education at a Glance 2017 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2017. – 456 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2017-en>. – Title from screen.
666. Education at a Glance 2018 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2018. – 460 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/eag-2018-en>. – Title from screen.
667. Education at a Glance 2019 : OECD Indicators // OECD Publishing. Paris, 2019. – 520 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>. – Title from screen.
668. Egron-Polak, E. Internationalization of Higher Education : Growing expectations, fundamental values : IAU 4th Global Survey : Executive Summary / E. Egron-Polak, R. Hudson // International Association of Universities, 2014. – 19 p. – Access mode : <https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau-4th-global-survey-executive-summary.pdf>. – Title from screen.
669. Egron-Polak, E. Internationalisation of Higher Education / E. Egron-Polak, L. Howard, F. Hunter, H. De Wit. – European Union : Directorate-General for Internal Policies, 2015. – 326 p.
670. Ellingboe, J.B. The Most Frequently Asked Questions about Internationalization / J.B. Ellingboe // IIE. Open Doors on the Web. – 1997. – 10 p.

671. Encyclopedia of Higher Education / edit. B.R. Clark, G.R. Neave. – Pergamon Press Ltd., 1992. – 2530 p.
672. Epprecht, M. Work/Study Abroad Courses in International Development Studies : Some Ethical and Pedagogical Issues / M. Epprecht // Canadian Journal of Development Studies. – 2004. – № 25 (4). – P. 709-728.
673. Epstein, H.E. Comparative and International Education : Overview and Historical Development / H.E. Epstein // *The International Encyclopedia of Education*. – Oxford : Pergamon Press, 1984. – P. 918-923.
674. Erasmus+ Higher Education Impact Study : Final Report-Study // CHE Consult, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (European Commission), 2017. – 354 p.
675. Erichsen, E.A. Towards Understanding International Graduate Student Isolation in Traditional and Online Environments / E.A. Erichsen, D.U. Bolliger // Educational Technology Research and Development. – 2011. – Vol. 59. – № 3. – P. 309-326.
676. EUA Prague Declaration : European Universities–Looking Forward With Confidence // European University Association. – Brussels, 2009. – 8 p. – Access mode : <https://eua.eu/downloads/publications/prague%20declaration%20%20european%20universities%20looking%20forward%20with%20confidence%202009.pdf>. – Title from screen.
677. European Cooperation in Science and Technology : COST. – 2020. – Access mode : <https://www.cost.eu>. – Title from screen.
678. European Higher Education in the World : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – 2013. – Access mode : <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf>. – Title from screen.
679. European Statistical System EUROSTAT. – 2019. – Access mode : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00064&plugin=1>. – Title from screen.
680. Europe's New Higher Education Landscape. – European Universities Association, 2007. – 10 p.
681. Fajmon, H. Ceske Republiky do Evropske Unie / H. Fajmon. – Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. – 170 s.
682. Felt, U. University Autonomy in the European Context : Revising the Research-Teaching Nexus in a Post-Humboldtian Environment / U. Felt // Managing University Autonomy: University Autonomy and the Institutional Balancing of Teaching and Research. – Bologna, 2005. – P. 15-99.
683. Fielden, J. Lite Practice of Internationalization : Managing International Activities in UK Universities / J. Fielden. – UK Higher Education International Unit, 2008. – P. 67.
684. Fimyar, O. Policy Why(s) : Policy Rationalities and the Changing Logic of Educational Reform in Post-communist Ukraine. Post-socialism Is Not

- Dead : (Re)Reading the Global in Comparative Education / O. Fimyar // International Perspectives on Education and Society. – 2010. – № 14. – P. 61-91.
685. Flaud, R. Convergence and Diversity. Europe's Universities Beyond 2010 : Diversity with a Common Purpose / R. Flaud // Reader. – EUA, 2007. – P. 23-36.
686. Focus on Higher Education in Europe 2015 : The Impact of the Bologna Process. – 2015. – Access mode : <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/PUB9008.pdf>. – Title from screen.
687. Froment, E. Quality Assurance and the Bologna and Lisbon Objectives / E. Froment // Embedding Quality Culture in Higher Education. – 2007. – Vol. 4. – P. 11-13.
688. Fruhbrot, G.I. International Activities of Universities / G.I. Fruhbrot // *Master of Education thesis*. – University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada, 1997. – 121 p.
689. Gardner, G. Intelligence Reframed : Multiple Intelligences for the 21st Century / G. Gardner. – New York : Basic Books, 1999. – 287 p.
690. Gille-Belova, O. Beyond the Limits of the European Higher Education Area : The case of Belarus / O. Gille-Belova // European Journal of Higher Education. – 2015. – № 5 (1). – P. 83-95.
691. Gingell, J. Key Concepts in the Philosophy of Education / J. Gingell, C. Winch. – Florence : Routledge, 1991. – 297 p.
692. Główny Urząd Statystyczny. – Warsaw : GUS, 2019. – Access mode : <https://stat.gov.pl/>. – Title from screen.
693. Główny Urząd Statystyczny : Edukacja. – Warsaw : GUS, 2019. – Access mode : <http://stat.gov.pl/en/topics/education/>. – Title from screen.
694. Goddard, S.E. Uncommon Ground : Indivisible Territory and the Politics of Legitimacy / S.E. Goddard // International Organization. – 2006. – Vol. 60. – P. 35-68.
695. Goethe-Institut Ukraine. – 2020. – Access mode : <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/index.html>. – Title from screen.
696. Goodland, D. Curriculum Development / D. Goodland // Encyclopedia of Educational Research ; Editor in Chief C. Marvin. – Vol. 1. – NY : Macmillan Publishing Company, 1992. – 260 p.
697. Green, M.F. Internationalization of Higher Education : Closing the Gap Between Rhetoric and Reality / M.F. Green // Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities. – 2006. – Access mode : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada. – Title from screen.
698. Green, M.F. Internationalizing the Campus : A User's Guide / M.F. Green, Ch. Olson. – American Council on Education, 2003. – 105 p.
699. Groenning, S. Group Portrait : Internationalizing the Disciplines / S. Groenning. – New York : N/A, 1990. – 482 p.

700. GUS : Szkoły wyższe i ich finanse w 2000 r. : Informacje i Opracowanie Statystyczne. – Warsaw : GUS, 2001. – Access mode : <http://stat.gov.pl/en/topics/finance/>. – Title from screen.
701. Habermas, J. Universität in der Demokratie–Demokratisierung der Universität / J. Habermas // Merkur. – 1967. – № XXI (5). – S. 416-433.
702. Haigh, M.J. Internationalization of the Curriculum : Designing Inclusive Education for a Small World / M.J. Haigh // Journal of Geography in Higher Education. – London, 2002. – № 26 (1). – P. 49-66.
703. Haigh, M.J. Internationalizing the University Curriculum : Response to M.G. Jackson / M.J. Haigh // Journal of Geography in Higher Education. – 2003. – № 27 (3). – P. 331-340.
704. Halik, T. Can the University Withstand the Global Culture of Pluralism? / T. Halik. – Access mode : <http://www.europaeum.org/feu/?q=taxonomy/term/7>. – Title from screen.
705. Hall, E.T. The Silent Language / E.T. Hall. – New York, NY : Doubleday, 1959. – P. 186.
706. Haller, M. Structural Changes and Mobility in a Capitalist and a Socialist Society : Comparison of Men in Austria and Poland / M. Haller, B.W. Mach // International Comparative Research: Social Structure and Public Institutions in Eastern and Western Europe. – 1984. – Vol. 45. – P. 1023-1040.
707. Hanover Research : Best Practices in International Student Recruitment and Retention in Anglophone Countries. – Washington DC : Hanover Research, 2010. – Access mode : https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretim_temel_gostergeleri_14042014_1.pdf. – Title from screen.
708. Harari, M. Internationalization of Higher Education : Effecting Institutional Change in the Curriculum and Campus Ethos / M. Harari // Occasional Report Series on the Internationalization of Higher Education. – Center for International Education : California State University, 1989. – № 1. – 128 p.
709. Haug, G. Trends II : Towards the European Higher Education Area : Survey of Main Reforms from Bologna to Prague / G. Haug, Ch. Tauch // European University Association, 2002. – 90 p. – Access mode : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%20ii%20towards%20the%20european%20higher%20education%20area%20survey%20of%20main%20reforms%20from%20bologna%20to%20pragu.pdf>. – Title from screen.
710. Haug, G. Trends in Learning Structures in Higher Education / G. Haug, J. Kirstein. – European University Association, 1999. – 69 p. – Access mode : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%20ii%20trends%20in%20learning%20structures%20in%20higher%20education.pdf>. – Title from screen.

711. Hayward, M.F. Internationalization of U.S. Higher Education : Preliminary Status Report 2000 / M.F. Hayward. – American Council on Education. – 2000. – Access mode : www.acenet.edu/bookstore. – Title from screen.
712. Henard, F. Approaches to Internationalization and their Implications for Strategic Management and Institutional Practice / F. Henard, L. Diamond, D. Roseveare // A Guide for Higher Education Institutions. – OECD Higher Education Programme IMHE. – OECD, 2012. – 48 p. – Access mode : <http://www.oecd.org/edu/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>. – Title from screen.
713. Hendrichová, J. Decision-Making in Czech Higher Education after November 1989 / J. Hendrichová, H. Šebková // Higher Education Reform Processes in Central and Eastern Europe. – 1995. – P. 105-118.
714. Hendrichová, J. Recent Developments in Higher Education in Central and Eastern Europe : Selected Issues / J. Hendrichová // Higher Education Reform Processes in Central and Eastern Europe. – 1995. – P. 63-78.
715. Hendrichová, J. Typical Features of Education and Higher Education Reforms in Central Europe / J. Hendrichová // Educational Research and Higher Education Reform in Eastern and Central Europe. – 1998. – 435 p.
716. Heyns, B. Educational Inequalities in Postwar Poland / B. Heyns, I. Bialecki // Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries. – 1993. – P. 303-335.
717. Higher Education in Europe. – 2020. – Access mode : https://ec.europa.eu/info/education_en. – Title from screen.
718. Historická statistická ročenka ČSSR (Historical Yearbook in the Czech and Slovak Socialist Republic). – Prague : SNTL, 1985. – 1256 p.
719. Historická ročenka České a Slovenské federativní republiky 1985 // Federální statistický úřad. – 1985. – Access mode : http://www.badatelna.eu/institute/Narodni_archiv/fondy. – Title from screen.
720. Historie a vývoj vysokého školství. Český statistický úřad : ČSÚ. – 2010. – Access mode : [http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/FF001EC365/\\$File/](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/FF001EC365/$File/). – Title from screen.
721. Ho, E. Course Internationalization : Engaging Students as Learning Resources / E. Ho. – Canada : CBIE, University of Waterloo, 2012. – Access mode : http://cte.uwaterloo.ca/teaching_awards_and_grants/Internationalization/CourseInternationalization.pdf. – Title from screen.
722. Holda, D. Changes in the Funding of Higher Education in the Czech Republic / D. Holda, Z. Čermáková, V. Urbánek // European Journal of Education. – 1994. – № 29. – P. 75-82.

723. Huang, K. Campus Mental Health : The Foreigner at Your Desk / K. Huang // Journal of the American College Health. – 1977. – Vol. 25 (3). – P. 216-219.
724. Hudzik, J.K. Modelling assessment of outcomes and impacts from internationalization / J.K. Hudzik, M. Stohl // Measuring success in the internationalisation of higher education. – European Association for International Education (EAIE), 2009. – Access mode : http://www.che.de/downloads/measuring_internationalisation_EAIE_Occasional_Papers_22v6.pdf. – Title from screen.
725. Hudzik, J.K. Comprehensive Internationalization : From Concept to Action / J.K. Hudzik. – NAFSA : Association of International Educators, 2011. – 42 p.
726. Hughes, R. Internationalisation of Higher Education and Language Policy : Questions of Quality and Equity / R. Hughes // Journal of Higher Education Policy and Management. – 2008. – Access mode : https://www.researchgate.net/publication/225083481_Internationalisation_of_Higher_Education_and_Language_Policy_Questions_of_Quality_and_Equity. – Title from screen.
727. Hull, W.F. Foreign Students in the United States of America : Coping Behavior within the Education Environment / W.F. Hull. – New York : Praeger, 1978. – 167 p.
728. Hunter, F. Developing and Implementing Strategies for Internationalisation : A Tempus IRIS Handbook / F. Hunter. – ORT Braude College, 2019. – Access mode : http://www.braude.ac.il/files/tempus_iris/Management/Reports_Templates/Final%20Report/Annex4%20-%20Developing%20and%20Implementing%20Strategies%20Handbook.pdf. – Title from screen.
729. Impacts of Transnational Education on Host Countries : Academic, Cultural, Economic, and Skills Impacts and Implications of Programme and Provider Mobility. – British Council & DAAD. – 2014. – Access mode : www.britishcouncil.org/education/ihe. – Title from screen.
730. Inclusive Wealth Report 2014. Measuring Progress Toward Sustainability : Summary for Decision-Makers. – UNU-IHDP, UNEP. – 2014. – Access mode : http://www.ihdp.unu.edu/docs/Publications/Secretariat/Reports/SDMs/IWR_SDM_2014.pdf. – Title from screen.
731. International Association for the Evaluation of Educational Achievement. – 2020. – Access mode : <http://www.iea.nl>. – Title from screen.
732. International Association of Universities. – 2020. – Access mode : <https://iau-aiu.net/>. – Title from screen.
733. International Association of Universities Speaks Out : Policy Statements. – IUA, 2006. – Access mode : http://www.unesco.org/iau/p_statements/pdf/statements.pdf. – Title from screen.

734. International Association of Universities Speaks Out : Policy Statements. – IAU, 2020. – Access mode : <https://iau-aiu.net/Policy-Statements>. – Title from screen.
735. International Higher Education : An Encyclopedia / edit. by Ph.G. Altbach. – Garland Publishing Inc., New York & London, 1991. – 1165 p.
736. International Mobility of the Highly Skilled : Policy Briefing. – Organization for International Cooperation and Development, 2002. – Access mode : <http://www.oecd.org/dataoecd/9/20/1950028.pdf>. – Title from screen.
737. International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education : INQAAHE. – Access mode : <http://www.inqaahe.org>. – Title from screen.
738. Internationalisation and Trade in Higher Education. Opportunities and Challenges. – Organization for Economic Co-operation and Development : Centre for Educational Research and Innovation, 2004. – 320 p. – Access mode : <https://doi.org/10.1787/9789264015067-en>. – Title from screen.
739. Internationalizing Higher Education Worldwide : National Policies and Programs / R.M. Helms *et al.* – American Council on Education, The Boston College Center for International Higher Education, 2015. – 88 p. – Access mode : <http://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf>. – Title from screen.
740. Isserstedt, W. Internationalization of Higher Education : Results of the 17th Social Survey of the Deutsches Studentenwerk (DSW) conducted by HIS Hochschul-Informationssystem / W. Isserstedt. – Access mode : http://www.bmbf.de/pub/internationalization_of_higher_education2005.pdf. – Title from screen.
741. Jabłecka, J. Reflections on the Polish Higher Education / J. Jabłecka // Changes in Higher Education // Ed. by J. Jabłecka, I. Białecki, M. Dąborwa-Szeffler. – Warsaw : Centre for Science Policy and Higher Education, 1994. – P. 11-25.
742. Jackson, M.G. Internationalizing the University Curriculum / M.G. Jackson // Journal of Geography in Higher Education. – 2003. – № 27 (3). – P. 325-330.
743. Janczyk-Strzała, E. Aspects of Internationalization of Higher Education Institutions in Poland / E. Janczyk-Strzała, J. Tomaszewski // Perspectives of Innovations, Economics and Business. – 2013. – Vol. 13. – P. 67-73.
744. Janmaat, J.G. Nation Building, Democratization and Globalization as Competing Priorities in Ukraine's Education System / J.G. Janmaat // Nationalities Papers. – 2008. – № 36 (1). – P. 1-23.
745. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : About University of South Bohemia. – Mode of access : <https://www.jcu.cz/about-the-university>. – Title from screen.

746. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : University wide contracts. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/international-relations/university-wide-contract/university-wide-contracts>. – Title from screen.
747. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : International Cooperation. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/international-relations/international-cooperation>. – Title from screen.
748. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : Facts and Highlights. – Mode of access : https://www.jcu.cz/international/international-relations/international-week/3rd-international-week/workshops-presentations/prezentace-iw_2015.pdf/view. – Title from screen.
749. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : Rozvoj JU. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/o-univerzite/rozvoj>. – Title from screen.
750. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : Vize, mise, strategie, naše hodnoty. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/o-univerzite/rozvoj/up/vize-a-hodnoty/vize-mise-strategie-nase-hodnoty>. – Title from screen.
751. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : Study at UCB. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/study-at-usb/contacts>. – Title from screen.
752. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : Mezinárodní spolupráce. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/mezinarodni-spoluprace>. – Title from screen.
753. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích : Erasmus+ Inter-institutional agreements. – Mode of access : <http://www.jcu.cz/international-relations/bilateralni-dohody-erasmus.xlsx/view>. – Title from screen.
754. Johnstone, D.B. Worldwide Trends in Financing Higher Education : A Conceptual Framework / D.B. Johnstone. – Mode of access : [http://gse.buffalo.edu/org/IntHigherEdFinance/files/Publications/foundation_papers/\(2009\)_Worldwide_Trends_in_Financing_Higher_Education](http://gse.buffalo.edu/org/IntHigherEdFinance/files/Publications/foundation_papers/(2009)_Worldwide_Trends_in_Financing_Higher_Education). – Title from screen.
755. Johnstone, D.B. An International Perspective on the Financial Fragility of Higher Education Institutions and Systems / D.B. Johnstone. – Mode of access : <http://gse.buffalo.edu/org/IntHigherEdFinance/files/Publications>. – Title from screen.
756. Jones, E. Graduate Employability and Internationalization of the Curriculum at Home / E. Jones // International Higher Education. – 2014. – № 78. – P. 6-8. – Mode of access : <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/issue/view/629/28>. – Title from screen.
757. Jungblut, J. Partisan Politics in Higher Education Policy : How Does the Left-Right Divide of Political Parties Matter in Higher Education Policy in Western Europe? / J. Jungblut // Higher Education in Societies : A Multi Scale Perspective // Ed. By G. Goastellec, F. Picard. – 2014. – P. 87-112.

758. Kalinová, L. Príspevek k historickému výzkumu mobility československých deľníku po roce 1948 / L. Kalinová // Ústav marxismu-leninismu pro vysoké školy. – 1967. – № 3. – P. 67-81.
759. Keeling, R. The Bologna Process and the Lisbon Research Agenda : The European Commission's Expanding Role in Higher Education Discourse / R. Keeling // European Journal of Education. – 2006. – № 41 (2). – P. 203-223.
760. Kelly, A.V. The Curriculum : Theory and Practice / A.V. Kelly. – London : Sage Publications, 2004. – 269 p.
761. Kerr, C. Higher Education Cannot Escape History / C. Kerr // Issues for the twenty first century. Suny series frontiers in education. – State University of New York Press, Albany, 1994. – 266 p.
762. Key Actors and Programs : Increasing Connectivity in the Region / I. Jaramillo et al. ; Ed. By H. de Wit, I. Jaramillo, J. Gacel-Avila, J. Knight. – Washington, DC : World Bank, 2005. – 436 p.
763. Kincl, T. A Cross-Cultural Study of Online Marketing in International Higher Education : A Keyword Analysis / T. Kincl, M. Novák, P. Štrach // New Educational Review. – 2013. – Vol. 32 (2). – P. 49-65.
764. Klasek, Ch. Bridges to the Future : Strategies for Internationalizing Higher Education / Ch. Klasek, M. Harari. – Carbondale / Illinois : Association of International Education Administrators, 1992. – 221 p.
765. Klemencic, M. Internationalisation of Higher Education in the Peripheries / M. Klemencic // Internationalisation of Higher Education : An EAIE Handbook // Ed. by E. Beerkens et al. – Raabe Academic Publishers, 2015. – P. 1-25.
766. Klineberg, O. At a Foreign University : An International Study of Adaptation and Coping / O. Klineberg, F.W. Hull. – New York : Praeger Publishers, 1979. – 211 p.
767. Knight, J. Internationalization : Elements and checkpoints / J. Knight. – Ottawa : Canadian Bureau for International Education, 1994. – 716 p.
768. Knight, J. Internationalisation of Higher Education / J. Knight, H. De Wit // Quality and Internationalisation in Higher Education. – Paris : OECD, 1999. – 276 p.
769. Knight, J. Progress and Promise : The AUCC Report on Internationalization at Canadian Universities / J. Knight. – Canada : Association of Universities and Colleges of Canada, 2000. – 97 p.
770. Knight, J. Developing an Institutional Self-Portrait Using the Internationalization Quality Review Process Guidelines / J. Knight. – 2002. – Mode of access : <http://www.aucc.ca/events/2010/e-group/iqrp.pdf>. – Title from screen.
771. Knight, J. Internationalization of Higher Education. Practices and Priorities / J. Knight // IAU Survey Report. – 2003. – Mode of access : www.unesco.org/iau/internationalisation.html. – Title from screen.

772. Knight, J. Updating the Definition of Internationalization / J. Knight // International Higher Education. – The Boston College Center for International Higher Education, 2003. – № 33. – P. 1-3.
773. Knight, J. Internationalization Remodeled : Definition, Approaches, and Rationales / J. Knight // Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publications, 2004. – Vol. 8. – № 1. – P. 5-31.
774. Knight, J. An International Model : Responding to New Realities and Challenges / J. Knight, H. De Wit // Higher Education in Latin America : The International Dimension. – Washington : The World Bank, 2005. – P. 1-38.
775. Knight, J. Cross-Border Education : Programs and Providers on the Move / J. Knight. – Ottawa, Canadian Bureau for International Education, 2005. – 27 p.
776. Knight, J. New Rationales Driving Internationalization / J. Knight // Journal of Studies in International Education. – 2005. – Vol. 9. – № 2. – P. 121-136.
777. Knight, J. The New World of Cross border Education : Concepts, Complexities and Challenges / J. Knight // Plenary Panel. – Ottawa : Canadian Bureau for International Education, 2005. – 27 p.
778. Knight, J. Internationalization Trends / J. Knight // International Higher Education. – 2007. – № 46. – Mode of access : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/Number46/p7_Knight.htm. – Title from screen.
779. Knight, J. Cross-Border Tertiary Education : An introduction / J. Knight // Cross-Border Tertiary Education : A Way Towards Capacity Development. – Paris : OECD, 2007. – P. 21-46.
780. Knight, J. Internationalization : A Decade of Changes and Challenges / J. Knight // International Higher Education. – 2008. – № 50. – P. 6-7. – Mode of access : <https://pdfs.semanticscholar.org/e058/d89aa0f2425014ee796f44cef96effb9f16c.pdf>. – Title from screen.
781. Knight, J. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalisation / J. Knight. – Rotterdam : Sense Publishers, 2008. – P. 3.
782. Knight, J. Higher Education Crossing Borders : Programs and Providers on the Move / J. Knight // Higher education in a global society // Ed. by D.B. Johnstone, M.B. D'Ambrosio, P.J. Yakoboski. – Northampton : Edward Elgar, 2010. – P. 42-69.
783. Knight, J. Five Myths about Internationalization / J. Knight // International Higher Education. – 2011. – № 62. – P. 15. – Mode of Access : http://ecahe.eu/w/images/d/d5/Knight_Five_myths_about_Internationalization_IHE_no_62_Winter_2011.pdf. – Title from screen.
784. Knight, J. Concepts, Rationales, and Interpretive Frameworks in the Internationalization of Higher Education / J. Knight // The SAGE Handbook of Intercultural Competence // ed. by D. K. Deardorff. – SAGE Publications, 2012. – P. 27-42.

785. Koncepcia rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 – 20 rokov (projekt MILENIUM). – Mode of access : <http://www.noveskolstvo.sk/upload/pdf/MILENIUM.pdf>. – Title from screen.
786. Kotásek, J. Die Hochschulpolitik der Tschechoslowakei, 1945-1989 / J. Kotásek // Hochschulpolitik in Ostmitteleuropa 1945-1995. – Frankfurt a. M. : Peter Lang, 1996. – S. 41-87.
787. Koucký, J. Reforms of Higher Education Funding in the Czech Republic / J. Koucký // Financing and Deregulation in Higher Education // Ed. by J. Woznicki. – Warsaw, 2013. – P. 27-41.
788. Kouřilová, J. Vývoj vysokých škol v ČR po r. 1998 a jejich regionální dostupnost / J. Kouřilová // Regionální a místní správa v znalostní ekonomice : Recenzovaný sborník z mezinárodní konference, Bratislava, 26.11.2009. – S. 34-40.
789. Kovryga, O. In a Cycle of False Necessity? Escaping from Embedded Quasi-Institutions and Building a New System of Public Administration and Management in Ukraine / O. Kovryga, P.M. Nickel // International Journal of Public Administration. – 2006. – № 29 (13). – P. 1151-1166.
790. Kralikova, R. Different Faces of One Higher Education Governance Model. How Do the Domestic Actors Translate Supranational Trends Within European Context? / R. Kralikova // The preliminary results of the fieldwork in Lithuania and Slovakia. – 2015. – Mode of access : <http://ecpr.eu/filestore/paperproposal/b4b68907-7269-4fe1-a411-f4bf4b7555c0.pdf>. – Title from screen.
791. Kraśniewski, A. Proces Boloński : dokąd zmierza europejskie szkolnictwo wyższe / A. Kraśniewski. – Warsaw : MENIS, 2004. – 83 p.
792. Krasuski, J. Historia wychowania / J. Krasuski. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985. – 451 p.
793. Kreidl, M. Politics and Secondary School Tracking in Socialist Czechoslovakia, 1948–1989 / M. Kreidl // European Sociological Review. – 2004. – № 2. – P. 123-139.
794. Kremen, V. Higher Education in Ukraine / V. Kremen, S. Nikolajenko // UNESCO–CEPES Monographs on Higher Education. – Bucharest, 2006. – P. 99. – Mode of access : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146552>. – Title from screen.
795. Kupisiewicz, C. Strategia rozwoju edukacji w Polsce do roku 2020 / C. Kupisiewicz, C. Banacha. – Warsaw, 2010. – 34 p.
796. Kurbatov, S. Before Massification : Access to University Education in Ukraine in 1950s–1980s / S. Kurbatov // International Review of Social Research. – 2014. – № 4 (2). – P. 75-86.
797. Kwiek, M. On Accessibility and Equity, Market Forces, and Entrepreneurship : Developments in Higher Education in Central and

- Eastern Europe / M. Kwiek // Higher Education Management and Policy. – 2008. – Vol. 20. – P. 1-22.
798. Kwiek, M. From Privatization (of the Expansion Era) to Deprivatization (of the Contraction Era) : A National Counter-Trend in a Global Context / M. Kwiek // Higher Education, Stratification and Workforce Development // Ed. by S. Slaughter, B.J. Taylor. – 2016. – № 45. – P. 311-329.
799. Lambert, R.D. Educational Exchange and Global Competence / R.D. Lambert. – New York : Council on International Educational Exchange, 1994. – P. 12.
800. Lambo, T. A Report on the Study of Social and Health Problems in Nigerian Students in Britain and Ireland / T. Lambo. – Ibadan : Nigerian Government Printer, 1959. – 113 p.
801. Leask, B. Internationalizing University Curricula / B. Leask // Journal of Studies in International Education. – 2001. – № 5 (2). – P. 100-115.
802. Leask, B. Beyond the Numbers – Levels and Layers of Internationalisation to Utilize and Support Growth and Diversity / B. Leask // *17th IDP Australian International Education Conference*, Melbourne, 21–24 October 2003. – Mode of access : http://teaching.econ.usyd.edu.au/UoS/library/2_0_LeaskIDP.pdf. – Title from screen.
803. Leask, B. Internationalisation of the Curriculum and Intercultural Engagement – A Variety of Perspectives and Possibilities / B. Leask // *Opportunities in a challenging environment : The Australian International Education Conference*. 2005. – Mode of access : <https://bibliography.lib.eduhk.hk/en/bibs/48a7f288>. – Title from screen.
804. Leask, B. Using Formal and Informal Curricula to Improve Interactions Between Home and International Students / B. Leask // Journal of Studies in International Education. – 2009. – Vol. 13. – P. 205-221.
805. Leask, B. Internationalization of the Curriculum and the Disciplines : Current Perspectives and Directions for the Future / B. Leask // Journal of Studies in International Education. – 2013. – Vol. 17 (2). – P. 99-102.
806. LeBlanc, E. Internationalizing the Curriculum : A Discussion of Challenges and First Steps Within Business Schools / E. LeBlanc // *Higher Education Perspectives*. – 2007. – Vol. 3. – P. 44-57. – Mode of access : <https://www.mediatropes.com/index.php/hep/article/viewFile/670/722>. – Title from screen.
807. Lee, J.J. Welcome to America? International Student Perceptions of Discrimination / J.J. Lee, C. Rice // Higher Education. – 2007. – Vol. 53. – P. 381-409.
808. Lenzen, D. The European University in a Global Context : Internationalisation as Both a Strategic Objective and a Response to Global Developments / D. Lenzen // Report at the EUA 2009 Autumn Conference *Internationalisation beyond Europe's Frontiers : Enhancing Attractiveness*

- through Global Partnership and Cooperation.* – Mode of access : <http://www.eua.be/events/autumn-conference-2009/presentations/#c2907>. – Title from screen.
809. Leuven : Louvain-la-Neuve Communiqué : The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. – 2009. – 6 p. – Mode of access : http://ehea.info/media.ehea.info/file/20090223-Ostend/54/2/BFUG_Board_CZ_19_4_draft_communique_200209594542.pdf. – Title from screen.
810. Leuze, K. *New Arenas of Educational Governance : The Impact of International Organizations and Markets on Education Policy Making* / K. Leuze, K. Martens, A. Rusconi // *New Arenas of Education Governance* // Ed. by K. Martens. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007. – P. 3-15.
811. Lisbon declaration. *Europe's Universities beyond 2010 : Diversity with a common purpose.* – 2007. – Mode of access : http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/EUA_Convention_Lisbon_2007/74/4/EUA_Lisbon_Declaration_582744.pdf. – Title from screen.
812. Maassen, P. *Internationalization of Higher Education Institutions in Northern Europe in the Light of Bologna – Rethinking Nordic Cooperation in Higher Education* / P. Maassen, M. Uppstrom // *Norsk institutt for studier av forskning og utdanning : Senter for innovasjonsforskning Hegdehaugsveien*, 2004. – Mode of access : www.nifustep.no. – Title from screen.
813. Malova, D. *Higher Education in Slovakia : A Complicated Restoration of Liberal Rules* / D. Malova, E. Lastic // *East European Constitution Review.* – 2000. – Vol. 3. – P. 100-104.
814. March, J.G. *Rediscovering Institutions : The Organization Basis of Politics* / J.G. March, J.P. Olsen. – New York : The Free Press, 1989. – 314 p.
815. Marginson, S. *The Rise of the Global University : 5 New Tensions* / S. Marginson // *The Chronicle of Higher Education.* – 2010. – 22 p. – Mode of access : <http://chronicle.com/article/The-Rise-of-theGlobal/65694/>. – Title from screen.
816. Marinoni, G. *Internationalization of Higher Education : An Evolving Landscape, Locally and Globally* / G. Marinoni // *IAU 5th Global Survey : Executive Summary.* – International Association of Universities, 2019. – 17 p. – Mode of access : https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. – Title from screen.
817. Marion, A. *Internationalization of Higher Education : Potentials and Pitfalls for Nursing Education* / A. Marion // *International Nursing Review.* – 2004. – Vol. 51. – P. 73-80.
818. Marmolejo, F. *Internationalization of Higher Education : the Good, the Bad, and the Unexpected* / F. Marmolejo // *The Chronicle of Higher Education.* – 2010. – Vol. 22. – P. 11-22.

819. Martens, K. Comparing Governance of International Organisations : The EU, the OECD and Educational Policy / K. Martens, C. Balzer, R. Sackmann // *TransState Working Papers*. – 2004. – P. 161-172.
820. Martens, K. New Arenas of Education Governance : The Impact of International Organizations and Markets on Educational Policymaking / K. Martens, A. Rusconi, K. Leuze. – Houndmills, Basingstoke : Palgrave, 2007. – 251 p.
821. Martens, K. Small Country, Big Business? New Zealand as Education Exporter / K. Martens, P. Starke // *Comparative Education*. – 2008. – Vol. 44 (1). – P. 3-19.
822. Martens, K. Boomerangs and Trojan Horses : the Unintended Consequences of Internationalizing Education Policy through the EU and the OECD / K. Martens, K.D. Wolf // *European Integration and the Governance of Higher Education and Research*. – 2009. – Vol. 14. – P. 81-107.
823. Martens, K. Mechanisms of OECD Governance–International Incentives for National Policy Making / K. Martens, A.-P. Jakobi. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 236 p.
824. Matějů, P. Demokratizace vzdělání a reprodukce vzdělanostní struktury v ČSSR ve světle mobilních dat / P. Matějů // *Sociologický časopis*. – 1986. – № 2. – P. 131-152.
825. Matějů, P. Who Won and Who Lost in a Socialist Redistribution in Czechoslovakia? / P. Matějů // *Persistent Inequality : Changing Educational Attainment in Thirteen Countries* // ed. by Y. Shavit, H.P. Blossfeld. – Oxford : Westview Press, 1993. – P. 251-271.
826. Matějů, P. Rebuilding Status Consistency in a Post-Communist Society. The Czech Republic, 1991–97 / P. Matějů, M. Kreidl // *Innovation*. – 2001. – № 1. – P. 17-34.
827. Matějů, P. Transition to University under Communism and after Its Demise. The Role of Socio-economic Background in the Transition between Secondary and Tertiary Education in the Czech Republic 1948–1998 / P. Matějů, B. Řeháková, N. Simonová // *Czech Sociological Review*. – 2003. – № 3. – P. 301-324.
828. Mayes, G. Internationalizing Curriculum and Pedagogy in the Behavioral and Social Sciences / G. Mayes, M. Moore. – Mode of access : <http://aabss.org/journal2000/F146Grenwald.jmm.html>. – Title from screen.
829. Mazzarol, T. Exporting Australian Higher Education : Future Strategies in a Maturing Market / T. Mazzarol, P. Hosie // *Quality Assurance in Education*. – 1996. – Vol. 4. – P. 37-50.
830. McIntyre, T. Culturally Sensitive and Appropriate Assessment for EBD / T. McIntyre // *Newsletter of the Council for Children with Behavior Disorders*. – 1995. – Mode of access : <http://www.behavioradvisor.com/C-assess.html>. – Title from screen.

831. McKnight, C.C. Curriculum Coherence : An Examination of U.S. Mathematics and Science Content Standards from an International Perspective / C.C. McKnight, W.H. Schmidt, H.A. Wang // *Journal of Curriculum Studies*. – 2005. – № 37 (5). – P. 525-529.
832. McMullen, M.S. The Czech Republic. A Country in Transition ... Again / M.S. McMullen, J. Prucha // *The Emerging Markets and Higher Education. Development and Sustainability*. – New York : Routledge, 2000. – P. 47-75.
833. Mederly, P. The Role of the State in Development of Academic Autonomy and Funding of Higher Education Institutions in Slovakia / P. Mederly // *European Universities Association Information Portal*. – 2015. – P. 13-24. – Mode of access : http://www.eua.be/Libraries/ATHENA/3_Peter_Mederly_ATHENA_CW_UA_Slovak_example.sflb.ashx. – Title from screen.
834. Merriam Webster Dictionary. – 2020. – Mode of access : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/entrepreneurship>. – Title from screen.
835. Mestenhauser, J.A. Teaching about Cognition and Cognitive Development : Some Thoughts About How to Internationalize the Topic / J.A. Mestenhauser // *Working Papers on Semester Conversion and Internationalization of the Curriculum*. – Minnesota : University of Minnesota, 1997. – 18 p.
836. Mestenhauser, J.A. International Education on the Verge : In Search of New Paradigm / J.A. Mestenhauser // *International Educator*. – Washington : NAFSA, 1998. – Vol. VII. – № 2-3. – P. 68-76.
837. Mestenhauser, J.A. Reforming the Higher Education Curriculum : Internationalizing the Campus / J.A. Mestenhauser, B.J. Ellingboe. – American Council on Education : Oryx Press, 1998. – 235 p.
838. Mestenhauser, J.A. Missing in Action: Leadership in International and Global Education for the Twenty-First Century / J.A. Mestenhauser // *Internationalisation of higher education : An institutional perspective : CEPES Papers on Higher Education*. – 2000. – P. 23-63.
839. Ministerstvo Školství, Mládeže A Tělovýchovy. – 2020. – Mode of access : <http://www.msmt.cz>. – Title from screen.
840. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. – 2020. – Mode of access : <https://www.minedu.sk/>. – Title from screen.
841. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. – 2020. – Mode of access : <https://www.gov.pl/web/nauka/>. – Title from screen.
842. Misztal, B. Prywatyzacja szkolnictwa wyższego w Polsce / B. Misztal. – Warszawa : Universitas, 2000. – 287 p.
843. Mitrovic, S. Potential of Young Entrepreneurs : Is there a Possibility of their Development through Education? / S. Mitrovic, J. Borocki, V. Sokolovski // *New Educational Review*. – 2013. – № 32 (2). – P. 288-298.
844. Msengi, I.G. Sources of Stress and its Impact on Health Behaviors and Academic Performance of International Student Sat a Comprehensive

- Midwestern University / I.G. Msengi // *International Journal of Global Health & Health Disparities*. – 2007. – Vol. 5. – № 1. – P. 55-69.
845. Myers, R.G. *Education and Emigration : Study Abroad and the Migration of Human Resources* / R.G. Myers. – New York : Social Forces, 1974. – Vol. 52. – P. 423-424.
846. NAFSA : Task Force on Internationalization 2008. *NAFSA's Contribution to Internationalization of Higher Education*. – Washington, D.C. : NAFSA : Association of International Educators. – Mode of access : www.nafsa.org/uploadedFiles/nafsas_contribution.pdf?n=8167. – Title from screen.
847. NAFSA : Senator Paul Simon Award for Campus Internationalization. – Mode of access : www.nafsa.org/about/default.aspx?id=16296. – Title from screen.
848. Naidoo, V. *Research on the Flow of International Students to UK Universities : Determinants and Implications* / V. Naidoo // *Journal of Research in International Education*. – 2007. – Vol. 6. – P. 287-307.
849. Národní program přípravy České republiky na členství v Evropské unii 1999. – Mode of access : www.euroskop.cz. – Title from screen.
850. Národní program přípravy České republiky na členství v Evropské unii 2000. – Mode of access : www.euroskop.cz. – Title from screen.
851. Národní program přípravy České republiky na členství v Evropské unii 2001. – Mode of access : www.euroskop.cz. – Title from screen.
852. *National Programme for the Development of Education in the Czech Republic. White Paper*. – Ministry of Education, Youth and Sports, 2001. – 31 p.
853. Neave, G. *On the Return from Babylon : A Long Voyage Around History, Ideology, and Systems Change* / G. Neave // *Real-Time Systems—Reflections on Higher Education in the Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovenia*. – CHEPS Centre for Higher Education Policy Studies : University of Twente, Enschede, 2003. – P. 16-37.
854. Nieuwbeerta, P. *Educational Expansion and Educational Reproduction in Eastern Europe 1940 – 1979* / P. Nieuwbeerta, S. Rijken // *Czech Sociological Review*. – 1996. – P. 187-210.
855. Nilsson, B. *Internationalization at Home : Theory and Praxis* / B. Nilsson. – EAIE Forum, 1999. – Mode of access : <http://www.eaie.org/pdf/intathome.asp>. – Title from screen.
856. Nilsson, B. *Internationalisation at Home From a Swedish Perspective : The Case of Malmö* / B. Nilsson // *Journal of Studies in International Education*. – 2003. – Vol. 7. – № 1. – P. 27-40.
857. Nowotny, H. *Re-Thinking Science : Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty* / H. Nowotny, P. Scott, M. Gibbons. – Cambridge : Policy Press, 2001. – P. 96-97.

858. Nye, J.S. *Soft Power : The Means to Success in World Politics* / J.S. Nye. – Public Affairs, 2004. – 191 p.
859. Odgers, T. *Internationalizing Faculty : A Phased Approach to Transforming Curriculum Design and Instruction* / T. Odgers, I. Giroux // *Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities*. – 2006. – Mode of access : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm. – Title from screen.
860. Odgers, T. *Interculturalizing the Internationalized Curriculum : A Faculty Development Approach* / T. Odgers. – 2006. – Mode of access : http://www.mala.ca/internationalization/docs/InterculturalizingtheInternationalizedCurriculum_AFacultyDevelopmentApproach.pdf. – Title from screen.
861. Odin, J. *Globalization and Higher Education* / J. Odin, P. Mancias. – Honolulu : University of Hawaii Press, 2004. – 186 p.
862. OECD.Stat. *Organization for Economic Cooperation and Development*. – Mode of access : <https://stats.oecd.org/>. – Title from screen.
863. Okayama, C.M. *Components of Cultural Competence : Attitudes, Knowledge, and Skills* / C.M. Okayama // *Culturally competent practice: Skills, interventions, and evaluations*. – Boston : Allyn & Bacon, 2001. – P. 89-100.
864. Oleksiyyenko, A. *International Student Mobility in Hong Kong : Private Good, Public Good, or Trade in Services?* / A. Oleksiyyenko, K. Cheng, H. Yip // *Studies in Higher Education*. – 2013. – № 38 (7). – P. 1079-1101.
865. Oleksiyyenko, A. *Socio-Economic Forces and the Rise of the World-Class Research University in the Post-Soviet Higher Education Space : The Case of Ukraine* / A. Oleksiyyenko // *European Journal of Higher Education*. – 2014. – № 4 (3). – P. 249-265.
866. O'Mahony, J. *Enhancing Student Learning and Teacher Development in Transnational Education* / J. O'Mahony. – York : Higher Education Academy, 2014. – 215 p.
867. *Open Doors 2012 : Fast Facts*. – Mode of access : <http://www.iie.org/Services/Project-Atlas/United-States/International-Students-In-US>. – Title from screen.
868. *Open Doors 2013 : Fast Facts : International Students in the United States and Study Abroad by American Students are at All-Time High*. – Mode of access : <http://www.iie.org/Who-We-Are/News-and-Events/Press-Center/Press-releases/2013/2013-11-11-Open-Doors-Data>. – Title from screen.
869. *Open Doors 2017 : Report on International Educational Exchange* / Farrugia Ch. et al. – New York : Institute of International Education, 2017. – 148 p.
870. *Organization for Economic Co-operation and Development*. – Mode of access : www.oecd.org. – Title from screen.

871. Osipian, A. Transforming University Governance in Ukraine : Collegiums, Bureaucracies, and Political Institutions / A. Osipian // *Munich Personal RePEc Archive Paper*. – 2008. – № 11058. – Mode of access : <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/11058>. – Title from screen.
872. Ostravská univerzita : Dokumenty. – Mode of access : <https://dokumenty.osu.cz/osu/UO-general-presentation.pdf>. – Title from screen.
873. Ostravská univerzita : ERASMUS Partner Institutions. – Mode of access : <https://dokumenty.osu.cz/osu/mezinarodni-vztahy/Partner-Institutions-s-Erasmus.pdf>). – Title from screen.
874. Ostravská univerzita : International Office : International Cooperation. – Mode of access : <https://www.osu.eu/international-cooperation/>. – Title from screen.
875. Ostravská univerzita : International Office. – Mode of access : <https://www.osu.eu/contacts-for-international-relations/>. – Title from screen.
876. Ostravská univerzita : Degree Programmes. – Mode of access : <https://www.osu.eu/degree-programmes/>. – Title from screen.
877. Ostravská univerzita : Mission and Vision. Mode of access : <https://www.osu.eu/mission-and-vision/>. – Title from screen.
878. Ostravská univerzita : Handbook for Students of the University. – Mode of access : <https://dokumenty.osu.cz/osu/Handbook-for-Students-of-the-University-of-Ostrava.pdf>. – Title from screen.
879. Ostravská univerzita : Statute of the University. – Mode of access : <https://dokumenty.osu.cz/osu/statute-uo.pdf>. – Title from screen.
880. Ostravská univerzita : Internationalization Strategy. – Mode of access : <https://www.osu.eu/internationalization-strategy/>. – Title from screen.
881. Ostravská univerzita : Long-Term Plan 2016–2020 : Development strategy of the University of Ostrava. – Mode of access : https://dokumenty.osu.cz/osu/dz_2016_en.pdf. – Title from screen.
882. Ostravská univerzita : Alliance of Centres for International Relations. – Mode of access : <https://www.osu.eu/alliance-of-centres-for-international-relations/>. – Title from screen.
883. Otten, M. Intercultural Learning and Diversity in Higher Education / M. Otten // *Journal of Studies in International Education*. – 2003. – № 7 (1). – P. 12-26.
884. Overseas Students in Higher Education : Issues in Teaching and Learning / ed. by R. Harris, D. McNamara. – London & New York : Routledge, 2002. – 240 p.
885. Ozturgut, O. Literature vs. Practice : Challenges for International Students in the U.S. / O. Ozturgut, C. Murphy // *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. – 2009. – Vol. 22. – P. 374-385.

886. Pabian, P. Europeanisation of Higher Education Governance in the Post-Communist Context : the Case of the Czech Republic / P. Pabian // *Douro Seminar : European Integration and the Governance of Higher Education Research*. – 2006. – P. 34-42.
887. Paige, R.M. The Intercultural in Teaching and Learning : A Developmental Perspective / R.M. Paige // Integrated resources for intercultural teaching and learning in the context of internationalization of higher education / Ed. by J. Crichton, M. Paige, L. Papademetre, A. Scarino. – 2012. – Mode of access : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.116.5500&rep=rep1&type=pdf>. – Title from screen.
888. Paige, R.M. Internationalization of Higher Education : Performance Assessment and Indicators / R.M. Paige // *Nagoya Journal of Higher Education*. – 2005. – Vol. 5. – P. 99-122.
889. Perkin, H. History of Universities / H. Perkin // *International Higher Education : An Encyclopedia* / Ed. by Ph. G. Altbach. – New York & London : Garland Publishing Inc., 1991. – 1165 p. – P. 169-204.
890. Perspektywy Education Foundation : Foreign Students in Poland 2017. – Mode of access : <http://perspektywy.org/fundacja/publications/24-foreign-students-in-poland-2017>. – Title from screen.
891. Perspektywy Education Foundation : Internationalization. – Mode of access : <http://perspektywy.org/fundacja/internationalisation>. – Title from screen.
892. Perspektywy Education Foundation : Ranking Uczelni Akademickich 2017. – Mode of access : <http://www.perspektywy.pl/RSW2017/ranking-uczelni-akademickich>. – Title from screen.
893. Perspektywy Education Foundation : Ranking Uczelni Akademickich 2017. Internationalisation. – Mode of access : <http://ranking.perspektywy.org/2017/ranking-uczelni-akademickich/ranking-uczelni-akademickich-wg-grup-kryteriow/umiedzynarodowienie>. – Title from screen.
894. Perspektywy Education Foundation : Ranking of Academic HEIs : Jagiellonian University in Krakow. – Mode of access : <http://www.ranking.perspektywy.org/2017/profil-uczelni?u=3832>. – Title from screen.
895. Perspektywy Education Foundation : Ranking of Academic HEIs : University of Gdansk. – Mode of access : <http://www.ranking.perspektywy.org/2017/profil-uczelni?u=3830>. – Title from screen.
896. Perspektywy Education Foundation : Ranking of Academic HEIs : University of Zielona Gora. – Mode of access : <http://www.ranking.perspektywy.org/2017/profil-uczelni?u=3844>. – Title from screen.

897. Peschar, J.L. Educational Mobility in Poland and the Netherlands / J.L. Peschar, R. Popping, B.W. Mach // Netherlands Journal of Education. – 1986. – № 1. – P. 119-139.
898. PISA 2018 Global Competence. Organization for Economic Co-operation and Development. – 2018. – Mode of access : <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2018-global-competence.htm>. – Title from screen.
899. Plavčan, P. Vedomostná spoločnosť v Slovenskej republike / P. Plavčan. – Bratislava : Merkur Press, 2006. – 275 s.
900. Poland Republic : Internetowy System Aktów Prawnych. – Mode of access : <http://prawo.sejm.gov.pl/>. – Title from screen.
901. Poland Republic : Mobility and Internationalisation. – Mode of access : https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/mobility-and-internationalisation-50_en. – Title from screen.
902. Poland Republic : Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej. – Mode of access : <https://nawa.gov.pl/en/>. – Title from screen.
903. Poland Republic : National Development Strategy 2020. Active Society, Competitive Economy, Efficient State. – Mode of access : <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Strategies,,programmes,and,funds,3417.html>. – Title from screen.
904. Policy Statement on Internationalisation. Göteborg University, Sweden. – Mode of access : http://www.gu.se/digitalAssets/1176/1176207_InternationalPolicy.pdf. – Title from screen.
905. Polska w obliczu współczesnych wyzwań edukacyjnych / *Komitet Prognoz "Polska w XXI wieku" przy Prezydium PAN*. – Warszawa, 1991. – 21 p.
906. Posner, G.J. Models of Curriculum Planning / G.J. Posner // *The Curriculum: Problems, Politics and Possibilities* / ed. by L. E. Beyer, M.W. Apple. – N.Y. : State University of New York Press, 1998. – P. 77-97.
907. Probertson, M. International Students, Learning Environments and Perceptions : A Case Study Using the Delphi Technique / M. Probertson, M. Line, S. Jones, S. Thomas // *Higher Education Research and Development*. – 2000. – Vol. 19. – P. 89-102.
908. Programmeové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky z 25 novembra 1998. Úrad vlády Slovenskej republiky. – 1998. – Mode of access : http://www.vlada.gov.sk/data/files/981_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-od-30-10-1998.pdf. – Title from screen.
909. Qiang, Zh. Internationalization of Higher Education : Towards a Conceptual Framework / Zh. Quang. – Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto, Canada, 2003. – Vol. 1. – P. 248-270.
910. Qianru, Sh. International Student Mobility and Highly Skilled Migration : A Comparative Study of Canada, the United States, and the United Kingdom / Sh. Qianru. – University of Saskatchewan, Saskatoon, Saskatchewan, Canada, 2011. – Mode of access :

- http://library2.usask.ca/theses/available/etd-04132011-123936/unrestricted/QianruShe_MAThesis_April2011.pdf. – Title from screen.
911. Quality and Internationalisation in Higher Education : Institutional Management in Higher Education. *Organization for Economic Co-Operation and Development Publications*. – 1999. – Mode of access : <https://doi.org/10.1787/9789264173361-en>. – Title from screen.
912. Quality Assurance Tools for the Management of Internationalization. – Kyiv : Hoverla : CEL, 2011. – 200 p.
913. Rahilly, A.B. Collaboration amongst Institutions of Higher Learning : A Case Study / A.B. Rahilly. – Toronto : University of Toronto Press, 1997. – 238 p.
914. Rao, L.G. Brain Drain and Foreign Students : A Study of the Attitudes and Intentions of Foreign Students in Australia, the U.S.A., Canada and France / L.G. Rao. – Palgrave Macmillan, 1979. – 235 p.
915. Reichert, S. The Globalization of Education and Training : Recommendations for a Coherent Response of the European Union / S. Reichert, B. Wächter // *Academic Cooperation Association (ACA), Study commissioned by the Directorate-General for Education and Culture, European Commission*. – 2000. – Mode of access : <http://ec.europa.eu/education/programmes/eu-usa/global.pdf>. – Title from screen.
916. Reichert, S. Trends IV : European Universities Implementing Bologna / S. Reichert, Ch. Tauch // European University Association, 2005. – Mode of access : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%20iv%20european%20universities%20implementing%20bologna.pdf>. – Title from screen.
917. Reichert, S. Trends 2003 : Progress Towards the European Higher Education Area. Bologna Four Years After : Steps Toward Sustainable Reform of Higher Education in Europe / S. Reichert, Ch. Tauch // European University Association, 2003. – Mode of access : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%20iii%20progress%20towards%20the%20european%20higher%20education%20area.pdf>. – Title from screen.
918. Rethinking Education : Investing in Skills for Better Socio-Economic Outcomes / Communication de la commission au parlement européen, au conseil, au comité économique et social européen et au comité des régions. – 2012. – Mode of access : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?qid=1423750986387&uri=CELEX%3A52012DC0669>. – Title from screen.
919. Rizvi, F. Internationalization of Curriculum : RMIT Teaching and Learning Strategy / F. Rizvi. – Mode of access : <http://www.pvci.rmit.edu.au/ioc/back/icpfr.pdf>. – Title from screen.

920. Ross, A. Curriculum : Construction and critique / A. Ross. – London : Falmer Press, 2000. – 187 p.
921. Rozenberg, J. Transformation of Universities in the Czech Republic : Experiences of the University of West Bohemia in Pilsen / J. Rozenberg // Higher Education Management and Policy. – 2002. – Vol. 14 (2). – P. 71-85.
922. Ruby, R.L. Internationalizing the Curriculum : On–and Off–Campus Strategies / R.L. Ruby // New Directions for Community Colleges. – 2007. – № 138. – Mode of access : www.interscience.wiley.com. – Title from screen.
923. Rudzki, R. Implementing Internationalisation : The Practical Application of the Fractal Process Model / R. Rudzki // Journal of Studies in International Education. – 2000. – Vol. 4. – P. 69-90.
924. Rummyantseva, N.L. Ukraine : Higher Education Reforms and Dynamics of the Institutional Landscape / N.L. Rummyantseva, O.I. Logvynenko // 25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries : Reform and Continuity / Ed. by J. Huisman, A. Smolentseva, I. Froumin. – Palgrave Macmillan, 2018. – 483 p.
925. Rupnik, J. Higher Education Reform Process in Central and Eastern Europe / J. Rupnik // European Journal of Education. – 1992. – № 27. – P. 145-153.
926. Russell, J. The International Student Experience : Three Styles of Adaptation / J. Russell, D. Rosenthal, G. Thomson // Higher Education. – 2010. – Vol. 60. – P. 235-249.
927. Rust, R. Epidemiology of Mental Health in College / R. Rust // Journal of Psychology. – 1960. – Vol. 49. – P. 235-248.
928. Rutkowski, J. Wykształcenie a perspektywy na rynku pracy / J. Rutkowski // Nauka i Szkolnictwo Wyższe. – 1996. – № 7. – P. 81-92.
929. Sahlberg, P. Curriculum Change as Learning. In Search of Better Implementation / P. Sahlberg // *Curriculum reform and implementation in the 21st century : policies, perspectives and implementation. Proceedings of the International Conference on Curriculum Reform and Implementation.* – Ankara : Ministry of National Education, 2006. – P. 18-30.
930. Sahlberg, P. Models of Curriculum Development. International Trends and the Way Forward / P. Sahlberg // *Curriculum reform and implementation in the 21st century: policies, perspectives and implementation. Proceedings of the International Conference on Curriculum Reform and Implementation.* – Ankara : Ministry of National Education, 2006. – P. 108-121.
931. Samsonowicz, H. Historia Polski do roku 1975 / H. Samsonowicz. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1990. – 311 p.
932. Sanderson, G. A Foundation for the Internationalization of the Academic Self / G. Sanderson // Journal of Studies in International Education. – 2008. – Vol. 12 (3). – P. 276-307.

933. Sandhu, D.S. Development of an Acculturative Stress Scale for International Students : Preliminary Findings / D.S. Sandhu, R.R. Asrabadi // Psychological Reports. – 1994. – Vol. 75. – P. 435-448.
934. Sandhu, D.S. An Assessment of Psychological Needs of International Students : Implications for Counseling and Psychotherapy / D.S. Sandhu, R.R. Asrabadi. – *Tech. Rep. ED 350550, ERIC Document Reproduction Service*, 1991. – 143 p.
935. Schoorman, D. How is Internationalization Implemented? A framework for Organizational Practice / D. Schoorman. – Florida : Atlantic University Press, 2000. – 44 p.
936. Schuerholz–Lehr, S. Internationalizing Pedagogy or Applying Pedagogy to Internationalism / S. Schuerholz–Lehr // The Journey of a Professional Development Workshop. Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada’s Universities. – 2006. – Mode of access : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm. – Title from screen.
937. Schuerholz-Lehr, S. Teaching for Global Literacy in Higher Education : How Prepared Are the Educators? / S. Schuerholz-Lehr // Journal of Studies in International Education. – 2007. – Vol. 11. – № 2. – P. 180-204.
938. Scott, P. The Meanings of Mass Higher Education / P. Scott. – Buckingham : Open University Press, 1995. – 315 p.
939. Scott, P. Reflections on the Reform of Higher Education in Central and Eastern Europe / P. Scott // Higher Education in Europe. – 2002. – № 27 (1–2). – P. 137-152.
940. Scott, P. The External Face of the Bologna Process : The European Higher Education Area in a Global Context / P. Scott // *Europe’s Universities beyond 2010 : Diversity with a Common Purpose : Reader*. – EUA, 2007. – 126 p. – P. 65-81.
941. Scott, P. Internationalization and Inclusion : Principles in conflict? / P. Scott // University World News. – 2012. – № 224. – P. 123-134.
942. Sean, J. Student Mobility and Credit Transfer : A National and Global Survey / J. Sean, A. Usher. – Educational Policy Institute, 2008. – Mode of access : www.educationalpolicy.org. – Title from screen.
943. Sebkova, H. Changing Patterns of Governance in Higher Education / H. Sebkova, J. Benes // Education Policy Analysis. – 2003. – Vol. 4. – P. 34-48.
944. Semiv, L. The Intellectual Migration of the Youth in Ukraine : The Backgrounds for ‘Brain Circulation’ / L. Semiv, Y. Hvozdoanych // Journal of International Studies. – 2012. – № 5 (2). – P. 72-81.
945. Senge, P. The Fifth Discipline : The Art and Practice of the Learning Organization / P. Senge. – New York : Doubleday, 1990. – 278 p.

946. Severiens, S. A Comparison of Ethnic Minority and Majority Students : Social and Academic Integration, and Quality of Learning / S. Severiens, R. Wolff // *Studies in Higher Education*. – 2008. – Vol. 33. – P. 253-266.
947. Shailer, K. Internationalizing the Curriculum : An Inventory of Key Issues, Model Programs, and Resources / K. Shailer // *COU Colleagues Working Paper Series*. – 2006. – Vol. 5. – Mode of access : <http://www.brocku.ca/secretariat/senate/agendae/2006-11-15/COUAPPENDIX.pdf>. – Title from screen.
948. Sharing Quality Higher Education Across Borders : A Statement on Behalf of Higher Education Institutions Worldwide / *Document, prepared by the International Association of Universities, the Association of Universities and Colleges of Canada, the American Council on Education and the Council on Higher Education Accreditation*. – Mode of access : <http://www.chea.org/pdf/StatementFinal0105.pdf>. – Title from screen.
949. Shaw, M.A. The Impact of the Bologna Process on academic staff in Ukraine : Institutional Management in Higher Education / M.A. Shaw, D.W. Chapteman, N.L. Rumyantseva // *Higher Education Management and Policy*. – 2011. – Vol. 23/3. – 21 p. – Mode of access : <https://doi.org/10.1787/hemp-23-5kg0vswcsfvf>. – Title from screen.
950. Shaw, M.A. Organizational Culture in the Adoption of the Bologna Process : A Study of Academic Staff at a Ukrainian University / M.A. Shaw, D.W. Chapteman, N.L. Rumyantseva // *Studies in Higher Education*. – 2013. – Vol. 38 (7). – P. 989-1003.
951. Silova, I. Varieties of Educational Transformation : The Post-Socialist States of Central/South Eastern Europe and the Former Soviet Union / I. Silova // *International Handbook of Comparative Education* // Ed. by R. Cowen, A.M. Kazamias. – Dordrecht : Springer, 2009. – P. 295-320.
952. Siwińska, B. The Problems of Internationalization in Poland / B. Siwińska // *International Higher Education : Patterns and Problems of Internationalization*. – 2014. – Vol. 3. – P. 11-14.
953. Siwińska, B. Uniwersytet ponad granicami. Internacjonalizacja szkolnictwa wyższego w Polsce i w Niemczech / B. Siwińska. – Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 2014. – 115 p.
954. Slezská univerzita v Opavě. – Mode of access : <https://www.slu.cz/slu/cz/>. – Title from screen.
955. Slezská univerzita v Opavě : Study Programs Taught in English. – Mode of access : <https://www.slu.cz/slu/en/studyprogrammesinenglish>. – Title from screen.
956. Slezská univerzita v Opavě : Consolidated text of the Statute of Silesian University in Opava from 25 August 2017. – Mode of access : <https://www.slu.cz/slu/en/documents/i-consolidated-text-of-the-statute-of-silesian-university-in-opava>. – Title from screen.

957. Slezská univerzita v Opavě : ERASMUS Policy Statement (Overall Strategy 2014 – 2020). – Mode of access : https://www.slu.cz/slu/en/admissions/policy_statement.pdf. – Title from screen.
958. Slezská univerzita v Opavě : Structure of the University. – Mode of access : <https://www.slu.cz/slu/en/structure>. – Title from screen.
959. Slezská univerzita v Opavě : International Students. – Mode of access : <https://www.slu.cz/slu/en/universityinternationalstudents>. – Title from screen.
960. Slovak Rectors' Conference. 2020. – Mode of access : <https://www.srk.sk/en/about-src/general-information>. – Title from screen.
961. Slovak Republic : Legislation of Slovakia. – Mode of access : <https://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweslw.htm>. – Title from screen.
962. Slovak Republic : Slov-Lex – Legislative and Information Portal of the Ministry of Justice of the Slovak Republic. – Mode of access : <https://www.slov-lex.sk/web/en>. – Title from screen.
963. Slovak Republic : Mobility and Internationalisation. – Mode of access : https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/mobility-and-internationalisation-63_en. – Title from screen.
964. Slovak Republic : SAIA, n.o. Slovenská akademická informačná agentúra. – Mode of access : <https://www.saia.sk/>. – Title from screen.
965. Slovak Republic : Národný štipendijný program Slovenskej republiky. – Mode of access : <https://www.stipendia.sk/sk/main/o-programe/>. – Title from screen.
966. Slovak Republic : Slovenská rektorská konferencia. – Mode of access : <https://www.srk.sk/sk/o-srk>. – Title from screen.
967. Smith, A. Ethnicity, Economic Polarization and Regional Inequality in Southern Slovakia : Growth and Change / A. Smith // Journal of University of Kentucky. – 2000. – Vol. 31. – P. 45-54.
968. Smith, M.K. Curriculum Theory and Practice' the Encyclopedia of Informal Education / M.K. Smith. – Mode of access : <http://www.infed.org/biblio/b-curric.htm>. – Title from screen.
969. Soderqvist, M. Internationalization and its Management at Higher Education Institutions : Applying Conceptual, Content, and Discourse Analysis / M. Soderqvist. – Helsinki : Helsinki School of Economics, 1999. – Mode of access : <http://www.international.ac.uk/resources/Minnia.pdf>. – Title from screen.
970. Soodeen, C. Internationalization of Higher Education : Assessing the 4 Model of Curriculum Internationalization Integrated Studies Project / C. Soodeen. – Athabasca : Alberta Press, 2010. – Mode of access : http://library.athabascau.ca/drr/download.php?filename=mais/claudius_soodeen_project.pdf. – Title from screen.

971. Sorbonne Joint Declaration : Joint Declaration on Harmonization of the Architecture of the European Higher Education System. *Four Ministers in charge for France, Germany, Italy and the United Kingdom*. – Paris, the Sorbonne, May 25, 1998. – Mode of access : http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf. – Title from screen.
972. Sorensen, K.M. Presja zmiany i możliwości ich wprowadzania w systemie zarządzania w szkołach wyższych / K.M. Sorensen // *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. – 1993. – № 2. – P. 35-45.
973. Sprievodca bolonským procesom / *Slovenské vysoké školy a bolonský process : SAAIC-NK Socrates*. – 2006. – 64 p.
974. Statistická ročenka České a Slovenské federativní republiky 1992 / *Federální statistický úřad*. – 1993. – Mode of access : <http://www.badatelna.eu/fond/568/>. – Title from screen.
975. Štatistický úrad Slovenskej Republiky. – Mode of access : https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home!/ut/p/z1/hZBLj4JQDIV_Cwu2tLz06q4yI2KIDxgi3s0EJ3h1RC4BIL8vQTeTONbd2_O1Jwc4xMDz5H4WSX2WeZK1_Z6Pvrddj81mOiFbBZ_ofdHGDZaWjppYNuyEBb9f4TxG-Hm4MWhiuc5HsJ63vGOw0B8ZiHrHD_53XFpYYx-R-a6NHi2iYLI1TSSz43vOP_keg4M87yR9DoYyWAIXmTw846b8YDIBvEyPaZmW2q1sx6e6Lqqpio2TaMJKUWWaj_yqul75CSrGuK_SgirCxTXKIpi_LWzu38kRXkAqZ7fDg!!/dz/d5/L2dBISevZ0FBIS9nQSEh/. – Title from screen.
976. Statut Ministerstva školstva, vedy, v skumu a portu Slovenskej republiky. – Mode of access : <https://www.minedu.sk/statut-ministerstva-skolstva-vedyvyskumu-a-sportu-sr/>. – Title from screen.
977. Stewart-Patterson, D. Building Global Citizens / D. Stewart-Patterson. – Mode of access : <http://www.aucc.ca/publications/auccpubs>. – Title from screen.
978. Stier, J. Internationalisation in Higher Education : Unexplored Possibilities and Unavoidable Challenges / J. Stier // *European Conference on Education*. Research University of Lisbon, 11–14 September 2002. – Mode of access : <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002342.htm>. – Title from screen.
979. Still, R. Mental Health in Overseas Students / R. Still // *Proceedings of the British Health Association*. – 1961. – P. 14-21.
980. Stohl, M. We have met the enemy and he is us: The role of the faculty in the internationalization of higher education in the coming decade / M. Stohl // *Journal of Studies in International Education*. – 2007. – Vol. 11 (3–4). – P. 359-372.
981. Stone, N. Conceptualizing Intercultural Effectiveness for University Teaching / N. Stone // *Journal of Studies in International Education*. – 2006. – Vol. 10 (4). – P. 334-356.

982. Sursock, A. Trends 2015 : Learning and Teaching in European Universities / A. Sursock. – European University Association, 2015. – 133 p. – Mode of access : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%202015%20learning%20and%20teaching%20in%20european%20universities.pdf>. – Title from screen.
983. Sursock, A. Trends 2010 : A Decade of Change in European Higher Education / A. Sursock, H. Smidt. – European University Association, 2010. – 128 p. – Mode of access : <https://eua.eu/downloads/publications/trends%202010%20a%20decade%20of%20change%20in%20european%20higher%20education.pdf>. – Title from screen.
984. Sutton, S.B. Transforming Internationalization Through Partnerships / S.B. Sutton // *International Educator*. – 2010. – Vol. XIX (1). – P. 60-63.
985. Szapiro, T. Internacjonalizacja programów kształcenia, studia i mit. Master of Business Administration / T. Szapiro // *Zmiany na rynku edukacji ekonomicznej w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. – Warszawa : Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr, Fundusz Współpracy, 2001. – P. 47-55.
986. Szkoły wyższe i ich finanse w latach 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 / Główny Urząd Statystyczny. – Warsaw : GUS, 2019. – Mode of access : <https://stat.gov.pl/>. – Title from screen.
987. Szulc, T. Edukacja i nauka w narodowym planie rozwoju na lata 2007–2013 / T. Szulc. – Warsaw : MENiS, 2004. – 76 p.
988. Tadaki, M. Reimagining Internationalization in Higher Education : International Consortia as a Transformative Space? / M. Tadaki, C. Tremewan // *Studies in Higher Education*. – 2013. – Vol. 38. – P. 367-387.
989. Taylor, F. Toward a Strategy for Internationalisation : Lessons and Practice From Four Universities / F. Taylor // *Journal of Studies in International Education*. – Amsterdam : SAGE Publications, 2004. – Vol. 8 (2). – P. 149-171.
990. Teekens, H. Teaching in the International Classroom : Profile of the Ideal Lecturer, and Its Implications for Staffing Policy / H. Teekens, M.C. Van der Wende. – Den Haag, the Netherlands : Nuffic, 1997. – 187 p.
991. Teekens, H. Teaching and Learning in the International Classroom / H. Teekens. – Den Haag, the Netherlands : Nuffic, 2001. – 298 p.
992. Teekens, H. The Requirement to Develop Specific Skills for Teaching in an Intercultural Setting / H. Teekens // *Journal of Studies in international Education*. – 2003. – Vol. 7 (1). – P. 108-119.
993. Teichler, U. The Role of the European Union in the Internationalisation of Higher Education / U. Teichler // *The Globalization of Higher Education*. – Buckingham, UK : SHRE and Open University Press, 1998. – P. 88-99.
994. Teichler, U. Internationalisation of Higher Education : European Experiences / U. Teichler // *Asia Pacific Education Review*. – 2009. – Vol. 10 (1). – P. 93-106.

995. The Assessment of Internationalisation / NVAO Accreditation Organization of the Netherlands and Flanders. – Mode of access : http://www.nvae.net/page/downloads/Assessment_of_Internationalisation_-_An_evaluation_of_the_NVAOs_pilot_procedures-2011-11-14.pdf. – Title from screen.
996. The Bologna Declaration : Joint Declaration of the European Ministers of Education. – 1999. – Mode of access : https://www.eurashe.eu/library/bologna_1999_bologna-declaration-pdf. – Title from screen.
997. The Bologna Process 2020 : The European Higher Education Area in the New Decade / *Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*. – Leuven and Leuven-la-Neuve. – Mode of access : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-675_en.htm. – Title from screen.
998. The European Higher Education Area (EHEA) in a Global Context : Report on Overall Developments at the European, National, and Institutional Levels / Approved by BFUG at its meeting in Prague, 12–13 February, 2009. – P. 13. – Mode of access : http://eurosvita.osp-ua.info/userfiles/file/2012/3%20-%202009_EHEA_in_global_context.pdf. – Title from screen.
999. The Foreign Student Dilemma : Special Theme / Bulletin of the International Bureau of Education // ed. by Ph.G. Altbach. – Paris, 1985. – 71 p.
1000. The Global Human Capital Report 2017. – WEF, 2017. – P. 179. – Mode of access : https://www.insidehighered.com/sites/default/server_files/files/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf. – Title from screen.
1001. The Internationalization of Higher Education / *Higher Education in Europe*. – UNESCO European Centre for Higher Education [Romania], 2014. – Vol. 32. – P. 34-41.
1002. The Internationalisation of Doctoral and Master's Studies : Working Paper / *Education Indicators in Focus*. – OECD Publishing, 2016. – Vol. 39. – 4 p. – Mode of access : <https://doi.org/10.1787/5jm2f77d5wkg-en>. – Title from screen.
1003. The Shape of Things to Come : Higher Education Global Trends and Emerging Opportunities to 2020. – British Council. 2013. – 321 p.
1004. The Slovak Republic Bologna National Report / *European Higher Education Area Information Portal*. – 2005. – Mode of access : http://eha.info/Upload/document/members/slovak_republic/National_Report_Slovak_Republic_2003_576426.pdf. – Title from screen.
1005. The Treaty on European Union Signed at Maastricht on 7 February 1992. – Mode of access : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>. – Title from screen.

1006. The United Nations Organization Internet Portal. – Mode of access : <https://unstats.un.org/UNSD/demographic/products/Worldswomen/Annex%20tables%20by%20chapter%20-%20pdf/List%20of%20countries.pdf>. – Title from screen.
1007. Ting-Toomey, S. Understanding Intercultural Communication / S. Ting-Toomey, L.C. Chung. – Oxford University Press, 2004. – 352 p.
1008. Torfi, J.J. Inventing Tomorrow's University. Who is to Take the Lead? / J.J. Torfi. – Bononia University Press, 2008. – 160 p.
1009. Transatlantic Exchange Partnership / EU-Canada Co-Operation in Higher Education, Training, And Youth. – Mode of access : <http://www.iqis.org/eu-exchange/>. – Title from screen.
1010. Treaty of Lisbon : Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, Signed at Lisbon, 13 December 2007. – Mode of access : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2007.306.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2007:306:TOC. – Title from screen.
1011. Tucker, A. Reproducing Incompetence : The Constitution of Czech Higher Education / A. Tucker // East European Constitutional Review. – 2000. – Vol. 4. – P. 94-99.
1012. UIS.Stat : UNESCO Institute of Statistics. – Mode of access : <http://data.uis.unesco.org/#>. – Title from screen.
1013. UNESCO. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – Mode of access : www.unesco.org. – Title from screen.
1014. UNESCO/COL 2005. Perspectives on Distance Education : Lifelong Learning and Distance Higher Education. – Mode of access : www.col.org ra www.unesco.org. – Title from screen.
1015. UNESCO. Global Flow of Tertiary-Level Students. – 2016. – Mode of access : <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow>. – Title from screen.
1016. UNESCO. Internationalisation of Higher Education : Trends and Developments since 1998. – Mode of access : http://portal.unesco.org/education/en/files/20030/10561413171IAU_rev.pdf. – Title from screen.
1017. Universitas 21. Vision and Aims. – Mode of access : <http://www.universitas21.com/content/docs/VisionAndAims2011.pdf>. – Title from screen.
1018. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : About. Mode of access : <https://www.ujep.cz/en/about-ujep>. – Title from screen.
1019. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : Organizational Information. – Mode of access : https://www.ujep.cz/wp-content/uploads/2018/11/template_4.pdf. – Title from screen.

1020. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : Action Plan. – Mode of access : <https://www.ujep.cz/en/action-plan-2019-2020>. – Title from screen.
1021. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : Vnitřní předpisy : Statut. – Mode of access : https://www.ujep.cz/wp-content/uploads/2018/04/UJEP_statue_en.pdf. – Title from screen.
1022. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : Gap Analysis. – Mode of access : https://www.ujep.cz/wp-content/uploads/2018/11/template_2-_overview_translate.pdf. – Title from screen.
1023. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : Partner Institutions. – Mode of access : <https://www.ujep.cz/en/partner-institution>. – Title from screen.
1024. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem : ERASMUS+ International Credit Mobility. – Mode of access : <https://www.ujep.cz/en/erasmus-international-credit-mobility>. – Title from screen.
1025. Univerzita Karlova v Praze. – Mode of access : <https://cuni.cz/UK-4.html>. – Title from screen.
1026. Univerzita Karlova v Praze : History of Charles University. – Mode of access : <https://cuni.cz/UKEN-106.html>. – Title from screen.
1027. Univerzita Karlova v Praze : About. – Mode of access : <https://www.cuni.cz/UKEN-10.html>. – Title from screen.
1028. Univerzita Karlova v Praze : Annual Report. – Mode of access : <https://www.cuni.cz/UKEN-537.html>. – Title from screen.
1029. Univerzita Karlova v Praze : University Bulletin. – Mode of access : <https://www.cuni.cz/UKEN-537-version1-vzucuk20123023.pdf>. – Title from screen.
1030. Univerzita Karlova v Praze : Accredited Joint Degree / Erasmus Mundus programmes. – Mode of access : <https://cuni.cz/UKEN-679.html>. – Title from screen.
1031. Univerzita Karlova v Praze : Constitution of Charles University of December 14, 2016. – Mode of access : <https://cuni.cz/UKEN-625.html>. – Title from screen.
1032. Univerzita Karlova v Praze : Charles University Strategic Plan 2016 – 2020. – Mode of access : https://www.cuni.cz/UKEN-110-version1-charles_university_strategic_p.pdf. – Title from screen.
1033. Univerzita Karlova v Praze : International Relations Office. – Mode of access : <https://www.cuni.cz/UKEN-607.html>. – Title from screen.
1034. Univerzita Karlova v Praze : Outgoing Students. – Mode of access : <https://www.cuni.cz/UKEN-49.html>. – Title from screen.
1035. Univerzita Karlova v Praze : Joint Degree, Multiple Degree. – Mode of access : <https://www.cuni.cz/UKEN-20.html>. – Title from screen.

1036. Univerzita Komenského v Bratislave. – Mode of access : <https://uniba.sk>. – Title from screen.
1037. Univerzita Komenského v Bratislave : Mission Statement. – Mode of access : <https://uniba.sk/en/about/mission-statement/>. – Title from screen.
1038. Univerzita Komenského v Bratislave : Comenius University in Numbers and Graphs 2016. – Mode of access : https://uniba.sk/fileadmin/ruk/osa/uk_en_2016-2017_lq.pdf. – Title from screen.
1039. Univerzita Komenského v Bratislave : University Bulletin. – Mode of access : https://uniba.sk/fileadmin/ruk/ovv/Ine/180622_buletin_UK__ang_2018_NEW-bez_orezovych_hran.pdf. – Title from screen.
1040. Univerzita Komenského v Bratislave : Vnútny predpis č. 9/2015 schválený Akademickým senátom Univerzity Komenského v Bratislave. – Mode of access : https://uniba.sk/fileadmin/ruk/legislativa/2015/VP_2015_09.pdf. – Title from screen.
1041. Univerzita Komenského v Bratislave : Zahraničné štúdium a zahraniční študenti. – Mode of access : <https://uniba.sk/o-univerzite/legislativa/vecny-register/b-studium/8-zahranicne-studium-a-zahranicni-studenti/>. – Title from screen.
1042. Univerzita Komenského v Bratislave : Membership in the International Organizations. – Mode of access : <https://uniba.sk/en/international-relations/networks/>. – Title from screen.
1043. Univerzita Komenského v Bratislave : International Relations. – Mode of access : <https://uniba.sk/en/international-relations/>. – Title from screen.
1044. Univerzita Komenského v Bratislave : Štatút. – Mode of access : <https://uniba.sk/o-univerzite/legislativa/vecny-register/a-zakladne-predpisy-uk/1-statut-uk/>. – Title from screen.
1045. Univerzita Komenského v Bratislave : UK v číslach–grafoch–obrazoch. – Mode of access : https://uniba.sk/fileadmin/ruk/ovv/2018/UK_v_cislach_a_grafoch_2017_sj.pdf. – Title from screen.
1046. Univerzita Komenského v Bratislave : Course Catalogue by Faculty. – Mode of access : <https://uniba.sk/en/international-relations/incoming-students/erasmus/course-catalogue/>. – Title from screen.
1047. Univerzita Komenského v Bratislave : Interinstitutional Agreements. – Mode of access : <https://uniba.sk/en/international-relations/incoming-students/erasmus/interinstitutional-agreements/>. – Title from screen.
1048. Univerzita Komenského v Bratislave : Partner Institutions. – Mode of access : <https://uniba.sk/en/international-relations/bilateral-agreements/partner-institutions/>. – Title from screen.
1049. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. – Mode of access : <https://www.ukf.sk>. – Title from screen.
1050. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : History. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/university/history>. – Title from screen.

1051. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : Faculties. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/faculties>. – Title from screen.
1052. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : About Constantine the Philosopher University. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/university>. – Title from screen.
1053. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : Facts and Figures. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/facts-and-figures>. – Title from screen.
1054. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : International Relations. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/international-relations>. – Title from screen.
1055. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : Štatút Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (Úplné znenie k 20. augustu 2018). – Mode of access : https://www.ukf.sk/images/univerzita/Uradna_tabula/Statut-UKF_uplne-znenie.pdf. – Title from screen.
1056. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : Long-Term Strategy of Constantine the Philosopher University in Nitra for the Years 2007-2017. – Mode of access : https://www.ukf.sk/images/univerzita/Uradna_tabula/dlhodoby_zamer_UKF_EN_web.pdf. – Title from screen.
1057. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : Project Office. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/central-administration/project-office>. – Title from screen.
1058. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre : International Relations and Mobility Office. – Mode of access : <https://www.ukf.sk/en/central-administration/international-relations-and-mobility-office>. – Title from screen.
1059. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. – Mode of access : <https://www.upjs.sk>. – Title from screen.
1060. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Mission of the University. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/university/mission/>. – Title from screen.
1061. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Mission of the University. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/university/mission/mission-of-the-university/>. – Title from screen.
1062. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Annual Reports. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/university/annual-reports/>. – Title from screen.
1063. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : University Membership in International Organizations. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/university/mission/membership-in-international-organizations/>. – Title from screen.
1064. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Long-Term Strategy for the Years 2016 to 2021. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/public/media/2062/long-term-strategy-of-upjs-2016-2021.pdf>. – Title from screen.

1065. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : International Relations. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/international-relations/>. – Title from screen.
1066. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Statute of Pavol Jozef Šafárik University in Košice. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/public/media/2062/statute-of-upjs-kosice.pdf>. – Title from screen.
1067. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Internationalisation, Interdisciplinarity and Innovation of Higher Education. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/international-relations/internationalisation/>. – Title from screen.
1068. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : ERASMUS+. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/international-relations/erasmus-plus-mobilities/>. – Title from screen.
1069. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach : Course Catalogue. – Mode of access : <https://www.upjs.sk/en/university/international-relations/erasmus-plus-mobilities/course-catalogue-2018-2019/>. – Title from screen.
1070. Uniwersytet Gdański : Facts and figures. – Mode of access : https://en.ug.edu.pl/university/facts_and_figures. – Title from screen.
1071. Uniwersytet Gdański : International Relations Office. – Mode of access : <https://en.ug.edu.pl/search/content/international%20relations%20of%20fice>. – Title from screen.
1072. Uniwersytet Gdański : Centrum Transferu Technologii Uniwersytetu Gdańskiego. – Mode of access : https://en.ug.edu.pl/cooperation/business_partners/technology_transfer_office. – Title from screen.
1073. Uniwersytet Gdański : Cooperation Contact. – Mode of access : https://en.ug.edu.pl/cooperation/cooperation_contact. – Title from screen.
1074. Uniwersytet Gdański : The University of Gdańsk Development Strategy Through 2020. – Mode of access : https://en.ug.edu.pl/university/ug_mission_and_strategy. – Title from screen.
1075. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie : Dział współpracy międzynarodowej. – Mode of access : https://dwm.uj.edu.pl/pl_PL/odziale/historia-dzialu2. – Title from screen.
1076. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie : International Relations Office : List of bilateral agreements. – Mode of access : https://dwm.uj.edu.pl/en_GB/pracownicy/lista-umow-miedzyuczelnianych. – Title from screen.
1077. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie : Overview. – Mode of access : https://en.uj.edu.pl/en_GB/about-university/overview. – Title from screen.

1078. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie : International Relations Office : Newsletter. – Mode of access : https://dwm.uj.edu.pl/en_GB/newsletter-old. – Title from screen.
1079. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie : Statute of the Jagiellonian University. – Mode of access : https://en.uj.edu.pl/documents/81541894/83688311/StatutUJ_ang.pdf/79d8a535-6dae-4187-989d-37e5638850ca. – Title from screen.
1080. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie : History. – Mode of access : <https://www.umcs.pl/en/history,3127.htm#page-2>. – Title from screen.
1081. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie : UMCS ranked as Poland's most international University. – Mode of access : <https://www.umcs.pl/en/news,17,umcs-ranked-as-polands-most-international-univeristy,57794.chtm?token=c38308239f8bdf39e215ce6bb2671402>. – Title from screen.
1082. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie : Internationalization. – Mode of access : <https://www.umcs.pl/en/internationalization,9660.htm>. – Title from screen.
1083. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie : Faculty of Political Science and Journalism : Incoming Students. – Mode of access : <https://www.umcs.pl/en/incoming-students,12774.htm>. – Title from screen.
1084. Uniwersytet Warszawski. – Mode of access : <https://www.uw.edu.pl/>. – Title from screen.
1085. Uniwersytet Warszawski : 200th anniversary. – Mode of access : <http://en.uw.edu.pl/about-university/200th-anniversary/>. – Title from screen.
1086. Uniwersytet Warszawski : Facts and Figures. – Mode of access : <http://en.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2014/08/ulotka-o-uw-2018-2019-en.pdf>. – Title from screen.
1087. Uniwersytet Warszawski : Strategy of the University of Warsaw. – Mode of access : <http://en.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2014/06/STRATEGY-OF-THE-UNIVERSITY-OF-WARSAW.pdf>. – Title from screen.
1088. Uniwersytet Zielonogórski : About the University. – Mode of access : <https://www.uz.zgora.pl/index.php?about-uz>. – Title from screen.
1089. Uniwersytet Zielonogórski : The Vision of the University. – Mode of access : <https://www.uz.zgora.pl/index.php?the-vision-of-the-university>. – Title from screen.
1090. Uniwersytet Zielonogórski : Studies in English. – Mode of access : <http://rekrutacja.uz.zgora.pl/strona-glowna/studies-in-english/>. – Title from screen.
1091. Uniwersytet Zielonogórski : Department of International Cooperation. – Mode of access : http://www.dwz.uz.zgora.pl/en/o_en.html. – Title from screen.

1092. Usher, A. A World of Difference : A Global Survey of University League Tables / A. Usher, M. Savino. – 2006. – Mode of access : <http://www.educationalpolicy.org>. – Title from screen.
1093. Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym. P. 893-915. – Mode of access : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900650385>. – Title from screen.
1094. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. – Mode of access : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20051641365>. – Title from screen.
1095. Uznesenie vlády SR 685/2000 z 30. augusta 2000 k návrhu koncepcie ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku pre 21. Storočie. – Mode of access : http://www.vlada.gov.sk/uznesenia/2000/0830/u0685_2000.html. – Title from screen.
1096. Van Beek, U. The Case of Poland / U. Van Beek // Transformation mittel- und osteuropäischer Wissenschaftssysteme. – 1995. – P. 256-301.
1097. Van Der Wende M. Missing Links : The Relationship Between National Policies for Internationalization and Those for Higher Education in General / Van Der Wende M., T. Kalvermark // National Policies for the Internationalization of Higher Education in Europe. – Stockholm, 1997. – P. 10-31.
1098. Varghese, N.V. Globalization and Higher Education : Changing Trends in Crossborder Education / N.V. Varghese // Analysis Reports in International Education. – 2013. – Vol. 5 (1). – P. 7-20.
1099. Vlčková, V. Vývoj a rozmiestnenie vysokých škôl na Slovensku-odraz v regionálnej štruktúre vzdelania ekonomicko aktívneho obyvateľstva / V. Vlčková. – Bořetice : KVS a RR EU-NHF, 2010. – P. 16-18.
1100. Vlčková, V. Vývoj vysokého školství na území České a Slovenské republiky / V. Vlčková, J. Kouřilová // Czech Regional Studies. – 2010. – № 2. – P. 34-45.
1101. Vossensteyn, H. Improving the Participation in the ERASMUS Programme / H. Vossensteyn, M. Beerkens, L. Cremonini – Brussels : European Parliament, 2010. – 187 p.
1102. Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 614/2002 Z.z. z 27. septembra 2002 o kreditovom systéme štúdia / Zbierka zákonov. – 2002. – № 239. – P. 6250-6264.
1103. Výroční zprávy o stavu vysokého školství za r. 1999 / Ministerstvo Školství, Mládeže A Tělovýchovy. – Mode of access : <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vyrocnizprava-msmt-o-stavu-vysokehoskolstvi-za-rok-1999>. – Title from screen.
1104. Výroční zpráva o stavu vysokého školství za r. 2008 / Ministerstvo Školství, Mládeže A Tělovýchovy. – Mode of access : <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vyrocnizprava-o-cinnosti-vysokych-skolza-rok-2008>. – Title from screen.

1105. Vysoká školy ekonomické v Praze : Ukoly. Vše v Praze v etape urychleného socialne ekonomického rozvoje CSSR. – Praha, 1989. – 82 s.
1106. Wachter, B. An Introduction : Internationalization at Home in Context / B. Wachter // *Journal of Studies in International Education*. – 2003. – Vol. 7 (1). – P. 5-11.
1107. Walkenhorst, H. Explaining Change in EU Education Policy / H. Walkenhorst // *Journal of European Public Policy*. – 2008. – Vol. 15 (4). – P. 567-587.
1108. Ward, L. Some Observations of the Underlying Dynamics of Conflict in a Foreign Student / L. Ward // *Journal of the American College Health Association*. – 1967. – Vol. 10. – P. 430-440.
1109. Ward, C. The Impact of International Students on Domestic Students and Host Institutions : A Literature Review / C. Ward // *Export Education Policy Project*. – Ministry of Education, Wellington : Erişim, 2001. – Mode of access : <http://www.educationcounts.govt.nz/publications/international/14684>. – Title from screen.
1110. Warner, G. Internationalization Models and the Role of the University / G. Warner // *International Education Magazine*. – 1992. – № 1 (9). – P. 21.
1111. Wasielewski, K. Private Universities in Poland / K. Wasielewski // *Kultura i Edukacja*. – 2001. – № 2. – P. 22-35.
1112. Waterkamp, D. Vergleichende Erziehungswissenschaft : Ein Lehrbuch / D. Waterkamp. – Münster : Waxmann, 2016. – 255 s.
1113. Wells, P.J. The Rising Role and Relevance of Private Higher Education in Europe / P.J. Wells, J. Sadlak, L. Vlăsceanu. – UNESCO : European Centre for Higher Education, 2007. – 669 p.
1114. Wendy, W. International Cooperation in Higher Education : Theory and Practice / W. Wendy // *Journal of Studies in International Education*. – 2004. – Vol. 8. – P. 32-55.
1115. Whalley, T. Best Practice Guidelines for Internationalizing the Curriculum / T. Whalley. – Mode of access : <http://www.jcu.edu.au/office/tld/teachingsupport/documents/Whalley-Best-Practice.pdf>. – Title from screen.
1116. Wiers-Jenssen, J. Norwegian Students Abroad : Experiences of Students from a Linguistically and Geographically Peripheral European Country / J. Wiers-Jenssen // *Studies in Higher Education*. – 2003. – Vol. 28. – P. 391-412.
1117. Wiers-Jenssen, J. Labour Market Outcomes of Higher Education Undertaken Abroad / J. Wiers-Jenssen, S. Try // *Studies in Higher Education*. – 2005. – Vol. 30. – P. 681-705.
1118. Williams, Sh. Internationalization of the Curriculum : A Remedy for International Students' Academic Adjustment Difficulties? / Sh. Williams. – Mode of access : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.466.3734>. – Title from screen.

1119. Wilson, L. The Internationalisation of Higher Education and Research : European Policies and Institutional Strategies / L. Wilson // *Possible futures : The next 25 years of the internationalisation of higher education.* – 2013. – Mode of access : <http://www.wes.org>. – Title from screen.
1120. Wokoun, R. Regionální rozvoj (východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování) / R. Wokoun, J. Malinovský, M. Damborský, J. Blažek. – Praha : Linde, 2008. – S. 329-428.
1121. Xiang, B. International Student Migration and Social Stratification in China / B. Xiang, W. Shen // *International Journal of Educational Development.* – 2009. – Vol. 29 (5). – P. 513-522.
1122. Yang, R. University Internationalisation : Its Meanings, Rationales, and Implications / R. Yang // *Intercultural Education.* – 2002. – Vol. 13. – Mode of access : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14675980120112968>. – Title from screen.
1123. Yaser Snoubar. International Students in Turkey : Research on Problems Experienced and Social Service Requirements / Yaser Snoubar // *The Journal of International Social Research.* – 2017. – Vol. 50. – P. 800-808.
1124. Yeh, C.J. International Students' Reported English Fluency, Social Support Satisfaction, and Social Connectedness as Predictors of Acculturative Stress / C.J. Yeh, M. Inose // *Counselling Psychology Quarterly.* – 2003. – Vol. 16. – P. 15-28.
1125. Yerevan Communiqué. – 2015. – 5 p. – Mode of access : http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/YerevanCommuniquéFinal_613707.pdf. – Title from screen.
1126. Yershova, Y. Thinking Not as Usual : Adding the Intercultural Perspective / Y. Yershova, J. DeJaeghere, J.A. Mestenhauser // *Journal of Studies in International Education.* – 2000. – Vol. 4. – P. 39-78.
1127. Yershova, O. University Autonomy in Ukraine : International Experience and National Interests / O. Yershova, A. Gordiichuk // *American Journal of Educational Research.* – 2013. – № 1 (11). – P. 472-476.
1128. Yoon, E. Critical Issues of Literature on Counseling International Students / E. Yoon, T.A. Portman // *Journal of Multicultural Counseling and Development.* – 2004. – Vol. 32. – P. 33-44.
1129. Zaharia, E.S. The Entrepreneurial University in the Knowledge Society / E.S. Zaharia // *Higher Education in Europe.* – 2008. – Vol. 30. – P. 31-40.
1130. Zákon zo 1989 o vysokých školách / Zbierka zákonov. – Mode of access : <http://www.zbierka.sk>. – Title from screen.
1131. Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) : Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky : Zákon ze dne 22. dubna 1998. – Mode of access : <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111>. – Title from screen.

1132. Zákon č. 131/2002 Z.z. z 21. februára 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov / *Zbierka zákonov*. – 2002. – Čiastka 58. – S. 1462-1514.
1133. Zákon č. 131/2002 Z.z. z 21. februára 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov / *Zbierka zákonov*. – 2002. – Čiastka 58. – S. 1508-1510.
1134. Zákon č. 131/2002 Z.z. z 21. februára 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov / *Zbierka zákonov*. – 2002. – Čiastka 58. – S. 1483-1486.
1135. Zákon o pedagogických pracovníkoch / *Zbierka zákonov*. – 2004. – č. 563. – S. 1123-1156.
1136. Zákon o predškolských, základných, stredných, vyšších odborných a jiných vzdelávaní (Školský zákon) / *Zbierka zákonov*. – 2004. – č. 561. – S. 1014-1034.
1137. Západočeská univerzita v Plzni. – Mode of access : <https://www.zcu.cz/cs/index.html>. – Title from screen.
1138. Západočeská univerzita v Plzni : About Us. – Mode of access : <https://www.zcu.cz/en/University/About-us/index.html>. – Title from screen.
1139. Západočeská univerzita v Plzni : International Office. – Mode of access : http://international.zcu.cz/en/o_nas.html. – Title from screen.
1140. Západočeská univerzita v Plzni : Dlouhodobý záměr Západočeské univerzity v Plzni na období 2016–2020. – Mode of access : https://www.zcu.cz/export/sites/zcu/pracoviste/str/strategicke-dokumenty/dlouhodoby-zamer-2016-2020/1_Dlouhodoby_zamer_ZCU_2016-2020.pdf. – Title from screen.
1141. Západočeská univerzita v Plzni : Study Programmes. – Mode of access : <https://www.zcu.cz/en/study/programmes/>. – Title from screen.
1142. Západočeská univerzita v Plzni : New Technologies Research Centre. – Mode of access : <https://ntc.zcu.cz/en/>. – Title from screen.
1143. Zha, Q. Internationalization of Higher Education : Towards a Conceptual Framework / Q. Zha // *Policy Futures in Education*. – 2003. – Vol. 1. – P. 248-270.
1144. Zheng, X. Re-Interpreting Silence : Chinese International Students' Verbal Participation in U.S. Universities / X. Zheng // *The International Journal of Learning*. – 2010. – Vol. 17. – P. 451-464.
1145. Žilinská univerzita v Žiline. – Mode of access : www.uniza.sk. – Title from screen.
1146. Žilinská univerzita v Žiline : Annual Activity Report. – Mode of access : <http://old.www.uniza.sk/document/ANNUAL-ACTIVITY-REPORT-2015.pdf>. – Title from screen.
1147. Žilinská univerzita v Žiline : Information Bulletin. – Mode of access : <http://old.www.uniza.sk/document/UNIZA-information-material.pdf>. – Title from screen.

1148. Žilinská univerzita v Žiline : Štatút Žilinskej Univerzity v Žiline zo dňa 14.5.2012 vyhotovené ku dňu 21.mája 2018. – Mode of access : https://www.uniza.sk/images/pdf/uradna-tabula/06082018_S-106-2012-Statut-UNIZA-v-zneni-Dodatkov-c-1-az-4.pdf. – Title from screen.
1149. Žilinská univerzita v Žiline : Dlhodobý zámer Žilinskej univerzity v Žiline na roky 2014-2020. – Mode of access : https://www.uniza.sk/images/pdf/uradna-tabula/02072018_Dlhodoby-zamer-UNIZA-2014-2017-aktualizacia.pdf. – Title from screen.
1150. Žilinská univerzita v Žiline : Final Report EUA. – Mode of access : <https://www.uniza.sk/index.php/en/component/content/article/2-uncategorised/2409-final-report-eua>. – Title from screen.
1151. Žilinská univerzita v Žiline : Department for International Relations and Marketing. – Mode of access : <https://www.uniza.sk/index.php/en/scientists-and-partners/cooperation/department-for-international-relations-and-marketing>. – Title from screen.
1152. Žilinská univerzita v Žiline : List of courses offered to Erasmus exchange students. – Mode of access : http://old.www.uniza.sk/document/UNIZA_ListCoursesEnglish1718Erasmus.pdf. – Title from screen. – Title from screen.
1153. Žilinská univerzita v Žiline : Fakty a čísla. – Mode of access : <http://old.www.uniza.sk/document/FAKTY-A-CISLA.pdf>. – Title from screen.
1154. Žilinská univerzita v Žiline : Information on Study Possibilities. – Mode of access : https://www.uniza.sk/index.php/en/?option=com_content&view=article&id=2412:information-on-study-possibilities-for-the-academic-year-2019-2020&catid=2&lang=en-GB. – Title from screen.

ДОДАТКИ

Додаток А

Термінологічні зміни в тлумаченні концепту ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ

Родовий термін			
Останні 10 років	Останні 20 років	Останні 30 років	Останні 50 років
<ul style="list-style-type: none"> - регіоналізація; - планетизація; - глокалізація; - глобальне громадянство; - підприємство знань (<i>knowledge enterprise</i>); - зелена інтернаціоналізація; - глобальні рейтинги 	<ul style="list-style-type: none"> - глобалізація; - освіта без обмежень (<i>borderless education</i>); - транскордонна освіта; - транснаціональна освіта; - віртуальна освіта; - зовнішня інтернаціоналізація (<i>internationalization abroad</i>); - внутрішня інтернаціоналізація (<i>internationalization at home</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> - інтернаціоналізація; - мультикультурна освіта; - міжкультурна освіта; - глобальна освіта; - дистанційна освіта; - офшорна або закордонна освіта (<i>offshore or overseas education</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> - міжнародна освіта; - міжнародний розвиток; - співпраця; - компаративна освіта; - заочне навчання (<i>correspondence education</i>)
Специфічні елементи			
Останні 10 років	Останні 20 років	Останні 30 років	Останні 50 років
<ul style="list-style-type: none"> - регіональні освітні хаби / центри; - формування міжнародних / глобальних компетентностей; - фабрики ступенів / дипломів (<i>degree mills</i>); - зниження освітніх стандартів задля отримання прибутку від 	<ul style="list-style-type: none"> - провайдери освіти; - корпоративні університети; - лібералізація освітніх послуг; - мережі; - віртуальні університети; - кампуси-філії; - програми зведеного партнерства та франчайзингу (<i>twinning and franchise programs</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> - іноземні студенти; - навчання за кордоном; - інституційні угоди; - партнерські проекти; - регіональні дослідження (<i>area studies</i>); - двонаціональне співробітництво (<i>bi-national cooperation</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> - іноземні студенти; - студентські обміни; - проекти розвитку; - культурні угоди; - вивчення мови

іноземних громадян – освітні установи як „фабрики віз” (<i>visa factories</i>) - спільні, подвійні, комбіновані ступені; - брендинг, напрацювання статусу (<i>status- building</i>)			
---	--	--	--

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [767 – 784].

Нормативно-правова база, що регламентує навчання іноземних громадян в Україні, Польській, Чеській, Словацькій Республіках

ПОЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА	
Сфера, яку унормовує нормативно-правовий акт	Назва нормативно-правового акта
Академічні питання	Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 року; Закон від 27 липня 2005 року „Закон про вищу освіту”; Закон від 14 березня 2003 р. „Про академічні ступені та титули, а також з присвоєнням ступенів і титулу в галузі мистецтва”; Закон від 17 липня 1998 р. „Про студентські позики та кредити”; Закон від 30 квітня 2010 року „Положення про внесення змін до актів, що реформують систему наукових досліджень”; Закон від 30 квітня 2010 р. „Про правила фінансування наукових досліджень”; Закон від 30 квітня 2010 р. „Про Національний центр досліджень та розробок”; Закон від 30 квітня 2010 р. „Про Національний науковий центр”; Закон від 22 грудня 2015 р. „Щодо інтегрованої системи кваліфікації”; Закон від 22 грудня 2015 року „Про правила визнання професійних кваліфікацій, отриманих у державах-членах Європейського Союзу”
Візові питання	Закон від 12 грудня 2013 року щодо іноземців (Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach)
Міграційні питання	Закон від 16 вересня 2011 р. „Про обмін інформацією з правоохоронними органами держав-членів Європейського Союзу” (Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o wymianie informacji z organami ścigania państw członkowskich Unii Europejskiej); Закон від 18 березня 2008 року „Про правила визнання професійних кваліфікацій, придбаних у державах-членах Європейського Союзу” (Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zasadach uznawania kwalifikacji zawodowych nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej); Закон від 7 вересня 2007 р. „Про Статус Поляка” (Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka); Закон від 24 серпня 2007 р. „Про участь Республіки Польща в Шенгенській інформаційній системі та Візовій інформаційній системі” (Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o udziale Rzeczypospolitej Polskiej w Systemie Informacyjnym Schengen oraz Wizowym Systemie Informacyjnym); Закон від 14 липня 2006 р. „Щодо в'їзду на територію Республіки Польща, перебування та виїзду з цієї території, громадян держав-членів

	<p>Європейського Союзу та членів їх сімей” (Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin); Закон від 27 липня 2005 року „Про вищу освіту” (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym); Закон від 20 квітня 2004 р. „Про сприяння інститутам зайнятості та ринку праці” (Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy); Закон від 12 березня 2004 р. „Про соціальну допомогу” (Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej); Закон від 13 червня 2003 р. „Про надання захисту іноземцям на території Республіки Польща” (Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej); Закон від 9 листопада 2000 р. „Про репатріацію” (Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji); Закон від 13 жовтня 1998 р. „Про систему соціального страхування” (Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych); Закон від 17 липня 1998 року „Про позики та студентські позики” (Ustawa z dnia 17 lipca 1998 r. o pożyczkach i kredytach studenckich); Закон від 7 вересня 1991 року „Про систему освіти” (Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty); Закон від 12 жовтня 1990 р. „Про прикордонну службу (Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej); Закон від 10 квітня 1974 року „Про записи населення та посвідчення особи” (Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych); Закон від 24 березня 1920 р. „Про придбання іноземцями нерухомості” (Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców)</p>
ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА	
<p>Сфера, яку унормовує нормативно-правовий акт</p>	<p>Назва нормативно-правового акта</p>
<p>Академічні питання</p>	<p>Закон про освіту (Zákon č. 563/2004 o pedagogických pracovnicích a o změně některých zákonů ze dne 24.9.2004. In Sbíрка zákonů ČR, částka 190/2004, p. 10333); Закон про вищі навчальні заклади – Zákon č. 111/1998 o vysokých školách ze dne 22.4.1998. In Sbíрка zákonů ČR, částka 39/1998, p. 5388; Закон про підтримку досліджень, експериментального розвитку та інновацій з державних фондів та внесення змін до деяких відповідних законів (Zákon č. 130/2002 o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu a vývoje) ze dne 14.3.2002. In Sbíрка zákonů ČR, částka 56/2002, p. 3182); Акт про визнання</p>

	<p>професійної кваліфікації, надбаної в інших державах-членах Європейського Союзу (Zákon č. 18/2004 o odborní kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států Evropské unie a některých zákonů dne 10.12.2003. In Sbíрка zákonů ČR, částka 7/2004, p. 290); Закон про верифікацію та визнання результатів подальшого навчання (Zákon č. 179/2006 o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání ze dne 30.3.2006. In Sbíрка zákonů ČR, částka 61/2006, p. 2097); Конституція Чеської Республіки (Ústava České republiky č. 1/1993 d. 16.12.1992. В Sbíрка zákonů ČR, částka 1/1993, с. 3 – 16); Конвенція про визнання кваліфікації з вищої освіти в Європейському регіоні (Lisabonská úmluva ze dne 11.4.1997. Доступна за адресою: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/конвенції/договір/165); Указ про підвищення кваліфікації працівників освіти, акредитаційної комісії та кар'єрної програми працівників освіти (Vyhláška č. 317/2005 o Dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním system pedagogických pracovníků dne 27.7.2005. In Sbíрка zákonů ČR, částka 111/2005, p. 5654); Указ про перепідготовку шукачів праці та працівників (Vyhláška č. 519/2004 o rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání a zájemců zaměstnání o rekvalifikaci zaměstnanců dne 23.9.2004. In Sbíрка zákonů ČR, částka 178/2004, p. 9943); Указ про деякі сертифікати про освіту (Vyhláška č. 3/2015 o některých dokladech o vzdělání ze dne 22.12.2014. In Sbíрка zákonů ČR, částka 2/2015, 122); Указ про подання даних до Реєстру для управління заявками на визнання закордонної вищої освіти та кваліфікації (Vyhláška č. 278/2016 o předávání údajů do registru řízení o žádostech o znění zahraničního vysokoškolského vzdělání a kvalifikací ze dne 18. srpna 2016. In Sbíрка zákonů ČR, částka 107/2016, p. 4338); Указ про передачу до реєстру доцентів, професорів та відомих професорів (Vyhláška č. 276/2016 o předávání údajů do registru docentů, profesorů a mimořádných profesorů ze dne 18)</p>
Візові питання	<p>Акт про перебування іноземних громадян на території Чеської Республіки (Zákon č. 326/1999 o pobytu cizinců na území České republiky a změně některých zákonů ze dne 30.11.1999. In Sbíрка zákonů ČR, částka 106/1999, p. 7406)</p>
Міграційні питання	<p>Постанова для іноземних студентів (презентація основних обов'язків студентів) (05.05.2016 – Presentace pro zahraniční studenty (představení hlavních pobytových povinností studentů)); Постанова про зміну розміру нормативної вартості житла (01.01.2016 – Prostředky k pobytu – změna výše normativních nákladů na bydlení); Положення про картку працівника</p>

	(09.06.2014 – Zaměstnanecská karta); Зміни до Положення про визначення періоду дозволеного перебування (03.10.2013 – Změna způsobu stanovování doby oprávněného pobytu); Постанова про зміни умов в'їзду на територію Шенгенських держав (16.07.2013 – Změna podmínek vstupu na území schengenských států); Зміни у біометричних даних про дозволи на проживання іноземців з третіх країн (01.05.2011 – Změny od května 2011: biometrické údaje v průkazech o povolení k pobytu pro cizince z třetích zemí); Зміни в'їзду та проживання іноземців в Чехію з 2011 року (01.01.2011 – Změny v oblasti vstupu a pobytu cizinců na území ČR od roku 2011)
СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА	
Сфера, яку унормовує нормативно-правовий акт	Назва нормативно-правового акта
Академічні питання	Закон № 131/2002 „Про вищу освіту”, Zbierka zákonov č. 73/2008, сторінка 1554; Закон № 132/2002 „Про науку та техніку”, Zbierka zákonov č. 58/2002, с. 1515; Закон № 172/2005 „Про організацію державної підтримки науково-дослідних розробок”, Zbierka zákonov č. 71/2005, с. 1403; Закон № 317/2009 „Про професійних і педагогічних працівників та професійних працівників”, Zbierka zákonov č. 113/2009, с. 2334; Закон № 455/1991 „Про підприємницьку діяльність (діючий закон) із змінами, внесеними після наступного положення (Акт Федеральних Зборів)”, Sbírka zákonů č. 87/1991, с. 2122; Закон № 568/2009 „Про навчання впродовж життя”, Zbierka zákonov č. 194/2009, с. 4402; Указ № 102/2006 „Про надання соціальної стипендії студентам вищих навчальних закладів”, Zbierka zákonov č. 43/2006, с. 734; Указ № 6/2005 „Про порядок набуття науково-педагогічних та художньо-педагогічних ступенів «доцент» та «професор»”, Zbierka zákonov č. 4/2005, с. 65; Указ № 614/2002 „Про впровадження кредитної системи”, Zbierka zákonov č. 239/2002, с. 6250; Конституція Словацької Республіки
Візові питання	Закон від 21 жовтня 2011 р. „Про проживання іноземців та про внесення змін до деяких законів” (Zákon z 21. októbra 2011, o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov)
Міграційні питання	499/2011 Постанова Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки, яка визначає суми коштів, необхідних для покриття витрат, пов'язаних з перебуванням третьої країни в Словацькій Республіці (499/2011 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o určení sumy finančných prostriedkov

potrebných na pokrytie nákladov spojených s pobytom štátneho príslušníka tretej krajiny na území Slovenskej republiky); 145/1995 Akt Náциональной ради Словацької Республіки про адміністративні збори (145/1995 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o správnych poplatkoch); 474/2005 Coll. Закон про словаків, які проживають за кордоном, та про внесення змін до деяких законів (474/2005 Z. z. Zákon o Slovákoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov); 75/2013 Закон про внесення змін до Закону № 404/2011 Coll. про резиденцію іноземців та про внесення змін до деяких законів та внесення змін до деяких законів (75/2013 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony); 353/2015 сб. Закон про внесення змін до Закону № 5/2004 Coll. про служби зайнятості та про внесення змін до деяких законів з внесеними змінами та внесення змін до деяких законів (353/2015 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia niektoré zákony); 125/2016 Z. z. Закон про деякі заходи, пов'язані з прийняттям змагального цивільного права, цивільного порядку і Адміністративного процесуального кодексу та внесення змін до деяких законів (125/2016 Z. z. Zákon o niektorých opatreniach súvisiacich s prijatím Civilného sporového poriadku, Civilného mimosporového poriadku a Správneho súdneho poriadku a o zmene a doplnení niektorých zákonov); 82/2017 Z. z. Закон про внесення змін до Закону № 404/2011 Coll. про резиденцію іноземців та про внесення поправок та доповнень певних законів із змінами та доповненнями деяких законів (82/2017 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony); 179/2017 Закон про внесення змін до Закону № 404/2011 Coll. про перебування іноземців та про внесення поправок та доповнень деяких законів з поправками (179/2017 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov); 57/2018 Закон про регіональну інвестиційну допомогу та поправки та внесення змін до деяких законів (57/2018 Z. z. Zákon o regionálnej investičnej pomoci a o zmene a doplnení niektorých zákonov); 68/2018 Z. z. Закон про внесення змін до Закону Национальной ради Словацької Республіки № 171/1993 Зб. про поліцію, з поправками, а також змінити закон № 404/2011 Coll. про перебування іноземців та про внесення поправок та доповнень деяких законів з

	поправками (68/2018 Z. z. Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbere v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov); 48/2002 Coll. Закон про проживання іноземців та про внесення змін і доповнень окремих актів (48/2002 Z. z. Zákon o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov); 477/2003 Coll. Закон про охорону державного кордону (477/2003 Z. z. Zákon o ochrane štátnej hranice)
УКРАЇНА	
Сфера, яку унормовує нормативно-правовий акт	Назва нормативно-правового акта
Академічні питання	Закон України „Про вищу освіту“; Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 136 „Про навчання іноземних громадян в Україні“; Наказ МОН від 1 листопада 2013 р. № 1541 „Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства“; Порядок видачі іноземцям та особам без громадянства запрошень на навчання (стажування) в Україні та їх реєстрації; Порядок організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства; Додаток до Порядку організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства Наказ МОН від 4 квітня 2006 р. № 260 „Про вивчення української (російської) мови іноземними студентами та аспірантами“; Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. „Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг“; Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1997 р. № 1260 „Про документи про освіту та вчені звання“; Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309 „Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів“; Наказ Міністерства закордонних справ України від 4 червня 2002 р. № 113 „Про затвердження Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном“; Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28 травня 2012 № 632 „Деякі питання визнання і встановлення еквівалентності в Україні документів про освіту, виданих навчальними закладами інших держав“; Наказ Міністерства освіти і науки України від 10 березня 2009 р. № 220 „Про затвердження Порядку проставлення в Міністерстві освіти і науки України апостиля на офіційних документах, виданих навчальними закладами, державними органами, підприємствами, установами і

	організаціями, що стосуються сфери освіти і науки”; Наказ Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 № 466 „Про затвердження Положення про дистанційне навчання”
Візові питання	Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 567 „Про затвердження Правил оформлення віз для в’їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію”; Наказ МВС від 15 липня 2013 р. № 681 „Про затвердження Тимчасового порядку розгляду заяв для оформлення посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання”
Міграційні питання	Закон України „Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”; Закон України „Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні”; Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2014 р. № 121 „Про затвердження Порядку надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту”; Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 150 „Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України”; Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 р. № 251 „Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1983”; Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2013 р. № 884 „Про затвердження Порядку підтвердження достатнього фінансового забезпечення іноземців та осіб без громадянства для в’їзду в Україну, перебування на території України, транзитного проїзду через територію України і виїзду за її межі та визначення розміру такого забезпечення”; Наказ МВС від 25 квітня 2012 р. № 363 „Про затвердження Порядку розгляду заяв іноземців та осіб без громадянства про продовження строку перебування на території України”; Наказ МЗС від 26 червня 2011 р. № 196 „Про затвердження Інструкції про порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в’їзду в Україну і транзитного проїзду через її

	територію”; Наказ МВС від 28 серпня 2013 р. № 825 „Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України”
--	--

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [85; 470; 471].

Хронологія нормативно-правових актів Європейського простору вищої освіти

Рік	Нормативно-правовий документ	Сутність
УСТАНОВЧИЙ ЕТАП		
1989	Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи	Розбудова Єдиного європейського освітнього простору
1996	Рекомендації UNESCO та Міжнародної організації праці „Становище і статус учителів”	Проблеми професійної підготовки учителів
1998	Рекомендації Ради Європи „Вивчення та викладання сучасних мов у Європі”; міжнародна наукова доповідь „Учителі й навчання у світі, що змінюється”; Сорбонська декларація	<ul style="list-style-type: none"> - формування відкритого Європейського простору вищої освіти; - міжнародне визнання національних систем вищої освіти, безпосередньо пов'язане з прозорістю і легкістю визнання дипломів, ступенів і кваліфікацій; - запровадження двоступеневої структури вищої освіти (освітні ступені бакалавра, магістра); - запровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS); - підтвердження сталості принципів Лісабонської угоди; - напрацювання єдиних рекомендацій для зовнішнього визнання дипломів та кваліфікацій задля подальшого працевлаштування випускників європейських закладів вищої освіти; - утвердження високих позицій європейської вищої освіти на глобальному ринку освітніх послуг через постійне вдосконалення та модернізацію європейської вищої освіти, доступної для всіх громадян Європейського Союзу.
СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП		

1999	„Зона європейської вищої освіти” (Болонська декларація)	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження системи порівнюваних ступенів та кваліфікацій, Додатка до диплома з метою забезпечення можливості працевлаштування громадян Європейського Союзу на його теренах, а також задля підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської вищої освіти; - утвердження двоциклової системи навчання; тривалість першого циклу щонайменше три роки; другий цикл повинен призводити до отримання освітнього ступеня магістра або доктора філософії; - утвердження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS) задля підтримки масштабної студентської мобільності; - інтенсифікація мобільності представників викладацького складу та адміністративного персоналу європейських закладів вищої освіти; утвердження загальних стандартів транснаціональної вищої освіти; - підтримка співробітництва між європейськими освітніми установами з метою забезпечення якості вищої освіти, вироблення порівняльних критеріїв і методологій; - запровадження внутрішніх систем контролю якості освітніх послуг, залучення до зовнішнього оцінювання діяльності європейських університетів студентів та потенційних роботодавців; - запровадження спільних освітніх програм, програм подвійних ступенів, масштабна підтримка міжнародних наукових досліджень.
2000	„Європейська стратегія зайнятості”; „Меморандум про навчання впродовж життя”	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення індексів працевлаштування населення країн-членів Європейського Союзу; - розробка концептуальних засад навчання впродовж життя (<i>lifelong learning</i>).
2001	Празька декларація „Європейські університети – очікуючи із упевненістю” (<i>EUA Prague Declaration: European Universities – Looking Forward With Confidence</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - подальший розвиток концепції навчання впродовж життя (<i>lifelong learning</i>); - забезпечення конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти шляхом популяризації європейських університетів серед студентів з інших регіонів та країн (промоція мобільності як основної форми інтернаціоналізації); - залучення закладів вищої освіти і студентів до участі в Болонському процесі.

2003	<p>Берлінське комюніке „Створення Європейського простору вищої освіти” (<i>Berlin Communiqué „Realising the European Higher Education Area”</i>);</p> <p>„Роль університетів у Європі знань”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток загальноєвропейських критеріїв забезпечення та підвищення якості вищої освіти; - розробка принципів сумісності та порівнюваності освітніх кваліфікацій для національних систем вищої освіти (рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти); - запровадження Додатка до диплома; - трансформація Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи від кредитної до заліково-накопичувальної системи задля використання в межах Європейського простору вищої освіти; - розширення наявної двоциклової системи навчання за рахунок третього циклу – докторських студій.
2004	„Педагогічна освіта і підготовка 2010”	Утвердження концептуальних засад розвитку європейської вищої освіти до 2010 року
2005	<p>Бергенське комюніке „Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей” (<i>Bergen Communiqué „The European Higher Education Area – Achieving the Goals”</i>);</p> <p>„Спільні Європейські принципи щодо компетентностей і кваліфікацій педагогів”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - кореляція між вищою освітою та дослідницькою діяльністю; - розробка на основі Рамок кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти та Стандартів щодо забезпечення якості освіти національних рамок кваліфікацій і стандартів якості освіти окремими європейськими країнами; - розвиток соціального виміру вищої освіти – надання рівного доступу представникам усіх соціальних груп; - узгодженість докторських програм з наднаціональною системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; - розробка практичних засад подальшого впровадження компетентнісного підходу в європейській вищій освіті.
2007	<p>Лондонське комюніке „На шляху до європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації” (<i>London Communiqué „Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world”</i>)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - зобов’язання запровадити національні рамки кваліфікацій до 2010 року; - розвиток системи державно-приватного партнерства з метою підвищення показників працевлаштування випускників європейських університетів; - запровадження Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості (EQAR); - ухвалення Стратегії поширення Болонських реформ (Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації)

2008	Резолюція Європейського парламенту щодо підвищення якості підготовки вчителів	Презентація стратегічних аспектів розвитку професійних компетентностей учителів в умовах глобалізованого світу XXI століття
2009	Львівське комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі” (<i>Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué „The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade”</i>); доповідь Ради Європи „Результати стратегічної європейської співпраці у навчанні та професійній підготовці”	<ul style="list-style-type: none"> - розширення доступу до вищої освіти; - упровадження гнучких траєкторій навчання протягом життя; - підтримка студентоцентрованого навчання; - увага до формування дослідницьких компетентностей; - підтримка прозорості щодо діяльності європейських закладів вищої освіти.
2010	Будапештсько-Віденська декларація щодо Європейського простору вищої освіти (<i>Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area</i>)	Започаткування Європейського простору вищої освіти; проміжні підсумки Болонського процесу
2012	Бухарестське комюніке „Використання потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти” (<i>Bucharest Communiqué: Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - розширення доступу до вищої освіти як передумова соціального прогресу та економічного розвитку європейських країн; - відкритість вищої освіти як процесу, який має розвивати не лише професійні знання й навички, але й інтелектуальну незалежність студентів, їхню впевненість у собі та критичне мислення; - підтримка створення закладами вищої освіти спільних освітніх програм та альянсів, що базуються на знаннях; - розвиток ефективних процесів та структур менеджменту в закладах вищої освіти, які мають залучати студентів та викладачів;

		<ul style="list-style-type: none"> - обґрунтування взаємозв'язку між кредитами ECTS та навчальним навантаженням студентів і результатами навчання; - узгодження освітніх та професійних кваліфікацій і компетентностей; - презентація Стратегії підтримки мобільності до 2020 року для Європейського простору вищої освіти.
2013	Доповідь Європейської комісії „Європейська вища освіта у світі”	Презентація концептуальних засад та стратегічних напрямів розвитку європейської вищої освіти в глобалізованому світі XXI століття
2014	Висновки Ради Європейського Союзу щодо підвищення ефективності підготовки вчителів	Акцентуалізація професійної підготовки вчителів, шляхи розвитку професійної, глобальної, міжкультурної компетентностей
ІМПЛЕМЕНТИВНИЙ ЕТАП		
2015	Єреванське комюніке (<i>Yerevan Communiqué</i>); „Європейський підхід до забезпечення якості спільних програм”	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення якості навчання й викладання; створення можливостей для вдосконалення викладацької компетентності; - педагогічні інновації та розробка концепції студентоцентрованого освітнього середовища; - презентація критеріїв прозорості результатів навчання; концепція гнучких навчальних траєкторій; - залучення студентів та членів академічної спільноти, інших стейкхолдерів до розробки навчальних планів та системи забезпечення якості вищої освіти; - розробка рамкових вимог щодо учасників програм спільних та подвійних ступенів, структури таких програм, принципів їх реалізації та оцінювання.
2018	Паризьке комюніке (<i>Paris Communiqué</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - інноваційні та інклюзивні практики; - підтримка освітніх ініціатив, які базуються на кращих світових практиках; - подальший розвиток концепції студентоцентрованого навчання та відкритої освіти (освіти для всіх) в рамках навчання впродовж життя; - упровадження інституційних стратегій інтернаціоналізації європейськими закладами вищої освіти, міждисциплінарних освітніх програм, дуальної освіти, інтеграції вищої освіти, досліджень та інновацій;

		<ul style="list-style-type: none"> - діджитальна та змішана освіта, розвиток відповідних компетентностей у студентів і викладачів; галузеві експертні дослідження; - головний принцип промоції академічної кар'єри – успішні дослідження та якісне викладання; - підтримка інституційних та національних ініціатив для європейських освітніх установ (професійний розвиток викладачів, визнання якісного та інноваційного викладання)
--	--	--

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [579; 580; 601; 676; 678; 680; 682; 809; 811; 889; 971; 998; 1005; 1010; 1125].

Хронологія польських нормативно-правових актів посттоталітарного періоду європейської освітньої реструктуризації кінця ХХ – початку ХХІ століття

РІК	НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
1990	<ul style="list-style-type: none"> - Закон „Про вищу освіту” (<i>Ustawa o szkolnictwie wyższym</i>); - Закон № 65 „Про вчені звання та наукові ступені” (<i>Ustawa o tytule naukowym i stopniach naukowych</i>); - Закон № 34 „Про внесення змін до акта про розвиток системи освіти та виховання та про Статут вчителя” (<i>Ustawa o zmianie ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania oraz ustawy – Karta Nauczyciela</i>)
1991	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 95 „Про систему освіти” (<i>Ustawa o systemie oświaty</i>); - Державна доповідь про довгострокову стратегію модернізації країни <i>Polska w XXI wieku (Polska w obliczu współczesnych wyzwan edukacyjnych. Komitet Prognoz przy Prezydium PAN)</i>; - Закон № 8 „Про Державний комітет з наукових досліджень” (<i>Ustawa o Komitecie Badań Naukowych</i>)
1995	Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів університетського навчання (<i>Europejska konwencja o ogólnej równoważności okresów studiów uniwersyteckich</i>)
1997	Конституція Польської Республіки
1998	<ul style="list-style-type: none"> - Концепція реформування освіти; - Постанова Міністра національної освіти № 47 „Про принципи оцінки, класифікації та переведення студентів, проведення іспитів у державних школах для дорослих” (<i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów w szkołach publicznych dla dorosłych</i>)
1999	ПРИЄДНАННЯ ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ – підписання Болонської декларації
2000	Закон № 122 „Про внесення змін до Закону про вищу освіту, Закону про вищі професійно-технічні заклади, Закону про залізничний транспорт, Закону про туристичні послуги, Цивільного кодексу, Закону про систему загальних судів та Закону про державні адміністрації – у зв’язку з адаптацією до законодавства Європейського Союзу (<i>Ustawa o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych, ustawy o transporcie kolejowym i ustawy o usługach</i>)

	<i>turystycznych oraz ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych i ustawy o działach administracji rządowej – w związku z dostosowaniem do prawa Unii Europejskiej)</i>
2001	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 111 „Про внесення змін до Закону про систему освіти, Положення про реформу шкільної системи, Статуту вчителя та деяких інших актів” (<i>Ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty, ustawy – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego, ustawy – Karta Nauczyciela oraz niektórych innych ustaw</i>); - Закон № 85 „Про внесення змін до Закону про вищу освіту, Закону про вищі професійні школи та деяких інших актів” (<i>Ustawa o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych oraz o zmianie niektórych innych ustaw</i>)
2003	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 183 „Закон про денонсацію Конвенції про взаємне визнання еквівалентності випускних документів середньої школи, вищої та середньої освіти, а також документів про присвоєння вчених звань та наукових ступенів” (<i>Ustawa o wypowiedzeniu Konwencji o wzajemnym uznawaniu równoważności dokumentów ukończenia szkół średnich, szkół średnich zawodowych i szkół wyższych, a także dokumentów o nadawaniu stopni i tytułów naukowych</i>); - Закон № 65 „Про академічні ступені та вчені звання, ступіні та звання у галузі мистецтва” (<i>Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki</i>)
2004	Закон № 238 „Про принципи фінансування науки” (<i>Ustawa o zasadach finansowania nauki</i>)
2005	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 164 „Про вищу освіту” (<i>Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym</i>); - Закон № 94 „Про внесення змін до Закону про іноземців та закон про захист іноземців на території Республіки Польща та деяких інших актів” (<i>Ustawa o zmianie ustawy o cudzoziemcach i ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw</i>)
2006	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 46 „Про внесення змін до закону – Закон про вищу освіту та Закон про податок з доходів фізичних осіб” (<i>Ustawa o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych</i>) - Розпорядження міністра науки і вищої освіти „Про назви напрямів підготовки”; - Постанова Міністра національної освіти № 226 „Про внесення змін до постанови про стандарти вимог, що є основою для проведення іспиту, що підтверджує професійну кваліфікацію” (<i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 listopada 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe</i>)
2010	<ul style="list-style-type: none"> - Стратегія розвитку Польщі до 2020 року (<i>Strategia rozwoju edukacji w Polsce do roku 2020</i>); - Проект „Довгоперіодична стратегія тривалого та урівноваженого розвитку – Польща 2025”; - Оголошення Міністра науки і вищої освіти № 91 від 22 листопада 2010 р. про започаткування програми „Mobility Plus” (<i>Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 listopada 2010 r. o ustanowieniu programu pod nazwą „Mobilność Plus”</i>)

2011	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 84 „Про внесення змін до Закону – Закону про вищу освіту, Закону про наукові ступені та вчене звання, а також ступінь та звання у галузі мистецтва, та Про внесення змін до деяких інших актів” (<i>Ustawa o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw</i>); - Постанова Міністерства науки і вищої освіти № 253 „Про Національну рамку кваліфікацій для вищої освіти” (<i>Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego</i>); - Закон „Про вимоги програмного й інституційного оцінювання”; - Закон „Про вимоги щодо здійснення підготовки на певному напрямі й освітньо-кваліфікаційному рівні”; - Постанова Міністра науки і вищої освіти № 179 „Про сфери знань, галузі науки та мистецтва, а також наукові та мистецькі дисципліни” (<i>Rozporządzenie ministra nauki i szkolnictwa wyższego w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych</i>); - Постанова Міністра науки і вищої освіти № 196 „Про освіту в докторантурі в університетах та наукових підрозділах” (<i>Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kształcenia na studiach doktoranckich w uczelniach i jednostkach naukowych</i>); - Постанова Міністра науки і вищої освіти № 196/1168 „Про нострифікацію дипломів про вищу освіту, отриманих за кордоном” (<i>Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie nostryfikacji dyplomów ukończenia studiów wyższych uzyskanych za granicą</i>))
2013	Закон № 827 „Про внесення змін до Закону про систему освіти та до деяких інших актів” (<i>Ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw</i>)
2014	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 59 „Про законодавство у сфері освіти” (<i>Ustawa - Prawo oświatowe</i>); - Оголошення Міністра науки і вищої освіти „Про започаткування програми «Університет молодих винахідників»” (<i>Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego o ustanowieniu programu pod nazwą „Uniwersytet Młodych Wynalazców”</i>)
2015	Постанова Ради Міністрів від 20 жовтня 2015 р. № 199 „Про Державну програму надання фінансової допомоги для покриття витрат, пов’язаних з освітою в зарубіжних університетах під назвою «Дослідження для видатних людей»” (<i>Uchwała nr 199 Rady Ministrów w sprawie Rządowego programu udzielania pomocy finansowej na pokrycie kosztów związanych z kształceniem w zagranicznych uczelniach pod nazwą „Studia dla wybitnych”</i>)
2016	<ul style="list-style-type: none"> - Положення Кабінету Міністрів № 58 „Про міжвідомчу групу з навчання протягом усього життя та Комплексну систему кваліфікацій” (<i>Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie Międzyresortowego Zespołu do spraw uczenia się przez całe życie i Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji</i>); - Закон № 64 „Про Комплексну систему кваліфікацій” (<i>Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji</i>)

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [59; 173; 313; 377; 383; 522; 525; 692; 795; 1093; 1094].

Хронологія чеських нормативно-правових актів посттоталітарного періоду європейської освітньої реструктуризації кінця ХХ – початку ХХІ століття

РІК	НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
1990	Закон № 390 „Про вищу освіту” (<i>Zákon o vysokých školách</i>)
1991	Закон № 314 „Про створення Сілезького університету, Університету Південної Чехії, Західної Чехії, Університету Яна Євангеліста і Університету Острави” (<i>Zákon České národní rady o zřízení Slezské univerzity, Jihočeské univerzity, Západočeské univerzity, Univerzity Jana Evangelisty Purkyně a Ostravské univerzity</i>)
1992	Конституція Чеської Республіки
1998	Закон № 111 „Про вищу освіту” (<i>Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách)</i>)
1999	ПРИСІДНАННЯ ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ – підписання Болонської декларації
2000	Закон 404 „Про створення Університету Томаса Бата в Зліні” (<i>Zákon o zřízení Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně</i>)
2001	Національна програма розвитку освіти в Чеській Республіці (<i>White Paper on Tertiary Education in the Czech</i>)
2002	<ul style="list-style-type: none"> - Національна програма розвитку освіти в Чеській Республіці; - Указ Міністерства освіти, молоді та спорту № 343 „Про порядок та умови публікації процедури прийому в університетах” (<i>Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o postupu a podmínkách při zveřejnění průběhu přijímacího řízení na vysokých školách</i>)
2004	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 18 „Про визнання професійної кваліфікації та компетенції інших громадян держав-членів Європейського Союзу та про внесення змін до деяких законів (Закон про визнання професійної кваліфікації)” (<i>Zákon o uznávání odborné kvalifikace a jiné způsobilosti státních příslušníků členských států Evropské unie a o změně některých zákonů (zákon o uznávání odborné kvalifikace)</i>); - Закон № 561 „Про освіту” або „Шкільний закон” (<i>Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)</i>); - Закон № 563 „Про педагогічних співробітників” (<i>Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů</i>); - Закон № 375 „Про створення Політехнічного університету в Жиглаві” (<i>Zákon o zřízení Vysoké školy polytechnické Jihlava</i>)
2006	Положення Уряду № 122 „Про встановлення мінімального рівня стипендії у випадку складного соціального становища студента” (<i>Narizení vlády, kterým se stanoví minimální výše stipendia v případě těžké sociální situace studenta</i>)

2010	Положення Уряду № 211 „Про систему освіти в початковій, середній та вищій професійній галузях” (<i>Nariadení vlády o soustavě oborů vzdělání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání</i>)
2016	<ul style="list-style-type: none"> - Положення Уряду № 275 „Про вищу освіту” (<i>Nariadení vlády o oblastech vzdělávání ve vysokém školství</i>); - Положення Уряду № 274 „Про стандарти акредитації у вищій освіті” (<i>Nariadení vlády o standardech pro akreditace ve vysokém školství</i>)

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [544; 588; 607; 624; 787; 832; 839; 852; 1103; 1104; 1105; 1131].

Хронологія словацьких нормативно-правових актів посттоталітарного періоду європейської освітньої реструктуризації кінця ХХ – початку ХХІ століття

РІК	НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
1990	- Закон № 172 „Про вищу освіту” (<i>Zákon o vysokých školách</i>); - Указ Міністерства освіти, молоді та спорту № 476 „Про визнання дипломів та інших документів про освіту, виданих іноземними університетами (щодо нострифікації)” (<i>Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o uznávání diplomů a jiných dokladů o studiu vydaných zahraničními vysokými školami (o nostrifikaci)</i>)
1991	- Указ Міністерства освіти, молоді та спорту № 400 „Про матеріальну та фінансову безпеку іноземців, які навчаються у школах, що входять до компетенції Міністерства освіти, молоді та спорту” (<i>Vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o hmotném a finančním zabezpečení cizinců studujících na školách v působnosti ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy</i>); - Указ Міністерства освіти, молоді та спорту № 141 „Про нострифікацію дипломів та інших документів про освіту, отриманих у зарубіжних ЗВО” (<i>Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu o nostrifikácii diplomov a iných dokladov o štúdiu na zahraničných vysokých školách</i>); - Указ Міністерства освіти, молоді та спорту № 357 „Про фінансову та матеріальну безпеку студентів університету під час навчання за кордоном” (<i>Vyhláška Ministerstva školstva, mládeže a športu Slovenskej republiky o finančnom a hmotnom zabezpečení študentov vysokých škôl počas štúdia v zahraničí</i>)
1992	- Конституція Словацької Республіки (<i>Ústava Slovenskej Republiky</i>); - Повідомлення № 622 Федерального міністерства закордонних справ „Про Додатковий протокол до Європейської конвенції про еквівалентність освітніх документів для вступу до вищих навчальних закладів” (<i>Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí o dojednaní Dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru o rovnocennosti dokladov o vzdelaní umožňujúcich prístup na vysoké školy</i>)
1999	- ПРИСІДНАННЯ ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ – підписання Болонської декларації; - Концепція розвитку виховання та освіти в Словацькій Республіці на найближчі 15 – 20 років (Проект „Milénium”)
2000	Проект концепції подальшого розвитку вищої освіти в Словаччині на 21 століття
2002	- Закон № 131 „Про вищу освіту, а також про зміни та доповнення до деяких законів” (<i>Zákon o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov</i>);

	- Указ № 614 „Про кредитну систему навчання” (<i>Vyhláška o kreditovom systéme štúdia</i>); - Указ № 312 „Про створення та використання фінансового фонду державних ЗВО” (<i>Vyhláška o vytváraní a použití finančných fondov verejnej vysokej školy</i>)
2007	- Указ № 581 „Про додаткове педагогічне навчання” (<i>Vyhláška o doplňujúcom pedagogickom štúdiu</i>); - „Концепція професійного розвитку вчителів у кар’єрній системі”; - Закон № 293 „Про визнання вищих кваліфікацій” (<i>Zákon o uznávaní odborných kvalifikácií</i>)
2008	Закон № 245 „Про освіту та підготовку (Закон про освіту) та про поправки та доповнення деяких законів” (<i>Zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov</i>)
2009	- Закон № 317 „Про педагогічних працівників та професійних працівників, а також про зміну та доповнення до деяких законів” (<i>Zákon o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov</i>); - Закон № 134 „Про навчання впродовж життя” (<i>Zákon o celoživotném vzdelávaní</i>)
2011	- Указ № 233 „Про виконання певних положень Закону про вищу освіту” (<i>Vyhláška, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o vysokých školách</i>); - Закон № 390 „Про працівників освіти” (<i>Zákon o pedagogických zamestnancoch</i>)
2012	Поправка № 455 до Закону про вищу освіту (<i>Novela zákona o vysokých školách</i>)
2013	Указ № 155 Про внесення змін до постанови „Про кредитну систему навчання” (<i>Vyhláška, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška o kreditovom systéme štúdia</i>)
2015	Закон № 422 „Про визнання документів про освіту та освітніх/професійних кваліфікацій” (<i>Zákon o uznávaní dokladov o vzdelaní a o uznávaní odborných kvalifikácií</i>)

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [558; 640; 641; 785; 788; 790; 813; 833; 840; 899; 966; 973; 996; 1004; 1095; 1099; 1100; 1102; 1132 – 1134].

Хронологія українських нормативно-правових актів посттоталітарного періоду європейської освітньої реструктуризації кінця ХХ – початку ХХІ століття

РІК	НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
1991	Закон № 1060-ХІІ „Про освіту”
1993	Постанова Кабінету Міністрів України № 896 „Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»)»
1996	Конституція України Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР
2002	- Закон № 2984-ІІІ „Про вищу освіту”; - Указ Президента України № 347 від 17.04.2002 р. „Про Національну доктрину розвитку освіти”; - Постанова Кабінету Міністрів України № 1223 від 19.08.2002 р. „Про затвердження заходів з реалізації Національної доктрини розвитку освіти на 2002 – 2004 роки”
2004	Постанова Кабінету Міністрів України № 1183 від 8.09.2004 р. „Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005 – 2007 роки”
2005	ПРИЄДНАННЯ ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ Наказ МОН № 774 від 30.12.2005 р. „Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу”
2006	Положення „Про стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників віком до 35 років у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном”
2007	Наказ МОН України № 612 від 13.07.2007 р. „Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року”
2008	Указ Президента України № 244 від 20.03.2008 р. „Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні”
2009	Наказ МОН № 943 від 16.10.2009 р. „Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи”
2010	Концепція віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти України. Проєкт ТЕМПУС „Е-інтернаціоналізація для навчання у співпраці”
2011	- Постанова Кабінет Міністрів України №1341 від 23.11.2011 р. „Про затвердження Національної рамки кваліфікацій”; - Постанова Кабінету Міністрів України № 752 від 13.07.2011 р. „Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти”;

	<ul style="list-style-type: none"> - Роз'яснення Міністерства юстиції України № п0067323-11 „Про концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні”; - ПЛАН ДІЙ РАДИ ЄВРОПИ для України на 2011 – 2014 роки, реєстраційний номер 994
2012	Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки
2013	<ul style="list-style-type: none"> - Указ Президента України № 344 „Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року”; - Розпорядження Кабінету Міністрів України № 686-р „Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року”
2014	<ul style="list-style-type: none"> - Закон № 1556-VII „Про вищу освіту”; - Наказ МОН України № 1429 від 04.12.2014 р. „Про утворення координаційної групи з розробки проекту переліку галузей знань і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”
2015	<ul style="list-style-type: none"> - Постанова Кабінету Міністрів України № 244 від 15.04.2015 р. „Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти”; - Постанова Кабінету Міністрів України № 579 від 12.08.2015 р. „Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність”
2016	<ul style="list-style-type: none"> - Наказ МОН України № 952 від 05.08.2016 р. „Про затвердження Порядку визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах наукових ступенів”; - Постанова Кабінету Міністрів України № 873 „Про деякі питання виконання Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020»”; - Постанова Верховної Ради України № 1031-19 „Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Правове забезпечення реформи освіти в Україні»”
2017	Закон України №2145-VIII „Про освіту” (Розділ XI. Міжнародне співробітництво)

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [111; 144; 285; 352; 353; 355; 357; 360 – 363; 365; 369; 371; 482; 924;].

**Національна політика інтернаціоналізації систем вищої освіти Польської, Чеської, Словацької Республік,
України
крізь призму національних стратегічних документів у галузі вищої освіти**

Суб'єкт формування національної політики інтернаціоналізації систем вищої освіти	Актуальні завдання національної політики інтернаціоналізації систем вищої освіти	Стратегічні документи	Форми національної політики інтернаціоналізації систем вищої освіти
ПОЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА			
Міністерство науки та вищої освіти (<i>Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego</i>)	1) підвищення конкурентоспроможності польських освітніх установ на міжнародному ринку освітніх послуг шляхом покращення якості освіти та наукових досліджень – розвиток креативності та компетентностей і вмій академічних працівників, студентів та випускників польських закладів вищої освіти; 2) збільшення внеску науки та освіти в економічне зростання країни; 3) посилення позицій країни на міжнародній арені через інтенсифікацію привабливості країни як центру розвитку науки і освіти	Програма інтернаціоналізації вищої освіти	1) розробка освітніх програм високої якості, привабливих для іноземців (I, II, III цикли навчання); 2) міжнародні акредитації освітніх програм; розробка програмних пропозицій за принципом МООС; 3) угоди про міжнародне співробітництво, спрямовані на взаємне визнання освітніх кваліфікацій; 4) збільшення кількості спільних освітніх та наукових проєктів, реалізованих польськими закладами вищої освіти разом із зарубіжними партнерами (зокрема в рамках програми HORIZON 22020); 5) включення докторських студій у систему академічних обмінів; 6) через академічну мобільність збільшення кількості польських студентів та

		<p>випусників, які мають досвід навчання або практики в іноземних закладах вищої освіти;</p> <p>7) збільшення кількості іноземців, які навчаються в польських закладах вищої освіти (повний цикл навчання та студентські обміни);</p> <p>8) підвищення рівня професіоналізму академічного персоналу шляхом розробки й дотримання вимог до професійної промоції, активніша участь у дослідженнях за кордоном за участю представників поважних наукових установ;</p> <p>9) збільшення кількості візитів професорів з провідних міжнародних освітніх установ;</p> <p>10) популяризація каталогів передового досвіду серед викладачів, студентів і випускники польських університетів;</p> <p>11) удосконалення та оновлення системи збору інформації про освітній процес – програми, міжнародні угоди, укладені університетами, мобільність польських студентів, післядипломна кар'єра іноземців, які є випускниками польських освітніх установ та польських випускників іноземних установ; про видатних поляків, які беруть участь у дослідженнях за кордоном; про стипендіальні програми;</p> <p>12) упровадження національної стипендії для найкращих студентів та переможців міжнародних наукових конкурсів;</p> <p>13) підтримка мережі курсів польської мови</p>
--	--	---

через їх зв'язок з системою стипендій

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА

Міністерство освіти,
молоді та спорту
(*Ministerstvo školství,
mládeže a
tělovýchovy*)

1) навчальний та креативний компоненти функціонування закладів вищої освіти повинні мати чіткий міжнародний характер;
2) результати досліджень та наукових розробок закладів вищої освіти повинні мати міжнародне значення й бути здатними до ефективного трансферу у сферу застосування;
3) збільшення кількості осіб, які отримують користь від зарубіжного досвіду, зменшення соціальних бар'єрів шляхом доступу до програм мобільності та загалом зміцнення інтернаціоналізації чеської вищої освіти;
4) участь у макрорегіональних, загальноєвропейських та глобальних проєктах, які зможуть отримати престижні міжнародні гранти;
5) визнання мовних компетентностей за обов'язкові в програмах бакалавріату;
6) підтримка інтернаціоналізації досліджень за допомогою спеціальних субсидійних інструментів, спрямованих на інтеграцію дослідницьких потужностей у науково-дослідну інфраструктуру загальноєвропейського регіону – проєкти рамкової програми досліджень та інновацій *Horizon 2020* (2014 – 2020 роки), участь у

Стратегічний план академічного, наукового, дослідницького розвитку та інноваційної, культурної й іншої креативної діяльності для закладів вищої освіти на 2016 – 2020 роки

1) повна інтеграція майбутніх студентів та запрошених викладачів у життя академічних кіл, інтенсивне міжнародне контактування, урахування світового контексту та зарубіжного досвіду при підготовці освітніх програм;
2) запровадження Центрів провідного досвіду на базі закладів вищої освіти;
3) залучення викладачів із значним зарубіжним досвідом навчання;
4) підтримка мобільності студентів та викладачів спеціальними фінансовими інструментами – отримання іноземного досвіду шляхом коротких поїздок на один / два семестри, стажування, виробничих практик на закордонних підприємствах має підтримуватися спеціальним додатковим фінансуванням чинних програм;
5) підтримка програм спільних / подвійних ступенів;
6) урахування інтернаціоналізації при акредитації освітніх програм: окремі аспекти інтернаціоналізації освітнього процесу (іноземні викладачі, предмети іноземними мовами, семестри, присвячені закордонними схемам мобільності, або участь у міжнародних

	<p>багатокультурних та двосторонніх програмах на міждержавному рівні, реінтеграція чеських дослідників, які працюють за кордоном, залучення провідних іноземних дослідників до постійної роботи в Чеській Республіці;</p> <p>7) окрім створення сприятливих умов для короткострокових навчальних візитів та довготривалого перебування іноземних наукових працівників, спрямування кадрової політики закладів вищої освіти на постійну роботу таких працівників у Чеській Республіці;</p> <p>7) інтеграція дослідницької інфраструктури національних закладів вищої освіти в міжнародні мережі та залучення національних дослідницьких груп до міжнародних проєктів, що фінансуються за допомогою <i>Horizon 2020</i> та інших міжнародних фінансових інструментів підтримки</p>		<p>проєктах) будуть ураховані при акредитації освітніх програм, диференційованих за типом, профілем та спеціалізацією;</p> <p>7) створення стандартів акредитації спільних освітніх програм;</p> <p>8) при акредитації програм бакалавріату врахування необхідності розвитку навичок вільного спілкування принаймні однією іноземною мовою, включаючи професійні теми. Це може бути досягнуто і шляхом викладання іноземних мов, і шляхом залучення студентів до програм міжнародної перепідготовки;</p> <p>9) створення національного порталу для міжнародної презентації національних закладів вищої освіти. Портал має стати інструментом обміну найкращими практиками, полегшить доступ до інформації для іноземних потенційних абітурієнтів і таким чином до окремих закладів вищої освіти Чеської Республіки</p>
--	--	--	--

СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА

<p>Міністерство освіти, науки, досліджень та спорту <i>(Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky)</i></p>	<p>1) створення або зміцнення інституційних рамок для національного впровадження Резолюції 2030 ООН з питань сталого розвитку. Як наслідок, упорядкування системи надання державних стипендій для студентів з країн, які є для Словацької Республіки пріоритетом для допомоги з метою розвитку;</p>	<p>Програмна декларація Уряду Словацької Республіки на 2016 – 2020 роки; Молодіжна Стратегія Словацької</p>	<p>1) збільшення державних асигнувань на дослідження і інноваційні розробки;</p> <p>2) транскордонна мобільність;</p> <p>3) підвищення відкритості системи вищої освіти шляхом усунення перешкод для залучення фахівців з-за кордону;</p>
---	---	---	---

	<p>2) політика підтримки досліджень та інновацій, зокрема підтримка урядом наукових досліджень в університетах як необхідної умови для забезпечення якості у сфері вищої освіти, її відповідності міжнародним стандартам;</p> <p>4) діяльність закладів вищої освіти відповідає міжнародним стандартам та стандартам Європейського простору вищої освіти;</p> <p>5) вища освіта є основою дослідницького потенціалу Словачької Республіки в галузі фундаментальних та прикладних досліджень та частиною Європейського простору досліджень</p>	<p>Республіки на 2014 – 2020 роки (<i>Stratégia Slovenskej Republiky pre mládež na roky 2014 – 2020</i>)</p>	<p>4) розробка освітніх програм іноземними мовами;</p> <p>5) усунення перешкод на шляху впровадження міждисциплінарних освітніх програм та спільних освітніх програм з іноземними закладами вищої освіти;</p> <p>6) підтримка двонаправленої мобільності студентів та науковців;</p> <p>7) забезпечення істотної модифікації акредитаційного процесу на основі послідовного впровадження європейських стандартів з переважним акцентом на системи внутрішнього контролю якості, а також надання адекватної та об'єктивної інформації про результати навчання та успішності випускників</p>
УКРАЇНА			
<p>Міністерство освіти і науки України, Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції</p>	<p>1) упровадження механізму гарантування якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;</p> <p>2) узгодження Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя;</p>	<p>Закон України „Про вищу освіту” (2014 рік) [355];</p> <p>Закон України „Про наукову і науково-технічну Діяльність” (2015 рік) [358]</p>	<p>1) програми двостороннього та багатостороннього міждержавного й міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;</p> <p>2) спільні наукові дослідження;</p> <p>3) міжнародні конференції, симпозиуми, конгреси;</p> <p>4) міжнародні освітні та наукові програми;</p> <p>5) спільна видавнича діяльність;</p>

	<p>3) співпраця з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;</p> <p>4) упровадження на міжнародному ринку освітніх послуг результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок закладів вищої освіти, продаж їхніх патентів та ліцензій;</p> <p>5) залучення коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання на базі закладів вищої освіти наукових, освітніх та інших програм</p>	<p>6) надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;</p> <p>7) спільні освітні й наукові програми з іноземними закладами вищої освіти, науковими установами, організаціями;</p> <p>8) залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних закладів вищої освіти для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі в закладах вищої освіти України;</p> <p>9) академічна мобільність наукових, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються</p>
--	---	---

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [355; 358; 1004; 1095; 1099; 1100; 1102; 1005; 1031– 1134].

Додаток Д
Додаток Д.1

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації Варшавського університету,
Польська Республіка**

Рік		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Угоди	Кількість укладених угод білатеральних угод	25	32	37	45	41	12	31	27	48	51	69	32	32	23	68	56	50	78	60	54	871
Студентська мобільність	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання _освітній ступінь бакалавра / магістра	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1115	1230	1358	1697	1953	2244	2748	12345
	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, що пройшли повний цикл навчання _освітній ступінь доктора філософії	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	134	164	207	244	265	283	287	1584
	Вхідна мобільність: Стипендіальний фонд університету	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	269	365	265	260	498	364	331	2352

Вхідна мобільність: програма Erasmus / Erasmus+	23	176	0	0	55	84	22	23
Вихідна мобільність: програма Erasmus / Erasmus+	66	264	0	0	44	97	25	25
Кількість докторантів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	81	304	0	0	48	124	31	41
Кількість докторантів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	115	329	0	0	65	147	21	37
Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	141	465	0	0	54	134	38	35
Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	195	490	0	0	61	91	33	29
	235	659	0	0	85	128	34	22
	327	806	0	0	74	115	25	37
	386	950	0	0	47	94	28	25
	405	1024	0	0	58	91	33	31
	431	1104	27	27	46	80	16	18
	480	1124	34	34	54	111	26	21
	593	1076	33	33	75	125	18	25
	1023	1078	26	26	69	103	18	25
	1130	1012	27	27	75	131	21	27
	1085	954	18	18	99	94	25	29
	1401	962	20	20	62	203	19	44
	1465	1067	11	11	53	162	17	31
	1493	941	36	36	118	299	26	36
	1433	1005	28	28	127	358	43	61
	1250	1579	260	162	1369	2771	519	622

Мобільність персоналу	Вхідна та вихідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	37	61	55	58	51	72	86	105	181	123	164	177	197	228	234	201	208	221	230	232	2921
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	45	34	42	48	54	61	65	71	45	58	65	72	48	57	44	32	37	39	42	57	1016
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	32	39	43	47	44	57	49	68	57	61	74	51	51	30	31	16	27	27	30	49	883

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1084 – 1087].

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Варшавського університету, Польська Республіка

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Стратегічний план університету	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Документ містить розділ 6.3, присвячений процесу інтернаціоналізації; положення щодо інтернаціоналізації проходять крізь весь документ окремими тезами; документ оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою)	Індикатор: На рівні факультетів і академічних підрозділів програми/плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації (розділ „Статистика” на сайті університету)	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності; запровадження університетського стипендіального фонду	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	

	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні та сприйнятті стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Відсутня пріоритетність щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації (див. додаток по фінансуванню)
АК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність факультетів і академічних підрозділів підпорядкована моделі інтернаціоналізації діяльності університету	Індикатор: На рівні факультетів і академічних підрозділів програми/плани інтернаціоналізації з конкретними показниками не сформовано
ОК	Індикатор: Структура освітніх програм відповідає цілям інтернаціоналізації діяльності університету	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації факультетам і академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
АК + ОК	Індикатор: Збільшення кількості освітніх програм англійською мовою (26 станом на кінець 2017 року) та програм подвійного диплома (29 станом на кінець 2017 року)	-
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (керівник відділу міжнародних зв'язків, фінансовий менеджер при відділі міжнародних зв'язків, керівник секції міжнародної співпраці, керівник секції, який відповідає за програму Erasmus, керівник секції міжнародних студентів, які приїждять на короткотермінове навчання, обміни; керівник секції освітніх програм ЕС, Erasmus координатори на факультетах та академічних підрозділах університету; управлінський персонал)	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету

АК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Сенат університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних курсів і програм (зокрема англійською мовою)	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання зарубіжних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, зумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> , <i>LLP/Comenius</i> , <i>Erasmus Mundus</i> , <i>CEEPUS</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету

АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Д.1)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання і отримують диплом (зокрема PhD-студенти) (див. додаток Д.1)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Д.1)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу
АК + ОК + ДК	О6: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (див. додаток Д.1)	-
АК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О8: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1084 – 1087].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації Ягеллонського університету,
Польська Республіка**

		Рік																РАЗОМ				
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013		2014	2015	2016	2017
Студентська мобільність	Угоди	-	-	-	-	-	108	126	135	142	153	172	165	167	187	189	195	202	218	230	263	263
	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь бакалавра / магістра	228	247	354	481	560	711	847	928	1068	1074	1100	1156	1201	1389	1826	2088	2349	2785	3339	3861	27592
	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь доктора філософії	84	92	75	101	122	154	138	172	166	164	175	202	255	261	276	249	284	271	286	302	3829
	Вхідна мобільність: Стипендіальний фонд королеви Ядвіги	0	0	0	0	0	64	73	80	82	75	79	82	77	65	78	65	74	79	87	102	1162

	Вхідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	61	79	145	184	202	237	249	263	261	347	451	489	257	161	395	380	657	603	577	456	6454
	Вихідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	187	209	245	328	408	486	472	560	795	799	801	802	756	607	704	769	774	786	801	825	12114
	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	111	148	172	229	245	257	261	263	261	347	367	489	507	563	514	601	609	857	1259	1745	9805
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	324	386	405	461	509	557	709	756	902	910	925	954	1265	1498	1346	2031	2274	2584	2983	3567	25346
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	408	495	471	506	581	667	815	949	603	824	1549	2403	2778	4592	4885	5848	5644	5502	5484	5444	50448
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	435	506	589	641	702	839	1083	1061	1080	1267	1745	2650	2685	2710	2583	3310	5158	5176	5218	5218	44656

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1075 – 1079].

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Ягеллонського університету, Польська Республіка

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Ідеї щодо інтернаціоналізації проходять крізь документ окремими тезами; документ оприлюднено на сайті університету англійською мовою	Індикатор: Документ не містить окремих розділів, присвячених процесу інтернаціоналізації
АК	Індикатор: Щоквартальна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації в університетському бюлетені, представленому на сторінці відділу міжнародних зв'язків університету	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку викладачів та студентів університету
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти)	-
АК + ОК	Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності; запровадження стипендіального фонду королеви Ядвіги	-
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та наукових досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні важливості	W2: На рівні структурних підрозділів університету програми/плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано

	процесу інтернаціоналізації університету	
АК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність структурних підрозділів підпорядкована моделі інтернаціоналізації діяльності університету	Індикатор: На рівні структурних підрозділів програми/плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОК	Індикатор: Структура освітніх програм відповідає цілям інтернаціоналізації діяльності університету	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації факультетам/інститутам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
АК + ОК	Індикатор: Збільшення кількості освітніх програм англійською мовою (30 станом на 2017 рік), програм подвійного диплома (9 станом на 2017 рік) та курсів іноземними мовами на всіх освітніх ступенях (530 курсів)	-
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор з питань досліджень та структурних фондів, керівник офісу міжнародних зв'язків, фінансовий менеджер при відділі міжнародних зв'язків, керівник секції міжнародної співпраці, керівник секції зовнішньої мобільності, <i>Erasmus</i> координатори на факультетах та академічних підрозділах університету; управлінський персонал)	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Сенат університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу

	університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних курсів і програм (зокрема англійською мовою), наявність щоквартального бюлетеня, у якому висвітлюються заходи щодо міжнародної діяльності університету та стратегічна статистика за основними її напрямками	провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / інституту задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, зумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> тощо	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Д.3)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм

АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання і отримують диплом (див. додаток Д.3)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Д.3)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу
АК + ОК + ДК	О6: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (див. додаток Д.3)	-
АК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О8: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-
ДК	О9: Щорічне зростання кількості міжнародних дослідницьких проєктів	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1075 – 1079].

Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації Університету Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні, Польська Республіка

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Уг	Кількість наявних на поточний рік білатеральних угод	82	95	101	113	127	125	134	137	148	156	164	173	179	181	181
Студентська мобільність	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь бакалавра / магістра	420	452	523	506	550	557	495	624	753	836	947	961	1005	1107	9736
	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь доктора філософії	25	27	42	31	34	28	36	43	45	58	53	61	66	64	613
	Вхідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	201	222	235	221	267	254	271	308	342	324	321	356	348	407	4077
	Вихідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	136	135	145	163	174	175	167	181	184	175	202	213	210	253	2513

	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	161	153	161	306	374	480	577	639	614	617	658	807	598	745	6890
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	179	256	275	210	325	354	265	498	346	431	574	584	683	567	5547
Мобільність	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	85	49	63	82	159	243	278	452	485	488	464	502	484	544	4378
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	183	161	180	167	175	250	268	271	253	310	518	516	528	521	4301

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1080 – 1083].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Польська
Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Стратегія інтернаціоналізації	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	-	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку викладачів та студентів університету
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та наукових досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: На більшості структурних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Наявність освітніх програм англійською мовою, програм подвійного диплома (4 станом на 2017 рік – <i>Political Science, International Relations, Journalism, Social Communication</i>)	-

СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (на кожному факультеті є підрозділ міжнародних зв'язків та факультетський управлінський персонал)	Індикатор: пасивна участь студентів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні факультету задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	O1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	T1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	O2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та	-

	фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> тощо	
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Д.5)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання і отримують диплом (див. додаток Д.5)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Д.5)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу
АК + ОК + ДК	О7: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (див. додаток Д.5)	-
АК	О8: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О9: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т9: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1080 – 1083].

Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації Гданського університету, Польська Республіка

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Уг	Кількість наявних на поточний рік білатеральних угод	56	59	63	63	69	75	75	75	84	87	92	101	113	123	123
Студентська мобільність	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь бакалавра / магістра	320	352	323	406	450	457	395	424	453	436	447	461	505	507	5936
	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь доктора філософії	12	14	21	15	17	14	18	22	25	29	27	32	36	44	326
	Вхідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	205	212	226	234	254	261	268	271	302	304	323	336	338	357	3891
	Вихідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	126	125	135	143	154	165	167	171	174	185	212	213	225	258	2453
	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	261	453	461	506	674	718	827	939	944	1357	1359	1407	1398	1445	12749

	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	579	556	675	731	805	814	895	918	940	936	1374	1381	1383	1367	13354
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	235	241	243	252	259	348	378	452	465	488	564	422	584	544	5475
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	183	161	180	167	175	150	168	171	253	210	318	316	428	421	3301

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1070 – 1074].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Гданського університету, Польська Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Стратегія інтернаціоналізації	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	-	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку викладачів та студентів університету
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та наукових досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: На більшості структурних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Наявність освітніх програм англійською мовою, програм подвійного диплома (4 станом на 2017 рік – <i>Political</i>	-

	<i>Science, International Relations, Journalism, Social Communication)</i>	
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (на кожному факультеті є підрозділ міжнародних зв'язків та факультетський управлінський персонал)	Індикатор: пасивна участь студентів в процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні факультету задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	O1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості	T1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією

	використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> тощо	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Д.7)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання і отримують диплом (див. додаток Д.7)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Д.7)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу
АК + ОК + ДК	О7: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (див. додаток Д.7)	-
АК	О8: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О9: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т9: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1070 – 1074].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації Зеленогурського університету,
Польська Республіка**

Рік		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Угоди	Кількість наявних на поточний рік білатеральних угод	12	16	18	23	28	34	36	47	52	56	58	60	60
	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь бакалавра / магістра	123	136	150	157	195	224	253	336	347	361	405	427	3114
Студентська мобільність	Вхідна мобільність: кількість іноземних студентів, які пройшли повний цикл навчання_освітній ступінь доктора філософії	2	11	14	18	26	33	35	38	43	51	56	59	386
	Вхідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	35	61	67	154	171	208	242	224	351	366	378	397	2654
	Вихідна мобільність: програма <i>Erasmus / Erasmus+</i>	45	63	74	85	107	121	134	145	202	213	235	226	1650
	Кількість студентів,	61	106	134	150	177	189	214	217	258	307	338	345	2496

	які виїжджали відповідно до білатеральних угод													
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	105	121	125	154	165	198	246	231	274	284	293	307	2503
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	33	42	59	43	78	52	85	88	164	202	284	344	1474
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	40	67	75	90	78	101	153	210	218	236	228	231	1727

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1088 – 1091].

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Зеленогурського університету, Польська Республіка

Компонент системи вищої	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність місії та візії університету з інтернаціоналізованим характером	W1: Відсутність окремих стратегічних документів щодо інтернаціоналізації
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: На більшості структурних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Наявність освітніх програм англійською мовою	Індикатор: відсутні спільні із зарубіжними партнерами програми подвійного диплома
	СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ	
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор з науки та міжнародного співробітництва, якому підпорядкований відділ	Індикатор: пасивна участь студентів у процесі розробки та прийняття рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації університету

	міжнародного співробітництва; на кожному факультеті є координатори міжнародних проєктів та програм)	
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> тощо	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Д.9)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання і отримують диплом (див. додаток Д.9)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО

АК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Д.9)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу
АК + ОК + ДК	О7: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ (див. додаток Д.9)	-
АК	О8: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О9: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т9: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1088 – 1091].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації Карлового університету,
Чеська Республіка**

Рік		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість укладених угод		17	15	29	31	31	30	24	29	24	32	29	34	31	25	21	25	27	21	19	24	518
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	122	148	273	156	265	301	463	370	457	299	305	149	239	259	209	214	231	202	198	216	5076
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	161	182	212	151	246	248	390	600	253	379	244	132	161	179	199	205	184	193	216	237	4772
	Кількість студентів, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	52	74	104	177	264	300	316	286	341	207	360	403	134	485	407	427	438	369	374	405	5923
	Кількість студентів, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах	0	0	2	72	8	9	54	88	58	0	17	55	27	29	35	31	37	42	45	39	648

Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	205	279	385	246	403	877	615	833	389	304	272	248	274	288	296	305	328	337	351	386	7621
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	547	609	122	83	66	146	237	210	357	149	169	159	467	220	434	421	458	425	386	391	6056
	Кількість студентів, які брали участь у програмі Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)	213	348	697	873	1144	1947	2319	2424	3062	3310	3511	3617	3558	2166	2378	2408	2579	2791	2847	2796	44988
	Стипендіальний фонд університету	0	0	0	122	175	135	177	216	233	226	168	236	244	252	357	328	361	374	356	349	4309
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)	22	37	25	35	63	32	156	156	199	137	165	178	148	144	180	206	224	239	257	268	2871
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)	19	25	22	28	113	21	75	87	86	141	125	138	128	161	191	174	182	208	227	247	2398
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)	167	195	215	260	182	524	317	455	250	266	172	156	167	196	154	184	206	239	249	267	4821

Кількість співробітників, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	874	1289	1925	1995	2070	2127	2336	1971	2860	2663	2966	3306	2175	2953	2598	2784	2631	2947	2758	2845	48073
Кількість співробітників, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах	229	248	254	369	1626	592	934	551	730	947	1299	612	872	518	744	608	725	768	908	1215	14749
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	151	184	226	171	321	351	358	325	391	361	242	210	307	203	312	358	389	412	458	485	6215

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1025 – 1035].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Карлового університету, Чеська Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Конституція (Статут), Стратегічний план університету	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою)	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації (розділ „Annual Report” на сайті університету [1028])	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: підтримка університетом програм мобільності; запровадження університетського стипендіального фонду мобільності [1034]	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	

	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні та прийнятті стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Відсутня пріоритетність щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації
АК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність факультетів ураховує політику інтернаціоналізації університету	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОК	Індикатор: Структура освітніх програм відповідає політиці інтернаціоналізації університету (зокрема, наявність „вікон мобільності”)	-
АК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень політики інтернаціоналізації факультетам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	-	W3: Несформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації. Недостатнє залучення викладачів та студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (керівник відділу міжнародних зв'язків, керівник департаменту співробітництва, керівник Центру стратегічних партнерств, керівник секції, що відповідає за програму <i>Erasmus+</i> , керівник організаційної секції [1033], <i>Erasmus+</i> координатори на факультетах; управлінський персонал)	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних програм [1030]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут тьюторства (координаторства) іноземних студентів як система	-

	всебічної підтримки на рівні факультетів задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (<i>The Magna Charta Observatory, IFPU, COIMBRA GROUP, DRC, EAIE, EUA, The Europaeum, IAU, OECD/IMHE, UNICA</i> тощо); участь у програмах <i>Erasmus+, VisegradFund, LLP/Comenius, Erasmus Mundus, CEEPUS, Aktion</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Е.1) [1035]	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод (див. додаток Е.1)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості студентів, які виїжджали та	-

	в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Е.1)	
АК + ОК	О6: Щорічне зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.1)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в конференціях, тренінгах, програмах професійного розвитку (див. додаток Е.1)	Т6: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.1)	-
АК + ОК + ДК	О9: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.1)	-
АК	О10: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О11: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1025 – 1035].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Південної Богемії в Чеському Будейовице, Чеська Республіка**

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість укладених угод		10	12	12	13	15	15	13	15	17	19	20	15	13	13	202
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	25	31	43	47	52	44	59	78	55	27	49	51	78	74	713
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	36	71	60	63	66	61	75	53	88	84	51	47	58	45	858
	Кількість студентів, які виїжджали для участі в конференціях та симпозіумах	12	18	22	21	19	25	38	27	34	25	38	31	42	35	387
	Кількість студентів, які в'їжджали для участі в	8	11	15	17	13	22	19	25	27	14	28	19	28	24	270

	конференціях та симпозиумах															
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	11	14	25	27	18	24	32	35	31	45	38	27	41	46	414
	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	35	38	46	48	61	65	74	81	75	99	114	136	151	160	1183
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	45	37	61	65	62	58	57	66	74	71	75	82	76	84	913
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	84	91	95	104	111	128	164	132	127	114	107	94	119	134	1604
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до <i>Erasmus /</i>	58	64	67	69	54	61	74	72	87	95	114	105	113	120	1153

<i>Erasmus+ (inbound / outbound)</i>																
Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	32	41	48	45	57	64	68	72	85	94	102	121	138	147		1114
Кількість співробітників, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	24	28	32	34	48	51	59	67	62	79	64	81	85	93		807
Кількість співробітників, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах	87	125	136	142	128	154	159	167	184	202	213	225	238	241		2401
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	55	64	78	84	91	82	75	71	88	94	108	122	135	141		1288

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [745 - 753].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Південної Богемії в Чеському Будейовице, Чеська
Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність місії та стратегічних цілей університету з інтернаціоналізованим характером	W1: Відсутність окремих стратегічних документів щодо інтернаціоналізації
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: Програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками по структурним підрозділам не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Наявність освітніх програм англійською мовою; програм подвійного (8 програм) та спільного дипломів (3 програми) [752]	Індикатор: відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
	СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ	
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор	Індикатор: пасивна участь студентів у процесі розробки та прийняття

	з міжнародних зв'язків, відділ міжнародних зв'язків, що складається з двох університетських координаторів програми <i>Erasmus+</i> , керівника відділу навчання за кордоном, керівника вітальної секції. Відділи міжнародних зв'язків представлені також на факультетах)	рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (<i>The Magna Charta Observatory, EUA, IAU, OECD/IMHE, UNICA</i> тощо); участь у програмах <i>Erasmus+, VisegradFund, LLP/Comenius, Erasmus Mundus, CEEPUS, Aktion</i> тощо	-

АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного та спільного дипломування (див. додаток Е.3)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод (див. додаток Е.3)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Е.3)	-
АК + ОК	О6: Щорічне зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.3)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у конференціях, тренінгах, програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Е.3)	Т7: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.3)	-
АК + ОК + ДК	О9: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.3)	-
АК	О10: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О11: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т11: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [745 - 753].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Сілезького університету в Опаві, Чеська Республіка**

Рік		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних угод		11	15	17	19	25	29	36	38	46	53	56	58	62	65	70	73	75	79	82	82
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	22	28	36	53	63	67	104	114	122	131	142	166	175	179	184	187	193	202	215	2383
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	5	11	18	23	22	27	31	35	37	41	38	45	47	39	51	55	58	62	67	712
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	2	10	12	16	11	19	21	25	27	29	32	35	37	31	34	40	42	36	40	499
	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	8	35	43	51	59	63	101	102	92	90	92	92	95	109	99	108	131	150	161	1681
	Університетський фонд підтримки програм мобільності	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	17	21

Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	8	12	19	28	41	47	61	68	88	100	115	125	127	131	134	138	129	135	137	1643
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	13	22	27	31	38	40	36	42	47	49	53	55	58	64	69	81	95	121	134	1075
	Кількість співробітників, які брали участь в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	1	11	21	16	28	40	62	73	86	92	47	126	65	58	63	84	123	150	147	1293
	Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	25	31	34	42	48	55	57	61	57	62	68	74	79	81	84	92	101	124	138	1313

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [954 – 959].

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Сілезького університету в Опаві, Чеська Республіка

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Конституція (Статут), Загальна стратегія університету 2014 – 2020 років	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою)	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	-	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує спільне розуміння важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: Програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками по структурних підрозділах не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації

AK + OK	Індикатор: Наявність освітніх програм англійською мовою (13 програм, з них на освітньому ступені магістра – 4 програми, на освітньому ступені доктора філософії – 9 програм); програм подвійного (3 програми) диплома	Індикатор: відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації
AK	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (відділи міжнародних зв'язків по факультетах, що складаються з координаторів програм мобільності, здебільшого програми <i>Erasmus+</i>)	Індикатор: пасивна участь студентів у процесі розробки та прийняття рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації
AK	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
AK + OK	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
AK + OK	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
AK + OK	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
AK + OK	O1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання	T1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією

	міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> тощо	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Е.5)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод (див. додаток Е.5)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в програмах професійного розвитку (див. додаток Е.5)	-
АК + ОК	О6: Щорічне зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. Додаток Е.5)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Е.5)	Т7: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.5)	-
АК	О9: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О10: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [954 – 959].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету в Остраві, Чеська Республіка**

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних угод		11	15	21	24	36	43	58	79	84	101	123	136	141	161	161
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	8	14	23	25	36	41	54	68	56	69	75	102	143	178	892
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	2	9	15	23	41	78	64	79	93	124	131	147	163	171	1140
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	5	8	21	36	41	54	62	69	74	96	85	92	100	121	864
	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+</i> (<i>inbound / outbound</i>)	25	31	38	46	69	74	78	123	135	142	165	179	181	200	1486
	Профінансовані університетом програми мобільності (<i>VIA</i> та <i>To Be In</i>) для іноземних студентів і викладачів	-	-	-	-	-	17	24	39	41	45	58	69	65	73	431
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	51	67	69	75	77	73	89	101	134	139	145	152	169	202	1543

Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	12	25	28	36	39	47	49	71	92	103	125	127	154	169	1077
Кількість співробітників, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	32	41	48	45	51	47	55	58	74	110	87	125	138	164	1075
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	26	35	39	43	38	56	59	61	67	111	124	102	126	151	1038

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [872 – 882].

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Університету в Оставі, Чеська Республіка

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут; Довгостроковий план (Стратегія) на 2016 – 2020 роки	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету в Статуті установи
АК	Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою)	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	-	Індикатор: Відсутня публічна евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг в межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує спільне розуміння важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: Програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками по структурних підрозділах не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво університету та факультетів надає організаційну і фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації

AK + OK	Індикатор: Наявність освітніх програм англійською мовою (12 програм); програм подвійного (2 програми) диплома	Індикатор: відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації
AK	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (офіс міжнародних зв'язків: керівник офісу, університетський координатор програми <i>Erasmus+</i> , два університетські координатори студентів, які в'їжджають відповідно до схем мобільностей, університетський координатор студентів, які виїжджають відповідно до схем мобільностей, а також одного координатора програм мобільності на кожному з факультетів)	Індикатор: пасивна участь студентів в процесі розробки та прийняття рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації
AK	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації (опитування студентів, викладачів, персоналу)
AK + OK	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
AK + OK	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
AK + OK	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
AK + OK	O1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання	T1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією

	міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів – утворення <i>Альянсу центрів міжнародних відносин (Alliance of Centers for International Relations)</i> ; співпраця з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмі <i>Erasmus+</i>	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.7)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод (див. додаток Е.7)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в програмах професійного розвитку (див. додаток Е.7)	-
АК + ОК	О6: Щорічне зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.7)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Е.7)	Т7: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.7)	-
АК	О9: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О10: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [872 – 882].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Західної Богемії в Пльзені, Чеська Республіка**

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість наявних угод		13	18	22	27	30	32	38	46	51	72	81	102	137	165	165
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	14	22	27	36	44	47	59	63	71	76	84	65	72	79	759
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	78	82	86	75	91	106	112	114	126	157	150	175	182	194	1728
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	5	11	14	17	13	16	20	23	21	45	108	75	97	116	581
	Кількість студентів, які брали участь в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	154	172	201	218	219	257	297	431	445	410	408	425	431	449	4517
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	8	13	24	21	18	26	46	37	33	46	49	72	101	112	606
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	24	36	47	52	59	71	73	82	101	126	138	144	163	171	1287

Кількість співробітників, які брали участь в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	15	23	38	46	51	58	92	114	121	138	149	135	139	161	1280
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	10	24	26	39	57	71	73	89	101	126	134	151	163	172	1236

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1137 – 1142].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Західної Богемії в Пльзені, Чеська Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
		<p>S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету</p> <p align="center">–</p> <p>Статут, Положення про роботу Наукової ради та Академічного сенату, План роботи на період з 2016 по 2020 роки</p>
АК	<p>Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою)</p>	<p>Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано</p>
АК	-	<p>Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів</p>
ОК	<p>Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти)</p>	<p>Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності</p>
АК + ОК	<p>Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку</p>	<p>Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку</p>
АК + ОК	<p>Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти, потужна міжнародна маркетингова політика університету</p>	<p>Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг в межах ЄПВО</p>
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	<p>S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує спільне розуміння важливості процесу інтернаціоналізації університету</p>	<p>W2: Програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками по структурних підрозділах не сформовано</p>

АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну та за можливості фінансову підтримку (факультетське фінансування окремих мобільностей) реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється централізована евалюація економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Потужна діяльність установи в напрямі розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом університету; освітня пропозиція включає 61 освітню програму англійською мовою навчання, 3 програми подвійного диплома	Індикатор: відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор з розвитку зовнішніх зв'язків, відділ міжнародних зв'язків університету)	Індикатор: пасивна участь студентів в процесі розробки та прийняття рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації (опитування студентів, викладачів, персоналу)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	O1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті	T1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників,

	відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>LLP / Erasmus, Leonardo da Vinci, Finanční mechanismy EHP / Norska, Comenius, Ceepus, Aktion, Visegrádský fond, Česko-německý fond budoucnosti, DAAD, Tempus, Jean Monnet, Erasmus+, VisegradFund</i> тощо	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.9)	Т3: Відносно низькі показники залучення викладачів та студентів до схем мобільності відповідно до угод
АК + ОК	О4: Зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.9)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в програмах професійного розвитку (див. додаток Е.9)	О5: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О6: Зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.9)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Е.9)	Т7: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.9)	-
АК	О9: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О10: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1137 – 1142].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Яна Евангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем, Чеська Республіка**

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних білатеральних угод про співробітництво		5	7	9	11	14	16	18	21	24	27	30	31	33	36	36
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	10	13	21	17	20	25	34	32	37	51	55	68	74	81	538
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	6	14	25	27	48	36	33	49	61	68	74	81	82	101	705
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	2	5	9	11	15	11	22	16	27	34	31	35	38	49	305
	Кількість студентів, які брали участь в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	32	45	47	54	61	67	72	78	73	85	96	102	134	128	1074
Мобільність співробітників	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	5	13	14	20	17	15	22	31	39	43	47	54	59	68	447
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	2	7	11	13	21	15	24	25	30	27	29	34	37	38	313

Кількість співробітників, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	8	11	15	16	24	27	31	36	39	45	49	56	61	74	492
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	3	7	11	14	22	25	27	24	29	32	37	39	41	40	351

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1018 – 1024].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Яна Евангеліста Пуркіне в Усті-над-Лабем, Чеська
Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут, Аналіз аспектів діяльності установи, Стратегія університету на 2010 – 2020 роки, Стратегічний план на 2019 – 2020 роки	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету в усіх названих документах
АК	Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою)	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	-	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти, міжнародна маркетингова політика університету	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує спільне розуміння важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: Програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками по структурних підрозділах не сформовано

АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється централізована евалюація економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Розвиток навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом університету; освітня пропозиція включає 63 освітніх програми англійською мовою навчання	Індикатор: відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації на рівні університету та факультетів	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (відділ зовнішніх зв'язків університету, керівник відділу – інституційний координатор програми <i>Erasmus+</i> , інституційний координатор студентів, які приїжджають, інституційний координатор міжнародної кредитної мобільності; координатори міжнародної діяльності по факультетах)	Індикатор: пасивна участь студентів у процесі розробки та прийняття рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації (опитування студентів, викладачів, персоналу)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	O1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження	T1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників,

	освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus (EILC), Erasmus+, Comenius, Grundtvig, Leonardo da Vinci, Aktion, CEEPUS, VisegradGroup</i> тощо	-
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.11)	Т3: Відносно низькі показники залучення викладачів та студентів до схем мобільності відповідно до угод
АК + ОК	О4: Зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Е.11)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в програмах професійного розвитку (див. додаток Е.11)	О5: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О6: Зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.11)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Е.11)	Т7: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Е.11)	-
АК	О9: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О10: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1018 – 1024].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету імені Коменського, Словацька Республіка**

Рік		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних партнерських угод (усі типи)		81	101	122	140	163	185	202	219	243	259	291	315	331	354	367	375	388	388
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	122	134	141	153	132	111	121	124	135	147	156	174	203	235	247	252	289	2876
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	227	236	271	342	337	345	302	297	311	354	362	371	384	392	405	421	438	5795
	Кількість студентів, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	89	95	111	124	123	137	108	85	96	125	131	148	154	167	173	177	202	2245
	Кількість студентів, які в'їжджали для	22	28	35	37	46	43	31	32	49	51	55	57	60	64	66	72	78	826

	участі в конференціях та симпозиумах																			
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	82	88	95	99	103	97	84	88	93	101	125	142	158	164	179	185	200		2083
	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+</i> (inbound / outbound)	297	328	359	356	397	445	362	389	421	445	487	501	522	531	543	551	564		7498
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	92	102	121	135	139	152	155	162	178	185	199	212	245	267	284	299	284		3211
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	96	112	127	136	126	122	131	135	148	154	166	171	186	200	209	213	235		2667
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до <i>Erasmus / Erasmus+</i> (inbound / outbound)	25	36	33	47	81	94	125	132	138	141	154	162	172	169	175	183	176		2043
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно	44	26	43	55	71	92	35	56	89	112	125	134	139	147	152	161	169		1650

до Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)																				
Кількість співробітників, які виїжджали для участі у конференціях та симпозиумах	147	178	143	181	249	211	243	281	309	357	398	342	421	457	486	438	529			5370
Кількість співробітників, які в'їжджали для участі у конференціях та симпозиумах	87	126	154	141	186	227	252	212	273	305	346	354	329	385	357	461	448			4643
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	25	86	52	91	148	195	163	208	194	183	234	251	295	316	364	342	354			3501

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1036 – 1048].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Університету імені Коменського, Словацька Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету, Накази ректора	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Статут містить розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документ оприлюднено на сайті університету [1040]	Індикатор: Статут і Накази ректора відсутні англійською мовою; На факультетах програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації [1038]	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: підтримка університетом програм мобільності; запровадження факультетських схем фінансової підтримки мобільності	Індикатор: Відсутня публічна евалюація економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету та факультетів
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (див. додаток Ж1)	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	

	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні та сприйнятті стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Відсутня пріоритетність щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації
АК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність факультетів ураховує політику інтернаціоналізації університету	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК + ОК	Індикатор: Потужна діяльність установи в напрямі розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом університету; освітня пропозиція включає 40 освітніх програм іноземними мовами, програми спільного / подвійного диплома та курси іноземними мовами на окремих факультетах	Індикатор: Відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
АК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень політики інтернаціоналізації факультетам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах	W3: Недостатнє залучення викладачів та студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (керівник відділу міжнародних зв'язків, керівник підрозділу, що відповідає за білатеральне співробітництво, керівник підрозділу, що координує програму <i>Erasmus</i> , загальноуніверситетський координатор програми <i>Erasmus+</i> , <i>Erasmus+</i> координатори на факультетах)	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних програм та курсів [1046]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів	-

	як система всебічної підтримки на рівні факультетів задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (<i>EUA, UNICA, UTRECHT NETWORK, DRC, CEI UniNet, IMHE, EUNIS, EDUCAUSE, EAIE, EARMA, VTLS User's Group, AIUTA, EFOS, EURAG, SYLFF</i>); участь у програмах <i>Erasmus+, VisegradFund, LLP/Comenius, Erasmus Mundus, CEEPUS, Aktion</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості угод про співробітництво різного типу, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Ж.1) [1047; 1048]	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до партнерських угод (див. додаток Ж.1)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі у конференціях та	-

	симпозіумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.1)	
АК + ОК	О6: Щорічне зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.1)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі у конференціях, програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.1)	Т6: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.1)	-
АК + ОК + ДК	О9: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до партнерських угод (див. додаток Ж.1)	-
АК	О10: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О11: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1036 – 1048].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошице, Словацька Республіка**

Рік		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних партнерських угод (усі типи)		42	49	55	63	69	84	93	113	128	131	149	158	174	189	212	237	249	249
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	19	25	27	42	54	40	48	56	62	69	51	68	75	79	101	125	119	1060
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	35	56	89	148	155	145	175	172	185	199	162	155	165	732	161	187	181	3102
	Кількість студентів, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	8	11	15	27	23	35	29	24	31	38	41	44	49	58	48	51	57	589
	Кількість студентів, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах	15	17	22	25	29	34	31	30	27	39	41	45	48	54	59	66	62	644
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	17	14	16	20	22	28	29	33	35	38	42	47	51	55	58	61	75	641

	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	32	39	48	56	61	74	90	89	14 2	13 5	14 8	132	126	144	249	247	25 4	2066
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	15	22	28	35	29	24	27	41	48	55	51	48	41	54	58	62	67	705
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	8	12	19	21	18	15	27	48	59	84	94	74	75	81	84	76	82	877
	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	22	28	35	39	47	55	60	67	58	54	47	52	55	49	73	176	11 1	1028
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	11	25	34	38	42	48	55	57	69	63	41	38	44	52	81	152	13 4	984
	Кількість співробітників, які виїжджали для участі в конференціях та симпозіумах	55	42	48	59	63	67	69	54	71	75	78	82	89	111	91	85	10 0	1239
	Кількість співробітників, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозіумах	12	22	15	18	21	44	37	35	41	49	58	52	67	74	65	50	59	719
	Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	24	31	35	38	45	21	11	13	19	26	29	38	34	35	25	39	42	505

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1059 – 1069].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Університету Павла Йозефа Шафарика в Кошице, Словацька
Республіка**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету, Стратегія університету на 2016 – 2021 роки	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Статут містить розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; Стратегія університету на 2016 – 2021 роки розроблена з урахуванням компонентів інституційної політики інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету	Індикатор: На факультетах програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	-	Індикатор: Відсутня щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації та евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: підтримка університетом програм мобільності; запровадження Внутрішньої наукової грантової системи (Резервний фонд ректора університету)	Індикатор: Відсутня публічна евалюація економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету та факультетів
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (див. додаток Ж.3)	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку

АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні та сприйнятті стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Відсутня пріоритетність щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації
АК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність факультетів ураховує політику інтернаціоналізації університету	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК + ОК	Індикатор: Діяльність установи в напрямі розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом університету – освітня пропозиція включає 10 освітніх програм іноземними мовами, 17 програм спільного / подвійного диплома та курси іноземними мовами на окремих факультетах	Індикатор: Відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
АК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень політики інтернаціоналізації факультетам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах	W3: Недостатнє залучення викладачів та студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор з міжнародних зв'язків, керівник офісу міжнародних зв'язків, університетський координатор програми <i>Erasmus</i> , координатор напрямку KA10, білатеральних угод, та студентів- <i>Freemover</i> , координатор вхідної та вихідної мобільності студентів, координатор вихідної мобільності з метою виключно	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету

	навчання, координатор вхідної та вихідної мобільності персоналу)	
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних програм та курсів [1069]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу тощо)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні факультетів задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (<i>University Autonomy in Europe, European University Association (EUA), Magna Charta Universitatum, ACRU, Kosice IT Valley, European Documentation Centre, Austrian Library, Institute of European Law, Slovakia France University Institute, National Scholarship Programme, Central European Exchange Programme for University Studies (CEEPUS), SAAIC Board of Trustees, International Visegrad Fund</i> тощо)	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету

АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості угод про співробітництво різного типу, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Ж.3) [1062]	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Динаміка кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до партнерських угод (див. додаток Ж.3)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Динаміка кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.3)	-
АК + ОК	О6: Динаміка кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.3)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в конференціях, програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.3)	Т6: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.3)	-
АК + ОК + ДК	О9: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до партнерських угод (див. додаток Ж.3)	-
АК	О10: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О11: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1059 – 1069].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету в Жиліні, Словацька Республіка**

Рік		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних угод		12	15	21	27	30	35	24	29	35	41	48	65	82	105	143	179	188	212	230	254	254
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	22	48	73	56	95	101	118	122	137	99	105	149	131	159	109	114	132	140	141	155	2206
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	31	42	55	51	46	48	60	71	53	69	54	32	51	69	78	95	84	93	76	97	1255
	Кількість студентів, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	12	24	35	27	34	39	36	29	41	47	60	63	74	85	87	97	88	69	74	85	1106

	Кількість студентів, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах	10	21	22	42	58	69	54	81	68	84	97	95	107	109	135	131	137	142	145	139	1746
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	25	31	42	53	66	46	67	71	67	69	78	75	67	74	82	96	91	102	94	91	1387
	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	113	148	197	173	144	147	169	174	162	180	195	217	258	266	278	285	279	291	247	296	4219
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	15	21	25	27	29	24	20	28	32	35	37	31	29	34	37	33	39	42	44	48	630
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	17	22	24	28	22	27	31	33	38	34	39	42	44	48	45	52	54	61	59	66	786
	Кількість співробітників, які виїжджали	15	18	25	27	29	35	38	39	44	48	57	68	66	71	75	79	84	89	96	102	1105

відповідно до <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>																						
Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	32	35	37	41	39	37	44	49	58	57	66	61	68	74	84	85	91	99	108	112		1277
Кількість співробітників, які виїжджали для участі в конференціях та симпозиумах	55	68	74	88	95	99	104	97	114	125	137	146	124	132	139	148	152	155	167	173		2392
Кількість співробітників, які в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах	29	36	38	49	51	62	68	74	73	99	108	124	137	144	158	162	176	189	205	212		2194
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	11	25	29	41	55	57	63	74	81	99	117	122	138	114	128	141	166	174	199	186		2020

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1145 – 1154].

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Університету в Жиліні, Словацька Республіка

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут, Довгострокова стратегія університету	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету
АК	Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету [1149]	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації на сайті університету [1145]	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: підтримка університетом програм мобільності, окреслена в Довгостроковій стратегії закладу [1149]	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
	ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ	
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету базується на спільному розумінні та сприйнятті стратегічних	W2: Відсутня пріоритетність щодо фінансування заходів із інтернаціоналізації

	положень інтернаціоналізації університету	
АК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність факультетів ураховує політику інтернаціоналізації університету	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОК	Індикатор: Структура освітніх програм відповідає політиці інтернаціоналізації університету	-
АК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень політики інтернаціоналізації факультетам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	-	W3: Несформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації. Недостатнє залучення викладачів та студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор з міжнародних зв'язків та маркетингу; керівник відділу міжнародних зв'язків та маркетингу, керівник департаменту співробітництва, керівник секції, що відповідає за програму <i>Erasmus+</i> , керівник маркетингової секції [1151], <i>Erasmus+</i> координатори на факультетах)	Індикатор: Пасивна участь студентів та викладачів в процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних програм [1154]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні факультетів задля, зокрема, допомоги у формуванні такими студентами гнучких навчальних траєкторій	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для	-

	перезарахування студентам після завершення програм мобільності	
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами (<i>EUA, Magna Charta Universitatum, European Association for International Education (EAIE), Internationale Gesellschaft für Ingenieurpädagogik (IGIP), Chambre de Commerce Franco-Slovak (FSOK), European Conference of Transport Research Institutes (ECTRI), Forum of European National Highway Research Laboratories (FEHRL)</i> тощо); участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund, LLP/Comenius, Erasmus Mundus, CEEPUS, Aktion</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод, зокрема, як бази для реалізації програм подвійного диплома (див. додаток Ж.5)	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до таких програм
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод (див. додаток Ж.5)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в конференціях та симпозиумах, брали участь у програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.5)	-
АК + ОК	О6: Щорічне зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.5)	-

АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі у конференціях, тренінгах, програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.5)	Т6: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації щодо участі в програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.5)	-
АК + ОК + ДК	О9: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ відповідно до білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Ж.5)	-
АК	О10: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О11: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1145 – 1154].

**Статистичні показники інституційної системи інтернаціоналізації
Університету імені Костянтина Філософа в Нітрі, Словацька Республіка**

Рік		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	РАЗОМ
Кількість наявних угод		32	43	55	56	81	107	155	172	208	251	265	291	334	377	377
Студентська мобільність	Кількість студентів, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	22	31	37	45	52	74	79	93	101	122	129	145	134	139	1203
	Кількість студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	71	79	82	88	93	105	117	123	129	137	140	145	152	164	1625
	Кількість студентів, які брали участь у програмах професійного розвитку	2	9	11	15	10	19	22	24	27	25	28	35	37	46	310
	Кількість студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	56	42	54	88	83	99	108	120	122	131	143	150	161	174	1531
Мобільність персоналу	Кількість співробітників, які виїжджали відповідно до білатеральних угод	6	11	14	11	18	16	26	27	23	26	29	32	31	42	312
	Кількість співробітників, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод	14	16	27	22	29	21	23	22	31	36	38	44	43	31	397

Кількість співробітників, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i>	35	43	58	56	61	68	62	69	77	74	80	95	99	105	982
Кількість співробітників, які брали участь у програмах професійного розвитку	5	14	16	19	17	21	23	29	31	36	34	41	43	52	381

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1049 – 1058].

Додаток Ж.8

Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Університету імені Костянтина Філософа в Нітрі, Словачька Республіка

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут, Довгострокова стратегія університету	W1: Слабка акцентуація стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету в названих документах
АК	Індикатор: Документи містять розділи, присвячені процесу інтернаціоналізації; документи оприлюднено на сайті університету (зокрема англійською мовою) [1056]	Індикатор: На рівні факультетів програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
АК	-	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів чи студентів
ОК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти)	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
АК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку
АК + ОК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти, потужна міжнародна маркетингова політика університету	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО

ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує спільне розуміння важливості процесу інтернаціоналізації університету	W2: Програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками по структурних підрозділах не сформовано
АК	Індикатор: Керівництво факультетів надає організаційну та за можливості фінансову підтримку (факультетське фінансування окремих мобільностей) реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації	Індикатор: Не здійснюється централізована евалюація економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації
АК + ОК	Індикатор: Потужна діяльність установи в напрямі розвитку навичок володіння іноземними мовами студентами, викладачами та персоналом університету; наявність Центру мовного навчання іноземців та Національного центру тестування Європейського консорціуму з сертифікації сучасних мов	Індикатор: відсутні статистичні показники динаміки учасників програм, зокрема відповідно до гендерного, вікового, демографічного зрізів
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована система забезпечення процесу інтернаціоналізації по окремих факультетах	W3: Недостатнє залучення студентів до формування та вдосконалення політики інтернаціоналізації
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (проректор з міжнародних відносин; координатор, відповідальний за схеми мобільності персоналу <i>Erasmus+</i> та угоди про академічне співробітництво; координатор, відповідальний за студентський напрям програми <i>Erasmus+</i> та інші схеми мобільності студентів; координатор вихідних схем студентської мобільності в рамках програми <i>Erasmus+</i> та двосторонніх угод <i>Erasmus+</i> ; офіс	Індикатор: пасивна участь студентів у процесі розробки та прийняття рішень щодо шляхів реалізації політики інтернаціоналізації

	міжнародних відносин та схем мобільності, проєктний офіс)	
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації (опитування студентів, викладачів, персоналу)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система підтримки на рівні факультетів	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: За результатами реформи системи вищої освіти процес провадження освітніх послуг в університеті відповідає вимогам ЄПВО, що є підґрунтям для визнання дипломів, мобільності, реалізації можливості освіти впродовж життя, можливості використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Fund NIL, EEA Scholarship Programme Slovakia or Horizon 2020</i> тощо	-

АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Ж.7)	Т3: Відносно низькі показники залучення викладачів та студентів до схем мобільності відповідно до угод
АК + ОК	О4: Зростання кількості іноземних студентів, які в'їжджали відповідно до білатеральних угод про співробітництво (див. додаток Ж.7)	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ДК	О5: Зростання кількості студентів, які виїжджали та в'їжджали для участі в програмах професійного розвитку (див. додаток Ж.7)	О5: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О6: Зростання кількості студентів, які брали участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.7)	-
АК + ОК + ДК	О7: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (див. додаток Ж.7)	Т7: Відсутні статистичні показники ефективності процесу
АК + ОК	О8: Динаміка кількості викладачів та представників адміністрації, які беруть участь у програмі <i>Erasmus / Erasmus+ (inbound / outbound)</i> (див. додаток Ж.7)	-
АК	О9: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О10: Формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме ЗВО активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	Т10: Відсутність затвердженого порядку зовнішнього оцінювання процесу інтернаціоналізації вищої освіти

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [1049 – 1058].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації Київського
університету імені Бориса Грінченка, Україна**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
		<p>S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету, Положення про науково-дослідну лабораторію інтернаціоналізації вищої освіти, Програма діяльності науково-дослідної лабораторії інтернаціоналізації вищої освіти на 2016 – 2020 роки</p>
АК	<p>Індикатор: Документи оприлюднено на офіційному сайті університету</p>	<p>Індикатор: Статут не містить окремого розділу, присвяченого міжнародній діяльності установи.</p> <p>Відсутні англійські версії документів для ознайомлення потенційними закордонними партнерами чи студентами – іноземними громадянами.</p> <p>На рівні академічних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації діяльності підрозділів із конкретними показниками не сформовано</p>
АК	<p>Індикатор: Щорічна представлення прогресу інституційної політики інтернаціоналізації у звітах Ректора університету (розділ „Ресстр основної нормативної бази” на сайті університету – [179])</p>	<p>Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів, студентів</p>
АК	<p>Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і</p>	<p>Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм,</p>

	рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК + ОК	Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності; запровадження університетського стипендіального фонду <i>Грінченківські стипендіати</i>	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує важливість стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Слабке сприйняття важливості стратегічних положень інтернаціоналізації університету (див. Звіти ректора університету)
ААК + ОК + ДК	-	Індикатор: На рівні академічних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОАК	-	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	-	Індикатор: На офіційному сайті університету відсутні дані щодо наявності освітніх програм

		англійською мовою та програм подвійного диплома
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: -	W3: Несформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації Відсутнє системне залучення студентів до формування політики інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (науково-дослідна лабораторія інтернаціоналізації вищої освіти)	Індикатор: Слабка система адміністрування процесу інтернаціоналізації (відсутній проректор з міжнародної роботи); пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Вчену раду університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу інтернаціональних курсів і освітніх програм (зокрема англійською мовою) [182]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
ААК + ОК		Індикатор: Відсутній інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу
ААК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
ААК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій;	-

	процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	
	ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ	
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
ААК + ОК	О1: Можливість визнання дипломів, сертифікатів мобільності, реалізації освіти впродовж життя, можливість використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Недосконале реформування української системи вищої освіти, що не дає змоги надавати освітні послуги відповідно до вимог ЄПВО; постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
ААК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> , <i>Erasmus Mundus</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
ААК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про міжнародне співробітництво	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до положень таких угод
ААК + ОК	О4: Повільне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання й отримують диплом	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
ААК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (закордонні стажування)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу після проходження закордонних стажувань
ААК + ОК + ДК	О6: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ	-
ААК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
ААК	О8: Подальше формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме університет активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [174 – 182].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, Україна**

	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
Компонент системи вищої освіти	<p>S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету, План роботи та розвитку Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського на 2009 – 2020 роки, Додаток до Плану роботи та розвитку Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського на 2009 – 2020 роки, 5 Положень щодо інтернаціоналізації діяльності університету</p>	<p>W1: -</p>
АК	<p>Індикатор: Документи оприлюднено на офіційному сайті університету</p>	<p>Індикатор: Частково відсутні англomовні версії документів для ознайомлення потенційними закордонними партнерами чи студентами – іноземними громадянами;</p> <p>На рівні академічних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації діяльності підрозділів із конкретними показниками не сформовано</p>
АК	<p>Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації у звітах Ректора університету [334] та щоквартальна – в Інформаційному</p>	<p>Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів, студентів</p>

	бюлетені грантових програм та конкурсів	
АК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК + ОК	Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності (Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”)	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує важливість стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Слабке сприйняття важливості стратегічних положень інтернаціоналізації університету (див. Звіти ректора університету)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність структурних підрозділів університету підпорядкована стратегічним документам щодо інтернаціоналізації установи	Індикатор: На рівні академічних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОАК	Індикатор: Структура освітніх програм відповідає цілям,	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного

	окресленим у стратегічних документах щодо інтернаціоналізації установи	аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	-	Індикатор: На офіційному сайті університету відсутні дані щодо наявності освітніх програм англійською мовою; Відсутні програми подвійного диплома.
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Відсутнє системне залучення студентів до формування політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (відділ міжнародних зв'язків, проректор з міжнародної діяльності та науково-педагогічної роботи комплексу)	Індикатор: Пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Вчену раду університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів в процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; розділи „Міжнародна діяльність”, „Нормативні документи”, „Новини”	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету /	-

	факультету / академічного підрозділу	
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
АК + ОК	О1: Можливість визнання дипломів, сертифікатів мобільності, реалізації освіти впродовж життя, можливість використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Недосконале реформування української системи вищої освіти, що не дає змоги надавати освітні послуги відповідно до вимог ЄПВО; постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією
АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> , <i>TEMPUS</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про міжнародне співробітництво	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до положень таких угод
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання й отримують диплом	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (закордонні стажування)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу після проходження закордонних стажувань
АК + ОК + ДК	О6: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної	-

	роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ	
АК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О8: Подальше формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме університет активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [325 – 335].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
Сумського державного університету, Україна**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету, 30 регулювальних документів Розділу 7 Нормативного реєстру університету під назвою „Міжнародна діяльність. Академічна мобільність”	W1: -
АК	Індикатор: Документи оприлюднено на офіційному сайті університету	Індикатор: Відсутні англomовні версії документів для ознайомлення потенційними закордонними партнерами чи студентами – іноземними громадянами; На рівні академічних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації діяльності підрозділів із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації у звітах Ректора університету [454]	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів, студентів
АК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти й рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК + ОК	Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету

ААК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує важливість стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Слабке сприйняття важливості стратегічних положень інтернаціоналізації університету (див. Звіти ректора університету)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Діяльність структурних підрозділів університету підпорядкована стратегічним документам щодо інтернаціоналізації установи	Індикатор: На рівні академічних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОАК	Індикатор: Структура освітніх програм відповідає цілям, окресленим у стратегічних документах щодо інтернаціоналізації установи	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	Індикатор: На офіційному сайті університету представлено дані щодо наявності освітніх програм англійською мовою [455]; Програми подвійного ступеня із закладами вищої освіти трьох європейських країн [456].	-
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Відсутнє системне залучення студентів до формування політики інтернаціоналізації університету

АК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (відділ (управління) міжнародного співробітництва, відділ інтернаціоналізації освітньої діяльності, департамент міжнародної освіти)	Індикатор: Пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Вчену раду університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
АК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; розділи „Міжнародна діяльність”, „Нормативні документи”, „Новини”, „Навчання: Можливості”	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
АК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу	-
АК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
АК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
АК + ОК	О1: Можливість визнання дипломів, сертифікатів мобільності, реалізації освіти впродовж життя, можливість використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Недосконале реформування української системи вищої освіти, що не дає змоги надавати освітні послуги відповідно до вимог ЄПВО; постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією

АК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> , <i>Erasmus Mundus</i> , <i>TEMPUS</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
АК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про міжнародне співробітництво	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до положень таких угод
АК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання й отримують диплом	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
АК + ОК+ ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (закордонні стажування)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу після проходження закордонних стажувань
АК + ОК +ДК	О6: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ [457]	-
АК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
АК	О8: Подальше формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме університет активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [443 – 457].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника”, Україна**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету, Положення про підготовче відділення для іноземних громадян, План міжнародного співробітництва університету, Міжнародна стратегія університету	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету в Статуті установи
АК	Індикатор: Документи оприлюднено на офіційному сайті університету	Індикатор: Статут не містить окремого розділу, присвяченого міжнародній діяльності установи. Відсутні англійські версії документів для ознайомлення потенційними закордонними партнерами чи студентами – іноземними громадянами. На рівні академічних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації діяльності підрозділів із конкретними показниками не сформовано
АК	Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації у звітах Ректора університету [114]	Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів, студентів
АК	Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК + ОК	Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо

		інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)	Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує важливість стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Слабке сприйняття важливості стратегічних положень інтернаціоналізації університету (див. Звіти ректора університету)
ААК + ОК + ДК	-	Індикатор: На рівні академічних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОАК	-	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну та фінансову підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	Індикатор: Наявність програм подвійного ступеня	Індикатор: На офіційному сайті університету відсутні дані щодо наявності освітніх програм англійською мовою
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Відсутнє системне залучення студентів до формування політики інтернаціоналізації університету

ААК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (відділ міжнародних співробітництва / зв'язків, відділ управління проектами, Науковий парк університету)	Індикатор: Пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Вчену раду університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів в процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету; представленість на сайті університету каталогу програм подвійного диплома [119]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
ААК + ОК	Індикатор: Наявний інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу	-
ААК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
ААК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
ААК + ОК	О1: Можливість визнання дипломів, сертифікатів мобільності, реалізації освіти впродовж життя, можливість використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Недосконале реформування української системи вищої освіти, що не дає змоги надавати освітні послуги відповідно до вимог ЄПВО; постійні зміни потреб у компетентностях випускників,

		обумовлені глобалізацією та європеїзацією
ААК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> , <i>Erasmus Mundus</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
ААК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про міжнародне співробітництво	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до положень таких угод
ААК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання й отримують диплом	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
ААК + ОК + ДК	О5: Щорічне зростання кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (закордонні стажування)	Т5: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу після проходження закордонних стажувань
ААК + ОК + ДК	О6: Залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ	-
ААК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
ААК	О8: Подальше формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме університет активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [112 – 119].

**Матриця інституційної системи інтернаціоналізації
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса
Шевченка”, Україна**

Компонент системи вищої освіти	ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ	
	СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ	
	<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
	S1: Наявність внутрішнього стратегічного документа університету – Статут університету	W1: Фрагментарність представлення стратегічних аспектів інтернаціоналізації діяльності університету в Статуті установи
АК	<p align="center">Індикатор: Документ оприлюднено на офіційному сайті університету.</p> <p align="center">Статут містить окремий розділ, присвячений міжнародній діяльності установи</p>	<p align="center">Індикатор: Відсутня англomовна версія документа на сайті закладу для ознайомлення потенційними закордонними партнерами чи студентами – іноземними громадянами.</p> <p align="center">На рівні академічних підрозділів програми / плани інтернаціоналізації діяльності підрозділів із конкретними показниками не сформовано</p>
АК	<p align="center">Індикатор: Щорічна представленість прогресу інституційної політики інтернаціоналізації у звітах Ректора університету [124]</p>	<p align="center">Індикатор: Відсутня евалюація інституційної політики інтернаціоналізації з боку адміністрації університету, викладачів, студентів</p>
АК	<p align="center">Індикатор: Освітні програми розробляються з урахуванням вектора інтернаціоналізації (міжнародні стандарти і рекомендації у сфері вищої освіти), проходять моніторинг та періодичний перегляд</p>	<p align="center">Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності</p>
ААК + ОК	<p align="center">Індикатор: Підтримка університетом програм мобільності</p>	<p align="center">Індикатор: Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету</p>
ААК + ОК	<p align="center">Індикатор: Забезпечення підвищення кваліфікації персоналу університету через</p>	<p align="center">Індикатор: Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу</p>

	інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)	університету через інтернаціоналізовані програми професійного розвитку (закордонні стажування)
ААК + ОК + ДК	Індикатор: Заходи, спрямовані на розширення присутності університету в міжнародних програмах у сфері вищої освіти та досліджень	Індикатор: Значна конкуренція на ринку освітніх послуг у межах ЄПВО
ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ		
	S2: Діяльність структурних підрозділів університету враховує важливість стратегічних положень інтернаціоналізації університету	W2: Слабке сприйняття важливості стратегічних положень інтернаціоналізації університету (див. Звіти ректора університету)
ААК + ОК + ДК	-	Індикатор: На рівні академічних підрозділів університету програми / плани інтернаціоналізації із конкретними показниками не сформовано
ОАК	-	Індикатор: Подекуди недостатнє представлення міжнародного аспекту освітніх програм, спрямованого на розвиток академічної мобільності
ААК	Індикатор: Керівництво університету надає організаційну підтримку реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми	Індикатор: Відсутність фінансової підтримки реалізації стратегічних положень процесу інтернаціоналізації академічним підрозділам, які впроваджують інтернаціоналізовані освітні програми. Не здійснюється оцінювання економічної доцільності заходів щодо інтернаціоналізації роботи університету
ААК + ОК	Індикатор: Наявність програми подвійного ступеня	Індикатор: На офіційному сайті університету відсутні дані щодо наявності освітніх програм англійською мовою
СИСТЕМНИЙ АСПЕКТ		
	S3: Сформована інституційна система забезпечення процесу інтернаціоналізації	W3: Відсутнє системне залучення студентів до формування політики інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Наявність ключових внутрішніх стейкхолдерів (відділ міжнародних зв'язків)	Індикатор: Слабка система адміністрування процесу інтернаціоналізації (відсутній проректор з міжнародної роботи).

		Пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Колегіальність прийняття рішень щодо інституційного процесу інтернаціоналізації через Вчену раду університету	Індикатор: пасивна участь студентів та викладачів у процесі розробки та прийняття інституційних документів щодо політики інтернаціоналізації університету
ААК	Індикатор: Публічність внутрішньої політики інтернаціоналізації університету [127]	Індикатор: Відсутня публічна евалюація ефективності процесу провадження внутрішньої політики інтернаціоналізації університету (опитування студентів, викладачів, персоналу та ін.)
ААК + ОК	-	Індикатор: Відсутній інститут координаторства іноземних студентів як система всебічної підтримки на рівні університету / факультету / академічного підрозділу
ААК + ОК	Індикатор: Визнання результатів навчання, здобутих за кордоном; визнання навчальних компонентів для перезарахування студентам після завершення програм мобільності	-
ААК + ОК	Індикатор: Реалізація університетом права визнання закордонних освітніх кваліфікацій; процедура фіксації навчальних досягнень студентів відповідає вимогам ECTS	-
ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ		
	Можливості	Загрози
ААК + ОК	О1: Можливість визнання дипломів, сертифікатів мобільності, реалізації освіти впродовж життя, можливість використання міжнародних практик щодо розробки освітніх програм	Т1: Недосконале реформування української системи вищої освіти, що не дає змоги надавати освітні послуги відповідно до вимог ЄПВО; постійні зміни потреб у компетентностях випускників, обумовлені глобалізацією та європеїзацією

ААК	О2: Залучення зовнішніх стейкхолдерів через співпрацю з міжнародними організаціями та фондами; участь у програмах <i>Erasmus+</i> , <i>VisegradFund</i> тощо	Т2: Відсутність задокументованого підтвердження участі зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні реалізації політики інтернаціоналізації університету
ААК + ОК + ДК	О3: Щорічне зростання кількості білатеральних угод про міжнародне співробітництво	Т3: Питання якості провадження освітніх послуг відповідно до положень таких угод
ААК + ОК	О4: Щорічне зростання кількості іноземних студентів, які закінчують навчання й отримують диплом	Т4: Значна конкуренція на національному ринку освітніх послуг та в межах ЄПВО
ААК + ОК + ДК	О5: -	Т5: Відсутня позитивна динаміка щодо кількості персоналу університету, які беруть участь у програмах професійного розвитку за кордоном (закордонні стажування). Відсутня евалюація ефективності процесу підвищення кваліфікації персоналу після проходження закордонних стажувань
ААК + ОК + ДК	О6: -	Т6: Відсутність залучення до освітнього процесу та науково-дослідної роботи фахівців з міжнародних організацій та освітніх установ
ААК	О7: Сприятливе толерантне середовище щодо расових, культурних, релігійних, гендерних відмінностей	-
ААК	О8: Подальше формування законодавчої бази у сфері вищої освіти, що стимулюватиме університет активізувати процес інтернаціоналізації своєї діяльності	-

Додаток підготовлено авторкою на основі опрацювання автентичних джерел: [123 – 127].

Підписано до друку 22.06.2020 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк ризографічний.
Умов. друк. арк. 39,48. Наклад 300 прим. Замов. № 20/27.

Надруковано з готового оригінал-макета
Видавець і виготовлювач
ТОВ „ФОКСПРИНТ”
Реєстраційний код згідно з ЄДРПОУ: 41001414
вул. Генерала Потапенка, буд. 244, м. Лисичанськ, 93110
тел.: +38 (066) 332 10 55
e-mail: foxprint20@gmail.com